ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KÉZDIVÁSÁRHELY.

Hetedik évfolyam.

Szamosujvártt
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1893.

TARTALOM.

I. Főczikkek.

		Lap
Az »Armenia« szerkesztősége,	XII. Leo pápa	33.
» »	Legrégibb örmény templomunk érdekében . . . . , . .	216.
Ábrahám Zachar,	Fürdői levél	265.
» »	Lukácsi ravatalánál	355.
Ábrahámné Gámán Erzsi,	Örmény mesék és mondák . .	14.
Ávedik Lukács,	Örményország perzsa helytartók alatt	247.
» „	A halhatatlannak ünnepe . . .	357.
Bányai Elemér,	Az örmény leányokról . . .	248.
Bárány János,	Az én atyám	388
Bárány Lukács,	Az ecsmiádzini kátholikosz Bécsben	308.
» »	Emlékbeszéd Lukácsi koporsója felett , ...	338.
Cselingárián Jakab,	A georgiaiak és örmények. . .	15.
Esztegár Gergely,	Új-év reggelén (Elbeszélés) . .	18.
» »	Egy szegény leány öröksége (Elbeszélés)	116.
» »	Az árvák atyja (akrostikon) . .	366.
» »	Fotografia az örmény leányokról.	403.
Dr. Esztegár László,	Újabb nyilatkozatok a magyar Choreneiről. . , ...	87.
» »	A hámál (Elbeszélés)	275.
Fáraó Simon,	Az árvaházat alapitó Lukácsi .	359.
Dr. Fejér Dávid,	Gyergyó-Szt-Miklós ünnepe . .	58.
Fejér Gerő,	Száházizján Szêmpádnak (Dzádurián költeménye)	10
» »	Pátkánián R. költeményeiből : Az én dalom	67.
» »	Lukácsi szelleméhez (költemény)	347.
Gajzágó Ferencz,	A kire kegyelettel gondolok .	333.
Gajzágó Manó,	A kitől imádkozni tanultam . .	337.
Gajzágó Salamon,	Harmincz év előtt	325
Gajzágóné Simay Irma,	Lukácsi emlékére	380.
Gopcsa Joachim,	A felejthetlen (költemény). . .	351.
Dr. Gopcsa László,	Újabb nyilatkozatok a magyar Choreneiről	90.
Govrik Gergely,	Könyvismertetés	182.
» »	Dr. Aidinián Árzen	381.
Görög Joachim,	Egyházi beszéd	71.
» »	A ki mindenkinek mindene volt	347.

Lap

Harmath Domokos, Helyzetünk a magyar társadalomban 198.
» » Levél a Szerkesztőhez. 408.
Harmath Ilona, Pünkösdi visszaemlékezés. 183.
» » Négy év multán 398.
Dr. Herrmann Antal, Az örmények ethnologiájához 39.
Hornyis Ferencz, Az érdem jutalma 115.
Dr. Issekutz Győző. Egy jeles ember 388.
Kovács János, Fletcher Margit Szamosújvárról. 180.
Kozma Döme, Emlékirat Lukácsi Kristófról 336.
Kritsa Klára, Pünkösdi piros rózsák (Rajz). 170.
» » A várva várt levél (Rajz) 268.
" » Emléksorok (akrostikon) 346.
Kapatán Márton, Az árvaintézet történetéből 367.
Gróf Kuun Géza, Újabb nyilatkozatok a magyar Choreneiről 236.
» » Lukácsi Kuistóf Emlékére. 328.
Dr. Mály István, Viszhangok a multból 331.
Márton Dávid, Egy régi jó barát. 206, 246, 279.
Merza Gyula, Esztegár Vártán érsek (költemény) 200.
» » A hazai örmények és az ezredéves ünnep 320.
» » Lukácsi Kristóf emlékezete (költemény) 354.
Dr. Molnár Antal, Magistros Gergely herczeg 7, 36, 68, 102
» » Ararát és Quaniratha 234.
» » Az utolsó örmény király kardja 167.
» » Ármenák efendi 195.
» ó A Lusignan-házbeli királyok 236. 262, 305, 385.
» » Lukácsi Kristóf (költemény) 330.
Oncs József, Lukácsi, mint az igazi kultura és humanitas apostola Szamosújvártt 352.
Placsintár Dávid, A hála emlékezete 330.
Dr. Salzbauer János, Kliónak felkentje 333.
S. Szamosújvári levelek: Helyzetünk a megyében 54.
» » Mit tegyünk a milleniumra? 314.
» » Egy darab a multból 277.
Simay Gergely, A lelkész. Pátkánián R. költeménye 5.
» » A hazafi (Pátkánián R. szát. költeménye) 34.
» » Pátkánián R. költeményeiből: A remény 66.
» » A haldokló honfi (Sáházizján költ.) 101.

Pag

Simay Gergely, A váni aggastyán (Pátkánián R. költ.) 233.
» » Az örmények óhaja (Pátkánián R. szatirája) 166.
» » Az örmény fogoly imája (Sáházizján költ.) 194.
» » Mondják (Durián költeménye) 235
» » Az elnémult lant (Sáházizján költ.) 261.
» » Valódi nagyság (Pátkánián R. költ.) 303.
» » Valódi nagyság (próza és költ.) 329.
» » Áni város (Árárátián költ.) 383.
Simay János, Lukácsi szelleme (költemény) 338.
» » Epitaphium (költemény 358.
Szivárvány, Szerkesztői látogatás 45.
» Húsvéti piros tojások 105.
Szongott Kristóf, Három női munkatársunk 1,
» » Isten fizesse meg (Újévi történet) 11.
» » Szentpétervári örmény közönség. 53.
» » Csêhánkir-chán Enigolob Mámigonián 65.
» » Ausztriai örmények 77, 113.
» » Krimián, az ecsmiádzini katholikosz 97.
» » Dr. Issekutz Viktor 229.
» » Utazás Örményországba 252.
» » Lorisz-Melikov Mihály gróf 161.
» » Világositó Szt-Gergely napján 193.
» » A szamosújvári örmény kath. templom története 201.
» » Erzsébetváros ünnepe 210.
» » Dr. Máli István 225.
» » Korbuly Bogdán 257.
» » Csáusz Márton 289.
» » Életrajzi vázlat 359.
Dr. Temesváry János, Lukácsi Kristóf vezéreszméje. 348.
» » » A magyar-örmény nemes családok czimerlevelei 390.
Voith Miklós, Hogy készült el a Lukácsi arczképe? 334.
Dr. Wlislocki Henrik, A bukovinai örmények 244, 202, 239
Dr. Wlislockiné Dörfler F. Anna, Az örmény gyermek 42, 84.
—*f.* Városunk díszpolgára 22.
—*ó.* »S.« (Arczképvázlat) 24.
—a. »A szegény tanulókat segélyező egyesület« 186.
Az örmények 26.
Az erzsébetvárosi örmény kath. hítközség kérvényéből 122.
Hírfüzér Szamosújvárról 218, 250, 282.

II. Kisebb közlemények.

Lap
A főrendiház új tagja . . 60.
A kaukazúsi festők . . . 31.
A millenáris kiállitás . . 189.
Az »Armenia« hazánk területén . . . . . 254.
Az »Armenia« külföldön . 254.
Az érdem jutalma . . . 411.
Az örmény egyház ünnepe 222.
Az örmény püspökség . . 372.
Az újvidéki örmény kath. templom . . . . 61.
Erkölcsi diadal 28
Hazafiság és nemzetiség . 286.
Hászun levele Lukácsihoz 380.
Husz év előtt . . . . . 285.
Lukácsi arczképe . . . 375.
Lukácsi a társas életben . 374.
Lukácsi Bécsben . . . 378.
Lukácsi és az »Armenia« 371.
Lukácsi és a műkedvelők 376.
Lukácsi és az örmény nyelvtanitás . . . . . 377.
Lap
Lukácsi levelezései . . . 377.
Lukácsi levele Markovicshoz . . . . . . 379.
Lukácsi mint magyar historikus . . . . . . 379.
Lukácsi mint »méltóságos« ur 375
Lukácsi mint nyelvész . . 374.
Lukácsi mint szónok . . 373.
Lukácsi önérzete . . . . 376.
Lukácsi római útja . . . 372.
Lukácsi-ünnepély . . . . 410.
Luszinián Guidó levele . 323.
Meghiusult házasság . . 124.
Molkte az örményekről . 124.
Osztrák tudósok Ciliciában 92.
Örmény családok Amerikában . - . . . . 189.
Ötszázados emléknap . . 323.
Szamosújvár és a millenium 92.
Uj örmény képviselő . . 28.
Utazás az Ararát felé . . 258.

III. Irodalom és művészet.

Lap
A kaukazusi festők . . . 31.
A magyar Chorenei . 29, 61.
A moszkvai régészeti társaság . . . . . . 93.
Az »átok« czimű elbeszélés örményül . . . 190.
Az indiai (Calcutta) »Árá« 190.
A külföldi sajtóból . . . 255.
Dalzene . . . . 93.
Ékiratos kő . . . . . 126.
Élő képek . . . . . . 63.
Folyóiratunk szerkesztőjének műve . . . . 223.
Gajzágó Salamon életrajza 224.
Hangverseny . . . . . 256.
Lap
Hangverseny a székely fővárosban . . . . . 260.
Hangverseny Szucsávában 190.
Gróf Kuun Géza és az örmény irodalom . . 125.
Lapsegély . . . . . . 255.
Ligeti hagyatékából . . 287.
Mentő-csárdás . . . . 287.
Örmény nemes családok . 324.
Örmény népisme . . . 287.
Örmény zongoraművész . 324.
Pátkánián hősköltemény . 255.
San-Lazzaro látképe . 287.
Szamosújvár irásban és képekben . . . . . 259.
Új napilap . . . . . . 256.

IV. Közgazdasági élet.

Lap
A gyergyói vasút . . . 288.
A szamosújvári takarékpénztár részvénytársaság . . . . . . 224.
A török örmények az ipar terén . . . . . . 126.
A válaszúti konyhakertészet . . . . 256.
Az erdélyrészi Kárpátegyesület . . . . . . 63.
Az ipar hiánya Örményországban . . . . . 32.
Lap
A jaffa-jeruzsálemi vasút . 32.
Az orosz-örmény földmivelő jelenlegi helyzete . . 94.
Gazdagok-e a török örmények? . . . . . . 126.
Hazai pénzintézet . . . 190.
Iparczikkeink a Keleten . 288.
Keleti világkiállitás . . . 94.
Opium egyedárúság . . . 64.
Románia és Erdély . . . 191.
Vasút Trebizondtól Erzerumig . . . . 256.

V. Mi újság az örmény világban?

Lap
A bulgariai örmények . . 256.
A katholicismus terjedése 95.
A Lázarevféle örm akad. 32.
A pápa és a szultán . . 95.
A szultán — a pápának . 64.
Az ecsmiádzini katholikosz 192.
Az első örmény nő . . . 288.
Dísz-ebéd . . . . 127.
Földrengés Kis-Ázsiában . 128.
Gyászmise . . . . . . 192.
Gyergyó-Szt-Miklóson . . 128.
Hajóskapitányok . . . , 64.
Két veszteség . . . . , 64.
Kövér Kálmán . . . . 128.
Magas életkor . . . . . 32.
Lap
Örmények Délamerikában 128.
Örmény katona Tonkingban 96.
Örmény papir . . . . . 288.
Róma és Ecsmiádzin . . 126.
Rövid hirek . . . . . 128.
Stambulból — Teheranba 192.
Tanulmány-út . . . . . 256.
Tudósitás Indiából . . . 96.
Tűz a szent-sír templomában . . . . 127.
Tűzvész Konstantinápolyban . . . . . . 128.
Új akadémiai tanár . . . 288.
Zavargások Árméniában . 192.

VI. Képeink.

A jelen évfolyamban összesen 20 képet adtunk: Kritsa Klára (1), Harmath Lujza (4), Tutsek Anna (4), XIII. Leo pápa (33), Csêhánkirchán Enigolob Mámigonián (65), Krimián katholikosz (97), dr Issekutz Viktor (229[129]), Lorisz-Melikov Mihály gróf (161), Ámirás Vetti (181), a szamosújvári örmény kath. nagy templom (193), a »Salamon-templom« (216), dr. Mály István (225), Korbuly Bogdán (257), a régi tanácsház Szamosújvártt (278), Csáusz Márton (289), Lukácsi Kristót (325), Hangjegy, a szamosújvári gymnasium (363), a szamosújvári árvaintézet kápolnája (369), dr. Aidinián Arzén (381). A zárójel közé foglalt számok a lapszámot jelentik.

VII.

A boritékon: Hazai Krónika, Szamosújvári Hiradó, Különfélék összesen huszonnégy lapon.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

Ábrahám Zachar (Szamosújvár).
Ábrahámné Gámán Erzsi (Sz.-újvár).
Dr. *Ákontz Károly* (Kolozsvár).
Ávedik Lukács (Erzsébetváros).
Bányai Elemér (Szamosújvár).
Bárány János (Maros-Vásárhely).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erzsébetváros).
Csontosi János (Budapest).
Czetz János (Buenos-Aires ; Amerika.)
Duha Dávid (Újvidék).
Dr. *Erődi Béla* (Budapest).
Dr. *Esterházy Sándor* (Kassa).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
Dr. *Esztegár László* (Szamosújvár).
Fáraó Simon (Csik-Szépviz).
Dr. *Fejér Dávid* (Gyergyó-Szt--Miklós).
Fejér Gerő (Gyulafehérvár).
Fogalyán Tivadar (Mármaros-Sziget).
Gajzágó Ferencz (Szamosújvár).
Gajzágó Manó (Budapest).
Gajzágó Salamon (Budapest).
Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvár).
Dr. *Gopcsa Jakab* (Szamosújvár).
Gopcsa Joáchim (Szamosújvár).
Dr. *Gopcsa László* (Budapest).
Govrik Gergely (Erzsébetváros).
Görög Joachim (Gyergyó-Szt-Miklós).
Harmath Domokos (Szamosújvár).
Harmath Ilona (Szamosújvár).
Harmath Lujza (Moson).
† Dr. *Hánusz János* (Bécs).
Dr. *Herrmann Antal* (Budapest).
Hornyis Ferencz (Gattája).
† *Höke Lajos* (Kaposvár).
Dr. *Issekutz Viktor* (Erzsébetváros).
Kapatán Márton (Szamosújvár).
Karátsonyi Károly (Szamosújvár).
Dr. *Kábdebó Ferencz* (Maros-Vásárhely).
Kovács János (Kolozsvár).
Kozma Döme (Deés).
Kritsa Klára (Gyergyó-Szt-Miklós).
Kritsa Konrád (Gyergyó-Szt-Miklós).
Gróf *Kuun Géza* (Maros-Németi).
† *Markovich Jakab* (Erzsébetváros).
Dr. *Mály István* (Kolozsvár).
Márton Dávid (Erzsébetváros).
Dr. *Mártonfi Lajos* (Szamosú,vár).
Merza Gyula (Kolozsvár).
Dr. *Moldován Gergely* (Kolozsvár).
Dr. *Molnár Antal* (Budapest).
Moszgofián Chácshádur (Bukárest).
Murádin János (Arad).
Novák Antal (Szamosújvár).
Dr. *Nuricsán József* (Budapest).
Oncs József (Nagy-Iklód).
Orel Máté (Gyergyó-Szt-Miklós.)
Ornstein József (Szamosújvár),
Papp Mózes (Kolozsvár).
Páll Bogdán (Szamosújvár).
Dr. *Patrubány Lukács* (Budapest).
Placsintár Dávid (Szamosújvár).
Dr. *Réthy László* (Budapest).
Rudnyászky Gyula (Arad).
Dr. *Salzbauer János* (Kolozsvár).
Sándor József (Kolozsvár).
Simay Gergely (Szamosújvár).
Dr. *Simay Gyula* (Kolozsvár).
Dr. *Simay János* (Szamosújvár).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Bécs).
Gróf *Teleki Sándor* (Budapest).
Dr. *Temesváry János* (Zombor).
Torma Zsófia (Szászváros).
Törös Tivadar (Budapest).
Dr. *Turcsáné Placsintár Gizela* (Klzsv).
Dr. *Turcsa János* (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Bécs).
Tutsek Anna (Budapest).
Veszely Károly (Borbánd).
Vikár Béla (Budapest).
Voith Miklós (Szamosújvár).
Dr. *Wlislocki Henrik* (Budapest).
Dr. *Wlislockiné Dörfler F. Anna* (Bpst).

Összesen : 85.

DÁVID ANTAL
93 JAN 1 N
KÉZDI VÁSÁRHELYT

Három női munkatársunk.

I.

Kritsa Klára.

Ez a mívelt, okos, eszes nő Gyergyó-Szt-Miklóson született örmény szülőktől. Nemesi előnévvel nem dicsekszik, de mindkét nagy-anyja nemes volt. Apai részről nagy-anyját erzsébetvárosi Lengyel Erzsébetnek nevezték, anyjának anyja pedig rétháti Kövér Margit volt. Ezt a körülményt azért emlitem, mert ebből megtudja a szives olvasó, hogy e kedves nő ereiben nemesi vér is buzog.

Megboldogult édes atyja : Kritsa Lukács köztiszteletnek örvendő, keresni tudó kereskedő volt ; viselt tanácsosi hivatalt is, az örmény biró távollétében pedig ezen igen mívelt és ritka becsületességgel biró férfiú volt a helyettes biró. Nagy családért küzdött, mert kétszeri házasságából 17 gyermekkel áldotta meg az Ég. Anyja, Zakariás Róza : a hű hítvesek, önfeláldozó anyák és szorgalmas, házias nők mintaképe.

Klára gyermekkorában igen élénk, vidor volt; azért mondotta egy izromban róla valaki: »Elhibázta ezt a kis leányt a természet, fiúnak kellett volna születnie.« Lehet, hogy nem is bánta volna! Mert gyakran gondolkozott így: »Mivel vagyok én érdemetlenebb, mint fivéreim, hogy nekem nem szabad a templomban ministrálnom?« Nagycsütörtökön megmosta a pap fivérei lábait, ő ellenben ettől a ritka örömtől meg volt fosztva. De ha a nappal valamit megtagad tőlünk, álmaink még-is betöltik vágyainkat. Álmában nem egyszer volt ministránsnak öltözve.

Vannak emberek, kik sok iskolát végeznek és — keveset tudnak; míg mások kevés osztályt tanulnak és mégis — sokat tudnak. Derék irónőnk az emberek ezen második osztályához tartozik. Tizenhárom éves korában már szorgalmasan olvasta a szebbnél szebb munkákat. A sok olvasmány nemesítő hatással volt lelkére . . .

Most elmondom, hogy minő ok adott irói tollat kezébe.

Szomorú jelentést kap a vidékről, melyben egy család tudatja, hogy azt a rokon lelket, ki hozzája oly gyönyörű költeményeket[1] irt, az Ég kiszólitotta az élők sorából. A gyász-eset kedélybeteggé tette. De a lelki sebre gyógyír kellett! Azért a »Képes családi lapok« társalgó rovatában (akkor volt ilyen rovata is e lapnak) álnév alatt arra kérte olvasó-társait, hogy gyógyitsák ki kedélybetegségéből. Többen vállalkoztak. Egyik azt ajánlotta, hogy járjon társaságokba; a másik, hogy folytasson vele levelezést... V. Gaál Károlin ismert nevű irónő — kivel most is levelezésben áll — és az »Ungvári Közlöny« szerkesztője azt ajánlották, hogy irjon czikket. Az előbbi ezt irta: »Levelének okos fogalmazásából itélve Nagysád képességgel bir az irodalom terén működni; próbálja meg, irjon valamit. Engem az irás mentett meg az őrüléstől.« A szerkesztő meg ezt irta: »Irjon egy beszélyt lapom számára. Meglátja, hogy ez a legjobb gyógyszer a kedélybaj ellen; mert dolgot ad az észnek és nem engedi, hogy bús töprengésbe mélyedjen.«

---

[1] E költemények közül nem egyet közreadott a »Hölgyek Lapja« is. Különösen elragadó szép az, mely ezt a czímet viseli: »Klárához.«

Erre tollat ragadott és megirta »Testvérek« czimű igen sikerült elbeszélését. Beküldötte az »Ungvári Közlöny«- és a »Székelyföld«-nek; mindkét lap javitás nélkül közölte. Ezután sürűbben jelentek meg talpraesett dolgozatai, többnyire vidéki lapokban, legtöbb az »Ungvári Közlöny«-ben. Álnév allatt is irt (ezt a két álnevet használta: »Lidérczfény« és »Gyászfátyol«) nehány czikket a »Hölgyek Lapjá«-ba. A »Magyar nők lapjá«-ban is dolgozott valódi és álnév alatt. Egyszer Jámbor Lajossal[1] ketten irtak egy beszélykét »Elhervasztva« czímmel. Jámbor, ki dolgozatuknak ezt a czimet ajánlotta: »Romeotlan Julia és Juliátlan Romeo« — megirta az első részt, a hősnő történetét pedig Kritsa fejezte be. — Ezelőtt irt költeményeket is.

Szép tollú munkatársunk nem azért irt, hogy abból anyagi hasznot várjon, vagy hírnévre tegyen szert: az irásban gyógyszert keresett és talált is. Ha körülményei megengedték volna, hogy hivatás-szerűen foglalkozhassék az irással, akkor e tehetséges nő dolgozataiból most kötetek telnének ki. A mit irt, az mind szép, mind jó, mind nemes. Folyóiratunkban kifejtett elismerésreméltó dicséretes munkásságával nemcsak az »Armenia« olvasóközönségének méltányos tetszését vivta ki, hanem még a tengereken túl: Ámerikában is feltünést keltett. A dicső magyar tábornok: Czetz János Buenos Airesből, Kritsa Klára egyik talpraesett dolgozatáról (»Képzelet és való«) úgy nyilatkozott, hogy az »finom tollal és érzéssel van irva.[2]

És e sok szép tulajdonsággal felruházott nő a toll mellett, mit oly ügyesen forgat, a háziasság kötelességeit is teljesíti: süt, föz, varr. Ugy van nevelve, hogy tud a társalgó teremben úrnő lenni, de — ha a szükség úgy hozza magával, — megfogja a főzőkanalat is. Bárcsak minden anya ilyen nevelést adna leányának!

⁂

---

[1] ki jelenleg szerkesztője a »Lugas« czimű gyermeklapnak, mely a »Magyar nők lapjá«-nak havi melléklete.

[2] L. »Armenia« 1892. évfolyam 170 lap.

II.

Harmath Lujza.

Harmath Lujza és Tutsek Anna, a magyar irónőkről Faylné-Hentaller Mariska által irt életrajzi és irodalomtörténeti műben a következő adatokkal van bemutatva: »Harmath Lujza 1877-ben a »Fővárosi Lapok«-ban megjelent »Szép csángó lány« elbeszélésével keltett figyelmet. Csakhamar munkatársa lett több budapesti lapnak, az Erdélyi Hiradónak, Armeniának. Első önálló kötete 1884-ben jelent meg: »Fény és árnyék« czímmel. »Egy kis darab a nagyvilágból« czímű könyve is összegyüjtött elbeszéléseit tartalmazza. Eredetiség és erő nyilatkozik műveiben. Forditott Carmen Sylvától egy kötetet. Költeményei is vannak s ezek közül »Peti czigány« valóban szép vers, a »Hatszáz magyar dal« gyüjteményben jelent meg. Harmath Lujza Erdélyben, Tordán született és igen gondos nevelésben részesült. Gyermekkorában elárulta már irói hajlamát és azóta nem sokat bár, de szépet és szépen ir.

III.

Tutsek Anna.

Tutsek Anna neve hamar ismeretessé lett az irodalomban. A »Fővárosi Lapok«-ba kezdett irni e kedves fiatal hölgy, mely lapnak állandó munkatársa. Ir a Magyar Salon, Ország Világ, Pesti Napló, Armenia, Erdélyi Hiradó és sok más lap számára. Mindig és mindenhol örömest olvasunk tőle. Neki még nagy jövője van. Tutsek Annának gyermekkora óta fő szenvedélye volt az irás. Kis lány korában már irt és barátnőinek olvasta fel dolgozatait. Midőn szülei észrevették hajlamát, kiképeztették és ő csak akkor irt a nyilvánosságnak, midőn irodalmi tanára Szász Béla, kolozsvári egyetemi tanár azt mondta neki, hogy »már a világba léphet.« Önálló kötete: »Elbeszélések és rajzok« 1886-ban jelentek meg. A lapok általános elismeréssel nyilatkoztak e munkáról. A »Fővárosi Lapok« így irja birálatát: Ritkaság fiatal leányban az életnek oly érett felfogása, mint minő az ő műveiben nyilvánul. Szereti a belső embert, a lelket festeni és történetei, jellemzései egészséges realismussal, s egyszersmind ily előadás költészetével birnak. Irt nehány irodalmi tanulmányt is regényekről és regényirókról s a mit Kemény Zsigmondról irt, az itélő képességének diszére válik. Nála az irás nem a szereplés viszketege, hanem belső szükség.«

Szongott Kristóf.

A lelkész.

— Pátkánián Ráfáel költeménye. —

Ki áll amott, a templom közepén:
Égnek emelve reszkető kezét, —
Könnyek boritják büvös szemeit, —
A sokaság figyelme rajta csügg!
Mindenki őt atyjának nevezi,
Szent áhitattal buzgón környezi;
Törvény gyanánt tekintik szavait
S megvallják néki szivök titkait.

A lelkész az, ki oldja föl a bünt,
A kapcsolat menny és a föld között,
Az Ur nyájának éber pásztora,
A lelki kincsek őrző angyala!...
Ki tisztitja meg Ádám ős-bünét?
Ki osztja ki az Ég bocsánatát?

Kitől kapjuk a vigasz szavait?
Hogy enyhitse szivünk keserveit!

És betegen, ha ágyba roskadánk,
S reménytelen' csak a halált hivók —
Elhagyatottan és hazátlanul —
Ki nyujtá, első, a segélyt felénk?
Vagy mint a tévedt bárányok, vakon
Ha tátongó mélységnek haladánk:
Ki állitott meg? — s jó utra terelt,
Őrködve folyton hivei felett!

Vagy ha szemünket büneink miatt
Emelni égre már nem volt erőnk —
S feledve Istent, vallást, szent hitet,
Követtük el a léha tetteket, —
Ki adta meg a bün bocsánatát?
Ki enyhitette lelkünk bánatát?
Ki áldoz értünk részvét-könnyeket? —
Hogy elnyerjük az örök életet!

Mindig csak ő, — a lelkek pásztora,
Kegyes, szelid és áldott főpapunk:
Árvák atyja, ki védi a szegényt,
Felszáritja, mint testvér, könnyeit:
Álmatlan szemmel ő figyel reánk,
Virraszt fölöttünk a mi jó „atyánk“,
Tiszteljük őt, szeressük szüntelen,
Bárhol s mikor előttünk megjelen!

Hisz! életét javunkra áldozá,
A hirt, s világi élvet elhagyá:
E földtekén hiába keresünk —
Hivebb atyát mi nála nem lelünk!

Magistros Gergely herczeg

XI-ik századbeli örmény iró.[*]

I.

Magistros Gergely egyike azon kevés számú örmény iróknak, a kik nem tartoztak az egyházi rendhez. A legelőkelőbb örmény családok egyikének ivadéka jelentékeny szerepet játszott hazájának közügyeiben, fontos polgári hivatalokat viselt s ismételve ruháztak reá katonai parancsnokságokat is. Fejedelmi származása s az általa viselt jelentékeny köztisztségek az irodalom terén működő más honfitársaival szemben abba az előnyös helyzetbe juttatták, hogy életének eseményeit s viselt dolgait megőrizte számunkra az emlékezet. Már kora ifjúságában a katonai pályára szánták ugyan, de nagy előszeretetét az irodalmi foglalkozás iránt nem gyöngitette meg se a hosszas tábori élet, se a hivatali tevékenység; sőt inkább egyenlő odaadással szentelte magát ugy az államférfiúi kötelességeknek, mint az irodalmi tanulmányoknak. A kor, melyben élt, a nehéz viszonyok, melyeken át kellett mennie, az udvari cselszövények, melyekkel szembe kellett szállania, igen kevés befolyással voltak irodalmi és tudományos életére; buzgó keresztény hite és nyugalmas bölcselete vigaszt nyujtott neki a kegyvesztés időszakaiban s a tanulmányok és munka megkönnyitették számára a sors csapásait, a számkivetés súlyát.

Oly időszakban élvén, a midőn teljes hanyatlásnak indult a nemzeti nyelv, azon kiváló alkotásokhoz fordult, melyek főkincsét képezték akkoron az örmény irodalomnak. Megtanulta a görög és syr nyelvet is, összegyüjtötte az e nyelveken szerkesztett kéziratokat s mint maga feljegyzi leveleiben, több jeles munkát le is forditott örményre. Tanúja volt legitim uralkodói, az áni-i Bagrátidák trónvesztésének, mely időszámitásunk tizenegyedik százada közepe táján következett be. Ebben az időszakban Örményország, minden oldalról kitéve a musulmanok támadásainak s folytonos küzdelemben a byzanczi udvar zsarnoksága ellen, mind többet és többet veszitett nemzeti jellegéből. Magát a vallásos hitet is megingatták a görög papságnak alattomos cselszövényei s a propagándája egyes szakadároknak, a kik hizelegtek a nép szenvedélyeinek, hogy annál könnyebben elszakithassák azt a gregorianus papságtól. A nemzeti nyelv is megérezte az idegen hóditók befolyását; egészen ellepték az országban akkor elterjedt nyelvekből, a görögből, perzsából és arabból átkölcsönözött kifejezések.

---

[*] Victor Langlois, Mémoire sur la vie et les ecrits du prince Grégoire Magistros, duc de la Mesopotamie, auteur armenien du XI. siécle (Journal Asiatique, VI. serie. 13.)

Magistros Gergely maga is, ámbár teljes odaadással fáradozott a nemzeti nyelvnek és irodalomnak emelésén, iskolákat alapitott s a papság törekvéseit is támogatta, mégsem volt képes magát teljesen kivonni a neologismus befolyása alól. Irataiban hemzsegnek az örmény nyelvtől idegen kifejezések s minduntalan szemeikbe ötlenek a bizarr fordulatok, melyek olykor nagyon megnehezitik a styljének megértését. A már emlitettük forditásokon kivűl Magistros Gergely több munkát irt, a melyek nagy becsben állottak az örménységnél. Annyi könnyűsége volt a tollának különösen a verselésben, hogy egy hosszú vallási költeménynek a megirása nem vette három napnál több idejét igénybe.

De a minek legnagyobb része volt az irodalmi tekintélyének megalapitásában, az mély és alapos tanultságról tanúskodó levelezése. Sokat olvasván és sokat megőrizvén emlékezetében, böven elárasztotta leveleit a megtanult dolgokkal. Nagy volt a jártassága a szent és világi történetben, a görög és keleti mythologiában, a nyelv- és természet-tudományban, a bölcseletben és mathematikában s kedvteléssel értekezett leveleiben mindezekről az ismeret-ágakról. Ezeknek a leveleknek mindenike érdekes részleteket foglal magában a legkülönbözőbb dolgokról, elannyira, hogy Magistros Gergelyt teljes joggal elnevezhetjük encyclopedistának. Levelei közül, melyek tartalmát közleményeink során bövebben ismertetni fogjuk, nyolczvanhármat az ecsmiádzini kolostor gazdag kéziratgyüjteménye foglal magában. Kettő a levelek közül versekben van irva. A tartalomnak gazdagsága és változatossága daczára elárulja e levelek irálya barbarságát a kornak, melyben a szerző élt. A scolasticus, nem egyszer pedans tudákosságon csak nagy nehezen törnek át a gondolatok. Ugyszólva minden során a leveleknek visszatükröződik a görög nyelv és irodalom mélyreható befolyása.

Magistros Gergely levelei különben három csoportra oszthatók, dogmatikai, bölcseleti és magán levelekre. Legalább ezt a felosztást tette Kárékin Szárochánián vártábiéd, az »örmény irodalom történeté«-nek tudós szerzője. A dogmatikai levelek közt legérdekesebb az, melyet a syriai patriarkhához intézett, mint Vászpurágán és Dáron kormányzója s a melyben különösen a thonthraciaiak sectáját tárgyalja. Figyelemreméltó az a válasz is, melyeket Ibrahim emirnek küldött, a ki arra kérte, világositaná meg a kereszténység igazságait s a hitnek mysteriumait. Kevésbbé érdekesek a bölcseleti levelek. Magistros Gergely felhasználja ezekben különösen a gyümölcs- és hal-küldeményeket általános elmélkedésekre a gyümölcsökről és halakról s szójátékokra, melyek gyakran érthetetlenné teszik a styljét. Nevezetesen az a levél, a melyben tanitványának, Váhrámnak szemrehányást tesz a restségeért, tele van ily alig érthető kifejezésekkel. Viszont igen érdekes egy némelyike a magán leveleknek, melyek egészen feltárják előttünk irójuknak a jellemét, s sok részletet foglalnak magukban életének eseményeiről s családjának tagjairól. Megemlitendő különösen az I. Péter katholikoszhoz intézett levél, a ki hirül adta szerzőnknek Kákig király iránta való rosszindulatát; s a válasz János sziuniai püspöknek, a ki részvétét fejezte ki Magistros Gergely nagybátyjának elhunyta fölött. A válasz költői lendülettel tolmácsolja irójának kegyeletes érzéseit az elhunyt iránt, a ki szerető gondozásban részesítette őt a gyermekkornak szeretetre leginkább rászoruló éveiben.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Sáházizján Szêmpádnak.*)

Dzáduriántól.

Homlokod ha Michel-Angelónak
Lángeszétől fényes, büszke volna,
És előtted — új müalkotónak —
Europa földig meghajolna:
Elmerengve bús örmény hazádon —
Áldoznál-e idegen oltáron?

Hogyha földi, vak szerencse érne,
És e század Krözussa te volnál,
Gazdagságra, hatalomra, fényre —
Sokkal nagyobb a bölcs Salamonnál:
Azt a sok jajt elnézted-e végig,
A mi felnyög, felcsap a nagy égig?

Nem, nem, oh nem! Lelked hő szerelme
Nemzetünkre fényt, derüt sugárzott,
S keblünk bútól csordultig ha telne —
Elkisérnél föl a Golgotához...
Harmincz éve zengi ezt a lantod,
S lelkünk érte három tized óta
Zengi vissza hálakép a hangot:
Áldjon meg az ég, föld Alkotója!

Fejér Gerő.

---

*) Sáházizján jelentékeny örmény költő (Moszkva) taval tartotta harmincz éves irói jubileumát. A jubileum napjára (ápril 9.) irta Dzádurián ezt a költeményt.

Isten fizesse meg....

— Újévi történet. —

December utolsó és január első éjszakája volt, egyike azon havas és hallgatag éjszakáknak, mikor a természet mintegy meg van halva és a föld megfagyva....

B. falu lakói a jó meleg szobákban gyermekeikkel az újévet (gághánt կաղանդ) ünnepelték; az asztalokon mindenütt dáláuzi, sütemények, aszalt gyümölcs...

Valóban kimondhatatlan örömet okoz az újév a gyermekeknek, kik türelmetlenül várják a mosolygó angyalt; mert ez az ó-év élettelen tetemén könnyedén átkelvén, — jön és virágbokrétát, édességet és játékot oszt mindenfelé. Azért minden családapa e napot gyermekeire nézve örömnappá teszi.

De jaj annak a gyermeknek, jaj annak a szerencsétlen lénynek, ki még gyermekkorában fosztatott meg az anyai ölelő karoktól az atya szeretetétől; erre nézve a természetnek nincs szépsége, a napnak sugara, a tavasznak virága és az újévnek játéka. Az ilyenre senki sem vet rokonszenves pillantást, az ilyent senki sem fogadja a könyörület mosolyával. A szerencsétlen gyermekek ezen osztályához tartozott a szegény Hêránus is, ki igen korán elvesztette szüleit. Dunnyogva fogadta házához egy távoli rokona: a vén asszony. Isten a megmondhatója, mennyi nyomort, mennyi nélkülözést és szemrehányást állott ki e szerencsétlen leány. Oly fukar volt a vén Iszguhi, hogy a szegény leánykától még a darabka kenyeret is sajnálta.

Ketten együtt, a falu felső végén, kis házikóban laktak. Tüzet e falak nagy ritkán láttak és ha néha Hêránus a hideg ellen panaszolt... erős lármával hallgattatta el.

Újév éjszakáján szomorú ellentétet képezett Iszguhi sötét háza, a többi házakkal szemben, melyek kivétel nélkül mind ki voltak világitva. A fösvény asszony házánál csak egy óráig égett gyertya. Hêránus összekuczoródva ült egy szögletben — szomorúan; úgy fázott, — hogy fogai vaczogtak.

— Pusztulj, menj feküdni — rivalt az öreg a lányra. Csak ettől a haszontalantól szabaditana meg az Isten. Aztán elővett egy darab száraz kenyeret és azt Hêránus szemei közé dobta. A szegény leány felvette a kenyeret és ágyához ment; itt sűrű könnyei áztatták a kenyeret, mit zokogva fogyasztott el. — Beh nagy bünös vagyok én, hogy így meg vagyok fosztva minden szeretettől! Más gyermekek e perczben mily boldogok; nemcsak szüleik karjai közt nyugszanak, hanem még ajándékokat is kapnak. És én... Könnyei megkönnyitették lelki fájdalmát. — Még megvigasztalhat a könyörületes Isten! Aztán keresztett vetett magára: imádkozott. Elaludt. Szép álmot álmodott.

Reggel korán kelt, hamar felöltözött, rendbe hozta aranyfürtjeit, kitakaritotta ocska ruháját, felvette felöltőjét és szótlanul kiment az ajtón. Az öreg asszony még aludt.

A templomba sietett. Ő volt az első, de utána mások is jöttek. Az oltár fel volt diszítve, a csillárokban égő gyertyák; a tömjén-füst égig emelé fel az ájtatoskodók imáit és kéréseit. A kis leány letérdelt a márvány-padozatra és összetett kézzel imádkozott; kérte Jézust, ki anynyira szerette a kisdedeket, hogy vessen reá is könyörületes tekintetet. Midőn mise után kijött a templomból, végtelen örömöt érzett szivében: a hít kellemes sugara fakasztotta ezt az örömet. Rég érezte magát ilyen jól! Megfeledkezve Iszguhiról és ennek durva bánásmódjáról, vigan lépdelt a csikorgó havon; az éjszaki szél, mely arany hajfürtjeivel játszott, hideg csókot nyomott rózsa-arczára.

Oh boldog gyermeki kor, mily irigyletes vagy! Elhalad melletted a nehézségek sötét angyala, de fényedet meg nem homályosíthatja és csak midőn eltüntél mintegy bűv-álom, csak akkor érezzük az élet nehézségeit; ekkor gyakran jutsz eszünkbe, te boldog kor!

A templomtól nem messze egy fal mellett ült egy koldus asszony, ölében gyermeke, kinek gyönge testét csak egy darab rongy födte. Többen haladtak el előtte, de nem akarták látni; egy könyörületes szív 10 párát vetett markába. Elvette és megköszönte.

Alig vette észre Hêránus a koldust, így kiáltott fel: »Istenem! ez nálamnál nyomorultabb!« Aztán levetette felöltőjét és a félig megfagyott gyermekre tette. A koldusasszony ezt látva megfogta a jólelkű leány kezét és égre tekintve végtelen hálával így sóhajtott fel: »Isten fizesse meg!« A megindult Hêránus alig tudta könnyeit visszatartoztatni. Fázott ugyan, de azért áldotta Istenét, hogy lépteit erre vezérelte. Igen édesen csengtek füleiben e szavak: »Isten fizesse meg!« Tovább ment, de alig haladt nehány lépést előre, eszébe jutott a házi vén asszony. — Megkérdi, hol a felöltő? Mit fogok neki mondani? No lesz szidás, verés!

A míg ő e szomorú gondolatokkal foglalkozott, hátulról gyöngéd női kéz érinti vállát; hátranéz és maga mellett uri nőt lát és egy gazdagon öltözött leánykát, ki — úgy látszott — vele egykorú.

— Leányom! — szólitja meg az urnő — így felöltő nélkül nem fázol-e?

Nem, asszonyom! Aztán az a szegény kis gyermek — ekkor a koldus gyermekére mutatott — még jobban fázott.

Az úrnő rokonszenves tekintetet vetve reá, kérdé:

— Van anyád?

— Nincs asszonyom!

— Atyád, növéred, vagy fivéred?

— Sem apám, sem nővérem, sem fivérem!

— Tehát ki gondoz?

— Egy vén asszony: távoli rokonom.

— Szeret tégedet az a vén asszony?

— Dehogy, sőt gyakran meg is ver — oknélkül!

Az úrnő már kivette zsebéből erszényét, midőn leánya idegen nyelven nehány szót sugott fülébe. Erre az aszszonyság Hêránus felé fordulva mondá:

— Leányom kér, hogy jer el velünk házunkhoz, mert ott veled beszélni akar.

A szegény leány előbb gondolkodóba esett ugyan... de nem utasította vissza a lekötelező szivességet.

— Istenem, mily fönséges ház ez?

A nyomor közt nevekedett gyermek nem volt képes bámulatát és csodálkozását fékezni: mindenütt fény, szőnyeg, bársony! Kevés vártatva a szolga megrakott asztalt tett elejébe: volt azon édesség, sütemény, gyümölcs — böven. Nem mert semmihez nyulni, de később, a kedves házileány biztatására, enni kezdett. Eddig ilyen izletes dolgokat csak álmában éldelt.

A házileány úgy megszerette, hogy meg se mozdúlt mellőle: arany hajfürtjeit simogatta és gyönyörködött szépségében.

— Anyám, látod mily beteges, kedvetlen vagyok; naponként annyit nem eszem, mint egy madár, mert egyedül vagyok; ennek a kedves leánynak társaságában ellenben sokkal jobban telnének napjaim: futkosnék, vigadnék... Fogadd magadhoz, hadd növekedjék fel velem együtt, mert így kettős jót tényeznél!

A jó anya édes-örömest teljesitette egyetlen gyermeke kérését. Két nap mulva gyermekévé fogadta Hêránust, ki ezután — a jólét közepette — csak úgy emlékezett Iszguhi gorombaságaira — mint régi emlékekre.

Isten böségesen »megfizetett« neki!

Örmény eredetiből (»Árevelk«).

Sz. K.

Örmény mesék és mondák.

Dr. Wlislocki Henrik nagy érdemet szerzett magának azzal, hogy a bukovinai és erdélyi örmények meséit és mondáit összegyüjtötte és német forditásban kiadta.*) A könyv darabjai egytől egyig érdekesek, a toldalékban közölt közmondások pedig igen becsesek; ezekből nehányat itt ezennel be is mutatunk:

Ha a gazdag kigyót eszik, azt mondják: gyógyitja magát; de ha ezt a szegény teszi, azt mondják: éhes.

A ki tojást lop, tyukokat is fog lopni.

A mi a macskának játék, az az egérnek halál.

---

*) Märchen und Sagen der Bukovinaer und Siebenbürger Armenier. Aus eigenen und fremden Sammlungen übersetzt von dr. Heinrich von Wlislocki. Hamburg, 1892.

Az élőfa így szólt a fejszéhez: Nem dönthetnél le, ha nyeledet nem tőlem nyerted volna.

A szerelem a lélek fogfájása.

Szivem nem asztaltakaró, azért mindenüvé ki nem teritható.

A szamár hétféle módon tud uszni, de ha a vizet látja, az uszás minden módját elfelejti.

Németből: **Ábrahámné Gámán Erzsi.**

A georgiaiak és örmények.

Kaukasia sok és különböző nyelvű népe közül csak az örménynek és georgiainak van míveltsége és irodalma. E két nemzet, melyeknek dícsteljes multja ismeretes, évszázadokig éldelte az önálló függetlenséget. Korán felvették a kereszténységet, melyért élet-halál harczot vivtak. A keresztes háborúk alatt, mint egyetlen képviselői Keleten a kereszténységnek, kétségbeesett ellenállást tanusítottak a megszámlálhatlan mohamedán csordákkal szemben; de végre mégis elveszitették politikai jogaikat. Még most is üldözést és elnyomást szenvednek régi és új ellenségeiktől.

Jól tudták az örmények és a georgiaiak azt, hogy ők egymásra vannak utalva; azért majdnem minden alkalommal nemcsak testvéri segédkezet nyujtottak egymásnak, de sőt egymásért vért is ontottak. Megtörtént az is, hogy nem egy ízben egymás ellen is fogtak fegyvert; de ezen el-elmuló ellenkezés, melyeknek kevésbbé szomorú következményei voltak, jelentékeny nyomokat nem hagyott hátra; sőt egymás közt szorosabb szövetségre kényszerítette őket közös ellenségük ellen, mely mindkét ország függetlenségét megtámadta.

A régi időkben, midőn a görögök a perzsák ellen harczoltak, Örményország szolgált harcztérül. (Most is ez az eset fog előfordúlni, ha az orosz háborút izen a töröknek). Ellenben a kedvezőbb fekvésű Georgia, mit a hatalmas kaukazusi hegység véd, megkimélve maradt a háborúk pusztitásaitól; azért itt több nyugalom uralkodott és a műveltség is könnyebben fejlődhetett volna. . .

Azonban a történelmi tények az ellenkezőről tesznek tanúságot. A ki e két nemzet történelmét olvassa, meggyőződést szerezhet arról, hogy mily nagy befolyást gyakorolt és gyakorol még mai napság is Örményország Georgia művelődésére. Szt. Meszrob, az örmény abc feltalálója, Georgiába küldetett volt ,katholikosz'-nak; itten kifejtett páratlan tevékenysége maradandó nyomokat hagyott hátra; korszakos érdemei közé tartozik az, hogy Georgia számára is abc-t talált fel: ezen betűk az örmény abc mintájára készültek. A ki valaha georgiai templomi könyvet látott, azonnal észreveszi a meglepő hasonlatot, mely a két abc-rendszer között létezik.

Georgia legnagyobb királyai, sőt maga a legkiválóbb királyné: Támárá is örmény uralkodó-házból (Pákráduni) vették eredetöket.

Nagy a száma azon hittani, orvosi és jogi munkáknak, melyek georgiaiak által örményből georgiai nyelvre fordittattak. A forditók közt igen jelentékeny helyet foglal I. Antal, Georgia »katholikosz«-a, ki az örményt oly jól beszélte, mint anyanyelvét. A georgiai királyok közül is sokan tudtak örményül. IV. Vachtang király, a Mechithár Kos által összegyüjtött »örmény törvények»-et leforditotta; a mű szerkesztője maga a király volt. Tiflisben magához hivatta Názás Hovnáthán nevű örmény költőt — ki nem volt a georgiai nyelvben jártas, hogy ez palotájában örmény dalokat énekeljen. Még az is fel van jegyezve, hogy mely dalok nyerték meg az uralkodó tetszését; ezeket rendesen ismételtetni szokta. Jól beszéltek örményül utódai is: Tejmuráz, Geord, Dávid. Ez utóbbi, ki Ábámelikián nevű örmény herczeg leányát birta nőül, az ecsmiádzini örményekkel örményül levelezett.

Az, ki ismeri az örmények és georgiaiak közt a multban létezett és jelenleg is fennálló viszonyt — tudja, hogy a georgiai kulturának az örmények és az örmény irodalom voltak (és ma is ezek) főtényezői. A híres georgiai népköltők, sőt Têmokveli és Rustáveli is örmény eredetűek.

93 JAN 14
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

Rustáveli művei képezik Georgia régi irodalmának legnagyobb kincsét. Ezen fölötte gazdag népköltészethez rajzokat a czár rendeléséből az európai hirű magyar művész: Zichy Mihály készit.

Nehány hónappal ezelőtt tett közzé a kitünő örmény régész és néprajzi iró Jéréczhián nehány dalt, melyeket egy kéziratban talált. Minden dal alatt ez a megjegyzés áll: Էս երգը մի երգէ տաած է, որ ազգով վրացի է, բայց ղարիպ. Օղլան է անում իրեն: Az az: E dalt költötte egy georgiai nemzetiségű dalnok, kit Charib-Oghlánnak neveznek. Ez a georgiai, örmény dalnok volt, ki örmény költeményeket irt. Jéréczhián kideritte, hogy Chárib-Oghlán, ki a jelen század első felében élt, egy Diákon nevű georgiainak volt fia. A legjobb dalnokok közé sorozzák.

Minden georgiai kereskedő, valamint száz meg száz család, melyek örményekkel érintkezésben állanak, mai napság is igen szépen beszélnek örményül. Midőn a kiváló georgiaitól: Pokárowtól azt kérdezték, hogy georgiai létére miért beszél otthon mindig örményül, ezt felelte: »Հայերէնը օճաղի համար բարախաղու բերէ: Hájerenê odsáchi hámár párákhágu pére.« (Az örmény nyelv áldást hoz a tűzhelyre).

A történelem tanuskodása szerint évszázadok óta a legjobb egyetértés uralkodott az örmények és georgiaiak között. Ma is barátságos viszonyban élnek, habár az orosz minden áron arra törekszik, hogy meglazitsa a jó egyetértés kapcsait. Az örménynyel és mohademánnal szemben az orosz, nemcsak mindig a georgiainak: a gyöngébb kisebbségnek fogja pártját, hanem mindig ezt kiáltja fülébe: »Az örmény juttat titeket tönkre; ime ezek folytonosan gazdagódnak, ti pedig napról napra szegényedtek; a földbirtokok is az örmény kezeire jutnak« . . . Mindezek daczára a georgiai követendő például nem az oroszt válaszsza, hanem tettben, cselekedetben az örményt utánozza. Ime a sok közül egy példa! Évtizedek óta adják elő az oroszok Tiflisben »Faust«-ot és a georgiai erre a körülményre ügyet sem vetett; de mihelyt örmény színpadra került: két hét mulva már a georgiak is lefordították azt.

És mindez nem a vak utánzás következménye. A mi jó az örményekre nézve, az jó nekünk is — mondják a georgiaiak és e szerint is cselekednek. Az örmény és georgiai értelmiség minden kinálkozó alkalmat felhasznál arra, hogy kölcsönös rokonszenvüknek kifejezést adjanak. A georgiaiak közül azok, kik nem tartoznak a rövidlátók osztályába, folyton-folyvást ezt hangoztatják nemzetfeleik füleibe: »Apáink testvérüknek tekintették az örményt; kövessük mi is eszélyes őseink eljárását.«

Cselingárián Jakab.

Új-év reggelén.

Annának — így hivták az örmény kereskedőnek egyetlen leányát — mindene volt, mi a földi boldogsághoz elegendő: gondos apja és szerető anyja... De a halál angyala kiragadta a boldog kis körből a családfőt. Anna azonban nem érezte az árvaság nehéz súlyát egész nagyságában, mert a szerető anya melengető kebelén megnyugvást talált. Eltávozott a kereső kar; azért most nekiök kellett megszerezni munkájukkal azt, mi mindennapra elégséges. De azért sorsukkal meg voltak elégedve! Nemsokára az Ég az anyát is magához szólitotta. Annának anyja volt mindene: anyjával tehát elvesztette mindenét.

A szobában, hol eddig boldogság és megelégedés honolt, most az árvaságot és a szenvedést találjuk. Ezek társaságában tölti az élet sokféle bajai közé dobott és mindenkitől elhagyott ifjú leány szomorú napjait...

Elérkezett Szilveszter napja. A harang komoly szava az elmuló év utolsó estéjén a templomba hivja hálaadásra az embereket. Hálaadás! E szó kifejezi az emberi érzelem összes nemes megnyilatkozását, melylyel azok iránt tartozunk, kik velünk jót tettek. A templom fényes belsejét ezer gyertya és mécsvilág ragyogja be. A visszaverödött fénysugarak menynyé varázsolják az Istenházát, melynek hajója telve van ájtatoskodó emberekkel. Egy félreeső helyen térdelt Anna: s buzgón imádkozik; halvány arczán az igaz ájtatosság és szendeség erényvirágaival. E szent helyre jött, hogy elpanaszolja szivének fájdalmát és feltárja

lelkének nyugtalankodását. Búbánat mardosta szivét! Midőn a pap ajkai hálaadó énekre nyiltak meg, halkan ő csak ezt rebegte: »Istenem, legyen a te akaratod!« Ez vala megtört szivének legnagyobb panasza.

Sz.... város legszebb épülete: az örmény templom. Minden látogató, ki e csinos helységbe jő — megnézi e nevezetességet. Ezen alkalommal is egy idegen férfi foglalt helyet egyik padban. Alig lehetett a szép fiatal 28—30 éves. Bizonyára jó vallásos nevelésben részesült, mert lelki örömmel hallgatta végig az egész egyházi szertartást. Már ki akart jönni, midőn pillantása a térdeplő Anna könnybe lábadt tekintetével találkozik. Egyszerre, mint a villamfolyam, különös érzés futotta át egész lényét. Kiment mindenki a szentegyházból; csak még egyedül Anna imádkozik. De letörli nedves arczát és kijőn ő is. Haza felé tart. Az idegen nyomában van. A leány egyet fordit kulcsával az útczaajtó zárjában... és eltünt a kisérő szemek elől.

Hideg téli idő volt. Az éjjeli-őr bundájába zsugorodva ott kuporgott egy utczai padon. Alig lehetett egy-egy embert látni. Annának kis szobája, melybe anyja halála után meghuzta magát, jól be volt fütve és mégis úgy érezte, mintha egész testét hideg borzongás futná végig. Még egyszer sem volt az árvaság nehézségének súlya oly nyomasztó, mint épen most. Elgondolta, hogy mindenkinek van szerető családi otthona... és ő csak egyedül — árván. Árvaság, kit ne inditana meg e gondolat!? Anna szemeire nem jött álom. Egy hosszú éjszakát töltött nyugtalanúl. De hirtelen félbeszakitja gondolatait, mert neki úgy tetszett, mintha valami titokzatos hang szólna hozzája. Képzete maga előtt látta édes anyjának szellemét, ki fehéren lefátyolozva, mint egy őrangyal lebegett felette; azután karjaiba ölelte és anyai kebelén melengette hideg testét...

Nemsokára pitymallani kezdett. Anna fölkelt. De kopogtatást hall szobájának ajtaján.

— Tessék! és fölnyitá az ajtót.

— Levelet hoztam egy idegen urtól — mondá a küldött....

Anna reszketve vette kezeibe a levelet; hamar feltörte a piros pecsétet. Egy névjegy volt benne, melynek egyik lapján e név: V.... Róbert, másik oldalán ez az irás: »Bocsásson meg, hogy ily korán alkalmatlankodom; de az újév reggelén én akarom Kegyednek az első ‚Snorhávor nor dári'-t (Boldog új-évet!) mondani. Az új-év, melyre ma felvirradtunk, oszlassa el bánatát, hozza meg elveszitett boldogságát. Szives engedelmével, ma személyesen is teszem tiszteletemet. Ne zárja el előlem ajtaját, ki Kegyednek legnagyobb jóakarója vagyok. A tulirt.»

Anna letette a levelet, kötényével befedte arczát és elkezdett zokogva sirni.

— Mit tegyek? Elfogadjam-e látogatását, vagy zárjam el előle ajtómat? Mit mond majd a világ? Hiszen az emberek oly rosszlelkűek, telve vannak lelketlenséggel!

Nehéz választás előtt állott. Jövő boldogsága függött e választástól. Mit tegyen? Nincs kihez forduljon, nincs kitől tanácsot kérjen; szenvedéseit pedig senki sem szünteti meg...

A falon feszület függött, a melyet Anna édes anyjától örökölt. Feltekintett e szentelt jelvényre és megvigasztalódott. Azonnal készen volt elhatározásával. Abban állapodott meg, hogy Róbert látogatását elfogadja.

Tiszta, derült égről vetette le a nap fénysugarait a hóboritotta földre. Az útczán a díszfák ágain sürű zúzmara; az éhes madarak le-lerepültek, de alig találtak ennivalót...

Az utczák szokatlanul népesek. Mindenkinek van valakije: rokona, jó barátja; felkeresi tehát, hogy új-év napján elmondja neki azt, mit szive érez, lelke óhajt. Bár merre megy, mindenütt énekhangot hall: a »kántálók« házról házra járnak.

Anna izgatottan várakozott Róbertre. Leült, majd ismét felállott, kitekintgetett az ablakon: idegent nem látott.

— Vajjon miért jön az az ifjú ember? Talán csak nem akar elv....?

Csendes kopogtatás.

— Szabad!

— Bocsánat — mondá Róbert — én vagyok, ki ma korán reggel levelemmel alkalmatlankodni és jelen tisztelgő látogatásomat bejelenteni bátor voltam. Nevem: V.... Róbert. Nincs fényes állásom, mert csak olyan falusi birtokos vagyok. Tegnap a templomban láttam, midőn leborulva imádkozott. Egy tekintet elég volt, hogy megismerjem. Leolvastam arczáról fájdalmát; szemei könnytől ragyogtak. Tudom már életének egész történetét, de azért szivesen venném, ha ajkai abból egy-egy részletet elbeszélnének. Viseltessék irántam bizalommal. Ha Isten is úgy akarja...

Nem szólott tovább. Annának engedte át a szót.

— Nagyon lekötelez, uram, szives látogatása által. De ne kivánja, hogy gyermekkoromtól kezdjem;... mert a multak emléke még fájobbá tenné a jelent. Mint a virág, ha nincs a rózsafán; mint a kis madár, mely fészek nélkül maradt: olyan vagyok én. De bizom Istenben; meg fog Ő majd védni...

És itt megszakitotta beszédét. Aztán tányért hozott elő; dálauzi-val kinálta meg Róbertet. Mi örmények evvel az izletes édes csemegével kezdjük meg az új-évet, de azt kivánjuk, hogy év közben mások se kóstolják meg a keserűséget.

— Örmény különlegesség — mondá Anna. Jelentése az, hogy a milyen édes ez a csemege, olyan legyen az új esztendő.

— Valóban jó — folytatá Róbert; nekem különben is nagyon tetszik az örmény konyha... De térjünk a dologra. Időm rövid, még ma el kell utaznom; azért elmondom, mi szivemen fekszik. Én is egyedül küzdök az élettel. Csak távoli rokonaim vanak; azért jövőmet akarom biztositani, midőn becses kezét megkérem. Ha nőmmé lesz: akkor felleltem boldogságomat.

Anna ajkára eleinte nem jött szó, mert egy ismeretlen ember állott előtte, kiről nem tud egyebet, csak mit most hallott. De arczáról jóságot olvasott le, nemes szivéről pedig rokonszenves szavai tanuskodtak. Nem a hazugság, nem a csalárdság nyujtotta feléje kezét, hanem egy őszinte, derék férfiú.

— Uram — mondá elérzékenyülve Anna — én azt hiszem, hogy mennybeli Atyám küldötte Önt hozzám... és mivel tegnap is úgy imádkoztam: »Legyen meg a te akaratod!« — igenlő választ adok.

Erre, azonnal kisütött eddigi boldogtalanságának borús egéről tiszta szeretetének meleg napja.

Új-év reggelén az árvaság összeölelkezett a nemesszivűséggel.

Nemsokára aztán az oltár előtt az Úr szolgájának áldást esdő imájára a két szerető szív — egygyé lett!

Esztegár Gergely.

Városunk díszpolgára.

Folyóiratunkban volt már emlités téve arról, hogy Szamosújvár gróf Csáky Albin közoktatásügyi minisztert díszpolgárává választotta. A díszoklevelet Budapesten készittette gazdag kiállitásban: gyöngyszín chagrin bőrkötésben, kivűl díszes ezüstsarkokkal, közepén Szamosújvár czimere, diszaranyozással. Az oklevél szövege, mely fölött a gr. Csáky czímer van gyönyörű kivitelben — következő:

Mi Szamosújvár szab. kir. város közönsége az alábbirt napon közgyűlésre egybegyülvén, egyező akarattal és általános lelkesedéssel megválasztottuk városunk díszpolgárának kereszt-szegi és adorjáni gróf Csáky Albin valóságos belső titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter úr Ő Nagyméltóságát tiszteletteljes elismerésünk jeleül a nagy és maradandó érdemek iránt, melyeket Ő Nagyméltósága a vezetésére bizott ministerium élén kifejtett tevékenységével a haza javának előmozdításában szerzett és mély hálánk kifejezéseül a kegyes jóindulatért, melylyel Ő Nagyméltósága városunk irányában viseltetik.

A mely 76/1892 közgyűlési jegyzőkönyvi szám alatt hozott határozatunkról ezt az oklevelet kiállítatni és Ő Nagyméltóságának küldöttség útján átnyujtattni rendeltük.

Kelt az Urnak 1892-dik esztendejében, Szeptember hónap 10-dik napján tartott közgyűlésünkből.

Szamosújvár szab. kir. város közönsége nevében

Placsintár Dávid
polgármester.

Osztián Kristóf
főjegyző.

Ezt a díszoklevelet egy 22 tagból álló küldöttség vitte fel, melyhez csatlakozott Budapesten a szónok: dr. Molnár Antal. A küldöttség az oklevelet egy remek beszéd kiséretében 1892. decz. 1-én adta át. A kitüntetett miniszter válasza szó szerint itt következik:

Tisztelt uraim! Fogadják legmélyebb köszönetemet azon kitüntetésért, hogy lakósságuk körébe: saját körükbe befogadni sziveskedtek. Megvallom igen jól esik nekem a bizalom ezen kifejezése minden körülmények között, de kiváltképen jól esik a jelen pillanatban, midőn Ő Felsége, legkegyelmesebb urunk és királyunk a vallás- és közoktatásügyi tárcza vezetését újabban reám bizni méltóztatott. Mi tagadás a nagy feladat teljesitése nagy erőt igényel; ez az erő pedig mindig úgy állitható össze, ha egyesek elhatározása, intencziója sokak által magukévá tétetik. Hogy a jelen esetben ez Önök között és köztem ekkép van, ennek jelét látom azon megtisztelő kitüntetésben, melylyel engem megleptek. Legyenek meggyőződve, hogy megőrzöm emlékét ezen egyetértésnek, mely bizonyitékot nyujt, hogy miként a multban támogattak, úgy a jövőben is támogatni fognak; akkor bátran neki mehetünk a küzdelemnek, mely reánk hárul. Fogadják még egyszer köszönetemet díszoklevelükért, melyet hiven meg fogok őrizni, mint a mai nap legszebb emlékét.

A miniszter a küldöttség minden tagjával kezet szoritott, mi közben így szólott: »Szeretném a várost meglátogatni; reménylem, hogy ezen óhajtásom teljesedésbe is fog menni« Nemsokára a város közönségéhez a következő levelet intézte a népszerű miniszter:

Tekintetes városi képviselő testület! Bár azon alkalommal, midőn Szamosújvár szab. kir. város küldöttsége személyesen megtisztelni szives volt: élő szóval kifejeztem hálás köszönetemet azon kitüntetésért, hogy nekem pogárai díszes sorában kiváló helyet biztositott, nem mulaszthatom el ez úton is tolmácsolni, hogy mennyire lekötelez az irányomban tanusított kitüntető figyelem.

Meleg köszönettel veszem azt, nem mint személyemet érintő elismerést, hanem mint az általom ez idő szerint képviselt ügyhöz való ragaszkodást. Értem a magyar culturát, a melynek gondozása az én szerény erőmre van bizva ezúttal.

Szamosújvár városa mindig lelkes érzést tanusított e mindnyájunkat egyesítő térnek ápolása iránt, s én meg vagyok győződve, hogy ez a lelkesedés nem fog lohadni ezután se; s hogy az nem csak erőforrás lesz számomra, hanem hogy büszkén vallhatom magamat a város polgárának.

Kérem a tek. városi képviselő Testületet: méltóztassék polgártársaimnak hálás köszönetem mellett szivélyes üdvözletemet tolmácsolni; a tek. Képviselő testület pedig fogadja igaz tiszteletemet.

Budapest 1892 decz. 9.

Gróf Csáky Albin.

*

Közli: — f.

* * *

„S.“

— Arczképvázlat. —

Az »Armenia« arczképalbumának alig van érdekesebb darabja, mint az, melyet most akarok bemutatni, előre is megjegyezve, hogy ha az olvasó közönség ezt nem fogja elég érdekesnek találni, az az én ecsetem fogyatékosságának számlájára irandó.

Bármennyire értem is ez esetben a kiváncsiság jogosultságát, ki kell jelentenem, hogy a »szamosújvári levelek» szerzőjének személyes kilétéről nincs szabadságom közelebbi felvilágositásokat nyujtani. Különben is azt hiszem, hogy ez az „S“ betű alá rejtözködő úr a maga titokzatosságában is érdemes arra, hogy vele kissé foglalkozzunk. Talán már ezen rejtőzködés is jelent valamit.

A személyes hiúság mai piaczán a ritkaságok közé tartozik, hogy valaki, a ki egy kis város életkérdéseit oly

igazi bölcseséggel vizsgálja, nem kér részt magának a népszerűségből, az ünnepeltetésből és a tapsokból. Van ebben valami bizalomkeltő, valami szokatlan és bizonyos fokú idealizmus. Az élet szemléletében magasabb nézőpontra jutott lelkek tulajdona ez, és a — blazirtaké. E két kategoria egyikébe kell tehát beosztanunk a »szamosújvári levelek« iróját is.

Ha nem az „S“-el jelzett czikkek irójának egyéniségét vizsgálnám, hanem az igazi alaknak egész nagyságát mutathatnám be: sokkal hamarább készen volnék itéletemmel. Egy lirai költő egyénisége a kissé avatott figyelő előtt biztos vonásokban domborodik ki. A mi „S“-ünk pedig az emberiség ezen fajtájából való.

Mily pompás anyag állana rendelkezésemre, ha ezen szük határai között is kerek egészet képező költészetet szabad lenne ismertetnem. Igy azonban nincs más mód, mint a realis tárgyú levelekben nyomozni az idealista poetát, vagyis a sorok között olvasás ősrégi mesterségéhez folyamodni.

Csodálatos s mégis úgy van! a praktikus »szamosújvári levelek«-et egy álmodozó poeta irja. Az az ember, ki ezen mégis csak kis-szerűnek mondható kérdésekkel oly passzióval foglalkozik — élete nagy részén át nagy eszmék, magas gondolatok világában élt. — Kedélyének, filosofiájának fejlődése, a mit sok tekintetben szerencsém volt megismerni — a legérdekesebb dolgok közé tartozik, a miket valaha láttam.

Érzelmei, hangulatai és gondolatai tengerén eljutott már ahhoz a magánosan álló szigethez, mely a realis élet nagy szárazföldjétől igen messze van. Eljutott oda, a hol tárgytalan álmok, a gyakorlati élet kérdéseitől távol fekvő gondolatok légies, ködszerű világában élünk. Elragadó világ ez: a tiszta érzelmek és minden földi vonatkozástól ment eszmék csábitó világa. Az idealizmus szárnyain valóban alig emelkedett valaki magasabbra azok közül, kiknek a »szamosújvári levelek« irva vannak, mint az, a ki e leveleket irja.

S mit látunk?!

Az eszmék és érzelmek magas regioiból leszáll egy ember, hogy e realis élet szükségleteire, kérdéseire figyelmeztesse azokat, kik egész életük folyamán az élet realitásában élnek. Csakhogy a mód, melylyel feladatát végzi: elárulja a magasabb légkört, melyben tervei, gondolatai megfogamzottak. Nem rideg tervező, hanem költői kedély áll előttünk. Költői lelkének fuvallata érzik ki soraiból akkor is, midőn valamelyes gyakorlati kérdés megoldásával foglalkozik. S épen ez az, a mi a »szamosújvári levelek«-nek magasabb irodalmi értéket kölcsönöz.

Magasan gondolkozó költői kedély tünik elénk, e kiváló tulajdonok minden bájával és rokonszenvességével. E levelek nemcsak üdvös tanácsokat, terveket tartalmaznak, hanem megismertetnek bennünket egy nem közönséges emberrel, ki eszméi magasságából leszáll a gyakorlati élet mezejére, édes szavával buzditani szépre, jóra és helyesre városának embereit.

—ó.

Az örmények. *)

Egyetlen egy nép Keleten annyi joggal nem számithat a nyugati hatalmak rokonszenvére és védelmére, mint az örmény. Országukat, mit a szomszéd uralmak csalárdsága és bosszúja pusztitott el, négy tenger határolta: Földközi-, Fekete-, Káspi- és Perzsatenger. Négy híres folyó veszi itt eredetét: Eufrát, Tigris, Jérászch (Araxes) és Dsoroch (Phasis = Phison). Az örmények, kik több mint 5.000.000 lelket számlálnak, hasonlóan azon nemzetekhez, melyek nemzeti függetlenségüket elveszitették, el vannak szoródva a világ majdnem minden tájékára (Görögország, Egyptom, Duna-tartományok, Franczia- és Angolország, Amerika, Osztrák-magyar monárchia, Márvány-tenger szigetei, Konstantinápoly és a t.). Az örmény

könnyen elfogadja az idegen szokásokat, de megtartja nyelvét és hagyományait. Az örmények az árja törzshez tartoznak; ők mindig megmutatták, hogy bennök megvannak azok a sajátos tulajdonok, melyek e nagy néptörzset jellemzik: kiváló erő, vitézség, értelmiség. Gazdag irodalommal birnak, jelentékeny történetirókat, költőket és bölcsészeket tudnak felmutatni. Ők vették fel legelőször a kereszténységet. A keresztes háborúk idejében nyugati testvéreik érdekében fegyvert fogtak; de ezzel maguk ellen bőszítették a vad hordákat, melyek ezért veszélyt és pusztulást hoztak az örményekre; de ők ennyi baj-viszály között is megtartották hitöket és megvédték existentiájukat.

Az örmény tud alkalmazkódni a körülményekhez; a szerény iparos mellett ott látod a büszke milliómost. A törökök azt mondják, hogy »ezek a császárság tevéi«; csakhogy a tevék okosabbak a hajcsároknál. Konstantinápolyban nagyobb részt örmények a művészek, mérnökök, orvosok, épitészek, írók, ügyvédek és a t. Jelentékeny pénzügyi tehetség az örmény. Az örmények többre becsülik magukat a töröknél. Hágop pasa, Ábrahám pasa — Kelet Rotschildja — és Nubár pasa elismert nevek. Az örmény leghivebb alattvalója a szultánnak.

Az ecsmiádzini katholikosz nevezi ki a Konstantinápolyban, Jeruzsálemben és Sziszben székelő három örmény patriarkhát.

Örményországnak jövője van; mert ha jobb kormányzatot, személy- és vagyonbiztonságot nyer ez az áldott ország, akkor — bizton állithatom, — hogy az örmény bölcs belátás ismét visszaidézi az aranykort.

* * *

☞ **Helyreigazitás.** Jelen füzetünk 5 és 6. lapján megjelent költemény alól észrevétlenségből az iró neve kimaradt. Midőn azt helyreigazitjuk, egyúttal kijelentjük, hogy e szép költeményt Simai Gergely kir. tanácsos úr Ő Méltósága irta.

Szerk.

---

*) A Bostonban megjelenő ‚Khriszcsên Register' czimű hetilap 1888. évi nov. 8. számából veszszük át és közöljük magyar forditásban ezeket az érdekes sorokat. Szerk.

Kisebb közlemények

Új örmény képviselő. A békési kerületben az elhunyt Irányi Dániel helyére közelebbről megválasztott Dr. Meskó László, ki szintén a függetlenségi és negyvennyolczas párthoz tartozik, születésére nézve örmény. E választás következtében a magyar országgyűlés képviselőházának örmény tagjai kilenczre — szaporodtak; s most már a szélsőbaloldalon is van örmény képviselő. A parlamenti pártok között e kilencz képviselő igy oszlik meg: 1) a kormánypárthoz tartoznak: Dániel Ernö, Dániel Pál, Lukács Béla (kereskedelmi miniszter), Lukács László, Markovics Kálmán, Dr. Molnár Antal (képviselőházi jegyző), és Dr. Papp Géza; 2) a közjogi alapon álló ellenzékhez: Dr. Issekutz Győző (Erzsébetváros képviselője) és 3) a szélsőbaloldalhoz: a most megválasztott békési képviselő Dr. Meskó László. Ha a főrendiház örmény eredetű tagjait is számitásba veszszük, a magyar országgyűlés mindkét házában összesen tizenkét örmény származású törvényhozót találunk, vagyis a már előbb felsorolt kilencz népképviselőn kivűl még három főrendiházi tagot; névszerint gróf Karátsonyi Aladárt és gróf Karátsonyi Jenőt, mint a felsőház született tagjait, és Lukács Antalt, (a földhitelintézet igazgatóját) mint kinevezett tagot. — Ezekből láthatólag az örmény elem a magyar parlamentben e maroknyi hazai népfaj számarányához képest minden tekintetben erősen van képviselve; ha eltekintünk is az országgyűlésnek egy pár félig örmény tagjától, kik között ott találjuk — mindjárt Szilágyi Dezső igazságügyminisztert, ki a Lukács-családdal, — továbbá a fiatal szélsőbaloldali képviselőt: Nószlopy Istvánt, ki a Gorove-családdal, anyai ágon vérrokonságban állnak! Végül megemlitjük, hogy a legutóbbi országgyűlésen még két örmény képviselő vett részt: u. m. Dániel Márton a kormánypárton és Jakabffy István az ellenzéken.

Erkölcsi diadal. Szép tollú munkatársunk: Kritsa Klárának fivére, az örmény Kritsa Izidor nem rég méltányos elismerésben részesült; azért érdemesnek tartjuk az erre vonatkozó sorokat a »Radna-Lippa és vidéke« czimű lapból átvenni:

»Csak előre!« E szavakat hangsúlyozza az ország telekkönyvi szaktekintélyeinek egyik legkimagaslóbb alakja: Káplány Géza, szegedi kir. itélőtáblai biró — Kritsa Izidor, lippai kir. segédtelekkönyvvezetőhöz intézett, elismerést kifejező, buzditó, serkentő, felvillanyozó nagybecsű levelében, melylyel lapunk folyó évi 36—39. számaiban »Zárószó a lippai telekkönyvi tanfolyam 1891/92-ik tanévéhez« — czim alatt csak a minap megjelent szakczikkért s illetve a tanfolyamnak e czikkben indokolt létesitéseért üdvözli a czikk iróját. Közérdekű voltánál fogva szórul-szóra közöljük e becses sorokat, a mint alább következnek. Szeged, 1892. szept. 12. Tekintetes Kritsa Izidor telekkönyvvezető urnak Lippán. Kedves Uram öcsém!

Nagyon jól tette, hogy a »Radna-Lippa és Vidéke« azon számait megküldötte, melyekben a lippai »Telekkönyvi Tanfolyam« 1891/92-iki tanévéhez zárszavak közölve vannak. Köszönöm szives figyelmét. Czikksorozata elolvasása után fölmelegedtem; mert szivemet az öröm tüze hevité. Örvendek, igen örvendek, hogy ön oly lelkes hive a telekkönyvi intézménynek, hogy nemcsak tanul, hanem még tanit is. Ez igen derék! Isten éltesse önt igen sokáig. Óhajtom, hogy ön mielőbb megérje — s ez lesz az ön legfényesebb jutalma — azt az örömet, hogy lássa, miszerint példáját követi sok kollegája, s hogy egymásután nyilik minden tkvi hatóságnál tlkvi tanfolyam. Csak előre nemes barátom! Ne csüggedjen. Csak önző és kishitű lelkek riadnak mindjárt vissza az akadályoktól. Melegen üdvözlöm önt bátor kezdeményezéseért, nemes vállalkozásáért, melynek évről évre nagyobb sikert kiván őszinte hive Káplány Géza, kir itélőtáblai biró.*)

Irodalom és művészet.

A magyar Chorenei. II. Második könyv. 1. Őseink történelmének középkora. — 2. Ársák és fiai uralkodása; háború a macedoniaiak ellen; barátság a rómaiakkal. — 3. Válársák beiktatása az örmény királyi méltóságba. — 4. Válársák Örményország vitézeit egy hadseregbe egyesiti és a macedoniaiak szövetségesei ellen megy. — 5. Morphilik háborúja és lándsaszurás okozta halála. — 6. Miként szervezi Válársák országunk nyugati és éjszaki részét. — 7. A birodalom szervezése. Honnan gyarapitotta a satrapiákat és minő parancsokat adott az élésre? — 8. Az, ki második az országban, Astyagesnek, a médok királyának családjából való. — 9. Első Ársák-unk és tettei. — 10. Arról, hogy hol találtam meg a Már Ábász Kátiná könyvei szerint elbeszélt történelmet. — 11. A mi első Ártáseszünk és az első méltóság bitorlása. — 12. Árdásesz nyugatra megy, Krösust fogolylyá teszi és az elzsákmányolt bálványképeket Örményországba viszi. — 13. Más történelemirókból meritett bizonyitékok, melyek Ártásesz hóditása- és a Krösus elfogatására vonatkoznak. — 14. II. Tigrán uralkodása; ez ellentáll a görög sergeknek, templomokat épit, beüt Palaestinába. — 15. Pompeius római hadvezér reánk rohanása; Mazaca elfoglalása és Mithridát halála. — 16. Tigrán megtámadja a római hadsergeket; Gabinus futása és az ifjú Mithridát kiszabaditása. — 17. Crassus háborúja és ennek Tigrán által történt kivégeztetése. — 18. Cassius ellenáll Tigránnak. Mithridát fellázadása, Caesarea épitése. — 19. Tigrán és Árdásesz szövetsége. Beütés Palaestinába, Hyrkanus és sok más zsidó elfogatása. — 20. Az örményeknek más háborúja a római seregekkel, Silon és Vendidius legyőzetése. — 21. Antonius személyesen ront az örmény sergekre és Samosatát elfoglalja. — 22. Árdávászt kormáyzata és harcza a római ellen. — 23. Antonius elfogja Árdávásztot. — 24. Ársám kormányzása; az örmények első részszerinti adózása a rómaiaknak; Hyrkanus megszabadulása, a Pákráduni családot miatta ért veszély. 25. Ársám harcza Herodes ellen és önkénytelen meghódolása. — 26. Abgár országlása. Egész Örményország belép a rómaiak adókötelezettségébe. Harcz Herodes seregeivel és testvérfiának Józsefnek megöletése. — 27. Edessa városának épitése. A mi Világositónk nemzetségének rövid története. — 28. Ábgár keletre megy és a perzsák királyává teszi Ártáseszt; ennek fivéreit, kiktől a mi Világositónk és rokonai származnak, kibékiti. — 28. Ábgár visszatérése keletről és a negyedlő Herodes elleni harczban Aretának nyujtott segitsége. — 30. Ábgár által Marinushoz küldött fejedelmek látják Üdvözitőnket Krisztust; Ábgár megtérésének kezdete. — 31. Ábgár levele az Üdvözitő Jézus Krisztushoz. — 32. Ábgár levelére felelet, melyet az Üdvőzitő parancsából Tamás apostol irt. — 33. Tadé apostol hitszónoklata Edessában és öt levél-másolat. — 34. Apostolaink vértanúsága. — 35. Szánádruk uralkodása, Ábgár gyermekeinek megöletése. Ilona királyné. — 36. Medzbin városának újjáalakitása. Szánádruk elnevezése és halála. — 37. Eruánt kormányzása; Szánádruk gyermekeinek megöletése; Ártáseszneк futás által történt menekülése. — 38. Eruánt törekszik Árdáseszt, a fiút hatalmába keriteni; Mesopotamia elhagyása fedezet nélkül. — 39. Eruántásád város épitése. — 40. Arról, hogy miként épiti fel Pákárán bálványvárost. — 41. Azon pusztaság beültetése, mely Szaporodónak (Dzênêntocz) neveztetik. — 42. A város, mely Eruántágiérdnek neveztetik. — 43. Szêmpád igyekszik a perzsa satrapák segitségével Árdáseszt királylyá tenni. — 44. Eruánt meghallja, hogy Ártásesz jő; azért sergeit összegyüjti és harczra készül. — 45. Hazájába nyomulása alkalmával Ártásesz vállalata sikerül. — 46. Eruánt háborúja Ártásesz ellen, futása, városának bevétele és halála. — 47. Árdásesz uralkodása, jótékonysága pártfogói iránt. — 48. Eruász megöletése; egy második Pákárán épitése; Árdásesz adózik a rómaiaknak. — 49. Ártásád város épitése. — 50. Az alánok betörése országunkba, legyőzetésük és Ártásesz rokonsága. — 51. Árkám és fiainak megöletése. — 52. Milyen volt Szêmpád és mit tett az alánoknál. Árdáz benépesitése. — 53. A káspiak megsemmisitése. Ártásesz ivadékainak felzudulása Szêmpád és egymás ellen. — 54. Harcz Domitián seregei ellen Pászeánban. — 55. Traján és tettei. Mázsán megöletése testvérei

---

*) Isten diadalra juttatja a nemes vállalkozást! . . Nagyobb erkölcsi diadalt még képzeletben sem kivánhatott volna elérni telekkönyvi tisztviselő annál, mely a lippai „Telekkönyvi tanfolyam“ vezetőjét érte akkor, midőn a lehető legilletékesebb kezekből e kitüntetést nyerte, melyért mi is őszinte örömmel gratulálunk a tanfolyam tehetséges és igazán buzgó létesitőjének. Szerk.

által. — 56. Miként népesiti Ártásesz az országot és állapitja meg határait. — 57. Az Ámáduniak satrapiája. — 58. Az Árujéghiak háza és ezen család eredete. — 59 A művészet ismerete Ártásesz napjaiban. — 60. Ártásesz halála. — 61. Árdávászt uralkodása, fi- és nővéreinek elüzetése, halála és ennek képregéje. — 62. Azon tettek, melyek Diránra tartoznak. – 63. Pákráduni Tiridát és nemzetségének előbbi elnevezései. — 64. Tigrán, az utolsó és tettei. — 65. Válárs kormányzása. Várost épit Pászeánban, az Ujvárost körülvéteti kőfallal; háború a kazárokkal; halála. — 66. Honnan beszélem én el ezeket? — 67. Agathangelos az eseményeket rövidletben adja elő. — 68. A királyi nemzetségek, melyektől a párthus családok származtak. — 69. Ártásesz perzsa királynak családja ezen ház kihalásáig. — 70. Regék a Páhlávokról. — 71. Choszrov beütése első izben Assyriába, mert hiszi, hogy Ártávánnak segitséget nyujt. — 72. Choszrov, ki segitséget nyert Philippustól, Árdásir ellen indul haddal. — 73. Choszrov római segély nélkül ismét rátámad Ártásirra. — 74. Ánák eljövetele; Szent-Gergely születése. 75. — Firmilián cappadocia-caesariai püspök és történelme. — 76. Árdásir reánk rohanása és győzelme Tacitus császár felett. — 77. Béke a perzsák és görögök között; Árdásir beépiti Örményországot a fejetlenség ideje alatt. — 78. Árdásir kiirtja a Mántáguni nemzetséget. — 79. Tiridát vitézkedő tettei az örmény fejetlenség éveiben. — 80. Gergely és fiai születése és életének rövid leirása Ardithes püspök levele után, mely bákrodsáni Mark remetének kérésére iratott. — 81. Arról, hogy honnan és miként eredt a Mámigonián nemzetség? — 82. Tiridát uralkodásának vitézkedő tettei megtéréseig. — 83. Tiridát megnősül Askennel és Constantin, Maximinával. Constantin megtérése. — 84. A Szêlgunok megöletése a dseni Námkun által. — 85. Tiridát vitézkedése az álvánok elleni harczban, melyben a básziliusok királyátketté vágta. — 86. Arról, hogy miként lett boldog Nune az iberiaiak megtérésének oka. — 87. Sapor legyőzetése, ki kénytelenül hódúlt meg Nagy Costantinnak. Tiridát elfoglalja Ekbátánát; rokonainak megérkezése. Ezen időre esik a megváltás fájának feltalálása. — 88. Licinius elfogatása; az udvar áttétele Rómából; Konstantinápoly épitése. — 89. Arius, az eretnektanitó; a zsinat, mely érette Nicaeaban tartatott. A csudák, melyek Gergelyen mutatkoztak. — 90. Arisztáczesz visszatérése Nicaeából; rokonainak megtérése; Kárniban tett épitmények. — 91. Gergely és Árisztáczesz halála. Miért neveztetik a hegy Máni barlangjának? — 92. Tiridát király halála és a róla szóló siralmas panaszok. A második könyvnek, mely Nagy-Örményország történelmének folytatásáról szól — vége.

A kaukazusi festők. Tiflisben képkiállitást rendeztek. A látogató, ki a katonai-történelmi museum termeibe lépett, meggyőződhetett, hogy ezen festők között vannak jó erők, van munkaszeretet, tehetség és előhaladásra való törekvés. Minket az örmény

Pásincságheán három képe érdekel: »Álázán völgye Szêghnách közelében« (23 szám) — »Eső után« (13 sz.) — és »Éjjel a tengeren« (35 sz.). A legszebb az utóbbi. A hold a tenger nyugodt felületére veti sugarait; de bár mily csendes legyen a tenger, mégis mozgásban van; azért annak ezüst fénye csak a habok csúcsait világitja meg... És e fény — ugy látszik — mintha természetes — és ne lenne festék!

Közgazdasági élet.

Az ipar hiánya Örményországban. »Tanulás és ipar« — e kettő képes előrevinni az emberiséget. Tanulás nélkül vad az ember, de ipar nélkül meztelen és éhes. Igy gondolkodik minden művelt nép. Tanulni, csak tanulnak az örmények; mert népünk a tanulást szent foglalkozásnak tekinti; ő a tudományt Isten szavának mondja, melynek erejénél fogva a lehetetlen lehetségessé lesz. De már az ipart, mely ép oly nemes foglalkozás, mint a tanulás, — nem szereti. Ez az oka, hogy idegen iparosok (perzsa, lekszi és a t.) járnak faluról falura, kik a földmivelő örménynek nemcsak anyagi, hanem erkölcsi kárt is okoznak. Ezen idegenek hintik az erkölcstelenség magvait. — Alig végzi el az örmény fiú a falusi iskolát, kereskedővé lesz (cshárcshi, szatocs, kalmár; hazánkban ‚cshártdsi'-nak mondjuk, mert cshárt = árúczikk, portéka). Nem szereti a földmivelést sem; nem, mert van elég eset, midőn 10—20 rubelnyi összeggel elkezd kereskedni és 5—6 év alatt csinál abból 500—1000 rubelt.

A jaffa-jeruzsálemi vasút, melyen sok örmény szokott járni, mult év szept. 26-án nyilott meg. E vasútvonal, mely európai tőkepénzesek pénzével épült fel, 87 kiméternyi hosszú. Eddig a karaván ezt az útat 30 óra alatt tette meg, most vasúttal Jaffából 3 óra alatt beér Jeruzsálembe. Reménylik, hogy e vasútvonal, melynek egyik elágazása Egyptom és a másik Damaskus felé fog vezetni, nemcsak a 40.000 lakost számláló Jaffa-ra, de Jeruzsálemre is — e város 40.000-nyi lakossága a legutóbbi 10 év alatt megkétszeröződött — jótékony hatást fog gyakorolni.

Mi újság az örmény világban?

Magas életkor. Örmény lapok irják, hogy a jeruzsálemi Szent-Jakab-kolostorban közelebbről egy örmény apácza halt el 115 éves korában — a ki kilenczvennyolcz évvel ezelőtt, mint tizenhét éves leány, lépett a kolostori életbe.

A Lázarevféle örmény akademia igazgatója (Moszkva): Kháneáncz György nejével és leányával Konstantinápolyban járt, hol sorba nézte meg nemzetfelei intézményeit.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID ANTAL
93 FEB. 0 N
KÉZDI V

XIII. Leo pápa.

XIII. Leo pápa

Ő Szentségét ünnepli e hóban a keresztény világ!

Mi nekünk többféle szempontból is sietnünk kell csatlakozni legmélyebb fiúi hódolatunkkal Krisztus Urunk földi helytartójának, Szent-Péter főapostol eme nagylelkű utódjának világraszóló ünnepeltetéséhez:

Mint katholikusok, kiknek a római pápa legnagyobb egyházi főnökünk, legfőbb lelki atyánk, legnagyobb erkölcsi hatóságunk e földön, — meg levén kötve, a mit megköt, meg levén oldva, a mit megold; a ki tanitói hivatalában soha sem tévedhet, mert az örök igazság isteni szelleme csodásan vezérli és fentartja a világ végezetéig, s Ő minden időknek és népeknek igaz tanúságot teend róla.

Mint örmények, a történelmi nemes hagyományokhoz híven, népünk örök hálája által köteleztetünk együttérezni örömben és szomorúságban az egyház szentséges fejével; kinek egykori elődе nemzeti apostolunkat, legelső „Felvilágositónkat“ a keresztény katholikus hitben, — őshazánk patriarkhai székébe iktatta; maga pedig az örmény egyháznak egyik főpásztorát a római bibor diszével és méltóságával ruházta föl; különösen mint erdélyi örmények már azon oknál fogva is, mert az apostoli szent-széknek közvetlen kiküldöttje volt azon előkelő szellemű egyházi férfiú, ki hajdan a mi hítbuzgó elődeinket, a hányatott viszonyok folytán egyházukba becsuszott tévelyektől megszabaditva, — Isten segélyével —

újolag és végleg egyesité a tanaiban szilárd, egységes és tévedhetetlen anyaszentegyházzal, — s a kinek a mellett, mint tudjuk, az „Örmények városának“ (Armenopolis) megalapitásában is — mondhatni — oroszlánrésze volt.

Mint honfiúsított magyarok, — mert a pápaságban, kedves magyar hazánk egész történetén keresztül, e nemzet legnagyobb, legőszintébb jóltevőjét ismerjük fel, a legelső szent királytól kezdve, a török világ hosszú küzdelmes korszakán keresztül, le egészen a jelenkorig; s mert mi jól tudjuk, hogy sem nálunk, sem más keresztény avagy nem keresztény országban, a mi egyházunknak egyéb czélja és érdeke nem lehet, mint békességben munkálni a lelkek üdvét, az emberi társadalom egyetemes és legszentebb érdekeit, legfőbb életczéljait.

Mindezen csak alig érintett, de eszméileg kimerithetlen szempontok magukban véve is elegendő indokát képezhetik annak, hogy újolag ismételjük a mi törhetlen fiúi ragaszkodásunknak, — öt év előtt, hasonló alkalommal nyiltan hangoztatott ama szózatát, — melylyel akkoron Róma, az Örökváros felé fohászkodánk:

— *Ave Leo! Morituri Te salutant!* . . .

Az „Armenia“ szerkesztősége.

A hazafi.

— Pátkánián Ráfáel szatirikus költeménye. —

Fényes teremben, a midőn eszem
Sok izletes és drága étkeket —
Rád gondolok még ott is nemzetem:
Ti örmények, örményt segitsetek!

Szinházba ülve első széksoron,
Agyamra gyül az eszmék tengere:
Örmény müveltség, érzés, iskola —
Áll Erzerum, költözzetek bele!

Földbirtokos vagyok, hü kezelőm
Halomra gyüjt, ám küld is pénzt nekem;
Nem mondom én, Ván-ért kell tenni még?
Népünk szükségét forrón érezem!

A takaróm meleg, — ágyam puha —
Jól alszom, és gyomrom mindig tele;
Nem mondom én: nyiljon ki a tenyér?
Az örménynek kenyér is kellene!

Borús napon a föld sáros-vizes,
Teherhordónknak lába meztelen;
Örményhonnak vasút is kéne tán!
Nem-e azt mondom folyton, szüntelen?

Intézetben kapják a gyermekek
Az alapos nevelést — mondhatom —
A hol alig kell iskola nekünk;
A népoktatást gonddal ápolom! . . .

Igy osztám szét a szó-virágokat
Sok éven által, — egész éltemen:
Mig könnyenhivő örmények előtt —
„Egy bölcs hazafi“ lett az én nevem!

Simay Gergely.

Magistros Gergely herczeg

*XI-ik századbeli örmény iró.**)

II.

Magistros Gergely, a perzsiai Arsacidák ivadéka, a tizedik század végső éveiben született. Atyja, a „vértanú“-nak nevezett Vászág, anyai ágon elődei közé sorolhatta Világositó Szent-Gergelyt, Örményország apostolát és szent Száhág katholikoszt.

Fiatal korától fogva a katonai pályára szánták s több izben alkalma is volt bizonyságot tenni vitézségéről a csaták mezején. Előkelő származása s hadi érdemei magas rangra emelték az örmény hadseregben ezen időszak alatt, a midőn Monomach Konstantin ült Byzancz trónján s a Bagratida házbeli II. Kákig volt az áni-i királyság ura.

Atyjának meggyilkoltatása után Magistros Gergely lépett az Ararát közelében fekvő pedsni-i kastély birtokába. Mint a Bagratidák koronájának egyik fő méltósága, egész erejével előmozditotta II. Kákignak Örményország királyává való megválasztását, midőn a trón Szêmpád János halálával üresedésbe jött. Ám azon szolgálatok daczára, melyeket a fiatal uralkodónak tett, mihamar kegyvesztetté lőn. Egyik ellensége, Vjészd-Szárkisz sziuniai herczeg azt a vádat emelte ellene, hogy más trónkövetelőt hivott az országba s a király megfosztotta Magistros Gergelyt hivatalos állásától.

Ámbár egészen ártatlan volt az árulásban, mely az ország határait megnyitotta az arabok előtt, teljes nyugalommal viselte a kegyvesztést. Dáron-kerületben fekvő birtokaira utazott s idejét az irodalomnak és tudományoknak szentelte, a melyek iránt nagy előszeretettel viseltetett. Saját költségén felépitette a szent Jánosról nevezett kolostort s iskolát csatolt hozzá, melyben személyesen vezette kiváló növendékek tanulmányait.

---

*) Victor Langlois, Mémoire sur la vie et les ecrits du prince Grégoire Magistros, duc de la Mesopotamie, auteur armenien du XI siècle. (Journal Asiatique, VI serie, 13.)

Vjészd-Szárkis tovább szötte ármányait ellene az áni-i udvarnál s csöndes visszavonulásából is kizavarta ezen ármányokkal Magistros Gergelyt. Kénytelen volt elhagyni hazáját s Konstantinápolyban keresni menedéket. Egyik odaadó hivére, Hêráádra bizta az általa alapitott intézmények vezetését s tanitványainak őszinte bánatától kisérve, útra kelt Görögország felé. Leveleinek egyike, elpanaszolván a hálátlanságot, melyet a király részéről tapasztalt s a zaklatásokat, melyeknek ki volt téve, felemliti, hogy útközben ismételve tapasztalta a rokonszenv tanújeleit s nevezetesen a legszivélyesebb vendéglátásban részesült különösen egy püspöknél, a kivel utóbb levelezésbe is lépett.

Konstantinápolyban nagy kitüntetéssel fogadták (1044). Vitézi és államférfiúi hírneve — mert többször járt el politikai küldetésben is — tudományos és bölcseleti reputatioja megelőzte a byzanczi császárok fővárosában. Ennek folytán csakhamar összeköttetésbe lépett az udvar és a papság legkiválóbb tagjaival. Hírneve csak növekedett, midőn alkalma volt nyilvánosan vitatkozni szent Zsófia templomában, a görög bölcselőkkel, kik a kor legjelesebb tudósai egyikének jelentették őt ki.

Konstantinápolyban ismerkedett meg Magistros Gergely két arab „omra“-val, [1]) Manutse-vel és Ibrahimmal, a kik szintén ebben a városban telepedtek meg. Manutse buzgó musulman volt; kifogásolta előtte, hogy az evangelisták prózában irták az új testamentomot s csodálkozott, hogy a keresztények által istenieknek tartott könyvek nincsenek versekben szerkesztve. Magistros Gergely vállalkozott reá, hogy az ó-testamentom eseményeit, a világ teremtése óta Krisztus születéseig, ezer vers-szakból álló költeménybe foglalja össze s Manutse megigérte, hogy ha ez a költemény három nap alatt elkészül, meg fogja magát kereszteltetni. Magistros Gergely hozzálátott a munkához, a kitüzött időben elkészült vele, felolvasta a költeményt Manutse előtt, a ki egészen el volt ragadtatva általa s fel is vette a keresztény hitet. A másik emir,

---

[1]) Ámrith, umruth : bujdosó.

Ibrahim, a ki örmény anyától származott, ugyanebben az időtájban (1049) levelet irt Gergelyhez s kifejtette benne kételyeit a keresztény hit fölött. Gergely igyekezett válaszában felvilágositani őt, azonban nem tudjuk, mi volt az eredménye e levelezésnek. Mindössze csak ennyit találunk Ibrahimról feljegyezve Magistos Gergely levelezésében.

Konstantinápolyban való időzése alatt megnyerte Gergely, Monomach Konstantin császár kegyét is. Odaadó ragaszkodásának jelei s valószinűleg az a remény is, hogy kezére fog dolgozni a császárnak Örményországra vonatkozó terveiben, azt eredményezték, hogy az uralkodó „Magistros“ czímmel ruházta fel. (Az a czím a legnagyobb méltóságok egyikének felelt meg a byzanczi udvarnál s körülbelől a mai valóságos belső titkos tanácsosi czímmel helyezhető párhuzamba.) Értesülvén e nagy kitüntetésről II. Kákig, még inkább gyanúba vette Gergely hűségét, keserű szemrehányásokkal teljes levelet intézett hozzá s hazaárulónak nevezte el. Gergely tiltakozott válaszában a gyanúsitás ellen, fennen hangoztatta ártatlanságát s igyekezett bebizonyitani a király előtt, hogy ha valaki áruló, ugy az nem más, mint Vjészd-Szárkisz.

Azonban a byzanczi császár, a ki minden eszközzel rajta volt, hogy Örményországnak a Bagratidák birtokában levő részét birodalmához csatolja, azt a tervet eszelte ki, hogy Konstantinápolyba hivja Kákigot s ezalatt meglepetéssel hatalmába ejtse Áni-t. Vjészd-Szárkisz, a ki e terv szövésében közreműködött, nógatta a királyt, hogy tegyen eleget a meghivásnak s Kákig megbizván a byzanczi császár szavában, végre is elutazott. Az összeesküvésben részes árulók nyomban elküldték a császárnak Áni kulcsait s felajánlották neki Örményország fővárosának s az egész Keletnek birtokát. Kákig megkisérlette az ellentállást, de egy hónapig tartott küzködés után belátván, hogy elveszett a fővárosába való visszatérhetésének minden reménye, kénytelen volt belenyugodni abba, hogy elvesztett trónjáért cserében két város, Galubeghad és Bizu tulajdonát kapja.

1044-ben Monomach Konstantin hadsereget küldött Örményországba, Áni-nak megszállására. A város falai alatt táborozó sereg vereséget szenvedett, de az örmény lakosság végre is belátta, hogy nem nyerheti vissza királyát, meghódult s a császári hadsereg bevonult a város falai közé.

A történetirók nem tesznek emlitést Magistros Gergelyről azok sorában, a kik Áni-t védelmezték s részt vettek a görögök ellen vivott győzelmes csatában. Igen valószinű azonban, hogy ő is ott volt a hazájának függetlenségeért küzdők között, s ezáltal is tisztázni igyekezett magát a hazaárulásnak reá nehezedő gyanúja és vádja alól.

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Az örmények ethnologiájához.

Anthropologiai, ethnologiai, folklorisztikai, linguisticai stb. folyóiratokban és művekben kiváló tudósok mindenféle nyelven gyakran rendkivűl fontos és érdekes dolgokat irnak az örményekről, meglepő új adatokat közölnek róluk és nagyjelentőségű új elméleteket fejtegetnek. E források egy része a szaktudós armenologok előtt is ismeretlen szokott maradni. Azt gondolom tehát, nem mívelek hiába való dolgot, ha az „Armenia“ számára időnkint összeállítom kivonatát annak, a mit kevésbbé elterjedt néptani folyóiratokban és munkákban az örményekről fontosabb közleményt találok.

1. Dr. Tomaschek Vilmos, bécsi egyetemi tanár „Kisázsia őslakóiról“ a bécsi anthropologiai társaság 1892. január 12-iki ülésén tartott előadásából (l. Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. XXII. 1892. Sitzungsberichte. 1. 2.)

Az európai jellegű, a Haemusból hóditva Kisázsiába hatolt phrygiaiakhoz népiségre és nyelvre nézve közel állottak az örmények (háig). Azt a területet, a hol ezek később felléptek, eredetileg az alarodiak foglalták volt el, a kiknek nevét az orientalisták azonosnak tartják Ararát-tal s az assyr ékiratok Urartu országával. Azon őslakosságnak voltak tagjai, mely a Ván-tó melletti ékiratokban hagyta ránk létének nyomát. Az örmények ellenben Európából vándoroltak be. A nyelvtudomány fényesen kimutatta európai jellegét az örmény nyelvnek, a melyet iráni költsön szavai miatt sokáig iráni dialektusnak tartottak; de a történetbuvár még nem tud megfelelni arra a kérdésre, hogy mikor foglalták el az örmények Ararátországot. Talán a kimmeriai népviharok századában történt. A Halys örmény nevet visel: Ali, a sós. E folyam torkolatától hatolhattak felfelé az örmények a Gail-get vagy *Λύκος* hosszú völgyén át a felső Frát és Araxes felé és végre assimilálták az alarodiaiak népiségét. E közben az örmény beszéd, mint elébb a kisázsiaitól, úgy végre az alarodiaitól is sokat vett magába, hangrendszerben, flexioban s bizonyára szókincsben is.

2. Dr. Luschan valami 3000 kisázsiai és örmény koponyát mért meg és egyáltalán egynemű brachycephal alkatúnak találta, a kisázsiai őslakók homogenitásának bizonyitékául. Az örmények mielőtt elfoglalták az Ararát-regiót, valószinűleg sokáig laktak Kisázsia északi partjain és erősen vegyültek az ottani őslakókkal. Meglehet, hogy már a Haemus-félszigetből hozták a brachycephal koponyát; legközelebbi rokonai, a thrákok szintén brachycephalok voltak, ha a mostani rumeneket, kik szintén ilyen koponyaalkatúak csakugyan a thrákok utódainak lehet tekinteni.

3. Ugyancsak a bécsi anthropologiai társaság „Mittheilungen“-jei legújabb, mult évi V. füzetében (és külön kiadásban is, ára 2·50) megjelent egy nagyon becses dolgozat Parsadan Ter-Mowsesjanz, ecsmiádzini tanártól: „Das armenische Bauernhaus. Ein Beitrag zur Culturgeschichte der Armenier“ 55 ábrával. A szerkesztő személyesen megadta nekem az engedélyt, hogy e nagyérdekű dolgozat kivonatát az „Armenia“-ban közöljem, és nobilis előzékenységgel rendelkezésemre bocsátotta a becses szemlélhető illusztracziók kliseit.

4. A német anthropologiai, ethnologiai és őstörténeti társaságnak 1892. augustus 1—3-án Ulmban együtt volt XXIII. közgyűlésén Luschan F. nagyjelentőségű felolvasást tartott: „Die anthropologische Stellung der Juden“ czímmel, (S. Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für anthr. Ethnol. u. Urgeschichte. XXIII. 1892. 9. 10. szám), mely alkalommal az örmények faji jellegéről igen tanulságos, tudós fejtegetések folytak.

1891-ben következő nevezetesebb czikkek jelentek meg az örményekről: Barchudarian, Die Armenier und ihre Nachbarvölker in der Türkei (Ausland, 20. s köv. számok). — I. Bugge, Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache (Indogermaniche Forschungen, I. Bd. — és: Zeitschrift für vergleichende Forschung, s XXII. 1.) — Chantre, A travens l'Arménie russe (Le tour du monde. 225 s köv. l. 369—416 l.) — V. Zwiedinek, Türkisch-Armenien u. seine Bewohner (Österreichische Monatsschrift f. den Orient 3. 4 szám). — Relation des Missions scientifiques de MM. H. Hyvernat et P. Müller-Simonis 1888—89. — Du Caucase au Golfe Persique à travers l'Armenie, le Kurdistan et le Mesopotamie par P. Müller-Simonis suivre de notices sur la geographie et l'historie ancienne de l'Armenie et les inscriptions cupeiformes du Bassin de Van par H. Hyvernat. Washington D. C. 1892. — Über neuerlich aufgefundene Keilinschriften in russich u. türkisch Armenien. Von Waldemar Belck u. C. F. Lehmann. (Vorgelegt in der Berliner anthropologischen Gesellschaft, 30. april 1892)· Zeitschrift für Ethnologie XXIV. 1892. Heft IV. 122—152. 4 litografált ékiratos táblával. — Ezekről talán máskor.

Dr. Herrmann Antal.

Az örmény gyermek.

Irta: **Dr. Wlislockiné Dörfler F. Anna.**

I.

Nem akarok valami szellemes csevegést vagy rajzot a gyermekéletből irni, sem pedig valami tudományos értekezést a gyermek testi és lelki neveléséről, azt megtették már mások és meg fogják tenni a míg csak gyermek lesz a világon; de igenis szándékom, egyetmást a gyermekekre vonatkozó örmény néphitből, úgy amint ezt egyes tudományos művek mellékesen felemlitenek, itt felsorolni. Egyszersmind talán okot is adok rá hazai örmény anyáinknak, hogy az ide vonatkozó néphitnek hahánkban még imitt-amott található foszlányait az „Armenia“ tárházába az utókor tudománya számára felhalmozzák. Mert legkevésbbé sincs arra szükségünk, hogy a néphit azon babonái felett nevessünk, melylyel a gyermek felett az anyák őrködni szoktak. Hisz a néphit és a népies szokás nem egyéb, mint az alsó néposztály tudománya, melylyel magáról és környezetéről a rossz befolyást elháritani igyekszik. Nem emlékszem, melyik iró jegyzé meg: A nép műveltségére azon szokásokból lehet nagyon is biztosan következtetni, melyek a gyermekekre vonatkoznak. Legyen egy nép bármily míveletlen, vagy számittassék az, az úgynevezett vadnépek közé, mégis a míveltség némi csiráját nem tagadhatjuk el tőle, ha vannak hitvilágában oly szokások, melyekkel csecsemőit körülfogja, még pedig azon hitben, hogy őket azok által életben tartja; megóvja a betegségtől, sinlődéstől; növésüket gyarapitja, testi és lelki jólétüket elémozditja. Az örmény anyák büszkék lehetnek e tekintetben is, hogy voltak és vannak ugyancsak ilyen népies szokásaik, a melyeket itt röviden felsorolni szándékom.

A terhes állapot, a szülés, a gyermek gyarapodása — mindezen tüneményeket a míveltség alsóbb fokán álló ember, kinél a természettani elemek ismerete hiányzik, csak úgy képes magának megmagyarázni, ha ezeket közvetlenűl valami földöntúli lény befolyására visszavezeti.

Az ókor majdnem minden népénél a hold ezen tekintetben nagy szerepet játszott. Az éjjeli sötétség, melyet az megvilágit, a melyből aztán virradatkor a látható élet kibontakozik, a mellett ezen égi test növekvése és fogyása, mindezek oly tünemények, melyek a primitiv embert önkénytelenül arra a gondolatra vezették, hogy a holdat nemcsak mint égi testet, mint holdistennőt, hanem egyszersmind, mint a gyarapodás, növés és szülés istennőjét tisztelje. Ezt találjuk a rómaiaknál, görögöknél, arabok- és egyptomiaknál és az ó-kor számtalan népeinél. Az iráni népek: a perzsák, médok, baktriaiak és örmények a holdistennőjét az ugynevezett Anaitis-t vagy Anahita-t, mint a szülés istennőjét is tisztelték, az ő védelmébe ajánlották a szülőanyát és a csecsemőt.¹) A magyarok enembeli istennőjük a Nagyasszony vagy Nagyboldogasszony volt, kinek tulajdonságait, mint a szülőnő ovó szellemét, a keresztény egyház boldogságos szűzére, Máriára ruházta át, kihez áldott állapotban levő nők fohászkodnak, ki magyar néphit szerint az anya felavatásáig őrködik a csecsemő felett.²) S hogy az örmény hold-, illetőleg szülésistennő elhalványúlt emléke még lappang európai örményeink néphitében, arról tanuskodik még ezen hit, mely főleg a bukovinai örmények közt divik: Keresztelés előtt t. i. a csecsemőt oly helyre teszik, a hova a hold süt és mindenki nehány perczre a szobából, hol a csecsemő nyugszik, eltávozik. Ez azért történik, hogy a most, esetleg, megjelenő szerencseasszony (azaz holdistennő) nyálából készitse el a gyermek számára a „szerencseinget,“ melyet a gyermek egész életében látatlanúl magán hord és aztán minden tettében szerencsés lesz.³) Ezzel a „szerencseinggel“ összefügg — az egyébiránt más nép körében is elterjedt — örmény néphit, mely szerint azon gyermek életében nagyon sze-

---

¹) Lsd. Windischmann, Abh. d. philos. Cl. d. bayr. Akad. d. Wiss. VIII. 1858. 85 l.

²) Lsd, Kálmány. Boldogasszony. mint ősvallásunk istenasszonya (akad. értek. 1885.) — Wlislocki H, Aus dem Volksleben der Magyaren (München 1892) 156 l.

³) Lsd. »Germania« XXII. köt. 136 lap.

rencsés lesz, a ki az úgynevezett „burokban“ (embryonenhaut) jön a világra.

Manapság is az oroszországi örmények azt tartják, hogy a gyermek elébb-utóbb életében holdkóros lesz, ha születése után nem hintik be azonnal sóval.[1] A tiflisi kerületben (Nücha körül) lakó örmények a gyermeket születése után nem mossák meg, hanem azonnal behintik egész testét finomra tört sóval, csak 30—40 órával születése után fürösztik meg a gyermeket. Ugyan ezt teszik az asztrachani örmények is;[2] sőt Kisázsiában akárhány községben az újszülött gyermeket több mint 24 óráig kegyetlenül sóba fektetik és azzal jó vastagon behintik.[3] Sok helyen, így pl. Bukovinában, só helyett olajjal kenik be az újszülött gyermeket, mely eljárás azon téves hitre adott alkalmat, hogy a bukovinai örmények az úgynevezett „Serth nahag horthuthiun“-nál t. i. midőn a gyermek ajkát a pap szentelt borral érinti, — már is megadják gyermekeiknek az utolsó kenetet.[4] Általában a keleten lakó örmények azt tartják, hogy az újszülött gyermek testét nem a viz, hanem csak is a só és később az olaj tisztithatja meg, miért később is a gyermeket nem igen fürösztik. Az eriváni örmények csak 5—7 napig fürösztik a gyermeket naponta egyszer keresztelésig, mely után három napra a fürösztés végleg elmarad; ekkor a gyermeknek szentelt olajjal bekent tagjai lemosatnak és a rendes fürösztés be is lesz ezzel szüntetve. Ha már fürösztik is néha a gyermeket, annak testét elébb bedörzsölik sós agyaggal és fürdés után beolajozzák.[5] A Kaukazus kubani tartományában lakó örmények csakis a három első héten fürösztik a gyermeket, azután mig fel nem nő, soha többé.[6] Az olaj pótolja a vizet és előmozditja testük tisztaságát.

Az eriváni tartományban lakó örményeknél a bábának egyik fődolga a csecsemő „testét helyre igazitani.“ Ezen helyreigazitást a bába a csecsemőnek tizenötödik életnapjától kezdve 3—4 hétig minden nap egyszer megteszi. Kezével simogatja vállait; huzza, ránczigálja a gyermek végtagjait, a csuklókat ujjaival nyomja, a fejét felfelé húzza, hogy a kisdednek majdan hosszú nyaka legyen. Sok helyen a gyermeket lábánál fogják s lefelé hajtott fővel mint, valami ingát nehányszor ide-tova mozgatják. Mindez azért történik, hogy a tagok izmosodjanak, a test általában szépüljön.[1]

---

[1] Krebel, Volksmedicin verschied. Volkerst. Russlands.

[2] Meyersohn; medic. Zeitung Russlands 1860; 189 l.

[3] Ploss, Das Kind II, 16.

[4] Dan, Die or. Armenier in der Buk. 30 l.

[5] Ploss id. h. II, 21.

[6] »Kawkas« 1879. 62. sz.

Szerkesztői látogatás.

Irta: **Szivárvány.**

Ne tartsanak szerénytelennek kedves olvasóim, ha arra kérem önöket: engedjék meg, hogy magamat önökkel teljesen megismertethessem. Ezt nem csak azért kell tennem, mivel az alább elmondandóknak egyik főszereplő személye én vagyok, hanem azért is, mert tartok tőle, hogyha csak felületesen ismernek meg engem, majd nevemről, — mely ott fent, hét szint játszva, kápráztatja szemeiket — vonnak következtetést jellememre, azt hivén, hogy jellemem is hétféle színben változó. Különben tetszik tudni, hogy ha a szivárvány hét színt játszik is, olyan égi tünemény, mely elüzi a haragos felhőket és békét hirdet.

Igy tehát nevem ellen nem lehet kifogás.

Nemzetiségre nézve örmény vagyok, de együtt érezek a magyarokkal. Ezt ugy-e önök érdemnek tartják?

Az erősebb nemhez tartozom. De mit mondék?! Önök így bizonyára azt képzelik, hogy férfi vagyok. Én azonban nem azt az erőt értem, melylyel a természet a férfit felruházta s a mely nem érdem, hanem azt, melyet a társadalom törvénye megkövetel a nőtől: hogy azon a sikamlós talajon... haladjon szilárd léptekkel előre, tartsa magát erősen, mert ha el talál bukni . . . akkor az itélet ki lesz mondva fölötte visszavonhatlanul... Azért helyesnek nem is találom, hogy a nőket nevezik a gyengébb nemnek, ha azt kivánják tőlük, hogy erősebbek legyenek a férfiaknál...

---

[1] u. a. l. 300.

Tehát én — miként mondám — az erősebb nemhez tartozom.

Azonban, nememnek azon gyengesége meg van bennem, hogy nem vallom be éveim számát, így hát legyenek elnézéssel, ha erről csak annyit mondok, hogy ez — női titok.

Foglalkozásom annyiféle, a hányféle színt a nevem játszik, de ezeknek elősorolásával nem akarván önöket untatni, a hét közül csupán egyet említek meg, azt, mely egyedüli szórakozásomat képezi és ez nem egyéb, mint az — irás.

Ha kiváncsiak megtudni, hogy minő külsővel birok, azt is megmondhatom. Magasságom: 160 (mond: százhatvan) cent.; termetem kissé sovány, hajam fekete, arczom: örmény szín (ez alatt nem az örmény nemzeti színt értem, hanem azt, hogy az örmények, kevés kivétellel, mind barnák), szemeim...

No de az ember a saját külsőjéről nem mondhat helyes birálatot, anélkül, hogy ez a szerénységbe ne ütküznék, pedig kell, hogy önök arczom kifejezését is megismerjék, minthogy az arczból, a szemekből lehet a lélek minőségére következtetést vonni.

Igy tehát idézem egy férfi szavait, aki arczomat ekkép birálta meg:

„Sötét szemeinek kifejezése komoly, határozott, egyenes lélekre mutat, lélek és pedig nyilt lélek sugárzik ki minden vonásából.“

Miután ennyire megismertettem magamat, rátérek tárgyamra, azon reményben, hogy önök kedves olvasóim ennek meghallgatására is szivesek lesznek áldozni nehány perczet.

Miként fentebb mondám: egyik foglalkozásom az irás.

Ha napi teendőimet végeztem, akkor e földtekéről — hol annyi bánat, szomorúság epesztik lelkemet — belépek az én kis, önalkotta világomba. Igen, mert ha én irok, az nekem egy külön világom. Itt teremtek, alkotok és oly jól esik lelkemnek a tudat, hogy hatalmamban áll a jókat megjutalmazni, a gonoszokat megbüntetni, a szegény szenvedőknek vigaszt nyujtani, a kétszinűeket leálczázni; szóval: hogy minden ugy történhetik itt, amint én akarom.

Mikor lefestem az emberi gyengeségeket, magamat sem képzelem azoktól mentve lenni és nemesbülök általa hibáimat látva. Aztán mikor nyomtatásban megjelennek műveim, annak kimondhatatlanul örvendek. Nem épen hiúságból, hanem, hogy amit én tudok, ismerek és tapasztaltam, értse, tudja, ismerje más is. Mindenek fölött, hogy aki valamit ért belőle, a mi talán gyengéjét érinti, hogy vethesse le azt és legyen nemesebbé.

Több év óta foglalkozom az irással. De mikor még csak kezdő voltam, ha befejeztem egy művet s beküldöttem valamelyik lap szerkesztőségéhez, csüggedés szállta meg lelkemet: Hátha gúnyosan azt fogja izenni a szerkesztő, hogy művemet, az én drága szülöttemet, eltemette mélyen a papirkosár fenekére, hogy soha napvilágot ne lásson. A papirkosár, melyet a szerkesztők oly kedvteléssel emlegetnek, sötétebbnek, borzalmasabbnak tünt fel képzeletemben, mint a sírüreg.

A szerkesztőkről magamnak ilyen képet alkottam:

Magas termet, büszke tartással; borzas fő, mert hát ezen kell gyakran végig sétáltatni az ujjakat, mintegy könnyitve ezáltal a nehéz feladat megoldásán; átható szemek, melyekről a szemüveg nem hiányozhatik, minthogy mindent jól át kell vizsgálni; mosolytalan ajkak, hisz a tudósnak, aki mindent s mindenkit megkritizál, furcsán is venné ki magát ajkai körül a mosolygás.

Olyanoknak képzeltem a szerkesztőket, akik fölényük tudatában közönséges halandóval szóba sem állanak; de megvallom őket szivteleneknek tartottam, azon tudatban, hogy hány magasra törekvő szellemnek szegik szárnyait az által, hogy azokat a lelki vajudás közt létrejött műveket, melyekhez annyi remény füzödött, eltemetik abba a borzalmas sírba, a papirkosárba. Azonban mégis tiszteletet éreztem a szerkesztők iránt, de roppant félő tiszteletet.

*

Nehány évvel ezelőtt, egy szép nyári délutánon a kertben egy öreg fa arnyékában üldögéltem a pázsiton. Vasárnap volt s így munkaszünet, tehát átengedhettem magamat a pihenésnek. Elmém azonban nem pihent. Egy tárgyról gondolkoztam, hogy vajjon az jó alap lesz-e egy elbeszéléshez.

Gondolataimból e szavak riasztottak fel:

— Tessék hamar bejönni, mert két ur van nálunk.

Haragosan tekintettem a cselédre, aki engem zavarni merészkedett, mondván:

— Mit háborgatsz? Bent vannak anyámék és elfogadják őket!

— De a kisasszonyt kérdezték!

— Mond, hogy nem vagyok itthon.

— Asszonyom már megmondotta nekik, hogy a kertben van.

— Kik azon urak?

— Egyiket ismerem az V. Árpád ur, a másik nem ide való, úgy szólitották, hogy szerkészitő ur.

— Szerkészitő ur? Jól hallottad-e? talán gyógyszerész?

— Nem istálom, nem orvoságokat szokott az az ur késziteni, mert hallottam mikor azt mondotta, hogy szeretné, ha a kisasszony is irna valamit a lapba, a mit ő készit.

E szavakra érezém, hogy elpirultam, elsápadtam, reszkettem és szivem hevesen kezdett dobogni.

Erőt véve magamon szóltam:

— Igazán azt mondotta?

— Süketüljek meg ha hazudok!

— Ugy-e így szólitották: Szerkesztő ur!?

— Ugy, ugy, ugy! Oh a kisasszony beh okos! nem hallotta s mégis jól ki tudja mondani. Én hallottam s mégsem jól mondottam. Jaj beh ostoba az én fejem!

— Menj és mond, hogy mindjárt bent leszek, mondám a fecsegő leánynak

Magamra maradva tanácstalanul állottam egy helyben.

Azon gondolatra, hogy mindjárt egy szerkesztővel kell szemtől szembe állanom, aki engem átható szemeivel, melyek a szemüvegen keresztül még kétszerte jobban látnak, tetőtől talpig meg fog vizsgálni és hiányaimat megkritizálni, nem szavakkal ugyan, hanem mosolytalan ajkainak gúnyos bigyeztésével, mondom e gondolatra valami hideglelésfélét éreztem a hátamon végig futni.

De hát okvetlenül kell-e, hogy megjelenjek előtte? Akaratomnak ura vagyok s ki kényszerithet engem erre!?

Elrejtőzöm valahová s estig nem mutatom magamat, ezalatt a szerkesztő megunva a várakozást, eltávozik s punktum.

De ezt mégse tehetem — füzém odább gondolataimat — mert így anyámnak okoznék kellemetlenséget: szégyenkeznék a szerkesztő előtt miattam és eltünésem aggodalmat szülne neki. Aztán még az is, hogy emberfia nem igen részesül hasonló kitüntetésben, hogy oly magas látogató szerencséltesse házukat megjelenésével.

Történjék bármi, legyek megkritizálva tetőtől talpig, mindegy! Állok elébe a nagy embernek!

S ezzel egész elszánt bátorsággal hagyám el a kertet s mentem végig az udvaron; amint a házba beléptem, a belső szobából zajos, vidám hangok üték meg fülemet. Az idegen férfi hangja oly barátságos volt, hogy ezt hallva, megkönnyebbülten lélekzettem fel. Gyorsan ledobám kötényemet s ruhaszekrényemhez lépve, ki akarám azt nyitni, hogy kopott fekete ruhámat más ruhával cseréljem fel, de a szekrény zárva volt; a kulcsot nem találtam sehol. E perczben akkora elszántságot éreztem magamban, hogy már az sem feszélyezett, hogy oly magas látogató előtt, ilyen kopott ruhában kell megjelennem.

A kilincsre téve kezemet, halkan benyiték.

A társalgás élénken folyt s így rögtön nem vették észre megjelenésemet és nekem maradt annyi időm, hogy szemügyre vehettem ő szerkesztőségét. De oh kellemes csalódás! E férfi nem hasonlitott azon képhez, milyet én magamnak a szerkesztőkről alkoték. Egész lényén nem fedeztem fel semmi félelem-gerjesztőt.

Nem volt magas (nem a magasságban rejlik a valódi nagyság); nem volt borzas, ajkai nem voltak mosolytalanok, gúnyoros kifejezéssel és a mi fő: nem viselt szemüveget, (legalább nem láthatott olyan jól).

A mint megjelenésemet észrevették, a két férfi felemelkedett és V. Árpád bemutatta nekem azt a férfit, kitől nehány perczczel előbb még annyira rettegtem. És ez olyan jóságosan tekintett reám, kifejezésteljes sötét szemeivel, hogy a lelkemet jótékony melegség árasztotta el.

Aztán helyet foglalva, folyt a társalgás oly fesztelenül, mintha szerkesztőnek még hire sem lett volna közöttünk.

Mi engem illet, én mégsem birtam némi elfogultságot leküzdeni, azon tudatban, hogy e férfi — kinek pedig egész lénye rokonszenves benyomást tett reám — mégis csak nem más, mint egy lapszerkesztő.

Megjelenésem után még mintegy félóráig időzhetett házunknál. Egyebek közt elmondá, hogy körútat téve errefelé, városunkban is megállapodott, hogy nehány régi ismerősét meglátogathassa s értesülvén arról, hogy én is szoktam a lapok számára irni, kér, hogy lapját is tiszteljem meg olykor egy-egy czikkel. Ez udvariasan elmondott szavakra így feleltem:

— Igen megtisztelő reám nézve, hogy a Szerkesztő ur ilyen kérést intéz hozzám; de vajjon képes leszek-e ezen megtisztelő kérelemnek eleget tenni, szóval: olyan czikket irni, mely megüsse a mértéket?

— Lapomra nézve lesz igen megtisztelő, ha kegyed sziveskedik abba valamit irni, a melyért előre is fogadja legszebb köszönetemet!

Egy szerkesztőtől ilyen szavakat nem vártam! Hisz a szerkesztők a kezdő irók iránt olyan leereszkedők szoktak lenni, mintegy azt várva tőlük, hogy tartsák kegynek, ha dolgozatukat arra méltatják, hogy közöljék.

Ez a férfi a szerkesztők közt valóban unikum. Vagy talán valami kitünő talentumnak hisz engemet.

Csekélységem tudatában e gondolat nagy zavarba hozott.

Nem is tudom már mit feleltem finoman előadott szavaira, csak azt tudom, hogy mikor bucsúzva kezét nyujtá, oly különösen mosolygott, hogy ezt én gúnymosolynak vettem volna, ha hirtelen azokba a jóságos, sötét szemekbe nem tekintek...

*

A szerkesztő látogatása után nem sok időre irtam egy beszélyt. Mikor be volt fejezve s átolvasám, teljes reményem volt az iránt, hogy az az udvarias szerkesztő igen jónak fogja találni. Elküldöttem. Hanem azután reményem fénylő szálai közé sok fekete szálat szött a kétség. Aggodalom kezdett kinozni.

Hátha csalatkoztam a szerkesztőben. Lehet, hogy az a gyöngéd, előzékeny modor, csak külső máz; lehet, hogy azok a kifejezésteljes sötét szemek mögött a legszivtelenebb kritikus lappang...

Ha a „Szerkesztői üzenetek“ rovatában egyszer csak ezt fogják olvasni: „Szivárvány. Kegyedben több tehetséget tételeztünk fel. Sajnálatunkra ki kell jelentenünk, hogy dolgozata még megközelitőleg sem üti meg a mértéket“.

Hogy tönkre lesz téve a városombeliek előtt, irói hírnevem, hogy fognak örülni kudarczomon ellenségeim. Mert itt a nő-irókat gyülölik. Előitélettel vannak eltelve ellenük, azon véleményt táplálván, hogy a melyik nő ir, az hivatásával merőben ellenkező dolgot mível.

Egyszerre az a gondolatom támadt, hogy vajjon a szerkesztő látogatása, nem ellenségeim ármánykodásából kifolyólag történt-e, vajjon ezek vele nem esküdtek-e össze ellenem, hogy örökre elvegyék kedvemet az irástól? Igy kell lenni! Az a különös mosoly a szerkesztő ajkai körül, nem bizonyithat egyebet, mint azt, hogy valami cselszövény készült ellenem.

Ilyen rémképek gyötörtek. Erősen megbántam, hogy beszélyemet a szerkesztőnek elküldöttem.

Sokáig tünődtem a felett, hogy miként tudnék menekülni a rám váró kellemetlenségtől, de végre — belátva, hogy a dolgon már változtatni nem tudok — elszántan vártam azt, a mi következni fog.

És ime egyik napon levelet kapok a szerkesztőtől, melyben elismeréssel szól dolgozatomról s lelkesit, buzdit, hogy csak folytassam az irást, mert idővel még sokra vihetem.

Hogy milyen hatással volt reám a levél tartalma, azt el sem tudnám mondani. Annyit azonban mondhatok, hogy lelkifurdalást éreztem azért, hogy oly rosszul vélekedtem arról az aranyos szerkesztőről.

Még is igaz, hogy a szem a lélek tükre. Azok a jóságot kifejező sötét szemek, melyek oly biztatóan tekintettek reám, hiven tükrözték vissza a nemes, jó lelket. Nem rejtőzött e szemek mögött egy szivtelen kritikus, aki a szegény kezdő irók dolgozataival oly kegyetlenül bánik el.

Az is igaz, hogy az első benyomás a valódi. Reám a szerkesztő első pillanatban rokonszenves benyomást gyakorolt és nem is csalatkoztam benne.

A hányszor küldöttem lapja számára valamit, azt mindig megdicsérte — ezáltal lelkesíteni akarván, hogy ne csüggedjek; — aztán, ha szükség volt kijavitotta és így adta közre. Ez azt eredményezte, hogy most már bátran küldök dolgozatot más lapoknak is, nem szállja meg lelkemet a csüggedés, nem hagy el a remény, hogy művem napvilágra jön.

A szerkesztők iránt ma már nem vagyok oly elfogult, nem tartom őket olyan félelem-gerjesztőknek.

Ha valamicskét képes voltam előre haladni az irodalom terén, ugy ezt semmi egyébnek nem köszönhetem, mint annak, a mitől előre annyira rettegtem: a szerkesztői látogatásnak.

* * *

A szentpétervári örmény közönség.

A mondott czím alatt az „Árevelk“ 1887-ik évfolyamában Kulámireáncz, a „Jérászch“ czímű örmény folyóirat szerkesztője egy cikksorozatot közöl, melyben a pétervári örmény közönség kiváló tagjairól rövid értesítéseket ád. Ezek közül nehányt mi is közreadunk. Kezdjük a sort a nem rég elhalt

Lorisz-Melikoffal. Ghárápágh-ból Lori-ba (Örményország, Udi tartomány, Ághud kerületében fekvő fejedelmi város) költözött örmény „melikh“ (fejedelem) érdemes ivadéka volt, ki a közönséges hadnagyságból a grófságig vitte fel személyes érdemeivel, melyek a kaukázusi és örményországi harczokban fénylettek. Mint dictator nagy szolgálatokat tett Oroszországnak. II. Sándor halála után visszalépett a nyilvánosságtól. Minden vasárnap elment a gróf egész családjával templomba és kezdettől végig hallgatta nagy ájtatossággal az örmény misét.

Teleáneán János volt közoktatásügyi miniszter moszkvai tiszteséges örmény családból származott. Atyjának Teleáneán Dávidnak, ki a Napoleon-féle harczokban, mint hadvezér tüntette ki magát — arczképe a szentpétervári császári téli palotában, az 1812-iki hősök közt tündököl. Veje a Lázárev családnak.

Lálaján tábornok, ki a tűzérség alhadvezére (Generallieutenant), fényes névvel bir; aligazgatója az összes katonai iskoláknak. Atyja Örményország Sámách helységéből jött Szt-Pétervárra; a Lázárev család joszágainak kormányzója lett és a pétervári kerület Robêscsa nevű falujában lakott. Ezt a falut, mely mellékjoszágaival együtt több millió rubelt ér, a Lázárev család I. Sándornak ajándékozta a nélkül, hogy azért valami viszonzást várt volna. — Lálajánra, ki csak még ötven éves, nagy jövő várakozik.

A millióiról híres Lázárev család képviselője Ábámelik-Lázárev herczeg és fia, ki mint régész ismert névvel bir; ez meglátogatta Palaestinát, Ninivét, melynek romjai közt új felirást kapott, miért a franczia akadémia köszönetére érdemesült.

Chámázeán titkos tanácsos, akademiai elnök, ki nagy jártassággal bir az ázsiai nyelvekben, Kelet irodalmából sokat ültetett át oroszra. Kedveltje valamint a császárnak, úgy az örménységnek is.

Jézeáncz Gárábéd közoktatásügyi államtitkár, Ásztrakánból ered; a Lázárev-ek anyagi támogatása mellett tanult. Lorisz-Melikof gyermekeinek nevelője lett. A szentpétervári egyetemen bizonyos ideig tanára volt a keleti nyelveknek. Irodalommal is foglalkozik; nem egy-két munkát irt.

Szongott Kristóf.

* * *

Szamosújvári levelek.

V.

Helyzetünk a megyében.

A törvényhozásilag egygyé alkotott két vármegye: Doboka és Szolnok területén egyetlen szabad kir. várossal találkozunk, — s ez Szamosújvár, mely a két megye különállása idejében földrajzilag e két törvényhatóság határkövét képezte; nehány évig maga is (Kolozsvár, Szék, Kolozs és Zilah városokkal együtt) közös városi főispán alatt állott, — s egyszersmind legutolsó székhelyül szolgált a fennállott Dobokavármegyének; mely régebben felváltva a megye különböző pontjain tartotta márkális gyűléseit.

Mostani megyénk székvárosa: Deés, a régi magyar közjog szerint, az úgynevezett nemesi városok — „oppida nobilium“ — egyike volt; ilyen volt még az erdélyi részekben Ó- és Új-Torda, Nagy-Enyed. Szamosújvár és — az erdélyi örmények másik főtelepe — Erzsébetváros, a magyarok és székelyek földjén levő szabad kir. városok rendjében mindjárt Kolozsvár, Marosvásárhely és Gyulafehérvár után sorakoztak, s ebbeli rangjukat a rendezett tanácsú városokkal egyenlővé tett szervezetük daczára, a törvényhozás intézkedése folytán maiglan megtartották.

Városunkon és a megye székhelyén kivűl nincsen is más városa a mai Szolnok-Doboka megyének; mert a mi szomszédságunkban levő Szék, volt taxalis város — mely régebben a dobokamegyei gyűlések székhelyeinek egyike és törvényhatósági joggal biró város volt, s mai napig önálló képviselőválasztási kerületet alkot, — újabb időben némileg visszafejlődöttnek látszik; a mennyiben pár év előtt önként megvált a törvény által meghagyott, rendezett tanácsú városi szervezetétől s így egyenlővé lett a megye többi mezővárosaival.

E vidéknek határozottan kiemelkedő emporiumai, a városias fejlődésre (a másodrendű központok felett) legtöbb tényezővel biró két szomszédváros: Deés és Szamosújvár, a Besztercze és Kolozsvár közt fekvő széles közigazgatási területen — ha a történeti fejlődés által kijelölt hivatásukat helyesen fogják föl, — nemes versenyben egyesülhetnek ama társadalmi, közgazdasági és közműveltségi feladatok megvalósítására, melyek északi Erdélynek e vezérmegyéje területén, mint a józan irányú előhaladás követelményei, a nemzet és a hon javára, s a társadalmi közjólét érdekében betöltésre várnak.

Földrajzi fekvésénél fogva e Szamos-parti két város, mint ugyanazon megye intellectualis központjai, nem az ellentétes érdekek kihegyezése, hanem inkább különböző elemeiknek vállvetett érvényesülése által hivatvák, egymás mellett, egyéniségüket tovább fejleszteni, — mint több más, analog helyzetben levő városok, úgy az erdélyi részekben, valamint a királyhágón-túli, szorosabb értelemben vett Magyarországon.

A mi különösen bennünket illet, mi a magyar hazának egyik legfiatalabb városa vagyunk, nyolcz év mulva levén város megalapitásának alig kétszázados évfordulója. — Az erdélyi fejedelmek korában még nem volt e völgyben városi élet; habár az itteni országos fegyintézet épületébe beépitett régi vár akkor már fennállott s történeti adataink egy szintén korábbi falusi község nyomairól is megemlékeznek; mely ugyanezen völgyben létezett volna. Mindamellett a térség városunk kettős hegyláncolata közt jóformán még üresen állhatott!

Csak 1700. év körül látjuk ide telepedni a moldvai örmény menekülteket egy püspöki czímmel feldiszitett apostoli vicarius vezetése alatt; a kik készpénzen megvásárolják e területet; itt csakhamar templomot, püspöki lakot, s lassanként egy egész új kereskedővárost épitenek fel: a magyar-örmény metropoliszt.

Még kétszáz éve sincs e tervszerű városalapitásnak; mindazáltal egy élet-erős, csinos, a hazafias és művelődési érdekek iránt már is jól érdemesült s rendezett tanácsát saját erejéből, lakosságának megterheltetése nélkül fentartani képes szabad kir. város keletkezett; melynek 1848 előtti kiváltságleveleit levéltárunk a multak iránti kegyelettel őrzi.

Nem is oly régen volt még, hogy Szamosújvár nemcsak névleg birta a szabad kir. városok rangját, hanem gyakorolta is azoknak jogait; ismeretes továbbá, hogy körünkben volt székhelye egy vármegyének, s az első folyamadású kir. törvényszékek egyikének; végre, hogy városunk 1878-ig az országgyűlésen még kettős képviselettel birt. De mindezek immár nagyobbára csak elmosódott emlékek, — alig okoznak komolyabb gondot a közéleti és üzletforgalmi veszteségek daczára is életerősnek bizonyult, s haladni törekvő városunk polgárságának; mely a változott viszonyok között újabb módokat keres, hogy a népességi és kereseti pangás kedvezőtlen eredményeit lehetőleg ellensúlyozza, s nehány éven át a körülmények által akadályozott fejlődése ismét nagyobb lendületnek induló felvirágzás korszakához érjen.

S midőn a saját emelkedésének munkáját teljesiti egy város, ugyanakkor emeli a megyét, a vidéket, melynek városokra van szüksége; emeli az ország és a nemzet összességének erejét, mely nem áll egyébből, mint a részek erejének összegéből. Itt is alkalmazható azon elv, hogy „minden jogos érdek öszhangzó“, — a város, a megye és a közhaza egymásra utalt jogos érdekei közt. Igy felfogva lényeges ellentétek épp oly kevéssé képzelhetők, mint ugyanazon város avagy megye különböző népelemei, nemzetiségei közt; ha ugyan is a közügyek nem egyoldalú elfogultsággal, hanem minden jogos érdeket a kölcsönös méltánylás mérlegére helyező jóakarattal és bölcseséggel biráltatnak el, — a legrosszabb tanácsadó, a szenvedély, kizárásával!

93 FEB.
KÉZDI VÁSÁRHEL

A polgári öntudat minden város lakóinak — a faji önérzet minden népfaj szülötteinek kebelében a tiszteletreméltó nemes érzések közé tartozik, — mindaddig, míg a mások iránti ellenszenves indulatot kizárja; míg összeférhetőségét el nem veszíti a mások előmenetele fölötti örömérzettel szemben; szóval míg csak a jó czélokra irányzott üdvös vetélkedés határai között marad. Jóllehet ugyanezen alapelvnél fogva büszkeségemet helyezem e czímbe: „Szamosújvári polgár“, mint Róma fia mondá hajdan: „Civis Romanus sum!“ ... de sem a faji önérzetet, sem a helyi polgári öntudatot magamban, mások rovására túltengeni nem engedhetem; sőt szintén örülni tudok a megye többi részének, — a kétszázados közös mult történeti eseményei, s a jövőbeli közös hivatás együttes feladatai által oly szorosan hozzánk kapcsolt szomszédainknak is — fejlődésén, előhaladásán. A mi két városunk, — úgy vélem, valamint a múltban, úgy a jövőben továbbra is — fejlődhetik és virágozhatik egymás mellett, a nagy Szolnok-Dobokában!

A földrajzi fekvés, a történeti emlékek, a hazafiúi szellem összekötő-kapcsa, a törvényhatósági és önkormányzati administráczio, — főleg az egymásra támaszkodó közrendészetünk — kölcsönös érdekei mellett még a közlekedési viszonyokban birjuk szintén fontos tényezőjét a két város közötti jó szomszédságnak.

Mióta e vidék közlekedési hálózatának fő-ütere: a szamosvölgyi vasútvonal kiépült, a gazdasági és kulturai tekintetben oly nagyérdemű vállalat még közelebb hozta városainkat egymáshoz, s azok közt a szó teljes értelmében újabb kapcsot létesített. Habár az apahida-deési, a deés-beszterczei és a deés-zilahi (szilágysági) már kiépített s forgalomban levő, — valamint a még esetleg kiépítendő deés-nagybányai és naszódi szárnyvasútak elágazásai mindannyian Deésen konczentralódnak, illetve oda fognak összefutni; — tagadni azonban nem lehet, hogy városunk szintén számos előnyeiben részesült a megyénken átvonuló vasúthálózatnak és ezen előnyök természetesen csak növekednének, ha majd az emlitett, valamint a beszterce-bukovinai s idővel talán a mezőségi, (közvetlenül Szamosújvárhoz csatlakozó) vonal kiépülése folytán, vidékünk vasúthálózata még további kiegészitést nyerhetne. Szóval szükebb hazánk, Erdély, ezen északi nagy megyéjében, mely a Mezőségtől a Cziblesig terjed, a két Szamos összetalálkozásánál, mint megyei és országútainknak, s ma ugyan helyi érdekű, de nemsokára országos fontosságú vasút-vonalainknak is központján, városainknak egymás mellett párhuzamosan haladó közös és kölcsönös érdekei vannak; s az egyik iránti természetes előszeretetünk éppen nem zárja ki, hogy mindkettőnek felvirágzását ohajtsuk, ugyanazon komoly őszinteséggel szólván a megyei vezérfeladatok megoldására hivatott mindkét szomszédvároshoz — egyenként:

Te, város állj, a mig e hon fennáll,
És hiven áldozz' szent oltárinál! . . .

s.

Gyergyó-Szt-Miklós ünnepe.

Szerencsés a gyergyó-szt-miklósi örmény kath. egyházközség; mert a kegyes Ég egy derék plebánost adott nekünk, ki a szentegyházban buzgó pap, a prédikálószékben párját ritkitó szónok, a tanodában jó tanár, a társadalomban nélkülözhetlen férfiú. De viszont nem közönséges lelkipásztorunk is szerencéss, mert egyetlen ellensége sincs; köztisztelet veszi közül: polgárzatunk nagyja-apraja becsüli . . .

Teljes lelkünkből tisztelt és szeretett plebánosunk Görög Joachim beiktatási ünnepélyét folyó évi ján. 22-én ültük meg — kiváló fénynyel.

Az ünnepség napjának előestéjén a helybeli „Hilaria-dalegylet“, Nyers Károly polg. isk. tanár vezetése alatt, igen kedves szerenáddal lepte meg ünnepelt plebánosunkat,

a ki ezen egyletnek buzgó elnöke. Majd a népiskolai zenekar tisztelgett szép karénekeivel, a melyeknek elhangzása után Hochschild Lajos polg. isk. tanár tartalmas és lendületes beszédben üdvözölte az ünnepeltet, a ki erre röviden, meghatottan válaszolt.

Érdemes plebánosunk még ezen este számos jeleit látta az őt környező tisztelet- és szeretetteljes figyelemnek. Igy — hogy a többit mellőzzem — a helybeli irg. rendi tisztelendő nővének őt, mint polgári leány-iskolájuk tevékeny tanárát, igen értékes ajándékkal lepték meg.

Az ünnepély napján reggel a gyergyó-kerületi papság, melynek élén Both Ferencz beiktató kanonok-esperes állott, az örmény kath. egyháztanács és nagyszámú előkelőség diszes menetben vonult a plebánosi lakásból az örmény katholikusok templomába; a szentegyház zsufolva volt. Itt előbb a beiktató mondott szép, alkalmi beszédet, azután felolvastatott a püspöki kinevezés. Mihelyt vallást tett ünnepelt a hítről, azonnal átadattak neki a süveg, a kulcsok és az evangeliomoskönyv: a tekintély, a hatalom és kötelesség jelvényei. Erre szószékre lépett és ékes nyelvvel oly remek, eszmegazdag, hatásos beszédet tartott, hogy nem egy hallgatója törült könnyeket szempilláiról . . . A segédletes szentmise alatt a munkás apáczák és ezek növendékei gyönyörű karénekekkel fokozták az áhitatos buzgóságot. Isteniszolgálat után a plebániára siettünk; ott volt a tisztelgő papság, az örmény kath. egyháztanács, melynek tagjait Lázár Menyhért főgondnok vezette, s az összes előkelőség.

Délben dísz-ebéd, mit a páratlan buzgoságú hivek rendeztek szeretett plebánosuk tiszteletére. Sokan voltak a vidékről is meghiva. Mintegy százhatvan személy foglalt helyet az asztalok körül. Az első pohárköszöntőt az ünnepelt mondotta pápa Ő szentségére, az apostoli Királyra és Erdély róm. kath. püspökére; ékes szavait állva hallgatták. Utána Eránosz Bogdán algondnok szólott — csinosan. Talpraesett felköszöntője a beiktatott plebánost üdvözölte. Most a sok, szebbnél-szebb üdvözlő táviratot olvasták fel. Azután újra megnyiltak a beszédes ajkak;

mert kifejezést kellett adni a sok jó kivánságnak: még igen sok sikerült felköszöntőben gyönyörködtünk...

Vége lett a ritka[1]) ünnepélynek; de szép emléke megmarad. Eseményt fog képezni e felejthetlen nap a gyergyó-szt-miklósi örmény kath. egyházközség életében!

Dr. Fejér Dávid.

* * *

Kisebb közlemények.

A főrendiház új tagja. Csak mult havi füzetünkben emlitettük, hogy a magyar országgyűlés két házának örmény tagjai összesen tizenketten vannak; melyből kilencz a képviselőházra, három a főrendiházra esik. E statisztikai kimutatásunk azonban legközelebbről máris örvendetes változást szenvedett azáltal, hogy Gajzágó Salamon az állami számvevő-szék volt érdemes elnöke és belső titkos tanácsos, (Szamosújvárnak egykori képviselője) a főrendiház tagjává neveztetett ki, s ekként a magyar országgyűlés örmény eredetű tagjainak száma egygyel ismét szaporodott; a mennyiben most már a főrendiház padjain négyen ülnek »a mi népünkből«.... Gajzágó Salamon, mielőtt az államszámvevő-szék elnökévé neveztetett ki, az országgyűlés képviselőházának jegyzője, utóbb alelnöke volt s mi a nélkül, hogy általunk már irásban és képben ismételve bemutatott volt képviselőnknek előkelő politikai pályafutását újabban is részletezni megkisérlenők; ez alkalommal, (mellőzve életrajzi adatainkat) egyszerűen rámutathatunk arra, hogy Gajzágó Salamon személyében ezúttal is méltó kitüntetés érte a hazai örménységet. Ezúttal alkalmat veszünk magunknak megjegyezni, hogy félszázad előtt, az 1848-iki első magyar képviselőháznak már szintén több örmény születésű tagja volt; névszerint a következők: Antalffy Gábor, Dániel Pál, Gorove István, Karácsonyi Antal, Korbuly Bogdán, Karácsonyi János, Másvilági István, Sárosy Ferencz és Simay Gergely, — mint az akkori képviselőház legifjabb tagja, — a ki később az 1867. évi koronázási országgyűlésen, s több más országgyűléseken, egyik legérdemesebb képviselője volt a szamosujvári választókerületnek.

Az újvidéki örmény kath. templom, mely a szabadságharcz ideje alatt a lángok martaléka lett, felépült; taval szenteltetett fel. Főoltárképe azonban, mely Világositó Szt-Gergelyt fogja ábrázolni, hiányzik. E parochia tudós plebánosa: Duha Dávid mechitharista atya a napokban járt szülővárosában: Szamosújvártt, hogy ezen oltárképre adományokat gyüjtsön. Meg fog fordulni más helyütt is, de nagy elfoglaltsága miatt sok felé nem mehet el. Reményli azonban, hogy a buzgó hivek közül azok is fognak segédkezet nyujtani, kikhez el nem mehetett. Mindazok, kik filléreikkel a szent czélt előmozditani ohajtják, kegyes adományaikat Ujvidékre (Torontálmegye) Duha Dávid örmény kath. plebános czimére küldjék. Jó czélra adja nélkülözhető filléreit az, ki azokkal az Isten dicsőségét mozditja elő! — Maga a tevékeny plebános, ki lapunknak is érdemes munkatársa, mint mechitharista atya, a bécsi szerzet érsek-apátjától függ; mint plebános a kalocsai érsek fenhatósága alá tartozik; mint Romania, Bulgaria, Serbia apostoli hitküldére, a propagandához küldi be jelentéseit. Dávid atyának Leo pápa Ő Szentsége nevében a propaganda adott engedélyt arra, hogy bárhol misézhessék, gyóntathasson. A decretumot, mely 1883. aug. 27-én kelt Rómában, saját szemeinkkel láttuk. Van ezenkivűl több magyar püspök saját kezű aláirásával ellátott engedélye is. És Dávid atya, ki több nyelvet beszél, szép hivatásának — derekasan megfelel!

---

[1] Igaza van ügyes tollú czikkirónak, midőn a »ritka« jelzőt használja: mert hazánkban csak öt örmény kath. plebánia van. — Sajnáljuk, hogy a kényelmes közlekedési eszközök hiánya miatt (csak Szász-Régenig van vasút, onnan pedig több mint egy napi járóútat, kocsin kellett volna ebben a nagy hidegben megtennünk) igen fényes ünnepélyökre el nem mehettünk és személyesen meg nem köszönhettük a kedves plebánosnak, egykori volt kitünő tanitványunknak, szives meghivását. Ugy szintén itt a nyilvánosság terén mondunk barátságos köszönetet a derék rendező bizottságnak, mely külön meghivóval tisztelt meg minket. Nyujtsa Isten a gyergyó-szt-miklósi gazdag örmény kath. egyházközség tagjainak becses életét hosszúra, hogy még sokáig fennen lobogtathassák azon a vidéken a miveltség és hazafiság zászlóját! Szerk.

Irodalom és művészet.

A magyar Chorenei. III. Harmadik könyv. 1. Hazánk történelmének vége. — 2. Eset, mely Tiridát halála után a nagy Verthánesztet és három satrapiát ért. 3. Szent Gergely megöletése a barbarok által. 4. Págur fejedelem kilépése az örmények szövetségéből; a satrapák szándéka Choszrovot akarja királylyá tenni. — 5. Az örmények levelének másolata. — 6. Antiochus eljövetele és tettei. — 7. Mánádsir vétkezése a nagy Jakab ellen és ennek halála. — 8. A kis Choszrov uralkodása; a székhely megváltoztatása és egy puszta beültetése. — 9. Choszrov napjaiban az éjszaki népek országunkba rontanak; Ámáduni Váhán merénykedése. — 10. Choszrov halála és az örmények harcza a perzsákkal. — 11. Dirán uralkodása; a nagy Verthánesz, kinek székét sz. Juszik foglalta el, elköltözése e világból. — 12. Sapor harcza Constantius

ellen. — 13. Dirán Juliánhoz megy és tuszokat ad. — 14. Szent
Juszik és Dániel vértanusága. — 15. Zorá, ki elpártolt az örmény
seregekkel Juliantól, nemzetségével együtt kiirtatott. — 16. Juszik
fiainak halála, Phárnersze következése a püspöki széken. — 17. Sa-
por Diránt, ki meghivására ment hozzája, megcsalja és megvakitja.
— 18. Sapor Arsacest teszi királylyá. Berohanásai Görögországba.
— 19. Miként veti meg Arsaces a görögök királyát. — 20. Szent
Nerszesz és jó intézkedései. — 21 Arsaces fivérének, Tiridátnak
megöletése, szent Nerszesz elmenetele Byzantba és a tuszok visz-
szahozása. — 22. Miként kapott össze Arsaces Kênellel. Dirán ha-
lála. — 23. Arsaces megujult gyülölete Kênel ellen és ennek meg-
öletése. — 24. Miként merészkedett Arsaces Kênel feleségét nőül
venni, kitól született Báb. — 25. Dirith megöletése. — 26. Sapor
megveretése Tigranágiéd mellett. — 27. Miként épült és dulatott
fel Arságáván. Áni megvétele. — 28. Tigránágiérd elfoglalása és
teljes elpusztitása. — 29. Arsaces harcza satrapjai ellen; Báb elu-
tazása Byzantba. — 30. Nagy Nerszesz számkivetése egy lakatlan
szigetre. A számüzötteket a Gondviselés gondoskodása táplálja.
31. Arsaces a satrapákat megöleti. Cház püspök magaviselete. —
32. Arsaces hurczoltatja a boldog Gházot és megköveztetni akarja,
mivel ez azt vétkeiért megfeddette. — 33. Nagy Theodosius ural-
kodása; a Szent-Lélek-tagadók miatt fartott zsinat. — 34. Arsa-
ces akaratlan elutazása Saposhoz, a honnan többé vissza nem tér.
— 35. A veszélyek, melyek Sapor által érték Örményországot;
Arsaces halála. — 36. Meruzsán gonosz tettei; Báb Örményország
királya lesz. — 37. Czirávban történt nagy ütközet- és a gonosz
Meruzsán megöletéséről. — 38. Miként itatott Báb szent Nerszesz-
szel halálos szert, ki életét kivégezte. — 39. Izsák székfoglalása
és Báb megöletése Theodosius által. — 40. Váráztád uralkodása
és rabsága. — 41. Arsaces és Vághárság uralkodása. — 42.
Örményország ketté osztása két Arsacida király alatt, kik két nemzet-
nek: a perzsáknak és görögöknek szolgáltak. — 43. A satrapák
visszatérnek Armeniába, mindegyik elfoglalja saját uradalmát; két
királynak szolgálnak. — 44. Miként becsülte Choszrov Izsák lova-
got; ennek vitéz tettei a vánántok nemzetségéből való rablók ellen
— 45. Arsaces kincseivel Choszrovhoz jönnek Szuren, Váhán és
Áschátár. — 46. Ársáces ki harczban Choszrovtól legyőzetett, be-
tegségben meghal. — 47. Boldog Meszrob. — 48. A satrapák, kik
Arsacesnél voltak, visszatérnek Choszrovhoz. — 49. Choszrov egye-
dül uralkodik Örményországban; a patriárkhai széket nagy Izsák
birja. — 50 Choszrov elfogatása és fivére Vèrámsápor trónra-
lépte. — 51. Nagy Izsák Ktesiïonba utazik, honnan tisztelettel és
ajándékokkal tér vissza. — 52. Dániel-féle betűk. — 53. A felső
kegyelem adta Meszrob-féle irásjegyek. — 54. Az örmény, iberiai
és az álván betűk. — 55. Choszrov másodizben jut Örményország-
ban trónra, s utána a perzsa Sapor. — 56. Az, a mi Sapornak
Örményországból való eltávozása után történt; az ez után beállott

fejetlenség. — 57. Meszrob küldetése Byzantba; öt levél másolat
— 58. Nyugati részünk tanitása; általános csendesség. Ardásir ural-
kodása. — 59. Gárin város, mely Theodosiopolisnak neveztetett,
épitése. — 6 . Meszrob ismét hirdeti az üdv igéjét. A forditók
utazása Byzantba. — 61. Az istentelen Nestor miatt Ephesusban
tartott zsinat. — 62. Chorenei Mózes tanárai, ő maga és képző
útja összehasonlitva a naprendszerrel. — 63. Az örmények szégye-
nitő egyesülése, mely saját romlásukat idézte elő. — 64. Az ör-
mény királyság önkényti elpusztitása és a pátriarkhai szék leala-
csonyitása. — 65. Nagy Izsák és székutódja Samuel elbocsáttatnak
Persiából. — 66. Samuel, a nagy Izsák méltatlan tiszttársának tet-
tei. — 67. Nagy Izsák és boldog Meszrob kimulnak e világból. —
68. Kesergés azért, hogy Örményországban a királyság elvétetett
az Arsacida uralkodóháztól és a patriarkhaság szent Gergely nem-
zetségétől. Be van fejezve a harmadik könyv. Nagy-Örményország
történetének vége.

Élő képek. Moszkvában a német klubban Silovszki az örmény életből 4 élőképet mutatott be decz. 21-én (1892). 1.) Örmény leányok edényekkel vizért mennek a forráshoz, hol Száját-Nova dallal fogadta őket. 2.) Örmény menyekző. 3.) Sámirám és szép Ára. 4.) A kurdok örmény falura rohannak. Az élő képek nagyon szépen sikerültek. Silovszki fáradságát ezüst csokorral jutalmazták.

Közgazdasági élet.

Az Erdélyrészi Kárpátegyesület, melynek elnöke: gróf
Bethlen Bálint, fölhivást bocsátott ki a nagy közönséghez,
melyben törekvéseinek támogatását kéri azoktól, kik az egyesület
czéljai iránt hazafias érdeklődésssel viseltetnek. A felhivás (melyhez
taggyüjtőiv van mellékelve) igy hangzik: Megnyitni akarjuk
Erdélyt a turistaságnak, föltárni szándékunk azokat a gyö-
nyörű helyeket, melyek eddig ismeretlenek voltak ugy magunk,
mint a külföld előtt; ide vonzani akarjuk a Királyhágón túli lakos-
ságot, hogy üdülés, szórakozás és gyógyulás végett ne a kül-
földre menjen, hanem a mi fürdőinket keresse fel, a mi belhegyein-
ket látogassa. Egy második Svájczot akarunk terem-
teni Erdélyből, hogy az a sok pénz, a mit évek során kül-
földön költünk el, bent maradjon az országban elhanyagolt köz-
gazdaságunk javára, a kulturalis haladás és a szegény nép vagyo-
nosodása érdekében. Ha Svájcz milliókat tud évente a turistaság
csatornáján magának behajtani, a mi pazar szépségű Erdé-
lyünkben szintén megtehetjük ezt; ha tudunk lelkesedni az esz-
méért, s ha tudunk egyelőre áldozni azért, hogy hozzáférhetővé
tegyük belhegyeinket, hogy ellássuk a kényelemhez szükséges al-
kotásokkal, hogy utakat nyissunk, hogy útjelzéseket csináljunk, hogy
leirjuk és képekben bemutassuk ezt az Istentől megál-

dott országrészt; hol még kiaknázatlanul hever a folyó, a kitünő gyógyhatású ásványviz, az erdő szépsége és a havasok testedző látnivalója!... Mint az egyesület felhivásának itt közölt részéből kitünik, erdélyi hazarészünk közgazdasági érdekeinek nagyobb lendületet adni czélja legelső sorban az új Kárpátegyletnek.

Opium-egyedárúság. Törökországi lapok jelentése szerint a porta azon tervvel foglalkozik, hogy a dohánymonopolium mintájára az opium forgalomba-hozatalát is az állam részére monopolizálja. Opium kereskedői körökben (melyhez sok, igen gazdag örmény czég is tartozik keleten) meglehetősen kedvezőleg fogadják a török kormány által tervbevett államgazdasági reformot; mert azt hiszik, hogy az opium-árak ennek következtében nem lesznek jövőre oly ingadozásnak kitéve, mint eddigelé voltak.

Mi újság az örmény világban?

A szultán — a pápának. Ázárián István, a Konstántinápolyban székelő »ciliciai« örmény katholikus patriarkha a Szentatya jubileuma alkalmából Rómába utazik, a hol a szultán nevében császári ajándékként egy rendkivül gazdag, gyémántokba foglalt arany szelenczét nyujt át Ő szentségének; s a török császár barátságos érzelmeinek fog kifejezést adni. — (Az öt év előtti pápai jubileum alkalmával szintén a nevezett örmény patriarkha volt a szultán képviselője s ajándékának megbizott átadója). A nagyvezir levele Rampolla bibornok-államtitkárral közli Ázárián külön misszióját, a ki egyúttal magas kitüntetéseket hoz Ledochowski és Mocenni bibornokok részére.

Két veszteség. Újév napján halt meg Tiflisben Árdzruni Gergely, a »Mêság« alapitója és szerkesztője. Lapjával, mely a huszadik évfolyamba lépett, nagy hatást gyakorolt a Kaukasiában lakó örményekre. 1890. máj. 18-án ülte meg 25 éves irói jubileumát. Mint publicista is jelentékeny szolgálatot tett a nemzetnek. 1891-ben adta közre folyóiratunk arczképét és életrajzát. — A hírneves armenista: Strumpf londoni egyetemi tanár, ki levezésben állott lapunk szerkesztőjével, decz. végén költözött el az élők sorából. Strumpf értette a magyar szót is és folyóiratunkat eredetiben olvasta.

Hajóskapitányok. A tripolisi születésű Ávák nevű örménynek, ki nem rég tette le kitünő eredménnyel a hajóskapitányi vizsgát, az Undseán és Jészáián nevű örmény gőzhajótársaság adott alkalmazást. — A tiflisi Mántházseán-ház gőzhajóinál is van egy örmény hajóskapitány.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

Csêhánkir-chán Enigolob. Mámigoneán.

DÁVID ANTA
'93 MRC 3 N
KÉZDI VÁSÁRHEL

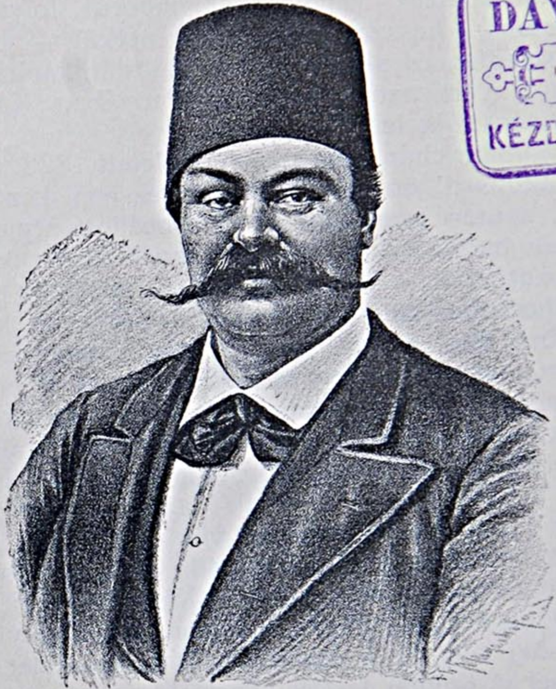

A perzsa hadvezér, a szépművészetek minisztere: Csêhánkir-chán Enigolob Mámigoneán ősei Örményországból mentek Georgiába, hol nagy szolgálatokat tettek a georgiai uralkodóknak. Itt a Mámigoneán család egyik tagja bölcsesége és szónoki képességeért a georgiai uralkodóktól ‚Eniszgolob' czimet kapott, mely georgiai szónak jelentése: ész raktár.

Csêhánkir-chán nagyapja Ruszdám-chán, mint fogoly, Persiába vitetett. Kiszabadulása után nem tért vissza Georgiába, hanem itt katonai szolgálatba lépett. Felvitte a hadvezérségig: ő rendezte a perzsa serget. Szulejmán nevű fiát nehány ifjú nemessel Oroszországba küldötte, hogy ott katonai tudományokat tanuljanak. Szulejmán társaival 1812-ben épen akkor érkezett Oroszországba, midőn az oroszok Napoleonnal háborút folytattak. Itt Szulejmán — hosszas gondolkodás nélkül — beállott az orosz seregbe, és nehány vitéz tett után kapitányi rangfokozatot nyert, azután visszatért Persiába. Később Arabia kormányzója lett.

Csêhánkir-chán Távrezsben született 1828. ápr. 1-én; anyja ‚ákulis-zi' örmény nő. Távrezsben kezdette meg iskoláit, azután Ispáhánba ment és beállott atyja: Szulejmán-chán hadseregébe. Itt gyorsan haladt; különböző hivatalokat viselt. Szereti a sáh, ő pedig az ipart szereti. Teheránban palotája iparműhelyekkel van környezve és ezekben tölti a nap nagy részét Csêhánkir-chán is. Európából kitünő mesterembereket hivatott Persiába, kik itt az ipar különböző ágait virágzásra emelték. Habár Csêhánkir-chán Európa majdnem minden uralkodójától kapott elsőrendű kitüntetéseket: Angol-, Orosz-, Franczia-, Német-, Török-, Olasz-, Osztrák-Magyarországtól és a t.; de azért e jelvényeket soha se viseli; ő mellét csak tettekkel ékesiti, azért úgy öltözködik, mint a közember.

Csêhánkir-chán édes testvére Nárimán-chán, a Bécsben lakó perzsa nagykövet, ki a konstantinápolyi Dádián Boghosz-bej veje. Ez is kedveli a szépművészetet és Bécsben termei elsőrendű festők képeivel vannak diszítve.

Csêhánkir-chán azon örmény miniszterek egyike, kinek jelenlétében teljes biztonságban érzi magát a sáh. Gyakran járt Európa udvarainál kiküldetésben. Csêhánkir-chánt nagyon szereti a perzsa nép is, mert Keleten legszentebb foglalkozásnak tartják az ipart. E vélemény és a kormány rokonszenve emelték Csêhánkir-chánt oly magas méltóságra.

Szongott Kristóf.

Pátkánián R. költeményeiből.

I.

A remény.

Észak' orkánja zugjon rémesen,
Felhőkből hulljon sűrü hó=pehely,
Csapkódja bár fagyos szél arczomat:
Előbb=utóbb tavasznak jönni kell.

Eget boritsák barna fellegek,
Változzanak meg mind az év=szakok,
Földet takarja ködnek fátyola:
Előbb=utóbb majd jönnek szebb napok.

Sötétség fedje bár a lát=határt,
Gyötörjen gond, vagy üldözés, nyomás;
Sorsát az örmény békén viseli, —
Csak a reményt ne érje a csapás!

Simay Gergely.

II.

Az én dalom.

Vigyetek hazámba hü barátkarok,
Haldokló szivemnek vigaszt adjatok;
Itt, ki megmutatná — nincs egy jó barát! —
Örmény nemzetemnek síró csillagát.
Ez a nép, hol élek, idegen, hamis,
Idegen a földje még a sírban is.
Tele évről évre hozhat lágy tavaszt,
Ha a hontalannak bimbót nem fakaszt.
Életemben nem volt, most sincs semmi uj,
Kerekéből egy-egy vén küllő kihull;
S addig addig hull, mig csak a fal marad,
Hogy szerte omoljék önterhe alatt . . .
Gondtalannak mondják hosszú életem, —
S hogy: nem élt szivemben hit, honszerelem;
Hej! pedig az Aetna ezred éven át
Nem vetett ki annyi izzó lángsugárt,
Mennyi e kebelben ége, lángola,
Csak szabad lehessen Tiridát hona! . .
De megindul észak jéghideg szele, —
Május violája sírba tér vele;
Igy temette el a bú, csalattatás
Ifjú életemnek büszke sudarát . . .

Zord halálnak éje, jer, borulj felém,
Pihenj meg örökre sírom fedelén,
S kit honáért annyi balszerencse ért, —
Vésd kövére élte gyásztörténetét! . .
Haj! de lesz-e majd, ki gonddal védi ezt? —
Idövel a kö is porladozni kezd;
S porladó kereszttel elporlad e név,
Elborit a néma, örök feledés . . . .
De tán mégse, mégse! Ott, tul . . . hálakép
Emlékem megörzi egy parányi nép;
Érte vérzett lelkem, érte sirt dalom,
Örményhon keserve búgott lantomon, —
S annyi szívből egy tán értem is dobog,
Midön dalaimra fölsir, fölzokog! . .

Fejér Gerő.

Magistros Gergely herczeg

XI-ik századbeli örmény iró. *)

Áni-nak a görögök által történt elfoglaltatása után egyszerre csak odahagyja Magistros Gergely Örményországot, s Konstantinápolyba siet, hogy visszaszerezze közbenjárásával Kákig-nak elvesztett trónját. Hasztalan volt minden fáradozása; belátván, hogy mit sem tehet hazája érdekében, atyai örökségét, Pedsni, Gáián és Gáidzên várakat is átengedte a görögöknek, s azok helyett Mesopotamiában kapott több helységet, a hol meg is telepedett. A császár nemsokára Mesopotamia herczegének czimével ruházta őt fel s Vászburágán tartománynak főkormányzójává nevezte ki.

Mint főkormányzója a görög birodalom keleti határain fekvő tartománynak, a császár rendeletéből részt vett egy expeditioban Thogrul bey seregei ellen, a melyek Örményországba törtek. Monomach Constantin császár az expeditio vezetését Catacalon Vestes-re bizta; a segédcsapatokat Magistros Gergely s Georgia nagy részének hűbérura, Orbélián Sziparit vezették. Ararát tartományban, a pászen-i síkon ütötték tábort a görög hadak. Elvesztették azonban az ütközetet s Gergely visszatért a tartományába.

Megszabadulván e szerencsétlen hadviselés gondjaitól, másnemű küzdelem vette igénybe tevékenységét. A keresztény egyházban nagy zavarokat támasztott egy szakadár felekezet, mely Ábáhuni kerület Thonthras városáról, keletkezése helyéről „thonthraciai“-nak nevezte magát s megpróbálta a térfoglalást abban a tartományban is, a mely Magistros Gergely kormányzására volt bizva. Nagy erélylyel lépett föl e felekezet hivei ellen; széttromboltatta templomaikat és gyülekezési helyeiket s az egyiknek romjain díszes templomot emelt szent György tiszteletére.

Fontos állásában s sok hivatalos teendője mellett is szakitott magának időt az irodalmi tanulmányokra, melyeket egész életén át nagy előszeretettel folytatott. Levelezése bizonyságot tesz róla, hogy egész odaadással szentelte magát kormányzó korában is a forditásoknak s ámbár nem lehet pontosan meghatározni művei keletkezésének időpontját, kétségtelen, hogy azok tetemes része akkor jött létre, midőn a görög császár megbizásából Macedonia igazgatásának élén állott.

1058-ban hunyt el Magistros Gergely. Hamvai az Erzerum melletti szent Szűz-kolostorban nyugosznak. E kolostorban, melyet pászen-inek is neveznek, még most is látható — mint Álisán Leont „Örményország földleirása“ czimű müvében olvassuk — a sirja.

Több gyermeke volt. A legidősb Váhrám előbb a katonai pályára lépett, s követte atyját Mesopotamia kormányzóságában. Majd az egyházi pályának szentelte magát, s Örményország katholikosz-ává lett II. Gergely néven. Vêgájászer-nek, „a vértanúk barátjá“-nak is nevezték, mert közreműködött a görög és syr martyrologiák-nak örmény nyelvre való forditásában. Még három fia volt, Vászág, antiochiai herczeg, Vazul és Fülöp, és két leánya, kiknek neveit nem jegyezte föl a krónika. Az egyik fiú még atyjának életében elhunyt, a másik kettő túlélte őt. (Vazul 1077-ben görög orgyilkosok törének esett áldozatúl).

---

*) V. Langlois, Memoire sur la vie et les ecrits du prince Gregoire Magistros, duc de la Mesopotamie, auteur armenien du XI siécle (Journal Asiatique, VI serie. 13.)

Magistros Gergely, ámbár a hazaárulás méltatlan gyanújával illették némelyek, nagy tiszteletben és elismerésben részesült honfitársainál. Snorháli szent Nerszesz patriarcha azt irja róla „Verses történet“-ében, hogy tele volt isteni malaszttal, bölcseséggel és tudománynyal; úgy verselt, mint Homér s úgy beszélt, mint Plato. Kimerithetlen volt nagylelkűsége a templomok és kolostorok, az özvegyek, árvák és szegények iránt. Egyaránt jártas volt az egyházi és világi tudományokban. Nerszesz patriarcha és Kárekin „Örmény irodalomtörténeté“-ben idézett névtelen életirója, Lastiverdi Aristág és Edessai Mátyás egyaránt úgy emlékeznek meg róla, mint Örményország legnagyobb tudósainak egyikéről.

Mindenesetre rendkivüli ember volt, ha a kort tekintjük, a melyben élt. Abban az időben, midőn a papság volt egyetlen letéteményese a tudományoknak s a nemesség és nép teljes tudatlanságban voltak elmerülve. Magistros Gergely elsajátitotta mindazt, a mit akkoron bölcseletnek neveztek; több nyelvet ismert, görög és syr műveket forditott örményre, tanulmányozta a mythologiát, a természettudományokat, az orvostant és mathematikát, megismerkedett az astrologia titkaival is, szóval jártasságot akart szerezni az emberi ismereteknek minden ágában s nem is maradt adós a felelettel senkinek sem, a ki levél útján kérdésekkel fordult hozzá. Mindenesetre nagy érdeme, hogy új lökést adott az irodalmi tanulmányoknak hazájában s emelte a műveltség szinvonalát azáltal is, hogy számos tanitványt képzett ki, a kik tovább folytatták az ő művét.

Magistros Gergely egész szenvedélylyel szentelte magát a munkának; buzgósága nem ismert e tekintetben korlátokat. Emlitettük már, hogy három nap alatt ezer vers-szakból álló költeményt irt meg. Saját feljegyzéseiből tudjuk, hogy a szakadatlan munka kimeritette s nagyon megviselte az egészségét. Ibrahim emirhez intézett egyik levelében ezeket mondja: „Elolvasván minden megtalálható könyvet, nem ismeretlenek előttem a chaldeaiak, a görögök, a cappadociaiak, az ethiopok, a perzsák és mások koholt történetei, de lehetetlen mindezeket veled is megismertetnem.“

Kitünik mindezekből, hogy Magistros Gergely-nek óriási tudása, roppant emlékezőtehetsége, bámulatos műveltsége s felette nagy munkaereje volt. Ha öt századdal előbb, az örmény irodalom aranykorában él, bizonyára legnagyobb és legünnepeltebb irója lesz vala nemzetének.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Egyházi beszéd,

melyet plebánosi beiktatása alkalmával Gyergyó-Szt-Miklóson 1893. ján. 22-én elmondott: **Görög Joachim.**

Szeretett Hivek!

Kedves Hallgatóim!

Ha most állanék itt először: e fény, mely körülvesz; e sokaság, mely ide sereglett; s a tekintet, mely ma mind csekély személyem felé irányul, — méltán zavarba ejthetne.

Ámde jó ismerősöm már nekem e szent hely, melyen állok, s a melyről annyi örömmel, annyi lelkesedéssel, szivem legtisztább meggyőződésével hat éven át hirdettem nektek Istennek szavát és az Ő igazságát.

Hogyne tudnék én hát ma bátran, elfogultság nélkül a ti arczotokra tekinteni, hisz jobbára mind kedves ismerősök azok nekem, melyekkel hat éven át együtt örültem, ha boldogság ragyogott reátok, együtt sirtam és zokogtam, ha szomorkodtatok, ha csapások és szerencsétlenségek sujtottak benneteket.

Igen, kedves Hallgatók! Most, midőn lelkem hitének tanúja, zaklatott szivünk egyedüli menedéke: e kedves templom kulcsai lettek gyarló kezembe letéve, most borúljon homály elmémre; most némuljon el ajkam, melyekkel titeket annyi éven át oly tiszta meggyőződéssel tanítottalak, oly igaz örömmel vigasztaltalak?

Most, midőn eddigi eljegyzésünk után immár hűséget esküdtem Isten anyaszentegyházának és ti nektek szeretett Hiveim! — most ne mondjam ki, hogy mennyire szeretem Őt; most hallgassam el, hogy míg Isten napjaimnak kedvez, a ti boldogságtok lesz minden vágyam, egyedüli törekvésem.

Oh ha e perczben lelkem sugalmát követhetném, mint szeretném én ti nektek elmondani, mennyire magasztos és fönséges a czél, mely előttem lebeg, s hogy mily nehéz és súlyos a kötelesség, mely gyönge vállaimra nehezedik.

De az idő parancsol velem. Be kell érnem tehát ezúttal azzal, hogy bemutassam, habár csak főbb vonásaiban, azt a feladatot, mely az apostol szavai szerint „az angyaloknak is félelmetes“, s a melynek megoldására — Isten segitő kegyelmével — e percztől fogva, minden erőmből törekedni fogok.

„Emberfia! Őrállóul adtalak én téged Izrael házának; hallván azért az én számból a beszédet, hirdesd meg nekik.“

Ime a parancs, melynek engedelmeskedni tartozom.

Hirdetni az igét, mely „a zsidóknak botrány, a pogányoknak bolondság, nekünk pedig Isten ereje.“

„Légy rajta alkalmatosan és alkalmatlanul; ints, kérj, dorgálj fáradhatatlanul, teljes türelemmel és tudománynyal!“

Itt, e szent szószék lesz az őrtorony, honnan szent vallásunk igazságait ti nektek hirdetni fogom, s lobogó lángját — mint hajdan a Vesta templomában égő öröktüzet — a világ vészei által szivetekből kioltani engedni nem fogom.

S ha talán lesz idő, midőn hamis tanok, s hangzatos szólamok leple alatt, az ősi tagadás szelleme majd

93 MRC 3 N
KÉZDI VÁSÁRHEL

felém is közelit, hogy gondosan kikészitett, kényelmes hálójába kerítsen; midőn a tünődés óráinak felzavart csendjében érezni fogom, hogy én is egy tovahaladt kornak vagyok gyermeke, melynek zászlójára e szó van felirva: „előre!“ s nyugtalan elmém harczra fog kelni boldogságért epedő szivemmel; midőn a száműzetés, a pallos, a börtönajtók helyett, mindennél legdrágább kincsem — lelkiismeretem lesz a nehéz próbára kitéve: akkor várok, várok míg a zaj lecsöndesül; s ha ezalatt elvonulni látom magam előtt az évszázadok hitét, a hősök és vértanúk ezreinek meggyilkolt tetemeit; ha elémbe jő isteni Üdvözitőm jóságos arczczal, vértől ázott könnyes szemekkel, s ismét panaszra nyitván ajkait felém kiáltja: „Én gyermekem, drága népem, te ellened mit vétettem? — felelj nekem!“ Oh mondjátok szeretett Hallgatóim! lesz-e oly kemény kárpit, mely e szavakra meg ne repedjen; lehetnek-e oly erősek térdeim, hogy porba ne omoljanak, ajkaim oly lezártak, hogy fel ne kiálthassak: „Én uram! és én Istenem!“

»Tied vagyok, tied Uram,
E sziv, e lélek!
Kit szeretnék, ha Tégedet
Nem szeretnélek?«

Ha látni fogom az ingadozó elveket, az örökösön változó véleményeket, melyeket az emberi tudás és a rohanó kor hullámai felszínre dobnak; s tekintetem a rendíthetlen sziklára esik, mely az évezredek hiú törekvéseivel daczolva, fönséges nyugalommal áll a vihar között, s a habok zugásából megfélemlíthetlen bátorsággal kiáltja: „A ki e sziklához ütődik, megsérül; a kire pedig e szikla esik, — agyonzúzza azt!“: akkor nincs, nem lesz hatalom, melyért lelkiismeretemet, s a gondjaimra bizottak boldogságát árúba bocsássam; nem lesz tekintély, melynek szemébe ne merjem mondani: „Nem lehet!“; mert „a ki másként tanitana, mint a Krisztus egyháza, még ha égi angyal volna is az, átkozott legyen! — dörgi a nemzetek nagy apostola, Szt-Pál.

S ha így szentegyházam megmásithatlan tanitása nyomán feltártam előttetek az eget, ha a csillagok milliárdjain túl megmutattam ti nektek Istent, mindnyájunk közös atyját, az árvák gyámolát, a szenvedők és szomorúak vigasztalóját; akkor az égről a földre mutatok, s így szólok: Nézzétek!

»Ez a föld, melyen annyiszor
Apáink vére folyt,
Ez, melyhez minden szent nevet
Már annyi év csatolt!«

Megmondom ti nektek, hogy

»A nagy világon e kivűl
Nincsen számunkra hely;
Áldjon, vagy verjen sors keze —
Itt élnünk, halnunk kell!«

Elmondom majd, hogy Isten egy szivnek egy kebelt teremte, s egy embernek egy hazát, melyet véglehelletünkig szeretni, s annak javát minden erőnkből, minden tehetségünkkel munkálni legszentebb kötelességünk.

Elmondom majd ti nektek, hogy ha eszméink, elveink és értelmünknél fogva a világnak mindenütt polgára, az emberiségnek tagja vagyunk, de szivünk csupán hazánk tulajdona, s ha sir, ha küzd, ha fáj is, — mint gyermek a bölcsőbe — mindig és örökké csak abba vágyik vissza.

S Ádámnak kétségbeesése éden bezárult ajtajánál, Jeremiás siralma feldúlt hazája romjai között, Jézusnak könnyei Jeruzsálem falai előtt...; ép úgy mint apánk csókja, anyánk szerelme, porladó kedveseink mohos fejfái, s a hajnal bíborában megjelenő — édes hazánkért elvérzett hőseink szelleme, — mind, mind a zsoltáros esküjét fogják viszhangozni: „Ha elfeledkezem rólad Jeruzsálem, legyen elfeledve jobb kezem; torkomhoz ragadjon nyelvem, ha meg nem emlékezem rólad, ha Jeruzsálemet nem teszem fővigasságom: főszerelmem tárgyává!“

Igen kedves Hallgatóim: „Istenért s a hazáért“ volt a régi Rómának jelszava. Ez lesz az én hitvallásom is, mely ajkaimról el nem fogy soha!

És ha e kettős kötelességet szivetekbe bevéstem, ha a titeket szerető Isten mosolyát megláttátok, ha a törvények tisztelete, s polgári kötelességtek teljesítésének édességét már élveztétek: oh mi könnyű lesz akkor nekem, a tiszta erkölcs útját ti nektek megmutatnom; mi édes lesz imádsághoz szokott, munkaszerető karjaitokat családotok és felebarátaitok ölelésére buzdítanom.

Mi könnyű lesz elmondanom, hogy a tiszta, bünnélküli szivek békéje fölér a földkerekség minden kincsével, s túlragyogja az álnok világ összes tapsait és dicséretét.

Mi édes lesz elmondanom, hogy a hitvestársak egymás iránti bizalmában, hűsége- és szeretetében ragyog vissza az egyetlen boldogság, melyhez hasonló élvet, s tisztább gyönyört a hálátlan föld gyermekének adni nem képes soha.

Mi könnyű lesz édes hitünk emlőin felserdült gyermekeitek ártatlan szivébe, a szülők iránti szeretet s elöljárók iránti engedelmesség szent érzelmeit beplántálnom, és a kisdedeket magához ölelő Üdvözitő szavaival nekik elmondanom, hogy: „Ilyeneké a mennyeknek országa!“

Mi édes lesz akkor a fájó szivek fölé hajolva odasúgnom nekik, hogy: jó Atyánk nekünk az Isten, s mind meg vannak számlálva a könnycseppek és fohászok, melyek álmatlan éjszakáink kinos csendjében keblünkből fölszakadnak.

Mi könnyű lesz így a bosszúálló kezéből a követ, a gyilkot kiragadnom, s visszaadnom annak, a ki így szólt: „Enyém a bosszúállás, s én megfizetek mindenkinek cselekedetei szerint! — Ti pedig midőn imádkoztok, így imádkozzatok: És bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek.“

És mi édes lesz így a nélkülözést, a nyomort, melyekkel útaitokban találkoztok — testvéretekké tennem, s isteni Üdvözitőnk szerető szivében jutalmatok gazdag forrását előttetek megnyithatnom.

Igy fogok én aztán kedves Hallgatóim! eljutni ahhoz a legnagyobb kitüntetés- és dicsőséghez, hogy mint becsületes hiveknek becsületes papja állhatok meg előttetek, kiknek hibáit és tévedéseit, saját gyöngeségem s emberi gyarlóságom fogják kiegyenliteni.

Igy fog bennem e tudat boldogsággá magasztosulni, midőn csecsemőitek homlokát a szeretet Istenének jelével megjelölhetem, s a legszentebb Áldozatban naponkint rólatok s tietekről megemlékezhetem.

Igy fogom én szivetek szerelmét Isten trónjához juttatni, s megkötött frigyeteket — legszebb nászajándékul — örökkétartó hűségtek s szeretetetek egyedüli biztositékával, Istennek mindeneket betöltő áldásával megkoszorúzni.

A gyónószékben barátotok, betegeitek ágyánál rokonotok, testvéretek leszek, hogy így egygyé folyhassanak majd könnyeink is elhúnyt kedveseitek koporsója fölött, s egybeolvadjanak fohászaink az Ur oltára zsámolyánál.

És ha majd, mint egykor az angyali tudós aquinói szent Tamás előtt — lelkiismeretemben megjelennék az Ur, s ismételné ama boldogító szavakat: „Jól irtál rólam Tamás! mond, minő jutalmat kivánsz?“ „Semmit egyebet, — kiáltanék fel én is — csak Téged Uram!“ s a te szent áldásodat, melyért mostantól fogva könyörgök.

Áldásodért, mely szálljon: szeretett Anyaszentegyházamra, s annak dicsően uralkodó fejére, szentséges Atyánkra, ki magas korában is ifjú erővel és buzgalommal küzd, harczol egy elvért, melybe az emberiség üdve, boldogsága van letéve; felséges apostoli Királyunkra, kinek homlokát oly méltán ékíti szent István koronája, — hadd „lelje népe boldogságán örömét, hír, szerencse koszorúzza szent fejét!“

Édes magyar hazánkra, hogy minden fia vallás-, nyelv- és pártkülönbség nélkül érezze, hogy csak az összetartás tehet erőssé; hogy csak az erős hitből fakadó tiszta erkölcsök biztosithatják a józan fejlődést és haladást, s hogy e sokfelől szorongatott szegény hazát csak az az erős kéz tarthatja fenn, mely azt nyolczszázadon át vezette.

És végül áldásodért könyörgök édes Istenem! mely szálljon ti reátok kedves hiveim, kiknek lelki gondozását az isteni Gondviselés reám bizta, hogy mindvégig hivek maradván őseitek hitéhez, szeplőtlenül megőrzött becsületéhez, remegés nélkül mondhassam el majd egykor az örök Biró előtt: „Ihol Uram, a kiket nekem adtál, megtartottam őket a Te szent nevedben, s közülök egyet sem veszítettem el!“ Amen.

* * *

Az áusztriai örmények.*)

A) *Galiczia.*

A lengyelországi örmény telepek multjáról részint önálló művek, részint lapok szólanak; ezt a multat még fel kell világositani. Jelen alkalommal mi nem ezt szándékoljuk, hanem körülményesen akarunk szólani a jelenlegi lengyel-örmények egyházi, iskolai és nemzeti állapotáról. Elmondjuk azt, a mit mi részben személyesen láttunk, vagy hitelt érdemlő forrásokból meritettünk.

Galicziában maradékai laknak azon nagy örmény kolóniának, mely mintegy 40.000 családból állott. Most e tartományban csak 4.000 lélek tartozkodik; ezek közt kevés a nem-egyesült, legtöbb: örmény szertartású róm. katholikus.

A lengyelországi (galicziai) örményeknek van saját megyés örmény püspökük, ki Lembergben (Ilov) lakik. Ezek a XVII. században (1626) egyesültek Rómával. Ezen időig a lembergi örmény püspöki széken 11 nem-egyesült (luszávorcshnágán) püspök ült, kiknek elseje I. János (1365-ben) és az utolsó Meszrob püspök volt, ki a XVII. század elején pásztorkodott.

---

*) Ezt a czikket a tiflisi »Mêság« számára Szárucháneán irta, ki a bécsi mechithárista zárdának volt növendéke. Taval nyáron járt Gálicziában, Bukovinában, Bécsben, Budapesten; le akart jönni Szamosújvárra is szerkesztőségünk látogatására; azonban sietős dolgai miatt kénytelen volt szándékától elállani. Szerk.

Az egyesülés után az első püspökük Thoroszovics Miklós volt, ki az örmények előtt ‚Nigol' (Nicol[aus]) név alatt ismeretes; ez téritette meg még pap korában nemzetfeleit. Fáradsága jutalmául kapta a lembergi örmény kath. püspökséget. Utána még 10 kath. örmény püspök kormányozta e megyét. Itt következik ezek névjegyzéke Nigoltól kezdve:

1.	Thoroszovics Miklós (Nigol) .	1626—1681;
2.	Hunánián *) (Hovnánián) Vártán	1681—1715;
3.	Augustinovics János. . . .	1715—1751;
4.	Augustinovics Jakab. . . .	1752—1783;
5.	Thumánovics Jakab	1783—1788;
6.	Szimonovics János	1799—1816;
7.	Vártereszics Kajtán	1818—1831;
8.	Stephánovics Samuel. . . .	1831—1858;
9.	Szimonovics Gergely. . . .	1858—1875;
10.	Romáskán Gergely	1875—1891;
11.	Iszáhágovics (Iszákovics) Izsák	1882—

Az utolsó, ki most is kormányozza a lembergi örmény kath. egyházmegyét, — érseki méltóságra emeltetett; született 1824 jún. 6-án, pappá szenteltetett 1848-ban. Habár a 11 főpap közül kilencznek neve vics-ben végzödik, azért mind a 11 örmény.

A lembergi örmény kath. egyházmegye védszentje Világositó Szt-Gergely, kit nagy tiszteletben tart minden örmény.

A consistorium elnöke maga az érsek; tagjai Kájetánovics Kajtán, Szimonovics János és Márdiroszovics János. A consistorium titkára Szimonovics János, jegyzője Movszeszovics Miklós. A consistoriumi gyűlések napjai nincsenek meghatározva; akkor tartanak ülést, mikor a szükség kivánja. A nyelv általában lengyel, ritkán használják az örményt is. Egyházi ügyekben a levelezés Rómával, vagy a hivatalos levelezés más püspökökkel latin nyelven történik. Latin nyelven vannak szerkesztve az egyházmegye egyházi kiadványai is. — A consistorium

egyúttal egyházi itélő tanács: ez vizsgálja meg a lengyel-örmények házassági ügyeit; a tanácsban a vádlói tisztet Szimonovics János viseli. A tanács határozatai ellen lehet felebbezni a lembergi latin, vagy görög katholikus metropolitákhoz. A consistorium tagjai egyszersmind vizsgálók is: Kájetánovics a pastoralisból, Szimonovics az erkölcstanból és Márdiroszovics az egyházjogból.

A lembergi örmény kath. egyházmegye három decanatusra oszlik: 1) a lembergi, 2) a kutii és 3) a stanislavopoli detanatus. A galiczai és bukovinai örmények e három decanatushoz tartoznak. Az egész egyházmegyében az örmény katholikusoknak 10 templomuk van, melyek körül 4 kincstári (császári védnökség alatt), a 6 vagy nemeseké, vagy a közönségé. E templomok, különösen azok, melyek Lembergben és Csernoviczben épültek, igen költséges és jelentős épületek.

1. A lembergi decanatus. Lembergnek 110.000 lakosa van, kik közül több mint 20.000 zsidó; az örmények száma itt 180. A lembergi katholikus örmények temploma „Örmények székesegyháza“ név alatt ismeretes. A hagyomány azt mondja, hogy midőn az „áni“-i menekültek Lengyelország ezen tájékára jöttek, Lembergben maguk számára 1183-ban fából készült egyházat emeltek; de 1363-ban ők maguk: az örmény kolonusok azt lerontván, helyébe kő-templomot épittettek. Augustinovics Kristóf örmény biró 1823-ban saját költségén a nagyoltárt és az egyház más részeit kijavittatta; végre 1860-ban gyűjtésből az egész templomot megújitották. A templom „Mária mennybemenete“ tiszteletére van szentelve. Plebánosa: Kajetánovics Kajtán. Ezen kivül van Lembergben még öt örmény pap: Távitovics, Movszeszovics, Bogdánovics, Sdejntl és Vojtát; a két utóbbi születésére nézve nem örmény; a latin ritusról tértek át az örmény ritusra és az örmény érsek fönhatósága alatt állanak. Lemberg közelében lévő Vulgá faluban is van egy örmény kápolna, hol évenként, csak háromszor: nagy ünnepek alkalmával mondanak misét.

Van Lembergben örmény apácza-zárda, leányiskola és örmény árvaház. A lengyelországi örményeknek nincs

---

*) Ez előtt tett vallást az igaz hitről az erdélyi örmények püspöke Minász.

seminarium; azért növendékpapjaik a lembergi latin seminariumban tanulnak. A tartási díjt e czélra adott pénz kamataiból, az örmények fizetik. A latin seminariumban jelenleg ez a négy növendékpap van: Bedrovics, Boghoszovics, Márámoros és Pêkovszki. Az örmény ritusú papokat a megyés örmény püspök szenteli fel.

2. A stanislavopoli decanatus. A főesperes: Romáskán Mihály Stanislavopolban lakik. E decanatusban négy örmény lakta város van: Stanislavopol, Tismenica, Brzézany és Lysiec.

1) Stanislavopolban az örmény katholikusoknak már 1663-ban volt plebaniájok és egy fából épitett templomuk, mit az örmény Podogi András, Krakó város polgármestere alapitott; ennek fia 1744-ben kőtemplomot kezdett épiteni, mit 1752-ben be is fejeztek. Megújittatott 1830-ban, azután 1854-ben. Az a borzasztó tűzvész, mely 1868-ban az egész városban oly nagy pusztitást vitt véghez, megrongálta az örmény templomot is; felépittetett a következő (1869) évben. A templom mellett közvetlenül fekszik a plebániai lak. Romáskán a plebános. A templom czíme: Szűz-Mária szeplőtelen fogantatása.“ Stanislavopolban és ennek közelében fekvő négy faluban összesen 175 örmény lakik.

A stanislavopoli községi temetőben van egy régi kápolna, mit az örmény Bogdánovics István és neje Ripszima épittetett; megújittották 1868-ban. Itt az örményeken kivűl a latinok és görög katholikusok is mondhatnak misét.

2) Tisminica. Ez a plebania alapult 1699 márcz. 16-án. Itt is előbb fatemplomot épitettek „Szűz-Mária-mennybemenetele“ nevezet alatt; 1759-ben e helyébe kőegyházat épitettek, mit 1791-ben Thumánovics Jakab lembergi örmény érsek szentelt fel. Ez az új templom Szt-Kajtán tiszteletére épült. A tisminicai plebániát a bécsi mechitharistáknak adták át; most Gosdecki Bertalan mechithárista kormányozza ezt az egyházat, ki születésére lengyel-örmény és a bécsi mechitharista szerzet tagja. A tisminicai örmények száma 120; az örmények temetőjében Ohanovics Miklós 1829-ban kápolnát épittetett.

3) Brzézány. Az idevaló örmény templom 1764-ben épült, de 1810-ben leégett; 1828-ban „Szeplőtelen fogantatás“ név alatt új kőtemplom épült, mi közös költséggel 1880-ban megújittatott. Az anyakönyvet 1785-ben kezdették vezetni. A plebános Theodorovics József; itt 240 katholikus és 1 nem-egyesült örmény van. A Brzézány közelében levő Bojsovic nyaraló helységben az örményeknek csinos kápolnájuk van, hol néha-néha isteni szolgálatot is tartanak.

4) Lysiec. Nem lehet megtudni, hogy mikor alakult itt örmény község, de az örmény katholikusoknak 1728-ban már volt plebaniájuk. A mostani nagy kőtemplom 1852-ben épült, mit a lembergi örmény érsek 1883-ban szentelt fel. Öt oltár van e templomban. A római szék 1782. júliusban kelt decretummal ezen egyház hiveinek részleges és teljes bucsút engedélyezett, miben a hivők csak a következő napokban részesülhetnek: Szűz-Anya szeplőtelen fogantatása, gyümölcsoltó, mennybemenetet, karácsony, Szt-József, és Szt-Anna — Világositó Szent-Gergely két nagy ünnepén (az ereklyék megtalálása: գիւտ նշխարաց kiud nêscharácz és kijövet a veremből: ելն ի վիրապէն jélên i virában). Két grófné e templom kegyúrnője. A lysieci örmények nagyobb része ellatinosodott, azért e templom még 1796-ban a latin püspök joghatósága alá ment. E helyébe Opertin faluban örmény templom épült. A lysiec-i örmények közül ellatinosodott 560 lélek, míg az örmény ritust csak 94-en követik. Van itt 9 nem-egyesült örmény is. A templom mellett levő temetőben Kristofovics Jakab nevű pap 1872-ben egy csinos kápolnát épittetett Világositó Szt-Gergely tiszteletére, hol évenként két ízben mondanak misét.

3. A kuti-i decanatus. E decanatus központja a lengyelországi örményeknek; itt őrizték meg legjobban az örmény nyelvet és népszokásokat. A kuti-i decanatus magában foglalja Gáliczia egy részét és Bukovinát. A decanatus egyházi feje Midulszki volt, ki nem rég halt el.

Gálicziában: 1) Horodenka. A horodenkai örmények egyháza 1706-ban épült az Istenanyja (Szeplőtelen fogantatás) tiszteletére. Világositó Szt-Gergely névvel most épittek külön oltárt ezen egyházban. Gazdag földbirtokait Bodogi Miklós ajándékozta; másoktól is kapott ez az egyház ajándékokat. Plebánosa Gosinski Antal. Az örmények el vannak szoródva az egész vidéken; számuk meghaladja a 350-et. A környék minden falvában, — hol 10—15 örmény van, — vagy egyesek, vagy a község örményei, vagy a horodenkai egyház költségén külön kápolnákat épitettek.

2. Kuti. Itt maradt meg a maga épségében az örménység, itt közönségesen használják az élő örmény szót; itt van a legtöbb örmény: 1200 katholikus és 10 nem-egyesült. A kutii örmény egyházat 1756-ban alapította, III. Ágost lengyel király idejében, Bodogi grófné; 1793-ban szentelte fel Thumánovics Jakab lembergi örmény püspök az Istenanyja (Szeplőtelen fogantatás) tiszteletére. E szentegyház 20 évvel ezelőtt elégett, de gyüjtésből összejött pénzzel ismét felépitették 1875-ben. E templomot egy 1787-ben kelt császári parancs értelmében az osztrák kormány anyagi segélyezésben részesiti. A plebános Mosoro Jakab czímzetes kanonok. Van Kutiban még két örmény kápolna; a helybeli temetőben levőt Romáskán Ripszima épitette és a másikat, mi Pánilov faluban van, Boghoszevics Anna.

3. Szniátin. A szniátini örmény fatemplom 1631-ben épült; az örmény plebánosok ezt még háromszor újra felépitették, míg végre 1801—1805-ben nagy kőtemplom épült gyüjtés útján az Istenanyja (Mennybemenetel) tiszteletére. E templomban 4 oltár van: Szűz-Mária, Világositó Szt-Gergely, Paduai Szt-Antal és Szt-Dávid oltára. Ezen egyháznak a szniátini örmény község a kegyúra. Plebános Romáskán Mihály czimzetes kanonok. Szniatinben és a környék falvaiban lakó kath. örmények száma 420; a nem-egyesülteké 3.

B) Bukovina. Aránylag itt is nagy számmal laknak örmények. A nem-egyesült örmények lakóhelye Szucsává. Örményeket találunk Csernoviczban és Szucsávában.

1. Csernoviczot tekintik a lengyel-örmények központjának. E városnak 45.000 lakosa van, kik nagy részben lengyelek és románok. Az örmények temploma igen szép, 160.000 forintnál többre van becsülve. — 1875-ig nem volt az örményeknek saját templomuk, hanem a latin templomban gyültek össze, melyben 1836-ban Világositó Szt-Gergely tiszteletére külön oltárt épitettek volt. De mivel az örmények főóhajtása az volt, hogy végre saját templomukban dicsérhessék az Urat, 1870-ban szép összeg pénzt gyüjtöttek — és letették alapját annak a templomnak, mely Világositó Szt-Gergely tiszteletére épült. A szentegyház költségeinek fedezéséhez nagy összeggel járult nemcsak a magyar Király, hanem az osztrák vallásügyi miniszter is.

Ez volt Bukovinában az első katholikus örmény templom. 1871. okt. 10-én fejezték be az épületet és Romáskán Gergely plebános nagy ünnepélyességgel tette Világositó Szt-Gergely pompás képét a főoltár fölé; 1879-ben szenteltetett fel.

A csernoviczi örmény kath. egyházat IX. Pius pápa is kiváló figyelmére méltatta, ki maga részéről egy szép feszület-képet ajándékozott e templomnak és egyúttal évenként két búcsút engedélyezett, egyiket Világositó Szt-Gergely napjára (kiud nêscharácz: az ereklyék feltalálása) és a másikat Szűz-Anya születése napjára. A mostani plebános Gáspárovics Kajtán. Csernoviczban lakik a kutii decanatus főesperese, ki a környék 53 falvának pásztora. Csernoviczben 200 örmény család: közel 1000 örmény kath. lakik; a nem-egyesült örmények száma 13. Van Csernovicz körzetében 2 örmény kápolna is; az egyik a városi temetőben és a másik Poján-ban; néha-néha ezekben is tartanak isteni szolgálatot.

2) Szucsávában nagyobb számmal vannak a nem-egyesült, mint a katholikus örmények. Van itt a nem-egyesülteknek saját templomuk és két papjuk; e papok ellátogatnak olyan helyekre, hol nem-egyesültek laknak és gondoskodnak ezek lelki szükségeikről. Gyakran mennek Bécsbe is, hol mintegy 40 nem-egyesült örmény tartozkódik.

Ellenben a katholikus örményeknek nincs saját templomuk, hanem a latin egyházban épitettek maguk számára Világositó Szt-Gergely tiszteletére egy oltárt; ennek az oltárnak a magyar Király a kegyura. Papjuk van. A Szucsávában lakó nem-egyesült örmények száma 872. Összesen: 1086.

A lembergi katholikus örmény püspök joghatósága alatt 49 pap van, kik lelkipásztorkódnak 3993 örmény kath. lélekből álló közönség felett. Ellenben a nem-egyesült-örmények száma Gáliczia- és Bukovinában 907. E számokat a lembergi consistoriumnak, 1891-ben véghez vitt összeirásából meritettük; azért pontosnak lehet tekinteni.

Örményeknek vettük azokat, kik járnak örmény istenitiszteletre, többé-kevésbbé beszélnek örményül és minden lelki szükségükben örmény szertartású paphoz fordulnak; ellenben azon örményeket, kik minden összeköttetést az örmény templommal és érintkezést az örmény pappal megszüntettek és menyekzőt, temetést, keresztelést latin pappal végeztetnek, nem vettük fel e kimutatásba; mert akkor megtöbbszöröződött volna ez az 5000-re menő összeg.

Sz. K.

Az örmény gyermek.

Irta: Dr. **Wlislockiné Dörfler F. Anna.**

II.

— Befejező közlemény. —

Örményországban a csecsemőt keresztelésig csakis egyszerű rongyokba burkolják; keresztelése után pedig egy ingecskét és egy mellényforma felöltőt (árdráluk-nak nevezve) adnak reá. Az ottani örmény néphit szerint valami ruha formát azért nem szabad a csecsemőre adni keresztelése előtt, mivel a gyermek keresztelésig tisztátalan és ha véletlenűl kereszteletlen ilyen ruhadarabban meghalna, azt az embert, ki a gyermekre a ruhát feladta, kimondhatlan szerencsétlenség érné. Ép úgy tilos a gyermeket keresztelés előtt bölcsőbe fektetni.

A Saruró-Daralagesk körül lakó Eriván tartománybeli örmények különös szerkezetű bölcsőt használnak gyermekeik számára, mely az örmény anyák praktikus észjárásának csakis dicséretére válik. Egy körülbelől egy méter hosszú és harmad méter magas és ugyanannyira széles deszkaszekrény fenekével két félkörforma deszbadarabon nyugszik. Ez a voltaképeni bölcső, melynek két végén (a fej és lábnál) két gömbölyű fadarab van megerősitve. Ezen fadarabok tetejére a bölcső hosszában egy pálcza van fektetve, melyre gyöngöt, kagylót, játékszert kötnek, hogy mulassa magát a kisded. A bölcsőben egy júhszőrrel töltött matrácz és arra egy kendő van ráboritva; mindkettőnek közepén van egy lyuk, mely egy, a bölcső fenékdeszkájában levő lyuknak megfelel. A gyermek feje és lába alá külön-külön kis párnákat tesznek, úgy, hogy a lyuk felett egy kis mélyedés támadt. Ha a gyermeket a bölcsőbe belefektetik, úgy ezen lyukon keresztül egy fából készült és belől viaszszal bevont csövet tesznek, melynek alsó vége a bölcső fenekén megy át, felső vége pedig a gyermek alfeléhez illesztetik. A gyermeket így aztán betakarják és zsinorral lekötik. Ily módon a csecsemőt 3—4 napig is nem kell tisztába tenni vagy csak a bölcsőből ki is emelni, mivel nedvesség nem éri a csecsemőt, és ő mindig tiszta, száraz ágyban fekszik.1) Ha az anya gyermekét szoptatja, a bölcső fölé alkalmazott pálczára támaszkodván, végzi tápláló kötelességét. Itt felemlitendő még, hogy az örmény anya hetenként 2—3-szor sóval vegyitett czukorporba mártván mutatóujját, azzal gyermekének száját bekeni, nehogy a csecsemő valami szájbetegséget kapjon.2)

Az örmény gyermek legelőször életében nem a saját anyja emlőit szopja, hanem elébb három napig idegen nő szoptatja, csak azután adják át édes anyjának. Álitólag a Kuban vidékén lakó örményeknél nem ritka eset, hogy a nagyanya (egy körülbelől 40 éves nő) átveszi az újszülöttet és hogy lányának nyugalma legyen, a gyermeknek oda tartja emlőit, melyekben rövid idő alatt tej képződik, úgy hogy a nagyanya szoptatja unokáit, a

---

1) »Globus« 1880. évf. 270 l. — 2) Ploss II. 153.

nélkül, hogy rövid idővel előbb szült volna.1) A gyermek rendesen egy évig szopik, s csakis a tiflisi kerületben szokás a gyermeket 3—4 évig szoptatni. Ott is — mint mi nálunk is — az a balhiedelem divik, hogy ez által a gyermek erősödik és az anya nem esik addig teherbe, míg szoptat. A csecstől való elválasztásnál az örmény anya bekeni emlőit nemcsak keserű folyadékkal, hanem az erivári kerületben kátránynyal, sőt marhatrágyával is. 2) Az anyatej mellett a gyermeknek már az első hetekben egy pépforma eledelt is adnak, melyet tehéntejből, a „pats“ nevű lisztből, czukorból és az Eleagnon hortense növény gyümölcséből készitenek. 3) Fájdalom az örmények közt is dívik az a szokás, hogy a gyermeket opiummal vagy mákkal altatják el. 4)

Ámbár a szegényebb sorsú örmény nő jó sokáig szoptatja gyermekét, úgy mégis szerfelett igyekszik arra, hogy magzata mielőbb lábon álljon és járjon. Erre egy „tsêrik“ vagy „tshor“ nevű készüléket használnak. Hogy a gyermek hamar tanuljon lábon állani, úgy a „tserán“ nevű készüléket alkalmazzák. Ez egy háromszögű, kerekeken járó faszekrény, melybe a gyermeket beleállitják. A „tsêrik“ vagy „tschor“ pedig egy négyszegletű függőlegesen álló faráma, melynek alsó párkánya két kerékhez van illesztve. Ezen két kerék tengelyének közepéből egy pálcza megy előre, melynek végére szintén egy kerék van alkalmazva. Ezen pálcza kerékkel ellátott végét az említett függőlegesen álló faráma felső párkányával szintén egy pálcza köti össze. A gyermek megfogja kezecskéivel a ráma felső párkányát s az egész készüléket ez által előre tólva, önkénytelenül követi azt. A jelisawetpoli kerületben Kasach környékén lakó örményeknél a „tsor“ még egy más fajtája is van divatban. Egy körülbelől 35 cm. hosszú, a földbe vert bothoz egy szintén oly hosszú, vizirányos, mozditható pálczát kötnek. A gyermek megfogja a vizirányos pálczát és vele együtt a függöleges bot körül foroghat.5)

---

1) u. ott II, 156. — 2) Garril Oganisjanz Kawkas 1879,58 sz. — 3) Ploss II. 186; »Globus« 1880, 16 sz. 254 l. — 4) Ploss II, 233. — 5) Garril Oganisjanz »Kawkas« 1879; »Globus« 1880,38 köt.

Ezek volnának, röviden előadva, mindazon örmény szokások, melyek a csecsemőre vonatkoznak és a melyeket az eddigielé megjelent útleirásokból és néprajzi művekből sikerült összeállitani. Bizonyára vannak még számtalan ily szokások a külföld örményei között, a mely szokásokat majd egykor valamelyik örmény tudós egybegyüjteni fogja; nekünk egyelőre a közlöttek is egy kis képet nyujtanak a külföldi örmények családi ételéből.

Ujabb nyilatkozatok a magyar Choreneiről.

I.

A „Fővárosi Lapok“ ezt a derék czikket hozta:

Régi idők embereinek viselt dolgairól, küzdelmeiről szól az a történeti mű, mely nem régiben magyar forditásban is megjelent. A történeti adatok beburkolva a naiv képzelem bűvös meséibe; események, melyeknek végső lánczszemei már e földön túl vannak; historia, rege, valóság és káprázat bámulatos kapcsolatban, sajátos összevisszaságban találhatók e könyvben. Igazában Örményország őstörténete akar lenni, azonban egész Elő-Ázsia feleleveneedik, életre kel e lapokon, s az örmények ősrégi történetéhez az összes előázsiai népek tarka szövedékű regevilága szolgáltat misztikus világitást.

Történetiróra nézve valóban nehéz érdekesebb és sajátszerűbb korszakot elképzelni, mint az volt, a melyben Chorenei Mózes élt és működött. Nemcsak a kornak érdekes eseményei miatt, melyek a történetvizsgáló figyelmét fokozott mértékben magukra vonják, hanem annál a szellemi anyagkészletnél fogva is, mely ekkor összegyült és a közfelfogásra és gondolkodásra hatott. Életadatainak tanusága szerint már a negyedik században férfikorba jutott Chorenei — 370 körül született — s csak az ötödik század vége felé, 489-ben halt meg. A klasszikai irodalom egész teljessége állott előtte. Mindahhoz, mit a görög szellem nagyot, maradandót alkotott, könnyen hozzáférhetett, s mindebből merithetett előadásmódjának, művészetének fejlesztése és tökéletesitésére. Ehhez azonban egy másik nem kevésbbé jelentéktelen elem társult: a keresztény hagyomány, a kereszténység szellemi gazdagsága, mely akkor a korán megtért örménységnek már közkincse volt. Ime: a klasszikus irodalmak hatása. Örményország pogánykori története keresztény képzetekkel tarkitva, a keresztényné vált örmény nemzet első századainak rajza együttesen foglaltatnak és nyomozhatók e könyvben. A szellem fejlődésének vizsgálója előtt, mint psychologiai tanulmány sem lehet érdektelen e mű, melyben oly különféle szellemi áramlatok ellentétes hatásai figyelhetők meg, Chorenei nem közönséges lelkére mindezek nagy mértékben hatottak, s úgy tünik föl, mintha e hatásokról akarna számot adni, midőn művét megirja. Mit nem tudna e műből kiolvasni egy Herder? Nem az eseményekre figyelve, hanem azt a gondolkodásmódot, szellemet vizsgálva, mely belőle visszatükröződik

De midőn a forrásokról beszélünk, melyekből Chorenei szelleme meritett, nem szabad megfeledkeztünk arról, mely talán legfontosabb valamennyi között: nevezetesen a szerző hazafias lelkesedéséről. Míg az előbbiek felfogását, gondolkodását irányitották első sorban, addig ez különösen hangulatot kölcsönzött neki, mely az egész nagy munkán végigömlik, beszédessé, ékesenszólóvá teszi, és sajátságos szinezetet ad a műnek A tudós komolyságába szerencsésen belevegyül a hazafi lelkesedése, s e két elem egyesülése teszi érdekessé a művet, mint régi irodalmi terméket.

A Bágrátuni Izsák fejedelemhez intézett levél igen érdekes bevezetésül szolgál. Benne, mint a dalmű nyitányában, megtalálhatók mindama vezérmotivumok, melyek az egész mű folyamán föl-fölhangzanak »Az isteni kegyelemnek folytonos befolyását te reád — irja Chorenei — és a Szentlélek szünetlen-szakadatlan behatását gondolataidra megismertem szép kérésedből, mikor is előbb ismerkedtem meg szellemeddel, mint személyeddel Ezt az inyemre való kérést főleg azért kedvelem, mivel az szokott foglalkozásomnak is megfelel; azért is méltó tégedet nemcsak dicsérni, hanem éretted imádkozni is, hogy mindig ilyen légy. Mert ha mi az ész által vagyunk — mint mondják — az Isten képmása, és másfelől az eszes lény előnye az értelem, és benned az iránt végtelen kivánság lakozik: akkor valóban szép vizsgálodásaid által éleselműséged fényes és tüzes lángját megőrizvén, lelkedet, mely által vagy itt, mint képmás, ékesited Továbbá, midőn látom azt, hogy Örményország uralkodói és fejedelmei, kik előttünk voltak, vagy a kik időnkben élnek, a tudósoknak, kik alattvalóik között találkoztak, nem hagyták meg, hogy az emlékezetreméltó dolgokat irják le, és arra sem gondoltak, hogy kivülről behivott tudósok ilyenféle segédkezését vegyék igénybe, és mivel mi most téged ilyennek ismerünk, azért nyilvánvaló, hogy te tartatol elődeid között legnagyobbnak és magasztos dicséretreméltónak,és mint ilyen megérdemled, hogy a történelem évlapjai rólad emlitést tegyenek«

Kell-e hüségesebb kép, mely Choreneiben a tudóst, a buzgó keresztényt és a lelkes hazafit együtt pontosabban feltüntesse? A tudományt szokott foglalkozásának tekinti, a fejedelemért, ki a nemzeti multra kiváncsi, lelkesül s végül mindebben a Szentlélek művét látja. A görög szellem nagy alkotásai legigazabb rokonszenvét keltik föl a görögség iránt. »Dicséretesek — úgymond — nemcsak azok a bölcsek, kik tudományukkal mások számára

nalamit kitalálni törekedtek, hanem főleg azok, kik a bölcsek e vemű találmányait készségesen elfogadták és megbecsülték. Miért is nem habozom egész Görögországot a tudományok anyjának és ápolójának nevezni.« E mellett azonban ragaszkodik az ó-testamentom betűjéhez, és azokat, kik az emberi nem eredetét nem ennek értelmében fogják fel, »a Szentlélekkel nem egyező történelemirók«-nak nevezi.

Érthető, hogy Örményország történetét a világ teremtésétől kezdi. Megjegyzi azonban, hogy mindent, mit a legrégibb időkről elmond, mint Krisztus egyházához tartozó iró bizonyosnak tart. Több századdal később is szokásuk volt a történeti események elbeszélőinek visszatérni a világteremtéséhez, s különböző nemzetek vezették vissza eredetüket ó-testamentomi alakokra és történetekre. A keresztény felfogásnak tetszős volt ez a genealogia, épen úgy, mint a hogy a régi törvényhozók szivesen származtatták törvényeiket isteni lényektől, hogy ezáltal nagybb tekintélyt és hitelességet szerezzenek nekik.

Chorenei története is szakadatlan Adámtól Häikig, az örmény hagyomány legelső alakjáig. Azonban Háik is még a rege ködébe van burkolva, s ez a köd hosszasan kisér még útunkon, melyet Choreneivel teszünk Nem lehet czélunk részletesen követnünk Choreneit érdekes útján, melyen a K u. 441-dik évig halad, a világtörténelem igen nevezetes mozzanatait érintve, még kevésbbé történet kritikai szempontból vizsgálni egyes helyeit. Elég lesz e helyen annyit fölemliteni, hogy kiváló modern történetirók, minők Mommsen, Gibbon, Gutschmid és mások, érdeklődéssel tanulmázták a régi örmény irodalom e remekét; irodalmunkban Edelspacher Antal, méginkább Lukácsi Kristóf foglalkozott vele behatóbban. midőn nemzetünk őstörténetét nyomozta az örmény kútfők világánál És ez utóbbi szempontból talán még ma sem érdektelen e mű, mely most már a magyar tudománynak is hozzáférhetővé van téve. Tetszett e munka a mi regényes történetirónknak: Horváth Istvánnak is, kinek birtokában volt a műnek 1736-ban Londonban megjelent latin forditása, melyet mint ő maga mondja: gyakran használt történeti értekezéseiben. Mindenesetre jellemző adat Horváth Istvánra nézve! Míg azonban őt csak gondolatainak, nyomozásainak kalandozására csábithatta az ősi örmény történetnek szövevényes rajza, addig a kritikával dolgozó történettudomány is kétségkivül nagy haszonnal forgathatja Chorenei könyvét.

Ugy az örmény nemzeti irodalomtörténet, mint a történeti tudomány kijelölte Chorenei helyét. Ez legérdekesebb forrásainak egyikét látja nagy művében, amaz pedig mint nemzetének klaszszikus iróját tiszteli. ki sokban járult ahhoz, hogy az ötödik század az ó-örmény irodalom fényes kora legyen. Nyelvének szépségeiről, erejéről és sajátosságáról nagy elismeréssel szólnak azok, kik azt élvezhetik. S éppen ez az, mi forditóinak érdemét nagyban növeli.

Chorenei magyar forditása kétségkivül a szakismerettel készült átültetések közé tartozik. Szongott Kristóf évtizedek óta foglalkozik az örmény nyelv és irodalom tanulmányozásával, s a ma élő arménisták között alig van nála hivatottabb egy ilyen nagy mű leforditására. Forditásának szigorú hüségében teljesen meg lehet biznunk, a forditáshoz csatolt jegyzetek pedig igen megkönnyitik a munkával való foglalkozást. A magyar irodalomnak mindenesetre nyeresége e könyv, mely diszes kiállitásban szerző arczképével ellátva jelent meg.

Dr. Esztegár László.

II.

A „Kolozsvár“-ban ezeket az érdekes sorokat olvassuk:

Az állami léttel birt örmény nemzet virágzó korszakából, vagyis a Kr. u. ötödik keresztény századból egy, az örmények történetét tárgyaló nagyobb szabású és felette becses, megbizható adatokat tartalmazó munka maradt ránk Chorenei Mózes örmény történetirótól. Nevezetességet e munkának nemcsak az kölcsönöz, hogy ez az első rendszeres történelmi mű, mely az örményekre vonatkozó adatokat a legrégibb időktől kezdve — feldolgozza, hanem az is, hogy annak irója nemes gondolkodásmódot tanusít adatainak feldolgozásában; oly gondolkodás módot, melyre ráillenek Baconak az igazi történetiróra mondott azon szavai, hogy: »A valódi historicus, nem csupán halomra gyüjtő hangya, annál kevésbbé önmagából szálakat eregető pok; hanem a fürge méh szorgalmát és ügyesen alakitó finom tehetségét műveiben egyesitő lény.« A nemes gondolatmenet mellett Chorenei művében az érdekesség is szembeötlő. Ezen érdekességet mi nem a szellemdús előadásban, még kevésbbé azon módszerben keressük, melylyel az iró adatait feldolgozza, hanem azon sajátságos körülményekben, melyekben munkája létrejött és azon sokféle, nagyobbrészt teljesen ismeretlen forráshelyekben, melyeket ő művében előtüntet!

Már maga az a körülmény, hogy munkájának megirására Pákráduni Izsák örmény fejedelem felkérésére vállalkozik, hogy művében különböző, régi görög és syrus iróktól vesz fel azelőtt ismeretlen tudósitásokat — elegendő annak igazolására, hogy Chorenei működését érdeklődéssel szemlélhessük. És szemléljük is; mert az érdekessége miatt »az örmény történetirás Herodotjá«-nak nevezett Chorenei munkája — mint Gutschmid megjegyzi — nemcsak az örmény hagyomány és monda levéltára, az örmény nemesség aranykönyve, hanem egyúttal a legrégibb történeti mű is, mely a Szentirás után Keletről jött át hozzánk.«

Ezen nagy, magyar forditásban is épen most megjelent, 300 lapra terjedő munka három részre oszlik. Az első könyv a Háik dynastiának történetéről szól, vagyis azon időről, mely Háiktól, az örmények ősapjától az Arsacidák koráig terjed. — A második könyv tárgyalja az Arsacida dynastiának időszakát, Válárszákból, az örmény-párthus Arsacida királyi ház alapitójától Tiridátesz király haláláig, Kr. u. 333-ig. Végül a harmadik könyv azon viharos időkről szól, melyek lefolytak II. Choszrov királytól kezdve az örmény Arsacidák trónjának felforgatásáig 433-ban Kr. u.

A felosztásból látható, hogy Chorenei nagy elő- és igazságszeretettel foglalkozott a legrégibb időktől egész koráig lefolyt eseményeknek feldolgozásával. Foglalkozott nemcsak akkor, midőn munkája érdekében felkutatta Alexandria, Athén, Konstantinápoly könyvtárait, beutazta Örményországot, felkereste a főnemesi családok levéltárait, — hanem akkor is, midőn elment Edessába, a hol az örmény uralkodóknak Niszibiszből (Mesopotamia) Ábágár király által átszállitott évkönyvei és egyéb országos okmányok őriztettek.

Messze vezetne mind felsorolnunk az érdekes forráshelyeket, melyekből Chorenei meritett. Elég legyen itt megvilágitásul csak azt felhoznunk, hogy Chorenei edessai Lerubná-n, Ulip-on, az Antonius Caracalla korában élt edessai Bárdádzán-on; Árdites-en, a perzsa születésű Chorobuton kivűl még a nálánál mintegy félezred évvel korábban élt Kátinai Már Ibász történetiró munkáit is ismerte. Ha még mindehhez hozzáveszszük, hogy Chorenei művébe a történelmi tartalmú népregéket, mondákat, népmeséket dalokat és az apró költeményeket — melyek közül némelyek még az ő napjaiban is éltek a nép ajkán — felveszi, úgy tisztán látjuk előttünk azt, hogy Chorenei, kinek becses munkája annyi századot túlélt, — nem fáradott hiában

Chorenei már csak az által is, hogy az őshajdan eme hagyományait, a pogány kor ezen egyetlen örmény nyelvemlékeit a végfeledéstől megmentette, halhatatlan érdemeket szerzett magának az örmény nyelv és irodalom közül.

De Choreneinek érdeme az is, hogy művének megirásakor nem használt fel minden, keze ügyébe eső történelmi értékű feljegyzést, hanem csak is olyant — leginkább görög eredetűt — melynek hitelességéről és használhatóságáról meg volt győződve. Fel is emliti ezt művének kezdő lapjain, hol is nem habozik »egész Görögországot a tudomanyok apjának és ápolójának nevezi.« És a mikor ezt olvasom, nekem úgy tetszik, hogy Lockroynak, a görög nyelv érdekében, a Concours generál dijának kiosztása alkalmával a Sorbonneban mondott védbeszédét hallom úgy, hogy »a görög klasszikusok annyira az emberi szív legelső szószólói, hogy remek-műveiknek nevelő hatásával semmi sem vetélhedhetik.«

Ha már feltártuk Chorenei művének beosztását, ha feljegyeztük érdekességét és azon forrásokat is, melyekből meritett, — még csak a feldolgozásról kell egyetmást elmondanunk. És itt mindjárt felemlitjük azt, hogy ő röviden, de érthetően szokta az eseményeket előadni. Mindenütt igazságosan és részrehajlatlanul szól hozzánk oly szemlélhető és kézzelfogható módon, mintha csak most előttünk folynának le az események. Meglátszik, hogy lelkesedéssel és szeretettel irta munkáját.

Mindezt összevéve nem csodáljuk, ha Chorenei műve keletkezése óta — megérdemlett figyelemben részesül; nem csodáljuk, ha eddig franczia, olasz, sőt latin nyelvre is leforditattot. Hogy e hírneves munkát magyar forditásban is birjuk, arról Szongott Kristóf szamosújvári ügybuzgó és áldozatkész gymnásiumi tanár gondoskodott közelebbről. Az érdeklődők sok haszonnal olvashatják, a szépen kiállitott, sok magyarázó jegyzettel is ellátott, eredeti örmény nyelvből átültetett jó magyar forditást.

Dr. Gopcsa László.

Kisebb közlemények.

Szamosújvár és a millennium. A »Budapesti Hirlap« az itt közölt czim alatt ezeket mondja: A millennium alkalmából a legnagyobb kulturalis alapitványt vidéki városaink közül, mindeddig Szamosújvár szab. kir. város közönsége tette, a mennyiben ötszázezer koronát meghaladó összeget ajánlott fel a városban létesitendő állami főgymnasiumra. Mint lapunknak Szamosújvárról irják ebben az ügyben a minap érkezett meg a városhoz a vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata, melynek alapján remélhetőleg mielőbb megtörténnek a megvalósitáshoz szükséges intézkedések. Szamosújvár, mint gör. kath. püspökségi székhely, a legalkalmasabb, sőt az emlitettük körülménynél fogva, az országnak ama vidékein az egyedül alkalmas pont, oly állami főgymnasium létesitésére, mely a görög kath. román ifjúságot elszoktatván a püspöki székhely természetes vonzó erejével a nemzetiségi gymnasium látogatásától; biztositja hazafias szellemben való kiképzését. Annyira fontos szempont ez, hogy még azt is teljesen megokolttá tette volna, ha kizárólag állami költségen állitanak ott fel főgymnasiumot. Mindenesetre annál nagyobb elismerésreméltó Szamosújvár város polgárságának nagy áldozatkészsége, mely a millennium méltó megünneplésére ily jelentékeny kulturai alkotást talált a legalkalmasabb módnak. Érdemes a feljegyzésre, hogy ezelőtt száz évvel is Szamosùjvár volt az első vidéki városaink sorában, a mely ezer aranyat, az akkori viszonyok közt igen tekintélyes összeget ajánlott fel a magyar nyelv mívelő társaság alapitására. A város közönsége legközelebb fogja jováhagyás végett a belügyminiszterhez felterjeszteni az állami főgymnasiumra vonatkozó millenniális alapitványról hozott határozatát.

Osztrák tudósok Ciliciában. A legújabb ciliciai nyomozásról, melynek a bécsi tudományos akadémia által kiküldött régészek; dr. Heberdey Rudolf és dr. Wilhelm Adolf, a Lichtenstein János herczeg költségén mult évi márcziustól számitott négy hónapon keresztül a mersinai partok mentében s az ország belsejében eszközöltettek, — az akadémia igen érdekes közleményeket tesz közzé. Ezen munkálatok által nevezetesen az úgynevezett vadon Ciliciának, mely egy ritka szépségű hegyvidék, ismertetése jelentékenyen kibővült. A romok egész sorát, melyek elhagyatottságukban oly nagyszerűek, fedezték fel vagy vizsgálták meg behatóbb, s a helyszinén folytatott nyomozások folytán a tartomány antik topografiája, a mint látszik, új alakot fog nyerni. Számos felirat, melyeket a tudós utazók leolvastak, nagy érdekkel bir a nyelvészet és ethnologia művelőire. Egy Soloi-ből való királyi levélnek töredéke, s egy a Kr. előtti második század kezdetéről fenmaradt hosszabb okiratsorozat történeti szempontból becsesek. Archeologiai érdekkel birnak a feltalált falfestmények, mozaik-kupolák és sajátszerű alakú siremlékek. Földrajzi tekintetben pedig az eddig kevésbbé ismert ország több térkép, rajz, vázlat, fényképi tájfelvételek és magassági mérések által is sokszorosan feltáratott az európai világ előtt.

Irodalom és művészet.

A moszkvai régészeti társaság keleti osztályának ülélésében (1892 decz. 16) Szárkszeán az udiaiaknak (Udi, örmény tartomány) Roszdomról szóló hagyományáról, Hovhánneszián pedig Tbeodosia két örmény templomában talált azon felirásos kövekről, melyek a XIV—XVI. századból valók — tartott felolvasást. A mondott társaságnak mult évi decz. 20-án tartott nagy gyűlésében Nikolski (nem örmény) ezen tárgyról: »Ván és feliratai« igen érdekesen olvasott fel. Nikolski, ki ismeri mindazt, mit a kutatók Vánról és az ebben talált feliratokról irtak, Chorenei Mózest követi és ő is azt mondja, hogy Vánnak alapját az assyrok királynője Semirám vetette meg és feliratai olyan nyelvek vannak irva, mely a tudósok előtt mai nap sem ismeretes. Erre vonatkozólag különbözők a vélemények; némelyek, mint Schulz, Layart, Robert azt mondják, hogy e nyelv, a régi assyr nyelv; Morthmann azt mondja, hogy ezen felirások nyelve az örmény; ellenben a kitűnő franczia tudós Gouar 1880-ban, két évvel pedig később Müller azt állitották, hogy azok régi georgiai nyelven vannak irva, mert ezek régen Örményországban laktak. Most csak annyit lehet mondani, hogy a váni feliratok azon uralkodók történetét foglalják magukban, kik Kr. e. a IX. és X. században éltek. Más alkalommal fogja Nikolski véleményét erre vonatkozólag elmondani; annyi áll, hogy Ván és a többi feliratok tanulmányozása fog teljes világot vetni régi Örményország történetére, mit eddig homály fedett.

Dal-zene. A neves Sálámeánnak a »Mêság«-ban megjelen- igen érdekes czikkéből veszszük át (magyar forditásban) a követt kezőket: A bécsi szinészet-zenészeti kiállitás örmény osztályában a szinészeti tárgyak mellett kiállithatjuk, még ezeket: 1) A György katholikosz idejében átirt sárágánokat, zsámákirk-eket (directorium), a mise-szertartást, egyházi énekeket, Der-Jéznig, Der-Gházáros papok, Száhág szerpap és mások által kiadott nemzeti-, nép- és gyermekdalokat. Azt hiszem, ezek érdekelni fogják az európai zenészeket. 2) Velenczében és Bécsben Gurjeghián és Ajdênián érsekek kezdeményezésére kiadott és európai hanjegyekre irt sárágánokat és a mise-szertartást; 3) Európai hangjegyekre irt és már eddig napvilágot látott következő zenészek dolgozatait: Csuchádsián, Pézsêsgián, Jéránián, Hekhimeán, Thásdsián, Gorkánián, Kárá-Murzá, Egmálián, Szuzánácsián, Dikránián, Báron-begián, Pághtászárián, Csilingeárián, Ámerigián, Gárzsinián és a t.; 4) Egyeseknél talált és eddig még ki nem adott zenészeti dolgozatokat. A hatvanas években Csuchádsián és Jéránián a nemzeti népdaloknak egész sorozatát adták ki európai hangjegyekre irva... Ha mindez egy helyre gyül össze, akkor elmondhatjuk, hogy az örménynek is van szinészet-zenészeti irodalma.

Közgazdasági élet.

Keleti világkiállitás. Konstantinápolyban — mint irják — egy világtárlat eszméje merült fel, — mely kiterjedne az egész ozmán világra. Az eszme legbuzgóbb képviselője a török államadósságok nemzetközi hivatalának vezérigazgatója; ki erre a czélra már 6 millió frankot biztositott. Állitólag a szultán is meg van nyerve a tervezett közkiállitás eszméjének; melylyel tulajdonkép a török birodalom az európai kulturállamok sorába akar belépni. Eddig egy ily törökországi világkiállitást létrehozni már csak azon oknál fogva is a lehetetlenségek sorába tartozott, mert még a vasúti összeköttetés is hiányzott a legutóbbi évekig Európa és az ottomán birodalom fővárosa közt, — s csupán sokkal nagyobb nehézségekkel járó és hosszadalmasabb tengeri közlekedés állott a nyugat-európai államokból jövő látogatók rendelkezésére. Ezzel szemben most már a keleti express-vonatok aránytalanul rövidebb idő alatt, s a legteljesebb vasúti kényelem mellett szállitják majd a kiállitásra Sztambul különböző irányból érkező vendégeit.

Az orosz-örmény földmívelő jelenlegi helyzete. Elmultak visszahivhatlanul azon boldog évek, midőn a vidéki földmívelőknek volt elég földje, kaszálója, legelője. A földmívelőkre nézve ezen kedvező évek elmultak és csak édes emlékeket hagytak hátra. Régen a földmívelő meg volt helyzetével elégedve, az uzsorást nem ismerte, adosságért ökrét, juhát nem adták el potom árban, családja csendes békében élt. Igaz, hogy földjeiket akkor a régi rendszer szerint mívelték egyszerű eszközökkel; de mert téres földekkel birtak és a természet bő adományait zavartalanul élvezhették, megelégedett csendes életet éltek. A földmívelő mostani élete épen ellenkezőjét jelenti a régi életnek. Most a földmívelő meg van fosztva egyetlen életfeltételétől: a földtől. Szegénység terjesztette ki meztelen karjait minden tettére. A föld miatt a falvakban minden nap veszekedés, perlekedés foly.

Tudva van, hogy földmívelőink főleg Török-Örményországból jöttek ide az 1828-iki kivándorlás alkalmával. Azóta napjainkig a nép nagyon elszaporodott, de a föld csak akkorának maradt. Hogy a szives olvasó fogalmat szerezhessen a nép-szaporadásról, ide jegyzünk néhány számadatot, mit a hivatalos kimutatásból vettük át. E szerint Horom faluban volt 1830-ban 45 ház és 1887-ben 247 ház.

Kis-Ghárákhlisa faluban		»	53	»	»	398	»
Nagy-Kheápháng	»	»	77	»	»	206	»
Cseácsiva	»	»	37	»	»	147	»
Kheáfdárli	»	»	42	»	»	125	»
Árthig	»	»	59	»	»	372	»

E kimutatásból látszik, hogy a nép megtizszereződött, úgy szintén a falvak száma is szaporodott; 1830-ban volt e kerületben, melyhez e falvak tartoznak, 53 falu és 1887-ben 121. Most már érthető, hogy miért szegények a mi földmivelőink és hogy miért költöznek ki.

Mi újság az örmény világban?

A pápa és a szultán. A püspöki jubileumát ünneplő pápa febr. hó 21-én fogadta Ázárián örmény patriarkhát, a ki egyúttal külön megbizott követe a szultánnak. Ázárián patriarkhát 10 örmény püspök követte Rómába. A patriarkha átadta a pápának a szultán ajándékait és szerencsekivánatait. A pápa köszönő válaszában azon reményének adott kifejezést, hogy a szultán jóindulatú befolyása következtében sikerülni fog a keleti és nyugati egyházakat egyesiteni. A pápa bizalmának adott kifejezést az örmény egyház irányában és felszólitotta az örmény hierarchiát, hogy a nagy egyesitő törekvésnek buzgó előharczosai legyenek. Az örmény küldöttség a pápai fogadtatás uján Rampolla bibornokot kereste fel, azután Szent-Péter templomába ment hálaadó imára.

A katholicizmus terjedése. Római tudósitások szerint Mars Sisnun, a nesztoriánus szekta patriarkhája, kinek családjában a patriarkhai méltóság már örökletessé vált, elhagyva régi hitét, Andon Tamás urumiah-i (perzsaörményországi) kháld katholikus püspök kezébe letette a hitvallást: kath. hitre tért, s felvétetett a róm. kath. egyház kebelébe. A főpásztosága alatt állott nesztorianus szekta tagjai, vagyis a patriarkha eddigi hivei, megindulván lelkükben az ő példáján, most már tömegesen térnek át a kath. hitvallásra. Ez alkalommal nem hallgathatjuk el azon nézetünket, hogy daczára a multban, s enyhébb alakban ma is uralkodó előitéleteknek, melyek az örmény orthodox egyházat keleten a Rómával való egyesüléstől visszatartják — (a mint egy örményországi benszülött szóbeli előadásából is meggyőződhettünk) — főleg a nemzeti szellem melegebb ápolása s a naczionalis érdekek erélyesebb felkarolása egymágában előidézhetné, a keleti örmények tömeges közeledését a róm. kath. egyház felé, kiszámithatlanul örvendetes eredményt helyezvén kilátásba esetleg az ecsmiádzini egyházi főnökség és a kath. egyház közt létesitendő unio tekintetében. Minde tapasztalásunk arra mutat, hogy a keleti örmények mindenekfelett az elnemzetietlenedéstől félnek a katholizálás folytán, de ha erre nézve Rómától világos és félre nem érthető biztositást nyernének, nagyon meg volna könnyitve azon kath. szellemtől ma sem idegenkedő örmény keleti vallásuak békéltető működése, kik jól tudják, hogy Örményországban propagandát csak oly egyház folytathat, mely külsőleg is kedvez a nemzet hazafias érzelmeinek. A feladat, mely mostanában a kath. missiókra vár, főleg abban áll, hogy megértessék keleti fajrokonainkkal a római egyházban elfogadott alapelvet: Volumus ut omnes catholici fiant, non ut omnes latini fiant. Nem kicsinyeljük a nehézségeket, melyek a századok által felhalmozva, válaszfalat képeznek arra nézve, hogy az ecsmiádzini főpatriarkhaság s a vele tartó nagy többsége az örmény nemzetnek, Róma aegise alatt keresse és találja fel ujból nemzeti vallási kulturalis érdekeinek feltételeit, egyszerűen rámutatunk azon napról-napra szembetünőbb irányra, melynek követése mindegyre sürgetőbbé válik, ha az orthodox örménységet a katholicismusnak megnyerni ohajtjuk. Róma e tekintetbeni messzelátó politikájának egyik mozzanatát sejtjük, azon hir szerint tervbe vett intézkedésben is, melyszerint Azárián konstantinápolyi örmény kath. patriarkha állitólag közelebbről az összes keleten szervezett kath. püspökségek főpatriarkhájává lenne; nemcsak az örmény katholikusoké. A katholicismus terjesztésének magasbrendű érdekei aligha nem újabb megfontolásra méltóvá tehetik nemsokára még illetékes fensőbb egyházi köreinkben is, azon az idő által — már eltemetett nagy eszmét, az erdélyi örm. kath. püspökség visszaállitásának gondolatát — melyhez egy Lukácsy Kristóf szerénysége bizonyára nem egyéni hiuságból, de az általa féltett kath. érdekeknél fogva ragaszkodott!

Tudósitás Indiából. Binánk helységből ezeket irjak a marseillei »Armenia«-nak: Az idevaló örmény telep egészen megsemmisült; csak egy család van, ez is annyira elidegenedett, hogy örmény egyházunkat idegeneknek adták át: szentegyházunk methodisták imaházává változott. Utam mindennap e templom mellett vezet és így gyakran jut eszembe azon, — a tapasztalás által is igazolt — szomorú igazság: Oda hagyjuk hazánkat, megyünk messze földre, az idegenségbe pusztulni.

Örmény katona Tonkingban. Egy örmény katona, ki a francziák külső legiojában Tonking vidékén szolgál, nem régen részt vett abban a heves csetepatéban, mely a francziák és chinaiak közt folyt; 300 chinai állott 42 francziával szemben; a franczíak 3/4 része elhalt vagy megsebesült: az örmény egy sebet se kapott. Hihető, hogy nemsokára előléptetésben részesül.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Krimián, az ecsmiádzini „katholikosz.“

DÁVID ANT
'93 APR 1
KÉZDI VÁSÁRHE

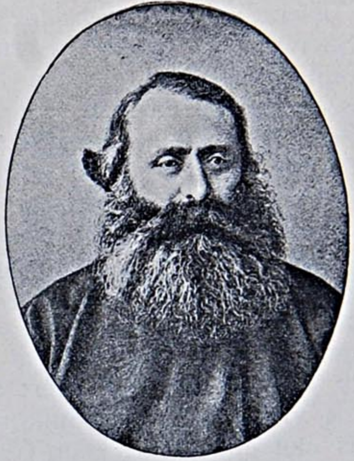

Ama fáradhatlan apostoli buzgóság, melylyel XIII. Leo pápa, Ő szentsége általában a keleti szakadáregyházaknak Rómával leendő egyesitésén fáradozik, s minden lehetőt elkövet azon szent czél elérésére, hogy a többi közt az összes örmények vallási uniója mielőbb létrejöjjön, az alkalomszerűség jellegével ruházzák fel azon egyházi férfiú arczképének bemutatását, mely ezen füzetünk élén látható; azon férfiúét, ki jelenleg az Ararát lábainál fekvő ecsmiádzini kolostor patriarkhai székében ülvén, Leo pápa apostoli buzgalmának sikerében esetleg elsőrendű eszközévé válhatik a Gondviselés intézkedéseinek, s elévülhetetlen érdemeket szerezne magának nemzete iránt, ha megértve a Vatikán nagy és nemes intenczióit, (mint egykor a derék Minász püspök Erdélyben), maga is kezet nyujtana azon még fennálló válaszfalak lerontására, melyek az örmény nem-egyesültek nagy néptömegének, a katholikus Anyaszentegyház kebelébe való visszatérését akadályozzák!

Krimián Mêgêrdics az ecsmiádzini új katholikosz (ki az elhunyt Makariosz helyére a mult évben emeltetett jelen egyházi méltóságára) az összes nem-egyesült örményeknek főpatriarkhája.

Ez a kiváló férfiú fiatalkorában Vászpurágán tartomány egyik jelentéktelen szerzetének szerény zárdanagya volt. Szerény a szokása, természete, viselkedése; de kimondhatatlanul merész, ha elvekért kell harczolni, vagy az emberiség eszméit védelmezni... Boldog ember; mert őszintén hisz az eszme legyőzhetlen hatékonyságában, feltétlenül hisz a szó erejében . . .

A szerény zárdanagy irt vallástani, bölcsészeti munkákat, lelkes költeményeket; szerzetében iskolát, nyomdát alapitott; közreadott egy igen olvasott lapot („Árdziv Vászpurágáni-Vászpurágán sasa“). Hiszi, hogy erélyes szava képes lesz megváltoztatni az örménységet; mert hisz az igazságban; hiszi, hogy a jogosság kivivja a győzelmet. És ő nem hibázik; mert az eszme, a szó elvégre legyőzi a világot, de hogy mikor?... ez idő kérdése. Az emberi élet elmúlik és nem fogja meglátni nemes törekvéseinek gyümölcseit; de azért tagadhatlan, hogy az, ki győzni akar — meggyőződésétől el nem állhat; az nem ismer legyőzhetlen akadályokat: az ideálista. És Krimián ideálista volt egész éltében és az ma is. Csak az ilyen meggyőződéssel biró férfiak lehetnek népszerű emberek; ebben rejlik Krimián népszerűségének titka.

Az eszme, a szó erejébe helyezett határtalan hitét megőrizte Krimián élte egész folyamában; magával vitte ezt előbb Konstantinápolyba, azután Berlinbe... Szeretet az emberiség, tehát szeretet saját nemzete iránt; hít az igazságos eszme erejében, hít a meggyőződés szavának legyőzhetlenségében: — ime ezek e népszerű ember ismertető jelei. Nevelés, míveltség, egyházi beszéd, nyomtatott szó, a hosszas türelem szelleme: mindez képes kivivni a győzelmet. És ő nem hibázik; mert mindez egykor győzedelmeskedni fog a sötétség, az ámitás, hazudozás, a tudatlanság felett. . .

Krimián azután is, hogy konstantinápolyi patriarkhának választatott, olyan szerénynek maradt, milyen volt zárdanagy korában. Hozzáférhet mindenki; ő maga is sir, ha könnyeket lát szorult honfitársa szemeiben. Krimián obtimista a szó keresztényi értelmében; előtte nincs rossz ember a föld szinén: hanem csak eltévedt ember. Ő sehogysem hiszi, hogy a paraszt képes lenne csalásra, vagy a mívelt ember cseleskedésre. Ő elfelejti a méltatlanságot és azonnal megbocsát annak, ki ellene vétett; igazán hiszi, hogy az az ember már a javulás útjára tért, ki engedelmet kért. — A mily őszinte, engedékeny; leereszkedő embertársaival szemben, oly szilárd-állhatatos gondolatai, eszméi, nyilvánitott elvei mellett. Egy hajszállnyit sem tér el meggyőződésétől. Igy küzdött ő patriarkha korában is az igazságtalan megtorlás ellen; olyan mint a kőoszlop, mit sem szél, sem vihar ki nem mozdithat erős állásából. Gyermek és oriás, nyugodt-csendes és hatalmas — ime ez Krimián képe.

Ügyes-bajos dolgaikban gyakran felkeresték a kath. örmények is és ő ezeknek is szivesen szolgált tanácscsal; mert ezek is örmények, honfitársai, kik szintén őszintén szeretik az örménységet, az örmény nemzetet, Örményországot... Annyira szereti Örményországot, hogy szeretetét Örményország más nemzeteire is kiterjeszti. Nem örmények ugyan ezek, de kétségtelenül Örményország lakói. Midőn évekkel ezelőtt Török-Örményországban éhinség uralkodott, ő Vánban volt, hol egyformán gondoskodott az örmény, a kurd, a török inségesekről és egyenlő mértékben osztotta ki közöttük a gyüjtött pénzt és lisztet. Mert ezek mind Örményország lakói... Nemcsak az örmény nevezi Krimiánt ‚Hájrig’-nak („népének atyja“) hanem a vászpurágáni kurd és török is ‚Hájrig’ név alatt ismeri Krimiánt.

Hinni a szó erejében, hinni az eszme legyőzhetlen hatékonyságában, bizni az igazságban, remélleni: hogy a keresztény eszmék elvégre diadalra jutnak — ime ez Krimián Mègêrdics hítvallása. Evvel a meggyőződéssel, evvel a hítvallással, tele reménynyel ment el Berlinbe, hogy részt vegyen a nemzetközi kongresszusban. Egy nagy, szent titkot vitt magával. Virágzó államok, szép városok; csendes, békés, boldog élet; személy- és vagyonbiztonság — ezeket mind a keresztény míveltség gyümölcseinek tekintette. A természet gyermeke: a keresztény főpásztor fellángolt, midőn maga köré nézett. Most gondolata messze röppent, messze: Török-Örményországba és összehasonlította az európai keresztény nemzetek helyzetét a világ legelső keresztény nemzetének: az örménynek sorsával.

„Európa virágzó míveltsége — a keresztény reform megtestesült győzelme“ így gondolkodott. És vajjon a mívelt, keresztény Európa — hol valamint a királyi palotákban, úgy a miniszteri szobákban is oly szivélyes fogadtatásra talált — nyujtott-e könyörű és segitő kezet a világ legelső keresztény nemzete felé? Könnyitett-e ennek sorsán? Előterjesztését igazságosan itélte-e meg? — De mi volt Krimián előterjesztése? Mihelyt Berlinbe érkezett, irásos kérvényét, emlékiratát benyujtotta a nemzetközi kongresszusnak. Szemei előtt azonban nem lebegnek politikai czélok, hanem hő óhajtása: keresztény reform, az igazság győzelme; az ókor ezen keresztény nemzete: az örmény számára élet- és vagyonbiztonságot kér. Ezt az egyet kérte... És midőn Berlin egyik vendéglőjének termében barátai, kik őt körülvették, kétkedve fejeiket csóválták és vállaikat vonitottak — mintegy jelezni akarván evvel azt, hogy a mívelt Európának politikai előnyei semmi kapcsolatban nincsenek a humanismus érzelmeivel — Krimián az ő lángoló, majdnem ifjúi meggyőződésével így válaszolt: „Nem hiszem.“ — A kongresszus bezárúlt. És Kriminián reményei nem valósúltak kivánsága szerint. Ekkor aztán így szólott egyik barátjához: „Mond meg nekem, mikor fog az a boldog idő beállani, midőn a mívelt, keresztény Európa eltelik humánus, keresztény szellemmel?“

Sok idő telt el. Krimián Mêgêrdics már 73 éves, de azért még mind reméll; mert az igazság, a keresztény reform győzelme, erős gyökeret vertek szivében. Véghetetlen hit honol benne, az idealistában; de kötelességérzete is, melylyel lelki fiairól gondoskodik, határt nem ismer. Ezt ültették, a nem-egyesült örmények Ecsmiádzin katholikoszi székébe — egyhangúlag. Áldásos működésétől sok jót várnak!

Szongott Kristóf.

* * *

A haldokló honfi.

— Sáházizján. —

Ütött vég-órám hű barát,
Nyugodtan szállok sirba;
Mindenkit áldva, lépek át
A boldogok honába.

Megyek barátom, — a hazát
Szolgáltam buzgón, híven.
Éltemnek összes vagyonát
Szent oltárára vittem.

Áldozd te is az életet
Kedves hazánk javára; —
Iparkodj' — a mint csak lehet —
Irt tenni fájdalmára!

Kezedben tartsd mindenkoron
Jéghise) aranykönyvét,*
Ott felleled minden lapon
Népünk valódi képét.

Találsz abban hit-elveket —
Légy hü te is azokhoz;
Varázs-övezte hősöket —
Öleld forrón magadhoz!

Nekem e hosszu út előtt
Istenhez száll fohászom,
Könnyes szemekkel kérem őt:
Áldás legyen hazámon.

Igazság volt a jelszavam,
El attól soh' se tértem;
Végperczemben ez vigaszom, —
Magam boldognak érzem!

Simay Gergely.

---

*) Jéghise az V. században (Kr. után) élt örmény klasszikus iró; könyve a hitről, a nemzetről — mely jó és balsorsban egyetértett, — Vártán hadvezérről és azon hősökről szól, kik evvel a perzsa háborúkban dicső halált haltak.

Magistros Gergely herczeg

XI-ik századbeli örmény iró. *)

Magistros Gergely fenmaradt leveleinek sorozatát a thonthracziai szakadárok ellen Syria patriarkhájához irott sorok nyitják meg. Mint Vászpurágán és Dáron tartományok kormányzója felhivja a patriarkhát, tiltsa meg a szakadároknak, hogy a hivőkhöz közeledjenek s ne engedje, hogy felvegyék a szentségeket. Hozzáteszi, hogy hosszú levelet vett tőlük, a melyben védekeznek az ellenök felhozott vádak ellen és szent Epiphanes „Anchora“-jának s más örmény Atyáknak a tanuságtételére hivatkoznak. De, úgymond, János, a boldog, s Anania hittudor felderitették vallástalanságukat s kitünt, hogy teljesen kivüle állanak az ó és új Testamentomnak. „Valamint a méhek fölveszik a legszebb virágok nedűjét, hogy mézzé alakitsák át; valamint az orvosok a legjobb gyógyszereket készitik, hogy a beteg mielőbb visszanyerje egészségét: ugy ezeknek a sectaja is nem csupán nehány tévelyből, de mindenféle gonoszságból van összealkotva. Nehányan a perzsa mágusoktól származtak, a napot imádják s a „nap fiai“-nak (*արեւորդիք*) neveztetnek. **) Keresztényeknek mondják magukat, de mi jól ismerjük bünős életmódjukat.“

Egyike a legjelentékenyebb leveleknek az, melyet Ibrahim emirhez irt Magistros Gergely a keresztény hitről. Idézi benne Görögország több híres fiának a nevét, Periclest, Aristotelest, Platot, Pythagorast, idézi Ptolemeust is, „a ki összegyüjtötte palotájában a költőknek minden munkáját.“ Válaszol aztán a kérdésekre, melyeket Ibrahim hozzá intézett: Hogy miként bizonyitható be Isten létezése? Ádám akaratának önkénytes cselekedetével evett-e az almából, vagy Isten akarata folytán? A huszonnégy próféta ugyanazon tanokat hirdette-e, mint Mahomet? stb. A levél e kérdések fejtegetésében nemcsak a szent könyvekre, de a világi irókra, Pythagoras nézeteire, Sophoclesre is támaszkodik, sőt Homert is idézi, „a kit tisztelnek Görögországban és Egyptomban.“

Egyikében a legérdekesebb leveleknek válaszol Magistros Gergely Ephrem püspöknek, a ki gránátalmákat küldött neki. „Megkaptam a gránátokat, úgymond, a melyek nem származnak Bacchus vérének csepjeiből, a mint általánosan hiszik, hanem a tiszta jónak alkotó ereje folytán jöttek létre.“ A levélben elmondja Olympiusnak egyik meséjét, a melynek görög eredetije nem maradt fenn, s melyet csakis ez a levél őrzött meg számunkra. Egy oroszlán aludott, így hangzik e mese, s egy méh-raj ki akarta szedni fogaiból utolsó lakomájának a maradványait. Az oroszlán farkával akarta elkergetni az alkalmatlankodókat, de egyik sem mozdult. Végre megunta az oroszlán a dolgot, összecsapta a fogait s bezárta a száját. Nehány méh, az orrán át elmenekülvén, panaszt tett a méhek törvényszéke előtt az oroszlán állkapcsai ellen. De a biró elutasitotta őket, mondván: Ne menjetek soha az oroszlán torkába, midőn szundikál, különben összemorzsolnak titeket. Éljetek a fészketekben tetszéstek szerint. — A mese tanulsága: Maradj a házadban s énekelj ott, ha kedved tartja; de ne járj a gyülekezetekbe, különben széttiporhatnak, mint a mese méheit.

A további levelek egyikében vigasztaló szavakat intéz Magistros Gergely I. Péter katholikosz-hoz, a kinek főpapi tekintélye ellen hívei fellázadtak. Megemlékezik a levél több nagy alakjáról a hajdankornak, a kiket elüztek hazájukból: Periclesről, a kit becsületességeért számüztek a polgártársai; Platóról, a kit Siciliában adtak el; Socratesről, a ki polgártársainak tudatlansága miatt halt meg, stb. Érdekes a levélben egy idézet Hippocrates könyvéből, a ki azt irja bizonyos Brytosnak, hogy tartózkodjék az érzéki élvezetektől. Végül arra kéri Magistros Gergely a katholikoszt, küldje el neki sirág-i Ánánia munkáit, a melyekben, úgymond, becses részletek vannak a mathematikai és zenei ismeretek köréből.

---

*) Langlois, Memoire sur la vie et les ecrits du prince Gregoire Magistros, duc de la Mesopotamie, auteur armenien du XI. siecle. (Journal Asiatique, VI. serie, 13.)

**) Az Árevortik (a nap fiai), vagy Árévábásd (nap imádói) azok voltak, a kik ragaszkodtak a tűzimádáshoz a kereszténység behozatala előtti örmény valláshoz. Magistros idejében még sok követője élt e vallásnak Mesopotamiában.

Szárkisz hittudorhoz intézett válaszában fájdalmas hangon beszél Magisztros Gergely az Örményországra nehezedett csapásokról. Sajnálja, hogy a király nem hallgatott az ő és Szárkisz tanácsaira. Megemlékezik Niukár Mátes haláláról s felsorolja az örmény nemzet régi hőseit, a nagy Arsacida- és Bagratida-királyokat. Mi lett, így kiált fel, Japhetből? Mi lett Thirasból? stb. Ugyancsak Szárkiszhoz[1]) intézett másik levelében ekként szól a saját irodalmi tevékenységéről: „Soha nem szüntem meg lefordítani oly könyveket, melyeket nem találok meg nyelvünkön: Platonak könyveit, Timea-t és Phédon-t s más bölcseket. Megkezdtem Euclides geometriájának a forditását is. S ha Isten még hosszúra nyujtja az életemet, gondosan örményre fogom átültetni a többi görög és syr irókat is.“

Dánielhez, a zenészhez van intézve a levelek egyike, melyben elbeszéli Magistros Gergely a Porphyrophonos történetét, a ki tavaszszal furollyáján kisérte a madarak énekét s füttyével mindenik madárnak a hangját utánozni tudta. Egy izben, a mint Orpheus verseit énekelte, az épületet tartó oszlopok ágakat vetettek szét, melyekre a madarak letelepedtek. Apollo féltékeny lett erre a zenészre s halálba küldte őt. Hercules azonban a Bacchus kérésére ismét visszaadta neki az életet, a mint el van ez mondva peloponnesosi Dionys könyvében.

Magistros Gergely leveleinek gyüjteményében egy érsekhez intézett két levelet találunk, melyek valóságos értekezések a tölgyfáról és az almáról. Felsorolja levélirónk a hajdankor leghiresebb tölgyeit, a királyi tölgyfát, Jupiter tölgyét, a trójai tölgyet, melynek árnyékában ezernyi lovag pihent meg; a tyrusi tölgyet Bacchus templomának közelében, melynek ágai szőlőfürtök által valának elboritva; az olympi tölgyet, melynek egyetlen ága elegendő volt arra, hogy egy éjjel felépitsék belőle Cyzicus városát. Másik levelében a hajdankor hires almáiról emlékezik meg levélirónk: a Venusnak adott almáról, a babyloni almáról, Salamon almájáról. Megemliti aztán, hogy Dioscoridestől tudja, miként az almákat gyógyszerül lehet használni különböző betegségekben.

---

[1]) Szárkisz egyik legnagyobb tudósa volt korának. Ismerte a keleti nyelveket s számos munkát forditott le örmény nyelvre. A halottakról szóló egy homilia kivitelével mindezek a munkák elvesztek (Kárekin „Örmény irodalomtörténete“. 472—3 l.)

93 APR 1
KÉZDI VÁSÁRHEL

Ugyancsak egy érsekhez van intézve az a levél is, melyben Bacchusról és a szőlőültetésről beszél Magistros Gergely. Elmondja, hogy a titánok megharagudtak Bacchusra, széttépték s tüzre tették a megcsonkitott tagjait. Jupiter értesülvén e gyilkosságról, mennyköveivel sujtotta a titanokat, összegyüjtötte a szétdarabolt testrészeket s rábizta fiára, Apollora. Apollo felvitte azokat a Parnassusra, s templomának kapújában csodás szőlő nött, melynek egyetlen fürtje nyolczezer edény bort adott. Megemliti a levél azt a szőlőt is, melyet Noé az Ararát tövében ültetett.

Leveleinek egyikét versekben intézte Magistros Gergely a bölcseletet tanuló növendékeihez, a kiknél a restségre való hajlandóságot vett észre. Ugyancsak versekben irt egy levelet saját legidősebb fiához, Viészd-Váhrámhoz is, a ki később Örményország patriarkhája lőn. A levelet alkotó vers-szakok mindenike a Վահրամ-nak, fia nevének egyik betűjével veszi kezdetét.

Magistros Gergely herczeg levelezése, melyeket csak igen röviden ismertethettünk e közlemény szük keretében, egyike az örmény irodalom legbecsesebb kincseinek, a legérdekesebb emlék, mely ezen a téren a tizenegyedik századból számunkra fenmaradt.

Dr. Molnár Antal.

Húsvéti piros tojások.

Irta: **Szivárvány.**

A természet levetette téli fehér köntösét, hogy zölddel, a remény szinével cserélje fel azt. A tavasz első virágai: a kis ibolyák kék fejecskéikkel üdvözlik a fényes napsugárt, melynek meleg csókja, hosszú téli álmukból, életre ébreszté őket. Az ereszek alól a fecskék vidám csicsergése tölti be a balzsamos léget, mintha hálaimát zengenének a mindenség szent Alkotójának, hogy a messze tájról elhagyott otthonukba visszatérhettek.

Ki ne örülne az év legkedvesebb gyermeke: a tavasz megérkezésének? Ki ne hallgatná ellágyult szívvel kedves énekét a madárkáknak? hisz ezek életünk egy tündéries szép korát varázsolják elénk, midőn keblünkben tavasz volt: — a szerelem tavasza.

Kinek keblét nem töltené el a hála és szent öröm érzete? kinek arczán nem honolna derültség e dicső nagy napon: a Megváltó feltámadásának ünnepén?

Itt is, eme földszintes ház egyik csinosan berendezett szobájában, a szentelttel megrakott asztal körül, csak derült arczokat láthatni. Az apa, anya és három angyalarczú gyermek jóizűen reggeliznek, fogyasztván tányérukról a sült bárányhúst és fött sonkát.

— Nem szabad semmit a földre hullatni, mert meg van szentelve, mondá a mama.

— Már én meg is ettem, — szólt Pista a nagyobbik fiú — kérek kátát és pászkát is.

—Nekem is, nekem is! mondák Margitka és Janika.

A jó mama szeldel a kátából és pászkából kedves gyermekeinek, míg a családfő boldogságtól sugárzó arczczal legelteti rajtuk szemeit.

— Pistának nagyobb kátát adott mama, mint nekem, zugolódék Margitka.

— Csúf irigynek lenni! Tudod-e, hogy az Isten nem szereti az irigy gyermekeket? szólt feddőleg a mama.

— Pista nagyobb, mint te kis leányom! Aztán a fiúknak jobb étvágyuk szokott lenni, mint a leányoknak, mondá az apa.

Ilyen ártatlan csevegés között folyt az étkezés.

Mikor ennek vége volt, elmondották az asztali háladó imát, kezet csókoltak a kedves gyermekek a szerető szülőknek, kaptak ezektől még piros tojásokat s aztán örvendezve szaladtak az udvarra, játszani a szép tojásokkal.

A férj és nő magukra maradtak. Az előbbi így szólt:

— Drága jó Margitom! nélküled oly sivár volt életem. De mióta téged birlak, mióta e kedves gyermekektől vagyok környezve, oly megelégedett, oly kimondhatatlanul boldog vagyok, hogy nem cserélnék a leggazdagabb emberrel sem! Köszönöm édes kis feleségem, hogy ily boldoggá tettél engemet!

S ajkaihoz emelve a bájos nő kezét, csókokkal halmozá el azt.

— Én is igen boldog vagyok, — mondá a nő, mély szerelemmel tekintve férjére — s így én is köszönettel tartozom neked a boldogságért.

— De te oly jó vagy Margitom! Ah hányszor, midőn előléptetésem iránt táplált reményemben csalatkozva hazatértem, olyankor szereteted és jóságod által mindig elsimitád homlokomról a gond, a bánat okozta redőket! Meg akarlak azért téged jutalmazni egy szép piros tojással.

A jó nőt igen meghatották férje szavai, de midőn ez a piros tojást emlitette, elmosolyodott.

A férj azonban nem tréfált. Elővont zsebéből egy piros tojást s ezt nejének nyujtva mondá:

— Látod kedvesem e tojás czukorból van s ezen a vékony aranyozott abroncson, mely közepét átfogja, van egy parányi gomb; ha e gombot megnyomod, a tojás kétfelé nyilik.

A nő megnyomta ujjával a gombot és a tojás kétfelé nyilván, belsőjéből egy picziny csinos arany óra ötlött szemébe.

— Arany óra a tojásban! — kiáltá örömtelten, forrón karolva át férje nyakát. — Jánosom, drága jó férjem! miért pazarolsz reám annyi pénzt?

— Tudod angyalom én ennek az árát régóta gyüjtögetem s most oly kimondhatatlanul jól esik lelkemnek a tudat, hogy neked ezáltal örömet szerezhettem, mondá a férj boldogan, átölelve neje karcsú derekát.

Az egész boldog családi jelenetnek fültanúja volt a mellékszobában egymagában időző nőtlen férfiú: Kápriel Gergely dúsgazdag tőkepénzes, kitől e lakásnak egyik osztályát bérben birták e boldog emberek. Ő csupán két szobát tartott meg az egész házból, egyet a maga és egyet cselédje számára; a többit bérbe adta.

Hogy tanúja volt annak, mily boldogság szerető, hű nővel s kedves gyermekekkel birni, még sivárabbnak, ridegebbnek tünt fel előtte a saját élete, mint eddig.

Összerázkodott, mintha a hideg borzongatná. Fázott a lelke; nem volt a ki szeretetével felmelengesse.

A kinek kedves családi köre van, az mily boldogan, megelégedetten töltheti el e szent napot, szerettei körében.

Neki nincs senkije.

Ennek a szerény fizetésű hivatalnoknak, ha napimunkája után fáradtan hazatér, pihenő óráit egy jó feleség s életvidor gyermekek szeretetet lehelő társasága, mennyországgá varázsolja. Ez az ember a munkában örömet talál, mert családjáért dolgozik; ha pedig családja körében van, boldog; mert szeretteit megelégedettnek látja. Mily boldoggá tette az is, hogy nejének egy piros tojásba rejtett arany órával kedveskedhetett.

Ő pedig dúslakodik a vagyonban és élete mégis olyan, mint egy kopár sivatag. Oh mert a pénz nem főkélléke a boldogságnak. Boldog az, a kit verejtékes munkája után, családjának szeretete jutalmaz.

Ő egész életét a pénzszerzésnek áldozta. Többre becsülte a hideg, csillogó aranyat, egy forrón szerető szivnél és eldobta magától e hű szivet. Pedig ilyennel — mely áldás minden időben — csak nagyon ritkán találkozunk éltünk folyama alatt. Attól tartott, hogy ha családot alapit, ez felemészti vagyonát. És nem nősült meg. Kapna ő nőt most is, akár minden ujjára tizet, de már elmult ennek az ideje... már csak pénzét szeretnék, nem az ő személyét.

Oh! az a leány őt mily igazán szerette, bebizonyitotta ezt azzal, hogy — bár kérték kezét — nem ment férjhez.

Sóhajtva kelt fel az asztal mellől a szegény gazdag ember, a szekrényhez lépett s elővett abból egy levélboritékot, aztán széket tolva az ablakhoz, leült.

A levélboritékból kivett egy fekete hajfürtöt s egy ifjú leányt ábrázoló arczképet és ezeket hosszan elmerengve szemlélé.

Egy rég letünt kor édenében képzelte magát.

Az arczkép megelevenülni látszott. Ott ült közelében a kedves, okos szép ifjú leányka s édesen csengő hangjával csevegett mindenről, míg szemeiből az igaz mély szerelem sugárzott...

Egyszerre eltünt a boldog álom, elhomályosodtak a kedves vonások; két nehéz könycsepp hullott az arczképre az 50 éves legény szemeiből.

— Szegény Róza! — sóhajtá — a te életed is sivár, mint az enyém, azt is önzésem tette ilyenné. S te e mellett még a nyomorral is küzdesz, két kezed munkájával tartva fenn anyádat és magadat, míg én dúskálok a pénzben. Hej, ha még egyszer ifjak lehetnénk!... Szegény, szegény leány!...

Ajkaihoz emelé a hajfürtöt és arczképet s visszatette előbbi helyére. Aztán, mintha a Megváltó szállta volna meg lelkét, egy isteni sugalattól megkapatva, iróasztalához ült s nehány szót irt egy papirra. Midőn ezzel készen volt, becsöngeté szolgáját.

— Mit parancsol tekintetes úr?

— Menjen Mátyás a Miklósi úr üzletébe s vegye meg ott azt, a mi e papirra irva van.

— De a boltok ma zárva vannak instálom.

— Igaz! Ugy hát menjen a házához s kérje meg nevemben, hogy sziveskedjék kinyitani az üzletet és adni, a mit leirtam, mert sürgős.

Mátyás távozott, teljesitendő a parancsot. Kápriel Gergely pedig nehányszor gondolkozva alá és fel járt a szobában, azután ismét oda ült az iróasztalhoz és ujra irt pár sort.

Aztán hátradölve székében cselédjére várakozott. Nem sokára megjött ez, egy dobozzal kezében, melyet átnyujtott urának.

— Maga tud irni Mátyás — mondá Kápriel; — de tud-e titoktartó lenni?

— Igen instálom!

— Jól van! Üljön ide és másolja le, a mit én e papirra irtam; de erről senkinek egy szót se, mert titok. Aztán ha leirta, keressen egy megbizható embert, a kitől egy csomagot elküldhessek . . .

— Hát én nem vihetem el? vágott ura szavába Mátyás.

— Nem! Mert hátha az illető tudja, hogy maga nálam lakik. Én pedig nem akarom, hogy kitudódjék az, hogy én küldöm a csomagot.

— Én mást nem ismerek, a ki titkot tudna tartani, csak . . .

— Csak?

— A sze-re-tő-met, mondá Mátyás akadozva.

— Hát van szeretője? Csak meg ne csalja szegényt!... No hát másolja le e nehány szót, aztán küldje ide a szeretőjét s ha el lesz intézve az ügy, elbocsátom magát, mulasson egész nap a szeretőjével, de a templomot el ne kerülje.

Mátyás oda ült az iróasztalhoz s lemásolta azt, mi a papirra irva volt.

*

A harangok kongása a templomba szólitja a hiveket, kik követve a hivó hangokat, derült arczczal, emelkedett kebellel sietnek az Ur szent hajlékába, hogy hálát adhassanak az Üdvözitőnek a megváltás nagy művéért. E szent napon minden arczon vidámság honol, minden szivet eláraszt az öröm érzete, csak ott abban a félreeső utczában egy szegényes házikóban lakó két nő arczán van mély szomorúság.

Az öregebb az ablaknál ül, kopott imakönyvet tartva kezében; szemei búsan tapadnak leányára. Ez kezére hajtott fővel, borús arczczal ül az asztal mellett. Lelkét nem deriti fel a ragyogó napsugár, a madarak kedves éneke, a természet ujjáébredése, ő a mult képeit látja s a jelen sivárságát érzi.

— Oly bántó a tudat, — töré meg a csendet az anya — hogy a gazdagok asztala roskad a sok jótól s nekünk e nagy napon is mily silány reggelink volt.

A leány anyja felé forditva fejét, szólt:

— Hagyja anyám, ha nem volt módunk arra, hogy a szentelthez szükséges étkeket mára előállithassuk, szentelt nélkül is eltelik ez a nap. Máskor is jól esik a jó kátá s pászká; majd rendel még az Isten munkát, hogy ezáltal pénzt szerezhessek s akkor készithetünk efféléket.

— Tudom édes leányom, hogy utolsó nehány garasodat is elköltötted a legszükségesebbre; csak az elkeseredés szól belőlem.

— Engem inkább az bánt jó anyám! hogy e nagy ünnepen nem mehetek templomba. De nem tehetek róla, ha oly gyarló teremtmény vagyok, hogy mélyen sértene, ha azok, kik születésre nézve cseppet sem állanak fölöttem, drága öltözékükben, gúnyosan, vagy szánólag tekintenének divatból kiment kopott ruhámra. S így a templomban nem tudnék áhitattal imádkozni. Talán meghallgatja a jó Isten, ha itthon imádkozunk.

— Szegény leányom, neked bár egy ruhára nem telik! Pedig mennyit dolgozol, felemészted minden erődet s munkádért oly rosszul fizetnek. Boldogabbak a koldusok, mint mi, azok nem titkolják nyomorukat és segitik őket az emberek.

Szegény atyád, ha láthatná a túlvilágról, hogy mily nyomorral küzdenek az ő szerettei, talán fényes hazájában sem érezné magát boldognak.

E szavakra forró köny pergett le a leány arczán, a ki az ifjúság rózsás korán túl volt, de bár az idő és bánat elhervasztták arczát, vonásai mutatták, hogy egykor igen szép volt.

— Szeret minket a jó Isten anyám! — mondá — ő az árvák és szenvedők atyja s majd megjutalmaz küzdelmünkért.

S ezzel imakönyvet vett kezébe s imádkozni kezdett.

És az ima közben lélekteljes arczáról lassanként eltünedezett a borongó felhő s elfoglalta azt a béke, a csendes megnyugvás szivárványos kifejezése.

Az anya is imádkozásba mélyedt.

Az ajtó-nyitás okozta zajra a két nő félbeszakitá imáját.

Egy fiatal székely leány lépett be, kezében egy csomaggal, melyet átnyujtva az ifjabb nőnek, köszönt s gyorsan távozott.

„Ágopsá Róza úrhölgynek“ olvasá ez a csomag boritékáról. Aztán felbontá a papirburkolatot, mely egy dobozt takart; ennek tartalma pedig 10 darab czukorból készült piros tojás volt. A dobozban egy levélkét is talált, mely e sorokat tartalmazta:

„E húsvéti szent nap emlékére, önfeláldozása, küzdelme és munkássága jutalmául, fogadja e szivesen küldött piros tojásokat.“

Anya és leány bámulva tekintének egymásra.

Az utóbbi kezébe véve a tojások egyikét, vizsgálni kezdé azt s midőn felfedezte a tojást köritő vékony aranyozott abrancson a parányi gombot, megnyomá azt; a tojás felnyilt és ebből egy bankjegy hullott az asztalra.

— Száz forint! mondá ámultan, miután a bankjegyet szétnyitotta.

Erre az öreg nő felsikoltott.

Azután rendre felnyitá a tojásokat és ime mindegyik egy-egy 100 frtos bankjegyet tartalmazott.

A két nyomorban sinylödő nő érzelmeit tollam gyenge ecsetelni.

Darabig azt hitték, hogy álmodnak, vagy képzelet űzi velük játékát. Midőn végre ámulatukból kissé magukhoz tértek, térdreborultak s szivből fakadó hálaimát küldének fel az egek Urához, hogy őket nyomorteljes helyzetükben így megvigasztalá és hő fohászban kérék a Megváltó Istent, hogy áldja meg a titkos jótevőnek minden léptét.

Vajjon volt-e a szegény leánynak bár halvány sejtelme arról, hogy a titkos jótevő senki más, mint Kápriel Gergely, ki egykor lelke minden gondolatát, szive összes szerelmét birta?...

Ennek Isten a megmondhatója.

De elég azt tudnunk, hogy a két nélkülözésekkel küzdő, nyomorban szenvedő nő sorsára mily enyhületet hoztak, azok a húsvéti piros tojások.

* * *

DAVID AN
93 APR 1
KÉZDI VÁSÁRHEL

Az áusztriai örmények.

II.

— Befejező közlemény. —

A lembergi örmény kath. püspöki megyének három jelentékeny — intézménye van, melyek kezdetben — alapitásuk idejében — nagy hasznára voltak az odavaló örményeknek; de később nagyobb részt elveszitették nemzeti jelentőségüket és csak örmény nevöket s emléköket tartották meg. Ezen intézmények a következők:

1) A lembergi örmény apáczazárda, mely a püspöki lak közelében épült; az apáczák leánygyermekek tanitásával foglalkoznak. E női egyesületet Kámeniczből hozták Lembergbe; VIII. Sándor pápa ezen apáczazárdának 1690-ben benedekrendi szabályzatot adott. A zárda fennállása óta leányközépiskolát tart fenn, mely tanoda ma is Lemberg legelső leányiskolája; 250 növendéke van, kiknek nagyobb része nem örmény. Ezelőtt köteles tantárgy volt ebben az iskolában az örmény nyelv. Az apáczafő, a 80 éves Szárkiszovics Kájétáná, ki 1845-ben választatott meg: tehát 47 év óta viseli tisztjét. Ez a tiszteletreméltó apáczafő igen szépen beszéli az odavaló örményt; kivüle még 18 apácza van a zárdában, kik nagyobbrészt tanitással foglalkoznak. A hittant bejáró örmény papok tanitják; a gyóntatóatya: Szimonovics János, ki a lembergi örmény consistoriumnak is tagja.

2) A Thorosz-féle iskolát dr. Thoroszián lembergi örmény orvos alapitotta a gáliczíai örmény kath. szegény fiúgyermekek számára; még éltében elkészült az épület. Halála előtt összes vagyonát az intézetnek adta. Az iskolának, melyben 45 örmény tanuló nyer oktatást, 124.000 frt az alaptőkéje. Igazgatója Kájetánovics Kajtán örmény kanonok. A felügyelőség hat tagból áll, kik közül ötön tisztjöket a nagynevű örökhagyó végrendeletének intézkedése folytán viselik; a hatodikat — az örmények közül — a lembergi tanács nevezi ki. A felügyelőség mostani tagjai ezek: Csájgovski János (pap). Ándonevics, Thoroszevics, Csájgovski és Krisdáfovics; a tanács Áb-

károvics Jánost nevezte ki a bizottságba. Dr. Thoroszián örökemlékű szép intézményének megalapitása után (1865) még csak egy évet élt.

3) Örmény pénzintézet. Régen Lemberg gazdag örményei adományozásából egy pénzintézetet alapitottak; ezen intézet a szegény örményeket az uzsorások körmei közül szabaditotta ki, midőn azoknak zálogra $2^{0}/_{0}$-os pénzt adott költsön. Nagy tiszteletben részesül e jó nevű, szilárd pénzintézet még ma is egész Lembergben. Eredeti czéljától annyiban tért el, hogy most nemcsak kizárólagosan örményeken segit, hanem vallás és nemzetiség különbség nélkül minden rászorult városi polgáron (lengyel, zsidó és a t.). A pénzintézet alaptőkéje 300.000 frt.; az évi tiszta haszon az egyházmegye örmény templomai közt osztatik fel. A felügyelő bizottság elnöke maga az örmény érsek, a három tag egyike is mindig egyházi személy. Az igazgató Márdiroszovics János pap.

Áusztria-Magyarországon a püspököket a vallásügyi miniszter előterjesztésére a császár és király nevezi ki a klerus és a hivek részvéte nélkül. Csak a lembergi örmény kath. püspök képez e tekintetben kivételt. Ugyanis ősi jognál fogva, mihelyt megürül a püspöki szék (vagy is mihelyt meghal a püspök), összegyül a megye örmény kath. klerusa és maguk közül egyet megválasztanak püspöknek; a választás megerősités végett felküldetik a kormányhoz, mely azt késedelem nélkül mindig meg is erősiti. A megválasztott azután Rómába megy, hol püspökké szenteltetik. A lembergi örmény püspök állásánál fogva a bécsi felsőháznak tagja. Ime! ez a független egyházmegye kevés számú hiveivel (5000) olyan kiváltsággal bir, milyent a latin egyház Áusztriában nélkülöz.

A mostani lembergi örmény kath. érsek, mint kiváló szónok, nagy hírnévvel bir egész Gálicziában. Az örmény kath. papok, a mechitáristák kivételével, ruházatban nem különböznek a latin szert. papoktól; a szakált és bajuszt leborotválják. Nős pap nincs közöttük. A papok közül legjobban tud örményül Movszeszovics Miklós, a consistorium jegyzője és Tavitovics Adeodat, ki sokáig volt szucsávai plebános; most ez is Lembergben lakik.

— Az áusztriai örmények közül a Kuttyban lakó örmények tartották meg legjobban az örménységet. Ezek otthon, utczán, úton-útfelen mindig örményül beszélnek. Itt a nép is énekli a kántorokkal a sárágánokat.

Sz. K.

Az érdem jutalma.

A bucsúestély, mit Mártonffy Márton, Temesmegye kir. tanfelügyelőjének tiszteletére Temesvártt febr. 25-én rendeztek, a „Koronaherczeg-szálloda“ nagytermében tartatott meg.

Valóban lélekemelő ünnepély volt ez. Az emberszive repdes örömében, midőn látja, hogy a magas kormány tudós tanfelügyelőnk valódi érdemeit nem hagyja jutalmazás nélkül, hanem előlépteti magasabb állásra: az összes ipariskolák felügyelőjévé nevezte ki. — De másrészről a tudat, hogy atyáskodó vezérünket veszitjük el, kit oly meleg, igaz szeretettel vettünk körül, s kit alig három éve nevezhetünk magunkénak, fájó érzést kelt kebleinkben! Igen! mert azt a ritka tanférfit veszitjük el, ki rövid három év alatt, megyénkben a pangásban volt magyar tanügyet virágzásba hozta; a mit — tekintve Temesmegye különféle nemzetiségű lakosságát: a túlnyomó román és német ajkú tankötelesek — csakis önfeláldozó, nyugalmat nem ismerő, szakadatlan, lelkes munkásság és buzditás eredményezhetett! Az érdem meg is találta jutalmát.

Az a 180 vendég, kik a banketten jelen voltak, fényes bizonságot tesz arról, hogy nemcsak a szinéhez közel álló tanitói kart, hanem a társadalom minden rétegének lelkes s a tanügy iránt érdeklődő elemét meg tudta hóditani. Ott voltak: a főispán, alispán, polgármester, kir. tábla elnöke, a különféle vallásfelekezetek lelkészei, megyei és városi tisztviselők, tanárok, szolgabirák, tanitónők, tanitók Temesvárról és a megyéből. A számos és szép felköszöntők mind az ő kiváló érdemét méltatták. Csak későn oszlott szét e diszes vendégkoszorú.

Ugy 10 óra tájban, a temesvári tisztviselők és tanítókból most alakult dalárda üdvözölte: ünnepeltet, több gyönyörű magyar darabot igen sikerülten adott elő. Midőn a nap hőse az ünnepély színhelyéről eltávozott, a jelenvoltak még egyszer egetverő, lelkes éljenzésben törtek ki. Adjon Isten számos ilyen tanult, tapasztalt, tevékeny, igazságszerető munkást a tanügynek; mert akkor hiszszük, hogy a nagy magyar szava: „Magyarországot még egyszer meg kell hodítani“ — nemsokára testet ölt.

(Gattája) **Hornyis Ferencz.**

Egy szegény leány öröksége.

Szép májusi reggel volt. A nap mosolyogva tünt fel a tiszta kék egen. A levegő teli volt üditő illattal, melyet a tavasznak első virágai árasztottak szét. A népkert fenyő-lugasának egyik padján ült P.... Bogdán tekintélyes városi hivatalnok. Arczszine elárulta, hogy örmény ember. Alakja magas; komor tekintetéből kilátszott, hogy világgyülölő, ki kerüli az emberek társaságát és elvonulva egyedül szeret lenni.

Egy újságlapot tartva kezében, hallgatta a zöld lombok között elrejtőzött madárkák énekét, melyek talán épen akkor végezték reggeli imájokat, midőn egy 16 évesnek látszó gyermek kérő hangja zavarta fel.

Egy szép leány állott előtte, arczán a szenvedés vonásaival. Tiszta, de foltos ruhája tanúja volt szegénységének. Aláhulló könnye, zavart hangja, melylyel segitséget kért, a férfi kemény szivét nem inditották meg. Durván küldte tovább az ártatlant a nélkül, hogy nehány fillért nyujtott és így egy boldog pillanatot szerzett volna szegénykének.

Tovább ment a leány. Nem messze épen P.... Bogdán fia, Béla előtt állott meg; kinyujtja kezét, hogy adjon valamit Isten nevében.

Az ifjú szánakozó, barátságos hangon így szól hozzája:

— Ugy látom gyermekem, hogy irgalmasságra szorultál. Mond, mi kényszerit erre a lépésre?

— Évekkel ezelőtt nem voltam ilyen szánandó helyzetben — válaszolá a leány, mi közben mély sóhajtást bocsátott ki ajkai közt, — de az atyámat ért sok szerencsétlenség, nem sikerült tervei, melyek korán sírba vitték; édes anyám mostani súlyos állapota akasztották nyakamba a szegénységet. Most a könyörületes szivek segédkezését vagyok kénytelen igénybe venni.

— Hát ki volt atyád? — kérdé az ifjú.

— Atyám — felelé érzékeny hangon a leány — becsületes örmény kereskedő volt, Z.... Lázárnak hivták. Tisztességesen végezte dolgait; de daczára minden fáradozásának, nem tudott zöld-ágra vergődni. Fel kellett hagyni az üzlettel. A kis vagyon hamar elfogyott és mármár beállott a végső inség. Bújában nemsokára meghalt. Anyám, én és kisebb fivérem a legkeservesebb nyomorba estünk. Egy darab ideig kezünk munkájával szereztük meg a mindennapit; de ez éjjel anyám nagy beteg lett és senki sincs, ki rajtunk segitene. Elindultam kérni; de az első is, kivel találkoztam, durván kergetett el. Hja! ő nem tudja, hogy mi a nyomor. Most feléd közeledtem jó uram! Isten szeretetéért könyörülj rajtunk és nyujts valamit a szegény nyormorgóknak.

Erre megeredtek könnyei; de az ifjú így vigasztalta:

— Ne sirj leányom! mond, távol van-e a ház, hol ily nyomor lakik?

— Nincs uram! X.... útczában 30 szám alatt lakunk.

— Volt e orvos beteg anyádnál? kérdé az ifjú a meghatottság hangján.

— Nem, mert orvos és orvosság pénzbe kerül és még mit sem gyüjtöttem.

— Ime itt van egy pár forint — mondá Béla — menj gyorsan, hivj orvost, hogy segitsen beteg anyádon.

Megkönnyebbülve távozott a leány orvosért.

Ezalatt Béla felkereste a beteg asszonyt.

Egy kis szobába kellett bemennie. Szétnézett és a szegénység e hajléka mélyen hatott lelkére. Az egész butorzat nehány értéktelen szék, konyhai edény, egy elocskult régi asztal és egy ágy volt, melyben a beteg feküdt. Az ágy oldalán egy gyermek feküdt, ki a sok sirástól álomba volt merülve.

Béla oda közeledik a beteghez. Megfogja kezét s mint egy orvos kérdezösködik a betegség oka felől.

— Ah uram! — mondá halk, elfojtottt hangon a beteg — betegségem nagy és az orvosi tudomány nem képes rajtam segiteni. Anya vagyok, de szerencsétlen anya. Gyermekeim vannak, kik még szerencsétlenebbek mint én. Mély seb van szivemen, s ettől csak a halál szabadit meg engem. Oh, de ennek még gondolata is megfélemlit. Mivé lesznek gyermekeim, kiket jobban szeretek magamnál. Ha tudnám, hogy a könyörület segiteni fogja őket: nyugodtan halnék meg; de jövőjök, jövő sorsuk csak növeli fájdalmamat.

Sirni akart, de már nem voltak könnyei. Mint, kinek szivét nehéz kő nyomja, úgy sóhajtott fel.

Az ifjú ál-orvos megértette, hogy hol a baj, mi okozza a szenvedést.

— Ne essél kétségbe asszonyom — szólt biztatólag Béla — az Isten hatalmas és nem felejti el azt, a kit szeret. Vigyázz életedre, mert arra gyermekeidnek fölötte nagy szükségük van.

Azután egy kis darab papirra, mely ott hevert az asztalon, irt valamit.

— Ime a vény! — folytatá tovább. — Ez az orvosság bizonyára használni fog. Különben gondom lesz rá asszonyom, hogy egyébben se szenvedj hiányt.

Az irást az asztalon hagyva, eltávozott.

Nemsokára haza jött a leány, anyjához rohant, megcsókolta kezeit és örömtől sugárzó arczczal mondá:

— Drága jó anyám, légy erős. Az Isten nem felejtkezett meg rólunk. Bizonyára nagyon szeret minket. Nézd ezt a pénzt, melyet ma reggel egy ur adott nekem. Orvosért futottam, mindjárt itt is lesz. Felejtsd fájdalmadat, örvendj és vigasztalódjál.

— Jöjj közelebb leányom — mondá az anya, mi alatt egy futó mosoly lebbent el ajkán — hadd csókoljalak meg. Isten a te ártatlanságod jutalmazója. Boldog leszesz, ha mindig megjutalmazhat. Kevéssel előbb egy ifjú orvos volt itt; megnézett, vigasztalt és azután elment. Az asztalon van keze irása, vedd, nézd meg és hozd el a rendelményt.

A leány kezébe vette a papirdarabot... és rögtön öröm lepte el arczát.

— Boldogok vagyunk anyám!

— Mit mondasz leányom? kérdé csodálkozó hangon.

— Hallgasd csak jó anyám, így szól a vény: „Minden reggel korán szentmisét megyek hallgatni; jöjj és várakozzál reám a templom ajtaja előtt, míg kijövök, hogy mindennap átadhassam, mit nektek szántam.“

E perctől kezdve a beteg érezni kezdte javulását.

A gyógyszer megtette hatását. A szenvedő szív újra könnyebben lélekzelt. A megérkezett igazi orvos nem találta a betegséget veszélyesnek.

Multak a napok és a leány minden nap korán reggel ott állott a templom ajtaja előtt; Béla is mindig megtalálta Bertát, kihez már a szeretet bizonyos érzelmével kezdett vonzódni.

A természet kitárta keblét, hogy szétömleszsze az illat-árt. A tavasz első sugarának melege kicsalta az ibolyát.

Berta egyik nap szokatlanul korán ébredt fel. Szép volt ez a reggel; kiment a népkertbe, itt virágcsokrot kötött: evvel akarta jótevője iránt háláját leróni.

A szokott találkozás ma derültebb volt, mint máskor. Mosolygó arczczal közeledett Berta Bélához; azután megigazitotta ruháját, mely már nem volt oly szegényes.

— Isten hozta Berta! mondá Béla, örömtől sugárzó arczczal.

— Jó uram, — vevé át a szót Berta — mivel érdemeljük meg azt a sok jót, mit velünk tesz. Jótéteménye kettős érdem; mert ott és akkor nyujtja segitségét, a hol és a mikor az legszükségesebb. Egy családnak lett őrző angyala; egy családnak, mely önvétke nélkül szenved.

— Hagyjuk el ezt! — mondá Béla vidám hangon. Hanem mondja csak, hol szedte ezt a szép csokrot?

— Ma szokatlanul nagyon korán ébredtem fel. Elmentem oda, hol a kis virág illatozik. Leszedtem. Csokorba kötöttem és könnyeimmel öntöztem meg. És a kis virág oly búsan szólott hozzám. Eszembe juttatta helyzetemet, oh, mert nekem is rejtöznöm kell az emberek elől. Én hiszem, hogy a virág is tud könnyezni; de könnyeit felszáritja a napnak enyhe melege. A virág boldogabb, mint én: megtalálják a szerető szivek, leszakitják és midőn másokat boldogit, ő is boldog akkor.

— Nos hát kinek szánta, ha szabad kérdenem?

— Önnek, jó uram! — felelé Berta röviden.

— Köszönöm. Legyen meggyőződve, hogy e pillanatot soha se feledem el.

Berta távozni akart; de Béla nem hagyta magára — elkisérte. Sok mindenről beszélgettek. Béla, habár feltette magában, hogy most nyiltan előáll szándékával, még sem tárta ki szive titkát.

Házáig érkeztek. Ekkor hirtelen megcsókolja Berta kezét, mi közben elejté ajkán e nehány szót: Ön az enyém leend!

De e tette nem maradt titokban. Észrevették. Apja, ki előtt Béla viselkedése már rég óta feltünt, folyton nyomában járt. Most már mindent tudott.

Délre járt az idő. P.... népével asztalhoz ült.

— Gyermekem, — kezdé a beszédet az öreg — tudni akarom, hogy mibe töröd a fejedet. Láttalak ma egy nővel, kinek atyja koldusbotra jutott, s ki legkevésbbé sem méltó hozzád. Mond, mi a czélod vele.

Valamit felelni kellett. Összeszedte tehát magát és nyiltan bevallotta, hogy ő szereti Bertát.

— Nem, az nem fog megtörténni — mondá az apa felindultan. — A nevet, melyet eddig minden szennytől megőriztem, nem fogod egy szegény nővel kötendő házassággal bepiszkolni.

— De atyám, én szeretem őt és úgy gondolom: boldog is leszek vele.

— Nem, az nem fog megtörténni! Nem tudnék nyugodtan meghalni, ha parancsom ellen cselekednél. A mai kor szelleme és a társadalmi szabályok azt követelik, hogy egy ranggal és móddal biró egyén, csak hasonlóval kösse össze fejét.

A szigorú atyai szavak mélyen megsebzék Béla szivét. A kertbe távozott, hogy elsirja bánatát.

A patak — mely ott folyt a kert végén — csörgedezésében az ő szenvedését látta. Ugy tetszett neki, mintha a madarak, melyek a szabadság dalát zengték, gyászdalt énekelnének neki. A röpködő pillangó ezer színváltozatában, az ő sokféle fájdalmát szemlélte. Ismét felkereste atyját, de kérő szavaira ezt a feleletet kapta: „Ki tagadtak, ha...“

Béla megfosztva minden reménytől, szomorú-bús napokra virradt. Ő neki nem szabad követni szive sugallatát. Le kell mondani arról a nőről, a kit nagyon szeret. Igen, mert a kevélység és gög nem türi maga mellett a szegénységet.

*

P.... Bogdán testi ereje napról napra fogyott. Veszélyes betegség lepte meg, mely nemsokára megfosztotta az életétől.

Béla egyedül maradt. Nem volt ki útját állja; de azért még mindig komoly aggodalmak fogták el. Egész jövő boldogsága attól függött, hogy atyja miként intézkedett végrendeletében.

A kihirdetett rövid végrendelet Bélára vigasztaló volt: „Általános örökösömnek Béla fiamat nevezem, és beleegyezésemet adom, hogy azt a leányt, kit szeret, nőül vegye.“

A végrendelet felolvasása után Béla felkereste az ő egyetlen Bertáját és elbeszélte neki az esetet.

— Most — mondá érzékeny hangon — nyujtsa kezét annak, ki eddig jótevője, de ezután szerető férje akar lenni.

Berta szemei öröm könnyektől ragyogtak. Letérdelt Béla előtt és összekulcsolt kezeit ég felé emelve, mondá:

— Ön boldogit egy szegény leányt! Ön sok vagyont örökölt boldogult atyjától; de én ma mégis gazdagabb lettem. Igen, mert én ma egy szivet örököltem, mely telve van igaz szeretettel és egy lelket, mely telve van angyali jósággal.

Rövid idő mulva az örmény templom orgona hangjai mellett vonult a szerető pár az Ur oltára elé... és örök hűséget esküdtek egymásnak...

Esztegár Gergely.

Az erzsébetvárosi örmény kath. hítközség kérvényéből.

Az erdélyi róm. kath. status 1892 évi szeptember hava 19. napján tartott ülésében az erzsébetvárosi örmény kath. iskola céljaira rendelt Ráfáel-alap hová forditása s annak kiutalása kérdését, — a mélyen tisztelt igazgató tanács újabb elhatározása alá utalván: mint az erzsébetvárosi örmény szert. róm. kath. hítközség megbizottai bátorkodunk alázatos kérelmünket előterjeszteni.

Erzsébetváros képviselőtestülete 1892. május 10-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy az erzsébetvárosi örm. kath. Ráfáel-gymnasiumra hagyományozott 15000 forintot, vagyis osztr. értékben 15750 forintot az irgalmas növérek vezetése alatt álló róm. kath. Ráfáel-leányiskolára fordítja; azonban a mélyen tisztelt igazgatótanács 974—1892 szám alatt ezen kérést — azon okból, mert az alapitólevéllel nem egyezik s mert a 945 frt évi segély az erdélyi róm. kath. tanulmányi alap költségvetésében sehol sincs feltüntetve, mint Ráfáelféle alap — elutasitandónak találta.

A madraszi születésű örm. kath. Ráfáel Sándor 1842 nov. hó 29-én kelt s V. Ferdinand király által megerősítettt alapitványlevél szerint, évi 6% kamat mellett, 15750 frtot tett le a nagyszebeni kamarai hivatal pénztárába a fenjelzett czélra. 1843-tól kezdve 1853-ig az évi 900 frt a nagyszebeni, illetőleg az erdélyi cs. kir. számvevőszék által a Ráfáel-alapból ki is utalványoztatottt az erzsébetvárosi tanároknak. A magas katonai és polgári kormányszék az összeg kezelési jogát a Ráfáel alap fölött szakadatlanul gyakorolta. 1853-ban a Ráfáel-féle 15000 forintos alapitvány a róm. kath. tanulmányi alappal egyesíttetett.

Az erdélyi róm. kath. tanulmányi alap a kath. status igazgató tanácsa kezelése alá jutván: azzal együtt a tanulmányi alapba beolvasztott Ráfáel-féle alap is oda jutott.

Ráfáel Sándor még 1827. ápril 23-án kelt alapitólevél szerint 2000 forintot tett le városi pénztárunkba 6% kamat mellett az erzsébetvárosi Ráfáel örm. kath. leányiskola alapjára. Ugyan ő a leányiskola részére 2000 forinton leányiskolai helyiséget vásárolt, mely 1862. Szentivánhava 5. napján a városi közönség s a helyi örm. kath. egyház közt létesült s főpásztorilag megerősitett szerződés szerint kicseréltetett: a papilak a mostani leányiskolává és a leányiskola papilakká változtatott át.

Az alapitványok jogi természetének önkénytelen és törvényes következménye az, hogy ha eredeti rendeltetésének, az alapitó által kijelölt czéloknak már többé nem felelhetnek, azon czélokhoz legközelebb eső czélok megvalósitására fordítassanak.

Ráfáel Sándor első alapítványát 1827. évben tette Erzébetvároson „Institutum puellarum raphaelinum gentis armenae“ czímen 2000 forinttal.

Ezután tette a többször említett 15750 frtot a gymnasum czéljára.

2000 frt tőkével a mai kor színvonalán álló leányiskolát, 15750 frt ó. é. tőkével gymnasiumot fentartani nem lehet.

Ha ezen 15750 frt kamatai mint azt Erzsébetváros közönsége 1882 május 10-ikén hozott határozatával kérte — az irgalmas növérek által vezetett leányiskola céljaira fordíttatnék — az alapitvány mindhárom feladata, hogy azzal 1. Erzsébetvároson, 2. kath. jelleggel, 3. a nevelésügy mozdítassék elő — teljesitve lenne...

* * *

Kisebb közlemények.

Molkte az örményekről. E hírneves katona, a taval megjelent munkájában (»Vermischte Schriften des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Molkte. Berlin, 1892) nehány sorban az örményekről is tesz emlitést. Habár nem ment a tévedéstől, mit zárójel között azonnal ki is igazitunk, még-is átveszszük e pár sort: »Az örmények, kik nem csekély számmal laknak a kurdok között, mind görög keresztények« (298 lapon. Az örmények közt »görög keresztény« egyetlen egy sincs; mert ők az »örmény szertartást« követik). — »A lakosság régibb része: a keresztények, unokái az assyrok és chaldeaiaknak, kik később bevándorolt örményekkel vegyültek« (280 lap. Az örmény nem igen vegyül más népekkel; aztán ők az ország ősi lakosai, és így nem bevándoroltak.)

Meghiusult házasság. Bábá Szineán nevű örmény három évvel ezelőtt Konstantinápolyból Ámerikába ment és letelepedett Chicagoban. Jól ment itt dolga, szép vagyonra tett szert; de a teljes boldogságot a házasságban kereste. Kezébe került egy lap, mely tele volt nyomtatva olyan nők neveivel, kik hirdetés útján kivánkoztak férjhez menni. Kiválasztott négy nevet és irt mind a négy leánynak külön-külön, hogy alkalom adtával meglátogatja őket. Bimán Berta, ki New-Derzi kerület Vudber városában lakott, válaszolt is rokonszenves szavakkal Szineán levelére: szivesen látja az ismeretlen látogatót. Szineánnak New-York kerület Vatherthaun városába kellett mennie. Mielőtt Chicagoból útra indult volna, egyik biztositó-társaságnál 3000 tallérig biztositotta magát, ha 24 óra alatt a vasúton szerencsétlenség érné. Irt Bimán kisasszonynak, hogy Vatherthaun városban dolga van, innen megy látogatására, egyúttal küldi a biztositási szerződést is. Irt a másik három leánynak is. El volt határozva, hogy a melyik tetszését megnyeri, azt el is veszi nőül. Flori New-Yorkban tartozkódott, Hethi Bostonban lakott, a negyedikhez: Birdihez Cincinnatiba küldötte el sorait. Midőn a vonat New-Yorkból kiindult, Bába Szineán olyan kocsiosztályba szállott, hol szabad dohányozni. A vonat közeledett már más állomáshoz; az örmény az utolsó kocsiba akart menni, de kiesett és a vonat — összezuzta. Mihelyt tudomására esett Bimán Bertának a szomorú eset, a kezénél volt biztosítási szerződés alapján követelte a társaságból a 3000 tallért; de ez megtagadta az összeg kifizetését azt adván okúl, hogy nem ő a szerencsétlenül járt egyén törvényes örököse. A leány per útjára tért. Ugyvéde Bartholomi nemcsak a 3000 tallért nyerte meg, hanem kártalanitás czimén a vasúttársaságot a törvényszék 5750 tallérban marasztalta el. Azonban mindkét összeg kifizetése előtt a leány hirtelen elhalt. Szineán fivére, ki szintén Chicagoban lakott, örökölte a 8750 tallért. — Azt mondja Bartholomi ügyvéd, hogy ha a szerencsétlenség utól nem éri Szineánt, igen jól járt volna a szép és eszes Bimán kisasszonynyal. . . .

Irodalom és művészet.

Gróf Kuun Géza és az örmény irodalom. A magyar mágnási kar ezen büszkesége: »Jelentés a magyar honfoglalást illető arab és egyéb keleti kútfőkről« czimű, az akademiához benyujtott derék dolgozatában, mely az »Akademiai Értesitő« 1893. márcziusi füzetében meg is jelent, a többek közt ezeket mondja: »Az örmény irodalom fajunk legrégibb történetére tartozó sok érdekes anyagot rejt magában. A magyar őstörténelem iránt annyira érdeklődő Horváth István élénken óhajtotta, hogy történelmi irodalmunk ezt a becses anyagot hű forditásban birja s céljaira értékesitse s a »Tud. Gyűjtemény« 19-ik évfolyama 7. füzetében erre vonatkozólag ezeket irja: »Ki lészen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó Örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?« Az idéztem szavakban az újkori ethnographusnak méltán feltünhetik a magyar népek többesszám-alak, mintha valamikor több magyar fajú nép létezett volna, s a nemzet fogalma nem volna oly gyűjtőfogalom, melyben a főismertetők egységet alkotnak. B. e. Lukácsy Kristóf, Szamosújvár tudós plébánosa, megértvén az intést, nagy fáradsággal gyűjtött historiai adatait Horváth István biztató felszólitására »saját terve és nézetei szerint« összeállitotta s e munkáját »A Magyarok őselei s hajdankori nevei s lakhelyei« czim alatt 1870-ben közrebocsátotta. Élénk emlékemben van az a tanulságos óra, melyet 1868. nyarán a nagyérdemű örmény tudóssal tölteni szerencsés voltam. Horváth Istvánnak Pesten való találkozásukkor hozzá intézett buzdító szavait hálásan emlitette s figyelmeztetéseit, mint maga mondá, annyi idő elmúlta után is eszében tartja Az örmény régi történetiróknak több tekintetből legjelentékenyebbikét, Chorenei Mózest, ki az V. évszáz örmény iróinak sorát megnyitja, Lukácsy K. idézett munkájában, mint a hogy ez másképen nem is lehetne, gyakran idézi. Horváth István iskolájának bizonyos tekintetben híve levén, fajunk őseit szintén különböző keleti népek nevei alatt keresi s az örmény történelmi s földrajzi munkákban« a magyar népeket tárgyazó helyeket» kutatja. Szerinte Chorenei Mózses a magyarokról hun, chûš, chûšân, ephthalita, saka, daha és massageta nevek alatt emlékezett volna s a parthusokkal való fajrokonságukat nyilván állítja. Lukácsy így is érdemes munkájával úgy ért volna czélt, ha ezen különböző népekről szóló tudósitásokat külön tárgyalja s szorítkozik a magyarok őseleiről szóltában azokra, melyeket a guda magari népről, a Magar völgy- és helynévről s a hunokról följegyezve talált, s adatait a szigorú birálat követelményeinek megfelelőleg csoportositja. Szongott Kristóf, az »Armenia« czimű folyóirat tudós szerkesztője, a jelen évben adta ki Chorenei Mózses »Nagy-Örményország története« czimű munkáját magyarúl (Szamosújvártt, 1892.) Ez a munka immár közkézen forog az érdeklődők körében, s a vele való tüzetes foglalkozás őskori történetünk ismeretét gyarapitni fogja. Midőn b. e. Hunfalvy Pállal, egy évvel elhunyta előtt, fájdalom, utolszor találkoztam, az örmény források fontosságát nyomatékosan emelte ki előttem, s ő is, mint a jelen évszáz első felében Horváth István, magyar őskori történetünkre nézve felette óhajtandónak jelezte az ezekkel való alapos megismerkedést. Az örmény történelmi tudósítások közűl minket leginkább azok érdekelnének, melyek a magyaroknak a régi Alaniában töltött idejére, tehát a VIII. évszáz végétől körülbelöl 836-ig terjedő időre, s a Daghestânban visszamaradt magyarokra vonatkoznak. Az ilyen adatok jól beillenének a m. tud. Akadémia forrásmunkájának illető részébe.

Ékiratos kő. Ávedisz nevű örmény, ki Szárdárábád faluban lakik, házát újra épittette. A lerontott falak közt egy ékiratos követ kaptak, melyen tizennégy sor irás van. — A követ azonnal lefényképezték.

Közgazdasági élet.

A török-örmények az ipar terén kiváló helyet foglalnak el. Csak az örmények a festők, rézművesek; csak ők üzik a kovács-, bodnár-, ács-, ötvös-, takács-, szabó-, czizmadia-mesterséget. Török-Örményország városaiban az ipar az örmények kezében van. A mesterség sokakat juttatott jóléthez. Az örmény ügyes, találékony, jó mesterember és igyekszik mesterségében előhaladni s magát hova-tovább tökéletesiteni. Vannak köztök sokan, kiknek kezei közül olyan csinos készítmények kerülnek ki, hogy azok Európában is számot tennének. Az ipart nemzeti szellemben fejlesztik. Ez általános törekvés az örmény iparosoknál. Majd ha a gépek használata jobban fog közöttük elterjedni, a tehetséges örmény iparosok még több sikert fognak felmutatni.

Gazdagok-e a török-örmények? Nagyon gazdag nem igen van közöttük. A váni, pághesi és gárini tőkepénzesek, egyenként legfőlebb 300.000 frttal birnak. Ezek pénzök után 5%-ot vesznek. Az, ki 2000 frttal rendelkezik, jó házat tart. Az országban a pénzforgalom napról napra csökken; a pénzhiány jobban meg jobban érezhető. A pénz értéke az országban magas, ellenben a tárgyak ára alacsony.

Mi újság az örmény világban?

Róma és Ecsmiádzin. Korszakot alkotó tervek hirét veszszük egy budapesti hirlap római levelezőjének tudósitásából, mely a következőket irja: Mindinkább bizonyosabbá válik, hogy nem hosszú idő mulva hivatalosan lesz képviselve Anglia a Vatikánnál. Mindkét részről élénk diplomacziai jegyzékváltás folyik, a miből ma már

a vatikáni körök sem csinálnak titkot. A Vatikán az eddigi egyezmények szerint azon esetben, ha Anglia nagykövet által képviselteti magát a pápánál, hajlandó nemcsak Angliának indiai politikáját minden tőle telhető módon támogatni, hanem megváltoztatná eddigi keleti politikáját, a mi annyiban fontos, mert a keleti kérdések Angliára nézve nagyjelentőségűek. A Vatikán ez esetben Londonban internuncziust tartana. A mennyiben e kérdés a keleti politikával függ össze, egyszersmind kiegészíti a Vatikán keleti törekvéseinek most már ismeretes széles alapra fektetett programmját; melynek czélja a keleti és nyugati egyházak egyesitése! Ugy látszik, hogy XIII. Leo élete feladatának tartja az egyházak unióját a keleten. E czélból a Vatikán lehető szives viszonyban akar maradni a szultánnal s ebbeli törekvését a minap adományozott rendjel esőben ki is mutatta. A török pasák dekorálása a pápa részéről nem is volna máskép magyarázható. Azonkivűl minden esetleges dementi ellenében is biztos tényként jelenthetem, hogy junius hó előtt újabb konzistorium lesz a Vatikánban, melyen öt-hat, új biboros kreálásán kivül, Ázárián örmény patriarkha is elnyeri a biboros kalapot! Ez az utóbbi tény az első határozott lépés a keleti és nyugati egyház egyesitése felé, a melyet Leo pápa minden áron létesiteni akar. E momentum Magyarországot is közelről érdekelheti a jelen egyházpolitikai kérdésekkel telitett napokban, annyivalis inkább, mert siker esetén hazánkban is teljesen egybeolvadnának a keleti és nyugati egyházak hivei; a mi viszont az autonomiák rendezésénél figyelmen kivűl nem hagyható szempont. — Eddig a budapesti politikai napilap római tudósitása; melyre bővebb megjegyzéseket tenni nem a mi feladatunk. Annyit azonban tájékozásúl itt is meg kell jegyeznünk, hogy tudvalevőleg a biborosok kreálásának előleges kombináczióba vétele mindenkor csak az illető tudósitók egyéni impressioira vezethetők vissza, — és hogy a hazai keleti és nyugati egyházak egybeolvadása önként érthetőleg a görögrkeleti (szerb és román) egyházaknak a görög katholikus egyházzal való, — s igen ohajtandó egyesülésére czéloz! Különben a fenti nagyfontosságú tudósitásnak reproductióját részünkről annyival inkább helyén valónak tekintettük; mert újabb alkalmat szolgáltat nekünk azon legszentebb ohajtásunk nyilvánitására, — vajha Ecsmiádzinban is végre megértenék a kor intő szavát, s belátnák, hogy az örmény »nemzeti« egyház akkor lesz a legnagyobb, ha keresztényi hódolatát ismét leteszi oda, hol »Szent-Péter van sirba téve!«...

Tűz a szent-sír-templomában. Jeruzsálemből jelentik, hogy az ottani örmény templomban (itt van a szent-sir) tűz ütött ki; a tető egy része elégett, de a sir sértetlenül maradt.

Dísz-ebéd. A quirinali török nagy követ Ázárián örmény kath. patriarkha tiszteletére, ki a pápai jubileumra ment Rómába — diszebédet adott.

Földrengés Kisázsiában. Az örmény földön nagypusztitásokat okozott a legutóbbi földrengés. Malatiában háromezer ház dőlt össze; ugyanezen város környékén, kilencz faluban száz épület, harminczhárom ember és tömérdek állat pusztult el. A földrengés által okozott kár azonban még nem állapitható meg teljesen, miután sok községhez vezető út járhatatlanná vált. A szerencsétlenül jártak állami segélyben részesültek s azonkivül gyüjtések is folynak számukra.

Tűzvész Konstantinápolyban. A török főváros kadikői külvárosában, (a régi Kalczedon) nemrég tűz ütött ki, melynek a török és görög városnegyedben mintegy ötszáz ház esett áldozatul. Azt irják, hogy emberéletben nem esett kár.

Gyergyó-Szt-Miklóson húsvét után négy hét alatt 4 jótékonyczélú tánczestély lesz a „szegény tanuló gyermekeket segélyező egyesület“ javára. Az elsőt, mely húsvét után egy hét mulva tartatik, rendezi Kálmán Istvánné Deér Kálmánnal; a másodikat Lázár Zakariásné Orel Dezsővel; a harmadikat Orel Máténé Kritsa Konráddal; a negyediket Kritsa Klára Merza Vilmossal és Lázár Viktorral.

Kövér Kálmán, ez az országos nevű jeles gyermekgyógyász a napokban ülte meg 25 éves orvosi jubileumát. Ez alkalommal az ország több vidékéről kapott üdvözlő táviratokat, jelenlegi és régibb segédei pedig dr. Högyes F. szép beszéde mellett diszes arczképcsoportozatot nyujtottak át, mely őt tanitványaitól környerve ábrázolja. Este lakoma; ezen megjelent az orvosi kar számos kitűnősége, hogy üdvözölje azt a kiváló orvost, ki gondos ápolásával hires gyermekgyógyintézetében ezer meg ezer gyermeknek adta vissza az életet.

Örmények Délamérikában. Peru Pagazmajo városából irják, hogy Chileből, még mielőtt itt a belháború kitört volna, a kolonusok ide-oda kezdettek elszéledni; az a nehány örmény is, kik itt laktak, szintén kénytelen volt Peru-, Santjago-, Californiaba és más felé elmenekülni.

Rövid hirek. A konstantinápolyi örmény patriarkhaság 430 év óta áll fenn. — A konstantinápolyi patriarkha, ki 43 püspöki megye felett uralkozik, fönhatóságot gyakorol Ághthámár, Cilicia katholikoszai és a jeruzsálemi patriarkha felett. — Jeruzsálemben 600 örmény lakik. — Az egyiptomi örmények egyházi feje Keork v. Uthudusián (Kairo); itt lakik Nubár pasa is. — Philadelphiában 75 örmény van; ezek minden hónap első szombatján estve 8 órakor gyülnek össze a Morning Star Hallban.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Dr. Issekutz Viktor.

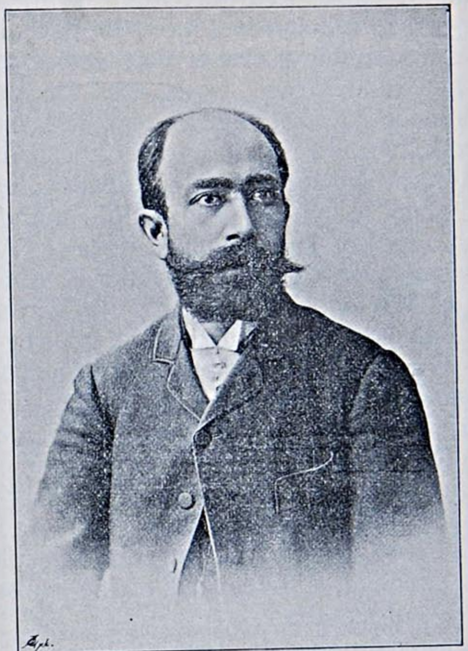

Magyarország összes népfajai közt az örmények vannak számuk arányához képest, legerősebben repraesentálva hazánk törvényhozásának tagjai sorában ugyannyira, hogy a magyar-örménység lélekszámát (megbizható statisztikai adatok hiányában természetesen csak hozzávetőleg; de alkalmasint mégis a valót megközelitő pontossággal) tizenötezerre teszszük, akkor ezen összlétszám alapul vétele mellett elmondhatjuk, hogy Szent-István birodalmában csaknem minden ezer örményre egy parlamenti tag, tehát egy törvényhozó esik; minthogy az országgyűlés mindkét házában, mint már név szerint is kimutattuk, ez idő szerint tizenhárom örmény képviselő, illetve főrendiházi tag foglal helyet.

A jelen alkalommal ezek egyikét: dr. Issekutz Viktor erzsébetvárosi országgyűlési képviselőt óhajtván irásban és képben bemutatni, úgy hiszszük, érdekelni fogja olvasóinkat, ha előrebocsátjuk: hogy Apaffi városa, a kisküküllőmegyei Erzsébetváros, mint szabad kir. város, már félszázad óta van képviselve a magyar országgyűlésen — régebben két képviselővel — és ezen idő alatt mai napig összesen kilencz követet, illetőleg népképviselőt küldött a törvényhozás kebelébe; a kik hazánk koszorús költőjének: Jókai Mórnak kivételével, (ki tudvalevőleg szintén viselte egy ízben e város képviselői mandatumát), — mindnyájan örmény katholikusok voltak! Az eddigi kilencz képviselő név szerint a következő volt: Csiky Emánuel és Másvilági István (a város legelső követei), Karácsonyi János, Csiky István, dr. Patrubány Gergely, a volt budapesti főorvos; Lukács Béla, a mostani kereskedelmi miniszter; Jókai Mór, az ünnepelt iró, kinek egyik művéből, ha jól emlékszünk, a számos külföldi idegen nyelven kivül már örményre is történt átültetés; továbbá Dániel Márton kir. tanácsos és volt kir. tanfelügyelő, s végül az itt bemutatott dr. Issekutz Viktor, az országgyűlési ellenzék egyik jeles szónoka, a kilenczedik eme város képviselőinek érdemes sorozatában...

A kitünő ügyvédből lett országgyűlési képviselő Erzsébetvároson született 1856. aug. 15-én. Atyja Issekutz Antal 1848-ban vértörvényszéki elnök, majd járásbiró, később jeles ügyvéd, — anyja Medgyesi Rebeka volt. Az elemi iskolát és az algymnasium osztályait Erzsébetvároson, a főgymnasium tárgyait Nagy-Szebenben tanulta. Jogi tanulmányait Budapesten kezdette és Kolozsvártt fejezte be; itt tett 1879-ben jogtudori szigorlatot és Budapesten 1882-ben ügyvédi vizsgát.

Már tanuló korában — atyja, kinek kedvencze volt, nyilvánitott kivánságára — nem kiskörű társaság előtt több ízben mondott rögtönözve szép beszédeket, felköszöntőket, melyek koraérettségéről állitottak ki számára fényes bizonyitványt; a hallgatóság egy része nagy dicséretekkel halmozta el a tehetséges diákot, mások szép jövőt jósoltak neki: „Meglátjátok, hogy ebből az eszes kis szónokból idővel nagy ember válik.“ — A gymnasium falai közt mint kitünő szavaló volt ismeretes, nyilvános szónoklataival pedig megérdemelt elismerésben részesült; az egyetemen az ifjúság mozgalmaiban, mint szereplő egyéniség, vett tevékeny részt.

Tanulmányainak befejezése után édes atyja irodájában találjuk a gyakorló ügyvédjelöltet, ki már ekkor élénk érdeklődést tanusított szülővárosa közügyei iránt. Első ízben az örmény kath. hítközség ülésében szólalt fel nyilvánosan; beszédét gyors felfogás, helyes itélőtehetség, szép előadási mód jellemzik. Már első fellépése az ügyek vezetői sorában biztositott számára méltó helyet. És a sikeres munkálkodás, mit e háladatos téren kifejtett, nem maradt jutalmazatlanul; mert az egyházközség egyhangú bizalma ezt a vallásos, tudományos főt emelte a főgondnoki díszes állásra. Nincs műkör, mely az ő nélkülözhetlen tevékenységét igénybe ne vette volna. A városi gyámhatóság kebelében a legutóbbi képviselőválasztásig — mint tiszteletbeli árvaszéki ülnök előadói tisztet teljesített. Nemcsak jelen van, de sőt irányt-adó szerepet is visz ott, hol a közigazgatás, a város bel- és gazdasági ügyeit intézik. Egyszer sem hallgatott a magánérdek csábitó szavára; azért cselekedeteiben csak egyedül a köznek jól felfogott érdeke vezeti. Az ő kezdeményezése adott életet sok helyes reformnak és üdvös intézkedésnek. De nem maradt távol a város politikai mozgalmaitól sem az, kinek ezt a megtisztelő czímet adták szerető polgártársai: „Népszónok.“

1887-ben takarékpénztár-részvénytársaságot alapitott Erzsébetvároson, mely pénzintézet az ő haszonkereső, ügyes vezetése alatt (a vezérigazgatói állást a részvényesek felkérésére mai nap is ő tölti be — derekasan) oly virágzó állapotba jutott, hogy az már saját erején — emel Erzsébetváros piaczán egy díszes középületet. 1892-ben választotta meg szülővárosa, melynek érdekeit mindig szivén hordotta — országgyűlési képviselőjének. Ugyanekkor tett alapitványt egy kisdedovóintézet számára (800 frt.); az ovónőt is (évenként 300 frttal) ő maga fizeti.

Issekutz Viktornak sok esze van; szónoki nagy tehetség: rögtönözve beszél — ha kell — órákig is szépen és értelmesen. Talpraesett, sikerült beszédeit csín, magyarosság, eszmegazdagság, változatosság különböztetik meg. Munkás szorgalmával és ügyességével nem megvetendő vagyonra tett szert; polgártársai őt tartják Erzsébetváros legeszesebb és legvagyonosabb fiának. És ő jövedelmét nemcsak a maga és családja kényelmére forditja, hanem áldoz abból a közjó czéljainak előmozditására, — ad a szegényeknek is: számtalan szegényt részesit állandó segélyben. Igen keresett, jeles ügyvéd, nagy irodát tart. Háztartása félyes. — Nyilt háza sok vendégséget látott. Vendégei tiszteletére megyeszerte híres lakomákat rendez palotaszerű házában (a Haller-kastélyt vette meg); díszes asztala köré sereglik ilyenkor kivétel nélkül a város értelmisége. Tekintélye nagy. Nem hordja fenn fejét; leereszkedő, nyájas modoráért mindenki szereti.

Ha belépünk udvarára, hol tisztaság, rend honol, rögtön észreveszszük, hogy itt nem közönséges ember lakik. A belső udvart virágágyak, rózsabokrok diszítik. A másik udvaron egy helyütt szép lovak nyeritenek, más helytt tejelő bivalok nyujtják duzzadó tögyeiket a fejő szolgáknak. Valóságos mintagazdaság! Műkertész nem tartja oly jó rendben kertjét, mint milyen csinos, izléses a dr. Issekutzé. Több holdra terjedő kertjének egyik részét foglalja el a gyümölcsös, másik részében terül el a konyhakert zamatos fajdinnyéivel, a harmadik rész méhes; a legnagyobb rész luczernával van bevetve. Telkén, mely kis paradicsom, van elég gazdasági épület is. Zsellérházait szőlőjétől út válaszsza el.

Jó családapa; gyermekeit — kiknek kitünő nevelést ad — szereti. Házának koronája: szeretetreméltó felesége. Ez az eszes asszonyság, kinek szemes figyelme egyetlen egyet sem hanyagol el számos vendégei közül — összpontosítja magában mindazokat a tulajdonokat, miket a jó feleségben, a gondos anyában és okos háziasszonyban keresni szoktunk...

Erzsébetváros fennállása óta nem egy-két kiváló férfiút szült, kik díszei voltak a hazának és büszkesége e derék, hazafias örmény városnak. Vannak, kik e kitünő férfiakkal egyenlő rangba helyezik azt a nem közönséges férfiút, kinek jól sikerült arczképét e füzet élén mutatjuk be mélyen tisztelt olvasóinknak. A közvélemény azonban dr. Issekutz Viktort tartja Erzsébetváros legkiválóbb fiának; mert — úgymond — ez az érdemes férfiú, sok szép tulajdonaival, Erzsébetváros nagyjait egyben-másban mind felülmulja.

Büszke lehet Erzsébetváros derék fiával, ki a hongyűlésen is megmutatta azt, hogy méltó volt küldőinek bizalmára. Csinos beszédeit a Ház mindig figyelemmel hallgatja. Dr. Issekutz Viktorra szép jövő várakozik... És mi meg vagyunk győződve, hogy ez a tevékeny, nagy tehetségű férfiú még sok szolgálatot fog tenni nemcsak szülővárosának, hanem a hazai örménységnek is.

Szongott Kristóf.

A váni aggastyán.

— **Pátkánián. R.** költeménye. —

Hatvanhat évnek terhét viselem,
Kín és nyomor volt az én életem;
Örömnapom alig volt valaha —
Sorsom rideg, kietlen, mostoha.

Bár merre nézek: gyász és siralom,
Csak mindig bánat, mindig fájdalom.
Sírom kapuit nyitva látom itt:
Nem birom már az élet terheit.

Pogány török atyámat ölte meg —
Mert az adót fizetni nem tudá,
És jó anyámat kiméletlenül
Saját lakából elhurczoltatá!

Volt két leányom, s egyetlen fiam,
Ezt szivtelen kurdok legyilkolák;
Leányimat kegyetlen törökök
Zsákmány gyanánt magukkal vonzolák.

Nőm égető bújával sírba szállt:
Hogy fájdalmára írt már nem talált,
Magam maradtam, mint pusztán a fa,
A melynek nincsen semmi támasza.

Keresztül szenvedém az életet —
Kezem érdes munkától gyönge lett;
Mindig dolgoztam — sokszor éhesen,
S alig volt meg a száraz kenyerem.

A földi élet igy reménytelen,
Enyhet nem ad, — csak kinoz szüntelen...
A váni aggnak ez volt végszava,
És eltemette őt a Ván tava!

Simay Gergely.

Ararát és Quaniratha.

— Az árja nyelvek ős történetéből.*) —

Az ó-örmény nép-etymologia szerint, a mint azt Chorenei Mózes történetiró számunkra fentartotta, az „Ararát“ név, mely már a bibliában is, mint az örményeknél, egy tartományt, és pedig a közép Araxes nagy völgymedenczéjében fekvő egész területét jelöli meg, Araji-arat-ot (Arae macula) jelent, mert az ős időkben ott nagy csata történt, melyben elesett Árám

---

*) H. Brunnhoffer, Urgeschichte der Arier in Vorder- und Central-Asien. Dritter Band. Leipzig, 1893.

örmény királynak a fia, Árá, a kinek szépségét és Semiramis királynénak iránta való szerelmét az ősmondák megörökitették.

Már Spiegel megjegyzi,*) hogy a biblia tanuságtétele által megőrzött forma, az „Ararát“ előtte inkább tünik fől őseredetinek, mint az örmény „Ayrarat“ alak. Mindazáltal megvan a nyelvtörténeti értéke ennek az örmény formának is, a mennyiben, kapcsolatosan a bibliával, a legrégibb Aryarat formára látszik utalni. Evvel pedig eljutunk a kappadocziai Ἀριαράθης (Ἀριάραθος) királynévhez.

Az Ariarathes név, mely hosszú sorozatban Kappadoczia, s a szomszédos örmény tartományok királyait jelölte meg, eredetileg nem az uralkodót, hanem a birodalmat magát jelentette, úgy hogy a birodalom neve szolgált az uralkodónak a megnevezésére is, épen úgy, a mint például Arrian-nál taxilai Abisaros indiai fejedelem rendszerint csak Taxila néven fordul elő.

Az Ἀριάραθος Justi szerint**) Aryaratha-nak olvasandó. Mit jelent azonban az Arya-ratha? Ezen iráni szónak a megfejtésére a ratha szanszkrit szót kell segitségül vennünk. A mint Böhtlingk-Roth-nál olvassuk,***) a „ratha“ szó gyönyört, élvezetet, kényelmet jelent. A Veda-ban összetett formában jelenik meg, mint ratha-jit, élvezetet, vonzalmat keltő. Ily értelemben képezi alkatrészét a manoratha szónak is (szívnek öröme). Mindezek szerint az Ararat, az örmény Ayrarat s a kappadocziai Ἀριά-ραθος, Ἀριαράθης szó „az arjá-nak gyönyörét és otthonát,“ az Ararát hegy körüli Araxesmedenczét jelenti.

Ugyanily módon derithető fel a Quaniratha név jelentősége is. Evvel a névvel jelöli meg az Avesta****) az iráni világ középterületét, a mely magában foglalja Erant, Turant, Mazenderant, Cinasztant (Chinát), Rumot (a byzanczi birodalmat), Szindet (Előindiát) és Turkesz-

---

*) Spiegel, Eranische Alterthumskunde, Band I. 736 l.
**) Zendwörterbuch, 253 l.
***) Petersburger Sanskritwörterbuch, Band VI. 255 l.
****) Spiegel, az Avesta-forditás bevezetésében. LIII. l

tant. E név első részét Justi teljes joggal származtatja le a zend qaini-ből, a mely „fénylő“-t jelent, s a melynek nyomai a görögben is kimutathatók. A mi a ratha-t illeti, gyakran fordul elő az irani tulajdonnevekben mint a szóösszetétel első vagy második része (Darayat-ratha, Frayat-ratha, Skarayat-ratha, Aghrae-ratha az Avestaban*), s mindenütt a kocsi kerekét jelenti.

Vajjon melyik értelmében jelenik meg a ratha a Quaniratha szóalkotásban? Justi nem nyilatkozik határozottan e kérdésről, Spiegel viszont azt jegyzi meg, hogy itt ketségkivül kerék-ről van szó, a mely jelképe az uralomnak, a mint avval az indiai hóditóknál is találkozunk.

Azonban ha megfontoljuk, hogy a Quaniratha elnevezés nagy földterületet, mint már emlitettük, az irani világ középrészét jelenti, s hogy benne a ratha alkatrésznek nem lehetett már eredetileg symbolicus jelentősége, hanem csak utóbb ruházhatták avval fel: lehetetlen más következtetésre jutnunk, mint arra, hogy ez a szó a Quaniratha-ban is azt a szerepet játsza, avval az értelemmel bir, mint az Ararát, Ayrarat, Ἀριάραθος, Ἀριαράθης névben.

Mindezeknek alapján arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy Quaniratha eredetileg annyit jelentett, mint a „fénynek otthona,“ vagyis az a hely, melyen az árja népek méltósága megtelepedett.

Dr. Molnár Antal.

Ujabb nyilatkozatok a magyar Choreneiről.

III.

Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története. Eredeti örményből forditotta és magyarázó jegyzetekkel ellátta *Szongott Kristóf* tanár, az »Armenia« szerkesztője (Szamos-Ujvártt. Todorán Endre »Aurora« könyvnyomdája, 1892). Ára a kötetnek 1 forint.

Magyar történeti irodalmunk a fenn említett kötet által egy hézagpótló munkával lett gazdagabb, s a tisz-

---

*) Keiper, Les noms propres persoavestiques. 28 l.

telt fordítónak köszönettel tartozunk a magára vállalt s jól elvégzett munkáért. Horvát István jeles tudósunk e munka latin fordításáért 50 forintot adott Haselmayer bécsi könyvkereskedőnek s megjegyzi, hogy közel ötven év lefolyta alatt csak két példány fordult elő Bécsben és mind a kettő magyar kezébe került,[1]) és most a Szongott eszközölte magyar fordítás példányait egy-egy frtjával szerezheti meg a magyar olvasó.

A tisztelt fordító előszavában röviden ismerteti vállalata nehézségeit s nehány szót szentel „Nagy-Örményország története“ szerzőjének, ki, mint dr. Simay János írja „A magyar Chorenei“-ről czimzett, az „Armenia“ 1891-ik évfolyama deczemberi füzetében megjelent tanulmányában, megbecsülhetlen munkájával méltó érdemet szerzett ama disznévre, mely őt közönségesen, mint az örmény történetírás „Herodot“-ját jelöli. Szongott a fennemlitetten kivűl még két iróból idéz egy két mondatot, melyeket az örmény Herodot s irmodora jellemzésére ide igtatok. Somal Sukiasz ezt mondja: „Irályának ékessége és méltósága, nyelvének tisztasága biztosították Chorenei Mózes számára az örmény klasszikusok között az — első helyet.“ Gutschmid pedig így ír: „A tekintély, melyben Chorenei régi idő óta az örmények előtt áll, rendkivűl nagy; a mit az örmények régi történelmükből tudnak, azt csak egyedűl belőle merítik; ő minden későbbi történetíróra nézve kanoni jelentőséggel bir. Mózes az örmény irodalom klasszikus korának közepén élt... Azt, hogy Chorenei az elejébe tűzött feladatot szerencsésen megoldatta, tanusítja a hallatlan siker, mit műve elért. Munkája az örmény hagyomány és monda levéltára, az örmény nemesség aranykönyve... Örömtelten azért, hogy új forrás tárult fel: vette fel Gibbon művébe Chorenei Mózes egész történeti anyagát. Mommsen is becsesnek tartotta Chorenei Mózest.“ Sajnálnunk lehet, hogy a fordító bevezetésűl a szép munkához nem adja bármi röviden a szerző életének és munkásságának vázlatát. Igaz az „Armenia“ I-ső évfolyamának első és második füzetében Govrik Gergelynek a nagy örmény történészről írt közleményében megtaláljuk a kivánt bio- és bibliographiai vázlatot s ebből megtudjuk, hogy az örmény történetírók atyja a IV. évszáz végén Taron tartomány Chorni falujában született, a honnan Chorenáczhi vezetéknevet nyert. A bibliafordító Izsák és az örmény betűírás feltalálója Meszrop idejére esik gyermeksége, „azon időközre, midőn Örményország új alakváltozást öltött magára és a jólét és a tudomány legmagasabb fokára jutott.“ Egy krónika író szerint élete Zeno császárságának idejéig nyult, u. m. a 487-dik esztendőig. Ezek és a közlemény többi adatja elég felvilágosítást nyujt Chorenei Mózesről, de az „Armenia“ füzetei a „Nagy-Örményország története“ nem minden olvasójának esnek keze ügyébe. A szerzők életreirása mindig a legjobb bevezetés munkáikhoz, s ez különösen a régi irókról áll. B. e. Lukácsy Kristóf. „A Magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei“ cz. munkájában (Kolozsvár, 1870.) Choreneivel behatón foglalkozik, szól tanulmányairól, utazásairól, műveiről s előszámlálja azon forrásokat, melyekből nagy történeti műve megirásánál merített; ilyen az első könyvre nézt a sz. iráson, Berosuson, abydusi Palaephatuson, Alexander Polyhistoron kivűl Mar Ibas Katina syr iró a II. évszázból Kr. előtt (?). Szongott e régi történelemiró nevét *Katinai Már Ibász*-nak írja, mert *Katina* Assyriának egyik városa volt; *mar, marâ morô* syr nyelven urat jelent. *Katina* nevű assyr városról tudtomra csak Mechithárnál van említés; szerintem *katina* a nyugati syr *katinô*-val egyazon szó s éles elméjűt jelent. Mar Ibas Katina az ó-kor történetére nézt feltünő módon egyez Ktesiással s úgy látszik, vele egy azon forrásból merített, műve az edessai könyvtárban őriztetett, a hol azt Chorenei megtalálta. II. könyvében Chorenei következő kútfőkre hivatkozik: 1. Julius Africanus, 2. Lerubna edessai syrus, 3. Olimpius, Ani templománák napja, 4. Edessai Bardesanes, 5. Ardites, 6. Chorobut, Sapor perzsa király titoknoka. III. könyve első fejezetében szerző sajnálattal említi, hogy nincs Armeniáról szóló régészeti munka, s az idő rövidsége miatt a görögökét egészen át nem futhatja s szicziliai Diodor munkái sincsenek kezénél. Ezen kötet megirásánál azokon kivűl, melyeket hallomásból tudott meg, s a melyekre visszaemlékezhetett, a görög irók munkáiból s az edessai s más levéltárakból merítette anyagát. Munkája mind három könyvében bizonyára azon általa az I. k. 3-ik fejezetében említett görög és perzsa betűkkel irott örmény iratokat is felhasználta, melyek „tárgyalják a városok és tartományok, és minden egyes (család) sajátos ügyeit és szólanak az oly sok ellenségeskedés- és egyetemes békeszerződésekről, különösen pedig a satrapák kiváltságairól.“ „A Chorenei által használt kútfőt közt — írja Lukácsy K. — nem utolsó helyet foglalnak el végre a történelmi tartalmú népregék, mondák, nép-énekek, dalok, apró költemények, melyeket az iró a nép szájából gondosan feljegyzett és munkájában igen czélszerűen felhasznált.“[1])

---

[1]) »Tudományos Gyűjtemény« XIX. évf. 7-ik füzet.

Utazásait szerző munkája III. könyve 62-ik fejezetében érdekesen vázolja. Irja, hogy Edessába ment, hol a levéltár mélységein átkelvén, utját Palaestina szent helyei felé folytatta. Onnan Aegyptomba ment, „azon nevezetes országba, hol nincs túlságos hideg és hőség, vízözönlés és szárazság.“ Irja, hogy ott többé nem áldoznak Serapisnak, „hanem Krisztus vérét mutatják be áldozatúl.“ Görögország felé hajózva erős szelektől Italiába vettetett, hol Péter és Pál apostolok sírjait kereste fel. Majd Helláson át Attikába ment s ott leginkább Athénben időzött. A tél végén Byzancz felé hazájába visszatért.

Az örmények, mint fennebb láttuk, Chorenei Mózest nemzeti történetirásuk Herodotjának nevezik s Herodotot Cicero a történetirás atyjának („pater historiae“) mondá, s mondhatta méltán. Herodot, ép úgy mint Chorenei, azon országok és vidékek legnagyobb részit beutazta, melyeknek történetét nagy munkájába felkarolta. Herodot az isteni gondviselést, s annak nyilatkozatait (τὸ ϑεῖον) ép oly nagyba veszi, mint Chorenei, csakhogy utóbbi mint keresztény ezen hatalomnak sokkal világosabb tudatával bir. Herodot az előtte élt logographokat ép oly jól ismerte, mint Chorenei az általa idézett történetírókat s mind kettő nem egyszer czáfolja a régi irók állításait; így Herodot Hecataeusét (II. k., 21. 143, VI. k. 137.), Chorenei Abydenusét (I. k. 4.) stb. Chorenei Mózes jól tudja, hogy a történelem kezdetéről való tudósítások a valót valótlannal vegyítik s mint maga mondja „az általános történelem részint valóval, részint valótlannal kezdődik“ (I. k. 6.) s nem állítja, hogy adatai mindig biztosok (az id. fejezet első szavai). Némely mesés elbeszélésben szerző az alapúl szolgáló eseményt igaznak látja s ezt megkülönbözteti a költői toldaléktól (ugyanezen fejezetben); más elbeszélések hitelessége felett nem nyilatkozik s megjegyzi, hogy ezek lehetnek *valók* vagy *hamisak* s hozzá teszi, hogy munkájába általveszi mind azt, „a mi a hír-hagyományban és könyvekben találtatik“ (ugyanott). Első könyve egy helyén írja: „Ha kedveled a regét, ime ez is az: Semiram elébb változott kővé, mint Niobe“ (18. f.) Forrásait, a melyekből merített, szereti említeni, s megtett utazásaira hivatkozik. Váhákên-ról szólva irja szerzőnk: „Ezt énekelték némelyek czimbalomszó mellett; *én hallottam füleimmel*“ (I. k. 31). Mind ez Chorenei jóhiszeműségét bizonyítja s ebben is egyez vele Herodot, a ki a midőn valamely eseményről több egymástól különböző elbeszélést közöl, vagy megmondja, hogy ezek közűl melyiket tartja valószinűbbnek, vagy bevallja, hogy itéletet nem tud hozni: τοῦτο οὐκ ἔχω ἀτρεκέως διακρῖναι (I. k. 172 és egyébütt). Oly események vagy dolgok előadásánál, melyek valóditáságáról nincsen meggyőződve, többször megjegyzi, hogy azt írja, a mit hallott: τὸν ἤκουν λὸγον, γέξω s közleményeiért nem vonható felelőségre (I. k. 20. és egyébütt). Munkája egy helyén Herodot nyilván mondja, hogy azokat, a melyek neki mondottak, közzé tenni tartozik ugyan, de azokat elhinni nem tartozik: ἐγὼ δὲ ὀφείλω λεγειν τὰ λεγὸμενα, πεὶθεσθαὶ γε μὴν οὐ παντάπασι ὀφεὶλω (VII. k. 152). A jóhiszemű és kritikus történész közt még nagy a különbség s a modern történeti kritika mértékét a régi történeti írókra nem is alkalmazhatjuk, de ennek a mértéknek is fokai vannak s ez okon lehet szó a több vagy kevesebb történeti kritikáról. Herodotnál e mérték alkalmazása kedvezőbb eredményt mutat fel, mint Choreneinél. Előbbi a különböző elbeszéléseket egymással összehasonlítja, és a mikor lehet, egyezteti, illetőleg egy eredetre vezeti vissza, az elágazóknak pedig eredetére igyekszik hatolni. Gyakran a téves állításokat megczáfolja s az események előadását birálat tárgyává teszi. Utóbbi, a ki I. k. 6-dik fejezetében a Ksisutherről s fiairól szóló mondákról ezeket írja: „Azzal, hogy ezen elbeszélések valók, vagy hamisak nem törődöm,“ bizony távol áll a történeti birálat magaslatától, sőt ha maga a munka s Chorenei más nyilatkozatai nem szólnának ellene, azt kellenék mondanunk, hogy szerző historiai érzék nélkül szűkölködik, pedig ez az érzék nemcsak hogy mélyen rejlik lelkében, de többször megkapó elbeszélései közt élénken nyilvánul. Például hadd álljon itt szerző következő nyilatkozata: „Ha azonban némely megbízhatatlan férfiak kedvezésből, de azért nem igazsághiven azt állítják, hogy a királykoronázó Pákráduniak nemzetsége Háiktól származik, — úgy én azt mondom, ne higyj ilyen együgyű szavaknak, mert egyetlen egy állításokkal megegyező nyomdok vagy jel sem maradt fel, mely láttatná az igazságot“ (I. k. 22).

---

[1]) L. az id. m. 82-dik l.

Chorenei Mózes munkájának magyar fordítása történelmi irodalmunkra nézt nemcsak azért valódi nyereség, mert az ó-kori népek közül egynek részletes történetét adja politikai önállósága befejezéseig s ezzel együtt több más régi nép történetét is érinti, és mert sok becses historiai adatot mentett meg számunkra, melyek nála nélkűl az illető írók feledékenységbe ment munkáival együtt örökre elvesztek volna, hanem azért is, mert e munkában azon örmények őseiről van szó, kik már régóta részleg köztünk élnek, szívben s nyelvök szerint teljesen magyarokká lettek s a kiknek sorából közéletünk s irodalmunk számos kitünő férfia vette eredetét s mert az ebben foglalt adatok egy része fajunk s a velünk egykoron érintkezett kaukázusi s Volga-táji népekre vonatkozik. IV-dik Béla 1243. márczius 31-én kiadott okmányában az Esztergomban tartózkodott örményeknek régi kiváltságait megújította;[1]) idézhetnék még több más okmányt is annak bebizonyítására, hogy örmény telepek hazánkban már igen régóta vannak. Igy régi krónikairónk Kézai Simon nyilván mondja, hogy az örmények egy része már a vezérek és első magyar királyok idejében jött be és telepedett meg hazánkban: Intraverunt quoque temporibus tam ducis Geiche, quam aliorum regum boemi, poloni, greci, bessi, armeni stb.[2]) Az említett vonatkozásokat illetőleg megjegyzem, hogy ezek szigorú kritika mellett lesznek saját történetünkre nézt igazán becsesek. Edelspacher Antal „Xorenaci Mózes ötödik századbeli örmény történetíró: Az Ogundur és Ogul Bolgárokról“ cz. értekezése (Budapest, 1878) előszavában Lukácsyi K. művéről megjegyzi, hogy az egy jottát sem tartalmaz a *magyar östörténelemből,* de annál becsesebb anyagot nyújt a *hún népek* történeteire vonatkozólag. E. állítása tulzó ugyan, de azért általában megfelel a valóságnak, mert Lukácsy csakugyan mind azt, mit Chorenei Mózes a *hunchûs, chûsân ephtalita, saka, daha* és *massageta* népekről mond, a magyarok őseire vonatkoztatja. Az fogja Chorenei adatait helyesen tárgyalni, a ki jól tud különböztetni s a felvetett kérdések megvitatása közt kellő tekintettel van a kritikai módszer kivánalmaira. A hún népfaj bolgár törzseiről Chorenei munkája több helyén tesz említést azon időből, melyben a görög és latin íróknál csak is húnokról van szó s a bolgár név még ismeretlen. Chorenei II. k. 6-ik fejezetében Vgendur vagy Vegendur Bugkar-okról szól, a kiknek főnökét *Vnd*-nak hitták. Szongott e nevet *Veghentur,* Lukácsy *Velentur*-nak írja, melyet Edelspacher tekintettel az ó-örmény kiejtésre *Vgendur* vagy *Vegendur*-ra igazít ki s a bizanti Οὐννογουνδοῦροι összetett alak második részével hasonlítja össze,[3]) t. i. az *Ogundur* névvel, és meggyőződésem szerint helyesen. Az *Vnd* név egyezik a magyar *Und* vagy *Ond* névvel *(Ound).* Ugyanezen könyv 9-ik fejezetében Chorenei arról értesít, hogy I. Anšak (127—114. Kr. e.) idejében a nagy Kaukáz hegységben zavar támadt a bolgárok honában, ezek közűl sokan Armeniába jövének és sok időn át lakának *Kog* alatt egy termékeny helyen, és ez alkalommal nem többé *Bugkar*-t, hanem *Bulgar*-t ír...

Tisztelt fordító bő jegyzetei közt, számos olyan is van, mely az általa végzett nagy munka értékét még neveli, különösen azok, melyek örmény irókból vannak véve.

Az egész munka 298 nyolczadrét alakú lapra terjed, melyekből 74 esik az első könyvre, 125 a másodikra, 99 a harmadikra. Az első könyv 32, a második 92, a harmadik 68 fejezetből áll. Mar Ibas Katina könyve, melyet Chorenei munkája első kötetébe bekebelezett, a magyar fordítás 25-dik lapján kezdődik. Mar Ibas ugyanis Valarsak örmény király által testvérbátyjához Arsakhoz, a perzsák királyához küldetvén, a ninivei királyi levéltárba betekintést nyert s a feles-számú könyvek átvizsgálása közt egy görög iratú könyvet talált, melynek, mint mondja, következő felirata volt: „Ez a könyv Sándor (Nagy Sándor) parancsára a cháld nyelvből fordíttatott görögre és tartalmazza a régiek eredetét és az elődödök történetét.“ — Sajnálattal kell megjegyeznem, hogy Chorenei magyar fordításának nincs indexe, pedig ép az ilyen munkánál felette kivánatos a bő név-, szó- és tárgymutató.

Ohajtandó, hogy tudós ármenistánk Szongott K.-nak történeti irodalmunk terén hézagpótló munkája olvasó közönségünk minél szélesebb körében terjedjen el s közkézen forogjon az ó-kor története iránt érdeklődőknél s azoknál, kik saját fajunk eredetét s régiségeit nyomozzák.

Gr. Kuun Géza.

(»Századok.«)

---

[1]) Mon. Eccl. Strigoniensis I. k. 345—346. ll.

[2]) M. Florianus (Quinque-Ecclesiis 1883), a 96-dik lapon.

[3]) Thoptanes 356, 19 (ed. C. de Boor).

A bukovinai örmények.

I.

Sok évvel ezelőtt olvastam egy ind mesében valami csodafáról, melyet egy hatalmas óriás ugyan kitépni akart, de azt semmikép sem birta. A fa helyén maradt ugyan, de az óriás hatalmas rázása folytán sok, de sok levelet hullatott. Ezen leveleket felkapta a forgószél és elszórtan a világ különböző helyeire vitte. De a csodafának csodalevelei lévén ezen elszórt levelek, egyenként — ott, a hová a szél őket letelepitette, fatörzs nélkül is, tovább virultak, sőt még gyümölcsöt is termesztettek. E gyümölcsből aztán újabb csodalevél termett. De a csodafa maga sinlő állapotban volt, mert azóta a hatalmas óriás gyakran megrázta; a világgá hányt levelek is, ámbár szaporodtak, szaporodtak, mégse tudtak igen boldogulni. Jött aztán egy jó tündér, összeszedte mindezen csodaleveleket és haza vitte, hol a csodafához hozzáillesztette. S lám! most már oly hatalmas lőn a fa, hogy azóta az óriás még hozzá közeledni sem mert...

Valahányszor csak az „örmény“ szót hallottam, mindig eszembe jutott és önkénytelenűl eszembe jut ezen mesetöredék. Megrögzött az agyamban, nem menekülhetek tőle. A csodafa: Örményország, a szétszórt csodalevelek: a világgá ment örmények, kik ősi hazájuktól távol is szaporodnak, gyarapodnak — úgy, a hogy. A hatalmas óriás? no; azt már tudjuk, hogy ki az! De hol van a jó tündér? mikor jőn az? Soha, de soha! De azért létezik az a jó tündér mégis, s majd egykor talán új és hatalmas virulásra segiti a most sinlődő csodafát: Örményországot! Az a jó tündér minden örmény hajlékban láthatlanúl él, de azért működését mindenki láthatja, a ki észreveszi azt a szellemet, melylyel az örmények, mint a csodafa csodalevelei, mindenütt e nagy világon hűségesen ápolják ősrégi, tiszteletreméltó hagyományaikat, szokásaikat, nyelvüköt. A kik ezt nem teszik, vagy kevésbbé teszik, azoktól el is vonul a jó tündér; az

idők áramlata elsodorja őket a nélkül, hogy a csodafa egykor hasznukat vehetné!

A bukovinai örményeknél ugyancsak otthonos ez a jó tündér; működését lépten-nyomon észrevehetni. 1888-ban, midőn nehány hétig elhalt rokonom Wlislocki József birónál a bukovinai örményeket tanulmányoztam, ugy (bevallom az igazat) fájdalmasan vettem észre azt a különbséget, mely közöttük és a mi erdélyi örményeink közt fennáll. Nagyon jó, kitünő hazafiak mind itt, mind ott; de azért ott a fiatalok is ápolják az örmény nyelvet, nemcsak a templomban, hanem otthon, a család tűzhelyénél is; ámbár ők nehezebb, feszesebb társadalmi körülmények, nehezebb anyagi viszonyok közt élnek. Bámulattal vettem észre, hogy mi minden hagyományról tudnak azok, a mit mi már rég elfelejtettünk, ha t. i. ismertük valaha és már nagyapáink nem felejtették el azt. S pedig ők nem éltek soha egy oly szerető anya karjai közt, mint a minő Magyarország, hanem míveletlen népek közepette, majdnem mindig az árvák kenyerét ették.

Az osztrák birodalom területén már korán találunk örményeket. A kunok betörésekor 1062-ben az orosz fejedelem Izaslav 20.000 örményt hitt segitségűl Áni, örmény fővárosból, kik később nem tértek vissza, hanem részint Kiewben, részint pedig Kamieniec-Podolski-ban telepedtek le. Innen aztán 1280-ban Danilovicz Leo herczeg sok örményt Lembergbe telepitett át, hogy ezen általa 1270-ben alapitott várost benépesítse. Itt sokáig külön hatóság alatt állottak; hivatalos nyelvük a tatár volt. Még 1641-ben a lembergi tanács jegyzőkönyveinek egy része, az örmények kedvéért, tatár nyelven iratott. Ennek okát talán abban találjuk, hogy az örmények Oroszországban való időzésök alatt elsajátitották a tatár nyelvet és azt anyanyelvök mellett használván, Lengyelhonban is megtartották hivatalos nyelvnek. Moldovába és Oláhországba szintén a 11. században jöttek örmények,[1] a midőn Monomachus, görög császár 1046-ban

---

[1] Suţu N. Notiţiĭ statist. asupra Moldovei, Iassy 1852 50. l.

Örményországba betört, és a midőn 1064-ben a perzsák az örmény fővárost elpusztitották. Későbbi bevándorlások a nevezett országokba 1342-ben, 1418-ban, 1475-ben és 1606-ban történtek. Kelet-Moldovában lakó örmények majdnem két századig letelepülésök után, anyanyelvök mellett a török nyelvet is használták maguk közt, mivel ők Konstantinápolyból vándoroltak volt ide; az ország éjszaki részében lakó örmények egyenesen Örményországból kerültek ide és csakis az örmény nyelvet beszélték. A Sucsávában lakó örmények még mai napság is beszélik, hogy ők akkor vándoroltak új hazájokba, a midőn Áni városát 1313-ban egy földingás elpusztitotta. Érdekes, a mit Hăşdĕu, hírneves román nyelvész és történész állit.[1] Ő t. i. azt állitja, hogy az oláhországi híres argesi templomot az oda 1275-ben bevándorolt örmények épitették és azt hazájukra való visszaemlékezésük jeleül Argesnek nevezték. Ily nevű örmény város létezett is egykor a Van-tó partján, a hol most szintén egy ilyen nevű örmény falu létezik.

Hogy Moldovában csakugyan korán telepedtek le örmények, ezt a többek közt, a botosáni örmény templom, melyet ők 1350-ben épitettek, és a jassii templom 1395-ből bizonyitják.[2] A jassii örmény templomban még ma is látható egy örmény feliratú kő, melynek felirata magyar fordításban így hangzik: „Isten kegyéből és segedelmével Jassiban, ezen a boldogságos Szűz-anyának szentelt templomot épittették Haczeiko pap és Pater Jakab Gisből, Hagi Markarie Csuchából és Hagi Grigorie. Örmény időszámitás szerint a 844-dik és a Megváltónk utáni 1395-dik évben....“

Van ezen jassi-i templom birtokában egy örményül irt evangelium is 800. (1351) évből, még pedig Kaffa városából, mely evangelium végen 900, azaz a mi számitásunk szerint 1451-ből fel van irva, hogy ezen mű a Jassi városában levő örmény templomnak ajándékoztatott. Már 1384-ben Musat Petru fejedelem a moldvai örményeket egyházi dolgokban a Lembergben székelő örmény püspök hatósága alá rendelte. Igy tehát jogosan lehet állitani, hogy az örmények Moldova és a mai Bukovina legrégibb lakósai közé tartoznak. Midőn a latin szertartású egyház számára téríteni kezdtek Örményországban, úgy többek közt 1418-ban 3000 örmény család vándorolt Moldovába, hol őket Sándor (a „jó“) következő 7 városban telepitette le: Sucsava, Cetatea alba, Galacz, Vaslui, Botosan, Dorohoi és Chotin. Ezen városokban az örmények külön örmény birák alatt állottak ugyan, de — a zsidókhoz hasonlóan se mészárszéket vagy korcsomát vagy sütödét nyitniok nem volt szabad, sem pedig házat vagy szántót, erdőt vagy rétet birniok.[1] Mindamellett, mint bérlők, meglehetős jólétre vergődtek.

Dr. Wlislocki Henrik.

---

[1] Hăşdĕu, Etymologicum magnum Romaniae 1594—1599 l.

[2] Melchisedek, Inscripţiunile bisericelor armenescĭ din Moldova (a román Akadémia évkönyveiben II. rész, IV. kötet, 1884; 61—71 l.

Örményország perzsa helytartók alatt.

Bizonyára nem egyszer zugott fel ez időszakban a honszerető örmények szivében a fájdalmas kitörés: „Ki ment meg minket ellenségeink töréből.“ De mit ér a vágy, ha annak teljesülése lépten nyomon akadályokba ütközik, ha a haza gyermekeit a megoszlás vihara tépi szét?

Váhánt a sír födte el; azonban tetemei még porladozni sem kezdettek, midőn öcscse Várt helytartó, pár évi kormányzása után Gávád perzsa király által száműzetett. Az aljas vádaskodásnak meglett a következménye: a rózsa (Várt) elhervadt és tövis nött helyébe; Purchán perzsa herczeg lett a leigázott ország helytartója, ki önkénykedéseit, a nemzet fiaira egyaránt kiterjeszté; ezen csapáshoz járult még az, hogy a hunnok is ez időben rontottak be nagy erővel. Ekkor a gyáva helytartó elosont és védtelenűl hagyta a zilált országot. Azonban a honszeretet fölbátoritá Kênuni Mêzsezs főnököt, kinek harczi kiáltására a fegyverfogható egyének, mintegy varázsütésre, egybegyültek s rettenthetlen lelkesedéssel megtámadták a hunnok tizszerte nagyobb táborát, s véres viadal után a hunnokat kiűzték. Gávád meg akarta e hősi tényt jutalmazni, azért Kênunit tette helytartóvá, kinek 30 évi kormányzása a béke és rend meggyökeresedését létesité Örményország elhagyatott térein (548 kr. u.) Mêzsezs halála után, rövid időtartam alatt, 4 perzsa eredetű helytartó váltá fel egymást: Ten Sapor, Vêsnász Váhrám, Várásztád és Dsir Szurén, kiknek uralkodásuk a híthű örmények közt véres betűkkel van beirva. Ten Sapor idejében javittotta II. Mózes, a kiváló katholikosz, több tudós közreműködése mellett az örmény naptárt Tuin városában (az örmények keleten maig is e naptárt használják) és megállapitotta az örmény időszámitást, mely 551-ben Kr. u. veszi kezdetét.

---

[1] Papadopol-Calimach, Notiţiă istorică despre oraşul Botoşanĭ; Bucurescĭ 1887, 10 l.

Az örmények látván az embertelen Dsir Szuren igazságtalanságait s kegyetlenségeit, nagyon elkeseredtek és nyilt lázadásban törtek ki, midőn II. Mámigonián Vártán fivérét, a szelid lelkületű Mánuel főurat kivégezteté. Mámigonián Vártán többekkel egyesülten — Justinián császár hadai által is segittetve — megtámadta Tuin székvárost és Szurent a magusok nagy részével együtt felkonczolta. E váratlan csapás, mint tűz-üszök repült át a szomszéd Persiába. Choszrov perzsa király tartott tőle, nehogy az örmények ezt az alkalmat felhasználják és a perzsa uralom alól felszabaduljanak; azért mint villám rohant be nagy sereggel; de ott állott az erősség tornya: Vártán s kiverte a perzsákat, sőt ezen diadalokkal sem elégedett meg, hanem a perzsákat saját hazájukban is felkereste; azonban a kedvező szerencse nem sokáig kisérte, mert Choszrov újabb és újabb sereggel erősödött; aztán a görög hűség is cserben hagyta Vártánt s így egyedül kellett az óriási haderővel szembeszállania.

A felek kétségbeesett dühvel harczoltak egymás ellen; de utoljára a nagy többség letiporta a maroknyi örmény serget s Örményország a szabadság rövid élvezete után ismét perzsa iga alá került: Vêghon Dsir perzsa herczeg, mint helytartónak nyomasztó karja alatt nyögött a kisajtolt örmény nép.

Ezen időben Choszrov, a perzsa király hatalmának tetőpontján állott, akarata parancs volt, mintegy Caligula kiméletlenűl járt el rokonaival, a főurak, s az alattvalókkal szemben; a mi csak szitotta a lappangó lázadás parazsát, míg végre ez lángra gyult. S ekkor ismét el kellett ismernie a mindenható perzsának, hogy vitézebb népe nincs az örménynél, kinek hűségét megbecsülni, trónjának biztosítása igényli. A perzsa fővezérek közül többen elpártoltak a kegyetlen Choszrovtól; de Mámigonián Musech, Pászeni Nerzesz és különösen a hős Szêmpád herczeg megmenték Choszrovot a trónfosztás szégyenétől; mert ádáz ütközet után az elpártoltakat leverték s Choszrovot trónjába visszahelyezték. Choszrov hálából Szêmpádot a perzsa hadsereg fővezérévé és Musechet szabad herczeggé tette; később Szêmpád az iberek helytartója lett, kinek 8 évi kormánya a vitézség s bölcseség aranyfonalát képezte.

Szêmpád halála után a helytartói tisztet Száháruni Dávid nyerte el; de ez, valamint a hős Szêmpád fia Várázdirocz helytartó is alig három tized betöltése után a helytartói széket odahagyva, Konstantinápolyba menekültek (605 Kr. u.) A kormányzás ily zavai közepette, Musech szabad herczeg és a perzsa király közt is meghasonlás keletkezett, mely egy hosszú harcznak lett nyitánya. A király Mihrán fővezért bizta meg, hogy a főurakat fékezze meg. Musech aggkora miatt nem állhatott ellen a perzsáknak s ezért a cselszövényekben jártas Váhán nevű rokonát kérte fel segitségül, neki igérvén terjedelmes birtokait örökségűl. Váhán kit közönségesen „kájl“ Váhánnak neveztek, mint egy „farkas“ csellel igyekezett a harczban eljárni. Czélja kivitele végett Mihránhoz követet küldött igérvén, hogy Musechet élve kezébe adandja, ha Muséch vagyonát és Dáron tartományt neki engedi át. Mihrán a tervbe beleegyezett és visszatért Mus városba; itt kereste fel őt Váhán s 4000 perzsa katonát kért, hogy ezek segélyével Muséchet elfogja;

Váhán a 4000 katonát ugy osztá meg, hogy Chárcz faluba 50 embert hagyott, a többit Ocz város mellé telepité. A charczi csapatnak megparancsolá, hogy ha megbizóját nevével ellátott jelvénynyel hozzájok küldi, tudják meg, hogy a harcz kedvező fordulatot vett; azért menjenek Mihránhoz és adják értésére a szerencsés sikert; kérjenek tőle friss katonai erőt s gyorsan térjenek vissza hozzája. Ezen intézkedés után Ocz városba sietett, hol meghagyá a perzsa seregnek, hogy fegyvereiket ruhájok alá rejtve, vigan vonuljanak be a városba s midőn jelt ad, irgalom nélkül irtsák ki a lakosokat. A katonák lassanként bevonultak: elosztja őket egyes házakhoz; de hirtelen a fegyveres örmény katonák megrohanják a semmi rosszat sem sejtő perzsákat s az utolsó szálig levágják úgy, hogy a bezárt város egy perzsa temető színhelye lett. Ezután elküldé hírnőkét a hátrahagyott 50 katonához azon izenettel, hogy kérjenek Mihrántól még kétezer embert segitségűl. Míg a hírnök küldetésében eljárt, Váhán a városbelieket perzsa öltönybe bujtatá s az egészet a város kapúja elé állitá. Midőn a 2000 perzsa a láthatáron feltünt, megparancsolta, hogy trombitaszóval vonuljanak a városba, mert el akarta hitetni a perzsákkal, hogy a város most kerül hatalmukba. Megérkeztek nemsokára a perzsák is s riadóval siettek a városba; de vesztökre, mert a lesbe helyezett örmények ezeket egytől egyig felkonczolták. Váhán az elesettek ruháit ismét az örményeknek adá s 800 embert a Mechd szorosba helyezett, ő pedig Mihránhoz ment s panaszkodott előtte katonáinak gyávaságáról. Mihrán hitt a cselszövőnek s még 2000 perzsa katonával segitette; de ezek is a szoros mellett — mind a halál fiai lettek. Midőn tervei ily sikert arattak, Váhán hírnököt menesztett Mihránhoz azon álhírrel, hogy minden eljárását jó eredmény koszoruzta: „Musêch bilincsbe van verve, én pedig mielőbb tiszteletedre megyek.“ El is ment Váhán s Mihránt, a betegen szenvedőt, ekkép vigasztalá: „Hatalmas férfiú! pár nap mulva lábaid előtt fogod látni a lázadó Musechet... s minden szomorúságod el lesz háritva.“ Ezeket mondván bizonyos ürügy alatt eltávolitá a környezetet: s ő Mihránnal egyedül maradt; de az értekezés hevében hirtelen felugrik Váhán és a védtelent átszurja dárdájával. Azután rá zárja az ajtót, más szobájába megy; behivja Mihrán titkárát s arra kényszeriti, hogy Mihrán nevében irjon Vársir fővezérnek levelet és kérjen 3000 perzsát. A míg ez levelet irt, a többiek gondtalanúl dorbézoltak. Váhán felgyujtatá a palotát: s a benlevők hamuvá égtek.

A levél elment. Váhán a sereg megérkezéseig Guth nevű hegyre vonult; itt várta be Vársir fővezért; Mihránnak sátorát fényesen földiszíté s a sátor elé perzsa ruhát öltött örményeket állitott. Midőn Vársir megjött, Váhán szemére lobbantá a perzsák kegyetlenségeit: „Gonoszság fiai, azt tüztétek ki czélul, hogy az örményeket tűzimádásra kényszeritsétek; egy szavamba kerül életed..“ S erre megparancsolá, hogy halálra kinozzák; de Vársir kegyelemért esedezett. „Igen — mondá Váhán — ha akaratomat teljesited s még 3000 katonát rendelsz magad mellé.“ Vársir a parancs szerint cselekedett. A levelet a küldöncz elvitte; Vársir életét a dárda kioltá, a cselvető pedig álútakon rohanta meg a különböző irányból jövő perzsákat s vezéreikkel együtt őket felkonczolta úgy, hogy csak kevesen menekülhettek Persiába s értesithették Choszrovot a gyászesetről. Choszrov ennyi megaláztatás után 10000 embert küldött Váhán ellen; de ez híttel lelkesülten, vitézül harczolt övéivel együtt s négyszer egymásután győzött Váchtáng serge fölött s így egy nevezetes diadallal zárta be pályafutását.

E korszakban a nomád hunnok betöréseikkel gyakran rémitgették Keletet; de a harczban edzett s lelkesült örmények, — kik példát adhattak a félénk Európának — a betörőket vitézül visszaverték. E korszak teremté a lángeszű Kájl Váhán hős vezért, ki keményen megtorlá a perzsák által Örményországra hozott ezerféle nyomort. Váhán és Szêmpád az örmény történelem egén — a magukra hagyatottság e szánalmas időszakában — mint meg annyi Leonidások, Achillesek, kik hítedzette lelkesültségök és harczi gyakorlottságuk által szerezték meg a diadalmak hervadhatlan babérait.

Ávedik Lukács.

Utazás Örményországba.

A franczia közoktatásügyi, kereskedelmi és földmívelési miniszterek Phison Györgyet és Devleh Albertet két évvel ezelőtt Örményország- és Persiába küldötték, hogy tanulmányozzák ezeket a helyeket. A kiküldöttek megbizatásukban eljártak, útjokról jelentésüket már be is nyujtották. Tanulmányukat a Than egész terjedelmében közölte is; ezen franczia lap után közöljük mi is az itt következő érdekes részleteket, melyek mind az örményekre vonatkoznak.

* * *

Auguszt 8-án indultunk el Párisból; másnap Marseillebe érkezvén gőzhajóra ültünk. Trapezuntig mi mondanivalónk sincs; a gőzhajó Sira, Dardanel, Konstantinápoly, Számszon, Girászon előtt elhaladva megáll Trapezuntnál. A tengerről tekintve megragadó látványt nyujt e város fehér, sárga, kék és más szinű házaival, melyek foklejtősen emelkednek egy domb oldalán és szép kertekkel vannak körülvéve. Nehány percz mulva már a szárazon vagyunk; szük, piszkos, rosszúl kövezett útczákon haladunk... Valamint Kelet más városaiban, úgy Trapezuntban is ritkán lehet nőket látni az útczákon; a kik járnak is, vagy örmény vagy görög elleplezett nők. Lehet köztök szép, csinos alakokat látni. Itt-ott férfi csoportok, kik mindennapi dolgokról beszélnek; amott hordárok haladnak, kik majdnem ketté tört hátaikon iszonyú terheket visznek; nem messze karaván vonul... Meszrobián György nevű örményt vettük magunkhoz tolmácsúl, azután lóháton mentünk Erzerum felé.

Három lóra raktuk sátrainkat, szekrényünket, melyben voltak eszközeink, fényképészeti tárgyaink, könyveink, térképeink, egy láda tele ajándékokkal, táskánk és útravalónk. Trapezuntból 64 óra alatt el lehet Erzerumba (a távolság 330 kilometer) jutni. A posta, mely éjjel-nappal jár, 4 nap alatt teszi meg ezt az útat. Árnyékban 39° meleg. Gumuschane helység 5000 lakost számlál, kik

görögök, törökök és örmények. Az ezüstbányákban görögök dolgoznak. Szordá török falúba értünk; ebéd alatt hozzánk közeledett nehány török. „Vétek a kenyérmorzsát lábbal taposni — mondja egyik nekünk. — Miért esztek külön csészékből? Isten ujjakat adott nektek és mégis villát használtok? Nem féltek-e, hogy ez által Ő ellene vétkeztek?“ — Innen Khecsi-kalébá mentünk; nem messze innen van egy 230 meternyi magasan fekvő várrom; a nép azt hiszi, hogy itt gonosz szellemek tanyáznak. Elmentünk oda egy vezetővel. A falak másfél méter vastagak; nagy termek, négyszögű torony; a tetőn izletes forrás. „Mondják — beszélte vezetőnk — hogy innen ezüst felirással ellátott edényeket ástak ki; kaptak itt pergamenteket, a toronyban pedig aranynyal és ezüsttel telt edényeket.“

Ma utazásunk nyolczadik napján a Dsoroch sík völgyébe lépünk; a folyó Bátum mellett szakad a Feketetengerbe. Oszluchnál kezdődik a ‚pápert'-i térség, melynek búzája 10 örmény falut táplál. Várzáhán falunál kissé megállunk, hogy az ott található 3, pusztulófélben levő örmény templomról fénykép-felvételeket csináljunk. Mondják, hogy ezen templomok a nyolczadik századból (789) valók; a levegő itt mindig száraz, azért az épület kövei igen jó karban vannak. A jelen század elején még ép állapotban voltak ezek az egyházak és 1829-ben az orosz-török háború idejében pusztultak el. Már látszik Pápert girbe-görbe halmaival, füstös házai- és régi várával.

Pápert 1550 méternyi magasan fekszik a tenger szine felett, 15.000 lakossal, két halom közt fekszik, évenként két országos vására van (május, szept.) A Dsoroch, mely délről éjszak felé foly, a várost két részre oszsza, melyeket öt híd köt össze egymással. A keleti halom oldalán látszanak a várnak romjai; régen három sor fal környezte e várost. Elmentünk az örmény templomba és iskolákba; igen szivesen fogadtak, megmutatták a gyermekek tankönyveit; a földrajzban e szó: Örményország (Հայաստան) sehol sem fordul elő; nem engedi a török kormány. Páperttől Gop-chánig semmi feljegyezni valónk sincs. Ezen az úton találkoztunk első ízben kurdokkal, kik körül nyájaik legeltek.

Egy nap mulva Erzerumba érünk. Kissé megállottunk Ilidsa (meleg víz) falu mellett; e falunak három ásványos forrása és három fürdője van; közelében kőszénbánya, melynek művelése nincs meg engedve; pedig műveléséből az országra nagy haszon hárulna, mivel Erzerumban, hol tartós a tél, szükében *) vannak fában. A völgy délkeleti oldalán már látszik a város, mely magas hegyek lábainál épült; látszanak erőditványei is. Erzerum (Árzrum) téres fensíkon fekszik; e völgyön keresztül halad az Eufrát vagy Kárászu folyó. Az örmény hegyeken áthaladó karavánok mind kénytelenek e városon keresztül menni, mely egykor igen virágzó állapotban volt; de azóta, hogy az oroszok megtámadták és az örmények abból ki-kiköltöznek — hanyatlik.

A régi időtől kezdve mostanig mindazon hóditók, kik e várost elfoglalták: perzsák, arabok, mongolok, törökök — átlátták, hogy e városnak elsőrendű strategiai fekvése van, és mindnyájan azt, — saját módjuk szerint — megerősitették. Három kőfala, melyek sánczokkal vannak megerősítve, az azt környező magas hegyek, melyekre várakat épitettek — bevehetetlenné tehetik e várost, ha abban elegendő számmal gyakorlott katonaság is van. A temetők elég helyet foglalnak el e városban. Ünnepnapokon — keleti szokás szerint — a temetőkben gyül össze a népsokaság. A város útczái szükek, görbék, sárasok. A házak lapos fedele fél méternyi vastag földdel van befedve; a lakosok a nyár forró napjai alatt éjszakánként e lapos fedeleken (*տանիք*) alusznak.

Habár a musulmán (török, mohamedán) tartományokban ritka eset az, hogy az útczák nevezettel birjanak, azért Erzerum útczái meg vannak nevezve; csak hogy nem egy-két elnevezés emlékeztet a barbarság korszakára; így pl. egyik útcza neve ez: „Geávur boghán“ (Hitetlen hadvezér-útcza). Erzerum 2000 méter magasan fekszik a tenger szine fölött, levegője száraz, egészséges. A tél eltart 7—8 hónapig és a hőmérő 0 alatt 32°-ra is leszáll; a tavasz nagyon rövid. A föld termékeny. Habár Kis-Ázsia ezen részében sok szép épület épült, most mégis semmi jelentékeny régiség sincs itt: a történelmi emlékek és műbecscsel biró tárgyak iránt semmi érzéke sincs a töröknek.

A ki Persiába akar menni, Bájázid felé megy; mi azonban a ‚mus'-i útra tértünk... Mêgênged szép falu mellett, hol egy romban heverő örmény templom van, elhaladva, Chênuszba értünk. Még eddig ilyen érdekes várost nem láttunk. 5000 lakosa van, sziklahasadékban épült, közepén patakocska foly. Mondják nekünk, hogy van ebben egy halnem, mely orvosság a szívbetegségekben. Arab elbeszélőnk maga is ettől gyógyult meg; de ennek betegsége gyomor baj volt, miből úgy gyógyult meg, hogy a város mellett levő ásványvizből ivott. És így nem a haltól lett jobban. Ezt a vizet mi is megnéztük: van benne alkali oldat és sok szénsav.

Musba érkeztünk. Szt-Gárábéd zárdájába szállottunk meg. Szobánk falai $1^1/_2$ méter vastagak. E zárda elpusztult több ízben, de újra felépitették. Utoljára 1787-ben épült. A zárda-épület két részre oszlik; egyikben köröskörül istállók és vendégszobák a bucsújárók számára. A templom külső falainak csak egy része régi épület. Itt vannak sirjai Mámigonián Szêmpád, Kájl Váhán és Árdzruni Várt Bádrignak. A vártábédek falvakra járnak ajándékokat gyüjteni, de a zárda földjeire mi gondot sem forditanak; szerzetesi kötelességeik nem nehezek. Vasárnaponként egy-egy misét mondanak; de azt sem mindenik, mivel egyazon oltárnál napjában egynél több misét nem szabad mondani.

A zárda jövedelmét gyümölcsök és a zarándokok ajándékai képezik; de a sok nehézség és a nem biztos út miatt a zarándokok száma hova tovább fogy; a gyenge termés és a kurd rablások miatt a falvakból is kevés adomány gyül be. Ezért a zárdának adóssága van; pedig a zárda földjei, miket egy lovas órák alatt sem járhat be — ha kellő művelésben részesülnének, bőven fedeznék a kiadásokat. A zárdának van 1000 juha, 100 ökre, 60 bivala, 20 lova, 20 szamara, 4 öszvére...

---

*) V. ö. szük, az örmény *սուղ*-ghal (szugh).

A látogatók egymásnak adják át a kilincset; alig megy el egyik, jőn a másik. Mindent kézbe vesznek, kérdik az árát. Az ajtót zárva tartani és látogatót nem fogadni: míveletlenség számba megy Keleten. Van olyan, ki nem megy, ha ki is űzöd: „Uram, tégy kedved szerint, aludj csendesen, mi itt maradunk; de nem leszünk akadály.“ Itt az emberi életnek nincsenek titkai; Keleten mindenki tudja, hogyan élsz, mit csinálsz. A musulmán előtt, ennek nejéről beszélni — míveletlenség, mondja tolmácsunk . . .

Mus környékén van a Szt-János zárda; elmentünk ide is. A Szt-Gárábéd zárdából 8 órakor indultunk ki. A musi térségen vagyunk, e tér rendkivüli termékenységgel bir úgy, hogy ha biztonság, igazság és közlekedési könnyűség lenne az országban, e térség egyike lenne Örményország éléskamarájának. Gurgurnál átkelünk az Eufráton, mely 200 méterrel tovább a Ginds szük völgyébe tér. Délután 5 órakor értünk a Szt-János zárdába. Sokban hasonlit a Szt-Gárábéd zárdához, csak ennél kisebb. E zárda szerzetesei az Eufrát bal partján elterülő falvakból, ellenben a Szt-Gárábéd szerzetesei a jobb parton levő falusiaktól gyüjtenek terményeket. Van e zárdában sok sír, kereszt, ereklye. Mutattak nekünk egy fát, mely alatt van elhantolva — mondják — az az edény, melynek olajával Krisztus lábait kenték meg. Az épület egyik része Világositó Szt-Gergely idejéből való. Láttunk itt nehány kéziratot is; az egyik, mely 1122 évből való, Szentek-élete. A régiségek közt van Szt-Gergely és Lenk-Timur egy-egy rendelete. Visszajövet Chorenei Mózes szülőhelyén: Choronkh-on megyünk át; mondották, hogy itt igen szép sírköveket fogunk kapni; de csak nehány jelentéktelen tárgyra akadtunk, a szebb darabokat a kurdok elrabolták és beépitették házaikba.

Távozunk Szt-Gárábéd zárdájából, melynek szerzetesei vendégszeretettel láttak el; hó borítja az útakat. De eloszlik a köd, kiderül úgy, hogy tisztán láthatjuk az Eufrát kigyódzó folyását, mely széthasítja a nagy mezőt, hol 96 falu terül el. A mező déli oldalát elfoglalják a

Taurus lánczai, keleten a Nimrodhely emeli fel kúpos fejét, kissé tovább látszanak a Sziphán ködös csúcsai.

A hőmérő 0 alatt 9—10 fokot mutat.. és ha e csúcsokon, melyek 2000 méter magasan fekszenek a tenger szine felett, még a csipős éjszaki szél is fú, még a legvastagabb ruha sem véd meg a hideg ellen. Itt-ott hófuvatok képződnek, melyek elzárják az utakat; akárhány utas beleful e fuvatokba és csak tavaszszal jőnek felszínre e holttestek. Ezen okból télen a közlekedés megszünik és sok falu hónapokig marad elzárva a világtól. Harmincz centiméternyi keskeny járatlan úton haladunk. Leérünk a musi térségre, mely 1500 méternyi magasan fekszik a tenger szine fölött; de eloszlik a köd és előnkbe terül a térség számos falvaival; némely falu igen szép. Az éjt Komsz faluban töltjük; reggel, midőn innen eltávoztunk, a hőmérő 14 fok hideget mutatott. A falutól nem messze van az Eufrát; be van fagyva, elbirt minket. Az Eufrát most 150 méter széles, de hóolvadás alkalmával 500 méterre is kiszélesül, a mint azt a kivájt meder is mutatja. E térség kellős közepén folyik egy másik viz: a Kárászun (Méghrákéd). De már látjuk Mus városát. Sok török lakik e városban. „Ezek igen vad emberek — mondá nekem egy hivatalnok —; csak egy útmód van arra, hogy a város mívelődjék. Ha minden gyermeket, kik az öt évet még el nem érték, valaki összegyűjtene és elvinné őket nevelni messzire — és csak akkor hozná őket vissza, ha szüleik már elhaltak; mert ezek barbarságban nem állanak Szászun lakosai mögött.“ Musban régi várnak romjai látszanak; e vár a Mámigoniánoké volt.

Musból az Apostolok zárdájába mentünk; itt a szentegyházban láttunk egy ajtót, mely egy darab fából volt faragva és egy evangeliumoskönyvet 1141-ből. A zárda külső ajtóján ágyúgolyó-nyomok látszanak; ezek tanúi a kurd támadásoknak. Folytatjuk utunkat Ánthor-hegy hosszában; sok szép falu terül el itt is; a lakosok tiszták, vagyonosak; közülök némelyek értenek francziául, angolul és olaszul is. A látkép festői alakot ölt, közeledünk a Ván tavához... Innen az út dél felé tart; a ló csak nagy kinnal tud a hóból kigázolni. Azután Pághesbe értünk; e város négy keskeny völgy egyesülésénél épült. A Bithlisz-Csáj a legnagyobb völgyön át csörgedezve fut. Itt minden ház ajtaja felett a falban szarvak láthatók. A város közepén, mely legalantabb fekszik, iszonyú basaltszikla felett hevernek egy régi erős vár romjai és más régiség, miket a hagyomány maczedoniai Sándor nevével hoz összeköttetésbe. Van a sziklán egy régi arab felirás is, mit mindeddig megfejteni még nem sikerült. Pághes (mit az arab Bêdliz-, Bitlisznek nevez) nyári város; körzete festői szép, közelében sok ásványos forrás; itt töltik a nyarat a lakosok; ellenben a nagy hó mintegy az épületek falai közé börtönzi be őket. 30.000 lakosa van, kik közül 18.000 kurd és 12.000 örmény van.

Elhagyjuk Pághest, mert Musulon át Teheránba akarunk menni. A havan itt-ott rozsdanyomok, minek oka a közel levő vasas vizek; vannak itt kénes és alkali források is; e fürdőket nyáron sokan látogatják. Az út Therkhent falu mellett egy átfurt sziklán vezett keresztül; Delikhli-thás (átlyukasztott-kő) a neve ennek az átjárásnak, mely 5 méter hosszú és 4 m. széles; a lakosok azt mondják, hogy e követ Semiramis furatta át. Széghértbe értünk, mely 15.000 lakost számlál. E vidéken is sok az ásványos forrás. A környékben 30.000 örmény lakik.

Sz. K.

Kisebb közlemények.

Utazás az Ararát felé czim alatt nem rég franczia nyelven egy munka jelent meg, mit Lekler Gyula, a belga földrajzi társaság elnöke irt. Ez még 1890. aug. havában probált az Ararát csúcsára felmenni; de kisérlete különböző okokból siker nélkül maradt. Előbb vezetői, a kurd hordárok, — melyek erszényét fenyegetéseikkel kiüritették — midőn 4760 méternyi magasságban voltak, nem akarták útjokat tovább folytatni és őt egyedül hagyták; aztán egészsége is kissé meggyöngült; mert mig lent Eriván térségein nagy meleg uralkodott, addig e magasságban, hol a hőmérő a zeronál sokkal lejebb száll, ki nem állhatta a hideget. A csúcstól még csak 440 méternyire volt távol; de egészségét koczkára tenni nem akarta, azért visszatért. Csak kevés mult, hogy a kurdok életét ki nem oltották. Iró véleménye szerint nem a gyors meredélyek miatt mászszák meg e hegy csúcsát oly nehezen, hanem a kiöntött és megkeményedett láva, a levegő ritkasága és a hőfok nagy különbsége miatt, mi az erivání térség és a hegy csúcsa közt létezik. E nehézségek miatt csak igen kevesen juthatnak a tetőre. 1888-ban Markov 2 nap alatt ment fel, hol kövekből 5 láb magas rakást készitett. — Könyve végén szerző szól a kurdokról és az örmény kérdésről.

Irodalom és művészet.

„Szamosújvár, a magyar-örmény metropolis irásban és képekben.“ Egy illustrált irodalmi művet fog e czim alatt közre bocsátani nemsokára, folyóiratunk szerkesztője a város újabbkori és jelen közállapotainak, történeti fejlődésének és előhaladásának behatóbb ismertetése czéljából; mely a mult eseményeinek tüzetes leirását a történetiró illetékes tollára bizván, főfeladatául azok eredményének a mai viszonyokban kifejezésre jutott képét tekinti, — s mintegy szerény kiegészitése ohajt lenni ama nagyszabású és tudományos becscsel biró kézirati munkának, — mely »Szamosújvár története, tekintettel az örmény nemzet multjára« czimet visel és évek hosszú sorára terjedő alapos levéltári kutatások pályakoszorúzott eredményét foglalja magában; s mely a város történetének 1848-ig terjedő fejlődését, a jeles iró tollához méltó előkelőséggel tárgyalja, az idevágó korábbi irodalmi források és okiratok teljes felhasználása mellett. Midőn e munka elévülhetlen értékének méltó elismerése mellett lapunk szerkesztője a jelzett monographikus mű megirására vállalkozott, előtte inkább városunk társadalmi és néprajzi ismertetése lebegett czél gyanánt; s igy koránt sem egy város rendszeres történetét, mint inkább ethnographiailag felépitett helyrajzát kivánta a nagyközönség kezébe adni, — úgy vélvén, hogy ez irányban szükségpótló munkát teljesit, ha az erdélyi részeknek ezen főleg népismei szempontból — de egyébként is — érdekes, művelt és haladni törekvő városát, annak földjét és népét, társadalmi viszonyait s közéletét, (kellően illustrálva) bemutatni és az idegenekkel megismertetni törekszik, — nem ohajtván más elismerést, mint a mennyit ebbeli kitüzött czéljának elérése nyujthat! A mű tartalom jegyzéke itt következik:

Bevezetés és felosztás. Első rész. Előzmények: 1. A beköltözés történetéhez. — 2. Római telep városunk határán. — 3. Martinuzzi vára.

Második rész. Szamosújvár multja: 1. A város alapitása. — 2. Városunk czimere. — 3. A két Apaffi, a Habsburg-lotháringi-házból származott magyar királyok és a szamosújvári örmények. — 4. Szamosújvár első választott tisztikara. — 5. A timár-társulat (örmény ipar). — 6 A Salamon-templom. — 7. Az örmény püspökség. — 8. A piaczi nagy templom. (A »Basilika«). — 9. Isteni gondviselés. — 10. Az örmények megbizhatósága. — 11. A szerzetalapitó Mechithár levele. — 12. A mechitháristák. — 13. Vallási társulataink. — 14. Fontos határozványok. — 15. I. A Szt.-Ferenczrendi atyák megtelepedése Szamosújvártt. II. A zárda-templom. III. A szerzet-ház. IV. A zárda és a Szt.-Ferenczrendi templom jóltevői. — 16. Királylátás. — 17. Püspöki hivatalos látogatás (Canonica visitatio): I. Kollonics László II. Battyáni Ignácz. III. Rudnay Sándor. IV. Szepesi Ignácz. V. Kovács Miklós. VI. dr. Haynald Lajos. VII. dr. Fogarasi Mihály. VIII. Lönhárt Ferencz. — 18. Csodás menekülés. — 19. A diploma. — 20. A kereskedő társaság. — 21. Örmény nemesi felkelők a napoleoni hadjáratokban. — 22. Örmény küldöttség Bécsben (A Rubenskép). — 23. A kholera. — 24 A király nevenapja. — 25. Estei Ferdinánd főherczeg. — 26. Földrengés. — 27. Régi őrkiáltás. — 28. Ghárámián Ráfáel Sándor. — 29. Erdély uniója és az örmények. 30 I. Városunk története 1848 49-ben. II. A szamosújvári csata (1948. nov. 13). — 31. Árvizek. — 32. A király menyegzője. — 33. Tűzvész (1855. szept. 21). — 34. A görög kath. püspökség. — 35. Két évtized történetéből. — 36. Szamosújvár országgyűlési képviselői (1842 —1892). — 37. Gábrus Zakhariás. — 38. Lukácsi Kristóf. — 39. Dr. Esztegár Vártán érsek látogatása. — 40. Czetz Gergely. — 41. Nemzeti ünnep (Az EMKE közgyűlése). — 42. Kapatán Márton. — 43. Időjárás és termés. — 44. A szamosújvári (kérői) fürdő. — 45. Adatok városunk történetéhez.

Harmadik rész. Szamosújvár jelene: 1. Városunk díszpolgára (gr. Csáky Albin). — 2. Szamosújvár. — 3. Házasság. — 4. Helyi szokás. — 5. Élelmi és lakbérleti viszonyok. — 6. Karácsonyi népszokás. — 7. Nagypénteki szent-sírlátogatás. — 8. Húsvéti szentelmények. — 9. Sétatérünk. — 10. Örmény közmondások. — 11. Egyházi énekeskönyv. — 12. Örmény népdalok (hangjegyekre téve). — 13. Humor. — 14. Játékok. — 15 Zárszó.

Hangverseny a székely fővárosban. Marosvásárhelyen az ottani országos közkórházban ápolt szegény betegek felsegélésére ápril 16-án a »Transsylvania« disztermében magas műélvezetet nyujtott hangverseny rendeztetett; melyen felolvasás, zongora, szavalat és hegedű-játék képezték a műsort. A hangverseny programmjának fénypontját Dr. Kábdebó Ferenczné- Simay Rózália úrnő művészi zongorajátéka képezte; kinek Bach és Liszt zeneműveiből előadott magasbrendű konczert-darabjait valóságos elragadtatással fogadta a nagyszámú, előkelő közönség. Lelkesült tapsok, kihivások, s éljenzések jutalmazták ezen második fellépését is a székelyföldi fővárosban, — melynek közönsége mindig meg tudja érteni és becsülni a valódi művészetet. Az elismert művésznő dicsőségében szülőföldje: Szamosújvár is osztozik, — s a távolból is rokonszenves érdeklődéssel kiséri méltán kiérdemlett sikereit! Még egy örmény hölgy, Harmath Irma kisasszony működött közre a hangversenyen; s igen értelmesen és szép előadással szavalta »A guitare« czimű költeményt, Hugo Victortól. Úgy őt, valamint a többi érdemes közreműködőket is élénk tetszésnyilvánításokkal fogadták.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID ANTAL
'93 MÁJ 31
KÉZDI VÁSÁRHEL

Lorisz-Melikov Mihály gróf.

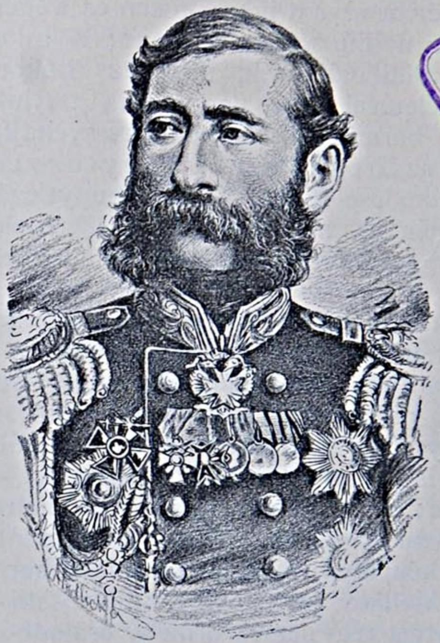

A világtörténelemben aligha találunk Hájk nemzetéből eredő férfiút, ki valaha nagyobb hatalmat gyakorolt volna egy idegen állam vezetésében és közvetve az európai nemzetközi viszonyokban is, mint azon orosz-örmény hadvezér és államférfiú, kinek arczképét e sorok fölött látjuk. Eltekintve azon örmény uralkodóktól, a kik Byzancz trónjára emelkedve ugyancsak idegen államban — a kelet-római császárságban — fejedelmi hatalmat gyakoroltak, elmondhatjuk, hogy Lorisz-Melikov gróf, ki iránt a minden oroszok czárja: II. Sándor feltétlen bizalommal viseltetett, s a kit a nihilisták „kis örmény" (armjaska) gúnynéven emlegettek, a nagy Oroszbirodalom élén lassanként akkora hatalom birtokába jutott, minővel eddigelé az örmény faj egyetlen szülöttje sem rendelkezett.

Miképen élt e roppant felelősséggel járó hatalommal? államférfiúi működésével minő hely illeti meg korunk történetében? azt igazságosan és végérvényesen jellemezni akarni hiú törekvés lenne; s mi erre annyival kevésbbé vállalkozhatunk, mert az utókor itéletének a kortársak itéletével eléje vágni nem tartjuk hivatásunknak. — De bárminő legyen is a részrehajlatlan történelem birálata az „orosz alkotmánytervezet szerzőjének“ működése fölött, — az elhunyt czár végéveiben történt események megitélésénél, a történelemirónak Lorisz-Melikov rendkivüli alakjával minden esetre számolnia kell.

Nekünk e helyen, midőn e világszerte ismert és gyakran emlegetett név viselőjét, mint hírneves örmény hadvezért és politikust, ki sokáig élén állott Oroszországnak, bemutatjuk, nincs más feladatunk, mint tárgyias képét nyujtani egy nagy szerepre hivatott életpályának, melynek végre is — mint minden hegynek — megvolt a maga lejtője; s a melyen egy rövid életrajz keretében végig tekinteni ép oly tanulságos lehet, mint a mily gazdag volt e közpálya meglepő fordulatokban.

Lorisz-Melikov Darielovics Mihály Tiflisben született 1824-ben. Atyja régi nemes örmény családból származott; kereskedéssel foglalkozott. Jó anyagi körülmények közt élt. Két fia volt. Mívelt ember levén, fiainak európai nevelést akart adni. Midőn a kis Mihály elérte életének a tizenegyedik évét, azt két kereskedőre — kik kereskedelmi ügyben Moszkvába mentek — bizta és megkérte őket, hogy adják be a fiút a Lázárevféle akademiába. Mihály itt jól tanult; de tanulmányának befejezése után nem ment egyetemre, hanem Szent-Pétervárott egy katonai iskola növendékei közé iratkozott. Jó barátságban élt Negraszovval, a később oly híressé lett költővel. Lorisz-Melikov is megkedvelte az irodalmat és költészetet... és e körülmény nagy hatással volt lelkületére. Később durva katonák közt élt és ő mégis egyetlen egy tettével sem sértette meg a humanitas törvényeit.

Tizennyolcz éves korában 1843-ban lépett ki a katonai iskolából. A huszárok közé osztották be. Négy év mulva Kaukasiába küldötték Voronczov gróf mellé. Most is folytonosan tanult. Atyúl bátyja Áchvertov orvos — ez a mívelt ember — látván, hogy unokaöcscse mennyire szereti a könyveket, mindig arra figyelmeztette, hogy olvasson minél többet, mert csak így szélesítheti értelmi látókörét.

Kaukasiából Frejdáki alhadvezér hadseregéhez ment, mely akkor a cserkeszek ellen működött. 1848-ban három hónapig folytonosan lóvon volt... és harczolt a hegyi lakókkal. Majdnem minden nap jelét adta csodálatos vitézségének és rettenthetlen bátorságának; miért új kitüntetésben részesült: ekkor kapta a Szt.-Anna jelvényét is, mit kardján viselt. Ugyanazon évben az örmény tábornoksegéd (generaladjutant): Árgutheán Jergájnápázug (Longimanus) Mózes hadseregében győzelmeivel ismét fényes jelét adta bámult vitézségének: júl. 7-én bevette Kertepil várát; neve egész Oroszországban ismeretessé lett. Ezen győzelmeért magasabb rangfokozatot (rodmisder) és harmadosztályú Anna-jelvényt kapott. 1849-ben Samyl ellen harczolva, júl. 1-én széthányatta Dsoch várát. — 1850. nyarát folytonos háborúban töltötte, miért másodosztályú Anna-rendet kapott. 1851-ben nyolcz hónapon át a fegyver ki nem esett kezéből; ekkor nevezte el Kaukasia Lorisz-Melikovot „vitéz katoná“-nak. 1852-ben, midőn Paglanov hadosztálya Micsigá-t megrohanta, ő is ott volt. 1853-ban már Pareatinsky hadosztályában van; Ghurtáli falu mellett megverte Samyl seregét és szétdult nehány falut, a törökökön pedig Gárcshághi mellett nyert győzelmet.

A Bas-Katêkleár mellett nyert győzelme „Vitézségeért“ felirással ellátott arany-kardot hozott neki jutalmúl. 1854-ben a törökök ellen intézett előnyös támadást; azért a czár nemcsak köszönetet mondott neki, hanem a Vladimir-renddel is kitüntette. Egy más győzelmeért a Vladimir harmadosztályú rendjét kapta a kardokkal együtt. 1855-ben Kars mellett nyertek győzelmet az oroszok, mely „Vitéz Lorisz-Melikov parancsnok győzelme“ nevet nyert. Ekkor 300 emberrel tette semmivé a hegyi lakók nagy seregét, ő maga pedig egy embert sem veszitett. E háború alatt oly híressé lett, hogy Kars bevétele után e vár parancsnokságának nehéz hivatala bizatott reá. Még e háború előtt jegyben járt Árghutheán tábornoksegéd leányával: Annával; azért két heti szabadságidőt kért, megesküdött jegyesével, kit Karsba vitt.

1856-ban visszatért Kaukasiába, hol 31 éves korában vezérőrnagyi rangra emeltetett. Az 1858-ik évet Kaukasia helyettes uralkodója szolgálatában töltötte. — 1863-ban alhadvezér, 1865-ben tábornoksegéd és 1875-ben lovassági vezér lett. 1877-ben — az orosz-török háború idejében Lorisz-Melikov neveztetett a kaukazusi hadtest parancsnokává. Ápril 12-én lépte át seregével ázsiai Törökország határát; nehány kisebb csatározás után máj. 5-én kezdett hozzá Árdáhán bombáztatásához. Ennek elfoglalásáért kapta György harmadosztályú jelvényét. Okt. 3-án győzte le Muchtár pasát; ekkor kapta György másodosztályú jelvényét. E győzelem ideje alatt elfogott 7 pasát, 100 magas állású katonát, 36 ágyút és egyéb hadi felszerelvényt. Nov. 5-én foglalta el Karsot, melyért grófságot kapott.

Lorisz-Melikov száznyolczvan csatában vett részt és egyben sem sebesült meg. — 1879-ben neveztetett ki Astrakán, Számár és Szarathov kormányzójává. 1880-ban belügyminiszter, később dictator volt.

Notovics Miklós orosz irónak e napokban Párisban megjelent franczia könyvében (III. Sándor czár és környezete) egy helyen azt olvassuk, hogy az elhunyt II. Sándor czár halála előtti napon ép valami katonai parádéra akart elmenni. Lorisz-Melikov gróf kérte a czárt, hogy ne menjen el a parádéra, mert baljoslatú hirek vannak a városban elterjedve. A czár megigérte, hogy nem megy el és még az nap meglátogatta Alexandra Josipovna nagyherczegnőt, a ki betegen feküdt s elmondotta neki, hogy holnap nem megy el a csapatszemlére, mert — mint mosolyogva megjegyzé — „Lorisz szobafogságra itélte“... Másnap már a nihilisták gonosz merényletének áldozata lőn a czár és Oroszország trónja üresen állt!

Külsején is látszott az örmény typus. Több nyelvet beszélt — szépen. Az orosz költők közül Puskint, Lermontovot szerette. Szerette szülőföldjét: a Kaukazust. Tisztelte mások véleményét, ő magát pedig nem tartotta csalatkozhatlannak.

Az utolsó években félrehuzodott a működés teréről. 1885. nyarát Wiesbadenben, az 1886—87-ik évet pedig Nizzában töltötte. A földrengés házának, melyben lakott, széthasitotta falait. Földrengés után négy hétre vért kezdett köpni; így tartott ez az állapot két hónapig. És különös, hogy az az ember, ki hasadt falak közt hált, ki annyi csatában vett részt, ki mellett patakként folyt a vér: most mihelyt köpetjében meglátta a vért — nagyon megijedt. . .

Nizzában sok jelentékeny, magas állású férfiú látogatta meg: ezek közt volt az örmény Nubár pasa, Egyptom volt miniszterelnöke. A gróf mindig szivesen hallgatta az eszes pasa érdekes elbeszéléseit... A gróf sem testét, sem kezét egyszer sem mutatta az orvosoknak; öt órával halála előtt újra kérte az orvos a beteget, hogy engedje meg, hogy mellét megvizsgálja; mire a gróf: „Ma nem, de — ha élek — holnap és ha nem...“ És az nap este 1888. decz. 12-én kiadta nemes lelkét. Hatvannégy évet élt.

Két fiú- és három leánygyermeket hagyott hátra; mindkét fiú katonai szolgálatban áll. Nagyobb leánya, Novikof, a volt konstantinápolyi orosz követ fiához ment nőül. Habár nagy hivatalokat viselt, családjának nem hagyott valami roppant nagy vagyont. Évenként — haláláig — 24.000 rubel (38.880 frt) nyúgdíjt kapott.

Holt testét Tiflisbe vitték. Mákár katholikosz rendeletére a tiflisi consistorium az örmény zárdatemplom pitvarába temette el Lorisz-Melikov gróf földi maradványait. E pantheonban nyugszanak az örmény hősök: Der-Ghugászián (Terkugászov), Lázárián, Szelgovnigeán tábornokok és más jeles örmények.

„Halálával — mondja orosz életirója — Oroszország megfosztatott legtehetségesebb, legönzetlenebb és leghivebb fiainak egyikétől.“

Szongott Kristóf.

Az örmények óhaja.

— Pátkánián Ráfáel szatirája. —

Oh mint szeretném, hogy szabad, müvelt
Legyen az örmény — s megelégedett;
Háztája lenne földi édene —
Csak erre semmi pénz ne kellene!

Oh mint szeretném, ha egy szép napon
Örményhont látnám, mint volt egykoron:
Szabaddá téve ellenségitül —
Ha nékem ez pénzembe nem kerül!

Oh mint szeretném, hogy ha tudomány
Körünkben is terjedne szaporán,
S mindenki nyerne fenkölt szellemet —
Csak én ne lássak gyüjtö-íveket!

Oh mint szeretném, hogy fiút, leányt
Müvelni: lenne sok jó iskolánk,
S az ifjuság külföldre járna el —
De úgy ezért ha egy fillér se kell!

Oh mint szeretném, hogy örmény hazánk
Földjén legyen egy akademiánk,
S hogy lenne az müvészetek hona —
Csak szó a pénzröl ne legyen soha.

Oh mint szeretném, hogy a honfiak
Fegyvert legjobbat, s ágyut kapjanak,
Cserkeszt, kurdot elüznék véreink;
Csak pénzt ne kérjenek vitézeink!

Ha nemzetünket érné egy csoda:
S szabadságát megnyerné általa —
Az lenne még egy dicsö gondolat...
Királyuknak hogy megválaszszanak!

Simay Gergely.

Az utolsó örmény király kardja.

Örményországnak utolsó királyától, VI. Leotól, a ki Párisban, a saint-denisi templomnak egyik sírboltjában aluszsza örök almát, nagybecsű történeti emlék maradt fenn korunkig: az a kard, melylyel országának függetlenségeért hősies kitartással küzdött az egyptomi mohammedan hordák ellen.

Ez a kard századokon át részét képezte a kincseknek, melyeket a sis-i örmény patriarkhák féltékeny gonddal őriztek kolostoruk falai között. A mult században a taurusi turkomanok elrabolták e kolostorból a legbecsesebb tárgyakat, köztük az utolsó örmény királynak a kardját is. A turkoman főnök, ki a zsákmányból e kardot osztályrészül kapta, fiának hagyta azt.

1850-ben e nevezetes emlék Juruk-bey tulajdonában volt, a ki folyvást magával hordta VI. Leo király kardját. Ez a bey magára vonta a török kormány figyelmét a vezetése alatt álló csapatoknak a Taurus vidékén folytatott pusztitó portyázásaival. A porta elrendelte, hogy egész törzsével együtt telepedjék le Karamania falvaiban s ne folytassa tovább az egész környék vagyonbiztonságát veszélyeztető nomád életet. A bey megtagadta az engedelmességet, mire a porta Vetsi pasának vezetése alatt katonai expeditiot küldött ellene, a ki le is verte aztán a lázadókat. Juruk-bey Konstantinápolyba ment kegyelmet kérni. Engedélyt nyert arra, hogy megtartsa a híres kardot, s a rablóvezér sietett jó drágán eladni azt egy előkelő örmény urnak, Bédán-beynek, Mehemet Ali egyptomi alkirály egykori udvari orvosának.

Bédán-bey, a ki teljes tudatában volt e fegyver nagy értékének és jelentőségének, több fényképi felvételt készíttetett róla s e fényképek alapján Langlois Victor, jeles franczia tudós tanulmányozás tárgyává tevé és leirta[1] a kard pengéjére vésett örmény feliratokat.

VI. Leo kardjának pengéje meghajtott alakban a legtisztább damascusi aczélból készült. Teljes hossza a markolat végétől a hegyeig 85 centiméter. Egyik lapján arabeszkekből álló hosszú szalaggal s aranynyal beégetett örmény feliratokkal van diszítve. A diszítésnek felső részében, a mely legtávolabb van a markolattól, trophea látható a Szentháromságnak jelképe, egy háromszög fölött. A trophea zárt koronából s zászlókból és bárdokból áll. Nem lehetetlen, sőt valószinű, hogy ez a trophea későbbi eredetű. Másfelől azonban kétségtelen, hogy az alatta levő diszítéseknek származása az örmény királyság régi időszakaira vezethető vissza. E diszítés részletei ugyanis feltünően hasonlitanak a XIV-ik századbeli örményországi pénzeken s különösen a Lusignanok ciliciai érmein[1]) látható jelvényekhez és rajzokhoz.

---

[1] Journal Asiatique, V. Serie, 16-ik kötet, 259—264 l.

A hét örmény felirat, melyeket a kardpenge két oldalán és a hátán olvashatni, jobbára a Zsoltárok könyvéből van véve. Csak kettő e feliratok közül tesz említést a fegyver első tulajdonosának, VI. Leonak nevéről, a városról, melyben a fegyvert gyártották s a gyártásnak a keresztény időszámitás szerinti esztendejéről.

A trophea alatt levő, „isten szemé“-vel ékesített háromszögben látható az első felirat:

Հայր, Որդի եւ Հոգի սուրբն: (Atya, Fiú és Szentlélek Isten.)

Alatta gömbölyű keretben, mely a Szent-Szüzet s térdein a gyermek Jézust veszi körül, örményül e feliratot találjuk:

Uram, te benned biztam, hogy soha meg ne csalatkozzam!

Hét sorba foglalta a véső a következő felirást:

Adj hatalmat a te szolgádnak, életet a szolgálod fiának, s részesits engem a te jóságodnak tanújelében!

Igen érdekes az e feliratot követő diszítés, a királynak keretbe foglalt álló képe, jobbra fordulva, koronával fején s kettős kereszttel és jogarral kezében, a következő felirattal:

Ողորմութեամբն Աստուծոյ, Լեւոն թագաւոր Հայոց: (Leo, Isten kegyelméből Örményország királya!)

93 MAJ 3 /
KÉZDI VÁSÁRHELY

A kard markolatát érinti a következő keret, melyben e sorok láthatók:

A kik engem gyülölnek, lássanak és piruljanak, mert te, Uram, megsegitettél és megvigasztaltál engem!

A pengének másik oldalán látható díszités fölött a kereszt alakja van vésve s alatta a következő felirat:

Շինեալ ի քաղաքն Սիս ի Թւին Քրիստոսի 1366. (Készült Szisz városában, Krisztusnak 1366-ik esztendejében.)

Végül a kard hátán egy hosszú vonalban a markolattól csaknem a kard hegyeig ez a felirat olvasható:

A te jóságod által irtsd ki az én ellenségeimet s veszitsd el azokat, a kik engem üldöznek, mert a te szolgád vagyok.

A gyártás évszáma arab jegyekkel van megjelölve. Az arab számjegyek használata már a XIII-ik században meglehetősen el volt terjedve ugy a Keleten, mint a nyugati államokban is. Egy franczia krónikán, melyet a tizenharmadik század végén szerkesztettek, s melynek kéziratát a párisi nemzeti könyvtár őrzi, egészen olyanok a számjegyek, mint VI. Leo kardján. A mit egyátalán nem csodálhatunk, ha fontolóra veszszük, hogy az örményországi Lusignanok korában, sőt már az utolsó rupeni uralkodók alatt nagyon sokat elsajátitottak a frankok szokásaiból az örmények. Ismeretes a levél, melyet lámproni szent Nerszesz irt II. Leo királyhoz, hogy igazolja magát az örmény papság vádjaival szemben, s a mely részletesen felsorolja a ciliciai örmények közt meghonosult frank újitásokat. Nagy részök volt a nyugati szokások elterjesztésében különösen azon egyházi férfiaknak, kiket a pápai szék küldött Keletre, hogy kiirtsák az örmény egyházba becsúszott szakadártanokat.

A nagybecsű történeti emlék, melynek a fennebbi sorokat szenteltük, második uralkodási esztendejében készült VI. Leonak, Örményország szerencsétlen utolsó királyának, a kit egyptomi fogságából Aragonia és Castilia királyainak közbenjárása szabadított meg s a ki bebarangolván Olasz-, Spanyol- és Francziaországot, a celestinusok párisi kolostorában vonult meg s ott adta ki ezelőtt hatszáz évvel, 1393, nov. 29-én nemes lelkét!

Dr. Molnár Antal.

---

[1]) Ezeket az érmeket Langlois Victor részletesen ismertette »Numismatique de l'Armenie au moyen age« czímű munkájában.

Pünkösdi piros rózsák.

— Rajz. —

Irta: Kritsa Klára.

Gyönyörű szép tavaszi reggel van. A Szentlélek eljövetelének ünnepén a természet is ünnepelni látszik: teljes szinpompájában tárulván a szemlélő elé. Az azurkék égbolton egy parányi felhő sem látható; — a nap arany sugarai itt-ott átszürődnek a zöldelő fák ágain, vagy mosolyogva csókdossák a virágok kelyheit, melyeknek édes, mámoritó illata szétárad az enyhe légben; — a kedves kis madárkák — a tavasz ez örökös dalnokai — vidáman röpködnek az ágakon, dicshymnuszt zengvén a mindenség örök Alkotójának.

Oh mosolygó szép tavasz, oh boldog rózsás ifjúkor!..

Minden oly derült, minden oly vidám, csak a szegény Katinka arcza szomorú, csak az ő keblében lakik a sötét búbánat, mely arczának üde rózsáit elhervasztá s dús fekete hajzata közé ősz szálakat ültetett.

Ott ül a kis kerti padon elborult arczczal, mint midőn forró nyári nap után a derült égboltra ráborulnak a gyászos, komor fellegek.

Nagy sötét szemeinek bánatos tekintete oda téved egy szép pünkösdi rózsabokorra s annak apró, piros, félig kinyilt bimbóin pihen hosszasan.

Ilyen apró, piros pünkösdi rózsákból fonott koszorút vittek magukkal a falubeli székely leánykák akkor, midőn szülőihez mentek azon kérelemmel, hogy engednék el őt pünkösdi királynőnek.

— Miért nem választatok magatok közül királynőt? ezt kérdé tőlük az ő édes atyja mosolyogva.

— Azért — szólt a legbátrabbik — mert nem akarjuk, hogy irigység legyen közöttünk. Gondoltuk: legjobb, ha olyant választunk, a ki nem közülünk való, hanem örmény; így legalább nem lesz irigység. Katinkának van szép öltözete, nekünk nincs s így ő leginkább beillik pünkösdi királynőnek.

Az engedély megadatván, édes anyja felöltöztette őt rózsaszín ruhába s a kis leánykák megkoszorúzták fekete fürtös fejét.

Atyja oly szeretetteljes, jóságos mosolylyal tekintett reá, mintha gyönyörködött volna látásában.

Aztán így felöltöztetve, meghordozták őt a falu útczáin, s midőn megszólalt a toronyban a vecsernyére hívó harangszó, bementek a templomba s leültek elől a leánykák padjára.

Katinka érezte, hogy a szemek reá tapadnak, hallotta a mint hátul suttogták:

— Mily szép, mily kedves a rózsakirálynő, ez a kis örmény kisasszony.

És ő boldog volt, oly boldog, a milyen egy tíz éves gyermek lehet, kit a falubeli leánykák ünnepelnek, mint a szeretve tisztelt örmény földesúr egyetlen gyermekét; a kit otthon kényelem és jóllét környez s a ki szülőinek szemefénye.

Midőn a vecsernyének vége volt, haza kisérték őt a leánykák, megköszönve szülőinek a szép szivességet, hogy nem vetették meg az ők kérelmüket és elengedték Katinkát pünkösdi királynőnek.

Otthon teritett asztal várta őket. Nagy lakomát csaptak. Aztán a mint megkondult az estharangszó, búcsút vettek a leánykák és eltávoztak.

Oh mily ártatlan vidám nap volt ez!

Akkor az ő szivében csak öröm lakozott. Szerette a pünkösdi piros rózsának a szinét és illatát, de arra nem gondolt, hogy azoknak tövisei meg is sebezhetik.

És mily rövid vala az ő öröme, mily hamar beköltözött szivébe a bánát.

Azután a vidám, boldog nap után egy évre kiteritve feküdt a gyászravatalon az ő drága, édes anyja és ő nagy fájdalommal szivében, zokogva tett egy pünkösdi piros rózsákból fonott koszorút a feledhetlen kedves halottnak koporsójára.

Bármennyire fájt is szive az édes anyáért, de gyermekfővel mégsem birta felfogni akkor, hogy mit veszitett ő; hogy mily nehéz árvának lenni.

Hisz akkor ő még nem is volt teljesen árva. Hanem azután, hogy öt évet zárdában töltött, azután elvesztette szeretett édes atyját is — és abban a korban, midőn legnagyobb szüksége lett volna a szülők védelmére, akkor lett belőle teljesen árva.

Atyja temetése utáni napon, a mint ott ült szobájában, tompa fájdalomba mélyedve, hozzá lépett nagynénje s így szólt:

— Készülj Katinka, mert magammal viszlek! Ezután nálam fogsz lakni, az én leányom leendesz. Leányom Nina szeret téged; mily jól lesztek ketten együtt.

Ő megrázkodott. Unokanővére: Nina iránt megmagyarázhatlan ellenszenvet érzett; úgy fázott lelke közelében.

— Köszönöm jóságát néni! — mondá — de nem megyek. Itt maradok. Nem hagyom itt e kedves helyet: szülőim házát.

— Gyermek! — szólt a néni. — Egy fiatal leány így magára minden védelem nélkül nem maradhat. De különben is el kell hagynod e házat kedvesem, mert két-három nap mulva megütik a dobot e ház udvarán és elárvereznek mindent, hogy a hitelezőket kielégithessék. Még az anyai részt sem öröklöd, minthogy anyád évekkel ezelőtt kezességet vállalt volt atyád mellett. Szegény bátyámat a bánat ölte meg, mert oly vállalatokba bocsátkozott, melyek a tönk szélére juttatták... De ugylátszik, neked erről nem volt tudomásod. Lásd én csupa részvétből és rokoni jó indulatból akarlak magammal vinni.

Tehát még születése helyétől is, a hol boldog gyermekéveit töltötte, meg kelle válnia örökre.

Oh mily árvává, mily koldussá lett egyszerre!

Szivét a fájdalom vasmarokkal szoritá össze. Nem is figyelt arra, miként csomagoltatá be nénje az ő holmijait. Csak akkor tért magához mély fájdalmából, midőn Erzsébet, a jó öreg szolgáló, feladá utifelöltőjét és kalapját s levezette őt a kocsiig; itt megcsókolá kezét és sirva mondá:

— Menjen kisasszony! a tekintetes asszonynál bizonyára jó dolga lesz.

A többi cselédek is mind sirva csókoltak kezet neki s olyan lelkükből mondották:

— Segélje meg az árvák Istene, drága jó kisasszony!

És rajta újra erőt vett a fájdalom; nem is tudja miként ült fel a kocsira, s miként ért be nénjével a városba.

Oh mily sivár, mily szomorú éveket töltött el nénje házánál!

Hej, mert nehéz sorsa van a szegény árvának! a ki egykor jóllétet élvezett s a ki a balsors folytán rokonai könyörületére van utalva, annak keserűen ízlik a kegyelemkenyér.

A házhoz gyakran jártak vendégek. Ő azonban nem vett részt a mulatozásban; ilyenkor bevonult a számára kijelölt félreeső kis szobácskába, vagy — ha szükség volt — segitett a konyhán a szakácsnőnek, kitől lassanként eltanulta a sütés és főzés mesterségét.

Egy alkalommal az a rendkívüli eset történt, hogy a szobaleányt érette küldötte nagynénje, azon izenettel, hogy a vendégek látni kivánják.

Rendbe szedé öltözékét s dobogó szivvel lépett a szalonba.

Többen voltak ott jelen fiatal leányok és férfiak.

Ő zavartan sütötte le szemeit. Nagynénje megfogá kezét.

— Jer te vad leány! — mondá — kedves vendégeink meg akarnak ismerni. És megmondá egyenként a vendégek neveit.

— Az én hugocskám embergyűlölő, különösen a férfiak társaságát kerüli nagyon, igy szólt Nina.

— Az lehetetlen! mondá a vendégek közül egyik is, másik is.

Aztán kérték őt, hogy zongorázzék és énekeljen valamit, mert hallották, hogy tud szépen. Ő szabadkozott, de nagynénje intett neki, hogy teljesitse a vendégek kivánságát. Oda ült hát a zongorához és eljátszott egy ábrándot, azután elénekelte, zongorán kisérve, azt a dalt, melyben e szavak is előfordulnak:

»Örök tavasz nyiljék neked,
Szivem soha el nem feled.«

Midőn elvégezte, föltekintett s szeme két ragyogó sötét szem tekintetével találkozott, melyek oly mély bensőséggel voltak reá függesztve. És e sokat mondó sötét szemek tulajdonosa, magas deli termetű, barna férfiú, hozzá lépett, s elismeréssel szólt játékáról, énekéről. Erre Katinka is mondott valamit, de már arra nem emlékszik hogy mit; arra sem, hogy mit szóltak hozzá a többi vendégek; nem tudja, hogy miként folyt tovább a társalgás, csak azt tudja, hogy az a két csodásan fénylő szem oly melegen tapadt arczára, hogy egészen áthevült.

Aztán midőn a társaság szétoszlani kezdett s az a sötét szemű férfi búcsúzva ajkaihoz vonta kezét, ő érzé, hogy e szemek sugarai szive mélyeig hatottak s miként a feslő rózsa, mely a nap melegének érintésére széttárja kelyhét, az ő szive is megnyilt egy eddig ismeretlen, boldogitó fájdalom érzésére.

És sivatag életének viruló oáza lett az a férfi, kinél lelke, miként a fáradt vándor, megpihenhetett.

Hanem azután többé nem hivták be, ha vendégek voltak a háznál. Oh! pedig a lelke úgy vágyott utána, a szive ugy fájt érette, de nem látta őt sokáig.

Egy szép tavaszi délutánon, a mint a virágokat öntözte a kertben, háta mögött egy kellemesen csengő férfi hang szólalt meg:

— Ugy látom szereti kegyed a virágokat. Oh ha én virág lehetnék!...

Katinka érezé, hogy arcza mint gyuladt ki a felfutó vértől. Hátrafordult s maga előtt látta őt, ábrándjainak tárgyát, kinek szemsugarai lángra lobbantották szivében a szerelem szikráját.

— Ön az uram? mondá közönyös hangot erőltetve, míg szive hangosan dobogott.

— Igen én vagyok! Oh ha tudná mióta keresem az alkalmat kegyeddel találkozhatni! De ne mondja nekem: uram, az oly ridegen hangzik, mondja: Gerő.

Igy beszélt a férfi, aztán közelebb lépve hozzá, kérdé:

— Melyik a Katinka kedvencz virága?

— A pünkösdi piros rózsa, mert gyermekkori kedves, ártatlan emlékek fűznek e virághoz.

— De én itt nem látok ilyen virágot.

— Nina nem kedveli; azt mondja, hogy nem uri nőknek való virág ez.

— Hagyja Katinka, küldök én magának ilyen virágot. Holnap ugyis pünkösd napja van, tehát az ünnep tiszteletére és jelképeül...

Itt félbeszakitá magát s megfogva a Katinka kezét, mondá:

— Tegyük fel, hogy kegyed valóban gyűlöli az embereket, hát engem gyűlöl-e?

— Én senkit nem gyűlölök.

— Hát szeret-e valakit?

— Szerettem szülőimet, szeretem a virágokat és...

Könnyei elfojták szavát.

Gerő gyöngéden átölelé, meleg tekintetét hosszasan rajta pihenteté, aztán mély érzelemtől remegő hangon igy szólott:

— Ne sirjon aranyos Katinka, hanem feleljen a kérdésemre: Szeret-e engemet?

Ő lángoló arczát a Gerő keblére rejté.

— Lássa Katinka! — folytatá Gerő — én magát annyira szeretem, a mennyire férfi képes nőt szeretni s ha Katinka is szeretne engem, úgy többé nem lenne oka sírni, mert oly boldoggá tenném, még a szellőtől is megvédeném!

Aztán forró csókot lehelve homlokára, újra kérdé:

— Mondja hát drágám, szeret-e engemet?

— Katinka! Katinka! hangzott a házból nagynénje szava. És ő, mint egy megriasztott őzike, kibontakozva az ölelő karok közül, szaladt a házba, hogy nénje parancsának eleget tegyen.

A következő hajnalon, melyre pünkösd ünnepe derült fel, zene szólott kis szobácskája ablaka alatt. Ő felülve ágyában gyönyörgödve hallgatta a szép darabokat — s a midőn ezt játszták:

»Örök tavasz nyiljék neked,
Szivem soha el nem feled« —

akkor szive kimondhatatlan édes érzések közt dobogott.

— Oh Gerő! Gerő! suttogá boldogan s visszafekve ágyába, lehunyta szemeit, hogy lelke elé idézhesse a szeretett férfi alakját.

Reggel ott találta kis asztalán a pünkösdi piros rózsákból kötött illatos csokrot. Kezébe ragadta, csókokkal halmozá s oly kimondhatlanul boldognak érezte magát. Az ajtó nyilásra, mint a tetten kapott bűnös, ijedten összerezzent, el akará rejteni a csokrot, de már késő volt. Nina belépve, meglátta azt.

— Ne rejtsd el! — szólt izgatott hangon. — Add ide!

— De hisz te nem szereted a pünkösdi rózsákat, igy szólt ő.

— Szeretem, vagy nem szeretem, ahhoz semmi közöd! A csokrot add ide, mert az nekem volt szánva, tévedésből hozták ide.

Ő vonakodott átadni, de az indulatos leány kiránta kezéből.

Ekkor a virág száráról rózsaszinű papirdarabka hullt le, mely gyöngéden rá volt csavarva; Nina szétbontá és elolvasá a mi reá irva volt. Erre arcza elhalványult, ajkai rángatódzni kezdettek; eldobá a virágcsokrot, el a papirdarabkát, s arczát kezeibe temetve zokogni kezdett.

— Mi bajod van Nina? kérdé ijedten Katinka.

E szavakra letörlé könnyeit, Katinka elé lépett s így szólt:

— Ma zenéltek ablakod alatt, most már tudom, hogy ő zenéltetett; e virágcsokrot neked küldötte ő, pedig azt hittem, hogy csak tévedésből hozták neked. Tudd meg, hogy e férfit szeretem, annyira szeretem, hogy kész volnék érte mindenre!... Esedezem Katinka! — e szavaknál térdre borult előtte, kezeit összekulcsolva — hagyd őt nekem, add tudtára, hogy nem szereted őt, mert szived már másé! Neki enyémnek kell lenni! ne állj utamba! Távozz házunktól minél előbb, kocsink rendelkezésedre áll, de anyám előtt el ne áruld távozásod valódi okát! — Ha nem teljesíted kérésemet, megmérgezem magamat s gyászos tettemnek okozója te leszesz!

Ezzel fölemelkedett, s Katinka elé tollat, tintát s papirt helyezve, kényszerité őt, hogy irja le, a mit tollába mondatolni fog. És Katinka leirhatlan érzelmek közt, gépiesen irta le a következő sorokat:

„Uram! Én önt nem szeretem; szivemet már más birja. Távoznom kell e házból, hol, mint szegény árva, menedéket találtam; távoznom kell, hogy az ön szerelmi üldözései elől meneküljek.“

A boritékra is ráirta a czímet. Nina magához vette a levelet.

— Köszönöm! mondá s gyorsan elhagyá a szobát.

Ő pedig mély sóhajjal vevé fel a földről a rózsacsokrot és a papirdarabkát, melyre ily sorok voltak írva:

„Katinkám, egyetlenem! Halaszthatlan ügy miatt el kell távoznom e városból bizonytalan időre. Szeressen engemet Katinka s maradjon hű hozzám és mi újra találkozandunk, hogy soha többé el ne váljunk egymástól!.. E rózsacsokrot, kedvencz virágját, tekintse úgy, mint égő szerelmem jelképét. A sírig hű Gerője.“

Dobogó szivére szoritá a levélkét és rózsacsokrot; hirtelen azonban azon szavak jutának eszébe, melyeket ő ennek a forrón szeretett férfiúnak a kényszer hatalma alatt irt. Iszonyú fájdalom nyilallott át szivén. Avval a levéllel örökre el lesz szakitva tőlem ő; meg lesz sebezve az a szív, mely oly gyöngéden, oly nemesen szereti őt!...

De már most merre, hová menjen ő, a szegény eltaszitott árva?

Letérdelt s kezeit imára kulcsolva fohászkodott fel a magasba. S mintha a Szentlélek, a szegény árvák gyámolitója, gyujtott volna világosságot elméjében, egyszerre eszébe jutott, hogy nem messze egy kis községben, a hol rézbánya van, lakik anyjának egy nőtlen nagybátyja: bányahivatalnok, hozzá fog menni, nála fog egy ideig oltalmat keresni.

Csomagolni kezdé csekély holmiját, miközben újra és újra kezébe vette a virágcsokrot s ráhullatá könnyeit. Mikor készen volt a csomagolással, örök Istenhozzádot mondott a háznak, hol oly szomorúan töltöte napjait s hol mihelyt fölvirradt számára a boldogság napja, nem lehetett többé maradása, mintha neki nem lett volna szabad boldognak lenni.

Anyja nagybátyja oltalmába fogadta őt, a szegény eltaszitott árvát, s azóta itt van nála. De Gerő felől nem hallott semmi hírt, pedig gondolatai mindig vele foglalkoznak.

Ha szép holdas estéken hallja az esti szellő lágy suttogását, — mely oly panaszosan hangzik fülében, — ha érzi, hogy ez körülfogja termetét s megsimitja homlokát, szinte azt képzeli ilyenkor, hogy a Gerő szelleme ölté magára az esti szellő képét, hogy látatlanul megkérdezhesse tőle:

— Miért ütöttél oly fájó sebet forrón szerető szivemen?

Tegnap mult hat éve, hogy bevallotta előtte szerelmét és ma hat éve épen pünkösd napján kellett elhagynia azt a házat, hol a szép zene hangjai s a pünkösdi piros rózsacsokor oly boldoggá tették előbb, de annál boldogtalanabbá azután, mert ezek lettek árulóivá.

Hat hosszú évig nem tudni arról semmit, ki felgyujtá szivében a szerelem szikráját; ennyi ideig abban a kinzó helyzetben élni, hogy az, kiért a lelke most is úgy sóvárog, gyűlöli, megveti őt azon sorokért, melyeket írnia kellett — s a ki e sorok irására rákényszerité, az boldog annak karjai között, kit ő nem bir feledni soha!

Bánatos tekintetét a pünkösdi rózsabokor félig kinyilt piros bimbóin pihentetve, csak akkor forditja el onnan, midőn szemeit elhomályositják a bánat könnyei.

Arczát kezeivel elfödve, csendes zokogással áldozza könnyeit első igaz szerelmének.

Elmerülve bánatába észre sem veszi, a mint a kert ajtaja megnyílik, csak a közelgő léptek neszére riad fel.

Egy öt éves leányka — kit egy nőcseléd vezetett a kert-ajtóig — közelit hozzája; fekete ruhája gyönyörű, rózsás arczával olyan ellentétes.

— Azt mondták benn, hogy néni a kertben van. Ezt a szép virágot és levelet a néninek hoztam, így beszél üde csengő hangon.

Katinka átveszi a leányka kezéből a pünkösdi piros rózsákból kötött illatos csokrot s a levelet s a mint szemei a gyermek ragyogó sötét szemeivel találkoznak, szivét különös, megnevezhetlen érzés hatja át. A levél, a rózsacsokor, a leányka sötét szemeinek kifejezése, hirtelen egy sejtelmet ébresztettek lelkében. Ölébe veszi az

angyali kis teremtést, ki mint az édes anyához melegen hozzásimul s megcsókolja arczát.

Felbontja a levelet s mint midőn borús, zivataros nyári idő után, a felhőfoszlányok közül kibontakozik a derült kék égbolt s az arany napsugár meleg csókjától felszikkad a könnyázott föld: úgy derült fel a Katinka bánatos arcza s szemei, — melyekben még könyek ragyognak — fájó boldog kifejezéssel futják végig a következő sorokat:

„Drága Katinka! Emlékszik még reám? Oh én nem feledtem el kegyedet! Tud-e az feledni, a ki igazán forrón szeret?! Most már tudom, hogy azon levelet, mely szivemet úgy megsebezte, csak azért írta, mert kényszeritve volt reá. Megboldogult nőm hosszas betegsége alatt, mindent bevallott előttem. Ne nehezteljen reá, inkább szánja őt. Én is szánalomból vettem el, mert nagyon szeretett engem. De ha tudtam volna, hogy kegyed nem jószántából irta nekem azt a levelet, akkor... Oh akkor!... Ez a kis leányka az én gyermekem; ne gyűlölje őt anyjáért!... Azért jöttem most ide, e világtól elszigetelt helyre — hol kegyed annyi év óta visszavonultan él, — hogy kegyedet, hogy magamat boldoggá tegyem! Itt vagyok a kegyed szomszédságában a vendéglőbe szállva.

Katinka! ha él még szivében a szerelem érzete irántam, úgy legyen nőm; legyen anyja e szegény kis árvának! Ha elfogadja ajánlatomat, ezt adja azáltal értésemre, hogy ne küldje vissza e rózsacsokrot, kedvencz virágát, soha ki nem alvó szerelmem jelképét! Gerő.“

Katinka e perczben feledi a hat év alatt átélt szenvedéseit. Hálafohász röppen ajkairól a magasba. Áldja a Szentlélek Istent, hogy e szép napon, midőn minden őrül, az ő lelkéről is a boldogság fénysugarával eloszlatta a sötét bánatot.

A kis leánykát, a rózsacsokrot csókjaival halmozza, hiszen az ő boldogságának előhirnökei ez az ártatlan gyermek s ezek a szép pünkösdi piros rózsák!...

* * *

Fletcher Margit Szamosújvárról.

Az 1891-ik év nyarán két angol kisasszony: Fletcher Margit és Le Quesne Róza utazta be hazánkat, és erről az utazásukról „Élet- és jellemrajzok Magyarországból.“ (Sketches of life and character in Hungary) czimen, egy igen érdekes könyvet adtak ki illusztratiókkal. E könyvet az angol sajtó nagyon rokonszenvesen fogadta. Sok jó akarattal és melegséggel van irva. Bizonyára több angol turistát fog — mint irta levelében — vonzani a szép és regényes Erdélybe. E könyvből közöljük hű forditásban a Szamosújvárra vonatkozó részletet.

„A kolozsvári vasúti állomásnál — irja — találtuk az Emke titkárát, ki megváltván vasúti-jegyeinket Szamosújvárig, aggodalmason nézegetett köröskörül, vajjon nincs-e valaki, a ki a mi utitársunk lehetne. Egyszerre csak a szeme egy vadász-öltözetben levő magas és karakterisztikus alakon akadt meg. A titkár aggodalmas arcza kiderült; s a megnyerő egyént úgy mutatta be, mint gr. Lázár J-t, kivel egy kocsiba ültünk, s a titkárt nem láttuk többé. Ha végig gondolok nyári bolyongásainkra, Magyarország egyik végétől a másikig, a barátságos és szivélyes arczoknak egy hosszú sorozata vonul el képzeletemben, kik kendőket lobogtatva „Isten hozzádot (good-bye) mondanak az állomásoknál. Nagy megkönnyebbülésünkre gróf L. folyékonyan beszélt francziául. Mindjárt érdeklődni kezdett utazásunk iránt s a már megállitott úti tervünkön lényeges változtatásokat ajánlott. Mint műkedvelő s a vad-természet barátja előtt a vasút unalmas. Azt ajánlotta nekünk is, hogy úti tervünkből hagyjunk ki több várost, s azok helyett vegyünk be vadregényes, s még ismeretlen hegyes vidéket. Ennek szépségéről, a sportról, a völgyek parasztjairól oly elragadtatással beszélt — s beszédjét heves gesticulatiókkal kisérte, — hogy csakhamar meggyőződtünk szavainak igazságáról. Sz.-Újvártt, mely a legközelebbi megálló helyünk volt, bucsúztunk el a gróftól, s megigértük, hogy Beszterczéről meg fogjuk látogatni vadászlakát, — Borgo-Prundon. — A mint a

vasúti kocsiból kiszálltunk, hangosan kiáltotta: „Polgármester“! Egy hang válaszolt a sokaságból, mely utat nyitott egy közép termetű már szürkülő embernek, hogy előnkbe juthasson. Ekkor magunkra maradtunk a polgármesterrel, ki azonnal igyekezett felvilágosítani, hogy ő (Gopcsa Joachim tanácsnok) tulajdonképen nem a polgármester, mert ez nincsen itthon, de azért ő mindenben helyettesiteni fogja épen olyan jól.

Szamosújvár különösen azért nevezetes, mert ez az otthona egy örmény telepnek, melynek lakói megtartották ősi nyelvöket s eredeti tipusokat; s felette büszkék eredetökre. A mi emlékünkben különösen megmaradt a különböző nyelveken való beszélgetés hallása s a háttérben egy fekete bival-csorda elvonulása (procession). A helyettes polgármester, okvetlen be akarván mutatni nekünk egy valódi örmény tipust, bevezetett egy vendégszerető családba, hol egy gyönyörű leány (Ámirás Vetti) állott bámulásunkra. A polgármesteri méltóságot viselő vezetőnk — ki tudott németül is — hol magyarul, hol örményül beszélt. Lerajzoltuk a szép leányt, de alkalmas tolmács hiányában nem köszönhettük meg e kedves család szivességét. . .

Ámirás Vetti.

Más nap Beszterczc felé vettük utunkat.“

Bevezetéssel ellátta és angolból forditotta:

Kovács János.

Könyvismertetés.

— Egy könyv ötvenegy nyelven. —

A bécsi mechithárista atyák nyomdájából a napokban igen csinos kiállitású munka került ki, mely — ha el is tekintünk attól, hogy a nyomdászatnak egyik remeke — belső nagy becscsel bir és így érdemes az olvasó figyelmére. Ez a mű egy imából áll, mely a szentmisében ezen szavakkal kezdődik: „Uram, ki megáldod azokat, a kik téged magasztalnak…“ E munka ugyan nem egészen új, mert most második kiadása látott napvilágot; azonban sok változás történt benne annyiban, hogy az első kiadás csak huszonöt nyelven jelent volt meg, holott ez már ötven nyelven szól.

Tekintettel arra, hogy az első — 1837-iki — kiadás óta az élő nyelvekben sok változás történt, minden egyes nyelv egészen újonnan fordittatott le a saját nemzetbeli szakértő nyelvészek által.

Különös emlitést érdemel az is, hogy a czigány nyelvre való forditását, József főherczeg Ő Fensége volt szives magára vállalni, a ki tudvalevőleg a magyarországi czigány nyelv legjobb ismerője.

Minden nyelv alatt ott látjuk a forditó nevét; ezek sorában találjuk a többek között: O Schlechta Wssehird bárót, ki a török-franczia nyelv új kifejezéseiről irott szótárjával és a perzsa irók munkáinak átforditásával lett ismeretessé. Szanszkrit nyelvre fordította a mondott imát Bühler G. királyi tanácsos és tanár, héber nyelvre Bickell G. tanár, szir nyelvre Rahmani Alajos Efrem, edessai érsek; a régi ethiopiai és ámhári nyelvre Guidi J. tanár, a copt nyelvre Martinetti tanár…

Legelől állanak azon nyelvek, melyekre aranyszájú Szt.-János azon magasztos imáját leforditani nem kellett, mivel ezen nyelvek misemondó-könyveiben fel van az véve. És ezek a következők: az eredeti görög, az ó-örmény, az iberiai, az arab, a melchita missale szerint; a cyrill, a szláv missale szerint; hasonlóképen az orosz, a rumén és szerb, saját misemondó-könyveik szerint. . .

Az ötvenegyedik nyelv nem természetes, hanem mesterséges, és ez az ugynevezett általános vagy volápük nyelv; ezt maga a nyelv feltalálója Schleier J. M. forditotta le.

Különben a nyelvek a következő sorban vannak egymás után elhelyezve: ó-görög, ó-örmény, iberiai, arab, cyrill, orosz, rumén, szerb, latin, héber, német, ángol, irlandi, új-örmény, hollandi, kimréds, franczia, czigány, szláv, horváth, új-görög, velf, magyar, olasz, finn, lengyel, albán, török, lapp, japani, cseh, ethiopiai, irlandi, copt, sváb, ó-syriai, scott, ámhári, spanyol, dán, norvég, szanszkrit, goth, flamman, perzsa, portugáll, szyrus, litvan, tot, georgiai és volápük.

A könyv latin czíme a következő: Praecatio pro universa Ecclesia ex sacra liturgia S. J. Chrysostomi, quinquaginta linguis exarata. Curavit P. Gregoris Dr. Kalemkiar ex Cong. Mechitharistarum. Vindobonae 1893.

Ezen nagy becsű munkát — mint a lapokban olvassuk — a mechitháristák főapátja, személyesen ajánlotta fel szentséges atyánk XIII. Leo pápának, ötven éves püspöki jubileuma alkalmából. Ez az ékesen kiállitott munka akármely szalonban és könyvtárban helyet foglalhat; 110 lap, nagy negyedrét. Ára szép kötésben 3 frt. 50 kr.

Kapható Bécsben a mechitháristák nyomdájában és minden könyvkereskedésben.

G. G.

Pünkösdi visszaemlékezés.

— Tárczalevél. —

Már régen azon töröm a fejemet, hogy mit tudnék én irni az „Armenia“-ba? Gondolkoztam én sok mindenről, de hiába gondolkoztam, mert nem értek én ám „sok mindenhez“; aztán tudja Isten a hogy teltek-múltak a napok, úgy változtak az én gondolataim is.

A míg a tél kellemein és furcsaságain elmélkedtem, — megjött a tavasz! De jó Ég mit irjak én a tavaszról? a fejlődő természetről és annak szépségeiről? Hiszen mindenki látja azt a maga módja szerint; különben is nem avatkozom a poéták dolgába! A nap, hold és csillagok? Ezekhez a szerelmeseknek vannak kiváltságos jogaik; ezekhez azért sem szólhatok, mert könnyen rendreutasithatna valaki: „Kiki a maga mesterségét folytassa.“ Dehát tudja-e a Szerkesztő úr, hogy én nem folytatom a mesterségemet? Pedig már jó nagy vagyok; de miért is nöttem meg? miért tüntek el a gyermek évek oly hamar, ha nem tudom beleélni magam e „nagyságba.“ Visszasir a lelkem az elmult szép időkre, szeretném látni azt a várost s benne a mi kis házunkat, hol gyermekkoromat leéltem.

Emlékszem sok-sok évvel ezelőtt is épen egy nap választott el a pünkösdtől; csak akkor derűlt volt az ég, melegebben sütött a nap, szebben énekeltek a madarak s ezen a gyönyörűséges szép napon költözött gyermeki szivembe az első nagy bánat!...

Hogy is volt? Igen, igen, tudom már! még nem jártam iskolába, de azért volt nekem hét fiú játszópajtásom; én voltam köztük az egyetlen leány. Nem törődtem egyébbel, csak avval, hogy a szürömet ki ne tegyék a „kurucz társaság“-ból; így neveztük el kompániánkat. Itt minden a legkomolyabban ment. A bátyám választatott meg vezérnek, ő irta meg a törvényeket; a többiek az alattvalók valának, én pedig valami szükséges rossz lehettem közöttük, mert mindenfélére felhasználtak. Az igaz szünetlenül rám járt a rúd, nem telt egy nap, hogy ki ne kapjak. Árulkodni nem mertem, s így mindig magam valék egyedűl a bünbakk. Olyan elkeseredve mondta az anyám: „Istenem! mi lesz ebből a leánykából, örökké a katonásdi, legalább egyszer látnám babázni.“

Ekkor igazán komolyan elhatároztam, hogy nem elegyedem többé a rossz fiúk közé: tudok én magamban is játszani. Dehogy tudtam megállani! Alig vártam az ebédutánt, hogy az anyácskám — szokása szerint — délutáni álomra hajtsa fejét; ekkor szépen lábujjhegyen

kiosontam a szobából, ki az udvarra: ennek egyik elrejtett szegletében, a szokott gyülőhelyen megpillantottam a „kuruczokat.“ Valami nagy dolgon törik a fejeiket: körbe vannak állva, a vezér középen szörnyen deklámál. Kiváncsian megyek feléjök; vártam, hogy szólitsanak meg.

— Hiszen itt van Ilike! — kiált fel bátyám — jer csak ide! komoly szónk van veled. — Azután ünnepélyes halk hangon így folytatá: Ma szünidőt kaptunk s mi szivarozni akarunk, de nincs dohányunk.

Erre kajánúl mosolyogtam, mert észrevettem, hogy ismét reám szorultak.

— Látod te mindig büszkesége voltál a kuruczoknak — folytatá hizelgő hangon — hű és ügyes katona, most is téged tüntetünk ki azzal, hogy tervünket véghezvidd.

Büszkén emeltem fel e dicsérő szavakra örmény arczomat s gyermek észszel szentűl hittem, hogy én bennem egy igazi... vezér vész el.

— Hát mit csináljak? kérdém hetykén.

— Be fogsz menni abba a szobába, hol mama alszik — mondá örömmel; — a csemegetár alsó részének második polczán jobb felől találsz egy sárga szelenczét: abból kiveszel annyi dohányt, a mennyi a markodba elfér és azt nekünk kihozod; de vigyázz, hogy mama fel ne ébredjen.

Az utolsó szavakat már alig hallottam; rohantam a ház felé. Nesz nélkül nyitottam fel a szobaajtóját; mindent úgy találtam, a hogy a bátyám mondta. Reszkető kezekkel nyúlok a sárga szelencze után, közbe remegve pillantok mama felé, hogy nem ébredez-e? Minden jól megy; a dohány már a markomban... a szelencze már befedve. Teljesen megnyugodva készültem visszatenni; de oh! csak a fedelét találtam megfogni s az alja nagy zörejjel hullott a földre. Elhült a vér bennem.

— Mit csinálsz? riad fel mama.

— Semmit — felelém megrökönyődve.

De nem addig van! Vallatóra fognak, veréssel fenyegetnek úgy, hogy ijedtemben mindent megmondottam: ki küldött? miért küldött. Az lett a vége, hogy a vezér úr az egyik, a hű katona a másik szegletbe kerűlt; a többi kuruczok haza takarodtak.

Másnap volt pünkösd első napja. Az előző nap eseményét teljesen elfeledve, bizalmasan közeledtem az összegyült kuruczok felé. De nagy meglepetésemre valamenynyien komolyan néztek rám és midőn az okát kérdeztem, a vezér kijelenté, hogy Ilike — a törvény értelmében — a tegnapi árulkodásért tizenkettőig megcsapatik.

Nem akartam hinni füleimnek. Engemet? kit mindannyian hű, engedelmes, ügyes katonának tartottak, számtalan érdemeim daczára ily szigorúan büntessenek, mint a legközönségesebb katonát? Egyszerre felébredt bennem a női büszkeség, mely védelmet keresett. Eszeveszetten rohantam mamához és zokogva adtam elő szándékukat; felfedeztem a szövetséget; egy percz alatt az egész titkot feltártam: vezért, törvényeket... szóval mindent, a mi csak a szivemen feküdt.

Ezzel vége szakadt mindennek; a kurucz társaság feloszlott. Igy esett meg az az eset, hogy piros pünkösd első napján mondatott ki szegény árva fejemre ez az átkos szó „áruló.“

Engedjen meg Szerkesztő úr, hogy ezzel az egyszerű gyermekmesével untattam; de én nekem még csak ilyen emlékeim vannak.

Harmath Ilona.

* * *

„A szegény tanulókat segélyző egyesűlet“ négy társas estélye.

Gyergyó-Szt.-Miklós 1893. aprilis 30.

Gondolkoztam a fölött, vajjon melyik szerkesztőt kérjem fel arra, hogy e sorokat napvilágra juttassa és csakhamar abban állapodtam meg, megkérem erre az „Armenia“ igen tisztelt szerkesztőjét. Igen mert jól tudom, hogy ő készséggel enged tért oly dolgoknak, melyek a jótékonyság gyakorlására buzditólag hatnak, annyival inkább, mivel az alább elmondandóknál a szereplő személyek nagyobb része örmény.

A fennebbi czím után tudhatja a t. olvasó, hogy a gyergyó-szentmiklósi szegény tanulókat segélyező egyesület jótékonyczélú tánczestélyeiről van szó.

Az első estélyre, mely ápril hó 8-án tartatott meg, Kálmán Istvánné és Deér Kálmánné voltak kiküldve rendezőkül, de az előbbi helyett, ennek gyengélkedése folytán, a rendezést Orel Máténé volt szives elvállalni. Meglepetés nem volt. Közönség nem nagy számmal vett részt, de azért a mulatság kedélyesen folyt le. Jövedelem 8 frt. 55 kr. volt.

A második tánczestélyt Lázár Zakariásné és Orel Dezső rendezték április hó 15-én. Közönség igen szép számmal volt összegyülekezve. Meglepetésül Deér Kálmán egy monológot adott elő ügyesen, Liebl Ede igen szépen énekelt és Csergő Erzsi kedvesen szavalt egy költeményt. A közreműködőket zajos tapsokkal jutalmazta a közönség. Azután vígan folyt a táncz, mely éjjeli $^{1}/_{2}$ 2 óráig tartott. Jövedelem 26 frt. 30 kr. volt.

A harmadik társas estély Orel Máténé és Kritsa Konrád rendezése mellett ápril hó 22-én tartatott meg nagy közönség jelenlétében. Ez alkalommal a rendezők a közönséget a „Jean Marie“ czimű kitünő franczia dramolette, mit ifj. Szász Károly forditott, színre hozásával lepték meg. A szereplők: Theréz (Csergő Erzsi), Jean Marie (Deér Kálmán), Joel (Liebl Ede) jól oldották meg szerepeiket. A közönség nem volt fukar a tapsban. Előadás után mindhárman a lámpák elé hivattak. Csergő Erzsi két szép virágcsokrot kapott. — Azután táncz következett, mely mindvégig kedélyesen tartott. Jövedelem — a szinielőadás költségei miatt — 5 frt. 55 kr. volt.

Az utolsó jótékonyczélú tánczestély április hó 29-én folyt le. Rendezték: Kritsa Klára és Merza Vilmos. A rendezésnél segédkeztek: Orel Máténé, Lázár Zakariásné, Kritsa Róza, Fiala Rebi, Kritsa Konrád és Lázár Viktor. A Laurenczy nagy termét díszes, elegáns közönség lepte el. Ily fényesen sikerült estély egyik sem volt. A fáradhatlan, buzgó rendezőségnek nagy örömére szolgált, hogy e sikerült estélylyel ki tudta érdemelni a közönség teljes méltánylását. A mulatság a legvidámabb hangulatban éjjeli fél 3 óráig tartott.

Az estély meglepetéseül Zakariás Jenő, Petőfi „A hazáról“ czímű költeményét szavalta el hatásosan, melyért a közönség szünni nem akaró tapssal, a rendezőség pedig egy csinos virágcsokorral jutalmazta őt. Volt még egy szótagrejtvény és egy számrejtvény is Kritsa Rózától. Az előbbinek megfejtése ez volt: „A szegény tanulók öltözetére adakozzatok,“ a számrejtvényé pedig: „Ez estélyen is jól mulassatok.“ E talányok nagy érdekeltséget keltettek a közönség körében és számosan fejtették meg. A megfejtők nevei kisorsoltatván, nehány nyereménytárgy osztatott szét köztük. Ezen kívül kedves ifjú leányok szives készséggel árusitottak el többféle tárgyat; a befolyt összeg természetesen az egyesület pénztárát gyarapitja. E tárgyakat a következők adományozták: Orel Máténé 1 arczképalbum, 1 szekrényke, egy cserép virág; Lázár Zakariásné 1 üveg befőtt, 1 gyümölcstakaró; Kritsa Klára 4 párnához való reczebetét, 1 toiletteszappan; Kritsa Róza 2 kis virágváza; Fiala Rebi 1 könyv, 2 arczképkeret (kézi munka), 1 tál tészta, 1 igen szép és értékes üvegkészlet italhoz; Kritsa Konrád 2 kép keretben, Merza Vilmos 1 üveg befőtt, Lázár Viktor 1 szivartartó szivarokkal. Fiala Rebi még kék szalagból és rózsabimbókból (az egyesület szine) csinos rendezői jelvényeket készitett a saját költségén s a két főrendezőt egy-egy gyönyörű virágcsokorral lepte meg. Merza Vilmos pedig a rejtvények kinyomatási költségét felerészben viselte.

Volt még táncz-kisorsolás is, melynél a nők választottak tánczost.

A bevétel a csekély 20 kr. belépti díj daczára, a felülfizetésekkel együtt 62 frt. volt, kiadás volt 22 frt; tiszta jövedelem maradt 40 frt. Fogadják a t. felülfizetők — kiknek neveit nem lehetett följegyezni — s a jelen volt közönség az egyesület hálás köszönetét. **—a.**

* * *

☞ **Sajtóhiba.** *Dr. Molnár Antal érdekes dolgozatába (169 oldal utolsó sor) észrevétlenségből sajtóhiba csuszott be: VI. Leo nemes lelkét ezelőtt nem hatszáz, hanem ötszáz évvel adta ki.*

* * *

Kisebb közlemények.

A millenáris kiállitás néprajzi osztályára nézve különféle tervek merültek fel máris; melyek közül talán legalkalmasabbnak látszik a Németh Imre kiállitási igazgató által fölvetett terv. E szerint Magyarország népei egy nagy magyar helység keretében lennének bemutatva. A jellemzőbb vidékek egész külön udvarházat kapnának a faluban. A házakban a magyar nép épitkezési módját is bemutatná, az alföldi pitvaros, tornáczos háztól kezdve, a Szepesség magastetejű, keskeny fallal biró házáig, apró tornyos kiszögelléseivel. A székely díszkapúk, melyek a legnagyobb magyar épitészeti eredetiséget képezik mai napság, legszebb példányaikban kerülnének bemutatásra, ékes faragásaikkal, erkélyes, tornyos oszlopfejeikkel. A házak belseje tárná fel az igazi magyar népéletet. Az egyik házban lakodalom, a másikban egyéb népéleti jelenet lenne bemutatva. A fonóbeli népmulatságok s más ünnepi szokások, mint Betlehem-járás, húsvéti locsolás mind csoportositott alakokkal lennének élethiven jelképezve; sőt a terv szerint a kiállitás magyar helysége annyi házból fog állani, a hány megyéje van Magyarországnak. — A másik még részleteiben kidolgozatlan, de nem kevésbbé eredeti és érdekes terv, mely a kiállitásra hivatva lenne vonzó erőt gyakorolni, a debreczeni országos vásár. A hazai kereskedelemnek retrospectiv (történeti) bemutatásában egy igen érdekes fejezet lenne; melynek eredetiségét különösen a külföldiek megbámulnák. Ugy terveztetnék, — mint irják — a néprajzi kiállitás ezen része, hogy a debreczeni vásár képezze az egész kiállitás iparczikkeinek vásárpiaczát, a hol az eladó apróbb tárgyakat, kisebb iparárúczikkeket mintegy üzletben árulnák A debreczeni vásár tehát külső kép volna csak, vagyis keretül szolgálna, — maga a jelenet pedig körülbelől olyan, mint egy török bazársornak mozgalmas, zajos látványa. Részünkről azt hiszszük, hogy sem a tervezett magyar helységben, sem a debreczeni piacz utánzott látványosságai közt nem hiányozhatik a kiálliásból, a fáradhatatlan örmény kereskedő, (mint egyik hazai néptypus), az ő megszokott áruczikkeivel! — Emlitendőnek tartjuk e helyen, hogy dr. Herrmann Antal a néprajzi társaságban már kifejté, hogy az ezeréves nemzeti kiállitásnak bizonyos népismertető jelleget kell öltenie, — s hogy ez időleges néprajzi kiállitásból azután az állandó országos ethnografiai muzeumnak kell kifejlődnie; egyszersmind hangsúlyozza, hogy néprajzi tárgyak gyüjtésére és beszerzésére, a törvényhozástól is mintegy százezer forintnyi összeg megszavazása volna kieszközlendő. A kereskedelmi miniszter nézetét e kérdésben (illetve a dotáczio magassága tekintetében) még nem ismerjük!

Örmény családok Ámerikában. Az amerikai örmény kolónia nagyobbrészt nőtelen ifjakból áll; sőt azok is, kik nősek, feleségeivezérczikkében elismeréssel emlékezik meg egy örmény kereskedői társasczégről, különösen kiemelvén, hogy a romániai vámháború tartama alatt is nagy üzlet folyt, s ez időszeriut is folyik a borszéki viznek Romániába való szállitása által, — melyet a brassói Lázár és Verzár czég oly elismerésre méltólag teljesit:

Mi újság az örmény világban?

Zavargások Armeniàban. A »Daily News« czimű angol lap jelentése szerint a zavargások Caesarea (Kaisarieh) és Marsován kerületekben állandó. Három örmény templomban az isteni tisztelet alatt mohamedánok törtek be, és kirabolták a templomot. Számos emberélet esett áldozatul, az üzlethelyiségek bezárattak, a közlekedés fennakadt. Örményeket oly nagy számmal fogtak el, hogy az összes börtönök megteltek az elfogottakkal. A foglyok legnagyobb része a legelőkelőbb és leggazdagabb örményekből áll. A forrongást plakátok idézték elő, melyek a mohamedánokat az örmények ellen feltüzelték. — E tárgyban a porta az európai signatarius hatalmasságoknál hitelesitett diplomacziai képviselőihez a következő távirati körjegyzéket, illetve hivatalos dementit intézett: Több európai közlöny utóbbi időben tudósitásokat tett közzé oly állitólagos lázongásokról, melyek Caesarea, Yosgat és Mersovánban előfordultak volna, valamint a keresztények elleni kihágásokról is. Az egész tényállás bizonyos egyének letartóztatására redukálható, a kik maguk felségárulási plakátok terjesztésében bűnösöknek vallották magukat. Ezen jogos és törvényszerű rendőri intézkedésekre alapittattak a hatásvadászatra számitott sürgönyök, — s a külföldre oly egyének által küldettek, a kiknek érdekükben állott az emlitett kerületekben a helyzetet felzavartnak tüntetni elő.

Az ecsmiádzini katholikosz, mint irják, még nem hagyta el a Szentföldet, s jelenleg is Jeruzsálem-ben tartózkodik; állitólag azért, mert a török kormány még nem bocsájtotta el őt az ottomán állampolgárság kötelékéből s e nélkül nem foglalhatja el új állását, — az Orosz-Örményországban levő székhelyén, — Ecsmiádzinben.

Stambulból — Teherànba. Széchenyi Ödön gróf, konstantinápolyi tűzoltó-parancsnok veje: Váhrám-bey-Dádián örmény herczeg már hosszabb idő óta átköltözött a török fővárosból a perzsa sah fővárosába: Teheránba, hol az ügyvédséget folytatja. Maga Széchenyi gróf első neje elhunyta után, egy görög úrhölgygyel lépett második házasságra.

Gyászmise. A nem rég elhalt Choren Nárbej Luszineán érsek, e kiváló egyházi férfiú lelki nyugalmáért sok helyütt tartottak gyászmisét (Marseille, Tiflis, Sumla...). Nagy embert vesztett az örmény nemzet boldogultban, olyan nagy embert, kihez hasonlót csak századok szülnek. A nagy emberek a nemzet reményei, hite, jövője, menedéke.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Világositó Szent-Gergely napján.

— Jún. 17. —

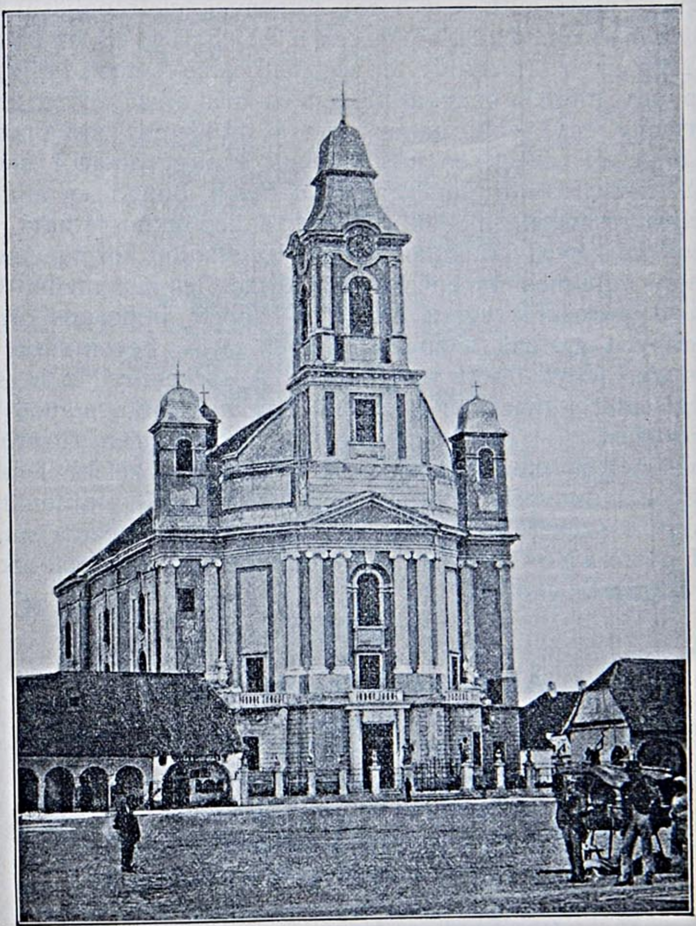

A szamosújvári örmény kath. nagy templom.

Az örmény nemzet téritő apostolának, egyszersmind városunk védszentjének: Világositó Szent-Gergelynek, — ki a latin martyrologiumban „Sanctus Gregorius Illuminator,“ az örményben „Szurp Krikor Luszávorics“ néven tiszteltetik, — emlékünnepét tudvalevőleg évenként nagy pompával ülik meg az örménység körében mindenütt, s a hazai örmények metropoliszának: Szamosújvárnak főterén álló díszes székesegyház is, (melynek természethű képe fentebb látható), ép úgy, mint a magyar földön és más országokban levő örmény egyházak, habár nem is mindenütt ugyanazon napon, de hűségesen megünneplik a nagy apostol szentül tisztelt örök emlékezetét, a hivek buzgó és áhitatteljes részvétele mellett. Nálunk a képünkön látható főegyház képezi kiindulás pontját az alkalmi körmenetnek, mely hatalmas ünnepi lobogók díszes lengése mellett bejárja városunk egész főterét, — hogy imposans orgonánk hangjainak felzugása közben tartsa bevonulását az ünnepi fényt öltött templomba. A székesegyház becses régiségeiről már közölt lapunk egy hosszabb, alapos ismertetést, — keletkezésének történetére jelen füzetünk más helyén még visszatérünk, ezúttal a közelebb lefolyt egyházi ünnepély kapcsán elég leend annyit emlitenünk, hogy e székesegyházban, hol Szent-Gergelynek, a nagy „Felvilágositó“-nak egy oltárképe van, őriztetik szent ereklyéje!

Sz. K.

* * *

Az örmény fogoly imája.

— Sáházizján. —

Hála neked nagy Istenünk!
Áldassék a Te szent neved!
Kik rablánczokat zörgetünk:
Nyujtsál nekünk védő kezet.

Örmény hazánk borús egén,
Oh add hogy lássunk szép napot,
S éltünk egy fényes reggelén,
Engedd: legyünk már szabadok!

Te védelmezd e szép hazát:
— Hegy-völgy hálát rebeg neked —
Szüntesd meg szolgaság korát,
Forditsd felénk tekinteted!

DÁVID A
93 JUL 1
KÉZDI VÁSÁRH

Vezessen Mózes, Józsue
Az igéret földére el —
Hol áll a szent kereszt jele,
Fölötte égi fénylepel.

A hol először hirdeték
Az Evangelium szavát —
S megvivták hős elődeink
Perzsák ellen a bösz csatát.

Hol az elestek fekhelyén
Pirossá vált a zöld mező —
S a harcz viruló térein
Megnyilt a szörnyü temető.

Hol szent atyáink nagy sora
Nagygyá tevé a nemzetet —
S Gergely, Nerszesz, Meszrob pora
Megáldá az örmény nevet.

Simay Gergely.

* * *

Ármenák efendi.

— Egy franczia utazó feljegyzéseiből. *) —

Smyrnában felkerestem a kormányzó hivatalát, hogy felmutassam a nagyvezér levelét, melylyel el voltam látva s megszerezzem az ázsiai török tartományok belsejébe való utazáshoz szükséges iratokat.

Hajlongó, egyenruhás szolgák bevezettek egy szobába, a hol kis tölgyfa-asztal mellett nagy fekete szakállú előkelő hivatalnok ült, ő excellentiája Ármenák efendi, kit a franczia consulátus drágománjai „az áidin-i kerület politikai ügyeinek igazgatója“-ként czimeztek.

---

*) En Turquie, — Smyrne, par Gaston Deschamps; a Revue des deux Mondes legújabb, 1893 máj. 15-i kötetében.

Ármenák efendi örmény ember s fel van ruházva fajának minden ügyességével. Nem téveszti el szemei elől, hogy az ügynek, melyet eléje terjesztek, politikai jellege van s a legtisztább franczia nyelven komolyan diplomatiai ünnepélyességgel értekezik vállalkozásomnak nehézségeiről. Nyilvánvaló, hogy egyátalán nem örül annak, hogy egy franczia, expeditiora készül a tartomány távoli helységeibe. Ezek a földrajzi és archaeologiai tanulmányútak mindig bizalmatlanságot keltenek a török hivatalnokoknál, a kik sehogy sem képesek megérteni, miként teheti ki magát valaki annyi fáradságnak ily hiábavaló dolgokért s azt hiszik, hogy bizonyára valamely rossz szándék rejtőzik e koholt ürügyek mögött.

Ármenák a legnagyobb udvariassággal megkinál fekete kávéval és czigarettákkal, aztán hosszú történeteket beszél el. A történeteiből itélve, azt kellene hinnem, hogy Ali-Baba és negyven rablótársa az aidini, saruchani és mentesé-i kerületeknek minden zege-zugát megszállva tartja. Ő excellentiája nyilvánvalóan túloz, hogy megijeszszen engem; de azért mégis van némi alapja a beszédének. Különösen az idegen utazók miatt okoznak a rablóbandák gondot a török hatóságnak. Rendes körülmények közt csak a távolból, patriarchalis elnézéssel ügyelnek reájok. Ha elhurczolnak egy török kereskedőt, egy fiatal leányt, vagy egy csapat birkát, ha levágják egy görögnek a fülét, hogy váltságdíjat fizessenek vele, vagy egy zsidónak az ujját, hogy elszedhessék a gyűrűit: mindez egészen természetes, a szokás által csaknem jogosultságot nyert dolog. Különben is szépen rendbe hoznak mindent; ha a panaszttevő török, megnyugtatják avval, hogy pénzt adnak neki; ha keresztény, lecsendesitik azáltal, hogy megbotozással vagy birsággal fenyegetik.

Ellenben mily sok nyugtalanság és kellemetlenség származik abból, ha egy európai kerül a rablók kezeibe. A nyugati hatalmasságoknak megvan az a rossz szokások, hogy haragba jőnek, ha valamelyik honosukat háborgatják a hegyek királyai. S még avval sem érik be, ha a fő bünösöket felakasztják. Ily esetekben hány hivatalnokot csaptak már el, hány pasát fosztottak meg

állásától, hány előkelő személyiségnek kell ezekért a dolgokért Yemen tikkasztóan forró levegőjében, vagy Mesopotamiának magányában vezekelnie!

Láttam, hogy ilyféle aggályok gyötrik Ármenák efendinek a félénk lelkét is. Elmondtam neki, hogy az én kis társaságom aligha fogja kisértetbe hozni a kincsek után szomjuhozókat s hogy remélem, át fogok mehetni a vilayet-en a nélkül, hogy utamba ejteném az angolok által rettegett András kapitányt, vagy a félelmes Balanga Beliált, a ki Monastir kormányzójának nevezi magát.

Ő excellentiája meggyőződött róla, hogy elhatározásom szilárd s hogy hiábavaló minden további lebeszélési kisérlet. Csengetett s egy szolgálatkész irnok nehány rejtélyes sort vetett papirra. Aztán elvezetett Ármenák efendi egy másik terembe, a hol a vali (kormányzó) szokott kihallgatásokat adni.

Smyrna kormányzója, a kinek Ármenák bemutatott, potrohos kis öreg ember volt, hófehér szakállal, és szemüvegekkel. Ő is megkinált egy csésze illatos, párolgó fekete kávéval. Ebul-Hassan-Schazeli, ugy látszik, nem hiában tárta fel a mohammedanok előtt, hat századdal a próféta után, a mokkának kiváló sajátságait. Egy szolga cigarettákat hozott s a világos nagy teremben vontatott lassúsággal megindult a társalgás.

A kormányzó nem tudott francziául. Szép vastag hangon kiejtett szavait nagy előzékenységgel sietett leforditani Ármenák efendi. Megértettem, hogy Pasteurról, Carnot-ról, Sarah Bernhardtról van szó. Az érdemes pasa, hogy örömöt szerezzen vele nekem, sorra idézgette a mi nemzeti kitünőségeinket.

A Fra Giacomo szálloda kapúja előtt várakozott reám hűséges vén görög szolgám, Manoli.

— Uram, így szólt, elolvastatta-e a kapott útlevelet a consulnak valamelyik drágománjával ?

— Nem, de Ármenák efendi közölte velem a forditást s tudom, mi van benne.

— Jól van, uram, de ha én a helyén lennék . . . .

— Ugyan, Manoli, csak nem teszed fel, hogy gyanúba vegyem a kormányzót és Ármenák efendit?

— Nem teszek fel semmit. A kormányzó jó ember, és Ármenák efendi is jó ember (kálosz ándroposz), de végre is. . . .

— Nyugodjál meg, Manoli, és szedd rendbe a málháinkat. Holnap utazunk.

— Kálá (Jól van), uram.

Másnap hajnalban ott állott ajtóm előtt jámbor szolgám, teljesen felkészülve a hosszú barangolásra Ázsiának döczögös utjain. . . .

M. A.

Helyzetünk a magyar társadalomban.

Az örmények annyira beolvadtak már a magyar nemzetbe, hogy kivéve azon helyeket, hol örmény templomok vannak — örmény beszédet már nem is lehet hallani. Az ifjú nemzedék még az örmény templomban is többnyire magyar szentbeszédet hall. E hazában élő nem magyar nyelvű nemzetiségek féltékenyen őrizkednek a magyar nyelvtől, — az örmény pedig önérzetesen és szivesen beszéli azt. És ez az igaz, testvéri egygyéolvadás nem mai keletű, — egy idejű az a bevándorlással. Századunk történelme legjobban bizonyit az örmény-magyar hazafiság mellett, habár a szétszórt örmény családok, a nemzeti lelkesedés áradatában nem is találtak mindig (főleg 1848 előtt) hasonló testvéri viszonzásra; mert némelyek tudatlanságának egy-egy bántó sérelmeit el kellett szenvedniök és a ki nem ismerte fajának múltját, — olykor talán szégyenkezett is örmény volta miatt. Ma már természetesen a viszonyok itt is megváltoztak. — Mióta egy szerencsés gondolat megteremtette az „Armeniá“-t, a Szamosújvártt megjelenő magyar-örmény havi szemlét, azt az egyszerű szürke köpenybe takart ismeretterjesztő, füzetes folyóiratot, azóta a magyar hazában lakó örménység némileg már magasabb tekintélyt élvez. Szongott Kristóf, a lap nagytiszteletre méltó szerkesztője — meglehet — maga sem képzeli, mily nagy szolgálatot tett már eddigi működésével is az örménységnek? Sőt a magyar közönséget is hálára kötelezte; mert az „Armeniá“-val megnyitotta a tudásnak azon, hazánkban új és igen bőséges forrását, melyből megismerni tanultuk az örmény nemzet történelmi multját, — eredeti nemzeti irodalmát, — saját költészetét, és mindazon nagy nemzeti eseményeket, melyek az örmény faj nemzeti nagyságáról, őskori és modern műveltségéről tanúskodnak. Mély tudományú és széles látkörű ismereteinek terjesztésével az „Armenia“ ma már oly számba vehető figyelem tárgya, hogy a magyar irodalomban is tisztességes helyet foglal el.

Szamosújvártt, hol a lap megjelenik és a hol az örménység dominál, alig tudják még eléggé mérlegelni az „Armenia“ misszióját, mert itt a nem örmény elemek is annyira oda simultak fajunkhoz, annyira eltanulták szokásainkat, életrendszerünket, hogy — úgy szólván — mindenki „örmény“ számban megy; de más vidékeken, hol némileg idegenebbnek tekintik az örményt, ott még hasznosabb ismereteket terjeszt az „Armenia“, — a melyekre minden örmény csak büszke lehet.

A magyar fajhoz legközelebb álló örménység heves vérmérséklete daczára békés természetű, hazáját hiven szerető, könnyen kormányozható nép; a magyar nemzetnek már-már annyira kiegészitő, hasznos része, hogy méltán elmondható róla; ha nem volna itt, be kellene telepiteni!

Az örményekről példát vehetnének mindazon nemmagyar lakói a magyar földnek, kiket talán még a faji gyülölködés szenvedélye bánt, — hogy mint lehet megtartani az ősi nemzeti jelleget tiszta honpolgári hűséggel és igaz testvéri szeretettel párosulva.

Ilyen irányt lehet tanulni az „Armenia“ szelleméből!... E tekintetben nem találok eléggé ékes szavakat, hogy ama szellemi kincs értékét méltatni tudnám! — Vajha ismerné meg minden örmény család úgy, mikép azt ismernie kellene és diszelegnék legalább minden örmény ház asztalán az „Armenia“, — hogy tanulja meg belőle a jövő nemzedék is azt: hogyan kell a hiven ápolandó faji önérzet mellett, hasonló hűséggel szeretni a szép magyar hazát, s a dicső magyar nemzetet! *)

Harmath Domokos.

Esztegár Vártán érsek

halála évfordulóján.

(† 23/VI. 1886.)

Ősi szokások közt, de magyarként él e hazában
Az a marok kis nép, melyre Te büszke valál.
Elhagytad honodat, mint gyermek s férfi korodban
Már tudomány s hivatás érseki polczra emelt.
S mint főpapjuk térve meg Erdélyben feleidhez,
Szent hona földjére sirva borult a fiú.
Eljöttél mi közénk buzditva vigaszszal a lelket,
Hisz vigaszúl szolgált ez a szó Mechitár.
S már hét éve, hogy élte delén megtört a nemes szív,
És vele annyi remény csillaga áldoza le.
Pár év is nagy idő az öröklét végtelenében
Gyászemléke, ha él, annak a kit szerettél.
S hogy még nem feledénk, ime Érted kél ma fohászunk:
„Hájk népének, Uram, sok ilyen hü fiat adj!“

Merza Gyula.

---

*) Elismerte különben e lapok közmívelődési misszióját városunk képviselőtestülete is azon határozatában, melylyel a folyóiratunk kiadási költségeinek fedezésére szolgáló évi járulék megszavazásáról első izben értesitette szerkesztőségünket. E határozat indokainak a közgyűlés jegyzőkönyvében következő szavakkal adott kifejezést: »Az ‚Armeniának‘ adandó segélyt indokolja az ezen, irodalmi szinvonalon álló havi szemle iránya, melyet követ — s czélja, melynek elérésére törekszik, hogy t. i. az örmény nemzet multját, irodalmi kincseit és az örménység jelenlegi állapotát a mívelt világgal magyar nyelven megismertesse; miért is a város közönségének elkölcsi kötelességében áll, hogy ezen irodalmi vállalatot anyagilag támogassa.« Szerk.

A szamosújvári örmény kath. nagy templom története.

— A „Basilika.“ —

A Salamon-templom nem volt képes a hivek sokaságát befogadni; azért vallásos őseink egyhangúlag elhatározták, hogy a Szentháromság tiszteletére a főpiaczon egy akkora nagy és díszes szent-egyházat épitenek, hogy az ritkitsa párját — Erdélyben. Be is szerezték a nagyszerű mű szükségelte anyagot; 1748 szept. 18. vette kezdetét a templom-épités. Kastal János püspöki általános helyettes és nagyprepost tette le a ‚basilika‘ alapkövét 1748 okt. 9-én nagy népsokaság jelenlétében. A munka felügyeletével egy Jeszáján Kristóf nevű örmény pap volt megbizva, ennek hirtelen történt halála után a felügyeletet a mű befejezéseig a derék Duha Kristóf pap vállalta magára.

Vallásos őseink gyüjtést rendeztek maguk közt; már az első esztendőben (1748) begyült a templom javára 11.671 frt 78 kr. Legtöbbet adott a főgondnok Álexa, ki 9376 frttal járult a költségek fedezéséhez. Mária Terézia királynő adott 1754-ben 3600 frtot; buzgó apáink 1776-ig 81.836 frt 22 krt, a város adott a mondott évig 22.752 frt 96 krt; 1776-ig tehát összesen elköltöttek a templomra 108.189 frt 18 krt. Hát még a teljes befejezésig mennyi pénzre volt szükség! A szentély kupolájának festésére adott Kapatán Gergely felesége 85 drb aranyat (425 magyar frt); a nagy tabernaculumot és a kőcancellust Balta Péter csináltatta; elköltött 876 frtot. Jakabfi János költségén (150 frt 55 kr.) készült a sekrestye külső vas-ajtója. A nyolcz nagy faragott kőből készült remekmívű oszlopot, melyek erős vállaikkal tartják a templom bolthajtását, Verzár Vártán csináltatta; szivesen adott az Isten dicsőségére 1532 frt és 16 krt. Világositó Szt-Gergely oltárának költségeit a kereskedő-társulat, — a Mária mennybemenetele oltáráét pedig a timár-társulat fizette. Dicső királynőnkön kivűl más külső egyén egy fillérrel sem járult monumentális szentegyházunk felépitéséhez. A kegyur: a város, vallásos apáink és az ájtatos örmény asszonyok, kik ékszereiket önként tették oda az egyház oltárára — épitették fel ritka szép basilikánkat!

1759. szept. 8-án mondották az első szentmisét e fönséges templomban: ekkor már készen volt a szentély.

1800-ban Szent-Háromság napján beütött a mennykő a toronyba.

1804. jún. 17-én szentelte fel Mártonfi József püspök templomunkat: a felszentelési oklevélben ‚basiliká‘-nak nevezi szentegyházunkat.

1804. aug. 2-án Portiuncula napján villám csapott a toronyba, mely elégett; az eltört nagy harangot újra kellett öntetni.

Szongott Kristóf.

* * *

A bukovinai örmények.

II.

Vallás dolgában teljes szabadságot élveztek, ugy hogy már Ferdinand király küldöttje Rares Petru fejedelem udvaránál, Reichersdorffer György, királyának jogosan irhatta (1528-ban): „Moldovában, mint a fejedelem alattvalói, különböző népek együtt élnek, mint: oroszok, lengyelek, szerbek, örmények, bolgárok, tatárok és Erdélyből sok szász, a nélkül hogy különböző szokásaik és vallásuk daczára czivakodnának.“ Már Stefan Voda fejedelem oklevele biztositotta az örmények számára a háborithatlan vallásszabadságot. Ezen okmány illető helye eredeti román nyelven így hangzik: „Li se dete voe şi lege de la Domnie şi de la ţară cu stim (adunare) de obce a-şi ţinea legile lor...“ Cantemir Dimitrie herczeg pedig „Descriptio Moldaviae“ czimű művében (243. lapon) irja: „Az örmények, kiknek templomaik sem nem kisebbek, sem kevésbbé díszesek mint az orthodox-hitüeké, vallásukat tetszésük szerint gyakorolhatják!“

Az ugyan igaz, hogy az örmények teljes vallásszabadságot élveztek, templomot kényök- kedvök szerint bárhol az országban épitettek is, de ily templomépitkezési

engedélyért óriási összegeket kellett fizetniök. Templomokat épitettek is és fizették az óriási váltságdíjat, mely tény rendkivüli szorgalmuk, takarékosságuk mellett szól, mi által meggazdagodtak és képesek voltak a tetemes váltságösszegeket lefizetni. Később azt is megengedte nekik a hatóság, hogy maguknak saját házakat épitsenek, ha t. i. az illető engedélyért tetemes összegeket fizetnek. Már 1440 körül oly gazdag örmények is voltak Moldovában, illetőleg Bukovinában, hogy pl. Szucsávában egy Kámársán nevű örmény és neje Stana a szucsávai várútczában levő palotaszerű házukat a moldoviczai zárdának hagyományozták. 1) Ugyanott szintén egy Joan nevű örmény ugyanezen zárdának egy nagy házat hagyományozott, a mely adományozást Petru Aaron fejedelem 1454. október 6-án meg is erősitette. 2) Sőt egy Armencin Joan nevű örmény az ő saját birtokát képező Ostăpcana falunak felét zárdáknak hagyományozta, mely adományozást „Nagy“ Stefan fejedelem 1483. évi január 8-án megerősitett. Már ebből a nehány adatból is lehet látni, hogy a nagy nehézségek és akadályok daczára is, az örmények rövid idő alatt Bukovinában igen nagy vagyonra tettek szert, s az őket mindenkor és mindenütt jellemző vallásosság sugalata folytán a zárdáknak néha valóban fejedelmi birtokokat hagyományoztak.

Midőn a törökök és tatárok Kaffa városát elfoglalták, Krimből 1475-ben ismét sok örmény jött le Moldovába; de innen 1497-ben, midőn Albrecht lengyel király Szucsáva városát ostromolta, sokan Erdélybe és Galicziába menekültek.

Egy Drágán Danavák nevű örményről azt beszélik még mai napság is honfitársai, hogy utódai Szamosújvártt élnek, és hogy ő gazdag marhakereskedő levén, egy alkalommal azt a fogadalmat tette, hogy ha bizonyos üzlete sikerűl: zárdát épit. Az üzlet sikerült és Danavák Szucsáva közelében csakugyan épitett zárdát, melyet „Háczgádar“-nak (Hágiugádár: kivánalom-teljesülés) nevezett el. Ez a templom ajtófájába illesztett felirat sze-

---

1) Wickenhauser, Moldowa (Bécs 1862) 63. l.

2) Wickenhauser 65. l.

rint, 1512-ben, III. Bogdán moldovai fejedelem uralkodása alatt történt. Mai nap „Háczgádár“ már többé nem zárda, hanem az örményektől nagyon látogatott bucsújáró hely. Hivatalos neve mai nap „Mitocs.“ 1848 óta az örmények — kolerás időben tett fogadalom folytán — évenként kétszer zarándokolnak oda, még pedig augusztus 27-én és deczember 28-án. A templomban van egy csodaerejű Máriakép is, mely aranyból, ezüstből készitett egyes emberi tagokkal van körülvéve, melyeket áldozatképen oda függesztettek az illető beteg hivek. Ezen templom tornyában van azon harang is, melyet az örmények bevándorlásukkor magukkal hoztak volt Örményországból. A harang felirata a következő: „Ghetrátzi Arákel emlékének a Szent-Tatevo (Tádé) zárdában iratott 693 (=1244) évben egy csütörtökön. . .“ [1]

Szucsáva egy másik örmény templonát, még pedig a város közepén levő „Szentkereszt“-templomot Cirste Hanko (Chácsig Hánkoján) épitette 1521-ben, a mint ez a főbejárat fölé illesztett feliratból látható. Annak előtte ott már létezett egy fából épült örmény templom.[2] A hagyomány szerint Szucsávában még létezett egy örmény templom ott, a hol most a mészárszékek állanak. Örmény feliratú sírköveket gyakran ástak ki a földből, főleg midőn a városi mészáros-csarnokot épitették. Hogy mi okból pusztult el ezen örmény templom, eddigelé nem lehet tudni.

A Szucsáva nyugoti felén fekvő nagyszerű szent Auxentius-templomot 1551-ben a gazdag örmény kereskedő: Ágopsán (Jakab) Vártán épitette, kinek utódai még most is élnek Lembergben. A nép ezen templomot „Zamká“-nak (slavul: vár, erőd) hivja, mivel a voltaképeni egyházat hatalmas falak és erőditmények veszik körül.

Az örmények tehát — a mint láttuk — ezen országban is felhasználtak minden alkalmat, hogy vallásos buzgalmokat kielégitsék és nem rettentek vissza a nagy költségektől és egyéb, még nagyobb akadályoktól. Pedig

---

[1] Dan, Die orientalischen Armenier«, 13. l.

[2] Romstorffer, Baudenkmale in der Bukovina, a »Wiener Zeitung«-ban 1890, 13. 14. 15. számában.

akárhányszor, nem ugyan a román nép, hanem annak vérengző fejedelmei ép az örményeket, kiknek gazdagságát irigyelték, kegyetlenül üldöztették. Igy pl. V. Stefan fejedelem, ki a történelem a „vérengző“ melléknévvel ruházott fel, 1526-ban, Vaslui község örményeit kiraboltatta és templomukat elpusztitotta. VII. Rares Stefan fejedelem pedig 1551-ben egész országában kihirdette, hogy a ki nem tér át a görög keleti egyházba, annak vagyonát konfiskálja. Az örmény templomokat részint bezáratta, részint elpusztitotta, az egyházi tárgyakat megsemmisitette. De már 1552-ben a moldvai bojárok által legyilkoltatott, s így az örmények is megtarthatták régi vallásukat. Különböző viszontagságok és üldözések közepette is az örmények mégis csak nagy befolyással voltak az ország bel- és külviszonyaira. 1572-ben egy örmény származású fejedelem uralkodott Moldovában, t. i. Joan, az ugynevezett „örmény“, kinek atyja Stefan Tomsa (1563—1564) fejedelem, anyja pedig egy Serpa nevű örménynek felesége volt. Uralkodása alatt, mely ugyan csak két évre terjedt, az örmények sok kiváltságokban részesültek. II. Joan (Jancul) fejedelem (1579—1582), kinek anyja egy erdélyi szász nő volt, szintén pártolta az örményeket. Az ő uralkodása alatt lett Hunánián Vártán szucsávai keleti-örmény püspök, a lembergi püspöki székre meghiva, és ő alatta vették voltaképen kezdetét azon törekvések, melyek az örmények megtéritését a latin szertartású egyház számára czélozták. Hogy mennyit kellett a bukovinai örményeknek ezen téritési törekvések által szenvedniök, az nem tartozik közleményünk keretébe.[1]

Daczára a sok viszontagságnak, gyakori üldözéseknek, az örmények vagyona folyvást gyarapodott. Bernátovicz Kristóf Ávedik († 1671), örmény kereskedő pl. IV. Ulászló, lengyel királynak 300.000 aranyat, az akkori időben óriási összeget, kölcsönzött. 1600-ban pedig Simeon (Sima) nevű örmény a Szt. Simon Dzerun-nak (öreg) ajánlott örmény templomot épitette Szucsáva városában, mely templomot a nép „vöröstoronytemplom“ név alatt ismeri, mivel tornya még ezelőtt nehány évvel is vörösre volt festve.

---

[1] Erről bővebben ir Dan idézett művében.

A fejedelmek által gyakorolt sok zsarolás, valamint a vallási villongások számtalan örmény családot arra késztetett, hogy elhagyja Moldovát és új hazát keressen magának. Sokan ide Erdélybe menekültek. Számuk annyira csökkent, hogy midőn az osztrák hadsereg Bukovinát elfoglalta, Spleny tábornok Szucsávában, az örmények akkori főhelyében, 1775-ben csak 58 örmény lakost talált; de már Enzenberg tábornok idejében 1786-ban 200 örmény lakott Szucsávában. A leggazdagabb családok elhagyták volt az országot. Az akkori időben egy Pruncul Grigorie nevű örmény volt a „Judex Bucovinae:“ Bukovina főbirája, kinek fiai Ariton, Luca és Cirste 1790-ben osztrák nemességet nyertek. Utódaik közül élnek Brassóban és a Székelyföldön is. A zsidók, akkori időben, az ottani gazdag örményeket „Amalekiták“-nak nevezték, s még ma napság is járja ezen elnevezés. Az okkupáczió idejében, azaz mikor Bukovina osztrák tartomány lett (1775), az ország leggazdagabb örménye bizonyos Kápri Joan volt, ki csak vámilleték fejében évenkint több mint 30.000 forintot fizetett. Hogy a latin szertartású egyház téritési törekvéseit az örmények közt pártfogásába részesitse, ugy báróságra emelték Káprit, kinek utódai még ma is mint „Capri“ bárók élnek. Szucsáva közepén még ma is ott az öreg Kápri nagy háza, melynek emeletes pinczéje van. Jelenleg a „Hotel Langer“ szálloda van ezen nagy épületben elhelyezve.

Dr. Wislocki Henrik.

Egy régi jó barát.

A czinkus-ház közelében egy kopott, szürke ruhába burkolt, őszbeborult, középtermetű ember nyújtotta kezét a vásárosok felé. Egyik kezében hosszú botot tartott, melylyel minden pillanatban kémlelgetni látszott a talajt maga előtt, ha helyét egy-egy lépéssel megváltoztatni törekedett.

Egész szereda délután elálldogált a czinkus-ház előtt figyelmesen hallgatva, ha nem hall-e olykor-olykor a vásári zaj kavargó hullámai közül kicsendülni egy-egy ismeretes hangot, melyről valamely rég látott, jó emberének alakja tünnék fel lelki szemei előtt.

Csak lelki szemei voltak épek: azok, a melyekkel a jelen tüneményeit kellett volna figyelemmel kisérnie, rég felmondták a szolgálatot.

A szegény ember világtalan volt.

Tudta, hogy a czinkus-birák elé kell jőniök mindazoknak, kik marhát vettek vagy eladtak, czédulát váltani, hisz' a nélkül a vásár nem érvényes: azért álldogált ott a deszka-bódé előtt késő estig, mikor a vásári zaj eicsendesedik.

Első tekintetre — úri külseje és barna arcza után itélve — kereskedőnek tartotta volna az ember, a ki valamely jó vásár szerencsés megejtése után a barom-útlevél kiállitására vár.

De a ki figyelmesebben megvizsgálta, felismerhette benne egyikét azon szemérmes szükölködőknek, kik nem ostromolják bajaiknak hangos elpanaszolásával folytonosan a járó-kelők könyörületes érzelmeit.

Nem kért ő semmit senkitől, csak álldogált elfoglalt helyén kezét kinyújtva némán, szomorúan. Olykor-olykor valami fájdalmas öröm-sugár futott végig arczának sötét vonásain, hasonlag a barna felhő gerinczén végig czikázó villám fényéhez; de azután arczát annál sötétebb ború lepte el, míg világtalan szemeiből könnyek peregtek alá, mint a villám által beszáguldott fellegek méhéből a hideg esőcseppek.

Én úgy képzelem, hogy az a könnycsepp, a mely legördül egy világtalan szem megüvegesedett fölületén, nem lehet meleg.

Mi okozta azt a pillanatnyi örömet?

Egy ismeretes hang, mely azt sugta fülébe:

— Fogja, ezt a szerencse-krajczárt magának szántam, tekintetes úr!

E szavakra egy hideg ércz-darabot érzett kezébe hullani a megszólitott, melyet aztán nagy óvatossággal a zsebébe csusztatott.

— Köszönöm István, az Isten adjon ezerannyit helyette.

És az alamizsnálkodó egy forró kézszoritást érezett.

— Ne köszönje; nincs mit — viszonzá Demes István. Hej sok szerencse-krajczárt kaptam én a tekintetes úr kezéből a régi jobb időkben!

— Hej mi lett belőlem azóta! — sohajta a vak ember.

— Hagyja el a tekintetes úr, az Isten mindnyájunkkal szabad. A ki ma a legboldogabb, holnapig a legnyomorultabb lehet abból. A viz sem foly mindig egyaránt — vigasztalá a szemérmetes koldust régi ismerőse, a míg kezébe adta a czinkus-biró a megrendelt barom-útlevelet.

Aztán elbucsúzott illedelemtudással a vaktól s gyorsan elvegyült az emberek és barmok sokasága közé.

Míg a „bellér-ember“ odajár, hogy eladja nehány forint haszonnal az imént megvett tulkot vagy tehenet, s mást vegyen újból nyereségre; míg a második szerencse-krajczárt is elhozza: mondjuk el röviden a szegény, vak ember történetét.

* * *

Ismertem én őt akkor is, midőn a fiatal kor lángja lobogott annak a — most őszbeborult — szerencsétlen embernek szép fekete szemeiben, mikor az öröm rózsapirja öntötte el keleti eredetre valló, kedves barna arczát. Nem egyszer vendégelt meg engem tanulótársaimmal együtt tanuló ifjú koromban a derék vig kedélyű úr, véghetetlen gyönyörködésének adván jeleit, ha megeredt ajkainkon a dal édes áradata.

Hogy szeretett minket, hogy elmulatott a szegény, de vigkedélyű deákok között! . . Tömött belénk minden jót, a mit szerettünk: etetett, itatott, csak daloljuk el neki azokat az édesbús magyar népdalokat, kedvencz dalait.

Ha Konczné asszonyhoz, a ki a falu egyetlen korcsmájának bérlője volt, betértünk olykor-olykor egy pohár borra: mihelyt észrevette, hogy ott vagyunk a mulató deákok elrejtésére szolgáló oldalszobában; azonnal ott termett a vigkedélyű, fiatal mészárosmester egy maréknyi

hússal a kezében, melyből az ő szegény, éhes deák-barátainak a korcsmárosné két percz alatt (mert nekünk mindig sietnünk kellett!) izletes pörköltet készitett.

Jól fogott az ilyen tractamentum a silány szemináriumi koszt mellett, a melyet még silányabbá tett az igazgató úr fukarsága, ki — mint egy régi iskolatársam közelebbről megjegyezte — rajtunk gazdálkodta meg a f. . . . i népiskola megalapitására megkivántató költségeket.

Akkor haragudtunk érte, most pedig áldjuk a legkisebb porszemét is akkori regensünknek, ki jótéteményei által megörökitette a nevét.

Szép családja volt M. . . . mészárosmester úrnak. Barna-piros arczú szép és hű neje gyönyörű gyermekekkel ajándékozta meg.

Két leánykája oda illett volna angyalnak a boldogságos Szűz szobra mellé oly igézően szép volt mind a kettő.

De míg az anyának ezen göndörfürtű, kökényszemű leánykák képezték minden büszkeségét, örömét: az apa egyetlen fiáért, Jóskáért rajongott.

Ezt a gyermeket a bálványozásig szerette M. . . . . úr.

A Jóska gyermek meg is érdemelte apja megkülönböztető szeretetét, mert jóllehet testi szépség tekintetében leánytestvéreinek messze mögötte maradt, oly kiváló szellemi tehetségekkel volt felruházva, melyek őt még az idegen embereknek is kedvenczévé avatták egy pillanat alatt.

Tanitói nem győzték dicsérni. Midőn egyik osztályból a másikba ment, megsiratta a jó szerzetes atya, ki legjobb tanitványát, mondhatni segédjét volt kénytelen nélkülözni eltávozta után; míg új tanitója a legnagyobb örömmel, lelkesedéssel fogadta őt a magasabb osztály küszöbén.

Mi nagy deákok is bámulattal adóztunk az értelmes, ügyes és kiválóan szép előadású elemi iskolás fiú tehetségeinek.

Hogy szerettük, kényeztettük, beczéztük azt a kedves lúrkót mindnyájan!

Nem tudott közülünk egy is elmenni mellette a nélkül, hogy legalább egy nyájas szót ne intézett volna az eleven kis fiúhoz.

Mikor az első elemi osztályt kitünő eredménynyel elvégezte, az iskola előtt felkaptuk a levegőbe s a vizsgálaton adott bátor és szép feleleteiért össze-vissza csókoltuk a kedves. kis örmény gyereket.

(Folytatása következik.)

Márton Dávid.

Erzsébetváros ünnepe.

E hazafias testvérváros május 24. és 25-én iparkiállitással egybekapcsolt tanügyi kiállitást rendezett. Sajnálom, hogy ezen igen szépen sikerült kiállitásról szakszerű, részletes tudositást nem irhatok; nem irhatok, mert az ilyennemű tudósitás folyóiratunk tárgykörét túlhaladná; azért az érdeklödő olvasót más lapokhoz („Kolozsvár“ — „Közművelődés“ — „Néptanitók Lapja“ stb.), melyek e tárgyról bő értesitést közöltek, utalva, — meg kell elégednem azon nehány rövid sorral, melyeket az ünnepély némely részleteiről ide irok.

A szamosújvári vendégekre, kik máj. 24-én reggel érkeztek Erzsébetvárosra, az indóháznál dr. Issekutz Győző kocsija várakozott. A testvérváros derék országgyűlési képviselőjénél voltunk szállva, kinek szivessége levéllel hivott minket magához. Párját ritkitó előzékeny, fényes fogadtatás. És mivel már virradt, le nem feküdtünk, hanem átöltöztünk, azután kimentünk sétálni. Legelőször szeretett földinket: Govrik Gergely mechithárista atyát látogattuk meg, ki az ó-templomba, mely sokban hasonlit a szamosújvári „Salamon-templom“-hoz, vitt és itt korai misét mondott. Mise alatt mi énekeltünk örményül. Azok, kik a templom mellett haladtak, mind bejöttek és buzgó áhitattal végig hallgatták a lélekemelő szép örmény énekeket. Haza mentünk reggelizni; velünk jött az értelmes Csiky Lukács mechithárista atya is, ki nem

rég került vissza — Szimferopolból. De nemsokára az örmény kath. plebániai templom szép hangú harangjai „Veni sancte“-ra hivtak. Zsufolva volt a nagy templom; ott volt a városi képviselet élén a polgármesterrel. Templom után megismerkedtünk a neves Kozocsa Tivadar budapesti jeles tanárral és az erzsébetvárosi állami gymnasium kitünő tanárával: az „Armenia“ szép tollú munkatársával, Márton Dáviddal. Benyitottunk a kiállitás értelmi szerzőjéhez: Ávedik Lukács esperes-plebános kedves barátunkhoz is, kinél sok vendég volt összegyülve, azután felmentünk a díszgyűlésre. Roppant sok nép; ott volt a város mívelt, szép hölgyközönsége is teljes számmal. Az áldozatkész védnököt: dr. Issekutz Győzőt egy bizottság hivta meg, ki a nem közönséges kiállitást a következő remek beszéddel nyitotta meg:

> Az ember, a teremtmények legnemesbike, a testi élet és fejlődés mellett szellemi létre és értelmi emelkedésre van rendelve; az anyag: a test; az erö: a szellem; az eszköz: a testtel élő erőt kifejteni — a nevelés, mely lényegében nem egyéb, mint a teremtés munkájának folytatása; eredményében pedig az erkölcsi lét életnedve, az államoknak alapköve.
>
> A nevelésügy ezen nagy céljainak teljes tudatában, igaz hálával eltelve mondok köszönetet Szebenvármegye róm. kath., Kis- és Nagy-Küküllővármegyék általános tanitóegyesületeinek azon bizalomért, melylyel az érdemetlent »a kiállitás védnöke« díszes állására felemelni; — és őszinte tisztelettel mondok köszönetet a megjelent, a tanügy körül szerzett érdemekben kitünő közönségnek, hogy egyéniségük súlyával, a nevelésügy kiható feladatát bizonyitani, megjelenésük által pedig az ünnepély fényét emelni — kegyesek voltak.
>
> A nevelésügy hivatásos apostolai, a tanitóegyesületek tagjai, a nevelésügy előbbrevitelében érdemdús tekintélyek: a megjelent diszes közönség előtt vajmi nehéz feladatom megoldása; nem is egyéni képességeim, hanem az ügy iránti lelkesedésem adnak önbizalmat, hogy, mielött a kiállitást megnyitnám, megkiséreljem kifejteni azon vezérelveket, melyek a nevelés nagy hivatását, a tanitóegyesületek időszakonkint tartott közgyűlései és általuk rendezett kiállitások horderejét, állami, társadalmi és nemzeti szempontból átható jelentőségét megállapitják.
>
> »A népek sorsát — nem az ágyú, hanem az iskola fogja ezután eldönteni« — mondta már 1826-ban tartott egyik nagyobb szabású beszédében Brougham lord. És ime Angliában már azon korban a fehér és vörös rózsa harczát a különböző népiskolák nemes versenye fojtotta el.

Németország 1870. évi diadalát, a nagy és vitéz franczia nemzet legyőzését, — nem hadvezérei képességének, nem diplomatái ügyességének, hanem néptanitói által terjesztett népmivelődésnek és ezen miveltséggel karöltve emelkedett nemzeti érzés lelkesültségének köszönheti.

E mivelt nemzetek ezen történelme tanulságos. És midőn ezen tanulság következtetéseit levonjuk, akkor át kell éreznünk azon valóságot, hogy a nemzetek lételének, jövőjének legfőbb biztositéka a népmivelődés.

A nevelés, a miveltség az, mely a népet politikailag tényező egyeddé — nemzetté forrasztja össze; ez az, mely a vele járó humanitas alapelveinek elsajátitása által a népet, mint egységes nemzetet, a többi mivelt nemzetek sorába felemeli, társitja, rokonszenvüket megnyeri és ezáltal a nemzet jövőjét is biztositja.

És nekünk, kiknek a népnevelés általánositása, terjesztése és emelése által nemcsak azon feladatot kell megvalósitanunk, hogy a miveltségben előrehaladottabb és számban is nagyobb nemzeteket megközelitsük, utól-érjük, de a miveltség fokozása, a népnevelés emelése által a bennük rejlő nagy czél elérését: a magyar nemzeti állam megteremtését is el kell érnünk, nemcsak közmivelődési, hanem hazafiúi lelkesedéssel is kell eltelve lennünk a népnevelés mélyreható és magasztos ügye iránt.

A népnevelés a nemzetnek az, mi a nővénynek a föld nedűje; mennél táplálóbb ez, annál erősebb, fejlődésre képesebb amaz.

A népnevelés a nemzetnek az, mi a gyémántnak a csiszolás; mennél sikerültebb emez, annál értékesebb, nemesebb, fenségesebb amaz.

És a népnevelés a magyar nemzetnek az, mi volt egykor a honfoglalás. Vérrel szerzett és karddal védett édes hazánkat nevelés által nemesitett szivvel szeretni, és a haza e szeretetében a honfitársak villongását megszüntetni, az értelmet az önzés rút vetélkedése helyett az áldozatkészség nemes versenyéig felemelni, e versenyt nem az egyéni uralom, hanem a haza nagyságának megteremtésére irányitani — ez a jövő biztositása; és az lesz a valódi honfoglalás, midőn ajk- és hitkülönbség nélkül sziveinket csak egy érzés: a haza szeretete, értelmünket csak egy gondolat: a haza üdve, nagysága foglalja el.

És e jövőnek el kell jönnie; e haza földjét birva — el kell foglalni e föld minden gyermekének szivét; rabbá tenni egy érzésnek: a haza imádásának, és el kell zárni e föld minden lakója gondolatjának szabadságát és korlátúl fel kell állitani azon bűvkört, melyet egy forrón szeretett haza jövő nagyságának képe varázsol elébe.

És hogy e jövő közeledjék, és hogy e haza földjén — a sziv és értelem egyaránt, lelkesedve és versenyezve — e jövőért egyesüljön, küzdjön annak alapfeltétele, a népnevelés nagy és magasztos hivatásának kellő átérzése, öntudatos fejlesztése és áldozatkész betöltése.

93 JUL 1
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

Hazánk népnevelői: a tanitó és tanitónői kar — szellemi értékének gyakori félreismerése és anyagi igényeinek rendszeres mellőzése daczára — a magyar nemzetben rejlő őserő és a magyar tanitói karra jellemző hazafiúi lelkesedés erejével, nehéz helyzete daczára képes hivatásának nagyságát átérezni, képes a kezelésére bizott népnevelés ügyét öntudatosan fejleszteni és képes a reábizott nehéz feladatot áldozatkészséggel (mert anyagi egyenértekre még nem is gondolhat) megoldani.

A népnevelői állásban a test fárasztó munkának, a szellem kimeritő működésnek van alávetve; a test fáradtsága után a jóllét kényelmes nyugalmát, a szellem kimerültsége egy biztositott jövő öntudatának üdeségét — az állás anyagi helyzetéből nem meritheti; és ha mégis látjuk a népnevelőket napi fáradalmaik, szellemi kimerülésük után naponkint ujúlt erővel, üdült szellemmel a népoktatás szolgálatába szegődni, abban fáradni, kitartani, sőt lelkesedni és lelkesiteni: akkor e jelenségben fel kell hogy ismerjük magának az állásnak értékét; és az ezen állás nagy hivatását átérző népnevelők ihletét, mely a nemzet jövőjét látva maga előtt, abban táplálkozik testileg, abban erősödik szellemileg önmaga.

A munkával terhelt, vagyonilag korlátolt népnevelő, egyesületet, mely idejét, fáradtságát igénybe veszi, mely vagyoni áldozatokat követel, nem alakit, hacsak nem irányitja, útalja és vezérli őt erre a társulás utján saját önképzésének vágya és ha nem kelti benne e vágyat, a hivatás minél képesebb betöltésére való törekvése és ha nem támogatja e törekvését a reábizott ügy, a nemzet ügye iránti lelkesedése.

És a saját hatáskörben, szük területen működő egyesületek tagjai: a népnevelők nem utaznak napokra el, egy hosszú út fáradalmait, pénz és idő áldozatait nem hozzák meg nagyobb szabású, több egyesületre kiterjesztett közgyűlés tartása által, ha nem vezérli őket egy czél: a nemzeti nevelés ügyét előbbrevinni, bemútatni, terjeszteni; az eszmék kicserélése által az elméket élesiteni, az értelmet emelni, s mindebben a magyar nemzeti állam lételét bizonyitani.

A nemzet minden törekvése, a nemzet minden fájdalma, nagy türelme, a haza iránti szeretete, áldozatkészsége és szivós ereje egyesült a magyar népnevelőben.

Ily hivatással birni nagy és szép gondolat! Ily hivatásért lelkesedni önfeláldozás! Ily hivatásnak megfelelni, valódi hazafiság!

És a népnevelők egyesületei: a hazafiúi érzelmek gyúpontjai, a népnevelők egyesületi közgyűlése egy hitvallás, melyet a népnevelők tesznek arról, hogy hisznek a nemzet erejében, biznak e haza jövőjében és készek türni, fáradni és tudnak érezni és lelkesedni a nemzet ügyeért, a magyar nemzeti állam megteremtéseért.

A hivatás iránti odaadás, az állás erkölcsi értékének felismerése, és az igaz magyar hazafi áldozatkészsége nélkül a népnevelők egyesületei, azok közgyűlései, azokon rendezett kiállitások nem létesülhetnének.

A népnevelők működésének nemes irányát, hivatásuk felismerésének bizonyitékát mi sem tünteti hivebben fel, mint az általuk alakitott tanitóegyesületek és azok által kifejtett önképzés befelé, és a népnevelés körének, feladatának, jelentőségének, irányának és kezelési módozatainak megbeszélése által felkeltett közérdeklődés kifelé, — és ezen közérdeklődés felkeltése, annak ébrentartása a tanitóegyesületek: legnagyobb vivmánya, mely a tanügy keretébe eső nagy és jelentős állami, társadalmi és nemzeti feladatok közelismerésére, és ezáltal a nevelésügy emeléséhez szükséges állami, társadalmi és nemzeti erők megszerzésére is vezet.

A nevelésügy iránt közérdeklődést felkelteni, a közfigyelmet a tanügy köréhez tartozó kérdésekre irányitani, és egyúttal a nevelésügy emelkedését is szemléltetőleg bemútatni, legsikeresebb eszköz a tanitóegyesületek által rendezett kiállitás, mely a közmivelődésnek szülöttje és mely feltünteti, hogy minő a miveltség terjedésének eredménye.

És ha a kiállitások eszméjének keletkezését, ha a kiállitások kezdetét felkutatjuk — a 18-ik század végén és a 19-ik század elején, — látjuk ezen emberi tevékenység bölcsőjét ringani, a midőn az elmék élesebben működni, a szivek nemesebben érezni, az eszmék tisztúlni kezdenek, a midőn az emberi agy felismeri az emberben rejlő méltóságot, felismeri állami, társadalmi szempontból az emberi nem kötelességeit, de követeli is e kötelességeknek megfelelő jogokat, az általános: emberi, a köz: polgári, és az eszmék szabadságának jogait.

A kiállitások eszméje megszületik az emberi jogok felismerése korszakában, és az eszme hódit, terjed és testté válik oly mérvben, a mint az embernek emberi hivatása és eszményi magaslata emelkedik.

Az emberrel vele született alapjogok: a szabad társúlás, a szabad forgalom és szabad gondolat térhóditásával megnyeri a kiállitás eszméje is gyakorlati megvalósitását; az emberi elmének tudása testet ölt, alkot, alkotásait bemútatja, s ezáltal versenyre hiv fel, búzdit és új alkotásokra ösztönöz.

És ha anyagi nézpontból a kiállitást, az újabb korban csaknem művészetté vált külső látványosságok közé lehetne is sorozni, eszményi értelemben a szellemi tevékenység rugójának, az ipar és művészet emelőjének, az általános és szakszerű miveltség terjesztőjének kell elismerni.

És a kiállitás ezen eszményi jelentősége, az emberi nem értelmi fejlődésére való vonatkozása, az általános mivelődés terjesztésére való kihatása megnyilatkozik a jelen ünnepélyünkön, midőn

a magyar nemzeti nevelés harczozai, három vármegye tanitóegyesületének tagjai egybegyülnek: űlésileg tárgyalni a népnevelés nagy jelentőségét, és kiállitás által bemutatni a népnevelés előrehaladását, fejlődését és annak magyar nemzeti jellegét.

Mint ember: általános humanitarius érzéssel, mint állampolgár: a kultura által elérhető nemes czélok iránti lelkesedéssel, és mint magyar hazafi: közös anyánk, az édes haza iránti szeretet melegével üdvözlöm a kiállitást rendező tanitóegyesületeket; és a kiállitást, mint a magyar nemzeti nevelésügy termékét, mint a hazai kultura nemzeti jellegének tanúbizonyságát és mint a magyar népnevelők szellemi értékenek mértékét — a humanismus és kultura és ezeken alapuló: erkölcs, közmivelődés és hazaszeretet nevében — ezennel megnyitom.«

A közebéd a népkertben volt, a hol 183 személy számára volt teritve. Egy teriték csak 1 frt 80 kr. volt; az étkek izletesek voltak: még a híres örmény tészta, a chádájéch (bábakalács) sem hiányzott. Tér szüke miatt a sok szép felköszöntők mindenikéről emlitést nem tehetek; azért csak azt mondom, hogy a védnök pohárköszöntői voltak a legsikerültebbek. Nagy hatást idézett elő Kerekes Samú versben és prózában elmondott mindkét felköszöntőjével. Igen szépen beszélt Márton Dávid is, ki Ávedikért üritette poharát; Thome Adolf huszárkapitány a többek közt így szólott: „A tanitó terjeszti a kulturát, de a katona védi meg azt.“ Lapunk szerkesztője Erzsébetvárosát és a városi tisztikart köszöntette fel...

Ebéd után megnéztük a kiállitást, meglátogattuk a polgármestert, ki sokáig volt Deésen alispánunk, elmentünk szeretett barátunkhoz, a derék ügyvéd Markovich Jánoshoz. És e kedves látogatásból lapunkra még szellemi haszon is hárult; mert a derék házigazda egypár értékes kéziraton kivül ekkor ajándékozta meg e lapok szerkesztőjét tudós nagybátyjának, a felejthetlen emlékű Markovich Jakab hátrahagyott kézirataival. Midőn ezen értékes ajándékért itt a nyilvánosság előtt is szives köszönetet mondunk kedves barátunknak és szeretetreméltó jó nejének, egyúttal megköszönjük szállásadó házigazdánknak és mívelt, jó lelkű, kedves nejének is a sok szivességet és kiváló figyelmet, melylyel ottlétünk alatt elhalmoztak. . . .

Sz.

* * *

Legrégibb örmény templomunk érdekében!

— Nyilt felhivás olvasóinkhoz. —

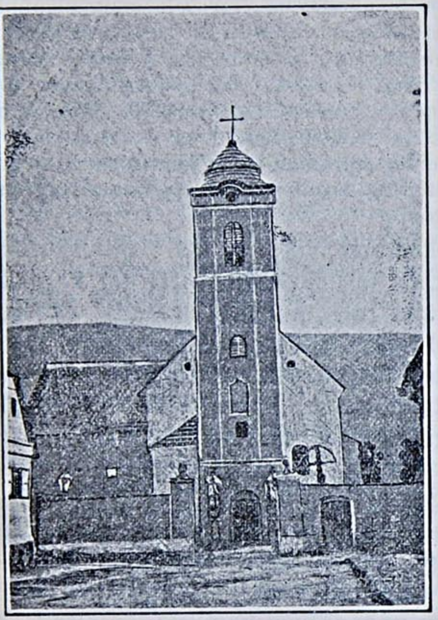

A „Salamon-templom.“

Azon emlékek közt, melyek a város majdnem kétszáz év előtt történt megalapitása korából maiglan fenmaradtak, — egyik úgy hitéleti szempontból legbecsesebb, mint a multak iránti hagyományos kegyelet tekintetéből is megbecsülhetlen történeti emlék a nálunk közönségesen úgynevezett „Salamon-templom,“ mely a mult század elején épült, s utóbb ismételten családi gyüjtés útján átalakittatott; így tehát némileg épitészeti műemléket is képez.

A tehetős Simai Salamon, kinek Isten nem adott gyermekeket, nem egyszer bánkodott azon, hogy polgártársaival együtt fatemplomban dicsérik az Urat; azért, feleségének beleegyezésével, elhalt fivérének azon telkét, mely e városon a legszélesebb, örök áron megvette és a szűz-anya: Mária tiszteletére itt saját költségén kőtemplomot emeltetett 1723-ban. És hogy annak, kit a könyörület Anyjának neveznek, pártfogását annál bizonyosabban kinyerhesse, alapitványt tett, hogy annak kamataiból évenként szentmiséket szolgáljanak. Utolsó kivánsága az volt, hogy testét a Mária oltára előtt temessék el. E templom oldalfalába faragott köből művészileg kidolgozott ajtókeret van behelyezve.

Az örmények közül többen vettek jó példát az ájtatos Simai Salamontól; azért némelyek városunk déli oldalán a fürdőig elhuzodó út mentén a szenvedő Krisztus képeivel diszitett kápolnákat épittettek, hogy az utasokban feléleszszék a buzgóságot; mások a keleti hegyen fakereszteket állitottak fel (kalvária; 1727). A kápolnáknak most még helye se látszik, ellenben a hét keresztet, — melyeknek száma 1889-ben megkétszereződött, — napjainkban is gyakran meglátogatja az ájtatos buzgóság!

Miként e régi kisded, de szép történeti multtal biró szentegyházunk fentebb vázolt korrajzából kitünik, — a templom családi kegyuraság (patronatus) alatt áll, s a helybeli örmény katholikus lelkész (plebános) által administráltatik; ki ennélfogva annak pénzalapját is kezeli. Semmi kétségünk benne, hogy az ódon ősi egyház időnként szükséges helyreállítása, fentartása és emelése által igényelt költségek fedezéséhez városunk s az illető kegyuri (Simay) család valamint eddig, úgy jövőre is minden lehető áldozatot meghoz, — hogy a mit a lelkes elődök buzgón megalkottak, utódaik Isten nagyobb dicsőségére megtartani s a jövendő nemzedékek számára átörökiteni el nem mulaszszák, — mindazonáltal e lapok szerkesztősége, mint a közügy munkásai, természetszerű kötelességet vélünk teljesiteni akkor, midőn az egész katholikus olvasóközönséget, de első sorban magát a hazai örménységet e nyilt felhivásunk által ezennel arra kérjük: hogy az ősi egyháznak elodázhatlanul szükségessé vált restaurálására s minél diszesebben leendő helyreállítására esetleg kifestetésére, szóval rendkivűli költségeinek fedezhetésére buzgó s kegyeletes adakozásaikkal hozzájárulni sziveskedjenek!

Az ezen úton begyülendő adomány-összegeket részünkről készséggel átveszszük, lapunkban időnként nyugtatványozzuk, s az illető templomi pénzalapba leendő bevételezés végett a helyi örmény kath. plebániai hivatalba pontosan beszolgáltatjuk! Vajha a közönség körében ne lenne szózatunk a pusztában kiáltó szava!...

Folyóiratunk szerkesztője és kiadótulajdonosa: Szongott Kristóf, ezennel meginditja a gyüjtést: **50 forinttal.**

Az „Armenia“ szerkesztősége.

Hírfüzér Szamosújvárról.

— József főherczeg jún. 13-án városunkon keresztül utazott. Az indóháznál volt az egész város; ott volt a városi tisztikar és a tanuló ifjúság is. Az érkező vonatot a helybeli fuvózenekar a Rákoczi-indulóval fogadta. A főherczeget, ki kiszállott a kocsiból, polgármesterünk Placsintár Dávid következő beszéddel üdvözölte: „Cs. és kir. Fenség! Szamosújvár szab. kir. város közönsége nevében hódoló mély tisztelettel, a szeretet és őszinte ragaszkodás egész érzésével üdvözöljük cs. és kir. Fenségedet átutaztában, kérve a Mindenhatót, hogy őrizze és és védje hazánk örömére, melynek polgárai cs. és kir. Fenségedben alkotmányos institutióink hagyományos tisztelőjét hazafias örömmel üdvözlik. Fogadja cs. és kir. Fenséged e város hódoló tiszteletét kegyesen. Éljen!“ A főherczeg szép válaszában a többek közt Isten áldását kérte e városra és annak minden egyes lakójára; azután megszólitással tüntette ki a polgármestert:

— Nagy számból áll a tanuló ifjúság!

— Itt vannak városunk összes tanintézetei.

— A megeredt áldáshozó eső — úgy látszik — e vidéken is okozott károkat.

— A folyók mellékén több helyütt eliszapolta a viz a földeket.

Az üdvözlő beszéd befejezése után intett a főherczeg a polgármesternek, kivel kétszer szoritott kezet, hogy tegye fel kalapját. „Éljen“-eink harsány viszhangja kisérte az elrobogott vonatot. . . .

— Papp Tivadar örm. kath. s. lelkész résztvett a herczegprimás vezetése alatt ment római zarándoklatban; melynek a pápa által történt ünnepélyes fogadtatása alkalmával Ő Szentsége előtt, mint „parochus Armenus ex Transsylvania“ mutattatván be, — a pápa így szólott hozzá: „Procul venisti, mi fili! . . .“ („Messziről jöttél, fiam!“)

— Az igazságügyminiszter megengedte, hogy a városunk határán történt vizáradás következtében szükségessé vált gátépitési munkálatokra a helyi országos fegyintézetből munkások gyanánt fegyenczek alkalmaztassanak.

— Világositó-Szent-Gergely napján és a rákövetkezett templomfelszentelési emlékünnepen megélénkült városunkban a hitélet. Szombaton a nagymise alatt szép műének emelte az istenitisztelet fényét; utána Esztegár Gergely segédlelkész tartott emelkedett szellemű szentbeszédet; délután a tanulóifjúság végezte a szentgyónást. — Vasárnap Bárány Lukács plebános tartott, történeti hagyományok felújitása mellett — megható ünnepi beszédet; délutánonként elkezdődtek a litániák. — Azonkivűl mindkét napon szentmise előtt ünnepélyes körmenet volt a főtéren.

— Városunk országgyűlési képviselője: Molnár Antal, az örmény egyház megalapitójának emlékünnepe alkalmából az idén is száz forintot küldvén városi közczélra, ezen összeg a helybeli szegények közt osztatott ki.

— A „Szamosújvári kör“ jún. hó 17-én a sétatéri színkörben sikerült nyári mulatságot rendezett. Azonkivűl a népkerti rondeu-ban gyakori térzene szokott lenni esténként, melyre a közönség nagy számmal jelenik meg.

— Szeptember havi füzetünknek tartalmát a dicsőemlékezetű Lukácsi Kristóf tudós történetirónk élete és működésének emlékére ohajtván szentelni, tisztelettel felkérjük mindazon olvasóinkat, kik valamely reá vonatkozó életrajzi adat, levél vagy emléktárgy birtokában vannak, a jellemrajz, illetve az ünnepélyes kiállitású emlékfüzet minél teljesebbé tétele czéljából sziveskedjenek arról az „Armenia“ szerkesztőségét oly időben értesiteni, hogy a füzet összeállitása alkalmával, az értesités kellő alakban felhasználható legyen.

— A megyei törvényhatóság jóváhagyta a városi közönség azon határozatát, mely szerint a volt országgyűlési képviselő és nyugalmazott városi tanácsos: Korbuly Bogdán közérdemeinek elismeréseül, temetési költségei a városi pénztárból fedezendők.

— Szamosújvár illustrált hely- és néprajza e napokban megjelent; s lapunk szerkesztőségében füzve egy forint ötven krajczáron bérmentve póstai utalványnyal már megrendelhető. E művet, melynek nyomtatása Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdájának díszes kiállitásánál fogva is becsületére válik, az „Armenia“ szerkesztője irta.

— A város közcsinosodására a részint tervbevett, részben már meg is kezdett építkezések folytán nem csekély emelkedés és lendűlet várható.

— A vizáradás okozta gátrombolások következtében városunkban a malmok működése szünetel, a népkerti tó vize leapadt; s mivel a Szamos folyása más irányt vett, s a várost elkerüli, — a belső folyóágban való fürdés is egyelőre lehetetlenné vált, míg gátjaink helyreállittatnak.

— Gopcsa Joachim városi tanácsos és Szongott Kristóf lapunk szerkesztője résztvettek az erzsébetvárosi tanszerkiállitás és tanitógyűlés alkalmából rendezett ünnepélyen; s a testvérváros képviselője: dr. Issekutz Győző, mint a kiállitás védnöke, részéről lekötelező szivélyességgel fogadtattak.

— A felállitandó gymnazium ügyében a megye hivatalos közlönye azt irja, hogy az a kultuszministerium részéről Deés városának nem helyeztetett kilátásba.

— Fuvózenekarunk Novák Gerő, mint alelnök tiszteletére, névünnepe alkalmából ablakzenét rendezett.

— Todorán Endre „Aurora“ nyomdájának keresettsége folyton növekszik; az ország különböző részeiből érkező megkeresésekkel teljesen el van halmozva. Tudtunkkal egyedüli nyomda a magyar korona területén, mely saját örmény betűivel nyomtat.

— Az örmény kath. egyházmegyének jún. hóban tartott gyűlésében egy nagyobb összegű alapitvány jelentetett be az árvaintézet javára.

— Szamosújvárról a nem rég Kolozsvártt tartott róm. kath. statusgyűlésen voltak: Bárány Lukács, Csákány Ádeodát, Placsintár Dávid és Simay Gergely.

— Gopcsa Joachim, Voith Márton, Kopár Kristóf, Verzár Manó, Turcsa Lukács, Szongott Vilibáld városi tisztviselők jutalomban, — Balta Márton orvosnövendék tansegélyben részesittettek.

— Időjárásunk hetek óta folyton esős s a mezei munka e miatt nagy késedelmet szenvedett. Különösen káros hatással volt az eső a kukoricza felkapálására; mely már nagyon is későre maradt, s ennélfogva gyenge termés várható.

— A helybeli (kérői) gyógyfürdő idénye május 4-én megnyilt, s a szamosvölgyi vasút pályaudvara és a fürdőtelep közt, városunkon át a rendes társaskocsi közlekedés megindult.

— Novák Gerő segédlelkész Urnapkor ünnepi szentbeszédet tartott Deésen, hol az egyházi körmenetet vezette.

— Voith Miklós ügyvéd, 48-as honvédfőhadnagy, egyik képviselője volt Deés város közönségének a budai honvéd-emlékszobor-leleplezési ünnepélyén.

— Kemény Ipoly kékesi járásbeli útmester, a megye főispánja által hasonló minőségben Szamosújvárra lett áthelyezve.

— Méhészkörünk Keczely Sándort, ki a minta-méhes felállitására szép anyagi áldozatot hozott, egyik közgyűlésében egyhangúlag alapitó tagnak választotta meg, — s midőn részére a kör küldöttsége az erről szóló okmányt kézbesitette, akként nyilatkozott, hogy ő szivesen akar ott lenni, a hol a közügy érdekében kell tennie.

— Városunk illustrált monographiája e napokban megjelent, — s valóban díszmű gyanánt ajánlható. Az erre vonatkozó bővebb irodalmi jelentést lapunk más helén találják olvasóink.

— A Szamos folyó áradása a felső gátnál nagy pusztitást vitt véghez és sok kárt okozott városunknak, főleg a védgát elkészitésének költségei által.

— Pályázat volt hirdetve a szamosújvári járás körállatorvosi állomására; de pályázó hiányában eredménytelen maradt.

— Özv. dr. Gajzágó Lászlóné szül. Lázár Károlina úrnő, nyilvánosan köszönetet mond a „Szolnok-Doboká“-ban mindazoknak, kik boldogult férjének, a megye volt főorvosának elhunyta alkalmából egyesek s társulatok nevében kegyeletes részvétet tanusítottak.

— A főtéren levő „korona“-vendéglő korszerű átalakitása közgyűlésileg elhatároztatott. Az árvaintézet nagyszabású épületén serényen dolgoznak.

Kisebb közlemények.

Az örmény egyház ünnepe. A kolozsvári örmények az idén is szép egyházi ünnepélylyel ülték meg (jún. 17) Világositó Szt. Gergely napját. Az ünnepet megelőző napon a főtéri templomban délesti ájtatosság (litania) tartatott, 17-én ünnepélyes szentmise, mise után — az idén először — szentbeszéd. A misét Biró Béla apát-plebános mondotta fényes segédlettel, az egyházi beszédet pedig Novák Gerő szamosújvári gymn. tanár tartotta, ki csak-is erre az alkalomra ment be Kolozsvárra. Nagy közönség előtt Szt.-Gergely élettörténetét adta elő hatásosan. E szép beszéd annyira megnyerte a hallgatóság tetszését, hogy templom után dr Mály István vezetése alatt, id. Gajzágó Antal, Bulbuk Manó és Meskó Miklós tagokból álló küldöttség elismerést és hálás köszönetet nyilvánitott szónoknak azon »nagyhatású beszédért, melylyel sürű fátyolt oszlatott el a kolozsvári örménység szemei elől.« Ünnep napján a litániát fényes segédlettel a szónok tartotta. — Itt említést teszünk a nálunk tartott fényes ünnepélyről is. Ünnep előestéjén előbb vecsernye, később litánia. Ünnep napján az Oltáriszentség körülhordozása mellett a főtéren körmenet, azután segédletes szentmise Szt.-Gergely oltáránál. Introitusra Zeffer L.-nak erre az alkalomra szerkesztett Szt.-Gergely-hymnusát, — melyhez Esztegár Gergely irt szöveget — Áján Anna, László Mariska, Lázár Ernő, Begidsán Tivadar és Osztián Antal énekelték; ezt a szép éneket Zefter L. violino primoval, László Márton v. secundoval, Föbel Alajos violával, Vajna Károly celloval és Esztegár Gergely harmoniummal kisérte. Offertoriumra zene kiséret mellett Áján Anna az »O Virgo virginum« kezdetű éneket énekelte; szép hangjával emelte az ájtatosságot. »Agnus Dei«-re ismét Szt.-Gergely-hymnust énekeltek. Mise végén Esztegár Gergely prédikált. A szép egyházi beszéd bevezetését ide is iktatjuk: »Az erdélyi örmény nép védszentjének, Világositó Szt.-Gergelynek tiszteletére minden évben pünkösd után következő negyedik szombaton ünnepet szentel. Mily szerencse á. h.! hogy mi ismét megérhettük ezt a napot, midőn a nagy apostolnak hálaéneket zenghetünk azon kiváló jóságért, hogy minket az igaz hít, az isteni vallás világitó fáklyafénye mellett bevezetett azon egyház kebelébe, melyben egyedül munkálhatjuk lelkünk örök üdvösségét. Hála neked ezért Szt.-Gergely! Nemzeted kegyeletes megemlékezése nem fog szünni az idők végeig; e határtalan tisztelet irántad lesz nemzeted hálaadója. De vessünk csak egy futó pillantást vissza a multra! Egy nemzet hitetlenségében térdet hajt a bálványistenek szobrai előtt. Leborulva imádja azt az élettelen tárgyat, melyet isteni tisztelettel illet: ettől várta az isteni segitséget. De épen akkor elfeledi azt, hogy elméje nem fogta fel eléggé az istenség eszméjét; hogy hódolatával, tiszteletével olyan valamit illet, a mi alsóbb rendű nálánál, a mi nem emelkedhetik fel az istenségig, de még az emberiségig sem. Igy élt az örmény nemzet hosszú időn át. De végre reátekintett az isteni jóság az elhagyott nemzetre és a IV. században Kr. u. egy világitó csillagot támasztott fel, ki önfeláldozó lelkesültséggel a térités nehéz munkáját elkezdette. A pogány király: Tiridát rémülettel szemléli Szt.-Gergely hősiesen kiállott szenvedéseit. És ő, ki előbb a pogányság babonáinak hódolt, most felveszi az üdvözitő hitet és mint Nagy-Konstantin császár, megragadja az igaz hítnek dicső jelvényét: a keresztet és fenn lobogtatva hirdeti a világnak, hogy ez az a jel, melyben győzni lehet.«

Irodalom és művészet.

Folyóiratunk szerkesztőjének műve: »Szamosújvár irásban és képekben,« melynek tartalmát már közölte e lap, a következő képeket ad közre: Ararát, Árbá, Ábrahám Antal, Ábrahám Zachar, Álexa Ferencz, Ámirás Vetti. — Balla Terka, Bányai Blanka, dr. Bányai Kristóf, ifj. Bárány Lukács, Bárány Margit, Begidsán Tivadar. — Cheul Dániel, Csákány Adeodat, gr. Csáky Álbin, Czetz Gergely, Czetz János. — Deák-hármasok (Deák Simon, özv. Papp Helena, özv. Dsehezné), Duha Bálint, Duha János, ifj Duha Kristóf. — Erzsébet m. királyné, Esztegár Antal, Esztegár Gergely, dr. Esztegár Vártán. — I. Ferencz József m. király, Fáráó József. — Gajzágó Ferencz, Gajzágó Salamon, Gábrus Zachar, Gopcsa Joáchim. — Hangjegyek, Hájg. — Jakabb Bogdán, Kapatán Márton, Kopár Kristóf, Korbuly Bogdán, Kovrig Simon, gr. Kuun Géza. — Lászlóffi Antal, Lengyelné Donovák Rebeka, VI. Leo király, XIII. Leo pápa, Lukács Béla, Lukácsi Kristóf. — Mály tábornok, dr. Mártonfi Lajos, Mihálfy Imre, Minerva, dr. Molnár Antal, dr. Molnárné Simay Klementin és fia. — Novák Antal, Novák Gerő, Novák Márton. — Osztián Berta, Osztián Ilona, Osztián Kristóf, Örmény kath. gymnasium. — Pappné Kerekes Emilia, Páll Bogdán, Perndl Ignácz, Piaczi nagy templom, Placsintár Dávid. — Retezárné Szongott Margit, Régi tanácsház, Római lelet, Rubens-kép. — Salamon-templom, Sáhin Kata, dr. Schnell Károly, Seminárium, Sétatéri fenyves, Sétatéri körönd, Sétatéri tó, Sétatéri vashíd, Simay Gergely, Szabados Ferencz, Szamosújvár a déli oldalról nézve, Szamosújvár a keleli oldalról nézve, Szamosújvári (»kérői«) gyógyfürdő, Szt.-Ferenczrendi zárdatemplom, Szongott Kristóf, Szongott Vilibald. — Tarisnyás István, gr Teleki Sándor, Tódorfi Lukács, Turcsa Lukács, dr. Turcsáné Placsintár Gizela. — Vasúti indóház, Városunk czimere, Városunk tisztikara, Verzár Manó, dr. Verzereskul Oxendius, Világositó Szt.-Gergely, Világositó Szt.-Gergely oltárképe, Voith Gergely, Voith Márton, Voith Miklós. — Zachariás Róza, dr. Zakariásné Gajzágó Gizela, Zászlóffi Gábor, Zeffer Lukács. Ezeken kivűl öt kép két-két külön felvételben fordul elő. Az egész munkában van 66 fejezet, 274 lap és 112 kép.

Gajzágó Salamon életrajza. A Konstantinápolyban megjelenő török nyelvű újság: »Dseride Sarki« (Keleti Napló) 1889. évi 1145.-ik számában egész terjedelmében olvasható Gajzágó Salamonnak, a m. kir. állami számvevőszék volt elnökének s jelenleg a főrendiház tagjának azon részletes élet- és jellemrajza, melyet a derék bécsi mechithárista kongregáczió ismeretterjesztő, örmény nyelven szerkesztett folyóirata: a »Hántesz Ámszoreá« (Havi szemle), Gajzágónak egy sikerült, ifjabbkori arczképe kiséretében közölt. Ugyanezen lap közölte még azonkivül a többi magyar-örmény jeleseink sorából Simay Gergely kir. tanácsos és Molnár Antal orsz. képviselő arczképét és életrajzát is.

Közgazdasági élet.

A **»Szamosújvári takarékpénztár** részvénytársaság« mult év végével közzétett ötödik üzletévi zárszámadásának forgalmi kimutatásában a bevételek 657507 frt 12 krral, a kiadások hasonló összeggel vannak kitüntetve; a vagyon-mérleg szerint a vagyon 398081 frt 64 krral, a teher hasonló összeggel szerepel, — a nyereség és veszteség-számla 29670 frt 62 krral mutatja ki úgy a tartozás, mint a követelés rovatát. A takarékpénztár élén következő városi polgárok állanak: Bogdánfi István, vezérigazgató; Bányai Gyula, könyvvezető; Gajzágó János pénztárnok; Kovrig Simon, felügyelőbizottsági h. elnök, Tódorfi Lukács, felügyelőbizottsági jegyző; dr. Bányai Kristóf és Merza János felügyelőbizottsági tagok. Az 1892. év üzleti működéséről az évi rendes közgyűlés elé terjesztett igazgatósági jelentés szerint igyekezett az igazgatóság ez évben is úgy, mint a megelőző években a takarékpénztár érdekében minden lehetőt megtenni, s elmondhatja: hogy az üzleti év zavartalanul folyt le és kedvező eredménynyel végződött; melynek alapján az intézet iránti bizalom úgy a betevő, mint a kölcsönvevő közönség részéről folyton erősbül. A betétek nagyobb mérvű szaporodása pénztorlódást idézvén elő, — egy-két jóhirnévvel biró kolozsvári pénzintézetbe — ha nem is nyereséggel, de a takarékpénztár betéteihez hasonló feltételek mellett — a pénztárban mutatkozott felesleges pénzkészlet a szükséghez képest, elhelyeztetett, hogy gyümölcsözetlenül ne heverjen! — A takarékpénztár mult évi tiszta jövedelméből felosztás alá került összesen kilenczezer forint; melyből a részvényesekre esik hatvan százalék, — illetve minden egyes részvény után tizennyolcz forint. A részvénytársaság, alapszabályainak 34-ik szakasza értelmében a felosztás alá vett tiszta jövedelem összegének egy száztóliját, vagyis kilenczven forintot, jótékony czélra engedte át.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID AN
3 AUG 3
KÉZDIVÁS

Dr. Mály István.

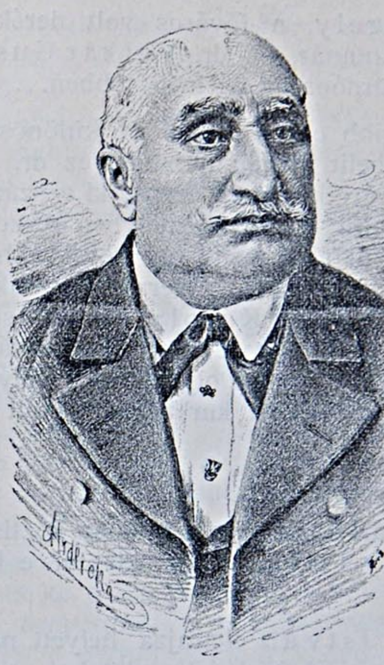

Hazai orvoskarunk több érdemes egyéniséget nyert a multban is azok sorából, kiket a tudományok iránt oly ritka fogékonysággal felruházott örmény fajtól kölcsönzött a magyarországi orvosi kar, s kik részint tulajdonképeni szakmájukban, részint más tudomány-ágak terén tüntették ki magukat és vivtak ki elismerést közhasznú tevékenységük által.

A többi közt ily kiváló férfiak valának a multban orvosaink közül: dr. Csáusz Márton, a pesti egyetem volt tanára és rektora, kinek működése és érdemei ma is felejthetetlen emlékezetben tartatnak, — dr. Ötvös Ágoston a magyar tudományos akadémia volt tagja, a Rákoczy-korszak történetének jeles ismertetője, — dr. Ábrahám Adeodát, az elismert operateur, a kolozsvári orvos-sebészeti intézet volt tanára, — dr. Cziffra Ferencz, Hyrtl jeles tanitványa, kitünő anatomus, a kolozsvári egyetemen a boncztan volt tanára, — dr. Patrubány Gergely, a főváros volt derék főorvosa és egyetemi magántanár, — dr. Verzár Gusztáv a volt margitszigeti fürdőorvos és még többen...

A sok régibb orvos közül itt különösen egyet kell még mint helybelit megemlítenünk: ez dr. Verzár János szamosújvári hírneves orvos, ki e század első felében — mondhatni — köztekintélyben részesült; — míg az újabbak közül elég leend oly nevekre hivatkoznunk: mint dr. Fehér Dávid, Gyergyó-Szt-Miklós ünnepelt orvosa, — dr. Novák Károly, mármaros-szigeti kincstári orvos, — dr. Lengyel Endre szatmárnémetii honvédorvos és a t. — mind oly nevek, melyek bizonyára jó hangzásúak az orvosi kar tagjai között a multban és jelenben.

* * *

A kolozsvári közéletben általában köztiszteletnek örvend: dr. Mály István is, a kit mi e helyen bemutatni kivánunk.

Dr. Mály István életrajza helyett nagy örömmel közöljük itt azon élettörténeti adatokat, melyeket egyenesen — saját önéletirásaként — tőle megszerezni szerencsések valánk. Habár kissé tartunk tőle, hogy rokonszenves egyéniségének nemes szerénységét a meglepetés készületlenségével fogja érinteni azon körülmény, hogy a nekünk egész nyiltsággal megirt reminiscentiáit ily alakban, tartozkodás nélkül, bocsátjuk közre; de e helyen mi nyiltan kijelentjük, hogy az abban foglalt eszmék fenköltsége és az ott érintett érzelmek megható nemessége nem engedte meg nekünk, hogy világosságát annak véka alá rejtsük; bocsánatot is kérünk, ha egy regény hatásánál is magasabbra helyezvén ezen élettörténetből kiérezhető lelkiállapotokat, — nem akartuk annak lélekemelő hatása alól olvasóinkat egy száraz életrajzi vázlat kedveért elvonni.

Azért szóljon itt maga a legilletékesebb életrajziró.

* * *

3 JUL 3
KÉZDI VÁSÁRHELY

Születtem 1830. október 21-kén — péntek nap volt — esti 6 órakor, „Ave Maria“ harangszó mellett, Szamosújvártt.

A zsenge gyermekkor első négy évét szülőim vizútczai házában gondtalanul játszva töltöttem el.

Négy éves koromban, Istenben boldogult nagy-atyám Szamosújvár városától Ördöngös-Füzest haszonbérbe vette; minek következtében, egész családunkkal együtt, én is oda költöztem ki.

E szép fekvésű faluban egy Barabás nevű református tiszteletes úrnak lettem tanitványa.

Pajkos gyermek voltam, és annyit bosszantottam ezt a jóravaló tiszteletes urat, hogy most is fájó szívvel gondolok vissza rá.

Egy szép, meleg nyári napon, a reám felügyelő cseléd, a malom mellett levő patakba titokban vitt el magával fürdeni.

Én boldog voltam.

A különben kis patak medre ekkor böven el volt vízzel látva. A mint bementünk, a patakban nagy mulatságom volt látni, hogy a parttól befelé lépkedve, mind mélyebb és mélyebb a víz: míg végre államig ért fel a sebesen futó elementum; még egy lépést tettem előre és — elmerültem.

Jól emlékszem, hogy nem volt kellemetlen, még kevésbbé kinos, a mit igen rövid ideig éreztem.

Mintha valamennyi érzékem csupán hallérzékké, és a víznek minden paránya egy meg nem nevezhető hangszervvé vált volna: olyan sajátszerű zúgást éreztem.

Elaludtam és egy édes álom után, arra ébredtem fel, hogy a patak partján ki voltam teritve, s a dada rémülten dörzsölte az erélyes dörzsöléstől fájó tagjaimat.

Az ébredés kellemetlen és kinos volt: az elalvás nem.

1837-ben magasabb kiképeztetésem végett, nagy-atyám vissza vitt Szamosújvárra és beadott a Benai-féle tanintézetbe. Itt a legnagyobb figyelemben állott az a régi szabály, mely szerint: „Plenus venter non studet libenter“. Egy évet itt minden nagyobb gyomorterhelés nélkül kihuztam.

Ekkor azonban nagy-atyám, (a ki nagyon okos és praktikus ember volt) kivett Benaitól, és beadott várbiéd:[1] Gábrus Zakharhoz koszt- és szállásba. Itt két évig voltam.

Gábrus Zakhar zsenialis ember volt, s ha másként nem lehetett: nyirágvesszővel nagy sikerrel tudta beoltani fejünkbe a vaskos „Rudimentát“. Bizony biztosabb és kedvezőbb sikerrel, mint a hogy korunk főtáltosai irgalmatlanul üzik a különböző beoltási merényleteket.

A Gábrus anyja (az öreg „mámu“) angyali jóságával el tudta felejtetni az iskolai bajok sajgó nyomát, s akárhányszor feltartoztatta a fia sujtó karát, és ha olykor a csapást teljesen feltartoztatni nem is tudta, de annak fájdalmát minden esetben hol egy finom örialmával, hol egy pêthádz- vagy plane pázugov khênissal, hol pedig egy darabka (tegnapról megmaradt) finom jámêzzal a legbiztosabban meg tudta enyhiteni.

Beh boldog lenne a szenvedő emberiség, ha az orvosok is ily biztos hatású enyhitő szerekkel birnának!

Boldog Isten, a gyermekkorban be kevés feltétele van az ember boldogságának!

Bizony jól is van ez így; mert különben vajmi kevés embernek lenne fogalma a boldogságról . . .

1840. október 4-én nagy-atyám- és édes anyámmal Beszterczére utaztam azért, hogy jövőre az ottani kath. gymnasiumban diákoskodjam.

A mint Beszterce felé közeledtünk, a város fölött hosszú és széles térben elterülő vörösséget láttunk. E szín és a kolosszális, különböző alakokban föl-föltornyosuló füsttömegek azt bizonyitották, hogy Beszterczén nagy égés van.

---

[1] Tanár = professor! Habár Gábrus sok éven át elemi néptanitó volt, de pár évig az alsó gymnasiális osztályokban is tanitott. Különben is papi szemináriumot (theologiát) végzett, tudós ember levén, a közszokás szerint »professori« czimre érdemesittetett. Szerk.

Midőn estve megérkeztünk, Besztercze lángtengerben úszott. Ezt nem tartottam kedvező előjelnek, de sorsomnak alá kellett vetni magamat.

A piaristák gymnasiumában principistának fölvétettem. Koszt- és szállásra is a piaristákhoz adtak.

E jeles gymnasiumban öt osztályt végeztem el, és mind az öt osztályban első eminens voltam.

1845. október elején a kolozsvári lyceumban, mint első évi bölcsész iratkoztam be.

Itt, mondhatni, hogy csakugyan „börtönéből szabadult sas volt a lelkem“, és a rendkivül szigorú öt évi kolostori élet után, a lyceumi (mondhatni korlátlan) szabadalmat rögtönözve élvező fiúnak lelke, csodák csodája, hogy teljesen nem bukott el.

A huzamosan koromfekete sötétségben élő, ha rögtönözve a déli nap verőfényes sugaraival szembe néz: könnyen megvakúl.

Szerencsémre, Beszterczéről akkora szellemi tartalékkal jöttem ide, mely a bukás ellen teljesen biztositott.

Itt a bölcsészet két osztályát, minden egyébbel inkább, mint a rendes tantárgyakkal foglalkozva, jó sikerrel végeztem el és édes anyám óhajtására, 1847. október elején a pesti egyetem orvosi karánál orvosnövendéknek iratkoztam be.

1848. márczius 15-ke Pesten talált, a hol későbben tagja lettem az egyetemi legiónak.

Fegyvergyakorlatainkat a kecskeméti-útczában, a Károlyi-palota udvarán tartottuk.

Én akkor nagyon gyönge, serdülő fiú voltam, s a szuronyos régi fajta kovás-puska súlya alatt majd leszakadt a vállam; minél fogva rendes hadi szolgálatra azon időben nem voltam alkalmas.

A tanév befejezése után, a szünidőre haza mentem, ki gondolta volna akkor, hogy e vakáczió nekem két évig fog eltartani?

Csakugyan beállott nálunk a muzsák szilencziumának ideje!

1850. október elején ismét beiratkoztam a pesti egyetemen orvosnövendéknek.

1851-ben az újvilág-útczai 8-ik számú ház első emeletén béreltem ki lakásul egy szobát.

A huszonegy éves keleti vérű és merész fantáziájú ifjú lelkének világára itt az a nap sütött, melynek tündér-fényétől az ifjú keblében eddig észrevétlenül lappangott legnemesebb gyöngy izzóvá lett, és oly tiszta égi lánggal égett, mely mellett a világ minden „kohinorja“ hitvány szemétté törpül el . . .

A felhők fölött azonban az én sorsom úgy döntetett el, hogy e túlvilágias dicső fényben égő nemes gyöngy elhamvadjon és hogy családi örömeket nem élvezve: földi pályámat nőtlenül végezzem be.

1853. márczius 17-kén estve elhagytam Pestet, s Bécsbe utaztam. Szomorú idő volt ez. A bábák förgetege talán soha sem rombolt oly dühösen, mint ez éjjel.

Aztán különben is, a vágtatva menekülő bús lovaggal én is elmondhattam: „Post equitem sedet atra cura.“

Bécsben mint orvosnövendék 1854. virágvasárnapig laktam; de e napra ismét Pestre jöttem, és (a szünidők kivételével) itt maradtam 1856. febr. 10-ig; mely napon orvostudori felavattatásom történt meg.

Szüleim akkor Mócson laktak, a hová én jól megérdemlett orvostudori diplomámmal siettem.

Az én áldott emlékű szüleim lelke a legnagyobb boldogságban uszott!

Édes anyám a fiát, s benne egyetlen reményét, midőn évek óta aggódva táplált terveit s reményét bennem (egyetlen gyermekében) teljesülve látta: megcsókolta a homlokomat, ez alkalommal egy pár könnycsepp hullott reám.

Oh, e könnycseppek fényesebbek voltak előttem a világ minden gyémántjánál, s szebben diszitették halántékomat, mint a még friss tudori borostyán! . . .

1856. márczius 1-én édes anyámmal beköltöztem ide Kolozsvárra; atyám is nemsokára követett minket ide, és így az egész családunk ekkor három tagból állott.

Itt akartam a létkérdést megoldani.

Életemnek főfeladata az volt, hogy a szüleim hátralevő életét lehetőleg boldoggá tegyem.

Én a becsületes, lelkiismeretes és kitartó munka által, oly kedvező anyagi helyzetbe jöttem, mely mindhármunknak tisztességes és gondtalan existencziát biztosított.

Életem utolsó pillanatáig hálás szívvel köszönöm a jó Istennek, hogy a kedves feladatot kedvezőleg megoldanom, teljes mértékben sikerült.

Élveztem tehát 25 évig és 20 napig azt a csöndes házi boldogságot, melynél többet én az élettől már nem remélhettem.

1880. márczius 30-kán reggeli 6 órakor, húsvét harmad napján felejthetetlen édes jó anyám meghalt.

Egész életemnek összes bántalmát, szerencsétlenségét és veszélyeit, ez az egyetlen egy csapás összehasonlíthatlanul felülmulta!

Lelkem fölött elborult az ég boltozata; sőt az isteni kegyelem békejelvénye, a szivárvány is, mintha fájdalmat ébresztőleg tünt volna fel búskomor lelkem előtt . . .

Az élet terhe súlyosan nyomta, már az évek számától is görnyedő vállaimat, de aggodalmaim és töprengéseim khaoszából, fölriasztott az özvegygyé vált roskatag öreg atyám.

Éltem tovább, s a roppant teher alatt nem roskadtam le.

Lelkem világának e zilált állapotát, úgy látszik, Veszely Károly prépost, és azon időben kolozsvári apátplebános felismerte; mert az alább következő (nyomtatásban is megjelent[1]) költeményében ezért czélzólag, de jóakarattal megleczkéztetett:

»Irjon sok verset!« mondá, a midőn a szekérre
Fölkapván magamat, párnapi utra kelék.
Emberi létünk is nem egyéb egy kis, rövid utnál;
Kezdete a bölcső, itteni vége a sir.
Kis rövid út a bizony! Két-három arasznyi a hossza,
S mégis ezernyi ezer sok baja, nemde gyötör?
Gyötri pediglen a baj egyaránt a királyt, meg a koldust;
Ennek a bot s annak a koronája nehéz
S mert örömünk csak csepp, s poharunk teli töltve ürömmel:
E föld a siralom völgye nekünk igazán.

---

[1] »Érzelemhangok«. Irta Veszely Károly, Kolozsvártt 1881. a 23. lapon »Dr. Mály István urnak emlékkönyvébe«. Szerk.

S mégis a sziv remeg és mindig itt élni szeretne;
Néki csak egy keserü: halni sehogy nem akar.
És ez okon létét meghosszabitni óhajtván,
Mint hajhássza szegény a tudomány mezején
A füvek ismeretét, legtöbbre becsülve az orvost!
Mert csakis ez képes nyujtani a napokat.
De a midőn ezt így vallom s Önt orvosaink közt
Elsö sorba teszem, s tisztelem éles eszét:
Hányszor hát sikerült a halált megtörnie — kérdem —
Nagykörü és alapos ismeretével, Uram?
Egy szó annyi tehát, mint száz, ki a földi göröngyhöz
Szit s tapad, az gyáván tölti be itt a helyét.
Hisz magasabb rendnek lévén tagtársa az ember,
Szebb s nemesebb föladat része, mely égre mutat.
A haza s emberiség, az erény s szeretetnek ügyében
Éltét áldozatul hozni: ez illeti őt.
És valamint a ki ezt szivesen megtenni mulasztja,
Gyáván s önzőleg földre konyitja fejét:
Gyáva az is, ki midőn ezen élet terhei nyomják,
Égi hivás nélkül, mint szökevény menekül.
Két utat ismér tehát a keresztény bölcs e világon:
Tenni, ha tenni lehet; türni, ha türnie kell.
Imhol a vers, hogy sok, magam is látom szemeimmel,
De hogy egyuttal jó, senki se mondja nekem.
Csak kedvét töltém, jó szomszéd Ur! amaz élczért,
Hogy minapon többnek versfaragóul ajánlt.

* * *

... Éltünk tehát tovább jó atyámmal ketten még két évig és tizenegy napig.

1882. april 11-kén, húsvét harmad napján, reggeli 6 órakor, áldott jó atyám (öregségi végelgyöngülés következtében) meghalt...

Merően néztem az áldott jó ember hideg arczvonásait.

Egy csepp könny sem csillogott a szememben.

Talán már végképp kiszáradt bennem a könnyek forrása? Vagy talán a könnyek, a helyett, hogy kiömlenének, befelé törtek, és a szivemben megkövültek? Vagy talán a lelkemnek már nem volt több oly része, mely fájni is tudjon?

Borzasztó állapot volt ez!

A jó Isten azonban végre megkönyörült rajtam, és megnyitá könnyeimnek kiapadt forrását.

Oh, e forrás csodatevő gyógyerővel bir!...

És most azt kérdem: Vajjon nem lett volna-e jobb az ördöngös-füzesi patakból, ártatlan angyalként röpülni fel az égbe?

Nem, nem lett volna jobb; mert a Gondviseléstől egy oly megbizatásom volt, mely elől semmi körülmények közt sem volt szabad kitérnem.

Jól tudom én azt, hogy az „Armeniá"-nak mindezekre, a miket ide irtam, abszolute szüksége nincs. De sőt azt is tudom, hogy nem is affélét irtam, a mit a nagyrabecsült Szerkesztő úr tőlem kivánt, és így ez az egész irat, a becses és megtisztelő levelében kifejezett czélra nem használható; de így irtam, mert másként nem irhattam.

E „vitae curriculum" kiegészítéseül, bátorkodom egyúttal még a következőket ide följegyezni:

Az 1873-dik évi cholerajárvány alkalmával, feszült figyelemmel kisértem e kórfolyamat lényegét, és pusztitó működését. Erre vonatkozó észleleteim és kezdetleges vizsgálataim alapján azon véleményem keletkezett, melyhez hasonlóval csak számos évek után a német tudósok léptek a világ elé.

Szükségesnek láttam 1873-ban a kolozsvári napi lapok águstus 5-diki számában, „Óvszer a cholera ellen" czímű czikkemben, erre vonatkozó véleményemet a nyilvánosság elé bocsátani.

Kolozsvár városának törvényhatósági bizottságába többször voltam képviselőnek beválasztva.

Kolozsvár kath. közönsége, az erdélyi róm. kath. státus nagy gyűlésére, mult évben másodszor választott meg képviselőjének.

1881-ben a kolozsvári függetlenségi párt, a közgyűlésén elnökének választott meg. — És ezzel be is fejeztem.

Ime itt van tehát a kivánt irat!

Irtam úgy, a mint a lelkem sugallta...

Szolgáljon ez egyúttal arra nézve is mentségemül, hogy évekkel ez előtt hozzám intézett becses, megtisztelő felhivására: az „Armenia" számára nem mertem irni. Végül még nehány szót!...

A földnek, úgy mint minden égi testnek megvan a saját vonzereje, de ez erőnek legnagyobb foka ott van, a hol születtünk, s a hol az anya édes álomba szenderitő dala mellett, ringott a bölcsőnk, melyben ki tudná megmondani, miket álmodánk!

Szamosújvár az én szülőföldem, a hol édes anyám mennyei dala mellett ringott a bölcsőm, melyben ki tudja mily tündér világról álmodoztam!

Szamosújvár útczáin játszottam a porban. — Ily boldogitó foglalkozásra nem képes a világ összes tudományegyeteme.

Szamosújvár útczáin „káriztam“ és „bánnágiztam“.

E hódítási czéllal egyekötött gyermekjátékok, az érdekfeszités nagyobb ingerével birtak, mint a világhóditó összes triumfátorok hadjáratai.

Nem csoda tehát, hogy lelkem ma is oda vágyik vissza, és hogy majd a feltámadás nagy napján — Isten kegyelméből — onnét szeretnék felszállni az égbe!...

* * *

E megható elbeszéléshez nincs hozzátennivalónk. Ahhoz nem kell kommentár. Maguk a visszaemlékezések elég ékesen szólanak arra nézve, hogy mi hallgassunk. Adalékjainkkal akaratlanul is csak kisebbithetnök annak lélekemelő erkölcsi hatását. Azért befejezzük sorainkat azzal, hogy ezen önéletirásnak Isten kegyelméből még hosszú és örvendetes folytatása legyen a közjó érdekében és az iró közérdemeinek méltó jutalmáúl!

Sz. K.

MONDJÁK...

— Durián.

Mondják: miért szomorkodol?
Oh, hogy ne lennék szomorú;
Kihamvadt az én csillagom,
Rám szállott a sötét ború!

Mondják: miért vagy halovány?
Csöndes, — mint tó, mely nem mozog;
Tévednek ők, — égő parázs
Beteg szivem' mélyén lobog.

S én azt mondom: közelg a nap,
Mely végpihenést nyujt neked:
És bús szivednek vágyait
A sirba' majdan fölleled!

Simay Gergely.

A Lusignan-házbeli királyok Kis-Örményországban.*)

I.

A tizenegyedik század közepe táján az örmény nemzet egyes töredékei, elüzetve hazájukból a Seldsukida-sultánok által s menekülve a musulmanoknak üldözései elől, több törzsfő vezetése alatt Cilicia bérczei közt huzódtak meg. Elfoglalták a völgyek szakadékait s a magas fensikokat s ismételve visszaüzték az új lakóhelyeik ellen támadó törököket.

Ekként éltek több esztendeig, mindennap új meg új harczra kelve új hazájuknak védelmében. Vitéz kitartásuknak híre tisztelettel tölté el a szomszédos török emireket is s erejök folyton növekedett a további bevándorlók csatlakozásával, a kik odahagyva a nagy-örményországi tartományokat, szintén a Taurus hegy lánczai közt kerestek menedéket.

Nemsokára megszállották Cilicia rónáit is, megtelepedtek Tarsusban, Lampronban, Kesunban, s a byzanczi Comnen-uralkodók védnöksége alá helyezték magukat, a kiknek hatalma e vidékeken egyébiránt már régóta hanyatlóban volt.

1080-ban egy Pákráduni-családbeli örmény főur, szövetségese III. Kákignak, az utolsó királynak e családból, elhatározta, hogy bosszút áll rokonáért, a kit Cappadociának görög kormányzója meggyilkoltatott, hogy a konstantinápolyi birodalomhoz csatolhassa országát. Frigyre lépett a ciliciai örmény főnökökkel, felbiztatta őket, hogy függetlenitsék magukat a görögöknek befolyása alól, a kiket kiüzött a tartományból.

---

*) Revue Orientale et Algerienne. I. Les Lusignans de la Petite Armènie, par V. Langlois, — Cshámics, Bádmuthiun Hájotz (Örményország története) 2-ik és 3-ik kötet. St. Martin, Memoire sur l'Armenie, 1-ső kötet. — Edessai Mátyás örmény történetének örmény kézirata a párisi nemzeti könyvtárban (99 sz.) — Héthum, Fleur des histoires d'Orient, 2-ik kötet. — Paoli, Codice diplomatico, 1-ső kötet, Chartes d'Armenie.

Vállalatának sikerrel való befejezése után a Taurusban fekvő Párczêrpért várát választotta székhelyének s megalapitotta a nevéről elnevezett dynastiát, a mely fentartotta magát Ciliciában a XI-ik századtól kezdve a Lusignanoknak trónra jutásaig.

Utódai mindinkább megszilárdították hatalmukat, házassági frigyeket kötöttek a keresztes hadjáratok vezéreivel s távol tudták tartani országuk határaitól a törököket. II. Leo, kit a keresztes hadaknak tett szolgálataiért királyi czímmel tüntettek ki, új területeket csatolt Örményországhoz . Az e korban még keresztény tatárok is keresték az örmények barátságát s egyesített erejök diadalmas csatákat vivott az iconiumi, mesopotamiai és egyptomi sultánok hadaival. Ámde a ciliciai örmények nem sokáig élvezhették a tatár szövetséget. A XIV-ik század elején elszakadtak a tatár népek a kereszténységtől s cserben hagyták addigi hű frigyestársaikat, a rupeni királyokat.

IV. Leo volt ebben az időben Kis-Örményország thákávorja.*) Önerejére hagyatva, az országát mindinkább fenyegető vész láttára békeajánlatokat tett a tatároknak. Nem fogadták el s felhasználva a Ciliciában kitört villongásokat, megszállották az országot s megyilkolták Leo királyt. A szerencsétlen uralkodó nagybátyja, Ochin öszszegyüjtvén minden rendelkezésére álló fegyveres erőt, kiüzte Ciliciából Bilarku tatár vezért s magát kiáltotta ki királynak. Kormányzása, a legfényesebb korszakok egyike Örményország középkori történetében, egészen a főurak által lábbal tiport fejedelmi tekintély helyreállitásának volt szentelve. Nem vezettek czélhoz törekvései; 1320-ban bekövetkezett halála ismét prédájává tette az országot az egymással viszálkodó főuraknak, a kik kiskorú fia nevében vezették a kormányt.

V. Leot, ezt az ifjú fejedelmet, kinek anyja a cyprusi Lusignanok családjának volt az ivadéka, az özvegy királyné második férjére, Gorigos urára bizták Örményország nagyjai. Maguk pedig folytatták a belső villongásokat, melyek annyi szerencsétlenséget hoztak már hazájukra a rupeni dynastia egész uralkodása alatt. Tatár és turkomán hordák betöréseinek lett áldozata e mindinkább elgyöngült, önmagában meghasonlott ország. S a nyugati keresztény államok, melyeket a pápai szék ismételve felszólított Örményországba vezetendő keresztény hadjáratra, fegyelmezett haderő helyett gyülevész tömegeket küldtek oda, melyek többet ártottak a szorongatott örményeknek, mint hitetlen ellenségeiknek.

---

*) királyja.

V. Leo király, kimerülve a hiú erőfeszítésekben s elhagyatva a keresztény fejedelmek által, még egy kisérletet tett a tatárok szövetségének megnyerésére. Követséget küldött hozzájok, emlékezetökbe hozta az őseivel fennállott régi frigyet s a szolgálatokat, melyekben a rupeni királyok őket részesítették. A vallás különbsége daczára kapott némi fegyveres segitséget a tatároktól s Valois Fülöp franczia király is küldött neki tizezer arany forintot haderejének zsoldjára s a pusztulásnak indult várerődök helyreállitására.

Evvel a csekély segitséggel sikerült Leo királynak egy ideig féken tartani az egyptomi török hadakat. Ámde ismét megújultak a belviszályok, az országnak és nemzetnek átka e válságos korszakban. Ezúttal maga a király volt azoknak előidézője. Nem hallgatva senki másnak, csak anyai, latin rokonainak a tanácsára, nehányat az örmény főurak közül kivégeztetett s az országba behívott latinok közt osztotta szét a joszágaikat.

Általános elégületlenséget keltett ez az erőszakos rendszabály. A jószágvesztéssel sujtottak rokonsága nem riadt vissza az egyptomi mohamedánoknak segítségül hívásától sem. Kapva-kaptak az alkalmon, betörtek az országba s rémítő pusztítás jelezte az utat, a merre elvónultak s gazdag zsákmánynyal megrakódva távoztak a szerencsétlen országból.

Közeledésük hirére hozzáférhetlen bérczek közé menekült Leo király. Országát feldulva, lakósságát az éhség által megtizedelve találta, midőn ismét visszatért. Nehány év mulva utólérte a halál (1342). Nem voltak gyermekei, ő volt az örményeknek utolsó nemzeti királya,

vele kihalt a rupeni uralkodó ház. Kis-Örményország örökségül jutott egy franczia családnak, melyet a keresztes hadjáratok viszontagságai sodortak a messze Keletre.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

A bukovinai örmények.

III.

— Befejező közlemény. —

Ez volna futólagos vonásokban a bukovinai örmények története. Ugy az egyesült, valamint nem-egyesült örmények majdnem mind meglehetős jó anyagi viszonyok közt élnek, sőt legtöbbje gazdagnak mondható. A latin egyházzal egyesült örmények mai nap már „lengyelek“-nek mondják magukat; otthon lengyelül beszélnek, örményül még az öregek sem tudnak; ellenben a nem-egyesült örmények inkább a románokhoz csatlakoznak, örményül beszélnek maguk közt és a régi örmény szokásokat híven megőrizték. Sőt utóbbiak még ezelőtt nehány évvel még a régi keleti ruházatban jártak, melyet ma még csak az öregek viselnek. Az ugynevezett „raituji“ vagy „salvari“ nadrág télen báránybőrből van készitve és néha gazdagon kihimezve, nyáron pedig szines kelméből készül; a férfi válláról majdnem bokájáig lelóg a virágos selyemköpenyeg — „antereu“ vagy „zobon“-nak nevezve, — mely alatt vérvörös selyemkelméből készült mellényt, az ugynevezett „fermeneá“-t visel. Derekához, a „kimir“-nek nevezett öv simul; fejét a vörös „fez“ födi, mely körül a „ciulma“ nevű szines kendő van tekerve. A férfi lábbeli rendesen sárga csizma. Télen a gazdagabbak az ugynevezett „dulama“ bő bundát viselik az „antereu“ fölött. A nők egy újnélküli, a felső és alsó testet fedő, bokáig érő szines köntöst viselnek, vállaikra pedig egy drága kelméből készített, redős köpenyeget illesztenek. Fejöket fehér „fez“ födi, mely körül fehér selyem kendőt tekernek. A női lábbeli is a sárgaszinű csizma. Mai napság persze a legtöbb örmény a divatos európai ruházatot viseli, de azért még falukon lehet ily keleti, örmény öltözetet látni, főleg a nem-egyesült örmény családokban.

Házaik rendesen négyszögletűek és az udvar közepén állanak. A házfedele magas és egy kis kúpba végződik. Az egész ház körűl egy tornácz van alkalmazva; hol nyáron a család étkezéskor szokott egybegyülni. Itt fogadja a háziúr vendégét is, kit rögtön az ismert „dáláuzi“-val és „dáktákhálvá“-val, vagy „hátlámejki“-vel (sáfránnal és mézzel készitett pogácsával) kinál. Vagy ha a vendégnek ezen édességek nem kellenek, ugy elébe teszi a kancsó bort és a különös módon készített örmény kenyeret, melyet ők „lávács“ vagy „tumuk“-nak neveznek; csak ha evett-ivott a vendég, akkor hallgatja végig kivánalmait, még pedig keleti türelemmel, a háziúr. A ki valódi szeplőtlen, patriarkhalis családi életet akar tanulmányozni, az telepedjék le egy bukovinai falusi örmény család tűzhelye mellé. Alig hiszem, hogy kultivált nép körében még valahol annyira tiszta erkölcsiség léteznék, mint ép a bukovinai örmény családban. Napközben keveset esznek, legfeljebb egy darabka sajtot vagy füstölt juhhúst („buzseniczá“-nak vagy „pasztrámá“-nak nevezve), de azért este valódi keleti szokás szerint gazdagon teritett asztalhoz ülnek. Mértékletesség, szeplőtelenség, vendégszeretet és — becsületesség jellemzik a bukovinai örmény családot. Falukon még mindig lehet hallani a régi örmény titulácziokat: „der“ (úr) „báron“ (úr) és „ámir“ (herczeg).

Bukovina földbirtokának egy harmada még ma is az örmények kezében van, ámbár itt is a zsidók mindinkább tért nyernek és az örmények kezéből az összes kereskedést már-is kiragadták. Ezelőtt a bukovinai örmények a kereskedelem majdnem minden ágával foglalkoztak; mai napság még csak egynehányan foglalkoznak ló- és marhakereskedéssel: a többi vagy szatócs, vagy földbirtokos. Feltünő, hogy míveltségök daczára, a „hivatalkodást“ kerülik és eddigelé se állami, se magánhivalt nem vállalt egy bukovinai örmény sem. A szucsávai örmény „nemzeti“ iskola az ország legjobb tanodái közé tartozik; minden faluban, hol örmény egyház létezik, ott örmény iskola is van, mely az illető örmény pap vezetése és igazgatása alatt áll. Tanitók fizetése 300—700 frt., a papoké 700—1000 frt. Az egyházi és iskolai ügyeket egy tizenkét tagból álló, a „nemzettől“ 3 évre választott felügyelőtanács — „hokápárczuthiun“-nak nevezve — intézi el; ő nevezi ki a tanitókat és választatja a papokat, kik aztán a konstantinápolyi érsektől szenteltetnek fel. Ezen tizenkéttagú tanács felügyel azon „áldozatokra“ is, melyeket a bukovinai örmények az év bizonyos napjain végrehajtani szoktak. Még a pogány korból maradt meg náluk azon szokás, hogy közadakozás folytán marhákat és juhokat vásárolnak és azokat bizonyos napokon ünnepélyesen leöletve, a húst a szegényeknek, a zsirt és bőrt pedig a papoknak adják. A pogány korban ezen áldozathozatal az örmény Ánáhid istennő tiszteletére történt, és változott czímmel a keresztény korba is átment, hol mai napig fentartotta magát a bukovinai örmények körében. „Mádách“-nak hivják az ilyen áldozatokat, melyek az év következő napjain hajtatnak végbe: 1) Nagyboldogasszony napján Háczgádárban: 2) deczember 29-én Szt. Jakab napján a „szentkereszt“-templomban; 3) Szt. Auxentius napján Zámkában; 4) Nagyboldogasszony napja (15. áug.) után következő vasárnapon Gura-Homoruluiban; és 5) Szt. Joachim és Anna napján Háczgádárban, a Prunkul család költségén rendezve.

Ezen „mádách“-ünnepek körül sok örmény népszokás és néphit vagy babona csoportosul, melyből mindazt, a mi tudomásomra jutott, itt felsorolom.

Ha a „mádách“-hoz megy valaki, ugy nem szabad az nap ennie, míg az ünnepély be nem fejeztetik, mert különben betegségbe esik; menetközben nem szabad hátrafordulnia, visszafelé nézni, mert akkor az ördögöt látja tánczolni és nagy szerencsétlenség éri őt. Magtalan asszony igyekezzék az áldozati állatok véréből, titkon nehány cseppet inni, hogy áldott állapotba juthasson. Hajadonok ezen vérrel, melyre szintén titkon szert tenni igyekeznek, kis czédulákra egy-egy férfinevet irnak. Ezen czédulákat éjjelre párnájuk alá teszik. Felébredvén, egy czédulát fejük alól kihuznak; a mely név a czédulán áll, az lesz a hajadon jövendőbeli férjének neve. A ki ezen, titkon elcsempészett vérrel mossa az arczát, szép lesz. Ha valakinek álmában egyik vagy másik elhalt rokona gyakran megjelenik, ugy az illető ássa rokona sírhantjába az áldozati állatok egy csontocskáját: akkor nem fog többé álmában megjelenni. Ha az áldozati állatok leöletésök előtt nyugtalanok, bögnek stb., ez akkor jó jel, mert az emberek jóléte, vagyona azon évben gyarapodni fog; ha pedig nyugodtan viselik magukat, ugy ez valami bekövetkezendő általános érdekű, nagy szerencsétlenség előjelének tartatik. Emlitettük, hogy az áldozati állatok zsirja és bőre a papoké. Ha valaki ezen állatok szőréből nehány szálat magával hord, ugy az által megóvja magát ragadós betegségtől; ha házi állatait néha-néha azzal megdörzsöli, ugy ezek mindig szépek és kövérek lesznek. S ha ezen állatok hulladékából (szőr, vér, csont stb.) valami részecskét a szántóföldbe elás valaki, ugy ezen évben a föld gazdagon fog teremni. Hogy ezen, a bukovinai nem-egyesült örményeknél divó áldozatok a pogány korban Ánáhid istennőre vonatkoztak, ki nemcsak a hold, hanem egyszersmind a termékenység és a szülés istennője volt, arra utal az a szokás is, hogy terhes asszonyok ezen áldozati állatok szöréből zsinort fonnak maguknak és ezt a zsinort testökön viselik, hogy szülésük annál könnyebb legyen. Ha egy hajadon ily szöröket titkon egy férfi ruhájához akaszt, vagy porrá égetve, annak ételébe vagy italába keveri, ugy ezt a férfit szerelemre inditja maga iránt; vagy ha az áldozati állatok véréből titkon italába kever. Mindezen babonák a régi pogány Ánáhid-kultus utolsó foszlányai, melyek mindamellett a népismére nézve nagy becscsel birnak. A néphítnek vagy babonaságnak nincs semmi köze a valláshoz; lehet valaki mintaszerűleg vallásos s mindamellett szerfelett babonás. A babonát fékezni lehet, de kiirtani csak

csak az utolsó emberrel lehet: a szalonban, a tudományban, a piaczon, a kunyhában, mindenütt ott kandikál; s a felett gúnyosan nevetni nem kell. A babonaság az emberi kedély egyik alkotó része, s a míg remény van a világon, addig babona is lesz.

Ilynemű babonák a bukovinai örményeknél főleg egyes bőjti időszakokban összpontosulnak. Igy pl. Szt. Szárkisz tiszteletére farsangkor tartott hét napi bőjt idejében („Hisznágácz“-nak nevezve), nem jó valami új munkához kezdeni, mert ez nem sikerül. Állatot eladni vagy vásárolni, szintén nem jó. Szt. Szárkisz a hajadonok védszentje; ez okból a bukovinai örmény lányok az ő tiszteletére szigorúan bőjtölnek és ezen hét nap alatt, ha csak lehet, semmi egyebet nem esznek, hanem csak aszalt gyümölcsöt; az utolsó nap pedig lefekvéskor egy falat sós kenyeret. Ha ezt a bőjtöt ily módon megtartják, akkor Szt. Szárkisz napját megelőző éjjelen álmukban megjelenik leendő férjük. S ha ekkor a hajadonnak csakugyan megjelenik álmában leendő férje, és ő ezen álom megvalósulását kivánja, úgy neki azonnal egy bizonyos dalt kell halkan eldunnyognia, mely így kerdődik:

Áh dêgháh, tu szjév schuchávor Jéránág g’êszém ájn or,
Szághmoszé dzoczhid szovor; Dunêsz gukász thákávor.

Ép ugy nem szabad új munkához fogni, fehérneműt mosni vagy fonni a Krisztus urunk születése tiszteletére tartott 7 napi bőjt alatt, melyet „Dzênunti bász“-nak neveznek. A ki ezen időben fon vagy mos, ahhoz az ördög jőn és munkáját megtapogatván, azon egy vérvörös jegyet hagy hátra. Ezen és a 7 heti húsvéti bőjtök (nagybőjt = miédz bász) utolsó estéjén, melyet „Dsirákálujsz“-nak neveznek, divatos a nálunk is Szilveszterestéjén eszközölt „ólomöntés.“ A ki ezen az estéken vizért megy, annak nem szabad merités közben a kútba vagy patakba hajolni, mert az ördög lehuzza a vízbe.

Szt. Jakab tiszteletére tartott hétnapi bőjt alatt, melyet „Szurp Hágopá bász“-nak neveznek, éjszaka nem jó künn a szabadban járni, mert ez időben a boszorkányok tartják évi gyüléseiket. Gyermek, mely ezen időben születik, nagyon szerencsétlen lesz egész életében. Ezen bőjti időszak az év legrosszabb és legveszedelmesebb részének tartatik. Még a napfényben sem jó ezen idő alatt sokáig állani, mert gyógyithatlan betegséget kaphat az ember. Ezen idő alatt a rérszopó vampyrok is járnak és az alvó emberek vérét szopják, kik aztán elgyengülnek és hamar elhalnak. A vampyrok kereszteletlenül elhalt gyermekekből keletkeznek. Ezeket távol tarthatja magától az ember, ha ágyába foghagymát tesz és ágya alá egy kést szúr a földbe. Ugyanezt jó pünkösdkor is tenni; mert ekkor éjjel szintén rossz szellemek járnak-kelnek láthatlanul az emberek közt. Pünkösd első napján kora hajnalban a bukovinai falusi örmény gyermekek virágot és zöld-ágat dobnak a folyóvízbe, hogy — a mint mondják — az év bőtermésű legyen. Azért a felnöttektől kalácsot és édességeket kapnak. Ugyanezt teszik a gyermekek, ha egy örmény lány férjhez megy. Télen örökzöld galyat és fenyőágat dobnak ily alkalomkor a vízbe és a menyasszonytól azért ajándékot kapnak. Ugyancsak a menyasszony azt a vén asszonyt is megajándékozza, ki a nászmenet megindulásakor egy nyitott lakatot dob egy kutba. Azt hiszik, hogy ha ez elmarad, úgy a menyasszony majd házas életében vagy soha, vagy szerfelett nagy fájdalmak közt fog gyermeket világra szülni. Ugyanezen okból egy patkót is tesznek a kapú elé, mely patkóra a menyasszony akkor lép, a mikor esketés után haza tér. Az esketés alkalmával a nem-egyesült örményeknél ugy a vőlegénynek, valamint a menyasszonynak selyemzsinort kötnek a nyakába, mely zsinor két vége egy viaszból készült keresztbe van illesztve. Ezt a zsinort a fiatal pár három napig hordja nyakán; s csak a három nap elteltével oldja le a pap és a fiatal pár egymásé lehet. Mert t. i. esketés után a férfiak a vőlegény és a nők a menyasszony házánál külön-külön mulatnak, még pedig három napig, mely idő alatt az illem tiltja, hogy a fiatal házaspár csak lássa is egymást. Három nap mulva aztán a pap leoldja a keresztet és zsinort, és a fiatal pár egymásé lehet. A fiatal férjnek, mielőtt nejéhez vezetik, kardot adnak a kezébe és úgy viszik a menyasszonyhoz. A kard jelzi feltétlen hatalmát neje felett, és mint ősrégi szokás még maig is fenmaradt a bukovinai örményeknél. Aztán kezdődik a voltaképeni lakodalom, miután mindkét nembeli társaság egy helyre gyült össze. Ha özvegy asszony megy férjhez vagy özvegy férfi nősül meg, úgy a közös mulatság elmarad. Azt mondják, hogy ez az elhalt hitvestársnak nyugalmát zavarná. Általában a holtak kiváló tiszteletben részesülnek a bukovinai örményeknél. Sok helyt húsvétkor vagy a húsvéti bőjt idejében ételeket raknak az elhaltak sirjaira, a honnan azokat este a szegények szedik el. Ha meghal valaki, ugy annak ruháit és ágyneműjét elajándékozzák, mivel azt hiszik, hogy nem jó azokat a háznál tartani, nehogy az által valami módon a halott nyugalma zavartassék. A halott kisebb kedvencztárgyait (pipát, kést stb.) koporsójába teszik és vele együtt temetik el. Míg a holtest a házban van, oda nem szabad vizet bevinni, mert azt hiszik, hogy akkor a kút vize kiszárad; ép úgy nem szabad abban a szobában hét nap letelte előtt lakni, a hol valaki meghalt, mert azt mondják, hogy az ember halála után a lélek még hét napig a földön jár és ott időzget, a hol az ember legutoljára életében volt.

Ennyit irtam a bukovinai örmények történelméből és népéletéből. Patriarkhalis életmódjuk, családi erényeik, ősi míveltségök és vallásosságuk oly polczra emelték ott is az örményeket, melyről büszkén tekinthetnek le az őket környező népfajokra és ma-holnap, a mikor őket is az idők árja kényszeríteni fogja, hogy tudományos pályára lépjenek, biztositva lehetünk jóelőre, hogy közülők is nem egy férfi fog kimagaslani a tudomány harczosai körében!

Dr. Wlislocki Henrik.

Egy régi jó barát.

II.

És ő a helyett, hogy elbizakodott lett volna ennyi kitüntetés láttára, a következő szavakkal adta értésére atyjának a vizsgálat eredményét:

— Tata! úgy megsültem, mint a pityóka!

Pedig dehogy sült, dehogy sült! Úgy pergette feleleteit a feladott kérdésekre, mintha könyvből olvasta volna azokat; oly biztosan oldotta meg fejből a legnehezebb számtani feladványokat, mint egy gyakorlott fináncz. Csak amugy játszott a százezresekkel az ő fáradhatatlan kis agya. És a mi leginkább fokozta kiváló jeles szellemi tehetsége iránt bámulatunkat: tanitója vele javittatta meg a második osztályosok rossz feladatait, mivel az első és második osztály egy tanterenben, egy tanitó vezetése alatt tanult.

Igy Jóska egyszerre két osztályból vizsgázott a nélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is tudomással bírt volna ő maga arról.

— Nem csoda — mondogatták kicsiny osztálytársai, bajtársuk ügyes számtani feleleteire czélozva — otthon az apja folytonosan számolni tanítja.

És a fiúknak igazuk volt.

Csakugyan Jóska tartotta rendben otthon az apja számadásait; ő volt az üzletben a könyvvezető.

Jaj és ezerszer jaj lett volna annak, a ki csak egy tekintettel is bántani merészelte volna e gyermeket. A mi kis barátunkra mindnyájan féltékenyek voltunk, mint a szerelmes imádata tárgyára.

A kihez szólt az szerencsésnek érezte magát közülünk, de irigyei is lettünk annak a szerencsésnek aztán mindannyian.

De ha mi nem bántottuk egyébbel, minthogy iránta való nagy szeretetünktől ösztönöztetve meg-megölelgettük: volt valaki a ki e gyönyörűen fakadozó, szép, ifjú virág kimélése tekintetében nem osztotta nézeteinket.

Ez a valaki nem volt más, mint a ki „nem kedvez semmi épnek, semmi szépnek“: a kérlelhetlen halál.

Már a negyedik elemi osztályt járta a gyermek, midőn egy zordon téli napon meglepte egy nagy láz a szegény Jóskát, ágyba teperte az a gonosz betegség, a mely annyi ártatlan életet olt ki koronként azon vidéken, a hová befészkeli magát — rövid idő alatt; s pár nap múlva kivittük meghidegült testét egy kicsi koporsóban oda, a Szent-Péter temploma melletti temetőbe.

Szegény Jóska! — sohajlottunk, midőn a fagyos göröngyök reá dübörögtek örökös házára — mi lett volna belőled, ha életben maradhattál volna! Aztán pár könnycseppet ejtve emlékére hazatértünk, hogy utána nézzünk tanulói feladatainknak, miknek végzése közben a mi kicsi barátunkat hütlenül elfelejtettük.

Azonban, ha mi meg tudtunk feledkezni a nagyreményű kicsi fiúról: nem feledkezett meg róla egy pillanatra se az édes atya.

Ez sirva, zokogva nézte a hónuk alatt könyveket czipelő apró gyermekeket; mert a napnak minden órájában emlékébe idézték az ő drága Jóska fiát, a ki nem hord könyveket többé soha apja örömére piczi kezeiben.

Ott pihent a sírban a kedves könyvein az ő drága, okos feje.

Halálos ágyán utolsó perczeiben arra kérte ugyanis szüleit az áldott emlékű jó fiu, hogy ha meghal, tegyék a koporsójába a feje alá legkedvesebb könyveit és azok között különösen a magyarok történetét Nogáll Jánostól.

A szülők nem feledkeztek meg gyermekök ezen végső kivánságáról s midőn szép nagy lelke égbe szállott: oda tették vánkosul feje alá a magyarok történetét.

És ott piheni örökös álmát a magyar nemzet viharos történetein a kedves örmény gyermek, hírein azoknak az elzúgott kemény csatáknak, melyek a drága fiú édes ajkain gyakran oly szépen megelevenedtek.

Édesebb talán az örök-álom így? Én hiszem, hogy édesebb.

Alig takaritották el édes kicsi fiok drága tetemeit, újabb áldozatokat kellett hozniok a szegény, megszomorodott szülőknek.

Két kis leánykájuk is megkapta a veszélyes ragályt és oda költözött a bátyja mellé.

Oda lett a szegény szülőknek minden öröme.

Mintha azokba a virágos kis koporsókba zárták volna minden boldogságukat, az életnek minden gyönyörét.

Az anya ezen fájdalmas esemény után vigasztalhatatlan lett és folytonos könnyhullatások között töltötte éjeit, nappalait.

Mikor elfogytak a könnyei elő-előszedegette eltemetett kis gyermekeinek ruhácskáit, könyveit: aztán reábújt azokra, zokogva ölelgette magához, mintha édes gyermekei lettek volna azok.

A jó rokonok el akarták távolitani e szomorú emlékeket előidéző tárgyakat közeléből, de oly görcsösen ragaszkodott hozzájok a boldogtalan, hogy lehetetlen volt valamit kivenni a kezeiből.

A férje nem mutatta ki bánatát, nehogy még jobban elkeserítse azt a közös fájdalmuk terhe alatt semmivé lett szegény asszonyt. De ha egyedül volt, gyakran megeredtek könnyei s még munka közben is, melyet igen kelletlenül végzett ezután, folyton-folyvást ott csillogott pár megbecsülhetlen gyémántja a fájdalomnak szemeiben.

— A harmadik befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Márton Dávid.

Az örmény leányokról.

— Kolozsvári leányok, irta Kemechey Jenő, a „Szegedi Hiradó“ után közli az „Erd. Hiradó“ 1893. jún. 30 sz.“ —

Mi, kiket minden jelenség, mely társadalmunkról, fejlődésünkről, egyéniségünkről szól, — mindig közelről érdekel; többszörös élvezettel vettük kezünkbe az „Erdélyi Hiradó“ jún. 30-ki számát, melyben egy szellemes iró szellemeskedő cikkben foglalkozik a kolozsvári leánytypusok keretében az örmény leányokkal is. Miután tehát a leánytypusok kategoriáiba figyelmes volt az örmény leányokat is felvenni, — felületesen ugyan, de azért elég érdekesen adja elő megfigyeléseit.

Némileg megrémülve konstatáltuk, hogy ime a jeles czikkiró olyszerű motivumokat tár elénk, melyek előttünk talán a faj-érzés elfogultsága miatt mindeddig ismeretlenek maradtak.

Mindeddig képzetünk sem volt: hogy az örmény leány, kit mi az ő karakterisztikus vonásaival egyszerűnek, vallásosnak, egészséges kedélyű individuumnak, mint nőt jó hitvesnek, szerető anyának gondoltunk;... korán reggel bosszúsan felkelve zongora billentyűkön ugrál, színházakban „tapsolás közben annyira kihajol a páholyból, hogy ki is esik, de talpra áll mint egy rugalmas kis czicza stb.“

Hogy a legrejtélyesebb torta-specziesek az örmény leány előtt mind ismeretesek; továbbá, hogy mint nő a nyárspolgár temperamentumát veszi fel, s olvasmányai másnap ködös hallucinatio eredményének tetszenek, mindezek, mondom, a jeles czikkiró szellemének másodrendű kiválóságait képezik.

Különben köszönettel tartozunk e nagy megfigyelőnek; mert az ő éles szeme nélkül, mely a szemmiben is felfedezi a contrastot, — aligha tudtuk volna meg másoktól, hogy leányaink fütyörészve járkálnak s más ilyen nemes szorakozásaik vannak. Az egymás mellé állitott képek sorozatából tehát előttünk áll az örmény leány az ő sajátságos jellemével, felismerhető vonásaival.

Fölmerül azonban a kérdés; ha már a leányok társadalmi, közéleti, magán érintkezéseikben őszinteségüknek eme nem közönséges jeleit nyilvánitják, — milyenek lehetnek hát akkor az örmény férfiak.

Laikus ember, ki felölünk csak könyvek után szerzett tudomást, a jeles czikkiró rajza után valószinűleg az emberevők legfélelmesebb fajának fog tekinteni, kik csak kiváltságos napjainkban szoktunk mellékesen buzsenyiczával is táplálkozni, — s ugyancsak rendkivüli esetnek kelljen állnia, ha jámbor utazók karmaink közül elmenekülnek. — Hogy ebben mi a valóság és mi része van az iró által felcsigázott fantáziának, avval itt nem foglalkozhatunk. A kedélyek megnyugtatására azonban (de az igazság érdekében is) nem késünk kinyilatkoztatni, hogy mi soha embereket nem ettünk; és hogy a jeles irót sem fenyegette átutaztában semmi veszély a vad örménység részéről.

Végül miután a jeles iró ily kiváló szeretetet tanusit a leánytypusok vázolásában, úgy hiszem, kötelességünk figyelmét felhivni a nővilágnak talán még exoticusabb része: a patagoniai hottentotta és zulukafferi leánytypusok, esetleg a Pomotu- és Fidsi-szigetek társas-életi viszonyainak megirására is.

Mily érdekes fölfedezéseket fog ő azoknál majd tenni, különösen a polynéziai szigetlakók család-életében és színházi páholyaiban. Ti pedig, hazám városainak leányai! siessetek még pedig hamarosan férjhez menni, mielőtt tudniillik e veszedelmes ethnographus tollára venne; mert azután már olyan könnyen nem igen fog ám menni!...

Bányai Elemér.

Hírfüzér Szamosújvárról.

Régi városházunk lerombolása végleg elhatároztatott, s arra a belügyminiszterium is megadta a szükséges engedélyt. Most már csak annak tényleges keresztülvitele van hátra; mely rövid idő alatt meg fog történni. Az épületanyag értékesitése, valamint a lerontási munkálatok árlejtés útján eszközöltetnek.

— A Szamos-gátnál a rómaiak korában létezett telep színhelyét a legutóbbi romboló vizáradás teljesen elsodorta, és az ó-kori castrum helyén a Szamos új ága hömpölyög.

— Vállalkozók részéről nagymennyiségű, bőrcserzésre szolgáló fakéreg, mely a környékbeli falvak erdeiből szereztetik be, s a szamosvölgyi vaspálya helyi állomásán kötegekben raktároztatik, — képezi nehány év óta a kiviteli kereskedés tárgyát.

— Szamosújvár és Deés között a szomszédos vasúti személy-forgalom oly jelentékeny kezd lenni, hogy a

vonatok megérkezésekor az utasok rendszerint tömegesen özönlenek a pályaudvarba; s így a két város közönsége egymással mind sürűbb társadalmi érintkezésbe lép. A deésiek közül továbbá sokan látogatják a kérői — viszont a szamosújváriak közül a deésaknai fürdőt is. A kérői fürdő tulajdonosa, nyáron át állandóan kényelmes társaskocsi-közlekedést tart fenn a fürdő és a pályaudvar közt, mely pontosan csatlakozik a deési vonat beérkezéséhez.

A sertéshizlalás és kereskedés ezidő szerint egyik főczikkét képezi örmény polgártársaink kiviteli kereskedésének; a kik üzletüknek Prágáig és Krakóig kiterjesztése által a hazai kereskedelem ezen ágának újabb lendületet adnak.

— Szerkesztőségünket dr. Gerecze Péter tanár, a pécsi — újonnan restáurált — székesegyházról irt pompás díszmunkájának megküldésével tisztelte meg, s levelében élénk érdeklődést tanusit lapunk működése iránt.

— A felső-közép-útcza sarkán kész férfiruhák raktára nyillott meg Frank Herman budapesti ruha-raktára czége alatt.

— A ref. templom során levő úgynevezett puszta telken megkezdődött a leányiskolák újonnan emelendő épületének kiépitése; az emlékiratot egyik alapköbe júl. 19-én helyezte Szongott Kristóf felügyelő bizottsági tag nagy néptömeg jelenlétében. A nagyszabású árvaintézeti palota szintén rohamosan emelkedik, — sőt egyes kisebb magán házak körül is megindult az épitkezés.

— A deési törvényszék elnöke a helybeli kir. járásbiróságnál hivatalos ügykezelési vizsgálatot tartott, s elismerést fejezett ki érdemes járásbiránk működése fölött.

— Görög Joachim a gyergyó-szent-miklósi örmény kath. hitközség lelkésze, Tódorfi Domokos marosvásárhelyi kir. táblai biró, Tóth Mike Jézus-társasági atya, dr. Voith Gerő törv. biró, dr. Temesváry János tanár közelebbről városunkban időzött.

— Képviselőtestületünk egyik közelebbi közgyülésében azon kérdéssel is foglalkozott: mi történjék egyelőre a régi városház emeletén elhelyezett városi közlevéltárral? Határozat: „A lebontandó épületben levő városi levéltár ideiglenes elhelyezésére a közgyűlés elfogadja Szongott Kristóf képviselőtestületi tag ajánlatát s egyszersmind önzetlen szivességeért, melylyel alkalmas helyiségeit a város használatára díjtalanul átengedni kész, — jegyzőkönyvi köszönetet nyilvánit.“

— Néhai gróf Montessori János volt százados hagyatékának, illetőleg az abban talált ingoságoknak értékesítése czéljából az árverés megtartatott. Boldogult polgártársunk mint műbarát tudományos szempontból is igen becses gyüjteménynyel birt; melynek legalább egy részét érdemes volna a helybeli muzeum gyüjteményei számára, némi áldozattal is megmenteni!

— A helyi „Aurora“-nyomdából került ki e napokban sajtó alól Kempis Tamás világszerte ismeretes örökbecsű könyvének, csinos kiállitású román kiadása, — a balázsfalvi gör. kath. székesegyházi káptalan egyik tagjának fordításában. Kempis négy könyvből álló műve „Krisztus követéséről“ („De imitatione Christi“) tudvalevőleg minden művelt nemzet nyelvére leforditattatott, s — mint mondják — a szentirás után legelterjedtebb vallási könyv! *)

— Butorszállitásra alkalmas kocsi használata, butoroknak a vasúthoz szállítására immár nálunk is behozatott.

— Megyénk főispánja, a deési kir. ügyész kiséretében, meglátogatta a helybelyi járásbiróságot, illetve börtönhelyiségeit.

— Keczely Sándor birtokos nőül vette Cserényi Francziska úrnőt, — dr. Mártonfi Lajos gymn. tanár pedig Merza Gabriella kisasszonyt, — Simay János a helyi kir. járásbiróság albirája eljegyezte Huber Magda kisasszonyt Szilágy-Somlyóról.

— Belcsug Gerő helyi kereskedő üzletében a deési szóda (szikviz-) gyárnak (Roth Károly) állandó fiókraktára van.

---

*) Magyarra már többször lefordittatott, legutóbb Nogáll nagyváradi róm kath. czimzetes püspök által; örmény nyelven pedig a velenczei, szent Lázár- szigeti mechitháristák nyomdájából került V. Asgérián atya forditásában, s úgyanott két franc és ötven centimért szerezhető meg.

— Június tizenhatodik és következő napjain megtartattak az évzáró vizsgák az összes városi tanintézetekben.

— A szamosvölgyi vasút mentén fekvő Perint-féle műkertészet igen szép korai veteményeket és zöldségféléket termeszt. A hegyoldalon levő gyümölcsösökben meglátszik a hosszú tél s a késői tavaszodás nyoma.

— A Kischner-féle kérői gazdaságból nyáron át jóminőségű friss sajttermékek kaphatók a nevezett birtokos szamosújvári üzletében, jutányos áron.

— Egy budapesti kereskedő-czég Chárib Márton helybeli polgárhoz különleges szamosújvári füstölthúsneműek szállitása iránt megkeresést intézett.

— Moldován Gerő, a kolozsvári kereskedelmi akadémia helybeli növendéke részt vett az intézet alduna i és szerbiai (belgrádi) tanulmányutjában.

— A szent-ferenczrendiek zárdatemplomában paduai Szent-Antal tiszteletére délutáni ájtatosság tartatott.

— A folyó évi karácsony másodnapján levén harminczadik évfordulója az itt 1863. évben tartott első műkedvelői előadásnak, („Szeget szeggel“ Kisfaludy Károly egy felvonásos vigjátéka és hangverseny) mint halljuk, műkedvelőtársulatunk diszelőadással ünnepli meg ez évfordulót.

Olvasóinkhoz! Már mult számunkban emlitettük, hogy szeptember hóra a Lukácsi emlékének szentelt diszfüzet alakjában tervezzük lapunkat megjelentetni, s felkértük t. olvasóinkat minden reá vonatkozó adataik beküldésére. Ebbeli tervünk mindazonáltal időközben változást szenvedett annyiban, hogy értésünkre esvén a legilletékesebb oldalról, miszerint a helybeli Lukácsi-emlékkápolna, (hol hamvai nyugosznak), még f. évben halálának október hó 27-ikére eső évfordulati napján fog ünnepélyesen felszenteltetni, — célszerübbnek véltük eredeti tervünktől elállva, nem a szeptemberi, — hanem a kápolna-felszentelési ünnepély alkalmával kiadandó november havi számunkat szerkeszteni, Lukácsi-emlékfüzet alakjában.

Kisebb közlemények.

Az „Armenia" hazánk területén, a következó helységekbe küldetik szét, mint a hol lapunk olvasói laknak: Arad, Abrudbánya, (Alsó-Fehérmegye), Beszttercze, Bethlen (Szolnok-Doboka), Bánffy-Hunyad (Kolozs), Borbánd (Asó-Fehér), Brassó, Budapest, Besztterczebánya, Beodra, (Torontál), Balázsfalva (Alsó Fehér), Berettyó-Ujfalu (Bihar), Borsod-Csaba (Borsod), Csáki-Gorbó (Szolnok-Doboka), Csanád-Palota (Csanád), Deés, Déva, Dicső-Szentmárton (Kis-Küküllő), Erzsébetváros, Egerbegy (Torda-Aranyos), Egeres (Kolozs), Furta (Bihar), Fogaras, Fehértemplom, Gyulafehérvár, Gyergyó-Szentmiklós, Gyergyó-Ditró, Gyergyó-Szárhegy (Csikmegye), Gyalu (Kolozs), Gattája, (Temes), Hátszeg (Hunyad), Kolozsvár, Kézdivásárhely, Kékes (Szolnok-Doboka), Katona (Kolozsmegye), Kapnikbánya (Szolnok-Doboka), Korond (Udvarhelymegye), Kecsed-Szilvás (Szolnok-Doboka), Lekencze (Beszttercze-Naszódmegye), Lippa (Temes), Magyar-Lápos (Szolnok-Doboka), Mármaros-Sziget, Marosvásárhely, Mócs (Kolozsmegye), Maros-Némethi (Hunyad), Moson (Maros-Torda), Maros Ludas (Torda-Aranyos), Mező-Rücs (Maros-Torda), Medgyes, Nagy-Somkut (Szolnok-Dobo-ka), Nyiregyháza, Nagy-Várad, Nagy-Becskerek, Nyárád-Szereda (Maros-Torda), Nagy-Iklod (Szolnok-Doboka), Nyitra, Nagyszent-Miklós (Csanád), Ó-Szent György, Ó-Radna (Beszttercze-Naszód), Ó-Lécz (Torontál), Ó-Toplicza (Maros-Torda), Pozsony, Pécs, Puszta-Kaszaper (Csanád), Puszta-Tur-Pásztó, Puszta-Martfű (Jász Nagykun-Szolnokmegye), Retteg (Szolnok-Doboka), Rózsahegy (Liptómegye), Szilágy-Somlyó (Szilágy), Szamosújvár, Szászváros, Segesvár, Szépviz (Csikmegye), Sepsi-Szent-György (Háromszékmegye), Szinyérváralja (Szatmár), Sajó-Magyaros (Beszttercze-Naszód), Szaján (Torontál), Szalacs (Bihar), Temesvár, Torda, Túr-Keve (Jász-Nagykun-Szolnok), Tamásfalva (Háromszékmegye), Uzon (Háromszék), Vizakna (Szebenmegye) és Zilah (Szilágymegye.)

Az „Armenia" külföldön. Folyóiratunk külföldre szóló példányai, melyek az öt világrész felé küldetnek szét különféle nyelveken a következő helyekre czimeztetnek: u m. Londonba, Dseráz Minásznak, az ottani franczia lap »L' Arménie« szerkesztőjének, — Manchesterbe (Anglia) Ándreászián O. örmény gyáros és nagykereskedőnek, ki szerkesztőségünkhöz arczképét is megküldte, s mint irja, bár a magyar nyelvet nem értvén, lapunkat nem olvashatja, de beköttetí s könyvtárában megőrzés végett elhelyezi, mint olyan folyóiratot, mely az örmény viszonyokkal foglalkozik, ugyanoda Szukiász Bároniánnak, az ottani örmény kolonia papjának. — Marseille-be (Francziaország) Portukalián Minásznak, az »Armenia« czimű örmény lap szerkesztőjének. — Bukarestbe (Románia) Moszkofián Chácshádur főesperes a román akadémia tagja, a Károly-rendjel tulajdonosa részére, kinek »Adám buja« czímű gyönyörű költeményét Vikár Béla sikerült fordításában mi is közreadtuk, — Románba (Románia) Keresztes Miksa, magyarországi származású gyógyszerész részére, — Páduába (Olaszország) Fratelli Drucker könyvkereskedő részére, Velenczébe (Olaszország) a szentlázárszigeti mechithárista-atyák kolostorának, — Bécsbe (Ausztria) a mechithárista-atyák kolostorának és Retezár Antal, magyarországi származású örmény kereskedőnek — ugyan csak Bécsbe, — Szentpétervárra, (Oroszország) Kulamirjáncz, egy örmény lap: a »Jerászk« (»Araxesz«) szerkesztője részére, — Moszkvá-ba (Oroszország) Mèszirjánc, orosz-örmény államhivatalnok részére, — Kalkuttába (India, Ázsiában) Melik Beglár, egy angol nyelven szerkeztett »Árá« czimű, örmény-tárgyú folyóirat szerkesztőjének, cserepéldányul, — Kairóba, (Egyiptom, Áfrikában) Nubár pasa, az egyptomi alkirály kormányának volt miniszterelnöke részére, ki születésére nézve örmény, — New-Yorkba (Egyesült-Államok, Észak-Ámerikában) Eginián örmény költő, az »Ázáduthiun« (»Szabadság«) czimű örmény lap szerkesztőjének; kinek az utolsó örmény királyról »Luszinián Leoról irt remek költeményét Fehér Gerő gyönyörű forditásában lapunk is közölte, — New-Portba (Északámerikai Egyesült-Álamok) ez ottani örmény olvasókör részére; — Sidneybe (Új-Holland, Ausztráliában) Bedroszián részére; Ecsmiádzinbe (Örményország, Kis-Ázsia) az »Ararát« szerkesztőjének; s végül: Buenos Airesbe (Argentina Respuslica, Dél-Ámerica) Czetz János tábornok részére.

Irodalom és művészet.

Pátkánián hős költeménye: »Mámigonián Vártán dala,« mely egy nagyobb epikai mű hatásos episodját képezi, magyar forditásban Simay Gergely kir. tanácsos úr költői tollából ép azon időben jelent meg lapunk egyik multkori számának élén, — midőn e szép nemzeti költeménynyel a londoni »L' Arménie« czimű örmény tárgyú, de franczia nyelven szerkesztett, igen tartalmas politikai közlöny szerkesztője, s az 1878-iki berlini örmény nemzeti küldöttség volt tagja: Dseráz Minász franczia nyelven ismertette meg a nagy közönséget, a saját forditása nyomán! A magyar és a franczia átültetés ideje véletlenűl össze találkozott!

A külföldi sajtóból. A velenczei »Pázmáveb« (Polyhistor) czimű örmény folyóirat becses közleményeket hozott közelebbről az erdélyi örménység egyik főtelepéről: Erzsébetvárosáról, annak történeti multjából, — a melyre ismételten visszatérni szándékozunk mi is, mihelyt lapunk tere megengedi.

Lapsegély. New-Yorkban az örmények »Hájászer« név alatt új társaságot alapitottak; a tagdijakból befolyó jövedelemmel a Londonban megjelenő derék »L' Armenie« czimű franczia nyelven megjelenő kitűnő örmény tárgyú lap kiadási költségeinek fedezéséhez járulnak. — A nem rég megszünt londoni örmény-franczia »Hájászdán« czimű lapot is az örmény kolóniák 360 db. aranynyal segélyezték.

Uj napilap. Gárábéd Dákeszián nevű örmény, ki ezelőtt a török kormány atheni konzula volt, Rómában »L'Avenir« czim alatt franczia nyelven napilapot szerkeszt. E lap nem rég »Les Armeniens de la Turquie« (A törökországi örmények) czim alatt igen érdekes czikket hozott. A szerkesztő czime következő: Monsieur G. Dagues, Directeur du journal L' Avenir 55 Via Fontanella di Borghese (Italie) Rome.

Hangverseny. A neves Kárá-Murzá zeneszerző 70 tagból álló daltársulatával jún. 4-én Erivánban igen sikerült hangversenyt tartott. A változatos műsor nehány darabját a közönség megismételtette. Magándalt énekelt Pojáchcsheán és Der-Mêgêrdcsheán.

Közgazdasági élet.

A válaszuti konyhakertészet. Nehány évvel ezelőtt az örmény Simkovits (Szenkovics) testvérek a szamosvölgyi vasút mentén — Válaszúton — három kerti ágygyal kezdtek hozzá egy nálunk még csak kis mértékben felkarolt gazdasági üzletághoz: a műkonyhakertészethez, s ma már 5—6 év leforgása után pár ezer forintot érő, valóban érdekes, több száz meg száz melegágyból álló kertészeti berendezésük van; hol a szebbnél szebb retek, saláta, ugorka, hüvelyes vetemények stb. egész özöne tanuskodik a gazda szorgalmáról, ügyességéről és szakképzettségéről. Meglepő itt a korai vetemények kiváló szépsége, finomsága, s a zöldségfélék tarka változatossága. A gyönyörű veteményes kertek terményeinek már több város megnyitotta piaczait, főleg az erdélyi részekben!

Vasút Trebizondtól Erzerumig. Nehány franczia két mérnök társaságában Konstantinápolyból Trebizondba és innen Erzerumba ment, hogy előtanulmányt tegyen e két város közt épitendő vasútvonalról.

Mi újság az örmény világban?

A bulgáriai örmények. A szofiai örmény kolónia nevében Minász pap, Ferdinánd fejedelem és a fejedelemnő előtt megjelenvén hódolatuk jeléül — szerencsés egybekelésök alkalmából igen drága és ékes virágtartót nyujtott át jun. 14-én.

Tanulmány-út. Az »Üdvözitő«-ről nevezett nemzeti nagy kórház (Konstantinápoly) főorvosa dr. Jáchubián szabadsággal Párisba ment, hogy ott a mikrob-okat tanulmánya tárgyává tegye.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosujvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

---

93 SZEP 1
KÉZDI VÁSÁRHELY

Korbuly Bogdán.

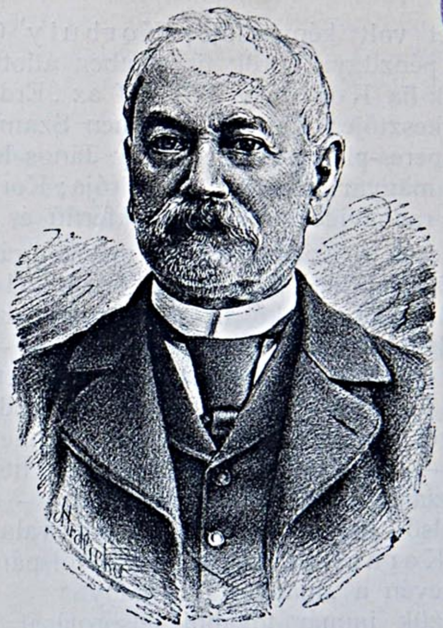

Egyik legismertebb név az örmény családnevek közül e hazarészben, sőt a Királyhágon túl elterülő vidékeken is a Korbuly név, mely családnak egyik ága Hollósy néven ismeretes. Ugy a Korbulyok, mint a Hollósyak nemcsak Erdélyben, de a magyar hazának főleg az erdélyi részekkel határos vidékein több érdemes munkást szolgáltattak a magyar közéletnek, — és pedig a legkülönbözőbb irányú köztevékenység terén.

Ezen tekintélyes és tiszteletreméltó családból származott az oly korán elhunyt, már országos névvel birt s a legszebb reményekre jogositott tanára a kolozsvári egyetemnek: dr. Korbuly Imre, ki a magyar államjog rendszeréről, valamint a báni méltóságról irt alapos közjogi munkáival a legelső magyar közjogtudósok közé emelkedett; továbbá derék fivére: dr. Korbuly Ignácz e. f. kir. törvényszéki biró Gyulafehérvártt; Korbuly Bogdán az 1848-iki pesti országgyűlésen a szamosújvári kerület volt képviselője; Korbuly Gergely a kolozsvári pénzügyi körök tiszteletben állott munkás alakja; ennek fia Korbuly József az „Erdélyi Híradó“ felelős szerkesztője; Korbuly Kelemen Szamosújvár volt hírneves esperes-plebánosa; Korbuly János lelkészhelyettes, az első magyar „Méhes-könyv“ irója; Korbuly Zachar, az elhunyt radnavidéki méhész-szakférfiú és mások.

Ugyancsak a Korbuly-család másik ágából: a Hollósyak közül emlithetjük a többek közül: Hollósy Simont, Münchenben lakó fiatal festőművészünket, kiről gyakorta olvashatunk elismerő kritikát, s ki — mint irják — elismert névnek örvend a festőművészet terén; dr. Hollósy István volt hírlapírót, ki irodalommal és ügyvédséggel is foglalkozik; s egy felejthetlen emlékű derék nőt, — ki páratlan dalművésznő és utóbb páratlan gondos háziasszony és családanya volt, — s a kit bátran a legelső helyen is emlithettünk vala: Lonovics Hollósy Korneliát, Csanádmegye főispánjának nejét, díszmelléknevén a „magyar csalogányt.“

Mellőzzük immár további felsorolását a Korbulyok és Hollósyak hazafias szellemű és hasznosan működött ivadékainak, s egyenesen rátérünk azon férfiú jellemzésére, kinek mai füzetünkben arczképét adjuk: az elismert pénzügyi szaktekintély, a kolozsvári nemzeti színház volt intendánsának: Korbuly Bogdánnak életrajzi adataira.

Ez a derék férfiú Szamosújvártt született 1816. máj. 24-én. Miután a helybeli „privata scola,“ melynek egyik főtárgyát — az akkor divott tanrendszer szerint — az Alvari-féle latin versek („Quae maribus solum tribuuntur mascula sunto“) képezték,— osztályait elvégezte, szülői a néhai Misug Káluszd szamosújvári kereskedőhez adták, innen Gyulafehérvárra ment Bublig kereskedőhez; harmadik főnöke a jónevű kolozsvári üzlettulajdonos Pattantyus volt. Ismeretei gyarapitása végett másfél évet töltött Bécsben, azután visszatért Kolozsvárra, hol Korbuly és Mártonfi társas czég alatt 1845-ben kereskedést nyitott. Nemsokára Mártonfi Brünbe ment; Korbuly egyedül maradt kereskedésében. . . . . És ezt a solid czéget, melyet

most a megnyerő és finom bánásmóddal biró Korbuly vezetett, a főnemesség, mely ezen új kereskedés tulajdonosát még a Pattantyus-féle kereskedésből jól ismerte, — sürűn látogatta.

Korbuly ezen időtől kezdve nemcsak az anyagi vagyonosodás terén haladt előre, hanem öntanulással napról napra szellemi ismereteit is inkább meg inkább gyarapitotta. Tekintélye nöttön nött.

1846. október 6-án vette el nőül Bogdánffy Gábor postamester egyetlen leányát Margitot, ki boldog férjét két gyermekkel ajándékozta meg. Fia Géza jogi tanulmányainak befejezése után házassági frigyre lépett Korbuly Ilonával, azután Lompérdre ment gazdálkodni. Habár szerető szülei ekkor már igen gazdagok voltak, még sem akart a jól nevelt fiú készből élni, hanem elkezdett dolgozni; de házasságának ötödik évében — a derék szülők kimondhatatlan nagy fájdalmára, kiragadta a kérlelhetlen halál az eszes fiút mívelt nejének ölelő karjai közül. 1890. decz. 25-én vert utóljára jó szive. Két fiúgyermeket hagyott hátra vigaszúl. — Korbuly Bogdán egyetlen leánya Ida a fejedelmi nemzetségből eredt nagybarcsai Barcsay Domokoshoz, jelenleg országgyűlési képviselőhez ment férjhez. E házassági frigyet Isten nem áldotta meg gyermekekkel.

Korbuly később felhagyott a kereskedéssel és bankot alapitott; 28 év óta áll két tekintélyes pénzintézet élén az, ki a szamosújvári tanoda befejezése után a világ leghíresebb akadémiájára: az élet iskolájába iratkozott volt. Nem egy örmény ifjú végezte el már ezen hires iskolát kiváló eredménynyel! Avval a kitünő diplomával, mit ezen hírneves akadémiától kapott, lépett Korbuly az élet színpadára . . . és Isten a becsületes, fáradhatatlan, szorgalmas munkát igen szép sikerrel jutalmazta meg: a szellemi téren felvitte az intendánsságig, az anyagiakban pedig a Bánffy-Hunyadon és Lompérden levő két nagy uradalom tulajdonos ura lett. És Korbuly vagyonát nem használja egyedül a maga kényelmére, juttat abból a szegényeknek is eleget. Arról, mit a közintézeteknek ad, nem is szólok, mert ez ugy-is ismeretes. Ezen kivűl lelkes pártolója az irodalomnak és művészetnek is!

A „Magyarország és Nagyvilág“ (XV. évfolyam. 1878. 27. szám) Korbuly Bogdánról a többek közt ezeket mondja: „A nemzet a közügyekért áldozó fiai számát szaporitja, hiveinek sorát neveli, sőt önmagát becsüli meg, ha elismerő azokhoz, kik különböző munkássági téreken szolgálva, a haza javát és a közműveltség ügyét előmozditották; a sajtó akkor valódi képviselője a közvéleménynek s tisztét úgy teljesíti hiven, ha az érdemes hazafiak iránti elismerésnek méltó kifejezést ad, erkölcsi elégtételül azért, hogy jót míveltek s így buzdit hasonlóra másokat is. E kötelességet teljesitem én azon férfi irányában, a ki huzamos gond, hív fáradozás és nagy áldozatok által a magyar nyelv és színügy s ekképen míveltségünk gyarapodására évek folytán oly mérvű befolyást gyakorolt, hogy az által míveltségtörténetünk tárgyává lett. Kolozsvár egyik kiváló polgárát, az ottani nemzeti színház volt intendánsát értem, a ki négy év előtt (1874), midőn a legrégibb állandó magyar színház fennállása — a felséges királyné fényes segélye mellett is — kétségessé vált, s Erdély főrangúi közt gróf Mikó áldozatainak folytatója nem akadt — egy színház választmányi gyűlésen, hazafias hévvel lelkesülve, azon ajánlatot tette: „hogy ha senki sem, ő átveszi a fenyegetett létű színház ügyét oly módon, hogy a lehető nyereség a színházé, a lehető veszteség övé legyen“... és e kimondott szó után négy évig biztositotta a gondjai alá vett intézet fennállását, szervezte ott a fővárosi után a legjobb vidéki színtársulatot; a színházakra nézve egész Európában legnehezebb időkben nem hagyta elesni, de fentartva erőteljes kézzel s látható lendületet adva kivált a komoly drámai és népszínműveknek, nem kivánt érette intendánsi tiszteletdíjt, nem hasznot, de ha szükség volt, pótolta a működő személyzet fizetését, költve sajátjából a ruhatárra és fizetéspótlásul 55.000 forintnál többet.“

És az iránt, ki a nemzeti ügyért ily nagy áldozatot hozott, nemcsak az erdélyrészi közvélemény fejezte ki legmelegebb elismerését, hanem az Uralkodó, ki az érdemeket nem szokta jutalmazatlanul hagyni, „lompérdi“ előnévvel a magyar nemesek sorába emelte. — Korbuly pedig, ki majdnem minden kolozsvári közintézménynek lelkiismeretes, munkás tagja, tovább dolgozik; mert ő, ki soha sem kért nemességet, a valódi nemességet az ernyedetlen munkában keresi.

Szongott Kristóf.

* * *

Az elnémult lant.

— Sáházizján. —

Kifáradt lantom nyugalmat kíván,
Csendben találja minden örömét;
Mint fák közt csermely — mozdulatlan áll,
Mi sem mozgatja dalra hurjait;
Kihűltek már a sziv érzelmei!

Egész' magányban töltöm életem,
Vigság zajából részt soh' sem veszek, —
A nagy világhoz nincsen már szemem,
Kerülgetem az ember-tömeget;
E földön ugy is csak tövis terem.

Több dalt én tőlem oh ne várjatok
Dalolni többé nem fogok soha, —
Ha homlokomra uj babérokat
Feltűzni, jönne Apollo maga,
Azt mondanám: „Ne bánsd nyugalmamat.“

Egykor magasra szálltak röpteim,
Mert volt tavasz, és nyillott a virág, —
Versenyt repültek sassal szárnyaim,
Szép volt előttem az egész világ —
De jött a tél, s kedélyem elborult!

Im egy fehér lap itt az asztalon,
— Még tollamat kezembe sem vevén!
Osztoszkodik velem a bánaton, —
És résztvevő szavakkal szól felém:
Kinos, nyomasztó a te helyzeted!

Bár lenne ugy, szivünk is, mint a fa,
Mely ösz ha jön, hullatja levelét:
De éltető tavasznap hajnala
Meghozza ismét termö erejét:
S tél szenderéből, — nyárra kél megint!

Simay Gergely.

A Lusignan-házbeli királyok Kis-Örményországban. *)

II.

A keresztes hadjáratoknak Keleten megtelepedett részesei magukkal vitték a nyugati államok hűbérrendszerét és törvényhozását. Az ujonnan keletkezett királyságokban hűbérek alakultak s a nyugati államoktól kölcsönzött törvénykönyvek léptek életbe. Ez a rendszer, melyet a XII-ik századtól kezdve a félhold ellen viselt szent háborúk honositottak meg, kiterjedt azokra a keleti keresztény államokra is, melyek nem a keresztes hadjáratoknak köszönhették létezésüket s a musulmán hóditásnak közepette szakadatlan küzdelmet voltak kénytelenek folytatni nemzeti fenmaradásukért s vallásukért.

---

*) Revue Orientale et Algérienne, I. Les Lusignans de la Petite Armenie par V. Langlois. — Brosset, Histoire de la Georgie, 1-ső kötet. — Boré, Mém. d'un Voyageur en Orient, 2-ik kötet. — Paoli, Codice diplomatico, 1-ső köt. Chartes d' Armenie. — Mas-Latvie, Relations commerc. de Chypre avec l' Asie-Mineure au moyen-age. — Assises de Jerusalem, Beugnot-féle kiadás, 1-ső kötet.

Ilyen államok voltak akkoron: Ázsia nyugati véghatárán, csak a Kaukazus által választva el Európától, a georgiai királyság; Örményországnak északnyugati szomszédja, Aghovania, melyet a görögök s latinok Albaniának neveztek, és maga Örményország is.

A keresztes seregek átplántálta hűbérrendszer gyökereket vert a Taurus bérczei közt új hazát alkotó örmény menekültek közt is. Főnökeik nem vették fel kezdetben a királyi czimet s egymással szemben hűbéreseknek tekintették magukat. I. Leot királynak nevezték ugyan, de soha nem koronázták meg s a byzanczi császár, kivel szakadatlan háborúzásban állott, tekintette magát az ország sajátképeni urának.

Leo fia, II. Thorosz az anatoliai tartományok Pansebastos-a czimet nyerte Komnen Manuel császártól s Cilicia csak akkor foglalt helyet a királyságok sorában, midőn II. Leo a középtenger partvidékeit is országához csatolta s foglalásait a szent Szék s a német császár is ünnepélyesen elismerték.

Az örmény főnökök, a kik e fejedelmeknek hóditásaikban segitségükre voltak, királyi hűbéresekké lettek a korona birtokához ujonnan hozzácsatolt területeken azon feltétel alatt, hogy adót fizessenek s a királyt kövessék hadjárataiban. Gyermekeik jogszerű örökösei valának a hűbéri birtokaiknak. A rupeni királyság ettől kezdve állandó összeköttetést tartott fenn a keresztes vezérek által alkotott államokkal, nevezetesen az antiochiai fejedelemséggel és Cyprussal, s ezen összeköttetés nemsokára családi frigykötésekhez is vezetett az uralkodó fejedelmek között. Ezenkivül Genua és Velencze is, élénk kereskedelmi összeköttetésben levén Örményországgal, ügynökségeket állitott fel annak partvidéki városaiban.

Az örmények vallása is, a szertartások némi különbségeitől eltekintve, ugyanaz volt, mint a melyet a Szentföld hóditói vallottak magukénak. Kis-Örményország, a keresztény birtokok s a musulman államok közé ékelve, mintegy éjszaki védfalát képezte amazoknak. Ehhez járult, hogy az örmények igen gyakran részt vettek a hitetlenek elleni keresztes hadjáratokban. Érdekeik azonosak voltak, a viszony közöttük mind bennsőbbé lett s Örményország lassanként meglehetősen ellatinosodott.

Az örmény thákávor nehogy barbarnak tünjék föl a keresztesek szemeiben, kénytelen volt a jeruzsálemi és cyprusi udvarok szokásait utánozni. Már II. Leo uralkodásától kezdve Örményországban is nyugati mintára berendezett udvartartással találkozunk marsallokkal, kanczellárokkal stb.

Ezeknek a főméltóságoknak természetesen nagy hűbéri birtokaik voltak. A királyi család tartotta birtokában Gorigost, Ciliciának egyik legjelentékenyebb kikötőjét, melynek tényleges ura ischán, fejedelem czimet viselt. Az ország többi része a hűbéri nemesség közt volt felosztva. A fenmaradt okiratok bároknak nevezik mindezeket a hűbérurakat. Kétségtelen azonban, hogy mint Európában és Syriában, ugy itt is több osztálya volt a hűbéri nemesi rendnek. A marquis czimről is említést tesznek a történetirók, feljegyezvén nevezetesen azt, hogy a frankok evvel a czímmel ruházták fel I. Constantint.

A hűbéri nemesség mellett ott volt az örmény papságnak két osztálya, a világi és a szerzetes papság. Mindkettő az antiochiai és a sis-i patriarkháktól függött. A szerzetes papság volt a gazdagabb; az apátságok és kolostorok ugyanazon kiváltságokat élvezték, mint a nyugati államokban s nem fizettek adót a kincstárnak csak háború vagy idegen betörés esetében.

A nyugati lovagrendeknek is nagy birtokaik voltak Ciliciában, a melyek szintén ki valának véve az adófizetés alól; kötelességük volt azonban védelmezni az ország területét a musulman invasiok ellen s kórházaikban ellátást nyujtani a beteg zarándokoknak.

Kétségtelen, hogy ennek a hűbéri és egyházi szervezetnek a nyugati minták szerint egybeállitott codexxel kellett birnia. Sajnos, ez a codex nem maradt fenn számunkra — legalább mind e mai napig nem ismerjük — s csak a krónikások egyes feljegyzéseiből alkothatunk róla hézagos képet.

Hogy azonban a hűbéri rendszer maga egészen azonos volt a Nyugaton uralkodóval s hogy a hűbéresek

'93 SZEP 1
KÉZDI VÁSÁRHEL

örökösödési jogát is azonos elvek szabályozták, kitünik a „jeruzsálemi assiseok“ törvénygyüjteményéből is, melyben azt a birói végzést találjuk, hogy „az örmény jogszokás szerint a ki birtokosa valamely hűbérnek, örökösei közül annak adhatja azt, a kinek tetszik.“

Nem lehetetlen, hogy valamely szerencsés utazó előbb-utóbb meg fogja találni ezt a codexet Örményország vagy a Libanon egyik kolostorának porlepte régi kéziratai között. . . .

Megismertetvén a fennebbiekben Kis-Örményországnak állapotait a nemzeti királyság megszünésének időszakában, áttérhetünk azon idegen uralkodócsalád történetére, a mely harminczhárom évig ült az örményeknek fejedelmi trónján.

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Fürdői levél.

Borszék augusztus 10.

Üdvözlet az „Armeniá“-nak, a dsurdsovczhik (gyergyóiak) hazájából!...

Fogadja-e Szerkesztő ur, avagy talán így kiált fel: „A komoly ‚Armenia‘ és fürdői levél Borszékről, ugyan hova gondol, levelező úr?!“

— Nó de türelem kissé, t. Szerkesztő úr! Kegyeskedjék csak e sorokat bokros teendői daczára is végig olvasni. Ez irodalmi műfaj sem lesz incompatibilis az „Armenia“ specialis tárgy- és eszmekörével. Jellege: „a faji öntudat“ ebben is megnyilvánul.

Az e vidéken látott és tapasztalt dolgok jótékonyan hatottak át és a büszke önérzet bizonyos nemével szivom itt az ozondús levegőt; s bámulom szép hazám e csodás természeti ritkaságát, a hazailag kellőleg nem méltányolt, a külföld előtt jórészt még ismeretlen Borszéket.

Megvallom nem volt czélom rövid itt létem alatt is tollal papiron szántani, — úgy de az „Armenia“ iránti fiúi kötelesség kezembe nyomá a tollat; megirandó azt, hogy habár feleinket csak egy számitó, üzérkedő kalmár népfajnak nézik sokan, — s habár egyesek részéről olykor csak alkalmi hazafiakul vádoltattunk: e föltevések ellenkezőjéről tanuskodik még e hely is; ez a sürű, rengeteg fenyőerdőktől koszorúzott parányi völgy is, hol az ősforrás bugyog föl, hol az ember közelebb érzi magát Istenéhez; e hely, hol a hazai örménység részéről produkált áldozatok, s a haza közjóllétét emelni czélzó törekvések mindmegannyi hangosan szóló czáfolatok. Önérzettel mondhatjuk el magunkról, hogy a munka és szorgalom gyümölcsét — a vagyont népünk rendszerint csak eszközül tekinti köz- és magánéleti kötelmeinek hivatásszerű betöltésére.

Ezt láttam én az itteni fajrokonok körében szerzett tapasztalataim által megvilágitva.

A hazai sajtó panaszkodik honi fürdőink folyton mostoha állapota felöl. A kormányt s a társadalmat igyekszenek közönyösségükből fölverni: tenni s áldozni e páratlan kincsek értékesitése, kiaknázása érdekében. És a hazafias, a nemzet egyetemes közérdeklődésére számitó hangnak évek óta alig van némi látható eredménye.

Nó de lássuk, mit tett a magyarságnak e határszélén őrszemként álló végponton is a hazai örménység?

Borszék, miként tudva van, csak a mult század végén kezdett ösmeretes lenni. — Azonban alig egy nehány évtizede még, hogy járhatóvá tett utjain megközelithetővé — s ezáltal gyorsabb fejlődés és nagy jövő elé néző megbecsülhetlen közkincscsé tétetett.

Daczára a csodásan szép hely fekvésének, s a maga nemében igazán páratlan, hatásos gyógyforrás specialis tulajdonságainak: ma napság is csak amolyan harmadrendű fürdő lenne Borszék, ha az élénkséget s a „nervus rerum“-ot Gyergyó-Szt-Miklós, O-Toplicza, Tölgyes, s más vidékek örményei nem kölcsönzik oda, — ha vagyonukra féltékenykednek, s ha csak a rideg üzleti jövedelmezőséget tartják szem előtt, — a melyet pedig

Borszék alig produkál; mert hisz a 6—10 ezer forintos villák (tekintve hogy itt a saison alig két hóra terjed) a kellő jövedelmet éppen nem hajtják be; a közbirtokosság pedig, mint értesültem, szintén nem huz abból semmi jövedelmet. Borszék gyorsan fejlödik. A comfort kielégithet minden szeszélyt és igényeket. Van itt 20—25 elegáns villa, ugyanannyi jóbeosztású és kényelmes lakóház; két előkelő szálloda, és három kitünő étterem.

De a legszebb villák s házak közül: 15 az örmény és 26 a magyar birtokosságé (két izraelitának is van), — egy pedig a galaczi franczia consulé; míg a többiek a Gyergyó-Ditró s Szárhegy községek közbirtokossága kezében vannak. A két előkelő szállodából is az egyik Mélik örmény atyánkfiáé és a másik az emlitett közbirtokosságé; kik közül a legnagyobb részvényesek szintén „a mi népünkből valók.“ Legszebb villája van két magyar főrangú úrnőnek, azután az örmények közül: Csiky Dénesnek, özv. Urmánczi Jánosnénak, dr. Szentpéteri Kristóf ügyvédnek, Jakab Péternek, Lázár Gyulának s még többeknek.

Feleink itteni társadalmi helyzetének előkelőségére mutat továbbá azon körülmény, hogy a fürdőélet kiegészitő részét képező estélyek, concertek, társaskörök elsőbb rangú tagjai s közreműködő szereplői sorában is feles számmal vannak képviselve. Egy közelebbről rendezett hangversenyben közreműködött a societe egyik kiváló szépsége: Lázár Ágnes kisasszony is, kinek kellemes énekét viharosan felzúgó tapssal fogadta a közönség.

A fürdővendégek egyharmadát mi teszszük ki; kik között itt láttam Gy.-Szt.-Miklósról Csiky Dénes ügyvédet, Csiky Kálmán nagybirtokost, Lázár Gyulát, dr. Dobribán János orvost, dr. Szentpéteri Kristóf ügyvédet, özv. Vákár Istvánnét, dr. Császár Kristóf törzsorvost, Ávéd Kristófot s másokat; O.-Topliczáról: özv. Urmánczi Jánosné nagybirtokost, M. Vásárhelyről: dr. Szentpéteri János törzsorvost, özv. Pátrubánnét, Petelei Jánosnét; Ditróból: Jakab Péter nagybirtokost, Kolozsvárról: Dr. Issekutz Hugó egyetemi m. tanárt, N.-Váradról: özv. Duducz Istvánnét, Szebenből: Kápdebó Mihály bankárt, s másokat (mindenikük 2—10 családtaggal).

Folytathatnám ugyan még tovább illusztraczióját annak, — mit itt osztatlanul mindenki beösmer, — hogy Borszék kiemelkedettségét javarészben a közeli Szent-Miklós város és a környékbeli községek hazafias örményeinek köszönheti; de talán az eddig elmondottak is eléggé meggyőzhették már a kétkedőt arról, a mit czélom volt kiemelni első sorban, hogy a nekünk új hazát adott magyarhon polgársága az ide menekült örmény népben, egy minden tekintetben közhasznú intelligens és jóravaló társadalmi elemmel gyarapodott!

Ábrahám Zakhar.

A várva várt levél.

— Rajz. —

Irta: Kritsa Klára.

Meleg nyári délután van. A nap gyönyörködve szemléli fényes arczát a Bölkény viz-tükrében, melynek egyhangú halk moraja összevegyül a partot szegélyező lombdús fűzfák susogásával.

A folyóra néző szobácska ablaka fel van tárva.

Bent ifjú nő ül az asztal mellett, fejét balkezére hajtva, jobbjában pedig tollat tart, előtte egy megkezdett levél, melyen e szavak állanak:

„Kedves jó Barátom!

Annyit tünődöm, aggódom, bánkodom hallgatásod miatt. Szinte két hónapja, hogy mindennap várva-várom leveledet. Pedig olyan szépen megkértelek volt utolsó levelemben, hogy irj azonnal, mert nagy szükségem van vigasztaló soraidra. . .“

Sötét hajzata között az ősz szálak, halvány szenvedő arcza, az egyszerű fekete öltözék, mely elsoványodott termetét fedi, a szoba szegényes butorzata arról tanuskodnak, hogy Anna nem tartozik a sors kegyeltjei közé.

E kép komor ellentétet képez a természet viruló pompájával.

A nyitott ablakon át a langy fuvalom enyelegve simogatja homlokát, csókdossa a szenvedő arczot s lágyan susog fülébe, mintha vigasztalni akarná őt, hogy ne érezze magát oly igen szerencsétlennek, hisz megvan épségben mind az öt érzéke: láthatja az Alkotó szép világát, gyönyöködhetik a virágok, növények szemléletében; hallhatja a zenét, a dalt, a madarak kedves csicsergését; érezheti a tiszta jó léget, a virágok illatát; megsimogathat egy-egy kedvelt állatkát.

Ő nem hallja a szellő susogását, reá nem hat a természet szépsége, szivét sokféle érzelem zaklatja: szomorúság, aggodalom, kétely, harag, sértett büszkeség és szégyenérzet.

Aztán mintha a jelentől akarna menekülni, visszaszáll lelke a régmultba: a boldog gyermekkorig.

Ott látja magát egykori kedves lakásuk pázsitos udvarán, a mint fivéreivel labdázik, vagy az udvar közepén levő kútnak kerekét forgatva, abból vizet akar meriteni; hallani véli édes anyja szavait, a mint ez az emeletes ház tornáczáról őt meglátva, ijedten kiáltja:

— Nem szabad a kútnál járni leányka! Bele esel. Jere be gyorsan!

Látja szeretett atyját, öszülő hajjal, piros arczczal és fekete bajuszszal, a mint hazaérkezve a fővárosból — hová minden év tavaszán elment, üzlete számára bevásárlásokat teendő — felnyitja a ládát s abból egyenként szedi elő és osztja szét a gyermekek között a szebbnél szebb játékszereket, melyeknek érkezését ő és testvérei oly óhajtva várták s melyekért örömükben a gondos jó apának hálásan kezet csókoltak.

Még sok egyéb kedves részletét éli át lelkében a boldog gyermekkornak.

Majd mint viruló hajadon, fehér ruhában, kipirult arczczal repül egyik-másik tánczos karján a fényesen kivilágitott bálteremben; vagy hallgatja a sok üres bókot:

— Olyan haja van kegyednek, mint a tengervészes éj.

— Szemei a legragyogóbb csillagnál is szebben tündökölnek.

— Arcza hasonlit a biboros hajnalhoz.

Aztán látja azt a deli férfit — nemes jellemet tükröző kék szemeivel — a ki elvezette őt abba a csodás tündér világba, a hol a nap fényesebben ragyog, az ég kékebb szint ölt, a virág édesebb illatot lehel, a madárdal kedvesebben hangzik; a hol a szív mélyén szúnyadó szikra lángra lobban, boldog-fájó érzelemmel töltve el a keblet.

Szegény leány! Ne merengj tovább a multakon, elég ha most átélted lelkedben gyermekkorod ártatlan örömeit s ifjú korod rövid boldogságát; a mik ezek után következtek, azok csak szomorú emlékek, melyek még inkább elkeseritik szivedet.

Oh ti halhatatlan költők! hányszor zengte el már lantotok, hol panaszosan, hol a boldogság hangján, azt az Istentől szivünkbe oltott szent érzelmet: a mindenható szerelmet! Oh miért kell hát a szivnek csalódni, ha Isten oltotta bele ez érzelmet?!

Fáj a csalódás, ha a forrón szeretett lény hütlenül elhagy, de mennyivel inkább fáj, ha megvetni kell azt, kit a balga képzelet úgy kimagaslani látott mások fölött; fáj annak tudatára ébredni, hogy a nemes szép lelket tükröző szemek mögött, aláváló rút lélek lappang.

Anna körül elsötétült az a fényes tündér világ és a sötétségben ott hevert lábainál eszményképe, összetörve... besározva. . .

Áthidalhatlan mélység nyilott meg közte s a szeretett férfi között, mely örökre elválasztá őket egymástól...

Szive sajgott a csalódás kinja alatt, de az idő — e nagy orvos — behegeszté a sziv vérző sebét.

Mentek és jöttek az évek. A gyermekkori játszótársak: a kedves fivérek egyenként elszéledtek a háztól, katonának, vagy a merre végzetük sodorta.

Most egy komor gyászos kép tárul Anna lelke elé.

Ott látja szeretett jó atyját a ravatalon, szelid arczára — melyről a halál keze eltörülte az anyagi csapás okozta szenvedő vonásokat, hogy a megdicsőülés gloriájával vonja be azt — az égő viaszgyertyák halvány fényt vetnek.

Szemeiből forró könnyek hullanak. Ujra átérzi egész nagyságában a fájdalmat a drága atya elvesztéseért. Ujra átérzi a szenvedést, mit az emberek szánó vagy kárörvendő tekintete idézett fel lelkében, midőn házuk, a hol napvilágot látott, a hol boldog gyermek-éveit töltötte, idegen birtokába került s neki jó anyjával szegényes házikóba kelle költözni.

Lemondással, reménytelenül tekinteni a sivár jövő elé, dolgozni és ismét dolgozni, küzdeni a létért, titkolni a nyomort, hogy az emberek szánalma ne sérthesse a büszke lelket, ehhez erős jellem kivántatik!

Anna végig simitja kezével homlokát, ránéz az előtte fekvő elkezdett levélre, tintába mártja tollát, hogy folytassa az irást, de a keblét háborgató érzelmek miatt nem tud hangot találni a levél folytatásához.

Leteszi a tollat, az asztal fiókjából elővesz egy kis dobozt, ezt felnyitva kivesz ebből egy arczképet és nézi, nézi sokáig.

És az arczkép életnagyságúvá növi ki magát, a vonások kidomborodnak és életet nyernek; a férfias barna arczból, a fenkölt lelket sugárzó sötét szemek mély bensőséggel tekintenek reá, a szép barna bajusztól árnyalt, jóságos mosolyú ajkak beszélnek hozzá tiszta önzetlen, felbonthatlan barátságról.

Aztán az élénk fantázia által elővarázsolt távollevő jó barát arcza elmosodik s a szegény leány, a szemeiből előtörő könnyeken át, csak a jóbarát rokonszenves arczképét látja maga előtt. Csókot lehel reá s visszateszi helyére.

Egyetlen egyszer elhagyatottsága, árvasága közepette találkozott ezen emberrel, de ez elég volt arra, hogy felébreszsze rokonszenvét e férfi megnyerő külsője, finom előzékeny modora; aztán ugyanazon nemzetiséghez tartozik, a melyhez ő: — örmény.

E férfi levelet intézett hozzá a távolból, kérve őt, hogy ne hagyják abba az ismeretséget, hanem folytassanak együtt levelezést. Oly nemes hangon szólott e levél, hogy Anna teljesité a kérelmet. És váltották sürün a leveleket s lassanként valódi mély benső barátság fejlődött ki közöttük.

Barátság semmi egyéb! És mégis ugy dobogott az Anna szive, ugy kigyuladt arcza, valahányszor levél érkezett tőle. Néha csodálatosnak tünt fel önmaga előtt is, hogy miként érezhet oly meleg rokonszenvet olyan iránt, kit csak egyszer látott életében. De azok a levelek oly kedvesen, oly szivhezszólóan hangzottak, hogy ugy érezte a szegény teremtés, hogy ezek őt boldoggá teszik.

Boldoggá? . . . A ki ugy beletörődött az élet szenvedéseibe, az nem sokat vár már az élettől, azt egy igaz barát vigasztaló sorai is képesek boldogitani.

Oh hisz olyan megnevezhetlen jóleső érzés lelkünket feltárni egy olyan előtt, a ki megért minket, a ki nem él vissza bizalmunkkal. És ő minden szomorúságát, minden bánatát — van neki távollevő fivérei miatt is elég bánata — közölte a jó baráttal és ez vigasztaló szavaival enyhitette bánatát.

S ha a munkától kimerülve fáradtan ágyára dölt s a jótékony álom lefogá szempilláit, akkor ő láthatatlan szárnyakon repült — valami delejes erőtől vonzatva — a távol vidéken lakó jó baráthoz, ki karjait kitárva keblére ölelte őt, szivhezszóló édes szavakat suttogva fülébe, míg neki ott nyugodott feje a hű barát nemes keblén és szive kimondhatatlan boldog érzelemmel telt el.

És ez mégis csak baráti érzelem volna, olyan minőt két jó barát érezhet egymás iránt, semmi egyéb?...

E kérdésre nem tudok más feleletet adni, mint azt, hogy az, a mit közönséges értelemben szerelemnek neveznek, érzelem, mely a legmíveletlenebb halandó szivében is előbb-utóbb fellobban, míg az Anna érzelme ama férfi iránt, önzetlen, nemes, minden földiségtől ment érzelem volt, vonzódott barátjához a nélkül, hogy reménye, kilátása lett volna őt valaha láthatni.

Különben én ily kérdés fejtegetésébe nem bocsátkozhatom, mert nem érzek magamban elég hivatást ennek helyes megoldásához.

Ujra hozzá fog Anna a levél-iráshoz, de az sehogy se megy. A keblét eltöltő sokféle érzelem közül fellázad szivében a sértett női büszkeség. Ledobja a tollat; széttépi a levelet; felkel az asztal mellől s elkezd a kis szobában alá s fel járkálni.

— Nem irok egy szót se! — gondolja. — Azt hinné még, hogy levelei nélkül már el sem tudok lenni. Mint pirul arczom a szégyentől, mennyire meg van sértve büszkeségem azért, hogy a legmelegebb szeretet hangján irt levelemet válaszra nem méltatta. Csak nem alázom meg magamat egy férfi előtt annyira, hogy barátságát visszakolduljam!.. Nem soha!... Most már csak azért óhajtanék tőle levelet kapni, hogy a szenvedésért, mit hosszú hallgatásával okozott, megbosszuljam magamat: felbontatlanul küldve vissza levelét!

Az ablakhoz lépett s széttekintett, mintha az előtte elterülő festői tájat szemlélné. Gondolatokba mélyedve állott darabig: aztán az ajtó nyilásra megforditá fejét. Édes anyja lépett be, egy levelet helyezve az asztalra s azzal vissza is vonult. Ő pedig egy lépéssel az asztal mellett termett. Arcza kigyuladt, szive hevesen dobogott: az asztalon az ismert vonásokkal feküdt a — várva-várt levél.

Bensőjében a sértett büszkeség gúnyosan kaczagva mondá:

— Mennyire el vagy lágyulva! Látom már, hogy nem tudsz magadnak parancsolni, fel fogod bontani. Pedig e levélben talán épen az van irva, hogy ő végkép szakitani akar veled. Oh hogy nem tudsz erős lenni! mennyire le lenne főzve ő, ha levelét felbontatlanul kapná vissza.

— Ne hallgass e szavakra, — szólt a szeretet — tedd a mit én tanácsolok. Bontsd fel e levelet, meg fog az téged vigasztalni. Ha visszaküldöd szivig meg lesz sértve az az önzetlen hű barát.

A harag erre ezt mondá:

— Ne ügyelj ez ostoba beszédre! kövesd az előbb adott okos tanácsot. A bántalmat, mit hosszú hallgatásával okozott, ne hagyd megtorlatlanul: küld vissza levelét.

És a szív, a háborgó érzésektől, hangosan dobog, az arcz a belső izgatottságtól lázas pírban ég.

A büszkeség és harag szava győz s a szeretet megszégyenülve rejtözik el a szív egy félreeső zugába.

Anna egy nagyobb boritékba helyezi felbontatlanul a várva-várt levelet, leragasztja s ráirja az ő czimét.

S most ugy érezi, mintha szivét valami jégburok venné közül, melytől megdermed benne a lélek. De a szeretet óvatosan, csendesen előjön rejtekéből s meleg leheletével felolvasztja a szivét körülfogó jégkérget.

És a felolvadt jég könny alakjában tör utat magának. Anna az asztalra borul és sir, hullatva fájó könnyeit.

A nyitva hagyott ajtón át, halkan lép be egy férfi, lábujjhegyen az asztalhoz közelit, hogy a leányt hátulról gyöngéden megérintse, de megpillantva az aztalon a levelet, ezután nyujtja kezét ovatosan, elveszi és felbontja.

Anna a neszre felriadva ugrik fel székéről és — oh káprázat! — szinről szinre ott áll előtte, kezében a levéllel — ő.

— Barátom! kiáltja a meglepetés, öröm és megszégyenülés hangján s elfödi arczát, hogy könnyeit és pirulását elrejtse.

— Olvasatlanul akartad visszaküldeni levelemet, mert bántott téged az, hogy megkéstem vele. E levélben meg van irva, hogy miért hallgattam mostanig. Azt hittem, hogy egy nappal előbb érkezik meg, mint én, és a mint látom csak ma kaptad meg. Ha tudnám, hogy a fájó érzést, mit hallgatásommal okoztam, bocsánatkéréssel helyrehozom, úgy én tőled nem egyszer, hanem ezerszer kérek bocsánatot!

Igy beszél a férfi, míg gyöngéden levonja Anna kezét arczáról, hogy barátnője szemeibe — melyekben még könnyek ragyognak — tekinthessen.

— Azért jöttem oly messze útról hozzád drága Annám! — folytatja a beszédet, karjait kitárva, — hogy meglássalak, vigasztaljatak s hogy. . .

A leány önfeledten döl keblére a hű barátnak, kinek kezéből a földre hull a várva-várt levél. . . .

◆

A hámál.*)

— Elbeszélés. —

Irta: **Lindau Rudolf.** Forditotta: **Esztegár László.**

I.

Johánnesz a második hámál volt Mertens és Fiai régi német banküzletében, Konstantinápolyban és mint ilyen, a pénztári szolga teendőivel volt megbizva. Ő nem származott a hámálok nagy czéhéből, azonban voltak ezek között rokonai és barátai; Örményországban született és minden látszat szerint ment volt a bevándorolt családok sarjadékainak gonoszságaitól. Teljes birtokában volt póri származású honfitársai jellemző vonásainak, minők: komoly, békés természet, szivos munkaképesség és munkakedv, fölülmulhatatlan mértékletesség evésben és irásban és nagy testi erő. E mellett igen szép, megtermett férfiú volt athletának illő mellel és vállakkal, halvány arczczal, szurokfekete hajjal, nagy sötét szemekkel, erős fehér fogakkal és hatalmas órral. Keveset beszélt, és mindig csak a szóban forgó dologról, e mellett pontosan, lelkiismeretesen és értelmesen elvégezte azt a sok és különböző megbizást, mely neki naponként osztályrészűl jutott.

Hét évvel ezelőtt vezette be őt nagybátyja Kevork, ki akkor a második hámál szerepét vitte, Mertensékhez.

„Én szeretnék egyidőre hazamenni, — mondá Kevork, — rokonaim öregek lesznek és én atyámtól levelet kaptam, melyben írja, hogy halála előtt látni óhajtana; e mellett rendezni való üzleti ügyeim is vannak. Azért is kérek hosszabb, meghatározatlan ideig tartó szabadságot. Én egyik unokaöcsémet ide hivtam. Kezeskedem, hogy ha meg fogom neki magyarázni itteni teendőit, mindent, a mit rá bizni fognak, ép' oly pontosan és jól el fog végezni, mint azt én már tizenöt év óta az őn és elhunyt atyja megelégedésére tettem. Méltóztassék őt megnézni, vele beszélni és ha külseje Önnek tetszik, legyen kegyes és alkalmazza őt az én helyemen. Ön észre sem fogja venni, hogy új szolgája van, mert ő az én husamból és véremből van; mint atyját fogja Önt tisztelni és Önnek mindenben engedelmeskedni fog. S ha én majdan visszatérek, itt mi sem lesz megváltozva; én elfoglalom ismét helyemet, Ön pedig alig fogja észrevenni, hogy egy ideig nem voltam itt.“

---

*) A kiváló német iró ezen müve, melyben az örmény népjellem igen fényes oldalról van bemutatva, a legérdekesebbek közé tartozik azok között, miket a modern szépirodalom e téren fölmutathat. E. L.

Mertens úr, alig harmincz éves férfiú, ki azonban gyermekkora óta szívja a stambul-galatai és perai levegőt, jól tudta: mit jelent az, ha a hámál ilyen hangon a hazamenetelről, a „Memlekel“-ről beszél. Kevork nagybátyja tizenöt év előtt ugyanezt a beszédet tartotta az öreg Mertens előtt és egy napon — gondolá Mertens — Ohánnesz ép' így fog beszélni az üzlet akkori tulajdonossához. Kevork minden évben kért kisebb szabadságot, s ezt szabály szerint meg is kapta. Ilyenkor hazasietett, otthon körülnézett és a kitűzött időben pontosan visszatért és elfoglalta állását. Azonban Kevork mostani kérésének hangja azt árulta el, hogy ő tizenöt évi becsületes és fáradhatatlan munka által annyi pénzt takarított meg, melylyel magának szabad és gondtalan életet biztosított, s ha csak otthon baj nem éri, nem is szándékozik többé visszatérni. Mertens úr tudta ezt, s habár nem szivesen bocsátotta el a megbizható és derék szolgát, nem is kisérelte meg őt visszatartani. Jól tudta, hogy ez hiábavaló volna.

— Hogy hivják unokaöcsédet? — kérdé.

— Ohánnesz, uram!

— Milyen idős?

— Huszonöt éves.

— Nós hát holnap bemutathatod nekem.

Másnap reggel megjelent Ohánnesz, Kevork unokaöcscse. Igen kedvező benyomást gyakorolt Mertensre s így nagybátyjának helyére szolgálatba is fogadták.

Kevork még tiz napig maradt Mertensék házában s csak akkor vett bucsút, midőn meggyőződött, hogy őt Ohánnesz minden tekintetben pótolni képes. Köszönetet

mondott urának áradozás nélkül nyugodtan és komolyan a vett jókért, megcsókolta ruhája szegélyét s eltünt a szokásos: „Allah ömürler versin“-nel („Az Úr tartsa meg életedet“).

Ohánnesz jónak bizonyult be. Valóban úgy látszott, mintha Kevork eltávozása óta Mertenséknél mi sem változott volna meg. A régi szolgák hamarosan és minden feltünés nélkül bizalmas viszonyba léptek és a maguk módja szerint meg is barátkoztak az új jövevénynyel, ő pedig már nehány nap után oly nyugalommal és biztossággal végezte dolgait, mintha egész életében pénztári szolga lett volna. A pénztárnok vagy maga Mertens úr is bárminő megbizást adhattak neki, ő elvégezte pontosan úgy, hogy a legkisebb hibát vagy hanyagságot sem lehetett róvására irni. És ez így tartott hét éven át, minden megszakitás nélkül az évenként rendesen kért és megkapott rövid szabadságidőn kivűl.

Egy darab a multból.

— A szamosújvári tanácsház lebontása. —

„Lerontani?“ ... „Fentartani?“ — E két egymással szemben álló jelszó hangzott sokáig közönségünk ellentétes táboraiban, míg amaz első végleges diadalt aratott! S én, ki egészen ártatlan vagyok e győzelemben (a mint nem vettem részt a küzdelemben sem) hozzám illő semlegességgel, nem is keresem többé annak okait. Végre is a centumpaterek úgy akarták, a belügyminiszter hasonlóképen, s az öreg városháza dobra került. Hetek óta kalimpálnak rajta kimélet nélkül mindenféle szerszámokkal, bontogatják, döntögetik; s alig birnak vele. Nekem úgy tetszik, mintha olykor oda akarna szólni fosztogatóihoz: „Azt mondtátok rólam, hogy magamtól összedülök, oly gyengék a lábaim, — s ime még most is dülök, oly gyengék a lábaim, — s ime még most is mennyit vesződtök velem, hogy földre teritsetek!“ Szó a mi szó, régóta bucsúzunk mi már s még mindig oly nehezen tudunk megválni a jó öreg városházától; hol any-

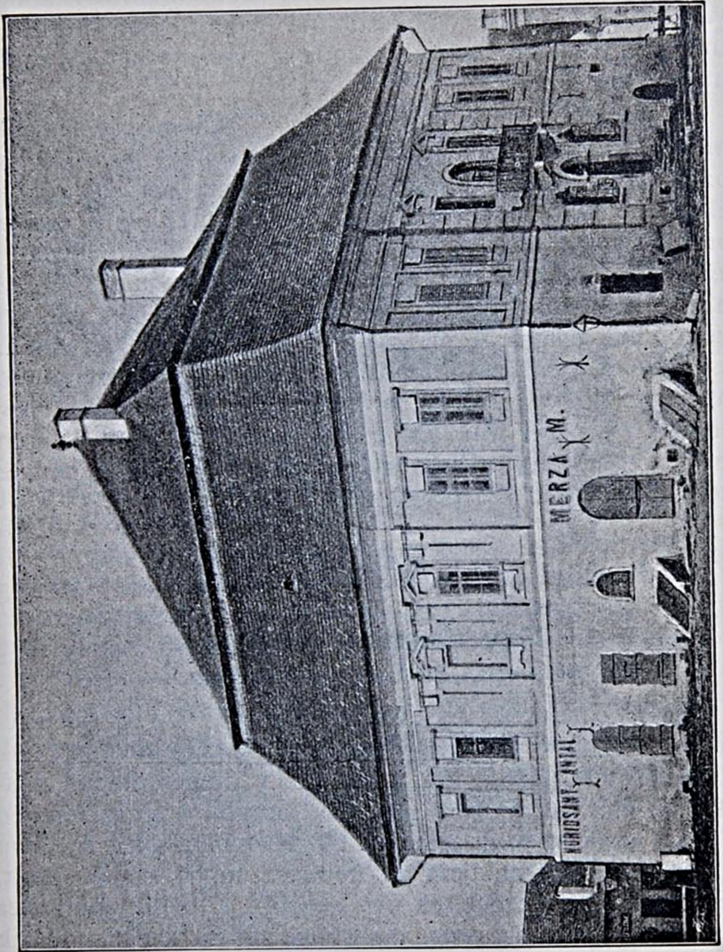

A régi tanácsház Szamosújvártt.

nyi történet játszódott le a multban. Kő kövön nem hagyatik benne — sőt a feldult romok is eltünnek lassanként, míg csak hült helye marad; s mégis lehetnek (legmakacsabb ellenségei közt is) sokan, a kik egy-egy sohajt röpitenek utána titkon legalább, az elmulás érzetének azon kivételes perczeiben, — melyeknek borús hangulatát tán senki szebben ki nem fejezheti, mint a német költő Rückert:

Keine Schwalbe bringt, keine Schwalbe bringt
Dir zurück, wonach du weinst;
Doch die Schwalbe singt, doch die Schwalbe singt
Im Dorf, wie einst:

»Als ich Abschied nahm, als ich Abschied nahm,
Waren Kisten und Kasten schwer,
Als ich wieder kam, als ich wieder kam,
War alles leer!« — — —

Éppen most bucsúznak tőlünk a távozó fecskék is; vajjon mit érezhetnek szegénykék ama szörnyű pusztulás előtt, a mit utolsó napjaikban látnak Szamosújvár piaczán? Maholnap átszelik a földközi tenger felhőit, s télire az új Congó-államban fészkelnek talán, mely nekik csak egy új nyaraló hely. Egy részük kétségkivűl elpusztul, de a kik visszatérnek a visszatérő esztendővel, keresni fogják — a tavaszszal megint a gömb alatti régi városházát? — mely az elmult században épült s akkorra már nincs többé! Ha visszatérnek majd, oly üres lesz nekik a piacz s ha szólni tudnának bús csicsergéssel ismételhetnék ők is a költő szavait: „Als ich wieder kam, als ich wieder kam, — war alles leer!“...

S.

Egy régi jó barát.

III.

Azután is betért Konczné asszonyhoz, de már nem ujjongott többé a kitörő örömtől, mint azelőtt, hanem csendesen leült az asztal sarka mellé és szótalanul üritette ki egyik poharat a másik után.

Ha betévedtünk olykor mi is, a kik elveszett boldogságát, fiát kivittük a temetőbe: arcza felderülni látszott, egy pillanatig révedező tekintettel nézett rajtunk végig, aztán oda intett a csaplárosnénak.

Tudta ez már amaz intés értelmét s nehány percz mulva nekünk is megmagyarázta, pár üveg bort azon megjegyzés kiséretében tevén elénk, hogy azt a mészárosmester úr rendelte nekünk.

Ismerve vagyoni állapotát, nem vonakodtunk elfogadni ajándékát. Tudtuk, hogy nem szegény ember ő az anyagiakban, csak lelki vagyona: öröme nincs.

Azt pedig nem lehet pénzen megszerezni. Volt nekünk abból a kincsből elég; adtunk neki is belőle egy-egy keveset.

Néha szomorúsága által mérsékelt csapongó kedélyünk, gondtalan korunk megjegyzései visszacsábitották az öröm pirját halvány arczára.

Ekkor közelebb húzta hozzánk a székét, közénk ült.

Mintha felmelegedett volna vidám kedélyünk verőfényének hatása alatt, egy-egy kevés ideig önfeledten hallgatta a fenkölt eszmék és legnemesebb vágyak lángjától hevült ifjú lelkeink fellengező álmait, pajzán kedvünk szilaj, de nem sikamlós irányú nyilatkozatait.

Mikor feldulni láttuk egy-egy pillanatra azt a borús arczot: rá merészeltünk gyújtani egy szomorú dalra. Vigat a világ kincseért sem énekeltünk volna jelenlétében. Túláradó kebellel dalolgattuk ilyenkor neki, hogy:

Nyugszik minden csendesen,
Csak a szellő jár kel;
Titkos hangon beszélget
A fák levelével:

A rózsák közt ellebeg,
Édes hangon igy rebeg:
Jó éjt, jó éjt!
Enyhe álmokat!«

Láthatólag megkönnyebbült dalunk hatása alatt és mi örültünk, hogy némileg kicsalhattuk magából azt a bánatos embert.

Ez lett aztán az ő nótája.

Hiszen nyugodott is neki csendesen minden. Talán még a szive sem vert többé.

Mert a ki még mozgott körüle a családjából, az az árny-alak, a szegény felesége is magában hordta a kór kiirthatlan csiráját.

Mióta gyermekeit nem találta odahaza a családi tűzhely körül, el-ellátogatott új lakásukhoz: gyakran felkereste azt a kicsi házat, mely kedves kincseit magában rejtette.

A tél vihara gondoskodott róla, hogy elrejtse e kis lakot a fürkésző emberi szemek elől.

Azonban hasztalan vonta be hótakaróval az egész temetőt, egyetlen nagy szemfedőt boritva a sirokra a tél, mégis megtalálta azt a parányi halmot a szegény, bánatos anya.

Oda vonzotta és vezérelte őt a tévedni nem tudó anyai szív.

Ott órákig elbeszélgetett, — zokogott a kegyetlen hideg időben, egy más után neveiken szólitgatva gyermekeit.

De egyszer csak kimaradt, nem látogatta meg szeretteit többé.

Addig-addig járt a halál birodalmában, miglen egyszer a halál haza kisérte őt.

Tüdőlobot kapott és még a tél vége előtt kivitték családja elköltözött tagjaihoz.

Nem hagyhatta gyermekeit sokáig gondviselő nélkül a jó édes anya.

Hadd porladjon együtt velök szerető anyai szive, tán adni fog a sír örökös hideg éjszakájában porladozó gyermekeinek egy kis meleget.

Oh hisz az anyai szív még szétporladozása után is megtartja bizonyára áldó melegét!

Ez esemény után eltávoztam szülőföldemről, s midőn évek múlva oda visszatértem ismét: ott találtam az egykor vagyonos, derék, munkás polgárt, mint világtalant a barompiaczon, ki a könyörületes szivek kegyadományaiból tengette nyomorult életét.

— Látod hová jutott, mivé lett a kedves úr, a ki ezelőtt minden szereda-nap bandával mulatott — szólt hozzám az anyám — megmondva a figyelmemet magára vont szegény vak ember nevét is (a melyet én ide nem irok le), s mindez nem történt volna, ha. . . .

— Meg nem halt volna a kedves kicsi fia — egészitém ki — a valódi irányba terelve — az édes anyám gondolatát.

Márton Dávid.

Hirfüzér Szamosújvárról.

— Dr. Molnár Antal, városunk nagyérdemű országgyűlési képviselője családjával együtt néhány hetet a tusnádi fürdőben töltvén, választói körébe visszaérkezett.

— Pályaudvarunkon egész sora állittatott ki a waggon-kölcsönző részvénytársaságtól, a teher forgalom növekedése folytán használatra átkölcsönzött vasuti kocsiknak.

— Hild tábornok, katonai kiküldött bizottság kiséretében júl. 15-én körünkbe érkezett, egy honvédhuszárezrednek e városon leendő állandó elhelyezése érdekében szükséges hivatalos szemle teljesitésére. A város katonai laktanya épitésére és gyakorlótérnek az árvaház mellett (a felső-vizútcza végén) kezdődő terjedelmes rétjét ajánlotta fel; mely a szamosvölgyi vasútnak Kolozsvár felé haladó pályavonala mentén terül el, s a katonai szempontokat teljesen kielégiti.

— Esztegár Gergely segédlelkész közelebbről sikerrel tette le, Gyulafehérvártt, a lelkészségre képesítő vizsgálatot.

— A helybeli társalkodóegylet újabb, nyomtatott könyvjegyzéket adott ki, az egyleti könyvtár részére 1860. óta beszerzett művekről.

— A városháznál elhelyezett tűzoltó-telep, illetve őrtanya és a főtéri templom tornya között új tűzjelzési sodrony összeköttetés létesíttetett.

— Az elterjedt kolera-járványhirek következtében nálunk is megtétettek a közegészségügy érdekében szükségesnek mutatkozott némely óvrendszabályok és elővigyázati intézkedések.

— A város, mint iskolafentartó, a helybeli örmény kath. gymnasium jelesebb tanulóinak megjutalmazására a tanév végével 20 frtot utalványozott az igazgató kezéhez. Továbbá a „kisegitő-takarékpénztár“ mult évi eredményéből tiz frtot szintén a jeles tanulók jutalmazására ajándékozott. Ugyanezen czélra ifj. Temesváry István 8 koronát és Todorán Endre 1 drb aranyot ajándékoztak a tanári testület itéletére bizván, hogy ezen pénzbeli jutalmakat a legjelesebb és legszorgalmasabb tanulók közt oszsza ki.

KÉZDI VÁSÁRHELY

— Városunkat közelebbről meglátogatták: Br. Bornemissza Károly főispán, Torma Miklós alispán, dr. Téry Ödön közegészségügyi tanácsos, Govrik Gergely, mechitharistaszerzetes, dr. Tódorfi Domokos aljárásbiró Gajzágó Tivadar járásbiró, — dr. Gerecze Péter pécsi reáliskolai tanár, az egyház művészet derék művelője, ki a pécsi domról irott talpraesett páratlan nagy munkájával méltó feltünést keltett. Dr. Gerecze, ki mívelt nejével járt városunkban, évekkel ezelőtt gymnasiumunk igen szorgalmas növendéke volt. Büszke lehet Deés városa e kiváló szülöttjére!

— Király Ő Felsége születése napján, Szent-István első magyar király ünnepének évfordulóján az örmény egyház részéről is megtartattak a szokásos templomi ünnepélyességek.

— Az idei nyár, vidékünkön, gyakori viharok közt folyt le; minők e környéken csak a legritkább években jelentkeznek.

— Az ugynevezett „hegy alatti“ fogadó helyiségei állandó járványkórházzá lettek átalakitva.

— A méhészkör aug. 6-án a minta-méhes javára nyári mulatságot rendezett; mely a városi nagy vendéglő termében tartatott meg, a kedvezőtlen időjárás miatt.

— Sétatérünkön egy rendes s a közönség igényeinek megfelelő czukrászati helyiség berendezése terveztetik.

— A régi városház-épület anyagának elárverezésén Csáusz János kereskedő, mint egyedüli vevő jelentkezett; kinek ajánlata 3501 frt 11 krral a városi közgyűlés részéről elfogadtatott, s az épület lebontása tényleg folyamatba tétetett.

— Képviselőtestületünk közelebbről az utczák kikövezésének tovább folytatása fölött is tanácskozott; de e kérdésben még ujabb érdemleges határozat nem jött létre.

— A városi örmény kath. algymnasiumba a most lefolyt iskolai év elején felvétetett száznegyvennégy nyilvános tanuló; e létszámot a mult tanévre beirt tanulók létszámával (118) egybehasonlitva, kitünik, hogy a létszám huszonhárommal növekedett.

— A román sajtót e városban jelenleg két folyóirat képviseli. Mindkettő ez évben indult meg; egyik a havonként kétszer megjelenő irodalmi és ismeretterjesztő lap: „Lumea Literară", melynek Simu György marosgezsei gör. kath. lelkész a szerkesztője, — másik a „Scóla Poporală" czímű, évenként tizszer megjelenő közlöny; melyet Boros Vidor tanitó-képezdei tanár szerkeszt.

— Nagy templomunk egyházművészeti főkincséről: a Rubens-féle oltárképről dr. Gopcsa László kultuszminiszteri segédfogalmazó a fővárosi irói kör által kiadott albumban czikket irt. E műkincsről városunk helyrajzában is megemlékezünk.

— Az országos képviselőválasztásra jogositottak névjegyzéke a jövő évre összeállíttatott.

— Közelebbről egy régiségkereskedő jött városunkba, hol vidékünk római korbeli leletei után tudakozódott vétel szempontjából, — de értesülésünk szerint eladás nem történt.

— Az örmény kath. főegyház diszitésére a város költségvetésében ezerkétszáz forint van előirányozva.

— A városunkban megindult építkezések folytán nem rég újabb deszka-raktárvállalatok keletkeztek.

— A városi képviselőtestület egyik közelebbről tartott közgyűlésében a főgymnasium felállításának és a katonaság behozatalának kérdésével foglalkozott.

— László Lajos birtokos-polgártársunk a felső vizutczai szeszgyár vezetésétől visszalépett.

— A határunkon egykor létezett római telep helyén nehány újabb régiségtárgy (épületmaradvány) került felszinre a közelebbi vizáradás folytán; a mely tárgyak az eddigi leletek becses gyüjteményéhez csatoltattak.

— A népkert területén a méhészkör részére tervezett minta-méhes felépitéséhez már hozzáfogtak.

— Tordai Grail Erzsi, az ünnepelt művésznőtől azon igéretet birjuk, hogy nemsokára körünkbe visszatér, s igy közönségünk újabban is fogja élvezhetni művészi előadásait.

— A felsővizutczai Szappanyos-féle házat László Lajos, a hétkeresztutczai Nagy Józsefféle házat ifj. Temesváry István, a Petrás-féle házas telket Haragay Antal és az Ábrahám-féle házat Placsintár Gergely örök áron megvásárolták.

— Szerkesztőségünk az utóbbi évek alatt több becses örmény irodalmi művet, illetve idegen nyelven irt örmény tárgyú könyvet szerzett be saját kézi könyvtára részére; továbbá igen értékes hasonló műveket, tiszteletpéldány gyanánt is kapott, a külföldi szerzőktől, — melyek ismertetésére részint önálló czikkeinkben, részint irodalmi és művészeti rovatunkban rendre lehetőleg sort kerítünk.

— Dr. Schnell Károly városi főorvos, szelvényes gyüjtés eredményében hat forintot küldött be a kolozsvári siketnémák intézetének.

— A katonai mérnökkar kiküldöttjei határunkon mérnöki felvételeket eszközöltek.

— A főegyház részére a város az új toronyórát elkészittette.

— A gör. kath. székesegyházi káptalanhoz közelebbről két kanonok neveztetett ki: Georgiu János és Bene Sándor személyében.

— Dr. Gopcsa László a gyorsirászat történetét tárgyazó hasznos kézikönyvét szintén lapunk helybeli nyomdáján adta ki.

— A budapesti idegen látogatók lapja a megyénkről irt közlemények kapcsán Szamosújvár városáról, nemcsak irásban, de négy saját felvételű illusztráczióban is megemlékezik.

Kisebb közlemények.

Husz év előtt. Szamosújvár polgármestere: Placsintár Dávid a város 1873. évi állapotáról s a közigazgatási és gazdászati kormányzata körében előfordult nevezetesebb mozzanatokról, annak idején a képviselőtestület elé terjesztett évi jelentése, — a városi közegészségügyre vonatkozó részében, — a husz év előtt nálunk elharapózott kolerajárványról is tüzetesen megemlékezett. A polgármesteri jelentés (az általános egészségügyi viszonyokra, s a közönségesebb kóresetekre nézve tett észrevételek után) igy szólott: A fentebb előszámlált kóroknak egyike sem öltött oly veszélyes jelleget és oly mérvet, mint a június 21-én városunkba is beütött kholera-járvány. — A kholera (az emberiség e pusztító métélye) már a korábbi évben is észleltetett hazánk egyes vidékein szórványosan, a lefolyt évben terjedése azonba mind veszélyesebb jelleget öltött, míg végre a mondott napon városunkba is beütött; és daczára a városi hatóság, s a közgyűlés által alkotott járványbizottság rendkivűli buzgalmának, daczára a városi orvosi kar által kifejtett, s majdnem, az önfeláldozással határos tevékenységnek, daczára a rendes életű s az óvszabályokat pontosan foganatositó lakosság magatartásának, — a duló-járvány mindaddig kérlelhetlen maradt, mig kiszemelt áldozatait le nem aratá. A város népességéhez, kedvező helyi fekvéséhez, s polgárainak az életrend tekintetében tanusitott kifogástalan magatartásához képest a járvány által meglepettek száma (százharminczegy) oly nagy volt, mekkora a korábbi években már előfordult hasonló járványok alkalmával soha sem. Hála az isteni Gondviselésnek s köszönet a derék orvosi karnak, mely a szenvedők orvoslása körül oly buzgalmat tanusitott, hogy az összes százharminczegy kór-eset közül csakis hatvannyolcz lett halálos kimenetelű. — Nem kis érdeme volt ebben a városi közgyűlés által a városi tisztikar és képviselet némely tagjaiból, valamint a városi összes orvosi személyzetből (a városi főorvos úr kivételével, ki egészsége helyreállitása végett a járvány beütése előtt fürdőre utazott, s ki betegsége miatt jelen lenni gátolva volt) alkotott járvány-bizottságnak, mely a járvány kezdetével a közgyülésnek ideiglenes kholera-kórház berendezése iránti határozatát s az óvszabályoknak a lakosság általi teljesitése felügyeletét oly pontosan s erélyesen foganatositotta; de a dicsőség oroszlán részét országos fegyintézeti orvos dr. Zakariás József úr, a szenvedők orvoslásában kifejtett önzetlen buzgalma, semmi fáradságot nem kimélő tevékenysége által méltán kiérdemelte. A közgyűlés nevezett orvos úrnak érdemei elismeréseül köszönetet (s kétszáz forint jutalmat) szavazott; a járványbizottság összes tagjainak pedig elismeréssel párosult köszönetet mondott. A járványban elhaltak után hátramaradt, s a megélhetésre elegendő kereset képességgel nem biró özvegyeket s árvákat a városi hatóság a járvány szüntével összeiratván, — ellátásukról azáltal gondoskodott, hogy a városilag és rendszeresen segélyezettek közé osztályozta. A járvány, (mely áldozatait kizárólag a város külső negyedeiből szedé) majdnem két havi dühöngése után, augusztus 15-én végképpen megszünt, s szüntével a városi egészségügyi viszonyok annyira javultak, hogy két-három heti betegségi szünidő állott be; nemsokára azonban az őszi időszak alatt a »skárlát« lépett föl, s szintén veszélyes jelleget öltvén, számos halálozási esetet idézett elő«.

Hazafiság és nemzetiség. Az idei pápai jubileumon bemutatott magyar ifjúsági zarándoklat tagjai közül az egyiket, a ki Fiuméban lakik, a pápa (természetesen olasz nyelven) igy szólította meg:

— Tehát olasz vagy?

— Nem; olaszul beszélek ugyan, — csak olaszul — de azért magyar vagyok.

— Helyes. — De tegyük fel, ha valaha az életben abba a helyzetbe jutsz, hogy választanod kellene Olaszország és Magyarország között, mondd csak fiam: melyiket választanád?

— Én nem tudnék habozni, mert minden körülmények között szeretett hazámat, Magyarországot választanám!

— Derék fiú vagy! mondá a pápa dicsérőleg és kegyesen bocsátá a kis magyar-olasz hazafit.

E rövid párbeszéd igen tanulságos lehet mindazokra nézve, a kik a hazafiságot nem mint elévülhetlen kötelmet, hanem csak mint ideiglenes államjogi kötelezettséget fogják fel. Ez természetesen, csak egyesekre vonatkozik, mert mi a hazafiság erényéből egy hazai nemzetiséget sem tekintünk kizártnak (nem ismervén el semmi privilegizált hazafiságot), — s mindenkit annak tartunk, a ki magát az igaz hazafi disznevére tettleg érdemesiti.

De mi örmények is levonhatjuk ezen párbeszédből azt a tanulságot, hogy a magyar hazafisággal, — mely bennünket elválaszthatlanul ide köt a magyar földhöz s a politikai értelemben vett magyar nemzet egyeteméhez, — éppen nem ellenkezik ama velünk született érzület, mely reánk magyar-örményekre az örmény faji származás irányában szintén bizonyos kötelességeket ró, a magyar földön is.

Irodalom és művészet.

Ligeti hagyatékából. Az elhunyt magyar festőművész, Ligeti, ki a kelet szindús ragyogó napsugaras világából, a helyszinén felvett vázlatok alapján érdekes műveket alkotott, egy örmény ethnographiai jelleggel biró festményt is hagyott hátra; mely érdekes és élethű örmény typust és keleti viseletet ábrázol. A magyar művésznek ezen eredeti örmény tárgyú festménye. dr. Molnár Antal orsz. képviselőnk birtokában van.

San-Lazzaro látképe. A svájczi festő-művész: Corrodi Herrmann római műtermében, mely állitólag egyik legszebb és leggazdagabb műterme a kereszténység fővárosának, — a velenczei cyprusokkal árnyalt Szent-Lázár-sziget örmény kolostora látható; előtte gondola, melybe fehérbe öltözött apáczák szállnak be. E művészi kivitelű kép a chicagói világkiállitásra készült.

„Mentő-csárdás“. A kolozsvári mentő-egyesület nyári mulatsága alkalmából új zeneszerzeményt irt »Mentő-csárdás« czimmel az ismert örmény zeneszerző: Vikol Simon.

Örmény népisme. A bécsi anthropologiai (embertani) társaság közleményeiből külön lenyomatként jelent meg egy hosszabb, s rajzokkal illustrált tanulmány, mint adalék az örmények műveltségtörténetéhez, — egy tudós ecsmiádzini tanártól, ily czim alatt: Das Armenische Bauernhaus. (Ein Beitrag zur Culturgeschichte der Armenier) von Parsadan Ter-Mowszeszjáncz, derzeit Professor in Ecsmiádzin (mit 55 Text-Illustrationen.) Úgy az értekezésből, mint a népismei rajzokból, lapunkban közleményeket bemutatni lesz alkalmunk.

Közgazdasági élet.

Iparczikkeink a Keleten. A budapesti kereskedelmi muzeum keleti kirendeltségei jelentékeny szolgálatokat tesznek kiviteli kereskedelmünk érdekeinek, — egyre szélesebb utat törve keleten a magyarországi származású iparczikkeknek. Ezidőszerint a kereskedelmi muzeum tizenegy helyen tart fenn minta-tárakkal kapcsolatos kiredeltségeket; melyek rövid fennállásuk óta mintegy másfél millió forint értékű magyar iparterméket helyeztek el keleten; hazai czégek javára közvetitett üzletek folytán.

A gyergyói vasút. Kereskedelmi miniszterünk Molnár József orsz. képviselőnek, Szász-Régentől kiindulva Görgény-Sóakna, Görgény-Szentimre és Libánfalva községeken, valamint a Kereszthegyen át Gyergyó-Szárhegy irányában, Gyergyó-Szentmiklósig vezetendő helyi érdekű vasútvonalra előmunkálati engedélyt adott.

Mi újság az örmény világban?

Uj akadémiai tanár. Michelián Árság dr., ki »Az örmény egyház« czímű dolgozatával az Izsák-Meszrob-féle pályadijat nyerte el, az ecsmiádzini Györgyféle akadémia tanárának neveztetett. Michelián, ki susi születésű, a jenai egyetemen nyert bölcsészettudori oklevelet.

Örmény papir. A Párisban megjelenő »Echo de Paris« czímű franczia lapban olvassuk, hogy az orvosok állitása szerint igen jól lehet a szoba levegőjét tisztitani, ha abban »örmény papir«-t (»Pápier d'Armenie«) égetünk, mely desinficziáló tulajdonságán kivűl még kellemes illattal is bir. E papir Paris egyik gyárában készül azon jóillatú töménység, mit az örmények jeruzsálemi töménynek neveznek.

Az első örmény nő, ki bölcsészettudori oklevelet nyert, Hágopián Vártuhi (Jakabffy Róza) trebizondi születésű kisasszony, ki Titlisben tanulta a népiskolát, Zürichben végezte el a gymnásiumot; egyetemi tanulmányait Zürichben kezdette, de Genfben és Lipcsében folytatta; különösen paedagogiat, irodalmi és történelmi előadásokat hallgatott. Bölcsészettudori oklevelet Bernben kapott. Hágopián kisasszony rendkivüli tehetség; alaposan tudja a franczia, német, örmény nyelvet. Szabad ideje alatt irt névtelen czikkeket a »Mèság«-nak is. Hágopián Róza az elsö örmény nő, ki külföldön végezte egyetemi tanulmányait.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

93 OCT. 2 N
KÉZDI VÁSÁRHEL

Csáusz Márton.

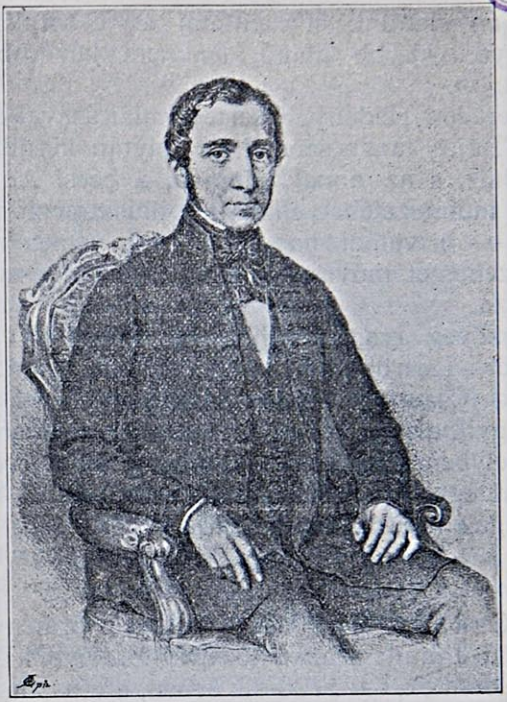

A pesti egyetem egykori volt híres tanárának és alelnökének: dr. Csáusz Mártonnak, — kinek érdemdús neve s felejthetetlen emlékezete kivált a gyógytudományok magyarhoni művelői előtt maiglan állandó tisztelet tárgya, — röviden vázolt élettörténetét e lapokban már vették régebbi olvasóink; még pedig illetékes orvosi szakférfiú, a kolozsvári egyetem fiatal magántanára dr. Ákoncz Károly tollából.

Akkor, midőn az életrajzi vázlatot közreadtuk, még nem jutottunk Csáusz arczképének birtokába; s így — mivel közpályájának kivánt bemutatását elhalasztani nem akartuk, — az életleirást arczkép nélkül kellett közreadnunk. Közelebbről kellemes meglepetés gyanánt kaptuk meg egy igen szép kivitelű, nagyobb alakú képét az egykori, ünnepelt magyar-örmény orvostanárnak, — a melynek alapján siettünk elkészíttetni az e sorok fölött látható, ugyan kisebb alakú, de nem kevésbbé sikerült arczképét.

Az eredeti példány, Csáusz aláirásával ellátva, dr. Mártonfi Lajos tanár szivessége folytán került szerkesztőségünkhöz, s az annak alapján, a bécsi Angerer-czég hírneves műintézetében elkészített illusztrácziónk — úgy hiszszük — e valódi nagy tudósnak nemes vonásait s fenkölt szellemét művészileg kifejezett természethűséggel adja vissza.

Képszöveg gyanánt álljon itt ezúttal az alábbi bő kivonat, dr. Lenhossék Józsefnek, (mint tanszéki utódjának) Csáusz elhunyta után négy évvel a pesti egyetem egyik dísztermében tartott gyönyörű emlékbeszédéből; melyben elődjét mint embert, mint gyakorló orvost, mint egyetemi tanárt, mint tudóst, mint hazafit — és mint igaz keresztényt méltatja:

* * *

Dr. Csáusz Márton, — kinek örmény származású elődei a mult század közepén Erdélyből Magyarországba települtek, — 1796-dik évben, augusztus nyolczadikán született Felső-Bányán, Szathmár-vármegyében. Édes atyja Csáusz Kristóf ottani kereskedő, minden szorgalma és becsületessége mellett, szegény maradt. Édes anyja, született Isaák Sára, szintén örmény eredetű volt. Csáusz a két elemi, a hat gymnasiumi osztályt és a két bölcsészeti évet Nagyváradon végezte. Orvosi pályáját az 181$^5/_6$-ik iskolai évben ezen kir. egyetemnél kezdette, és az egész öt évi tanfolyam alatt mindig a legjelesebbeknek egyike, különösen a leiró boncztanból tizenkét iskolatársa közt, a még akkor létezett számbeli osztályozás szerint, harmadik jeles volt.

Nem levén atyjának vagyona, — kénytelen volt mások tanitása, részint rokonaitól nyert segélyezés által magát fentartani. Atyjának 1827-ben történt halálozása után pedig, anyját kiskorú öcscsével együtt magához vette, és azokról gondoskodott. Tevé azt a legnagyobb készséggel és örömmel, mert szeretete édes anyja iránt, úgy szólván példanélküli volt.

Sokan közülünk, tisztelt hallgatók! még vissza fognak emlékezni azon nemes arczú, magas termetű, valódilag áhitatos, szilárd jellemű, szigorú erényű, büszke magatartású, mindig magyar ruhában, különösen csinos magyar főkötőben járt, csak magyar nyelven szóló aszszonyra, — kinek igen határozott mondásai és feleletei, többnyire magyar hazánk iránti forró honleányi szeretetének mindannyi bizonyságául szolgáltak; kit rendesen minden nap látni lehetett gyalog a Ferencz-rendűek templomába menni a szentmise hallgatására, — és ki iránt fia Márton 1852-ben, márczius huszonharmadikán hetvenhetedik évében bekövetkezett haláláig nemcsak a legnagyobb gyermeki engedelmességgel és alázatossággal viseltetett, hanem minden legkisebb kivánságát, bár minő áldozatba került is, teljesíteni iparkodott.

Édes anyja iránt viseltető ebbeli nagy fiúi szeretetes tiszteleténél fogva történt, hogy habár a házasság iránti nézetét, huszonnegyedik évében irt felavatási értekezéséhez csatolt tizenegyedik számú tétele világosan kitünteti, — mely így hangzik: „Matrimonium ad morum integritatem conservandam et ad debitam prolium educationem inevitabiliter necessarium; semper inter personas congruentis aetatis, ac ex vera propensione concludendum,“ 1) — mind végig nőtlen maradt.

Jelesen letett szigorlatai után, 1820-ban május hatodikán az akkori időben szükségelt felavatási értekezést „De intestino sanguinis motu, ut praecipuo circulationis adminiculo“ 2) bocsátotta közre.

Ezen rövid szép latinságú értekezésben az e tárgyra vonatkozó irodalomnak igen lelkiismeretes felhasználásával, éles elmével törekszik bebizonyitani, hogy sem a szív szivó és nyomó, sem pedig az edények összehuzódási tulajdonságai nem elegendők a vérkeringés megma-

---

1) A házasság, mely összeillő korú és egymás iránt igazi hajlamot tanusító személyek közt kötendő, a tiszta erkölcsök épségben tartása és a gyermekek kellő nevelése végett elkerülhetetlenül szükséges.

2) A vér titkos mozgásáról, mint a keringés kölönös alapjáról.

gyarázására, hanem, hogy ez inkább a vérben létező, különösen Wilson és Treviranus által felismert „sajátlagos“ mozgás erejében keresendő.

Ugyanezen napon az orvostudori fokra emeltetett, a nagyhirű hittudor Tumpacher József rectorsága alatt.

Felavatása után mint gyakorló-orvos kezdette működését Pest városában.

És valóban, mint olyan, ritka tünemény vala; nemes, mosolygó, rendkivüli bizodalmat gerjesztő arcza, édes anyjához hasonló büszke magatartása, férfias fellépte, imponáló lelki nyugalma, kiváló csinossággal párosult egyszerű öltözete, továbbá fáradhatatlan szorgalma, a betegségeknek szerencsés rögtöni felismerése és igen finom tapintata, melynél fogva mindig gyorsan tájékozván magát zavarba soha nem jött, és ezek folytán igen szerencsésen véghezvitt gyógyitásai, a gazdagok ugy mint a szegények iránt vallás különbség nélkül mutatott szolgálatkészsége, a mellett ritka önzéstelensége: — rövid idő alatt annyira megszerzék számára Buda-Pest lakosainak bizodalmát, hogy az ikerváros legkeresettebb orvosai egyike lőn.

Szélesb körű megösmertetését öregbitette a cholerajárvány első kitörése, mely időben, nyolczvannál több beteget volt kénytelen naponként meglátogatni.

Alig van ház, de mi több, alig jelentékenyebb család Buda-Pesten, hol mint gyakorló-orvos meg nem fordult volna.

Ezen nagy hire nem szoritkozott csak e testvérvárosra, hanem kiterjedt széles magyar hazánkra, sőt ezeken túl is; úgy, hogy számtalan szenvedő, messziről csak azért utazott ide, hogy magát általa gyógyittassa.

Mint gyakorló-orvos, azon kevés szerencsések közé tartozott, kiről a sokszor igazságtalan közönség soha rosszat nem mondott, és a kinek fényes előmenetelét a gyakorlat tövises terén fáradazó többi orvostársai, soha nem irigyelték.

Ezen ritka kivételt csak is józan eljárásának köszönheté; mert távol volt mindattól, a mi az orvosi nyegleségnek csak szinét is viselte volna.

Azon nagy tiszteletnek, melyben ezen férfiú élethosszáig a gyakorlati téren ügyfelei részéről részesült, — oka különösen az volt, hogy a betegágy melletti tanácskozások alkalmával, — bár mindenkor határozottan kimondotta orvosi véleményét, — más véleménynyel lévő orvostársainak nézeteit méltányolta, azon nemes indoknál fogva, hogy minden orvos véleménye épen oly belső jóakaró meggyőződésének eredménye, mint saját magáé; továbbá, hogy saját szavaival éljek: „A működés a gyakorlat terén a tudomány minden haladása daczára, még igen távol van attól, hogy dönthetetlen biztonsággal birna.“

Csáusz meggyőződése volt, hogy minden oklevéllel ellátott orvos vétkezik, ki a gyakorlat terén nem működik, bárminő állásban és viszonyokban legyen is; mert — úgy mondá nekem — miért áldozta fel életének legszebb idejét ezen szent tudománynak, ha azt a szenvedő emberiség javára nem alkalmazza? és bár minő legyen valamely orvosnak elméleti műveltsége, az nem csak fel nem menti, hanem még inkább arra kötelezi; mert minél nagyobb egy vagy más orvosi elméleti tudományban való jártassága, annál alaposabb lesz eljárása a gyakorlat terén is.

Ezen nézete folytán még utolsó éveiben is, roskadt egészsége daczára, folytatta orvosi gyakorlatát, míg végre, az éjjeli beteglátogatásokat félbeszakitani, mindinkább csak régi barátjai és azok családjai gyógyitására szoritkozni kénytelenült; az orvosi tanácskozásokban azonban, még rövid idővel halála előtt is részt vett.

A magy. kir. egyetemnél működését 1824-ben aprilis negyedikén kezdette, mikor a hazai irodalmunk közül nagyérdemű Bugát Pál után orvoskari jegyzőnek választatott.

A kiérdemlett bizodalom fényes, méltó bizonyságául szolgált, hogy hat évi jegyzősége után, az $183^{0}/_{1}$-dik iskolai évre az orvosikar dékánjává választatott, s e méltóságban közakarattal az, a három következő évben is megerősittetett.

Az $183^{0}/_{1}$-dik iskolai év végén, a cholera-járvány legelső gyászos kitörése alkalmával, július tizennegyedikén felsőbb rendelet folytán, azon elvnél fogva, hogy e baj ragályossága által terjed, Pest városa körül zárvonal állittatott, és Buda városával a közlekedés az akkori hajóhid egy részének kivételével, megszüntetett.

A hazatérésben gátolt idegenek, különösen a vidéki egyetemi ifjúság, az akadályok elháritása végett, erőszakhoz nyult; a zendülés az alsóbb néposztály hozzájárulásával mindinkább növekedvén, utóbb csakis katonai erő közbejöttével nyomathatott el.

Akkoriban — daczára annak, hogy Stáhly Ignácz egyetemi tanár a zajongó nép által megtámadtatván, majdnem annak áldozatjául esett, és csakis igen nehezen menekülhetett Budára, — Csáusz, mint dékán, a Dunaparton összegyülekezett, nagy részt felfegyverkezett, felingerült egyetemi ifjúság közé lépett, és szilárd, mérsékelt modorával, azon igéretével: hogy rövid idő mulva haza bocsáttatnak, — mi meg is történt, — az ifjak lecsendesitésére, a kedélyek lecsillapitására sikeresen közrehatott.

Mint boncztanár Csáusz 1827-ben kezdette meg hivataloskodását, mikor ezen szak rendes tanára, Stáhly Ignácz, a gyakorlati sebészet tanitására alkalmaztatván, annak helyettesének neveztetett ki a magyar előadásokra.

Hat évig mint helyettes tanár hatszáz forintnyi évi jutalom mellett működvén, egy úttal négy évig a dékánságot is viselte, végtére 1834-ben deczember huszonharmadikán a leiró boncztan rendes tanárává neveztetett.

Mint tanár kötelességeit ritka lelkiismeretességgel teljesitette, előadási óráit legnagyobb pontossággal tartotta, a boncztermében minden nap legalább egy óráig tartózkodott, és későbben gyengülő egészsége által sem engedte magát visszatartóztatni ezen hivatása buzgó teljesitésétől.

Előadásait kellemes hanggal, igen érthetően tartotta, és mindig az illető boncztani készitmény pontos magyarázatával kisérte.

A gyakorlati boncztan tanulóinak asztalonként a készitmények kidolgozásában tanácsával szolgált, az illető

készitményeknek tanitványai általi demonstrátióját soha el nem mulasztotta, — és különösen azon volt, hogy az emberi holttest iránti tisztelet föntartassék!

Mint elöljáró tanitványai irányában nyájas ugyan, de egyszersmind szigorú vala.

Ezen szigorúságánál fogva tanitványai tartottak ugyan tőle, mert a szorgalmatlanok és azok iránt, kik vizsgálati kérdéseire megfelelni nem tudtak, semmi elnézéssel nem volt; de egész tanári működése alatt nem fordult elő eset, hogy e miatt ellene panasz történt volna; mert szigorú igazságos volt, származásbeli vagy valláskülönbséget e tekintetben nem ismert.

Csáusz összesen harminczegy évig működött tanszékén, és ezen körülménynek tulajdonitható nagy részt betegségének nemcsak haladása, de szomorú vége is.

Ehhez járult előadásainak szerencsétlen helyisége; mert az előadási terem oly szük volt, hogy már az akkori hallgatók fele száma is teljesen megtölté; nem csoda tehát, hogy annyi ember kigözölgése folytán, ahhoz járulván még télen a fütési, nyáron pedig a természetes hőség, a levegő sokszor fuldoklásig megromlott.

Valóban szívreható volt látni, miképen vörösödött el minden előadás után izzadsággal boritott arcza; gyorsitott légzése fárasztó és köhögéstől félbeszakasztva, már akkor is némelykor vérköpéssel párosult. Csúz és köszvény bántalmai, melyek mindig az izületek fájdalmas megdagadásával, sőt nem egyszer szívlob-tüneményekkel valának egybekötve, bizonyosan innen vették származásukat.

A tanszék végleges betöltésére, 1833-dik évben hirdetett pályázatnál, mely Bécsből pecsét alatt küldött három kérdés irásbeli megfejtésében, továbbá meghatározott boncztani készitmény kidolgozásában és annak szóbeli előadásában állott; — csak egy versenytársa, az államorvostan tanára, Rupp János volt.

Az előbbség iránti határozat, miként az, a hivatalos felterjesztésből kitünik, nem olyan könnyű volt, — mind két pályázó nagy tudományosságot fejtvén ki, míg végre

Csáusznak az egyetem körül jegyzői, különösen pedig dékáni és hat évi helyettes tanári minőségében szerzett érdemei, az ő részére döntötték el az ügyet.

Ámbár a boncztannak akkor még gyakorlati iránya nem igen volt, és az csak lassan, nevezetesen angol és franczia példák nyomán emelkedett jelentőségre, — Csáusz felfogta a haladás szellemét, átlátta, hogy az emberi boncztant csakis hullán lehet tanitani és tanulni.

Igy, miután rendes tanárrá neveztetvén, — szabadabban és önállóbban működhetett, — első és főgondját mindjárt a hullák számának gyarapitására forditotta, hogy ily módon minden tanulónak gyakorlati kiképzésére alkalom nyujtassék, mit csak sok fáradozás után, az illető polgári és katonai kórházi igazgatóságok és hatóságok útján sikerült kivinnie.

De miután a boncztani intézet kiadására évenkint csak harmincz forint volt utalványozva, a többi költséget saját erszényéből fedezte.

Igy e nagylelkű férfiú az orvosgyakorlat terén fáradságosan szerzett jövedelmének egy részét, évenkint tanszékének szentelé, sőt külföldi utazásai alkalmával, még némely boncztani készitményeket és eszközöket is hasonlag sajátjából szerzett intézetének emelésére.

Bölcsen átlátván továbbá, hogy Hempel-nek előadási fonalul kiszabott tankönyve korának többé meg nem felel, azon volt, hogy Hyrtl leiró boncztana 1849-ben magyarra fordittassék, a minek eszközléséhez nem csekély pénzáldozattal járult.

Az összes orvosi tudományok, de főleg saját szaka körében, nagy olvasottsággal birt, valamint orvosi munkák megszerzésére minden évben több száz forintot forditott, különösen a boncztani irodalom érdekesb, bárminő drága termékeit megrendelte, de nemcsak megrendelte, hanem el is olvasta.

Egyáltalában, hogy az életben korántsem oly tudósnak ismertetett, mint a milyen volt: azt csak szerénysége okozá, melynél fogva soha tudományával tündökleni nem akart.

Széles tudományos ösmeretei még inkább növekedtek Schordann tanártársa legbensőbb barátsága által, kinek

sokféle tudományos kutatásait nagy figyelemmel kisérte.

De különösen rendkivüliek voltak ethnographiai ismeretei, melyeket szintén — Schordann tanártársa kiséretében — azon nagy utazásai alkalmával szerzett, melyekre rendesen az egész őszi szünidőt forditotta.

Igy legelőször beutazta Magyar- és Erdélyországot, melléktartományaival együtt, azután az osztrák birodalom minden részét; boldogult atyám kiséretében 1838-ban egész Némethont, mely alkalommal a német orvosok és természetvizsgálóknak Berlinben tartott egyetemes vándorgyűlésén is részt vett.

Utóbb meglátogatta Belgiumot, Hollandiát, Franczia- és Angolországot, Algirt; — Margó tanár kiséretében Spanyolhont és Portugalliát; később Oroszországot; Rupp és Sangaletti tanárok társaságában pedig Helvetziát és Olaszhont; mely alkalommal Romában, XVI. Gergely pápánál hódolatteljes tiszteletét tette.

Ezek után szándékba vett keleti utazását betegeskedése miatt abban hagyni kénytelenült.

Csáusz Márton tiszta magyar érzelmű szülői példájára, egyike volt a legjobb hazafiaknak; szerette magyar hazánknak jóllétét, és nemzeti kifejlődésünk érdekeit melegen szivén viselte, azok mindenképi előmozditására mindig áldozatkésznek mutatkozott.

De bölcs élettapasztalatainál fogva, melyeket Európa majdnem minden nemzeteivel való érintkezése által szerzett, átlátta és nem egyszer ki is mondotta, hogy hazánk és nemzetünk felvirágzását és nagyságát, csak a haladó míveltség honositása, nem pedig erőhatalom útján biztosithatni.

Tudományos és hazafias érdemei elismeréseül, 1848-ban május elsején az akkori alkotmányos vallás és közoktatási miniszter báró Eötvös József által, miniszteri tanácsossá, és a magyar királyi egyetem alelnökévé neveztetett, mely méltóságát azonban csak 1849. február elsejéig viselte.

A szerencsétlen 184$^{8}/_{9}$-iki események után, az ostromállapot ideje alatt nemcsak bántatlanul maradt, hanem jelleme által általános tiszteletet és bizodalmat vivott ki magának.

1855-ben a fennállott budai helytartósági osztály által, az ottan rendszeresített közegészségi bizottmány állandó tagjává neveztetvén, különösen egyetemi ügyeink körül hasznos és tevékeny részt vett, és 1859. márczius huszonhetedikén, midőn végre mint magyar királyi egyetemi tanár, fél fizetéssel nyugalmaztatott, — egyszersmind kir. tanácsosi czimmel ruháztatott fel.

Igy kilépett ugyan a magy. kir. tudományos egyetem tevékenysége köréből, de élte végeig őtet őszintén tisztelő tanártársaival, folytonos közlekedésben maradt, bölcs tanácsával mindenkinek szolgált, és egyetemünk sorsa és állapota iránt legnagyobb érdekkel viseltetett.

Nyugalomba tételét azonban, a mint azt gyakorlati tapintatánál fogva előre látta, nem élvezhette sokáig; mert alig másfél év mulva, 1860. szeptember tizennegyedikén, két órakor délután, nemes lelke porlékony testét, melyben hatvannégy évig és tizenhat napig honolt, elhagyván, jobb létre szenderült.

Valóban szívreható volt látni, miképen fogyott mindinkább az utolsó hónapokban az azelőtt szép alkotású teste, — arcza viasz-fehérré sápult, nagy sötét szemei még nagyobbaknak látszottak, szava elgyengült, lélekzete megnehezült, és lehajtott fejjel, összetett kezekkel, összegörnyedve ülni kénytelen, — többnyire imádkozott.

Lelki tehetségei teljes használatában egész a halálát megelőző napig maradt.

E napon még bucsút vett tőlem, hideg kezével szoritván az enyémet, legközelebb beálló haláláról, Isten irgalma iránti hitéről, legnagyobb önmegadással szólott...

Azon estve áthelyezteté magát ugyan azon lepedővel beteritett ágyba, melyben nyolcz és fél év előtt édes anyja meghalálozott; — sőt még azon két ezüst pénzt is maga mellé tétette, melyek forrón szeretett anyjának szemeit örökre lezárák, — meghagyván, hogy azok nála is hason czélra forditassanak.

A következő nap reggelén nem volt képes beszélni, a körüllévőknek bucsút intett, mig délfelé öntudatát egészen elveszté, és néhány óra mulva élni megszünt.

Csáusz életében nemcsak Isten negyedik parancsolatját szülői iránt szentül tartotta, a szegények valóságos jóltevője vala, hanem gyakorlati keresztény erényei mellett, katholikus egyházunknak ritka példás buzgóságú hive volt, édes anyjának vallási szelleme szállván reá.

Mindazok, kik közelebbről ismerték, tudják, minő pontossággal és lelkiismeretességgel felelt meg, vallásunk terhesebb kötelességeinek; tudják, miként vasár- és ünnepnapokon a szentmise hallgatását soha el nem mulasztotta, — a rendes bőjti napokat, míg egészsége engedte, szorosan megtartotta, — egész életében, ugyszólván halála napjáig, semmi által sem tartatta vissza magát, hogy a déli harangozás alkalmával, az „Ur angyalát“ áhitatosan el ne mondja.

Magán erényei közül különösen hármat tartok felemlitendőnek.

Az első háladatossága volt, melylyel egész életén át azok iránt viseltetett, kik iránt lekötelezve érzé magát.

Igy tanszéki elődje Stáhly Ignáczért, ki Buda várában, ostroma idején, meghalálozott, a Ferenczrendűeknél, saját költségén ünnepélyes gyászmisét mondatott.

Második erénye volt, hogy az Ur imádságának ötödik pontját szentül megtartotta; ha bántalmat szenvedett, azt nem csak szóval, de teljes szivéből megbocsátotta, a gyülölség és bosszúállás szenvedélyét nemes szive nem ismerte.

Harmadik ritka és nagy erénye volt, hogy minden férfiúi büszkesége és szilárd jelleme mellett is, nem szégyelte netalán elkövetett sértéseit, legkisebb hibáit nyiltan elismerni, azokat minden kitelhető módon jóvá tenni, mire nézve áldozatot nem kimélt, bőkezűsége pedig valódilag fényes volt.

Igy, ezen nemes lelkű férfiúnak egész élete csak az Isten szent törvényeinek, a felebaráti szeretet műveinek, hazájának, és a tudománynak volt szentelve.

Igy, ezen polgári eredetű férfiú, tudományos buzgósága és szerénysége által, oly állásra vergődött, melyet csak kevesen érhetnek el: kiérdemlett köztisztelete és bizodalma által irigylésre méltó tekintélyre tett szert.

Igy, ezen szegény szülőktől származott férfiú, fáradhatatlan szorgalma, józan takarékossága által, ritka becsületessége és önzéstelensége mellett is, közel 100,000 forintra menő vagyont szerzett.

És valamint egész életében minden tette, keresztény erényei és nemes gondolkozásának kifolyása volt, ugy épen tizennégy hónappal halála előtt irt végrendelete, annak tökéletesen megfelelt, hogy méltán mondhatni „finis coronat opus.“

Nevezetesen, édes anyja halála után is, iránta folytonosan tartott fiúi szereteténél fogva, meghagyta „hogy holtteteme pompa nélkül a köztemetőbe takarittassék, édes anyja hült teteme pedig a ferenczrendű templom kriptájából kivétessék, és mellé tétessék.“

Igy, testvéri gyengéd szeretetét azzal bizonyitotta be, hogy János öcscsét, nemcsak a rendelt hagyományok kifizetése után fenmaradó mindennemű vagyona örökösévé nevezte, hanem egyszersmind azon kivánatát is kijelentette, hogy arról gondoskodjék, miszerint életpályájának bevégeztével mellette örök nyugalomra tétessék.

Barátjairól és tisztelőiről megemlékezvén, nehány nappal halála előtt ékszereit, részint maga azok közt osztogatta ki, részint lepecsételve és czimezve „baráti emlékül,“ számukra hagyta.

Még a volt boncztani szolga hűségét is azzal jutalmazta, hogy neki ezerkétszáz forintot hagyományozott.

Azon felül szerzett vagyonából 35.000 forintot hagyott nemes és kegyes czélokra.

Nevezetesen — vallásos érzületénél fogva — ötszáz forintot a lipótvárosi templom felépitésére, és száz forintot a Szent-István-társulatnak.

Szülővárosa Felső-Bánya és elődei lakhelye Nagy-Bánya iránti szeretete és tisztelete jeléül, az ott lévő betegápoló intézetnek összesen nyolczszáz forintot hagyott; továbbá különös tekintettel ezen két város szerencsétleneire, a vakok pesti — és a siketnémák váczi intézetében, egy-egy növendéknek tartására alapitványt tett, melynek teljesitésére ötezerháromszázötven forint szükségeltetett.

Buda-Pest iránti háladatosságából: e két város szegényei számára összesen háromszáz forintot; a szegényeket ápoló nőegyletnek kétszáz forintot; továbbá a pesti polgári kórháznak és a budai irgalmasok kórházának összesen háromszáz forintot; a pesti gyermekkórháznak pedig ezerötven forintot, ugymint egy ágy-alapitványt hagyott.

Hazánk és nemzetünk tudományos és szépművészeti érdekei előmozditására: a magyar tudós Akadémiának ezer forintot, a természettudományi társulatnak kétszáz forintot, és a nemzeti színház nyugdíjintézetének száz forintot rendelt.

A magyar királyi egyetemi orvoskari könyvtárnak: minden orvos és természettudományi munkáit, a leiró boncztani intézetnek Oberhäuszer-féle párizsi górcsövét hagyományozta.

Igy továbbá jószívűsége inditá, hogy elszegényedett orvoskari tagok felsegélésére, valamint beteg orvos és sebész tanulók ápolására összesen négyszáz forintot hagyott.

De mindezt felülmulja azon fényes alapitványa, melyet Csáusz atyai módon az orvossebészi pályára készülő szegény ifjak felsegéllésére tett, melynek értelmezésére sajátkezűleg irott szavait idézni szükséges:

„A t. cz. orvostanári testületnek, — ugy mondá, — valamint egyes tagjainak, hálás köszönetemet nyilvánitom baráti hajlamukért és kegyeletükért, melylyel irántam viseltetni sziveskedtek, ez bátorit jelenleg is, hogy az igen tisztelt tanári testületet fölkérjem, miszerint általam alapitott ösztöndíjnak kezelését kegyesen elvállalni méltóztatnék.“

„Hagyok a fent nevezett czélra tizenkétezer forintot földtehermentesitési papirokban, melynek öt száztóli kamatja, úgymint hatszáz forintjával, adassék vallás különbség nélkül, négy jó erkölcsű, szorgalmas, szegény, magyar orvostanulónak, és két hasonló tulajdonokkal felruházott sebésztanulónak.“

Ime ezen nagy keresztény és hazafi utolsó akaratjának nevezetesebb pontjai, azon hagyatéka felett, melyet fáradságosan mint gyakorló orvos szerzett, és a melyről bátran mondhatni: szenvedőktől, de nem szegényektől nyerte, — és nagyrészt szenvedőknek, de egyszersmind szegényeknek hagyta!

* * *

Ime, ez volt tehát Istenben boldogult Csáusz Márton életfolyama, kinek elvesztését nemcsak Budapest városában, hanem széles magyar hazánkban, sőt ennek határain túl is számtalan család siratta meg, ezelőtt harminczhárom évvel!

Dicső emlékezetéről azonban ily hosszú idő alatt sem felejtkezett meg, sőt évenként felújítja azt a kegyelet; midőn a hálás pályatársak testülete halottak napján, a kerepes-úti köztemetőben, a nemzet jelesei közt Csáuszról is megemlékezik utolsó földi nyughelyénél.

Mindazáltal nem lesz fölösleges e helyen is még felújítani eszményi nemes életének ama jellemzően szép vonását, hogy a midőn az egyetemen, boncztani előadásai közben megszólalt a déli harangszó, — letevé a bonczkést, s így szólott hallgatóihoz: „Most pedig, uraim, adjunk hálát Annak, ki e remekművet alkotá!“.... És a tudós halkan imádkozott!

Sz. K.

Valódi nagyság.

— Pátkánián Ráfáel költeménye. —

Menj, nézz fiam, a nagy világba szét, —
Hogy megszerezd a nagyság hirnevét!...

S ment a fiú, izzadva fáradott,
Halomra gyüjtött kincset és vagyont, —
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

Nem, nem, habár a börze fénye vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Ment, felkereste a bölcsek körét
S csak tudományban lelte örömét;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

Nem, nem, habár tudósok dísze vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Csuhát öltött, és remetévé lett,
Böjttel, imával, sok nagyot müvelt;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét!

Nem, nem, habár erények hőse vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Ment, s lett belőle híres hadvezér,
Majd győztesen csatákból visszatér;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

Nem, nem, habár a hösök höse vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Ment, idegen országba vándorolt, —
Sok beteget ápolt és gyógyitott;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

Nem, nem, habár a külföld dísze vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Ment, és talált egy roskadó hegyet —
*Neki feküdt, — s a hegy megmentve lett;**)
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

Nem, nem, bár óriások fénye vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!

Halad tovább; lehajtva bús feje,
Egész valója bánattal tele;
Atyjától vára csak dicséretet,
A melyet eddig el nem nyerhetett.

Saját testvére fogságban vala,
Egész családja érte gyászola! —
Koczkára téve önnön életét...
Im! megnyitá testvére börtönét!

És hegy, völgy, tenger mind meginganak,
Ezer torokból kelnek ily szavak:

„Nagy vagy! — Magadról elfelejtkezél:
S a szenvedőről megemlékezél!“

Simay Gergely.

* * *

---

*) Czélzás az örmény Lőrisz-Melikoff államférfiú működésére, midőn teljhatalommal állott az óriási Oroszbirodalom élén. **S. G.**

A Lusignan-házbeli királyok Kis-Örményországban.*)

III.

III. Leo uralkodásának idejében léptek a Lusignanok családi összeköttetésbe az örmény királyi házzal, a rupeniekkel. III. Leonak hat fia és három leánya volt; legidősb leánya nőül ment Amauryhoz, Tyr grófjához, II. Henrik cyprusi királynak a fivéréhez (1295).

Nehány évvel e frigykötés után, melytől azt lehetett várni, hogy megszünteti a keresztes fejedelmek közti viszálkodásokat, Amaury fölbujtva a sógora, Ochin ciliciai fejedelem által, megfosztotta a trónjától testvérét, Henriket, Lampron örményországi várba csukatta őt be s s maga ült a trónjára.

A cyprusi főurak azonban nem nézték összetett kezekkel ezt a bitorlást. A lappangó elégületlenség mihamar nyilt felkelésben tört ki s Amaury gyilkos törének esett áldozatul. Az összeesküvők vissza akarták adni a trónt volt királyuknak, a lamproni fogolynak; azonban Ochin, hogy a meggyilkolt Amaury özvegyét, saját nővérét, Isabellát emelhesse a királyi székbe s az ő közvetitésével maga lehessen Cyprusnak tényleges ura is, megtagadta a fogoly kiadását.

A cyprusi nemességnek Nicosiában tartott egyetemes gyűlése kijelentette ekkor, hogy kezeseknek őrizete alá helyezi az özvegy örmény herczegnőt és Amaurytól született gyermekeit mindaddig, a míg Henrik, a fogoly király vissza nem nyeri szabadságát. Ez a lépés megdöbbentette Ochint s kijátszta politikai cselfogásait. Nem volt mit tennie, kiadta Henriket cserében az özvegy Isabelláért és gyermekeiért, a kik csakhamar Ciliciába költöztek (1310).

Nagy befolyással voltak ezek az események Örményország sorsának alakulására. Isabella s három fia cyprusi

---

Revue Orientale et Algerienne I. Les Lusignans de la Petite Armenie, par. V. Langlois. — Vie et Aventures de Léon VI. de Lusignan, dernier roi d'Armenie, par J. Saint-Martin (Mém. de l'Acad. des inscr. et belles-lettres. t. XII. 2. c. serie.)

DÁVID ANT
3 OCT. 2 N
KÉZDIVÁSÁRHEL

és syriai latinokból álló jelentékeny kisérettel érkeztek meg a sis-i udvarhoz. Ochin kormányzósága mellett a fiatal V. Leo ült a trónon, a ki legnagyobb szivességgel fogadta s ajándékokkal halmozta el vendégeit. A latin befolyás lassanként háttérbe kezdte szoritani az udvarnál az örményeket. Ochin szemrehányásokat is tett e miatt a királynak, de az ifjú Leo nem hallgatott reá, sőt el is távolitotta Ochint a környezetéből. Forradalom tört ki magánál az udvarnál; Isabella, a király nagynénje fegyveres csapatokat szegődtetett a szolgálatába s nyilt küzdelemre szállt pártjával Ochin ellen.

A gyönge király nem volt képes megakadályozni a latin és örmény párt seregeinek fegyveres összetüzését. A sis-i rónán vivták meg a csatát. Sokáig tartott a véres küzdelem; Isabella vakmerő bátorsággal vett részt benne csapatainak élén, de minden hősiessége daczára Ochin számban erősebb seregeé lett a győzelem, a melyről értesülvén, Leo király is nyomban a győző pártjához állott, megvonta a latinoktól támogatását, sőt Isabellát és egyik fiát be is záratta a sis-i várerődbe.

A másik két fiúnak sikerült elmenekülni Nicosiába, nagybátyjukhoz, Henrik királyhoz, a kit sikerült ügyöknek megnyerniök. A cyprusi király, a ki rég várta már az alkalmat, hogy bosszút álljon az örményeken, nyomban hadat izent az V. Leo nevében kormányozó Ochinnak s már épen hajóra készült szállani, hogy ostrom alá fogja seregeivel Sis-t, midőn XXII. János pápa közbenjárása csirájában elfojtotta a kitörni készülő háborút.

Megcsalatkozva reménységeikben odahagyták Amaury fiai Cyprust s Görögországba mentek, a hol több izben kitüntették magukat vitézségükkel. Ott érte őket Örményország nagyjainak az a felhivása, hogy az idősb fiú, Lusignan János foglalja el az utolsó rupeni, V. Leo halálával megüresedett kis-örményországi trónt (1342).

III. Konstantin nevet vett fel az örményeknek új fejedelme. Első gondja volt lehetőleg orvosolni azon bajokat, melyeket V. Leo gondatlansága és tehetetlensége zúditott az országra. De a musulman betörések s a vallási villongások megakadályozták terveinek végrehajtásában. E vallási zavarok fő tényezője Balientz Nerszesz ormiai püspök, főpapi méltóságától megfosztott patriarkha volt, a kihez társakúl szegődtek az „egyesültek rendjé"-hez tartozó szerzetesek is. A pápai szék, megbizva tanúságtételökben, szakadároknak jelentette ki a ciliciai örményeket.

Az engedmények, melyeket Konstantin király a szent széknek tett s a kedvezmények, melyekben az egyesültek rendjének tagjait részesitette, mély elégületlenséggel töltötte el az örmény főurakat. S az elégületlenség mihamar felkeléshez s a szerencsétlen uralkodónak meggyilkolásához vezetett (1343).

A sis-i nemzetgyűlés Gui-t, Konstantin testvérét választotta meg királynak. Küldöttség ment Görögországba az ifjú fejedelem után, a ki számos csatában aratott már hősi babért. Alig érkezett meg az örmény földre, váratlanúl betörtek országába az egyptomi musulmanok vad csapatai. Gui (az örmények Guidon-nak vagy Covidonnak nevezték) egy várerődbe vonult s küldöttséget intézett a pápai székhez segitségért. A pápa fegyverbe szólitotta a franczia királyt, de az, háborúban levén épen akkoron az angolokkal, nem adhatta meg a kért támogatást. Csak a következő évben hagyták el az egyptomiak Ciliciát, hogy mihamar ismét megújitsák romboló betöréseiket.*)

Gui a latin lovagokkal vette magát körül s reájuk bizta a városok és várak őrizetét. Magára zúditotta ezzel az örmény nagyok haragját, a kik, bár vallási kérdésekben folytonos viszály dúlt közöttük, egyesültek a király elleni gyülöletben. Szemére hányták idegen származását s azt, hogy nem képes megakadályozni a musulman betöréseket. Sokan közülök el is hagyták az országot.

Ismét a szent székhez volt kénytelen folyamodni Gui király. A nyujtandó segitség fejében megigérte, hogy fenn fogja tartani a két egyház közti egységet. Bellátta ezáltal a római szék is, hogy a kereszténység nagy érdekei kivánják meg az örmény királyság fentartását, ezer lovas vitézt s ugyanannyi byzanczi aranyat küldött.

---

*) Cshámics »Örményország történeté« nek harmadik kötete, 341 és köv. l.

Ez az érintkezés a Nyugattal s különösen a pápai udvarral meghonositotta az örmény királyságban a latin nyelvet s a franczia szokásokat. Latinul intézték el az ügyeket, mellőzésével az örmény nyelvnek, melyet csak a köznép beszélt. A visszahatás most sem maradt el; az elégületlen főurak figyelmeztették a királyt fivérének sorsára. Kicsinyléssel utasitott vissza Gui király minden kérést és figyelmeztetést. Ez az eszélytelenség két évi uralkodás után életébe került (1345).

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Az ecsmiádzini kátholikosz Bécsben.

— Eredeti tudósitás. —

Szamosújvár, 1893. szept. 4.

A napokban Bécs városában megható ünnepélyek folytak le. A bécsi örmény kolónia hirét vevén annak, hogy Krimeán Mêgêrdics (Hájrig), az általános joghatósággal biró ecsmiádzini örmény főpatriarkha — kátholikosz — Jeruzsálemből székhelyére Ecsmiádzinba utaztában Bécs városát is érinti, kebléből egy bizottságot küldött ki a végett, hogy a főpatriarkha méltó elfogadására a szükséges előkészületeket tegye meg. E bizottság a fáradhatatlan Poppovics Zádig elnöklete alatt már folyó év július 27-én felhitta az összes örmény kolóniákat, hogy — tekintettel Krimeán Hájrignak az örmény nemzet érdekében kifejtett munkásságára, elévülhetlen érdemeire — minél számosabban jelenjenek meg ünnepélyes fogadására.

Az örmény kolóniak hálával fogadták a meghivást és mindegyike ujjongott örömében, hogy valahára látni fogják azon férfiút, kit nemzete édes atyjának (Hájrig) tekint s nevez, ki a törökországi örmények jogos panaszait orvosolni kivánván 1878-ban társaival együtt a berlini kongresszus alkalmával az európai hatalmak figyelmét az armeniai szomorú állapotokra irányitotta azon reformok eszközlése végett, melyek Armeniában a személy- s vagyonbiztonság szempontjából feltétlenül szükségesek;[1]) ki nemzetfeleinél oly nagy tekintélynek örvendett, hogy midőn Mágár ecsmiádzini főpatriarkha 1891. év ápril 28-án meghalt, az általános közvélemény egyhangú megállapodása őt szemelte ki utódjának, és minél inkább közeledett a kátholikoszválasztás ideje, annál erősebb lett az örmény nemzet ohaja, hogy Krimeán Hájrigot lássa az ecsmiádzini patriarkhatus székében. Árákjelán Hámpárczum, a kátholikosz-választásra küldött perzsiai s indiai követ az ecsmiádzini templomban a választás napján 1892. május 4. tartott beszédében nyiltan utalt arra, hogy az egész örmény nemzet Krimeán-t ohajtja főpatriarkhájának.[2]) Ezért, midőn az orosz czár a két jelölt közül Krimeán-t nevezte ki kátholikosznak, az összes örmény nemzet egyhangú ohaja teljesült: a patriarkhatus székében látták ezen férfiút, ki nemzetével azonosította magát; ki az örm.-országi éhség alkalmával is emberi erőt meghaladó törhetlen akarattal, önfeláldozással törekedett nemzetfeleinek könnyeit szeretettel letörölni és az éhséggel küzdőknek fájdalmait könyörületességgel enyhiteni; ki mindenkor, valahányszor beszédeiben, irataiban a nemzet fiai-

---

[1]) Les plénipotentiaires réunis au Congrès de Berlin recurent peu de temps après une délégation arménienne. C'étaient, l'archevéque Megerdics Krimean expatriarche, l'archevêque Khorène de Narbey. M. Papassian délégué civil, et Minasse Tcheraz secrétaire de la députation. Ils reçurent un accueil bienveillant, particulièrement de la part de M. Waddington et du comte de Saint-Vallier. Les membres de cette délégation présentèrent le 28 juin au Congrès un projet de règlement organique résumant les principales réformes, qu'ils jugeaient nécessaires.—Revue Francaise de l' etranger et des Colonies. Paris 1886. Mars-»L'Armenie«.

[2]) *Ընդհանուր հայ ազգի փափագն եւ իղձն է խրիմեանին տեսնել Հայրապետ . . . Նրա անխարդախ, անկաշառ, մաքուր հոգին պիտի լուսաւորէ Ս. Էջմիածնի վանքը եւ Հայաստանի աշխարհը: (ճառ արտասանեալ ի համազգային եկեղեցական ընտրողական ժողովին, որ վասն ընտրութեան հայրապետին ամենայն հայոց ի* 4 *մայիսի* 1892 *ամի ի ս. տաճարին Էջմիածնի :)*

hoz szólott, a szeretetnek meggyőző hangján tette és az isteni Gondviselés láthatlan kormányzására utalt.[1])

Nagy hálával, elismeréssel tartoznak az örmény kolóniak a bécsi végrehajtó-bizottságnak, e bizottság lelkes elnökének azért, hogy a főpatriarkhának bécsi fogadását oly ünnepélyessé, oly felejthetlenné tették.

A bizottság mihelyt értesült arról, hogy a főpatriarkha Triestbe érkezett kiséretével együtt, elnökét oda küldé, hogy ez már a tengerparton üdvözölje az örmény nemzet választottját az örmény kolóniák nevében, egyszersmind Bécsben az előkészületeket sürgösen megtette a főpatriarkhának minél ünnepélyesebben leendő elfogadására.

Augusztus hó 29-én a déli vaspálya bécsi indulóházának perronja és fogadóterme már estveli 8 órakor zsúfolva volt. Egybegyültek az örmények a világ minden részéből: London, Páris, Marseille, Manchester, Lipcse, München, Szamosújvár, Foksán, Várna, Baku, Jaffa, Jeruzsálem, Tiflis, Smyrna s. a. t. képviselve voltak. Megjelentek Abiszochomonoff nyugalmazott tábornok, Michel Paul Londonból; G. Pehlivánián, Y. Chenorkh Párisból; Murád Serapion Jerusálemből; Murád Frederik Jaffából; B. Áboviáncz, Melik Báchtámiáncz, Árákjelán Hámpárczum, K. Kostániáncz Tiflisből; Áslánián Káluszd, Ájvádián Száhág Marseilleből; Báronián Szukiász Manchesterből; Mêgêrdics Leon Smyrnából; Hovhán Mántáguni Várnából, Tigrán Prunkul Bukovinából; Jacques Lalaeff, Gárábjed Lalaeff, Krikor Ájvázeáncz Bakuból, Poppovics Zádig, M. Kerestedji, K. Djermakián, Botusán Bécsből, Mánuel Miráchoreán, Simion Simionovics Foksánból; Hêmáják Hágopján Münchenből; Bárány Lukács, Novák Gerő Szamosújvárról s még számosan, kiknek neveit nem jegyezhettük fel. Örmény női közönség is számos taggal volt képviselve.

Pontosan 9 óra 35 perczkor berobogott a Triestből érkező vonat és gjéczcze („éljen“) kiáltások között a vasúti kocsiból kilépett a 73 éves ősz főpatriarkha kezében a

---

[1]) Սիրելի մանկունք հայոց, յառաջ քան զքառասուն ամ հովուական եղէ ձեզ, տէր, որ կեանս տայ եւ կենաց աղբիւրն է, ողջ պահեաց զիս եւ այժմիկ դարձեալ յետ քառասուն ամաց հովուական լինիմ ձեզ: (Հրաւիրակ երկրին աւետեաց երկասիրեաց խրիմեան Հայրիկ յերուսաղէմ 1892).

patriarkhalis bottal, Szárkisz érsek, Aristakes püspök, Mesrob Der-Movszeszián vártábjéd kiséretében a pályaház termébe vezettetett, hol Ászláneán Káluszd lelkesen és szépen üdvözölte örmény nyelven. A talpraesett üdvözlet elhangzása után a kátholikosz a meghatosság hangján válaszolt; öröménék adott kifejezést, hogy nemzetfeleit ily nagy számban egybegyülve látja. Ezután hosszú kocsisor követte lakására, a „Hotel Continental-“ba.

Augusztus 30-ik napja a tisztelgéseknek volt szánva. Délelőtt 9—10 között a mindenünnen egybejött örmények külön-külön — hosszú egymásutániságban — üdvözölték a katholikoszt, mindannyian örmény nyelven; egyes küldöttek honfitársaik nevében őszinte ragaszkodásuk és szeretetük jeléül értékes ajándékokat is nyujtottak át. Megtelt a „Hotel Continental“ fogadóterme. Könnyezésig megható jelenet volt, meghallgatni a különböző országokból Bécsbe jött örmények üdvözlő beszédeit, kik míg rájuk jött a sor, áhitattal hallgatták az előbbiek üdvözleteit és örömmel teltek el, midőn — daczára a nagy távoloknak, melyek őket egymástól elválasztják,— egymásnak hangjára ismertek: a szeretet hangjára, mely oly közel hozza őket. Szeretettel fogadta a katholikosz a szamosújváriakat is Bárány Lukács plebános és Novák Gerő tanár személyében és midőn Bárány Lukács üdvözlő beszédében megemlékezett a magyar örményeknek viszonyairól, helyzetéről; — felhozta azt, hogy Magyarhonban az örmények ugyanazon szabadságot és ugyanazon jogokat élvezik mint a magyarok, — megemlitette, hogy a nemes magyar nemzet a hozzá őszinte szeretettel és ragaszkodással viseltető örményeket hasonló szeretettel veszi körül és hogy Magyarhonban, mint szabad államban, vallás és nemzetiségi különbség nélkül a haza minden egyes polgára egyenlő jogokkal bir: — a katholikosz fényes szemei könnyekkel teltek meg; szavai reszkettek, midőn az üdvözlő beszédre válaszolva azt mondá, hogy őt ma, midőn távoli országokból jött szeretett nemzetfeleit együttesen üdvözölheti, a magyarhoni testvérek üdvözlete megörvendeztette, azért „Isten áldását kéri a honra, a hol testvérei oly jól és boldogoknak érzik magukat.“

Az üdvözlő tisztelgések után az ősz főpap termeibe vonult; kevés idő mulva kiséretével együtt látogatásokat tett gr. Kálnoky külügyminiszternél, Nerimán khán perzsa nagykövetnél és az orosz nagykövetségnél, hol — az orosz nagykövet távollétében — gr. Beckendorf követségi tanácsos fogadta; mindannyian a látogatást viszonozták.

Nerimán khán perzsa nagykövet, — ki az ősz katholikoszban saját egyházfejedelmét tisztelte, még az nap szétküldötte más napi ebédjére következő szövegű meghivóit: Le Général Nerimán Khan Gavamé Saltané ministre de Perse prie — de lui faire l' honneur de venir diner chez lui le jeudi 31 Août a 6 heures et demie.

Az igen megnyerő modorú, nagy műveltségű perzsa nagykövet kiváló szivességgel fogadta vendégeit, kik mindannyian megjelentek. A termek keleti fényben usztak, asztala gazdagon volt felteritve, menuje fejedelmi volt; Potage à la Colbert. — Petites crêmes de perdreaux à la chasseur. — Turbot à l'admirale. — Filet de boeuf à la monglas. — Pilav persan. — Cotelettes delicieuses aux petits pois. — Langoustes en bellevue sc. ravigotte. — Ponche à la romaine. — Poulardes de Styrie rôties. — Salade. — Asperges en branches. — Pouding royal à l'ananas.— Fromage.— Glaçe.— Dessert. Mikor a pezsgőre került a sor, a katholikosz történelmi reminiscentiákkal teljes beszédében felköszöntötte a perzsa sah ő felségét; a perzsa nagykövet pedig a katholikoszra üritette poharát. Az ebédre meghivottak körülbelől 22-en voltak a katholikosz kiséretével együtt; ott voltak az örmény kolóniák képviselői és a bécsi mechithárista szerzet szelid lelkületű s nagy tudományú főapátja Aidinián Arsen érsek. A házigazda szeretetreméltóságával, finom modorával mindnyájunkat lekötelezett; kedves emlékkel távoztunk el asztalától.

Ezalatt a bécsi végrehajtó bizottság ernyedetlen buzgalommal működött, hogy a katholikosz Bécsben való tartozkodását kellemessé és felejthetlenné tegye; készültek a tiszteletére, szeptember 2-án, a „Hotel Continental“-ban adandó fényes „banquet“-re, melyre a következő szövegű meghivókat küldték szét: La colonie arménienne de Vienne prie — de vouloir prendre part au banquet, qui sera

donné à l' honneur de S.S. le Catholicos arménien mgr. Makrdich dans l' Hôtel Continental le 2 Septembre courant à 4 heures de l'aprés midi. Pour le Comité de reception Zadig Poppovics. E „banquet-“re 50-en voltak hivatalosak, kik — az egyházi férfiak kivételével — mindnyájan fekete frakkban jelentek meg. A „Hotel Continental“ ebédlőterme fényárban uszott. Az emelvényen elsőrendű zenekar foglalt helyet, mely válogatott műdarabokat játszott. A „banquet“ menüje következő volt: Potage Santé. — Saumon du Rhin à la Joinville. — Aloyau de Boeuf a la Parisienne aox légumes fins. — Filets de Volailles en demi-deuil. — Ponche au Champagne. — Perdreaux bardés. — Salade — Compôte. — Bombes Glacées à la Russe. — Fromage. — Pièces montées. — Coupes aux fruits.

A meghivottak mindegyikének arczán öröm, lelkesültség tükrözött; mindegyik örömmel telt el, hogy e kedvező alkalom összehozta a távoli országok örményeit. A kátholikoszon szintén látszott az elégültség; midőn a pezsgőt felszolgálták poharat emelt egymásutánban szeretett apostoli magyar királyunk ő Felsége, az orosz czár s persa sah ő felségei egészségére. Erre Beckendorf orosz követségi tanácsos emelt poharat a kátholikoszra; a szeretett főpapot köszöntötte fel Poppovics Zadig is, ki egyszersmind hálájának adott kifejezést azon ritka örömért, melyet a kátholikosznak Bécsben való tartozkodása örményeinknek okozott; háláját fejezte ki mindazon fáradtság-, szenvedés-, üldözésért, melyet nemzete érdekében annyi időn keresztül kiállott.

Másnapra szintén „banquet“ volt jelezve, melyet az örmény fiatalság adott.

A „banquet“ végeztével a távozni készülők könnyek közt váltak el egymástól: áldották az isteni Gondviselést azért, hogy nekik ez örömnapokat megérni engedte.

A kátholikosz pedig, ki életével, működésével ércznél maradandóbb emléket emelt magának, örményeinket megáldotta: „Ki tudja — mondá könnyezve — fogjuk-e egymást látni még valaha!“

Bárány Lukács.

Szamosújvári levelek.

VI.

Mit tegyünk a milleniumra?

A bőkezüen felajánlott anyagi áldozat, melyet e város egy helybeli főgymnasium felállitása végett félmilliónál nagyobb összegben vállalt magára, — mindjárt az első lépés akart lenni arra nézve is, hogy a magyar nemzet honfoglalásának évfordulóját egy nagy fontosságú kulturalis feladat megoldásával tegye körünkben emlékezetessé.

Alaposan következtetjük, hogy az első lépést más irányban, — kivált a külső ünnepélyességek szempontjából, — több oly intézkedés fogja követni, melyek által az örmény anyaváros élénk részvétele a millenaris emléknapok megülésében, más egyenrangú magyar városok mintájára, még nyilvánvalóbbá leend.

E tárgyat érintve önként merülnek föl itt azon további részletkérdések: mit lehetne a magyarországi örmény népnek, — mely ime több, mint két évszázadot a magyarok ezer esztendejéből örömben, bánatban közösen élt át, — mit kellene különösen épp Szamosújvár városának úgy a nemzeti ünnepen, mint az előreláthatólag világhirű kiállitáson való részvétele érdekében tennie?

Nevezetesen: a fő- és székváros ünnepnapjával párhuzamosan országszerte rendezendő, vidéki (társaséleti) események programmja városunkat érdeklőleg mikép volna, viszonyainkhoz képest, legészszerűbben megállapitható? — valamint a hazai örménység ethnographiai és történeti képviseltetése a kiállitás néprajzi, s illetve a multat tárgyazó (retrospectiv) osztályai keretében, minő alkalmas módon lenne fényképi felvételek, népismertető utánzatok, specialis nemzeti jellegű emléktárgyak, kézirati és könyvrégiségek, egyházi műkincsek s más effélék bemutatása által leghelyesebben keresztülvihető?

Mindezeket azonban, — részint mert időelőtti kérdések, részint pedig mert illetékesebb helyen lesznek kifejtendők, — részint végre, mert a jelen levelezés keretében az egész kérdésnek — nézetem szerint — egyik

legfőbb pontját ohajtanám nagy vonásokban kifejteni, — itt egyelőre elmellőzhetőknek vélem.

Az alapkérdést, melyet legelső sorban ohajtanék megoldani, következőleg formulázhatom: Mi legyen mindenekelőtt amaz állandó nyilvános műemlék, melyet a város a közelgő milleniumra felállithatna, — oly módon, hogy azzal együtt a városunkat megalapitó és annak tözslakosságát képező örmény népfaj ideköltözésének s így a körülbelől kétszázad előtt keletkezett örmény város alapvetésének emlékét is megülje; hozzá méltólag jelezvén, hogy a hazai közélet eme korszakalkotó mozzanatainak s egyszersmind saját viszontagságteljes multja és itteni honalkotása történeti nagy jelentőségének is teljes tudatával bir! . . . .

A világosan föltett kérdésre iparkodom a lehetőség szerint határozott feleletet adni!

Az ezeréves ünnepély alkalmával részemről helyén levőnek látnám, hogy a hazai örménység főhelye: Szamosújvár, egy szerény bár, de mégis műizléssel megalkotandó emlékszobrot, illetve szoborképet állitana fel a város legszebb közterére, a régi városház eltüntével csinos parkká átakítható négyszög középpontjára.

Egy emlékszobrot, — mely a korszakos ünnep mellett maradandóvá tegye közöttünk, az örmények tömeges beköltözésének és a Szamos-parti metropolisz keletkezésének megörökítésre méltó emlékezetét is.

Lehetnek azonban, kik azt tartják, hogy a városalapitó népfaj multjából, világosabban kifejezve, az örmények történetéből kell kijelölni azon alakot, a kinek emlékére szobrot akarunk — (ha ugyan akarunk!) — állitani. Ezek szerint talán az örmény faj geniuszát a nemzet ősatyja: Hájk, avagy a keleti kereszténység hősies, vitéz és önfeláldozó küzdelmeit egy Hunyadihoz hasonlítható Vártán vezér, — esetleg a nemeskeblű, bár szerencsétlen sorsot ért, utolsó örmény király Leo alakjával lehetne szemlélhetővé tenni.

Ha kezünkbe veszszük az egyház történetét; az Apostolok tizenketteje közül örmény földön látjuk kiszenvedni a szent kereszt dicsőségeért vértanú halált halt

Bertalant és Tádét, — ott találjuk az örmény nemzetnek és királyának megtérítőjét, apostolát és nagy felvilágisítóját: Szent Gergelyt.

Ha az ősi nemzeti kulturát tekintjük: ott van Meszrop, az örmény betűirás, — Tokáti Ábgár, az örmény könyvnyomtatás megalapitója, — Chorenei Mózes „az örmény történetek atyja“, — vagy az európai hirű szerzetalapitó: Mechithár.

Ha előveszszük a magyar nemzet történetét: ott találjuk a bölcs honszervező szent István királyt, — a daliás vitéz szent Lászlót, ki a pogány kúnokat épp vármegyénk területén, Cserhalomnál (a mai Kerlés) verte szét, — s a többiektől eltekintve a Habsburg-dynasztia egyik kimagasló alakját: Mária Teréziát, a magyarok nagy királynőjét, ki az ide beköltözött örményekkel legmagasabb fejedelmi kegyeit éreztette.

Ha a specialis erdélyi történetet akarjuk e kérdésben kiindulási pontúl venni; első sorban a régi szamos-újvári várerőditmény bíboros alapitójára: Martinuzzira, — vagy az örménység betelepülésének idején Erdély fölött uralkodott Apaffi fejedelemre is gondolhatnánk.

Ha az újabbkori magyar historiát lapozzuk, szemeinkbe ötlik egy Széchenyi, egy Deák alakja. — Azonkivűl a magyar hazafiság egyik örmény vértanújára: Kiss Ernőre, — az 1867-ben visszaállított független felelős magyar miniszterium örmény tagjára: Gorove Istvánra, — valamint a szamosújvári származású gróf Karátsonyi Guidóra, mint a város egykori díszpolgárára is méltán hivatkozhatni.

A hazai örménység mult életéből kiindulva, kiemelkedő pályát futottak meg: Minász püspök, — a ki elődeinket a moldvai szenvedések sanyarúságai közül, előbb a székelyfölddel határos havasok közé, utóbb Erdély földjére vezette, hogy itt egy boldogabb hazába s a legboldogítóbb vallásra térjenek; úgy szintén lángelméjű utódja: Verzár Auxentius, apostoli helynök s felszentelt örmény katholikus püspök, ki a város alapitása által mindnyájunk számára állandó otthont szerzett, s mindjárt kezdetben e várost tényleg püspöki székhelylyé emelte, —

továbbá: Dániel, a nagytekintélyű városi főbiró, az itteni „örmény kompánia“ politikai feje és első szervezője, — Teodorovics és Lukácsi, mint Verzár püspök után legjelesebb s örök emlékezetre méltó főpapjaink; Kövér velenczei és Esztegár bécsi volt mechithárista érsek-főapátok, — mint az erdélyi örménység kiváló szülöttjei; Gábrus a sokoldalúságáról ismeretes népszerű magyar-örmény paedagog.

Tudva jól, hogy emlékszoborral nem igen szokták a jelenben élők nagyságát elismerni, az előbb felsorolt neveket egytől egyig a mult, vagyis a történelem sphaerájába eső egyéniségek köréből meritettem.

Azonban lehetséges, hogy némelyek tisztán eszményi, allegorikus (természetesen csak kisebb arányú) szobormű vagy csoportozat létesitését tartván szem előtt, inkább a honfoglalás, a szabadság, a közművelődés, a honvéddicsőség, az örménység beköltözése, a városalapítás, a népek egyetértése, a kereskedelem vagy a hitélet jelképezésének álláspontjára helyezkednek. Hiszen a hány fej, annyi vélemény... Távol legyen tőlem itt mindezekkel vitába bocsátkozni.

De sőt azokkal sem polemizálok, (ha ugyan olyanok is lennének), kik a régi városháznak — immár bevégzett ténynyé vált — lerontása után üresen maradt köztért, eszthetikai tekintetekből továbbra is üresen hagyni ohajtanák; esetleg minden szobormű nélkül, egyszerűen árnyas, virágos sétakertté átalakitani, — talán egy rácsozott köronddel, vagy oktogonnal, egy szökőkúttal, zenepavillonnal, vagy befedett téli sétánynyal, egy állandó kioszkkal, avagy éppen zengő madárdaltól viszhangzó voliére-rel, — (a székely főváros híres zenélő kútjának analogiájára), végre talán egy érczgúla vagy márvány oszloppal, melynek falán stylszerű felirat örökítené meg a milleniumot, s annak kapcsán a moldvai örmény emigráczió betelepülését.

Mindezen lehetséges, s még kigondolható tervekkel szemben egyszerre fölvenni itt az objectiv érvek harczát, annyival fölöslegesebbnek látszik, — mert amúgy is az ily kérdések rendszerint nem egy ember által s nem is egy lapban, nem is egy czikk keretében, — sem egy magánkörben, sem közvetlenül a városi közgyűlésen, — hanem épp e czélra, hozzáértő érdeklődőkből alakitandó, társadalmi jellegű s minden szenvedélytől ment közértekezleten, (s mindenesetre csak Klio fáklyájának teljes világitása mellett) állapíthatók meg, a nagy közönség általános megnyugvására.

Egyénileg mindazonáltal úgy vélem, hogy lehetőleg egy emlékszobrot — habár a jelen viszonyok közt nem valami rendkivűl költségest — kellene a milleniumra felállitani a város legszebb terére, a főpiaczra; s hogy e szobor inkább a történelem köréből vett s hozzánk, saját multunkhoz is közelálló alak legyen, mintsem tisztán valamely eszmei allegoria, vagy éppen gyakorlati czélra szánt épitmény.

A szobor színhelyeül kijelölendő terület parkszerű berendezése, a felállítandó szobor anyaga, méretei, művészeti feltételei, konczepcziója és tervvázlata, ornamentikája és költségelőirányzata vagy elkészittetésének gyakorlati módozatai mind oly további részletkérdések, melyek a főkérdés eldöntése alkalmával lesznek ugyancsak elhatározandók.

Részemről mindazonáltal kiemelem, hogy nem lévén hive a szertelen fényüzésnek, mely a vagyoni erővel arányban nem áll, — azon sokféle anyagi teher mellett, melyeket e város a közel jövőben előreláthatólag hordozand, — korántsem kontemplálok oly felette költséges műemléket, hogy annak felállítása által városunk anyagi ereje egyéb, nevezetesen humanitarius irányban elvállalandó kötelmeinek kellő betölthetésétől elvonassék; s netán e részbeni legfontosabb hivatásának teljesitésében megbénittassék. Mert alig volna képzelhető ferdébb eljárás, mint ha egy város ezereket költene mellőzhető kiadások fedezésére, — mígy csak egyetlen lakosa is éhezik avagy a tél fagyában hajléktalanul didereg.

A józan takarékosság imént hangsúlyozott szempontját a közvagyonnal való gazdálkodásban könnyelműen szem elől téveszteni, nézetem szerint, épp oly kevéssé volna menthető, mint a fásult közöny, a tompa érzéketlenség egy ily monumentum szellemi kihatása, erkölcsi

hordereje iránt, — s mint a fejlődéssel járó indokolt szükségletek előtti teljes elzárkozás. S valamint nem volna helyén a divatos jelszavak öntudatlan, gépies utáncsinálása, épp úgy az egyszerű, a helyi viszonyoknak, a hagyományok iránti kegyeletnek, s a mellett a város anyagi helyzetének megfelelő, elvileg helyes és korszerű igények kielégitését, koránt sem lehet a napi divat szellemtelen, üres majmolásának bélyegezni.

Hasonló szempontokat volnánk kénytelenek hangoztatni a többi örmény testvér-kolóniákkal szemben is, ha ugyan az 1896-iki nagy nemzeti ünnepségek alkalmával amazok is egy-egy, bármi szerény történeti emléket szándékoznának kebelükben fölállitani a mi, szükebb értelemben vett — honfoglalásunk maradandó jeléül.

Ám ez is egy kisebbszerű, de természetesen fegyvertelen s békés honalkotás vala számunkra, — méltó arra, hogy a magyar államalkotás milleniumával együtt — a történeti emlékek hatályos fölelevenítése mellett, — alkalomszerűen tartsunk ünnepet azon több mint kétszáz év emléke fölött is, melyet hazai multunkból, a beköltözés ideje óta napjainkig az édes magyar földön eltöltének; a hol immár a jövőben is hű polgárokként „élnünk, halnunk kell!...“ S ha most már az egész politikai magyar nemzet eme világhirű és jelentőségteljes ünnepét — az országos lelkesedésben való hazafias részesülés mellett, — még a magunk szerény közéletében is igyekszünk a lehetőség szerint felejthetetlenné tenni, külső monumentumok és társadalmi alkotások által, — az új ezredév hajnalán azon jogosult megnyugvással tekinthetünk a multra és a jövőre: hogy ime betöltöttük ez alkalommal is ama, helyzetünkből folyó kettős történeti hivatást, mit a magyar polgári önérzet ápolása iránt, mint honfiak, — s fajunk szeretetének megőrzése iránt, mint az örmény nép szülöttjei, betölteni tartoznánk!

S.

A hazai örmények és az ezredéves ünnep.

— Levél Kolozsvárról. —

Van egy örmény közmondás, mely így hangzik: „Niszt dzur jév zurucze 'sidág“, — a mi magyarul annyit tesz: „Ülj görbén és szólj egyenesen!“ Ha netalán ezek a sorok — egy felvetendő eszme lámpalázától — kissé görbén lennének is megirva, mindazonáltal egyenesen szólanak az „Armenia“ igen tisztelt olvasó közönségéhez. A közeledő ezredéves nemzeti ünnep előkészitésén országszerte versenyeznek már a municzipiumok; a kormány az ünnepi kiállitás minél fényesebbé tevésén fáradozik, s a megalakúlt központi és kerületi bizottságok a kereskedelmi és iparkamarákkal karöltve meg is kezdették már tevékenységüket. A székesfővárosi egyetemi ifjúság, a különböző tudományos testületek már megmozdultak, Pozsony a koronázási dombon emlékművet állittat, Kolozsvár nagy szülöttje Hollós Mátyás lovas-szobrára pályazatot hirdetett ki s nem is emlitve a fővárosban felállitandó Szent-István- és szabadságharcz-szobrokat: a vidéki nagyobb városok is szebbnél-szebb emlékművek létesitésén buzgolkodnak.

Egyszóval a magyar társadalom sok elmulasztott kötelességet akar és fog az ezredéves ünnepségek keretében helyrehozni. — Rég elhunyt nagyjaink eddig jeltelen sirjainak és születéshelyeinek sürűbben leendő megjelelése, emléktáblák leleplezési ünnepélyei, és legutóbb pl. a Rákoczy dicső hamvainak hazaszállitását czélzó mozgalom Munkácson, s a turista-egyleteknél újabban föllendült historikus kirádulások a közélet nemzeti fölpezsdülésének mind megannyi világosan szóló jelei.

Ez örömmel töltheti el sziveinket; mert hiszen jól tudhatjuk, hogy minden nemzetet csupán annyira becsül Klio, a mennyiben az illető nemzet önmagát és önnönmagában saját jeleseit és azok emlékét kegyelettel megőrizni iparkodott.

A hazai (mintegy tizenötezernyi) örmény náczió össze se hasonlitható egyetlen más itt, a magyarok között élő néppel sem; hisz egy sincs a hazai nemzetiségek közt, a melyik annyira szívvel és lélekkel összeforrott volna a hazával, mint az örménység; tehát az említett mozgalmak közepette nem csoda, sőt várva várt örvendetes eseménynek tekintendő, hogy az örmények, s első sorban azok hazafias metropolisza sem akarván hátramaradni, — e czélra anyagilag is késznek mutatkozik áldozatokat hozni.

Ennélfogva nem hiszem, hogy partikulárizmussal vádolná a közvélemény az örményeket, ha egy lelkes és tekintélyes ember Szamosújvár város valamelyik közgyűlésén ilyetén inditványnyal lépne fel:

„Tisztelt közgyűlés! A jelen század végén kétszáz esztendeje lesz annak, hogy boldogemlékezetű Bocsánczi Verzár Auxentius püspökünk Szamosújvár szabad kir. városának alapját megvetette, és ezzel az elébb Krimiában és Lengyelországban, majd Moldvában annyi üldöztetéseken és hányattatásokon keresztül ment és végre I, Apaffy fejedelem által Erdélybe hivott maroknyi örménységnek itt e honban állandó asylumot biztosithatott.

Ez a nemeslelkű főpásztor, ki eleinte Beszterczén lakván, némelyek által majd hogy vértanúként meg nem köveztetett: mint egy második Világositó-Szent-Gergely, haláláig nem lankadó apostoli buzgalommal munkált sokat szenvedett hitfelei jóllétén, s az egész hazai örménység felvirágzásán.

Ennek a nagy férfiúnak Szamosújvártt emléket kell állitani s a kezdeményezés már csak a nagy alapitó iránti gyermeki kegyelet kötelességénél fogva is magát ezt a várost és ennek áldozatkész derék polgárságát illeti.“

Ha a megfelelő egyén a legalkalmasabb időpontot megválasztva egy ilyenforma inditványt tenne, meg vagyok győződve, hogy az egész kommunitás mint egy ember állana fel és lelkes „életünket és vérünket!“ kiáltással egyhangúlag megszavazná a város alapitójának szobrát a millenium emlékére.

És az örmény katholikus püspök szobra, mint egy hisztorikus mű egy buzgó szoborbizottság működése mellett el is készülhetne három év alatt az ezredéves ünnepélyek alkalmára.

* * *

2.

A magyar-örmény főváros fel van lobogózva, a házak virágfüzérekkel és szőnyegekkel diszitvék s a hullámzó közönség ezrei között lelki szemeim előtt látom az ország minden püspökét, a törvényhozás és kormány képviselőit, a külföldi tudós mechitháristákat, államférfiakat és küldöttségeket körülvéve bérczes kis hazánk előkelőségeitől: a mint ünnepélyes hosszú menetben kilépnek a bazilikában Világositó-Szent-Gergely emlékére tartott hálaadó isteni tiszteletről.

A diszes menet az örmény katholikus székesegyház előtt meghallgatja az énekkar által intonált „Szózat“-ot, s a szónoki emelvényről elhangzó lelkes emlékbeszéd végszavaira ime egyszerre csak harangzúgás és keleti zsolozsmák (sárágánok) hangjai mellett lehul a lepel az eddig elburkoltan álló alkotmányról s ott áll püspöki ornátusban, (melynek eredetije ma is a szamosújvári főtemplomban kegyelettel őriztetik) jobbjában pásztorbottal, baljában Szamosújvár város alapitó okmányával: Verzár Auxentius. Nemes vonású keleti arczát hosszú szakáll köriti, és Éghez emelve átszellemült tekintetét, mintha áldást rebegő ajkai megszólalnának:

„Êzkhjéz Ászduádz kohápánjémk!...“

Hajdonfővel áll mindenki a megilletődéstől meghatottan, és felhangzik a „Hazádnak rendületlenül“ felséges imaszerű melodiája, melyet csakhamar egy szívvel és egy lélekkel énekel az egész fényes gyülekezet.

* * *

Lehetséges, hogy álmodozó ideálistának fognak tartani, de részemről így képzeltem el a millenium, illetve a századvég méltó megünneplését a hazai örménység által.

Mert ha minden város vagy megye saját szükebb területének történetével összeforrott kimagasló valamely jelesét irásban, emlékművekben vagy egyéb közérdekű alkotásokban megörökiti: nemcsak önmagát tiszteli meg, hanem egyúttal a „pars pro toto“ elvénél fogva az összhaza iránti hálaadóját is lerójja.

Már pedig a hazaszeretet fogalma sem egyéb végelemzésében, mint ahhoz a hazai göröngyhöz való rajongó ragaszkodás, a hol születtünk, a hol nagyjaink nagyokat műveltek és a mely őseink vére és hamvai által megszentelt földben mi is egykor örök álmunkat aludni óhajtjuk.

A hazai örmények nem szorultak rá, hogy léptennyomon hazafiságukat fitogtassák; de hazaszeretetüknek és vallásosságuknak szerintem alig adhatnának, jó magyarságuk mellett is, szebb és lélekemelőbb örmény jelleget, mintha az első „Örmény Compánia“ s így az összhaza egy darabja felvirágzásának és mai jóllétét megalapitó atyai patronusuk, illetve püspökük alakját a város legszebb terén márványban is megörökítenék.

Meg vagyok arról győződve, hogy lesznek oly lelkes férfiak is, mint a kik nélkül nemes Szamosújvár városa soha sem szükölködött, kik ambicziójuknak fogják tartani egy ily mű létrehozásában vállvetve közremunkálni és meglátjuk — adja Isten! — hogy nem lesz egyetlen hazafias örmény polgára se ennek a széles nagy Magyarországnak, ki Verzár Auxentius püspök monumentalis emlékszokrának felállitásához tehetsége szerint a hálafilléreivel hozzájárulni ne kivánna!

Merza Gyula.

Kisebb közlemények.

Ötszázados emléknap. Az örmény királyság rombadöltének félezredéves évfordulójául tekinthetjük mi örmény születésű magyar honpolgárok is a folyó év november 3-ik napját; mint azon időpontot, mely az örmény nemzeti állam utolsó oszlopának, a rupenita dynasztiából származott VI. (Luszinián) Leó örmény királynak Párisban 1393. november 3 án bekövetkezett halálára emlékeztet. Folyóiratunk egyik munkatársa (ki egyházi állást visel) ez alkalomból hozzánk intézett levelében azon figyelemreméltó inditványt teszi, hogy az örmény egyházak ez alkalommal a kath. anyaszentegyház kebelében elhunyt örmény királyokért halotti isteni tiszteletet tartsanak; kérve a Mindenhatót, hogy kegyelméből a hitbeni egységet, s a szakadárság megszünését az örmény nemzetnek mielóbb elérnie sikerüljön.

Luszinián Guidó herczeg levele. A Párisban tanuló örmény ifjúság részvétnyilatkozatára a herczeg következő levéllel válaszolt: Uraim! Megkaptam részvétnyilatkozatukat, melyben kifejezést adtak azon fájdalomnak, mit okozott Önöknek szeretett fivérem korai halála; végtelen szomorúságomban tanusitott részvétökért fogadják köszönetemet. Jól tudják, hogy ő mily nagy mértékben szerette a nemzet ifjúságát, főleg a tanulókat; mert tudta, hogy ezek fogják Örményországban a világosságot terjeszteni. — Tartsák meg tehát annak emlékét állandóan, kövessék az ő példáját, járjanak annak a martyrnak hazafias nyomdokain, ki a hazáért áldozta fel életét. Fogadják honfitársaim őszinte rokonszenvemet. Luszinián Guidó.

Irodalom és művészet.

Örmény nemes családok. Dr. Temesváry János tanár czimertani szép munkájával, melyről lapunkban már volt említés téve, — elkészült. A czimerekkel illusztrált munka közlését folyóiratunk jelen évi decz. füzetében kezdjük el. Az érdekes mű, melyből tudtunkkal egyetlen egy örmény nemes család ki nem fog maradni, a következő családokról szól: Balta Márton 1760; Balta Péter 1760; Bocsántzi János 1762; Bogdánffy Gábor 1762; Capdebó János, Márton, Ferencz, Gergely 1802; Csiky Emanuel és Péter 1780; Csiky Tivadar 1760; Csomák Miklós 1762; Czárán Antal, János, István és Kristóf 1830; Dániel Tódor, Jeremiás és Pál 1725; Gajzágó László 1879; Gáspár Miklós 1761; Gorovej Kristóf 1761; Gorove Kristóf 1760; Govrik János és Tódor 1760; Gyertyánffy Antal, Lukács Kristóf, Jonás 1795; Hollósy Bogdán 1832; Hankovics Jakab útódai 1762; Issekutz Adeodat 1876; Issekutz Antal és Gergely 1760; Issekutz Mihály 1758; Jakabffy Kristóf 1760; Jakabb Bogdán 1847; Kábdebó Jakab, Miklós, Károly, Márton 1838; Karátsonyi Kristóf, Miklós, Lukács 1749; Kis Gergely, Lukács, Jakab 1760; Korbuly Bogdán 1879; Kövér János, Kajtán 1780; Kövér Tódor, Kajtán, János, Simon, Antal 1804; Kristóf vagy Jakabffy Miklós 1760; Kristóff vagy Jakabffy Simon 1760; Lázár János 1746; Lázár Lázár 1826; Lászlóffy Bogdán 1758; Lászlóffy Izsák 1712; Lengyel Lukács, András 1780; Lukács Jakab 1762; Lukács Lukács, 1760; Lázár Izsák 1760; Markovics Antal, Emanuel 1839; Mártonffy Kristóf 1762; Novák Kristóf, Jakab, Márton, Emánuel 1753; Pátrubány Márton, Márk 1758; Placsintár Lukács és Bogdán 1737; Pattantyus Ábrahám Jakab 1681; Rátz Jakab 1762; Simay Lukács 1760; Simay Tódor, Márton, Izsák, Salamon 1760; Szarokán Dávid, János, Márton, Lukács 1760; Szentpétery Kristóf 1760; Török Tódor 1756; Verzár Márton 1760; Verzár Sándor 1760; Vikol Bogdán 1760; Zachariás János, Lukács, Tamás 1750.

Örmény zongoraművész. Szevádsián Váhrám jeles zongoraművész, nagy tetszés mellett és díszes hallgatóság jelenlétében tartá vendégszereplését a londoni Steimway-Hall-ban, hol örmény zeneművekből érdekes szemelvényt adott elő. Az előkelő közönség nagy elismeréssel fogadta a sikerűlten előadott művészi kompoziczíót.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID AN
'93 NOV. 1
KÉZDI VÁSÁRH

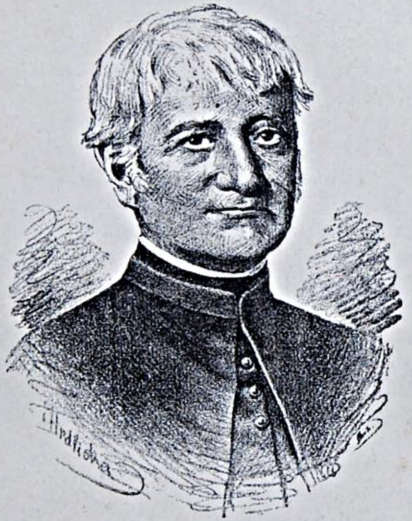

Lukácsi Kristóf

Harmincz év előtt.

A N.-Szebenbe 1863-ban összehivott úgy nevezett „országgyűlés“-t a magyar követek ott hagyták a nélkül, hogy abba beléptek volna.

Annak okát, hogy ezt mért tették? egy közösön megállapitott emlékiratban fejtették ki, melyet a gyűléshez azzal a kérésükkel terjesztettek, hogy az a gyűlés előtt felolvastassék.

Előre sejtették, hogy ez nem fog megtörténni. Nem is csalódtak. A terem szűknek mutatkozott az emlékiratból visszasugárzó szellem befogadására; de még az is felette kétséges vala, ha vajjon megengedi-e annak a kornak jellege, hogy az egyáltalában nyilvánosságra juthasson.

De hogy ez a nagyérdekű okirat a maradékra nézve el ne veszszen, és hogy az ország a követek ilyképeni eljárásának indokaival tisztába legyen, a benyujtott emlékiratot annál is inkább szükséges volt a maga eredetiségében megőrizni, mert annak érdemére nézve a szűkebb értelemben vett Magyarországból ez alkalomra Szebenbe jött nagy tekintélyű férfiak is némileg ellentétes nézeteket nyilvánitottak, részint helyeselvén, részint nem egészen helyeselvén azt.

Mielőtt tehát Szebenben egymástól búcsut vettek volna, minden választókerület részére egy-egy példányban lemásoltatták, s saját kézaláirásaikkal hitelesitették.

Simay Gergely barátom-, és követtársammal mi is hoztunk haza Szamosújvárra egy íly hitelesitett példányt. Azt polgártársaink egy részével, azzal a részszel t. i., mely minden nagyobb lárma nélkül volt feltalálható, közöltük.

Barátaink ezt minden kifogás nélkül egészen helyesnek találták, a miről nekünk — ismerve hazafias érzetüket — az előtt se volt egy pillanatig se kétségünk.

Mind ez jó, megnyugtató lett volna; de most már azzal, az akkori időben felette kényes kérdéssel állottunk szemben, hogy tulajdonképen hová is tegyük le ezt az okmányt, hogy biztonságban maradjon, és tanuságot tehessen mellettünk, a város mellett egykor, esetleg még akkor is, a mikor nem élünk.

A már egy kissé hosszúvá, és csüggesztően unalmassá lett tétovázást egy szelid, de határozott hang szakitotta félbe:

„Elteszem én — a plebania levéltárába.“

Siri csend.

„És bizonyára megőrzöm — hangsúlyozá a következő szót, mialatt jelen volt paptársaira tekintett — megőrizzük.“

A plebános — Lukácsi Kristóf szólott így.

Az ő és a mi jó szerencsénk, hogy nem sokáig kellett titkolnia, a mit oly féltékenyen őrzött.

Alig négy évvel később: Magyarország királyt koronázott.

És milyen egy királyt!

És ki nem tudja, mit jelent Magyarországra nézve, ha királyt koronáz!?

Fülembe csengett a Lukácsi hangja azóta számtalanszor, akkor is, mikor alig egy évtizeddel később, egy őszi napon, a képviselőház pénzügyi bizottságának ülésén, egy rám nézve különben igen drága emlékű órában azt a szomorú hírt vettem, hogy az a bátor, derék hang létezni örökre megszünt!

Alig volt valaha ember, a ki saját faji önérzetét annyira birta volna összeegyeztetni annak a nemzetnek önérzetével, melyhez politikailag tartozik; alig volt valaha ember, a kinek saját faji önérzete politikai nemzeti érzületéből annyira nem vont volna le semmit, és politikai nemzeti érzülete oly kevéssé lett volna terhére saját faji önérzetének, mint Lukácsi Kristóf.

Az ő házában, annak legdrágább szentélyében volt felállitva az oltár, mely előtt faji ösztönének, büszkeségének hódolva az örmény nemzet régibb, és ujabb történetének, hagyományainak, kulturájának hangyaszorgalommal áldozott; de akkor is úgy áldozott, hogy a közvetlen közelébe emelt ama másik oltárnak is gyarapitsa egyúttal fényét, annak a másik oltárnak, melyet mint hazafi, tántorithatlan ragaszkodással, hűséggel, szeretettel tömjénzett körül, kutatva a magyar nemzet eredetére vonatkozó örmény kútfőket, kutatva szerencsével, szívvel, lélekkel minden tartalékgondolat, minden feltünni vágyás nélkül nemesen csak is azért, hogy annak irodalmát történelmi buvárkodásaival és nagy tudománya kincseivel gazdagitsa; gazdagitsa pedig azért, mert szerette az örményt, és drága volt szive előtt a magyar.

Megvont önmagától mindent, hogy mindene azoké legyen, a kik szükölködnek.

Valóban „Sacerdos magnus“ volt, nem csak az Isten, hanem a haza oltára előtt is!

Sokszor látom még ma is: rám mosolyogni az ő elköltözött szelid arczát! Szellemdús szemeinek biztató sugárzása nem egyszer bátoritott! A búval és büszkeséggel vegyitett visszaemlékezés ez órájában leteszem hantjára én is a hála hervadhatlan koszorúját s utánmondom megdicsőült alakjára némi kiegészitéssel, a mit kiegészités nélkül ezelőtt 50 évvel a nagy Horváth István ravatalánál a költő után elmondottam, azt t. i.:

»Hogy megtanuljuk a hont hűn szeretni
(Hogy megtanuljunk jó örménynek lenni)
Sirodhoz küldünk minden gyermeket.«

A viszontlátásra! túl a csillagokon.

Puszta-Túr-Pásztó, okt. 1. 1893.

Gajzágó Salamon.

Lukácsi Kristóf Emlékére.

I.

Ifjú és Öreg.

Midőn 1868-ban b. e. Lukácsi Kristófot a szamosújvári plébánián meglátogattam, már hajlott korú volt, évtizek terhe nehezedett vállaira s a munkás élet napjai nemcsak értékökre nézt számitanak kétszeresen, de terhök is a rendesnél kétszer annyi. És mindazonáltal azt a tiszteletes öreg férfit, a mint vele beszédbe elegyedtem, valósággal ifjúnak láttam. Hogyan lehetett ez? Öregség és fiatalság nem ellentétes fogalmak-e, nincs-e antinomia egyesitésökben? Az öregség az anyagi empiria egyik változványa, s nem az évek száma, de az erőtlenség s a kedvetlenség teszi az embert igazán öreggé. Az élet lángja azon egyénben emésztődik leginkább, a kinek jó kedve elmúlt, a kinek elméje érdekektől üres, a ki nem tud többé jó bizodalommal lenni. A ki szivében fiatal, elméjében nagy dolgokat forgat, bizony ifjú az, s bár megélemedett és hajlott idejű, aggnak nem mondhatjuk. B. e. Lukácsi K., midőn az emlitett évben látogatására siettem, még lelkesült minden eszményi czélért, munkakedve nem hanyatlott, fontos történelmi kérdések felvilágositásával foglalkozott s jó bizodalommal volt minden jó ügy előmenetele s végleges győzedelme iránt. Láttam benne az öreg embert, de ez csak egy mulékony látomány volt, még sokkal inkább láttam benne a fiatalt, a lelkest és lelkesitőt és ez ragadta meg figyelmemet. Mintha valamely csillag fényváltozatát láttam volna, a bágyadt csillag megvilágosodott, és lelki szemem előtt szokatlan fénynyel ragyogott.

II.

Hit és Tudomány.

Hinni és tudni — sokan e kettőt egyezhetlennek tartják s szép csendes megegyezésökben antinomiát látnak.

Pedig Lukácsi Kristóf azok sorából való volt, kik az erős hitet a tudománynyal egyesitették. Lehet-e mindent hinnünk, bizony nem lehet, — lehet-e mindent tudnunk, kétségen kivűl nem lehet. Mi a hit? bizonyos meggyőződés, de hiszen a tudomány sem más, mert ha nem vagyunk meggyőződve, kételkedünk. A tudomány kezdete a skepsis, a hit pedig a tudomány teljessége. Az önhittet könnyen csalja meg tudománya. Lukácsi Kristóf szerény volt, de meggyőződése sziklára épült s ide s tova nem hajttatott a tudománynak akármely szele által.

III.

Örmény és Magyar.

Lukácsi Kristóf származására nézve örmény, de teljes szívvel magyar volt, azonban úgy volt magyar, hogy saját faja iránt viseltetett szeretete fogyatkozást nem szenvedett. Vannak olyanok, kik nemzetökhez névszerint, de nem szív szerint tartoznak, — van hazájok, de azt hogy van, nem érzik. Az ilyenek Lukácsit nem érthetik. De mi, kik az általunk lakott földrészt büszkén és boldogan hazánknak nevezzük, kik örmény testvéreink hazafiságát a jó és rosz napokban tapasztaltuk s tudjuk fajok múltja iránt viseltető mély érdeklődésöket, melyen a századok elmúlása ép oly kevéssé változtat, mint az elreppenő napok, Lukácsit jól értjük. A régi s az új haza iránti szeretet közös eredetét a melegen érző szivben találja. Egyésazon eredetből két láng emelkedik, majd összecsap s egyesűl elválaszthatlanúl.

Gr. Kuun Géza.

Valódi nagyság.

Széleskörű tudomány, törhetlen hazaszeretet, szilárd ragaszkodás a magyar alkotmányhoz, fáradhatatlan buzgalom az örmény egyház jogos érdekeinek védelmében, áldozatkészség a humánitás terén jellemezték egész éltedet; s beteljesedett földi pályádon: hogy ki a tündöklést és népszerűséget nem keresi, — jút legbiztosabban azok birtokába.

Legyen emléked világitó vezércsillag az utódok számára!...

Ősi hazánk fényét tollad föltárta előttünk,
Láttuk a hős multat, láttuk a mártirokat;
Nemzetet e két kincs soha elpusztulni nem enged,—
S a Te dicső nevedet hirdeti végtelenig!

Simay Gergely.

A hála emlékezete.

Midőn az 1876. év október huszonnegyedik napján, esti tiz órakor, örmény kath. főegyházunk nagy harangja megszólalt, és jelezte a magyarhoni örménység nagy fiának: Lukácsi Kristóf esperes-plebánosunk elhunytát, kinek klasszikus műveltségét, áldozatkészségét, a nehéz napokban kipróbált hazafias érzületét, az erős és kitűzött magasztos czéljait öntudatosan követő akaratát csodáltuk és tiszteltük, mindnyájan kivétel nélkül éreztük a nagy veszteséget, — de éreztem különösen én, ki benne egykori bölcs nevelőmet, vezéremet, oktatómat tiszteltem, — kinek egykori szives atyai utasitásai életemnek irányt s az élet különböző viszonyai között megnyugvást adtak. — Hálával emlékezem jóságára, szeretetére; e hála hatotta át mindig egész valómat és ezen őszinte hálának kivánok most is, halálának tizenhetedik évfordulóján kifejezést adni!

Szamosújvártt, 1893. okt. 8.

Placsintár Dávid.

Lukácsi Kristóf

Nem lankadó hévvel, éjjeket virrasztva
A multat kutatta.
Ősz fürtök alatt is lelkesitő szóval
A jelent oktatta.
Mindenét áldozta hitért, nemzetért:
A jövőnek élt!

Molnár Antal.

Viszhangok a multból.

Emlékezzünk meg a régiekről s főleg ezek nagyjairól; mert ezek neve a mult időkből legbecsesebb örökségünket képezi.

E nevek, mint a megmérhetlen távolban égő csillagok, örök fényben ragyognak, s ha az önfénynyel nem biró későbbi nemzedékek sötétben tévedeznek: föltekintenek a tündöklő nevekre, és lelkesitő fényüknél eloszlik a sötétség, s az élet örvényei és tévedegei közt eligazódnak és megtalálják a helyes utat.

Lukácsi Kristóf ilyen név.

Nem képzelek hazánkban olyan örményt, a ki e névre pietással ne gondolna s a kinek szive e név hallatára, nem lüktetne hevesebben.

A világtörténelem legtöbb kiváló alakja, a későbbi nemzedékek előtt vagy úgy szerepel, mint az a sas, mely az Alpesek fölött a magasban lebegve Lombárdia felé tartott akkor, midőn Mars legnagyobb fia, már lankadó seregét át akarta vezetni.

Ez ember-erő fölötti vállalat az által sikerült, hogy századunk jupiteri alakja, a legkritikusabb pillanatban, midőn a teljesen kimerült sereg már hangosan zugolódott, s már az engedelmességet felmondani készült, — feltekintett a magasba, s a duzzogó katonákhoz így kiáltott: „Nézzétek a fölöttünk repülő sast; ez jelöli a dicsőség útját; kövessük őt!“... E szavak varázshatása új erőt kölcsönzött a kimerült izmoknak, s ismét új győzelmi koszorúkat szerzett Galliának. — Vagy pedig úgy szerepel, mint a vaterlooi tragikus hős, ki mint egy lelánczolt új Prometheusz, idegen s rideg sziklákról orkánszárnyakon izente vissza nemzetének: „Surgat ex ossibus ultor!“

Valóban kevésnek mondható aránylag a nemzetek azon nagyjainak száma, kik kezükben a béke olajágával, lelkükben a szellem égi szikrájával és szivükben a honszerelem és felebaráti szeretet melegével jelentek meg a földön.

Ezek közé tartozik: Lukácsi Kristóf.

Ő mint Krisztus egyházának egyik leghivatottabb papja, a béke olajágával jelent meg köztünk. Neki a szellem mennyei fényözönéből, a rendesnél sokkal több sugár adatott, és az isteni szeretet véghetetlen tengeréből neki annyi jutott, a mennyivel Ararát ide szakadt népét boldogitólag átölelni tudta.

Lukácsi, új hazánkban minden izében magyar hazafi volt. A magyar kézben lengő nemzeti zászlóért a rajongásig lelkesült, melynek dicsősége s diadala végtelenül boldogitá a lelkét; a magyar zászló szerencsétlensége pedig sötét, bánatos mély gyászba boritá a szivét.

Hanem a templomban azért — hazafias érzülete mellett — lényének minden paránya örmény volt, és kész lett volna bármely pillanatban az önfeláldozásra is: hogy örmény szertartású egyházunk, jogaiban és fennállásában (a törvényes önkormányzat helyreállitása által) biztosittassék; a miben a katholiczizmus egyetemes érdekeinek is, tekintettel a keleti örménységre, hathatós propagandáját vélre föltalálhatni.

Egész életének ez volt egyik főczélja; mert meggyőződése szerint, ennyi kegyelettel tartozott azon szent földnek is, hol az első emberpárt Isten a föld porából teremté meg, s hol később a Noé bárkája megállapodván: egy új világ vette kezdetét.

Lukácsi meghalt a nélkül, hogy e czélját elérhette volna; e helyett azonban elért egy másik nem kevésbbé üdvös czélt; az általa alapitott örmény árvaintézet létrehozatala által, a hajléktalan szegény árva örmény gyermekeknek otthont, kenyeret és nevelést adott; és így lehetővé tette, hogy az ily szerencsétlen gyermekekből hasznos és jeles honpolgárok váljanak.

Lukácsit érdeme szerint magasztalni nálamnál több joga s nagyobb kötelessége senkinek sincsen. Nincs, mert Lukácsi üdvezült atyámnak kor- és iskolai osztálytársa volt; mert a szülőim esküvője alkalmával, az Isten házában Ő adá rájuk az egyház áldását, s mert a keresztség szentségében engem Ő részesitett. Ez alkalommal, a keresztelési szertartás alatt történt, hogy a midőn keresztanyám égő viaszgyertyák közt engem az ölében tartott: valamelyik gyertyaláng belekapott a keresztanyám ruhájába, mely csakhamar lángra lobbant.

A környezet fejét vesztve jajveszékelt. Keresztanyám ijedtében futni kezdett. Az égő ruha lángja gyorsan terjedett. Az engem takaró s aranynyal remekül kihimzett selyemlepel egyik szöglete szintén megpörkölödött. (E családi ereklyén, mely jelenleg birtokomban van, most is meglátszik az égés nyoma. E lepel a hozzá tartozókkal együtt, még a nagyapám és az édes anyám keresztelőjén is szerepelt). — E kritikus pillanatban Lukácsi a mellette levő köpenyegével — akkor már megvénült deres késő őszi idő volt! — átölelte velem együtt az égő keresztanyát; és így a tűz szerencsésen el lett óltva...

Emlékezzünk meg a régiekről; hisz az emlékezet képezi azon szintén Isten kegyelméből nyert Paradicsomot, melyől semmi tűzes kardú kherub az embert ki nem üzheti.

Legyen áldott Lukácsi Kristófnak, az örménység e boldogitó nagy alakjának emlékezete!

Dr. Mály István.

A kire kegyelettel gondolok.

Szamosújvár nagy fiára: Lukácsi Kristófra én is kegyelettel gondolok; mert nagy tudománya, valamint fajunk érdekében kifejtett törekvései és maradandó alkotásai mellett, érzelemben magyar, és a magyar hazának hű fia volt.

Ezért míg e város állani fog, az utókor hálás emlékében neki élni kell!

Gajzágó Ferencz.

Kliónak felkentje.

Egyházadnak buzgó papja, hazádnak lelkes fia, Kliónak Arménia, Latium és Hunnia nyelvén munkás, koszorús felkentje valál. Nemes szivedben a szegények és árvák iránti kifogyhatlan szeretet szent tüze égett.

Mély vallásosságod, igaz hazaszereteted, rengeteg tudásod dicsfénye köriti és „Árvaház“-adban megörökitett jótékonyságod áldásai koszorúzzák dicső emlékedet, teszik mindenkorra nagygyá nevedet.

E kegyeletes sorokkal hódol a nagy Lukácsi Kristóf emlékének.

Kolozsvártt, 1893. okt. 9.

Dr. Salzbauer János.

Hogy készült el Lukácsi arczképe?

Mindenkor kegyelettel, s hálásan emlékszem vissza a nagytudományú, majdnem a cynismusig szerény, magába vonult néhai Lukácsi Kristóf szamosújvári esperes-plebánosra. Én oly szerencsés valék, hogy megtisztelő bizalmát elnyervén, 1876-ban végrendeletének végrehajtójává nevezett ki. A nagy férfiú nemcsak ebben, hanem szóval is meghagyta nekem, hogy egyszerű fenyűfa koporsóba temettessék el.

Teljes bizalmát élvezve, bár milyen időben és órában, (legkülönösebben az általa alapitott árvaintézet ügyeiben) léptem be hozzá, — legtöbbször munkában találtam.

Sokszor látogattam el, még az esteli órákban is hozzá és sokszor találtam azt az embert, a ki több ezerre menő egész vagyonát, az általa alapitott árvaháznak és a szamosújvári örmény kath. egyháznak hagyományozta, — téli időben hideg szobában egyetlen gyertya világánál, kicsiny, szük iróasztala mellett görnyedni; s azon megtámadásomra, hogy miért nem gyujt legalább még egy gyertyát, — mindig csak azt felelte; „Semmi! semmi!... látok én ugy-is!“ Pedig én se láttam, a ki pedig sokkal fiatalabb voltam nálanál; valószinűleg akkor is az járt az eszében: miért vonjam el az árváktól azt a nehány krajczárt, a mit gyertyára kellene adni?

Nem a tudományosságáról, nem is az árvák javára üzött takarékosságáról akarok itt szólani; hanem a minden hiúság nélkül való szerénységéről és igénytelenségéről.

Ugyan is a városi képviselőtestület 1874-ben márczius 25-én 1081. sz. alatt a néhainak „elévülhetetlen érdemeiért, melyeket az emberiség, haza, nemzetünk és városunk érdekeinek előmozditása körül szerzett“ (a határozat szavai) jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott; egyúttal kimondta, hogy olajfestésű arczképét a városi közönség részére emlékül megszerzendi, s egyidejűleg egy bizottságot nevezett ki id. Bárány Lukács, néhai id. Szappanyos Miklós és e sorok irójának személyében, hogy a jegyzőkönyvi elismerést, a városi közönség érzelmeinek tolmácsolása mellett, részére kézbesitsük, de egyúttal kérjük fel őt, hogy adja beleegyezését arra, miként arczképe a városi közönség részére és költségén megszereztessék.

Mi a jegyzőkönyvi kivonattal el is mentünk, az akkoriban már beteges főpaphoz, s átadtuk a jegyzőkönyvi kivonatot, szóval is tolmácsolván a képviselőtestületnek abban kifejezett érzelmeit. Ezen jegyzőkönyvet át is vette tőlünk, de küldetésünk második ágára, hogy t. i. lefestessék, ismeretes szerénységével tagadólag válaszolt, s így akkor e részben eredménytelenül kellett eltávoznunk.

Ha jól emlékszem, másnap egyedül mentem be hozzá azon czélzattal, hogy megkisértsem kinyerni beleegyezését, de eleinte nekem is megtagadta azt; — csak mikor már a legerősebb fegyverhez nyultam, végre nagy nehezen engedett; mert azt mondtam: hát „bábu“! (vagyis öreg, — sokszor bizalmasan így szólitottam meg) azok az árva gyermekek meg legyenek-e fosztva attól, hogy legnagyobb jóltevőjüknek — ha már nem lesz az életben — még arczképét se láthassák?...

Ekkor a néhai ellágyult, engedett; mire én bizottsági társaimmal az eredményt közölvén, azon innen úgy intézkedtünk vele, a hogy nekünk tetszett. Minek következtében Bárány Lukács (most nyugalmazott törvényszéki biró) közös megegyezésünk következtében, Kolozsvárra utazott, s onnan magával hozta a már akkor híressé vált festőművészt: Vastag Györgyöt, továbbá Tauffer fényképészt; ez utóbbi a néhait úgy beteg állapotban, nagy fájdalmai miatt elkényszerülve, lefényképezte. (Még most is őrzöm az első felvételt, melyen arczából látszik a nagy fájdalom és szenvedés!). A festő csinált is ezen fényképről vázlatot; de miután a fénykép nem a természetes, hanem a beteg állapotot tüntette fel — nem lévén az élőnek hű arczképe — nem akartuk, hogy ez a beteges vonásokat eláruló arczkép örökittessék meg; azért felkérésünkre még kétszer kijött a művész Kolozsvárról, — s a néhai, akkor már jobbra vált egészségével, csendes türelemmel ült a festőnek; s így végre elkészülhetett az örmény kath. parochialis háznál, a képviselőtestületnek 1874. decz. 19-én 1934. szám alatt kelt határozata következtében, egész ünnepélyességgel elhelyezett (igen jól eltalált) arczképe; a melyről aztán az árvaház számára egy másolatot is készittettem.

A Vastag György által festett művészi kivitelű arczképről Tauffer és Veres fényképet készitettek; mely aztán sokszorosittatván, abból egy-egy példány — a képviselőtestület határozata nyomán — minden tisztviselőnek, képviselőtestületi tagnak, minden örmény kath. lelkésznek, tanárnak, tanitónak és tanitónőnek adatott. Az itt elbeszélt képfelvétel nélkül a mai utónemzedék már nem ismerhetné többé Lukácsi Kristóf nemes arczvonásait!...

Voith Miklós.

Emlékirat Lukácsi Kristófról.

Lukácsi Kristóf egykori főesperes és párját ritkitó tudós pap, a hazát lángolóan szerető, s minden dicséretreméltó örmény-magyar nemzetiségnek, a magyar korona eme drága-gyöngyének (Hajnald szavai) tiszteletet parancsoló kimagasló alakja volt, és annak lenni nem szünhetik meg, míg az érdem érdemnek marad.

Nem rövid életét, — hosszas és fáradhatlanul kitartó magasabb szellemi munkának s tevékenységnek szentelte.

93 NOV. 1 N
KÉZDI VÁSÁRHE

Ő, a szó szoros értelmében megtestesitője volt, azon nagy horderejű szólamnak, hogy „a jó pap holtig tanul.“

Az örök szépségű klasszikus nyelveken kivűl, még számos művelt európai nyelven beszélt, s gazdag nyelvismeretei által gazdagitotta tudomány kincseit.

Nagy képzettsége s tudása által, nemcsak a tanári pályán jeleskedett több éven át a gyulafehérvári püspöki lyceumban, hanem kitünt úgy a latin, mint a magyar irodalom terén is.

Ez utóbbin „A magyarok őselei“ czimű nagyszabású műve által előkelő helyet biztositott magának.

Daczára állásának, szellemi emelkedettségének és nagyságának, — szerény volt mint ember és pap, mi méltóan jelzi a való tudóst, az igazi papot.

Ő nemcsak a muló jelennek élt, hanem élt oly jövőnek is, mely a halhatatlanság örökzöld babérját biztosítja számára.

Ő meghalt, de azért művei- és tetteiben élni fog, mert azokban „exegit monumentum aere perennius.... quod non imber edax, non aquilo impotens possit diruere, aut innumerabilis annorum series et fuga temporum.“

Sok ily papot Szamosújvárnak, s az által az egyház- és a hazának!

Deés, 1893. okt. 14.

Kozma Döme.

A kitől imádkozni tanultam.

A tudomány, ha szivjóság- és vallásosásggal párosúl, az embert a tökély fokához emeli.

Alkotásaiban mester volt, szive meleg dobbanását mindig érezni fogják azon árvák, kiknek hajlékot emelt s a kitől mi kortársaim, imádkozni tanultunk.

Lukácsi Kristóf, tisztelet és hódolat legyen áldott emlékeden! Maradjon fenn s éljen az ne csak a történész hideg rajzában, vagy a költő méla elegiájában, de nemzedékről nemzedékre ezeknek lelkében is.

S te új nemzedék! ha őt ismerni tanultad, emelkedjék fel lelked e felkent magasztos férfi emlékén, áld meg főtemplomod alatt porló szivét s halhatatlan szellemét!

Budapest, 1893. október 7.

Gajzágó Manó.

* * *

Lukácsi szelleme.

„Defunctus adhuc loquitur.“

Oh, megbocsáss, Te bölcs, hogy névtelen,
Lanttal kezében, ím' ajkára vesz;
Holott szivében annyi ideált
A feledésnek fátyola fedez! . . .
Lantot ragad, — s midőn akkordja szól,
Sirodra halkan czipruságat ejt;
Rád, — kit a mig e szent falak között
Egy örmény lesz, — e nép el nem felejt!

S ha évek multán Téged siratunk:
Nem gyászkönny ez, — mit sajtol a halál;
De, mit szivünkből szellemed fakaszt —
Dicsöség' könnye: hogy miénk valál . . .
Hisz' a midőn itt végbucsút vevél,
Lényed csak uj, szebb lélre költözött;
Te itt hagyád lenn, a mi elmuló,
S ott fenn elérted azt, a mi — örök!

S. J.

* * *

EMLÉKBESZÉD,

melyet a szamosújvári örmény kath. főegyházban főtisztelendő **Lukácsi Kristóf** szamosújvári örm. kath. plebános és főesperes koporsója felett 1876. október 27. tartott **Bárány Lukács** örmény kath. áldozár.

Siratni fognak téged keserűségükben.
Ezechiel 27. 31.

Sirnak egyházaink harangjai és viszhangozzák a fájdalmat, melyet városunk vesztesége fölött érez; mert ama egyszerű fehér koporsó reményünket takarja, örömünket fedi; mert Jeremiás látnokkal szólva: „Elvétetett a vígság és örvendezés Karmelből.“[1]) Ama igénytelen külsejű koporsó jelzi, hogy elesett koronánk, hogy meghalt Lukácsi Kristóf! Az ajkak, — melyek áldást mondtak az árvákra, melyek a meggyőződésnek oly klasszikus határozottsággal adtak kifejezést — elnémúltak; a szemek, melyek a nyomorban lévő árvákért könnyeztek, nem sirnak; a szív, mely az árvákért érzett, nem lüktet; a nyilt homlok izmai megmerevűltek!

Jőhetnek évek, évtizedek után századok, városunk felett jó és rossz napok tünhetnek el, de alig lesz városunknak több Lukácsija. Lesz lelkesűltség s határozott jellem, lesz áldozatkészség s önzetlenség, mert a jövőben kételkedni nem szabad; de olyan férfiút, ki fiatal korának meleg meggyőződését az öreg korban is fiatal erélylyel védje mindvégig, ki 73 éves korában is azon önzéstelen és nemes gondolatokkal s eszmékkel szálljon sírjába, melyekkel pályáját kezdte, ki életében megvonjon magától mindent azért, hogy másnak adhasson, ki megtakarított filléreit még életében oda áldozza minden tüntetés nélkül csendesen, olyan férfiút csak ritka századok adhatnak városunknak. Lesz szerénység, — hisz a legelkorcsúltabb idők is mutatnak fel utánzásraméltó jellemeket; de olyan férfiút, ki sohase keresse a fényt, a pompát, a megtiszteltetést, és ha kinálkozik, visszaútasítsa; ki az ambitionalis vágyak tömkelegének ajtajától is irtózzék; ki örök időkre fenmaradó intézetekkel gazdagítja a társadalmat és mégis azt mondja: „Érdemeket felmutatni képes nem vagyok;“ kinek szivét a nagyravágyás, a hírvágy sohase dobogtassa, ki az emberi hiúság tetőire sohase vágyjék, daczára annak, hogy: „Önös az emberi természet és ez ősi tulajdonból hibák és erények egyformán fejlődhetnek;“ olyan férfiút csak a klasszikus kor, a társadalom aranykora mutathat fel.

És tisztelt gyülekezet! ily kiemelkedett jellem volt nagy halottunk. Elköltözött nagy szellem! most már nem sértjük szerénységedet, szerénységedben nem hajtod meg ősz fejedet, midőn azt mondjuk, hogy egy tudat vezérelt:

---

[1]) Jerem. 48 r. 33 v.

„Használni az emberiségnek, mennyit csak lehet, és a tudománynak élni;“ nem sértünk meg, midőn azt mondjuk a látnokkal: „Elvitték Libánon hegyéről büszkeségünket.“ Letünt láthatárunkról a nap a nélkül, hogy reményünk maradt volna a hajnalpírt feltünésekor keleten üdvözölhetni! Ki mondja most, hogy nincsen okunk sirni, nincsen okunk gyászolni? Israel fiai Mózest Moáb mezőségein 30 napig siratták;[1]) így siratunk mi is téged, mert veled letünt vezércsillagunk, mely mint a keleti bölcseket vágyaink Bethlehemébe vezessen. De milyen volt tisztelt gyülekezet! halála annak, kinek élete a miénk volt? Közelgő halálának tudatával birt, és ekkor sem gondolt senkire másra, csak egyházára s az árvákra. Mózes 5-ik könyvében fel van jegyezve, hogy midőn Mózes halálához közelgett, így szólott népéhez: „120 éves vagyok, nem járhatok többé ki és be, minthogy az Ur is megmondta nekem, nem mész át a Jordánon.“[2]) Nem így szólott-e hozzánk is a boldogult? Nem irtózott megválni az élettől, melyben küzdenie kellett; nyugodtan aláirta végakaratát s negyvenezer forintot meghaladó vagyonát egyházának és az árváknak hagyományozta, hisz ezek voltak eszményitett czéljai. Oh t. gyülekezet! mindenünket fedi ama koporsó, melyen nem ragyognak arany szegek, nem ősi czimerek, nem tiára, nem érdemjel; mert a milyen szerény ama koporsó, olyan szerény volt a halott, kit takar. „De a ki annyit élt, azt a sír el nem temeti, sírját a hála szent kezekkel öleli, emléke oltva van a földbe, melyen élt; az idő és a világ bevégzik a művet, melyet végéhez jutni sors és élet nem engedett.“[3])

És most t. gyülekezet! mi, kik idáig kisértük kedves halottunk koporsóját, főegyházunkban ravatalra helyeztük, emlékezzünk meg róla, hisz örök emlék illeti azt, kinek, míg élt, mindig emlékében voltunk s a halál fájdalmai között sem feledkezett meg rólunk.

Nem szükség — úgy hiszem — életének részletes rajzát adni, hisz élete nyilt könyv volt mindnyájunk előtt.

---

[1]) Mózes V. könyv. 34 r. 8 v.

[2]) Mózes V. könyv. 31. 2.

[3]) »Ember élete.« Vörösmarti Mihály.

Életének főbb mozzanatai eléggé fogják igazolni, hogy úgy élt, mint ki jól akart meghalni! Az elhunyt századunk első éveiben 1804. született márczius 30-án Bethlemben (Szolnok-Doboka) örmény kath. szülőktől. A gymnasialis és bölcsészeti tanulmányoknak kitünő eredménynyel lett bevégzése után a hittani tudományokat a bécsi egyetemen végezte és 1827. deczember 8-án ugyancsak Bécsben örmény kath. áldozárrá szenteltetett. És épen ez idő tájban jelenvén meg Horváth Istvánnak hazafias felszólitása, — mely az örmény irókból a magyar nemzetről szóló helyeknek magyar nyelvre leendő leforditását sürgette, — mint fiatal pap lelkesedéssel új hazája iránt tartozó kötelesség-érzettel fogott munkához; utazott, kutatott s különösen a velenczei örmény kolostor könyvtárában találta meg a szükséges adatokat és utmutatásokat. „Ki leszen — mondá a nagy történettudós — az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közül, ki könnyebb használhatás végett leforditja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket.“[1]) És nagy halottunk, a hazáját hőn szerető örmény pap megadta nemsokára a felhivás után a választ: adatgyüjteményét magyar forditásban közölte is a magyar történet tekintélyes képviselőjével.

Kortársai, kik őt mint szamosújvári örm. kath. segédlelkészt ismerték, sokat beszéltek emberi erőt meghaladó munkásságáról: egész éjjeleket dolgozott, nyelveket tanult, hogy ezek tanulmányaiban segédeszközei legyenek. Már fiatal korában teljesen birta a magyar, latin, görög, örmény, franczia, olasz, angol, német s román nyelveket.

Az 1837. év azonban új működési kört jelölt ki számára. Ez évben ugyanis kegyes főpásztori intézkedés következtében Szamosújvárról Károlyfehérvárra helyeztetett át papnöveldei tanárnak, hol több kitüntetés- és elismerésben részesült; nemsokára szentszéki ülnök, könyvtárnok és később (1853) gymnasiumi igazgató lett.

És midőn Szamosújvártt néhai Gajzágó Kristóf esperesplebános halálával a szamosújvári örm. kath. plebánosi állás megüresedett, a hivek egyhangúlag kedves halottunkat ohajták plebánosuknak: Szamosújvár szab. kir. város közönsége, mint kegyúr, egyhangúlag plebánosnak választá s az erdélyi egyházmegye akkori felejthetlen emlékű főpásztora, Haynald Lajos ki is nevezte esperesplebánosnak.

---

[2]) Tud. Gyüjt. XIX évi VII. füzet.

Plebánosi állásában munkássága, szorgalma, daczára korának, nem lankadt; éjjeleit most is nappalokká változtatta, csakhogy megfelelhessen kötelmeinek és tanulmányait folytathassa.

Kutató szelleme halmozott teendői daczára sem fáradt ki és már 1859. évben fáradságos kutatásainak eredményeül kiadta: „Historia Armenorum Transsilvaniae a primordiis gentis usque nostram memoriam. Viennae 1859“ czimű művét, melyben a magyarhoni örmények történelmét latin nyelven irta le és 1867. évben „Adalékok az erdélyi örmények történetéhez. Kolozsvár 1867“ czimű munkáját. És jó lelke, eme szellemi munkásságának diját, mindkét művének jövedelmét a Szamosújvártt alapitandó árvaház alapjára ajánlotta fel, melyet megtakaritott filléreivel, kényelmének megvonásával, 1860. évben alapitott.

A rongyokba burkolt éhező árvákat akarta összegyüjteni és nevelés s oktatás által az egyház és haza hasznos polgáraivá tenni; örömmel gyakorolt irgalmasságot azokkal, kik arra érdemesek, mert mint Tobiás mondá fiának: „A mint lehet, úgy légy irgalmas; ha sokad leszen, böven adj; ha kevesed leszen, igyekezzél keveset és örömest adni, mert jó jutalmat gyüjtesz magadnak a szükség napjára.“[1] „Könyörült a szegényeken, segitette őket, hogy részesüljön Istennek áldásaiban.“[2]

Önzetlen jótékonyságával, kimerithetlen áldozatkészségével karöltve járt irodalmi munkássága. 1870-ben „A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvártt 1870,“ czimű közérdekű

---

[1] Tobiás könyve 4 r. 8—9 v.

[2] Compatissez aux pauvres, soulagez les pauvres, et vous participerez aux benedictions que Jesus a domnèes à la pauvreté. Bossuet »Extraits de divérs sermons« Amour de la pauvreté.

művét adta ki, mely általános elismerésben részesült, és a mely hazafiúi lelkületének, hazájához való hű ragaszkodásának igazi tanúja volt. Kutatásaival, szellemi munkáival akarta meghálálni magyar testvéreinknek azon szivességet, melylyel mi örmények az új hazában fogadtattunk, lelke melegével csüggött e hazá boldogságán és virágzásán. Egyetlen óhaja e haza szebb jövője volt, melynek szomorú napjai tanúi voltak hazaszeretetének, alkotmányos érzületének. Tanúi városunk évkönyvei azon korból, melyben a gondolatnak is megvolt a maga czenzurája, melyben Damocleskard volt a jutalma annak, ki az elnyomott szót börtönéből kiszabaditani megkisérlette. „Kezeskedik arról multunk és jelenünk — mondá egyik művében egész nyiltsággal — hogy mi örmények érzéketlenek, hálátlanok nem voltunk az új haza iránt a tőle vett jótéteményekért; legbensőbb, legőszintébb részvéttel csüngtünk sorsán, sohajtoztunk vele balsorsában.“

A megboldogult az 1874. évben életének 70-ik évét tölté be és Szamosújvár szab. kir. város képviselőtestülete ez év június havában tartott gyűlésében a város nagy nevű jótevőjének érdemeit jegyzőkönyvileg megörökitette; az erről szóló jegyzőkönyvi kivonatot küldöttség által kézbesittette, egyszersmind arczképét olajfestményben elkészittetni határozta.

Az 1875. év márczius 30-ik napja pedig épen nagy halottunk születésnapja volt. Szamosújvár képviselőtestülete e napot a város ünnepévé tette: midőn az elkészitett arczképet ünnepélyesen leleplezte. A városi képviselőtestület, a tiszti-, tanári- és tanitói kar megjelentek a plebániális lakban, hogy az érdemekben megőszült egyházi férfiú előtt hálájuknak és elismerésüknek kifejezést adjanak... Midőn a szónok hiven ecsetelte multját s rámutatott az érdemekre, Lukácsi lesütötte fejét és szerénységében így szólott: „E kitüntetést nem érdemeimnek tulajdonitom, hanem a város azon óhajának, melylyel a jövő nemzedéket buzdítani kivánta. Hazámnak, egyházamnak városomnak szolgálni óhajtottam; mindezt azonban érdeműl nem számitom: ez kötelesség.“

Tisztelt gyülekezet! A férfiú, kinek multja ennyi érdemeket tudott felmutatni, ki mint sas magasra emelkedett érdemei által, ki zajtalanul, de áldásosan működött — és müködése örök időkre hirdeti nemes és fenkölt gondolkozását; ki bátran elmondhatta magáról: „Kezeskedik multam, szerény helyzetem, hogy sohasem vezettek magán-érdekek;“ ki nem emelt magának magas palotát, hogy az arany betűkkel jelezze nevét; ki egyszerű lakának még egyszerűbb szobáit nem díszitette csillárokkal; mert az ő ékességei az árvák voltak, ezek elégiték ki jó keble vágyait: — e férfiú mondom itt a ravatalon fekszik intve, hogy példáját kövessük. És most ne fájlalják-e e klasszikus szobor ledölését? ne öltsenek-e gyászt e szent falak, a hol az Ur igéit annyiszor és oly lelkesen hirdette?

Miért épitsek magas csarnokot, irigységet keltő ajtókkal? Miért cseréljem fel szábin völgyét, több gondot igénylő vagyonnal“ mondá egykor Horatius.[1] Igy gondolkodott ő is életében; nem vágyott fényre, pompára és nem hagyta el a Szamosvölgyét, hová őseink letelepedtek, fényesebb állásokért.

Ennél maradandóbb emléket emelt ő, mely ki fogja állani az idők irigységét, az évszázadok viharait. Az utókor tudni fogja emelkedett szellemű honfiának nevét; még az arany betűkkel kirakott név helyét is alig találják majd meg. Jótékonysága lesz azon mausoleum, mely emlékét örökké megőrzi s melyhez áhitattal fognak zarándokolni.

„Szegd meg kenyeredet az éhezőnek — mondá az Ur — és a szegényeket és bujdosókat fogadd házadba; midőn mezitelent látsz, född be őt.“[2]

És a megboldogult így cselekedett! Megosztotta kenyerét az árvákkal, felcserélte a rongyokat ruhával, saját énjéről egészen elfeledkezett, hogy a felebaráti szeretetet egész teljében gyakorolhassa. „Jó harczot harczolt —

---

[1] Cur invidendis postibus ex novo
Sublime ritu moliar atrium?
Cur valle permutem Sabina
Divitias operosiores?
Horatius Carm. III. 1.

[2] Izaias 58. 7.

Szent Pál szerint — a pályafutást elvégezte, a hitet megtartotta és a végezetre eltétetett számára az igazság koronája.“[1]

Most már tisztelt gyülekezet! mi, kik e nagy halott ravatalát körülálljuk, kik eljöttünk utolsó tiszteletünket megadni annak, ki nem vágyott a tiszteletre, — mondjunk lelkünk mélyéből „Isten veled-“et; újuljanak meg lelkeinkben érdemei és tettei; az árvák áldásainak viszhangjai hozzák rezgésbe egész valónkat és akkor megadtuk utolsó tiszteletünket; hisz a szentek szentjének helye elveszté szolgáját: a buzgó lelkü Áront. E szent hajlék magas boltivei, nem viszhangozzák többé ihletett egyházi szolgájának lelkesitő szavait; a szószék gyászol, mert ki tudja lesz-e valaha, ki helyét itt méltóan betöltse, ki a hit és meggyőződés fáklyáját oly kitartással lobogtassa, ki nem magának épitsen, hanem másnak; nem magáért fáradjon, hanem másokért.

Áldott legyen azért emlékezeted örökké kedves halottunk mi közöttünk, kik életedben is áldottuk működésedet: a szeretet művét; mert mint Schiller mondja: „A vihar szétszórhatja porát, de szeretete megmarad.“

Kisérjük el sírjáig, melyben „az ember megpihen fárasztó útja után, hol a remény fel nem veri csendünket és az emlékezet nem kisérti álmainkat“ és őrizzük emlékének Vestatűzét, ne engedjük ezt soha elaludni; mert csak azon nemzedék érdemes nagyjaira, mely nagyjainak emlékét hiven őrzi és a feledéstől megovja.

És te kedves szelleme az elhunytnak! ki elköltöztél oda „hol éjszaka többé nem leszen és nem szorulnak szövétnek világosságra, sem nap világosságra,“[2] ki már békét nyertél a harcz után, nyugalmat fáradozásaidért, örök elismerést tetteidért.

Fogadd bucsúnkat, kik keresni fogunk szükségeinkben és nem találunk; tanácsaidért fogunk esdeni és válaszodat nem halljuk. Csak emléked fog megjelenni: létednek intő árnyéka. Fogadd az összes magyarhoni örményeknek, Szamosújvár szab. kir. város képviselő-testületének, tiszti-, tanári- és tanitói karának, az örmény kath. papság és árváknak bucsúját. Fogadd az erdélyi róm. kath. egyházmegye papságának, mely utolsó tiszteletednél képviselve van — üdvözletét. Fogadd a kolozsvári m. kir. tudomány-egyetem örmény ifjai őszinte elismerésének koszorúját, melyet szeretettel koporsódra helyeztek. Fogadd hiveidnek köszönetét, kiknek 21 évig voltál lelki vezére, kik előtt tűzoszlopként világitottál, ki a dermesztő politikai éghajlat alatt is meleget varázsoltál jó lelkednek tűzével; ki alkotmányos érzületednek tiszta forrásából oltád el azok szomját, kik a szomorú idők pusztaságain vándorolni kényszerültek. Oh fogadd érzeményeinknek hervadhatlan koszorúját, melyet mindnyájan kivétel nélkül koporsódra helyezünk. Áldani fogunk téged, ki örökké élni fogsz, mert az ember cselekedeteiben él. Fogadd végre az én köszönetemet, kit szeretettel utasitottál. Ámen.

---

[1] Timoth. II 4. r. 7—8 v.

[2] Jelenések könyve. 22. r. 5. v.

Emléksorok.

Lefesteni szeretnélek oh nagy férfiú
Ugy, hogy az legyen hű képmása
Kimagasló, nemes alakodnak;
Ámde erre képtelen vagyok...
Csak bár gyenge tollam felsorolni tudná
Sok szép, nemes, magasztos tettedet:
Igaz örömérzet töltené el ezért lelkemet.

Kedves volt előtted a magyar haza, a hol születtél;
Rajongva szeretted örmény fajodat;
Istenfélelemre tanitottad hiveidet;
Sok szép műved nevedet halhatatlanná tette.
Takarékosságod filléreiből épült fel az árvák intézete.
Óhajtom, hogy emlékezeted áldva legyen mindig!
Forró hálával emlitessék nagy és dicső neved!

Kritsa Klára.

A ki mindenkinek mindene volt.

Egy maroknyi por, fölibe irva: „Itt nyugszik..!“ Ez volna Lukácsi? Tévedés!

Hetvenhárom évig nyugodott, mert nem látta senki; s ha elhúnyt, kezdett élni, mozogni, közöttünk járni, kérni, követelni.

Élt, hogy szerényen meghalhasson, s meghalt, hogy büszkén élhessen.

A csodálat szüntelen koporsója előtt áll, hogy lássa a tudomány és erény, a nagyság és jóság versengését sírja dicsősége felett.

A sóvinizmus szégyene s a géniusz mosolya oda tapadtak a márványkőhöz, melyen a hazafiság a nemzetiséggel zavartalanul ölelkezik.

A templom ivei azt hangozzák: pap volt!

Megfakult foliánsai azt susogják: tudós volt!

Az árvák azt rebegik: atyánk volt!

A haza azt mondja: fiam volt!

Siró gyermekei Ararátnak azt kiáltják: testvérünk volt!

Úgy van! Mindenkinek mindene volt.

Ő pedig azt akarta, hogy mindenkinek mindene legyen!

Gyergyó-Szt.-Miklós, okt. 4. 1893. **Görög Joachim.**

Lukácsi szelleméhez.

Aludd álmát egy ős vezérnek!
Nevedről századok beszélnek.

*

A mi csak érczhitből fakad, —
Miénk volt lángoló szavad.
Az ég hitét lelkünkbe vésed,
Övé legkisebb szivverésed.
S mire a hála könynye vár:
Kezeddel sok jót alkotál.
Éltedben mégis legszebb diadal,
Hogy egygyé lett örmény, magyar;
S hogy büszkén áldjuk a napot,
Mely itt szabad hazát adott...

*

Legyen tiéd hát — ennek ára,
E nemzetnek áldó imája!

Fejér Gerő.

Lukácsi Kristóf vezéreszméje.

Oly férfiúról megemlékezni, kit bármely nemzet büszkén nevezne szülöttjének; oly egyházférfiúról irni, kit bármely felekezet méltán iktatna apostolainak soraiba, a legkellemesebb foglalkozások egyike; ép ezért kész örömest teszek derék folyóiratunk t. szerkesztője szives felszólitásának eleget s részint, mert a hála is erre késztet, a mennyiben két évtizeden keresztül Lukácsi volt lelki vezérem s oktatóm, részint, mert egyszersmind kötelességemet vélem teljesiteni, ha Lukácsit, kit a hozzá való viszonyomnál fogva sokaknál jobban ismertem, oly oldalról is bemutatom, mely legalkalmasabb eloszlatni netalán többeknek e nagy férfiúval szemben táplált ferde nézetét.

Nem czélom Lukácsi életviszonyainak s életrajzi adatainak elszámlálásával olvasóimat untatni, hisz azok leirása s bővebb méltánylása azt hiszem ezen kizárólag Lukácsi tiszteletének és emlékének szentelt füzetkében más helyt és mások által sokkal talpraesettebben leend előadva; hanem csakis azon vezéreszméjéről akarok — t. olvasóim engedélyével — egyet mást elmondani, melynek Lukácsi a gondjaira bizott kisded nyáj lelkiismeretes őrizetén kivűl kizárólag élt s bár annak megvalósulását sírja bezárultáig — fájdalom — nem érhette el, nem csüggedett, mert jól tudta, hogy „qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit.“

Lukácsi vezéreszméje egy, nemzete minden egyes tagjának szivét-lelkét mindvégig átható eszme volt s épen ezért bár szerény állásánál fogva, mint egy kisded nyáj pásztora, nem versenyezhetik azon érdemdús miniszterek s derék államtitkárokkal, kiket már eddigelé is a hazafias örménység édes anyjának, e drága hazának adott; de mégis épen nemes czélja eléréseért folytatott önfeláldozó működése őt az örmény egyház halhatatlan apostolává avatja.

Lukácsi vezéreszméjét legjobban megvilágitják egy a hetvenes évek közepén csekélységemmel e tárgyban

folytatott társalgás alkalmával mondott következő szavai: „Ha igaz azon mondás, hogy nyelvében él a nemzet, akkor ép oly kevésbbé vonhatjuk azon állitás valóságát sem kétségbe, hogy egyházának szertartásaiban s lithurgikus nyelvében él minden felekezet. Jól tudta ezt a kereszténység szive, Róma is, s ép ezért nem szűnik meg minden gyermekét, mely édes anyanyelvéhez van szoktatva, saját nyelvén szólitani meg és ezt első sorban a keleti egyházakkal teszi.“

„Az örmény egyházat is — így folytatá — a mult század közepéig saját főpásztorai igazgatták, de ekkor, ne keressük a kicsinyes okokat, mert sine ira et studio szólok s nem az egyházunk hajóját kormányzók elleni személyes gyűlölet adja ajkaimra a szót, — kezdetét vette az erdélyi püspökség részéről azon aknamunka, mely valamint a XVII. században a halhatatlan emlékű franczia államférfiú és bíbornok Richelieu nem türhette, hogy a franczia területen a protestans erődök mintegy államot képezzenek az államban, szintugy nem nézhette egykedvűleg, hogy az egyházmegyéje területén letelepülő s vele egy hitet — habár más szertartások szerint is — valló örménység más egyházfő főpásztori botja, mint az övé alá legyen rendelve. „Először megverem a sereg nélkül levő vezért, a vezér nélkül való sereggel majd könnyen elbánom“ elv alapján a derék Verzereszkul Oxendius örmény püspök halála után, e miatt kezdetben csak a püspökjelölt személye ellen volt az erdélyi püspöki megye intéző köreinek kifogása, később azonban már maga az eszme, az örmény püspökség további fenmaradásának létjoga ellen is, s bekebelezték a kis nyájat oly egyházmegyébe, melynek egyetlen egy a kormányzat élén álló tagja sem bir bár halvány ismeretével azon nyelvnek, melyen örmény hiveik imádják Istent. S miként nevetséges, hogy ne mondjam, a képtelenséggel határos lenne egy hadsereg élére oly hadvezért állitani, ki legnagyobb erőfeszitése daczára sem lenne képes magát nyelvismeret hiánya következtében harczosaival megértetni, ép oly nevetséges és abszurdum egy felekezetet oly egyházmegye testének részévé tenni, mely e felekezet nyelvét nem érti s így a szentségek kiszolgáltatását, szertartásait ellenőrizni sem tudja. Igy állott elő azon eset, mely páratlanul áll a mai napig az egyháztörténelemben, hogy a magyarörmény egyházat püspökségének hallgatag megszüntetésével alárendelték az erdélyi püspökségnek, mely megelégedve az örmény egyház fölött nyert fönhatóságával s időnként tartatni szokott hivatalos látogatásaival, annak belső ügyeibe nem avatkozik, de nyelv ismerete hiányában nem is avatkozhatik s nem igazgathatja azon felekezetet, melynek igazgatására pedig hivatlanul vállalkozott. Egyházhajónk az üdv kikötőjébe bizton csak úgy juthat, ha nem fosztják meg azt továbbra is kormányosától; hanem élére állitunk oly férfiút, ki képes leend külső és belső ügyeinek rendezésére s ha, nevezzük meg nevén a gyermeket, visszaállitjuk az örmény püspökséget.“

Lukácsi azonban nemcsak egy néma philosophus szerepére vállalkozott, hanem vezéreszméjének megvalósitására minden eszközt is igénybe vett. Feliratot intézett Ő Felségéhez, az országgyűlés mindkét házához, sőt nem tekintve hajlott korának gyengeségét s a hosszú út fáradalmait, kevéssel halála előtt 1872-ben még az örök városba, a keresztények akkori közös atyjához, IX. Piushoz is e tárgyban elzarándokolt. Lukácsi ezen római útja a szentszék részéről a legkedvesebb fogadtatásban részesült, mit még ugyanazon év augusztus havában Barnabo Sándor bíbornoknak Lukácsihoz intézett levele is bizonyit, melynek még eddigelé közzé nem tett érdekes szövegét itt adom:

Admodum Reverende Domine!

Armeniorum catholicorum, qui sunt in Transsylvania, petitiones a Te cum Romam advenisses exhibitas, benigne excepit Sanctissimus Dominus Noster; eorumque fidem laudavit, dum medios inter errores, qui undique efferuntur, in catholica fide constantes maneant, et unicum dominici gregis Pastorem supremum agnoscentes, Illi mala sua fidenter enarrent, preces fiducialiter porrigant, ab Eo medelam exspectantes, ad quam propter potentiorem principalitatem, uti ispi etiam aiunt, omnis

Ecclesia semper convenit. Equidem Sanctitas Sua illud semper exoptavit, ut orientales Ecclesiae, ubivis locorum existentes, servatis ritibus suis ab apostolica sede probatis, in veritate et unitate catholica consisterent, quorum eo maiorem curam gerendam duxit, quo maioribus auxiliis indigere noscuntur. Proinde petitiones a Te porrectas, ad hanc S. Congregationem Orientalium Ecclesiarum ritibus praepositam, remisit; ut omnibus accurate inspectis ac mature perpensis eadem Sanctitas Sua illud decernere possit, quod in maius animarum bonum cessurum fore indicabit.

Quae quidem dum Tibi significo Deum exoro, ut Te sanum atque incolumem diutissime servet.

Romae ex Aedibus S. C. de Propaganda Fide, 10. Augusti 1872.

A. D. T. addictissimus
Alex. Card. Barnabo m. pr. Praefectus.
Ludovicus Jacobini m. pr. Secretarius.

Lukácsi önfeláldozó működése daczára sem érhette el azonban vezéreszméje megvalósulását. Élte utolsó éveit tartós betegség bénitotta meg s a mi kezdettől fogva a legfőbb akadályként tünt fel, hiányzott a pénz, a nervus rerum gerendarum. Igy ő, ki miként a smaragd a néphít szerint minden közelében levő tárgynak zöld szint kölcsönöz, éltében minden magyar-örményt szép eszméjének megnyert s szép vagyonát nemes eszméjének megvalósitására hagyta hátra, reánk örményekre bizta eszméjének, mintegy szellemi végrendeletének keresztülvitelét s lelkiismeretes végrehajtását.

Dr. Temesváry János.

A felejthetetlen.

Nagy voltál végig, jelesek legjobbja! Müveltség,
Mély tudomány, akarat, jó szived és a mi még
Osztályodba jutott, — nagygyá tett ritka szerénység;
Tetteid ezt, műveid azt vallják egyaránt . . .
Mindezekért áldott emléked drága hazánkban,
Melynek hive valál, — el nem emészt az idő!

Gopcsa Joachim.

LUKÁCSI,

mint az igazi kultura és humanitas apostola Szamosújvártt.

Mindig méltó a hálás utókor tisztelete-, emléke- és kegyeletére a férfiú, ki lelke egész melegével, szive minden odaadásával hazája és nemzete jólétéért, felvirágoztatásáért és kulturális előhaladásáért működött, ki övéinek született, értök élt, nekik halt meg, ki önmagát s mindenét buzgón áldozatul hozá nemzete és hazája szent oltárára.

A bérczes Erdélyben — csekély kivétellel — alig van város, mely aránylag véve oly sok buzgó, lelkes, Egyházát és hazáját példás odaadással, nemzetét igaz, önzetlen, önfeláldozó rajongással szerető, tisztesen kimagasló férfiút szült és adott volna a honnak, mint Szamosújvár, a magyar-örmények eme kedves Metropolisza. És viszont: megható a tisztelet, ragaszkodás, hála, hódolat és kegyelet, melylyel a minden szépért lelkesedni tudó, hazáját és Egyházát mindenek fölött szerető örmény nemzet nagy férfiai iránt viseltetik.

A ki ismeri Szamosújvárt, e város történetét, a historiai — ha szabad magamat így kifejeznem — fázisokat, melyeken keresztül ment s rohamos kulturális fejlődését, melynek mondhatni naponkint szemtanúi lehetünk: annak lehetetlen megilletődés, a hála és kegyelet különös némével nem adóznia két providencialis férfiú emlékének, kiknek nevei korszakot alkotók e város történetében s ennek lapjain letörölhetetlen betűkkel vannak feljegyezve örök időkre, a hálás utódok méltó büszkeségére. E két gondviselésszerű férfiú: Verzereszkul Oxendius és Lukácsi Kristóf; amaz e város alapkövét tevé le, emez pedig a kultura úttörője, ki ugyanott az igazi tudomány és műveltség szövétnekét gyujtá meg, melynek áldásos világánál százakat kalauzolt a setétség útvesztőjén át, melyből annyiunk számára jutott egy kicsinyke, de áldásosan jóltevő fénysugár, s melynek méltó koronája az az áldozat, melyet Szamosújvár hazafias városa a közelmultban őszinte lelkesedéssel és igazi fejedelmi bőkezűséggel ajánlott föl a kultura érdekében.

Lukácsi, e valóban nagy férfiú emlékének szenteli „Armeniá“-ja jelen füzetét, ennek lelkes, buzgó, szorgalmas szerkesztője: Szongott Kristóf, a kitűnő tanár, a lapjával a magyar-örmény nemzetiség előtt elévülhetetlen érdemeket szerzett tudós armenista, az ernyedetlen szorgalmú, szaporatollú iró. Készséggel engedve szives felszólításának, lelkesen adózom e helyütt én is szülővárosom nagy Lukácsijának, kinek vezetése alatt nyertem magam is nevelésem első alapjait, kinek működése, példája — hálásan ismerem el! — elhatározó befolyással volt egész jövőmre.

Mintha most is ott látnám magam előtt a tanteremben a mélyen öszbevegyült, kedves, szimpatikusan nyájas, galambszelid arczú öreg papot, az ő jóságos szemeivel, ajkain a mindnyájunkat megnyerő, lebilincselő édes mosolyával, ki boldognak érezte magát, ha közénk vegyülhetett, kinek mindnyájunkhoz volt egy-egy nyájas, jóakaró, atyailag dicsérő vagy feddő szava, kit rajongással szerettünk mindnyájan: tanitó és tanitvány egyaránt. Akkor, mint gondtalan gyermek, kezemben a palatáblával, rajta az első „lerajzolt“ a-b-cz ákombákomjai- és karrikaturjaival, a szeretve félt és félve szeretett igazgató-plebánost tiszteltem benne, s most, mint férfiú, hálával és kegyelettel adózom az ő emlékének, kiben nem tudom mit bámuljak-e inkább, vajjon az Egyházát, nemzetét és hazáját lángoló lelkesedéssel és odaadó ügybuzgalommal szerető apostoli lelkületű papot és tudóst, vagy az alapos készültségű irót, a „Magyarok őselei“ mély tudományú szerzőjét, avagy a nagy emberbarátot, az elhagyatottak istápolóját, igazi atyját, ki önmagával mindenét odahagyta nemzetének, ki századokra szóló jótéteményeivel annyi árva keserűen fájó könnyét száritotta föl s annyi éhezőnek nyomorán enyhitett?!..

Legyen örök áldás a nagy Lukácsi emlékén! Szivemből kivánok Szamosújvárnak több hozzá hasonló férfiút. S a hálás utókor őrizze meg lelkesedéssel, igaz kegyelettel az ő emlékét; ápolja odaadással, méltóan a nagy férfiúhoz az ő szellemét, haladjon példásan előre az ő nyomdokain, az általa megjelölt úton, hiven megvalósitva az ő nagy lelkének óhajait — s akkor tornyosúljanak bárminő vészes felhők a magyar-örmény Metropolisz egére: Szamosújvár mindentől megfosztva, saját magára utalva annyi meg nem érdemlett megpróbáltatások közepette is önerejéből lett azzá, a mi; Lukácsi szellemének birtokában, azt ápolva, igaz lelkesedéssel őrizve legdrágább talizmánként, saját erejéből lehet még nagyobb is, diszére hazánknak, becsületére fiainak, a lelkes, igazán hazafias örményeknek! Adja Isten!!..

Nagy-Iklód, 1893. okt. 9.

Oncs József.

Lukácsi Kristóf emlékezete.

Messze láthatáron egy kis felhő támad,
Nő, amint közelget s belőle fény árad:
Már körvonala is látszik a keresztnek,
Melyet napkeletről sasszárnyak repitnek.
Jer, vezess a múltba, dicső Árdziv szárnya!
Emlékezet szárnyán keljünk mi is szárnyra....

* * *

Anyai szeretet és mennyei malaszt
Kis hajlékban ringó bölcső felett viraszt.
Boldog szülő, kinél igy nő fel a gyermek,
Boldog fiú, mint Ez, a ki nagyra termett.
Szent-Gergely példája érlelt benne papot,
S a Gondviseléstől szép küldetést kapott.

Nagy ünnepély készül, hivó harang csendül,
Mechithár-templomban orgonaszó zendül:
Oltár előtt halvány ifjú térden állva
Veszi föl a krizmát szelid homlokára....
S viselte egy öltön át jótékonyságban,
Mint senki a Ritus szent szolgálatában.

Lángelméje igaz gyöngyöket keresve,
Mint a buvár szállt le setét mélységekbe;

Kutatá az ösvényt, a nem ismert útat,
Melyen át a szittyák öshonába juthat...
De az Úr még korán kioltá e lángot,
Mely öskrónikákra vetett fényt, világot.

Örmény püspöki szék! — népünk leghőbb vágya:
Általa lett volna a hit melegágya...
S hazafiság árán? nem kellett pásztorbot,
Mert ez a nemes sziv „a helyén“ dobogott.
Nincs is alávetve Nirvána-törvénynek:
Szelleme tovább él közöttünk, örmények!

* * *

Már bucsut int a sas keresztihordó szárnya,
Szállva a Lukácsi-kápolna tornyára....
Fakoporsóban ott Ő alussza álmát?
Ottan fohászkodnak Hozzá a kis árvák!
Megkondúl a harang, borúljunk le térdre:
„Legyen mindörökké áldott az Emléke!“

Kolozsvár, 1893. október 7.

Merza Gyula.

Lukácsi ravatalánál

a kolozsvári tud.-egyetem. örmény ifjúsága.

Az ifjúság büvös, édes szép korát élve: többed magammal vidáman ültük körül 1876. év egyik őszi nap délutánján, az egyetem polgárai ősi fészke, az Orbán kávéház egyik asztalát.

S a mint így gondtalanul, bohóskodással üznök a perczeket: komolyan sötét arczczal megjelenik asztalunknál kebelbarátunk Szongott Meszrob (a korán elhunyt dr. Szongott M. orvos) orvosnövendék; és kérdésemre: „Mi lelt, mi bajod?“ Elmondá a legszomorúbb hírt; el azt, hogy szülővárosunkat nagy gyász érte. Meghalt Lukácsi! A hír, mint villám a förgetegből, sujtott le mindnyájunkra. A derűt ború váltá fel lelkeinkben; mert hisz nemzetünk egy nagy oszlopa, büszkesége döltét hozta meg a hír és szivünk fájni kezdett, mert elhunyt az a férfi, ki a vallás, a tudomány és humánitás terén annyira kimagaslott.

Vannak pillanatok — mondja Kölcsey, — kivált az ifjúság szép napjaiban, mikor bizonyos érzelmeket, mint szentséget rejtegetünk kebleinkben.“ — S mert míg élt Lukácsi, az ifjúság csodálkozásával, szeretetével adozhattunk neki csupán, ez érzelem szentsége lelkünk rejtekéből, a nagy férfi elhunytával tettre kelt.

A vesztesség felett busongó társak előtt inditványoztam, hogy a nagy halott koporsójára az egyetem örmény ifjúsága tegye le babérkoszorúját és temetésén képviseltesse magát a szeretet, hála és emlékezet kifejezéseül.

Az inditványt tett követte és a temetésre: Ábrahám Zachár, Kápdebó Ferencz és Bárány János személyében a küldöttség megválasztatott; a szép babérkoszorú pedig a gyászhír hozója és a magam közreműködésével, mindnyájunk, az örmény ifjak filléreiből, elkészült. A szalag egyik szárnyán ez állott: a kolozsvári tud.-egyetem. örm. ifjúsága 1876. október 25; a másikon: „Lukácsi Kristófnak.“

Másnap Szamosújvárra megérkezvén Placsintár Dávid polgármester urnál tisztelegtünk, elmondván jövetelünk czélját és tolmácsoltuk otthon maradt társaink részvétét.

Innen a halottas házhoz menve a koszorút Kábdebó barátom helyezte a nagy halott koporsójára e szavak kiséretében: „A kolozsvári tud.-egyetem örmény ifjúsága a szeretet, hála és emlékezet adóját hozta meg Te neked nagy halott. Nem! Ő nem halt meg, tetteiben örökkön élni fog.“

Ugy van! Lukácsi nem, nem halt meg! szelleme itt van közöttünk, s mint tűzoszlop világolja be utainkat. Buzdit, s mi őt dicső tetteiben követve, neve élni fog, míglen csak egy árva lesz itt e földön.

Ábrahám Zachár.

A halhatatlannak ünnepe.

Kezdettől fogva a világ népei arra törekedtek, hogy nevöket az utókor elévülhetlen dicsfényével koríthessék; ezért találunk már Szennár mezején oly titáni erővel küzdő épitészeket, kiknek szándékuk nem kevesebb volt, mint műveik által az égbe hatolni; honszerető Codrusokat és Regulusokat, kik önmagukról mintegy megfeledkezve életöket áldozatúl adák hazájoknak, eszményöknek, csakhogy nevük a feledékenység homályát átsugározván, mindig hervadhatlanul éljenek.

Mások kedveseik emlékét kivánták örök időkre megőrizni; azért hinték meg myrhával, kenték be balzsammal, helyezték el légmentesen kőkoporsókba halottjaikat; azért ékesitették fel a halhatatlanságot érdemlő egyének sirjait csodaszerű műremekekkel, az elhamvasztott részeket arany vedrekbe gyüjték, a tudósok, hóditók emlékét pedig hatalmas érczoszlopokkal, városok neveivel örökitették meg. De mindezen utólérhetlenségre önző dicsvágy ösztönzé őket; mert hiányzott az őskorban az érzék a magasztos iránt, mely a jeles tulajdonokat örök becsüvé tehette volna.

A halhatatlanság eredeti képét a kereszténység szerzője mutatá be az emberiségnek, midőn körüljárván folyton jót mívelt, sőt halálával is megdicsőité az embert. E nyomon haladni, a legnemesebb vállalat. Mit is tehet becsesebbet, maradandóbbat az ember, mintha hervadhatlanná teszi emlékét annak, ki magasztos erényei által hivatva van — mint világitó oszlop mindig fényeskedni.

E hálás tisztelet indit arra, hogy a halhatatlan Lukácsi emlékét örökre fentartsuk, hogy a kegyelet és elismerés példája, másokat is jó tettekre, magasztos munkásságra lelkesitsen: rendezzünk a halhatatlannak évenként Szamosújvártt tartandó ünnepet, melyre az erdélyi 4 örmény plebánia lelkészkedő papsága meghivandó. Tartassék egy ünnepélyes requiem, az összes papság segédlete mellett s azután emlékbeszéd. A költségek fedezésére szerveztessék „Lukácsi-féle alap“. E napon történjék az alapitványosok felvétele a fiú- és leányárvaházba, tanulói ösztöndijak kiosztása; szóval egy-egy nevezetes emlék felállitása, megőrökitése.

Én pedig őszinte hódolatom jeléül a jótékony szivnek, a fenkölt szellemű lelkésznek mostani requiemére ide zárom az első fohászt a kegyes Istenhez:

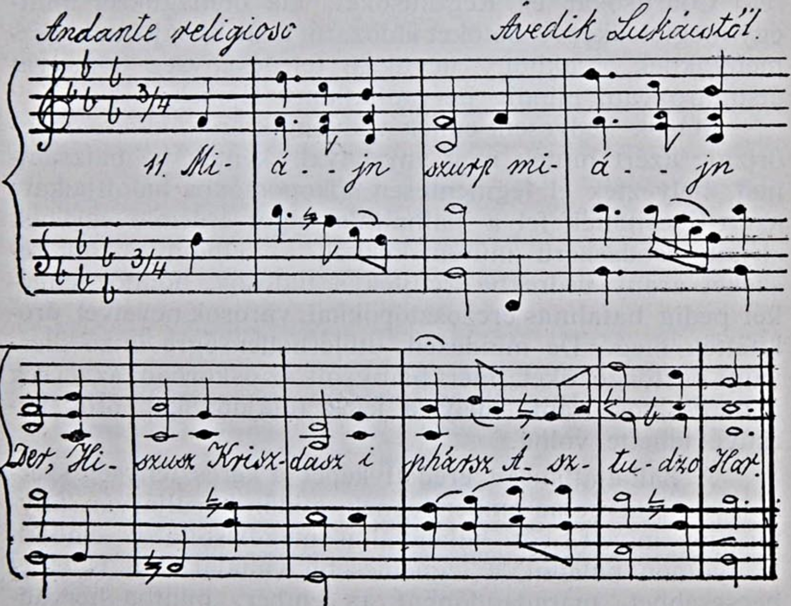
Andante religioso
Ávedik Lukácstól.
11. Mi- á - - jn szurp mi- á - - jn
Der, Hi- szusz Krisz- dasz i phársz Á- sz- tu- dzo Har.

Ávedik Lukács.

Erzsébetváros, 1893. okt. 10.

* * *

Epitaphium.

Nagygyá lenni dicsö; de csak ugy, ha valódi a nagyság:
Értelmeddel a sziv, szellemi frigyre ha lép...
Szivvel volt-e magasabb, kérded, hát a mi Lukácsink?
Nincs, ki megoldhatná, — szelleme, jelleme nagy!

Simay János.

* * *

Az árvaházat alapitó Lukácsi.

1876. október 24-dikét felejthetlen gyásznapnak tekinti az erdélyi örmény szertartású egyház, mert e napon hunyt el szolgáinak nagy bölcse, legnagyobb tudós férfia Lukácsi Kristóf. E napon szünt meg dobogni a szív, mely egyháza érdekében csak örmény érzelmektől áradozott. E napon csukódtak be a szemek, melyek egyházának mostoha helyzetét szemlélve, ennek jövőjére vonatkozó aggodalmak miatt keserű könnyeket hullattak. E napon csüngtek alá tétlenül a karok, melyek egyháza jogos érdekeit messze kiható tudományossággal és rendithetlen bátorsággal védelmezték.

Habár nemes törekvése minden irányban nem hozhatta meg a kivánt sikert, neve még is örökre fenmarad s emlékét nemzete fiai a hálaérzet soha el nem hervadozó koszorújával ékitik fel mindenha. Különben is ércznél maradandóbb oszlop hirdeti s magasztalja boldogultnak fenkölt érzelmeit, ember-baráti gondolkodását és bőkezű jótékonyságát; mert az általa Szamosújvártt alapitott árvaintézet nemzete árváiból a társadalomnak hasznos polgárokat nevel.

Csik-Szépviz, 1893. okt. 14.

Fáraó Simon.

* * *

Életrajzi vázlat.

Lukácsi Kristóf, ez a jeles egyházi férfi, kitünő történetbuvár és ragyogó tollú iró 1804-ben márczius 30-kán Szolnok-Dobokamegye Bethlen nevű helységében született. Középtanodai és bölcsészeti tanulmányait Szamosújvártt és Gyulafehérvártt, a theologiát pedig a bécsi egyetemen végezte. 1826-ban Bécsben örmény ritus szerint pappá szenteltetett fel, mely időtől fogva 1837-ig Szamosújvártt, mint segédlelkész (cooperator) működött.

1837-től 1853-ig a gyulafehérvári püspöki papnöveldében tanár, — 1853-tól 1856-ig Gyulafehérvártt gymn. igazgató-tanár volt. 1856-ban szamosújvári plebánossá és egyszersmind kerületi esperessé neveztetett ki, mely minőségben „papi buzgalommal“ szolgált. — Boldogult azonban nemcsak az egyháznak tett buzgó szolgálatot, hanem kitünően szolgálta a hazát, melynek egyik hű fia — és megbecsülhetlen szolgálatot tett városunknak, melynek legnagyobb jótevője volt. Lássuk őtet ezen különböző műkörben.

Lukácsi, mint pap jól tudta azt, hogy „csak a vallásos ember lehet jó polgár“ (Eötvös); azon tapasztalás pedig, melyet a lelkipásztorság terén szerzett, arra a meggyőződésre juttatá, hogy örmény ajkú hiveinél a közmondássá vált vallásosság a ritussal van összeforrva; azért nemes törekvéseinek egyik irányát képezte az örmény püspökség visszaállitása. Sokat tett, még többet irt e tárgyban; sőt hajlott kora daczára, nem riadva vissza a hosszú út fáradalmaitól, az erdélyi négy örmény kath. község által kiállított és aláirt megbizólevéllel elment Rómába is, hol Ő Szentségénél külön kihallgatásban részesült. . . . De áhitatos törekvésében meggátolta őtet a kérlelhetlen halál és még a Nebo hegyére sem mehetett fel, hogy bár onnan láthassa az igéret földét.

A megpróbáltatás napjaiban, mint alkotmányos érzelmű hazafihoz illett, azok táborához csatlakozott, kik a passiv ellentállás terére léptek és a fájdalom néma könnyeit hullatva a haza elhagyott sorsa felett, — nem csüggedt el, hanem remélt és várt „egy jóbb kort.“ És a beállott „jóbb kor“, melyet „száz-ezrek“ epedezve vártak, az ő kebelében is az öröm kiapadhatlan forrását fakasztotta, midőn látta, hogy „Magyarország visszanyert államjogi önállóságánál fogva ismét belépett az európai tényező nemzetek sorába.“

Szabad ideje alatt nagy előszeretettel olvasgatta a latin klasszikusokat, melyekből oly latinságot sajátitott el, hogy ritkította párját; állításomat igazolja a „Historia armenorum Transsilvaniae“ czimű tacitusi tömöttséggel irott páratlan munkája. „Örményország térképe és történelme az ókorban — mondja nagynevű Lukácsink — képezvén ifjúkori tanulmányaim főtárgyát, tanulmányoznom kellett az Ármenia tőszomszédságában virágzott és elenyészett világbirodalmaknak és egyéb, az örményekkel érintkezésbe jött ázsiai népeknek történeteit.“ És a magyar fajú népekre vonatkozó történeti adatokat, melyekre nyomozásaiban akadt, kiváló gonddal gyüjtögette. Kutatásaiban nélkülözhetlen segédkezet nyujtott Lukácsinak bő nyelvismerete; kilencz nyelvet (magyar, örmény, német, román, olasz, franczia, angol, latin és görög) birt irásban és majdnem mindegyiket szóban is, melyek segítségével az idegen nyelven megjelent becses forrásokból is meríthetett. „Ki lészen — kérdi Horváth István a „Tud. gyüjtemény“ 19. évi VII. füzetében — az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közűl, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket.“ És az örmény, ki „új hazájáról“ gondoskodott: Lukácsi volt. Ő nemcsak lefordította a „magyar népeket tárgyazó helyeket“, hanem adatait fel is dolgozta és „A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvár 1870“ czím alatt olyan munkát irt és adott ki saját költségén, milyennek megirására eddig senki sem vállalkozott és a mely mű iránt a magyar tudományos akadémia 1851-ben „méltató elismerését“ jegyzőkönyvi kivonatban nyilvánította . . . Irodalmi munkásságának terményei még: „Adalékok az erdélyi örmények történetéhez,“ „Világositó sz. Gergely élete,“ Örmény-magyar-latin szótár (kéziratban) s a t. Szóval Lukácsi az irodalom terén is — melyen nem megvetendő helyet foglalt el — becsületére volt Szamosújvárnak és az örmény ajkú magyar testvéreknek!

Mint magán ember igen takarékosan élt, hogy félretehessen egy-két fillért azok számára, kiket édes Üdvözitőnk leginkább ajánlott szeretetünkbe: az árvák számára. Emberbaráti érzelemmel telt és ellenállhatlanúl dobogó keblének sugalatát követve, még 1861-ben hozzákezdett legnemesebb szándéka valósításához, midőn 4000 forinttal megvetette alapját egy, Szamosújvártt felállítandó fiú-árvaintézetnek. A szép példa követőkre talált; mert valamint egyesek, úgy egész községek nem megvetendő öszveggel járultak ezen szent czélra szánt alaptőke gyarapitásához — és így a kedvező eredményre támaszkodva ezen legszükségesebb intézmény még a kezdeményezés évében életbe léphetett. A nemes kebel azonban itt még nem akart megállapodni; hanem dúsan kamatózó intézménye számára 4000 frton egy csinos, a czélnak megfelelő épületet is vásárolt. Kedvencz intézményéről — habár életében ez képezte gondos figyelmének kiváló tárgyát — még a végső perczekben sem felejtkezett meg és utoljára még adott az árvaintézetnek 4000 frtot. De mit mondok, utóljára? Nem! mert „amor etiam post funera vivit;“ mert, ha egy másik nemes szándéklata csendes kimulásától számitandó 10 év alatt a valósulás stádiumába nem lép, akkor — végakarata szerint — hagyatékának fele szintén az intézet, melynek gondozása és ápolása a vezető kéz eltávozása után is hű kezekre van bízva, — alaptőkéjéhez fog csatoltatni. És így ezen jótékony intézet, mely már annyi árvának adott menhelyt, ápolást és oktatást, kik hálás szemmel tekintenek fel naponként a magasságba legnagyobb jótevőjökhez, — az intéző választmány tapintatos vezetése mellett a legkecsegtetőbb jövőnek néz elébe.

Gymnasiumunknak boldogult volt első igazgatója, mely tisztet 15 éven át díjtalanul teljesítette. Egyszóval Lukácsi egyike volt azon legjobbaknak, kik városunk anyagi és szellemi felvirágzását sziveiken hordozzák; ott küzdött a felvilágosultság szellemétől áthatott azon egyének sorában, kik szilárdul meg voltak győződve, hogy Szamosújvártt egy gymnasium felállítása és fentartása kulturai szükséglet. Ott volt középtanodánk alapkövének lerakásánál is . . . és a kezdet nehézségei elhárításakor nélkülözhetlen segédkezet nyujtott. Tanár-tanácskozmányunkat az elnöki székből utoljára az 1876/7. tanév szept. 7-én vezette; azután többé nem léphette át a kór miatt, mely ágyhoz szegezte, tanodánk küszöbét. Az ékesen szóló ajkak elnémultak és eszmedús szavait tanodánk termei többé nem hangozzák vissza. A szemek, melyek gyakran és annyira gyönyörködtek áldott intézményében — örökre becsukódtak. 1876. okt. 24-kén (kedd) mult ki csendesen ezen árnyékvilágból és a kesergő halál-csengetyűvel (lélekharang) egyszerre a nagy (öreg) harang búteli kongása több mint $^3/_4$ óráig jelezte a mély gyászt, mely városunkat érte. . . . Ezen eseményszerű alkalomból okt. 26-án városi rendkivüli közgyűlés tartatott, melynek főbb határozatai ezek: a városi képviselet, papok, tanárok és tanitók 8 napig gyászfátyolt fognak viselni és miután városunk, elhunyt legjelesebb polgárának érdemeit a hála és kegyelet művei által intő például és buzditásul emlékezetben akarja fentartani, az elkészitendő emlékszobor költségeinek fedezésére 1000 forintot szavazott meg . . . . A bús környezet pedig hálából a hűség- és sikeres munkáért, a hasznos- és nemesért, mit egy hosszú életen át művelt — több koszorúval ékesítette koporsóját. Az elsőt a város tette ezen jelmondattal: Az érdemnek. A második a gymnasiumé volt, melynek lecsüngő szalagjairól a könnyes szem e szavakat olvashatá: A tanügy apostolának — a középtanoda tanárai; a harmadikat a népiskola tanitói tették a koporsóra: a negyediket országgyűlési derék képviselőink: Lukács Béla és dr. Molnár Antal úrak küldötték Budapestről; az ötödiket a tanitónők keze kötötte; a hatodikat a kolozsvári tud.-egyetem örmény ajkú polgárai készittették, melyet egy három tagú bizottság hozott magával.

A szamosujvári orm. kath. gymnasium.

A kiadott gyászjelentés így szól: „A szamosújvári örmény szertartású kath. papság a maga és az összes erdély-egyházmegyei örmény katholikus paptársak nevében mély fájdalommal tudatja Lukácsi Kristóf szamosújvári örmény szertartású plebános, belső-szolnokmegyei főesperes, az örmény katholikus gymnasium-, nép-, leányiskola- és az általa alapított „Szent-Gergely-árvaintézet“ igazgatója- és városi képviselőnek 1876. október hó 24-én esti 10$^{1}/_{2}$ órakor, életének 73-dik, áldozárságának 49-dik évében, a haldoklók szentségének példás felvétele után, tüdőlob következtében történt elhunytát. A boldogultban a kath. egyház egy vallásos, szelid lelkű, felemelkedett szellemű papját, az örmény kath. papság diszét, a város tevékeny jó polgárát, hivei a gondos lelkipásztort, a tudomány és hazai történet-irodalom nagymíveltségű és lankadatlan szorgalmú bajnokát, a haza a megpróbáltatás napjaiban is mindig tántorithatlanul hű fiát, az árvák és szegények, — kiknek boldogítása vala munkás életének végakaratában is nyilvánított legfőbb törekvése — jótevőjüket és gyámolukat veszték el. Igy futá meg a dicsőült egyszerűségben, zajtalanul földi pályáját, fényt árasztva életében, fényt lehelve végperczében. Igy párositá a tudományt a míveltséggel, a míveltséget vallásossággal; s igy erősité meg halálában, mit taníta életében, hogy a keresztényi jámborság a jóságban és jó cselekedetekben nyilvánul. Azért volt áldott élete; — legyen áldott emléke!“ Az elhunytnak földi részeit 1876. okt. 27-én d. e. 10 órakor kisértük az örök nyugalom helyére.

A temetést, melyhez hasonlót városunk falai nem láttak, dr. Éltes Károly kanonok, az erd. róm. kath. igazgatótanács előadója és az „Erdély-egyházmegyei-értesitő“ főszerkesztője, ki Kolozsvárról csakis a temetésre jött fel Szamosújvárra, ki ezen tettével nemcsak a várost, hanem az örmény papságot és gymnásiumunkat is megtisztelte, a mondott lap 20. számában (Gyulafehérvár okt. 31. 1876) így irja le: „A gyászünnepély méltó volt Szamosújvár városához. A plebániai lak kivül-belől fekete posztóval volt bevonva, födeléről, valamint más házakról is gyász lobogó lengett. A kereskedők nagy része boltját bezárta. A városi tanács és a papság nagy részvéttel gondoskodott az elhunytnak tisztességes eltakaritásáról.

Koporsóját sok szép koszorú diszitette. A harangok már elhunyta éijelén meghuzattak s a rá következő napokon többször hirdették a város gyászát. A szertartásra a testületek és a város népsége roppant tömegekben jelentek meg. Ott láttuk a tanácsot, a járásbiróságot, a szamosújvári gör. kath. káptalant, a szentferenczrendi atyákat, az elemi és leányiskolát, a gymnasiumot, melynek igazgatója volt, az általa alapitott Szent-Gergely-árvaháznak növendékeit — mely tanintézetek fekete lobogót hordoztak. A tűzoltók a menetben szép sorfalat képeztek. A dalárda gyász-dalt énekelt. A háznál örmény szertartás szerint elvégzett halotti zsolosma után a gyászmenet a szép nagy templomba vonult, hol nt. Kopár Simon úr, ki a temetést végezte, assistentiás gyászmisét tartott, a többi helybeli papok kis misét mondottak. Ezek végeztével t. Bárány Lukács gymn. tanár érzésteljes gyászbeszédet mondott megemlékezvén az elhunytnak 49 évi papi pályáján szerzett érdemeiről, nagy tudományáról, egyháziasságáról, hazafiságáról, jótéteményeiről és népe iránti szeretetéről, mely minden tényének indoka volt. A szép szónoklat után a tetem a pleb. templom sírboltjába*) tétetett örök nyugalomra. A kolozsvári egyetem örm. ifjúsága s mások is a vidékről, részvétöket nyilvánitották a boldogult elhunyta fölött. A latin szertartásu papságból a temetésen t. Száva Antal kolozsvári segédlelkészszel ketten voltunk jelen.“ . . .

Az örök nyugalom helyére kisértük azt, ki folytonos tevékenység és hasznos munkásságban töltött élte lefolyása alatt a nyugalmat csak nevéről ismerte. Eltávozott közölünk, . . . de maradandó nyomot hagyott hátra! Ezen kivánság: „Az örök világosság fényeskedjék neki“ képezte utolsó „Isten hozzád“-unkat! Világosságot kivántunk neki, mert világosságot terjesztett ő maga is közöttünk, midőn föllebbentette a multak homályos fátyolát, hogy az ősökhöz méltó unokák világosan láthassák az elődök kiemelkedett alakjait, kik forrón szerették e hazát és a dicső magyar nemzetet; kik a magyar nemzet minden küzdelmében részt vettek és minden jogos törekvést támogattak; kik soha sem rajongtak különködő czélért, hanem mindig — békében úgy, mint a harczmezőn — a haza jól felfogott érdekeit szolgálták és ha a „salus reipublicae“ úgy kivánta, filléreiket is szivesen oda tették a haza oltárára.

---

*) A kegyelet az eltemetett hamvakat márványba vésett következő sirfelirattal jelölte: »Hic requiescit R. D. Christophorus Lukácsi Archid. Distr. Szolnok-Interioris, Parochus arm. ritus Szamosújváriensis. Director gymn. et s. sedis consistorialis Assessor. Natus 1804, 30-a Martii, denatus 1876. 24-a octobr. aetatis suae 73, sacerdotii 49. Decus, columen et benefactorem lugent omnes Armeni transilvani.« — Később 1889-ben földi maradványai innen kivétettek és nagy tisztelettel az árvaintézet újonnan épült kápolnájába temettettek el.

És a míg én ezen legilletékesebb helyen dicsőült emlékének e nehány sort szentelem; ő az örök nyugalom helyén fehér deszka koporsóban nyugszik. Fehér deszka koporsóban? Igen! Mert ez volt meghagyása annak, ki éltében sem kereste sem a dicsőséget, sem a fényt, sem a jutalmat! „Az igaz bajnok jutalma tetteinek halhatatlansága.“ (Kisfaludi.)

Dicsőült lélek! ki fénylő oszlopunk és büszkeségünk valál, ki nemes törekvéseid gyümölcseit még éltedben éldelted, kire — míg vert szived — igazán reád illettek a költő ezen szavai:

Épit, munkál, gyüjt, koczkáz életével
S a közjóért áldozza napjait. . . .

most megnyugodva alszol a tisztelet ölén, kidöltél és más vándor lépett üres nyomodba. . .

Szongott Kristóf.

Az árvák atyja.

Letünt?... Oh nem! Hisz az Ő emléke még él;
Uj csillag gyanánt az a multakról regél.
Kit megbámul az ifjú és tisztel az agg,
Áldólag szól róla a gyermekies ajk.
Csendben ül, de üzik komoly gondolatok:
Imára nyilnak meg a főpapi ajkok.
Kereszt áll előtte és rajt' a Szeretet,
Reményt sugározva és hintve életet.
Innét tanulja meg, — az élet könyve ez:
Segitni az árván, a kikért epedez.
Teremt, s a mit létrehoz, Őt dicsőiti;
Oltárának szolgáját csak ez lelkesiti.
Feláldozza magát; türve küzd és szenved,

A főpapnak ez ád angyalias lelket.
Zengő dal szivének: árváknak imája;
Árva gyermekeknek buzgó zsolosmája.
Rég letünt életed; de sirnak parlagán
Virraszt a kegyelet, az örök éjszakán.
Áll a diszes csarkok[1]): nagy nevének jele;
Közöttünk él ma is a főpap szelleme.
A szellem él!.... s annak, ki búsan könyezik,
Titkon törli meg Ő, bánattelt szemeit.
Jönnek im' sirodhoz az árva gyermekek:
Atyjukért Istenhez imával esdenek.

Esztegár Gergely.

Az árvaintézet történetéből.

A nagynevű Lukácsi Kristóf által alapitott „Világosító Szent-Gergely-árvaház“-ról akarunk pár szóval megemlékezni; mert illő, hogy midőn emlékét tiszteljük, alkotásáról se feledkezzünk meg, mivel ép ez által lett az utódok hálájára és tiszteletére leginkább méltóvá.

Mindenkit megindit ugyan a nyomor szemlélése s iparkodik is azon segiteni, ha az reá nézve a kényelem feláldozásával nem jár; de mások nyomorának enyhitését saját kényelmének elébe helyezni, csak egyes melegen érző szivnek a tulajdona.

Ilyen volt a boldog emlékű Lukácsi, ki anyagi és szellemi tehetségét nemzete javára és szolgálatára szentelte. Ő volt az, a ki takarékossággal egymásra rakott filléreit nem saját kényelmére, hanem embertársai nyomorának enyhitésére fordította. Élénk részvéttel szemlélte az elhagyatottaknak szomorú helyzetét, szive megindult az árvák elhagyatottságán s e körülmény nagy eszme megvalósítására serkenté! Az árváknak pótolni akarta azokat, a kiket elvesztettek, s letörölve könnyeiket, gyámolítva tehetetlenségüket, a hazának derék polgárokat akart belőlük nevelni. „Ily könyörületességre méltó örmény árvákon segiteni — irja a boldogult egyik lelkes felszólításában — életem legfőbb vágya levén, eltökélém magamban egy olyszerű intézetet életbe léptetni, melybe azok fölvétetve, a véginségtől és erkölcsi romlástól megmentessenek, belőlök oktatás és nevelés által hasznos polgárok képeztessenek.“

---

[1]) A Lukácsi által megalapitott „Világositó Szt. Gergely árvaház“.

S ez nagyon is áldásos és magasztos eszme volt; mert „ki nem tudja — irja ugyanott, — hogy szegény sorsú örmény atyámfiai országszerte míg élnek, mennyire vannak életmód keresetekre nézt a sors annyi változásainak kitéve, minél fogva minden igyekezetök daczára alig képesek gyermekeik napi szükségét fedezni, s fájdalom — halálozásuk után — képzelni ama nyomorult állapotot, melyben árváikat igénytelen falvakba gyámoltalanúl hagyni kénytelenittetnek.“

De ezen nagy eszméhez anyagi erejét gyengének érezte s azért „egyesített erővel“ akarta czélját megvalósítani. Az általa ezen czélra felajánlott 4000 frt. alaptőke gyarapitására nemzetfeleit is fölszólitotta. „Hogy ezen maga nemében egyetlen örmény nemzeti intézet — irja — egy oly terebélyes fává növekedhessék, minélfogva annak árnya alatt számos árvák nyughelyet találhassanak, szükséges, hogy annak alaptőkéje kegyes adakozás útján növekedjék. Mire nézt teljes bizalommal fordulok nemzetem minden nemes keblű tagjaihoz, hogy ezen czélszerű intézet felállitására, annak alaptőkéje nevelésére tehetségükhöz képest segédkezet nyujtani sziveskedjenek; Istentől veendik annak jutalmát.“ Ezen kivűl fölállította még a Szt-Rozsafüzér-társulatot is, melynek czéljául tüzte ki az árvák gyámolítását és neveltetését; s ezzel megvetette az örmény nemzet nagy apostoláról, Vil. Szt-Gergelyről nevezett árvaháznak alapját is egyszersmind.

A társulat alapszabályait 1860-ban Haynald Lajos erd. püspök megerősítvén és az azzal kapcsolatban levő árvaháznak 500 forintot ajándékozván, a már előbb — Lukácsi által felajánlott 4000 forinttal megindult gyüjtés fokozatosan gyarapodott.

Az első alapítók: Haynald erd. püspök, Placsintár Dávid, Mártonfi Antal, Pap Tódor áldozatkészsége oly

helyzetbe hozták a megalakult társulatot, hogy annak elnöke Lukácsi még ugyanazon évben fölkérhette az erdélyi püspököt, hogy az árvaintézet felállítását az „erdélyi mindkét — latin és örmény szertartáson levő lelkészekkel oly czélból megismertetni méltóztassék, hogy ha parochiájukban vagy annak körében örmény szülöktől elmaradt szegény árva fiúgyermekek találtatnak, azokat magok, vagy az árváknak gyámnokai a lelkész útján neki jelentsék be.“

A jelentkezett és felvett árvák tisztes örmény családokhoz helyeztettek el; élelmet, lakást és gondozást nyertek; ruházatról az intézet választmánya gondoskodott.

Ettől kezdve az árvaház egészen 1877-ig, a míg az intézet felállíttatott, rendesen 8—10 árvát neveltetett évenkint, s az ezekre fordított költségen kivűl alaptőkéjét is folytonosan gyarapította.

Az alapítók sorában látjuk az említetteken kivűl Szamosújvár és Erzsébetváros sz. kir. városok közönségét, Ákoncz Jánost és nejét, Moldován Simont, Csomák Emanuel nagyváradi és Kapatán Márton károlyfehérvári kanonokokat stb., a kik valamennyien siettek kegyes adományaikkal a nemes czélt előmozdítani.

Azonban idő közben az árvaházat súlyos csapás érte; mert nagynevű alapitója Lukácsi Kristóf czéljának teljes valósulása, — az árvaintézet felállítása előtt kevéssel elébb elhunyt; 1876. okt. 27-én az általa fölkarolt árváknak fájdalom-könnyei között tétetett az örök nyugalom helyére. Eltávozott, hogy szép tettének jutalmát elvegye a mindenek Urától! Földi maradványai jelenleg az árvaház mellett, a hála és kegyelet által az ő emlékére emelt kápolnában nyugszanak.

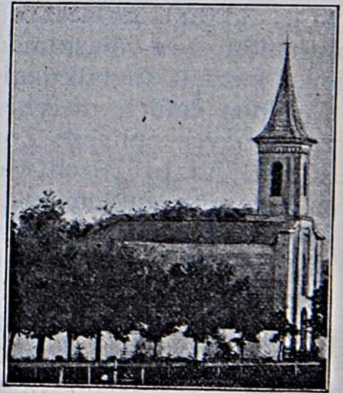

A szamosújvári árvaintézet kápolnája.

A dicső emlékű alapitó azonban még halála óráján sem feledkezett meg azokról, a kikért egész életében fáradozott; végrendeletében tetemes összeggel gyarapította az árvaintézet alaptőkéjét, a mely 1877-ben már 49.000 forintot tett.

Az ily szépen fölszaporódott alap végre (1877) lehetővé tette, hogy az idő közben 4000 forinton vásárolt és a város bőkezűsége folytán 10 holddal megnagyobbitott telken, egy, a kor igényeinek megfelelő rendezett intézet állíttassék fel, hol a fölvett árvák rendes felügyelet mellett együttesen és rendszeresen neveltessenek. Azért a választmány, 1877. máj. 9-iki üléséből egy négy tagú bizottságot küldött ki, hogy ez a felállítandó intézet szervezetéről és berendezéséről javaslatot nyujtson be. A kiküldött bizottság a javaslattal elkészülvén, az intézet, mely 12 nővendékre rendeztetett be, 1877. szeptember elsején megnyittatott.

Ezen nélkülözhetlen intézet felállitása óta, már több mint ötven árva fiút nevelt föl, a kik a haza derék polgáraivá, és a társadalom hasznos tagjaivá lettek. Ezek bizonyára hálával emlékeznek vissza azon intézetre, a melynek jótéteményeit élvezték.

Ujabb időben azonban, mivel az alap, különösen néhai Czetz Gergely, az intézetnek eme második nagyobb jótevője 35.000 forintos alapítványa folytán tetemesen gyarapodott, — a választmány az intézet kibövítésének eszméjével kezdett foglalkozni. A gondolatot tett követte. S az a csinos épület, melyhez a jelen év tavaszán kezdett hozzá a neves épitész: Zotti Lorenzo, a napokban be is fejeztetett. Az új „Szent-Gergely árvaház“ ma egyike a város legszebb épületeinek.

Az intézet növendékeinek száma jelenleg 18, a kik az ország különböző részeiből vétettek föl.

Az intézet növendékeit minden szükségessel ellátja, gondoskodik tanittatásukról és vallás-erkölcsös neveltetésükről... A gyöngébb tehetséggel birókat — felnövekedésük után, kereskedő vagy iparos pályára adja, a szorgalmasokat a helybeli algymnasium befejezése után tanulmányaik folytatásában lehetőleg párfogolja.

Kapatán Márton.

* * *

Apróbb vonások Lukácsi életéből.

Lukácsi és az „Armenia“. E két név igy egymás mellé helyezve mindenesetre anachronismusnak tünik fel azok előtt, a kik visszagondolnak arra, hogy Lukácsi életében folyóiratunk még ott késett valahol »az éji homályban.« Egy egész évtizeddel Lukácsi elhunyta után kezdte meg lapunk, a magyar irodalom terén pályafutását, tehát közte és közöttünk együttműködésről, a dolog természeténél fogva, szó sem lehetett. És mindamellett is nagy szellemi közösségben érezzük magunkat vele és az ő életczéljaival. Egész működésünkkel tanuságot iparkodtunk tenni róla, hogy szellemi vezérünket nem tagadtuk meg, s vele egy csapáson ohajtunk haladni az irodalmi irány és a közügyek előmozditása tekinteteben egyaránt. Az ősi hagyományok tiszteletben tartása és kegyeletes ápolása, az egység és egyetértés szellemének kultusza népünk körében, s a békés együttélés többi honfitársainkkal, a hazafisággal párosult katholikus szellem, törvényben gyökerező egyházi autonomiánk történeti jogainak elvhű és következetes fentartása, városunk felvirágzásának buzgó előkészitése, s az általános emberiességi czélok gyámolitása folyóiratunk szerkesztésében épp oly vezércsillagok gyanánt lebegnek előttünk, mint egykor az ő lelki szemei előtt. Mi örökösei és szerény tehetségünkhöz képest őszinte hivei ohajtunk lenni, a hazai irodalom terén azon szép, nagy és nemes eszmék és czélok követésében, melyek az ő nyilvános életét jellemzik; s melyekből hét éven át eddig is lelkesedést és munkakedvet meritettünk. Nem szakadt tehát félbe a szellemi rokonság és kontaktus köztünk és Lukácsi közt; daczára, hogy csak tiz évvel halála után inditottuk meg az ő szellemében folyóiratunkat, — s daczára az ő nagyságának és a mi szerény tehetségeinknek. Mindezek nem gátoltak bennünket abban, hogy megértsük őt, s erőinkhez mérten ápoljuk szellemi örökségét; mert Lukácsi emlékét tiszteletben tartani annyit tesz, mint fentartani s az utókorra is átörökiteni az ő nemes, előkelő és széleslátkörű eszméit. Lukácsinak nem elég szobrot állitani, az ő műveit tanulmányozni, alkotásait méltányolni, az általa éretten megfontolt s kortársai elé kitüzött jelszavakat követni is kell. A vallási áhitat, mely az egyházi szószéken ajkairól, sőt egész lényéről kisugárzott, — az emberszeretet, mely őt takarékos életre ösztönözte, s vele egy igazi szeretetházat alkottatott, — a tudomány, melynek fényénél ugy a magyarok, mint az örmények multját felderiteni fáradozott, — a polgári kötelességérzet, melyet a haza és városa irányában szem elől nem tévesztett, — egyháza történeti jogainak, legjobb meggyőződése által sugallt lankadatlan védelme, — mindmegannyi erkölcsi köteléket alkotnak az ő felejthetlen emléke és a mi törekvéseink közt; s valamint ő egykor bátoritást és lelkesedést meritett az őt megelőzött jelesek működéséből, akként az ő idealis nagy szelleme méltó példánykép gyanánt lebegnek nemcsak előttünk, kik annak szemlélői valánk, hanem a mai s a később következő nemzedékek előtt is.

Római útja. Lukácsi élte alkonyán Rómában is járt s fiúi hódolatát személyesen kifejezte Szent-Péter udódja: IX. Pius pápa Ő Szentsége előtt. A pápa kegyesen kihallgatta őt az erdélyi örmény egyház helyzetéről; s vele előbb latin, aztán folytatólag olasz nyelven beszélt. (Lukácsi tudvalevőleg igen gazdag nyelvismerettel birt.) A világegyház feje nagy érdeklődést tanusított az ügy iránt, mely Lukácsit a hosszú út viszontagsága daczára, s a zarándoklat ájtatossági főczélja mellett Rómába vezette. Ez az ügy (mint Lukácsi egész nyilvános pályájából és működéséből is következtethető) az Erdélyben létezett, de másfél századon át betöltetlenül maradt szamosújvári örmény katholikus püspöki szék helyreállitása, illetve betöltése. Fölösleges mondanunk, hogy Lukácsira nézve ez nem személyes ambiczio folytán képezett életczélt — a mivel őt némely oldalról gyanusitották, — holott ő legutolsó káplánját is elvből szivesen látta volna egyháza püspöki székében; s mi sem állott (az igénynélküli szerény tudóstól) távolabb, mint a hiú dicsőség hajhászása. Lukácsi római útjának részleteiről és tárgyi eredményéről ugyan nem sok jutott köztudomásra, de végrendelete arra mutat, hogy mindvégig megőrizte az örmény püspökség visszaállitásának egy halvány reménysugarát, — s habár az absolutizmus korszakában (merő hazafiságból) nem reflectált a kormány köréből eredt csábitó ajánlatokra, s maradt esperes-plebánosnak, holott akkor könnyen örmény püspökké lehetett volna, — mindazáltal halála utánra is, az alkotmányos magyar kormány uralma alatt, még mindig remélte és ohajtotta a püspökség restáuráczióját; s vagyonának feléről akként intézkedett, hogy ha az ő halála után tiz év alatt a püspökség visszaállitása bekövetkeznék, ez esetben hagyatékának — a terhek levonása után felülmaradó — fele része majd annak pénzalapjául szolgáljon. A kitüzött tiz év, mint tudjuk, 1876-tól—1886 ig eredménytelenül járt le és a feltételesen kirendelt örökség, az ugyancsak végrendeletileg megjelölt társ, illetve útoörökösökre (az örmény kath. egyház- és az ő általa alapitott Szent-Gergely-árvaházra) szállott át, — de az örmény püspökség Erdélyben maig sem lett helyreállitva!

Az örmény püspökség visszaállitásának nehézségei. Érdekesen czáfolgatja Lukácsi az »Adalékok«-nak czimzett egyik művében azon főérvet, mely püspökségünk visszaállitása ellen következetesen fel szokott hozatni, hogy tudniillik az örmény szertartású katholikusok Erdélyben kevesebb számmal vannak és elszórtabban laknak, sem hogy egy rendes püspöki egyházmegyét képezhetnének. — Ezen érv ellenében méltán hivatkozott Lukácsi arra, hogy a keleten levő huszonnégy érseki s püspöki megye közül alig kettő bir huszezer lélekkel, a többi mind kevesebb lélekszámmal bir. A szóban levő egyházmegyékben, melyeknek némelyike kétszer akkora földterületen fekszik, mint Erdély, az örmények szintúgy, sőt még inkább szétszórva laknak, mohamedánok és különböző ajkú, vallású

és szertartású keresztény felekezetek közt, mint Erdélyben. Általában úgy a keleten, mint Európában nemcsak örmény, de latin s görög szertartású egyházmegye is elég van, melyekben a katholikusok száma nem üti meg az erdélyi örmények létszámát. A lembergi örmény ritusú érseki megye tudvalevőleg Galicziában és Bukovinában terül el, s mindössze hétezer örmény katholikus lelket számlál; továbbá ha lehet a bécsi s velenczei mechitharista szerzetes házaknak érsekük, miért fosztassanak meg egész községek (összesen mintegy huszezerre menő örménység) azon lelki örömtől és vigasztalástól, hogy nemzeti főpásztor által kormányoztassanak. Az antivarii érseki megye például csak háromezer, — a durazzói érseki megye nem egészen kilenczezer katholikus hivőt számlál; hasonló számarányt mutatnak fel a scutarii s más püspöki megyék. A ki a missiók tudósitásait olvassa, tudja, hogy Éjszak-Amerikában és Kelet-Indiában számos püspökség és apostoli helyettnökség létezik a mondottakhoz hasonló vagy még azoknál is csekélyebb lélekszámmal. Görögországban huszonkilenczezer egyesült görög katholikusnak két érseksége és öt püspöksége van, melyekre a fentebbi létszámból alig esik több négyezer léleknél. Nem áll tehát az, hogy az erdélyrészi örmények kevesebb számmal vannak és inkább elszórva laknak, semhogy egy rendes püspöki megyét képezhetnének. Nálunk, igaz, képzelni sem tudnak püspökséget, melynek ne legyen pár százezer hive és ugyanannyi ezer forint jövedelme; ha szó van püspökségről, csak Magyarország gazdag püspökségeire gondolnak és azokat veszik mintául; pedig ha körültekintünk, több mérsékelt jövedelemmel vagy épen szegényesen, mint gazdagon ellátott püspökséget találunk a világon. A keletieket nem is emlitve, Európa szivében a katholikus nagy Francziaországnak püspökei is csak tizenöt-huszezer frankot (tehát legfeljebb nyolczezer forintot) huznak évenként — s az Isten azért sok olyan buzgó, lelkes és önálló püspököket adjon egyházának, milyenek a francziák!

Lukácsi mint szónok. Előadási modora Lukácsinak akár társalgott, akár a tanszékről szólott, akár pedig szent beszédeit tartá az egyházi kathedáról, — mindig higgadt, tárgyilagos és lendületes volt. Egész magatartása nyugodt és komoly vala, s a mellett nyilatkozatainak horderejétől lelke mélyéig áthatottnak látszott. Heves taglejtéseket soha sem használt, sem mesterkélt és körmönfont kifejezéseket. Ajkairól méz gyanánt ömlött a szó, s egyaránt szólott a szivhez és az értelemhez. Egyházi szónoklataiba, melyek az egyház valódi szellemében gyökereztek, szivesen szőtt be történeti visszaemlékezést főleg a keresztény egyház első szülöttjének, a sok viszontagságot átélt örmény kereszténységnek történeti multjából, — melylyel a kinálkozó alkalmakat felhasználva, szivesen iparkodott megismertetni népét. Mély vallásos meggyőződés, a lélek harmonikus műveltsége kitünt előadásából a szószéken is, valahányszor tanitói hivatalában a nagy közönség elé lépett; s lehetetlen volt megindultság nélkül végig hallgatni az ő beszédeit, — akár magyar nyelven szólt, akár örmény anyanyelvén fejezte ki fenkölt gondolatait. Mint egyéb tekintetben, úgy a szónoklatban is mindenekfelett az egyszerűség és természetesség jellemezték Lukácsit és mi sem állott tőle távolabb, mint a felfujt, de üresen kongó nagy szavak. mint a divatnak hizelgő hatásvadászat.

Lukácsi mint nyelvész. Köztudomású Lukácsinak széleskörű nyelvismerete, s hogy a klasszikus és több hazai nyelven kivűl a legműveltebb európai nemzetek nyelvét is elsajátította. Önálló nyelvészeti munkát nem birunk ugyan tőle, — de az ázsiai magyar őshaza történeti nyomozásai közben, meglepetéssel látjuk őt oly figyelemreméltó nyelvészeti apparattussal felkészülten buvárkodni a legmagasabb ó-kor homályboritotta regióiban, — minővel egy nyelvészeti szaktudós dicsőségére is méltan versenyezhetett volna a maga korában. Ha tekintetbe veszszük azon fejtegetéseit, melyek kiséretében benünket az általa nem pusztán sejtett, hanem tudományos meggyőződéssé érlelt történeti világnézlet körébe vezet, — érdekesnél érdekesebb nyelvtörténeti kitéréseket találunk nála oly themákról, minő például: A magyar nemzetnek és nyelvnek műveltségi állapotáról az ó-korban«? — továbbá: »Miért nem volt a magyarnak irodalma az ó-korban?« — »Viszonylat a magyar nyelv és az örmény nyelv közt«, — mely utóbbiban kétszáztiz oly szót sorol fel magyar és örmény nyelven, melyekben némi eltérések mellett is felismerhető a közös eredet. — Ily közös eredetre mutató szavak egyébiránt még igen nagy számmal találhatók a két nyelvben; melyeket az e kérdés iránt érdeklődők kedveért valamikor lapunkban is bemutatni szándékozunk.

Lukácsi a társaséletben. Tudjuk, hogy Lukácsi részint munkássága, részint talán hajlamánál fogva is szamosújvári esperes-plebános korában, meglehetősen visszavonult, egyszerű és takarékos életet élt. De azért nagyon tévedne a ki azt hinné, hogy ő az országos és városi közélettől elzárkozott, avagy társaságban nem forgott szobatudós lett volna. Takarékosságának is, mint az eredmény mutatja, magasabb emberbaráti czélja volt; s a mit önlegyőzéssel magától megvont, készséggel nyujtá oda philantropikus intézete javára. A közügyek iránt állandóan érdeklődött, s némely ismerős család körében időnként megtette udvarias és barátságos látogatásait. Mint a tudományok alapos, komoly és sokoldalú mivelője, nyelv- és emberismereténél fogva is, bevégzett európai miveltséggel biró férfiú volt, a mi irodalmi műveiből is kitünik; sőt finom és előkelő, (habár minden mesterkéltség nélkül való) s a mellett kedélyes társalgási modora mindenkor élvezetessé tette azon társaskört, melyben méltóságteljes alakja megjelent. Személyesen jelent meg azon városi bizottsági tárgyalásokon is, melyeknek czélja volt egy programmot állapitani meg az örmények beköltözésének kétszázados évfordulója megünneplésére; mely azonban mindeddig abban maradt. Ő ezen tárgyalásra megjelenvén, nyilatkozatát azzal tette meg, hogy mindig örömmel tekinti az olyan közéleti mozzanatot, melynek czélja az örményeket egymáshoz közelebb hozni.

Lukácsi arczképe. Az árvaház birtokában levő olajfestményű arczképe Lukácsinak, egy elismert hazai festőművész, Vastagh ecsetje alól került ki, s disze a Lukácsi által alapitott intézetnek. Élte végszakában készült; s azon időbeli alakját élethiven tükrözi vissza. A kép élethűsége mellett, arra nézve is kezességet nyujt az ünnepelt művész neve, hogy az arcz külső vonásain kivül Lukácsi szellemi alakjának kinyomatát is sikerült lehetőleg megörökitenie, a mint hogy kortársai Vastagh festményén eléggé felismerhetik lelkületét is az ő nemes arczvonásaiban. Pedig nehéz feladat várt a művész ecsetjére, a midőn Lukácsinak élte végszakában meghivatott, hogy a már rég betegeskedő nagy férfiút festménye által megörökitse a később következő generacziók számára, melyeknek jóltevöje lett. Természetesen Lukácsit előbb rá kellett beszélni, hogy hozza meg azt az áldozatot, s betegen is üljön a művésznek. Életerői már évek óta hanyatlóban valának, s ő végre is engedve tisztelői ohajtásának beleegyezett, hogy lefestessék. Hallottuk, hogy később, midőn egészsége, fájdalom! csak rövid időre megint visszatérni látszott, úgy nyilatkozott ezen actusról, hogy midőn a festő elé ültették, azt gondolta magában, no most már csakugyan meg kell halnom, különben nem ohajtanák annyira, hogy arczképem fenmaradjon. De azért szelid türelemmel viselte hosszas, nehéz betegségét tovább, mig végre életereje kimerült és az igazi véghatár elérkezett.

Lukácsi mint »méltóságos« úr. Magyarországon a közszokás még mindig a czimben keresi a társadalmi tekintélynek egyik legfőbb nyilvánulását; a mint hogy a magyar király felségjogai közt is épségben maradt a czimek osztogatásának eminens joga. Ennek daczára tapasztalhatjuk, hogy maga a társadalom is konkurrál néha e tekintetben a korona felségjogával, a mennyiben őszinte tiszteletből oly czimeket statual egyes tagjai részére, mely nem a hivatalos rangiétra tételeiben gyökerezik, — eltekintve azon még közönségesebb esetektől, midőn a vagyon bősége szerzi meg valakinek, az őt rendszerint meg nem illető titulust. Lukácsit azonban mi közöttünk nem a születés, sem a gazdagság, sőt nem is a magas állás, — de kizárólag a jelleme, érdemei és szellemi fölénye iránt átalánosan érzett igaz tisztelet tette meg »méltóságos urrá;« holott e czimnek megfelelő egyházi ranggal nem birt, nem lévén püspök, csak egyszerű esperes-plebános. Mindazonáltal »méltóságos urnak« czimezte őt itthon mindenki a »főtisztelendő úr« helyett, — s habár ő ezen önkéntes megtiszteltetésre igényt nem tartott s az ő hiúságtól ment s inkább bölcselkedésre hajló természete bizonyára nem merült el a kivételesen magasabbra fokozott czim élvezetében, tudtunkkal az ellen még sem tiltakozott, talán éppen azért, hogy ez által is nem a saját személyét, hanem az általa repraesentált ügyet és állást látta megtisztelve.

Lukácsi és a műkedvelők. Úgy állásánál, mint mondhatni puritán életmódjánál fogva csak természetesnek látszik, hogy Lukácsi rendszerint nem szokta látogatni a szini előadásokat. De mégis emlékszünk rá, hogy ezen szabály alól egy alkalommal (magasabb tekinteteknél fogva) kivételt tett. Kétségtelenül ebben a műkedvelő-társaság akkori érdemes igazgatója: Voith Miklós ügyvéd úr is megerősithet bennünket. Mintegy husz év előtt történt, hogy a társaság jótékony czélú szini előadást rendezett Lukácsi kedvencz intézete, a helyi örmény árvaház javára. Ha nem csalódunk a »Szép juhász« czimű énekes népszinművet adták elő. Lukácsi az előadásra szintén megjelent, s szokott előzékenységével dicsérgette előadás után az egyes közreműködőket. Volt is bevétele az előadásnak, a szegény elhagyott árvagyermekek javára. A »méltóságos« esperes-plebános úr azonban a személyes megjelenés áldozathozatalával nem érte be; ő a mellett, hogy udvarias ember volt, még háládatos is akart lenni. Úgy fogta fel a dolgot, hogy a szegény örmény árvák helyett is neki kell helyt állani és tettleg megköszönni a derék műkedvelők szives fáradozásait. A plebánia csöndes falai között, csupa hálából, díszvacsorát rendezett; meghivta rá az összes műkedvelőket és műkedvelőnőket s a házi estélyen maga is örömét lelte az ifjúság élénk kedélyes időtöltésében, melynek párja azután nem volt többé legalább az ő életében, a csöndes parochia komoly falai között.

Lukácsi önérzete. »Philadelphos« álnév alatt egyik hazai lapban Lukácsi irodalmi működése személyes jellegű támadással illettetvén, — ismeretes »Adalék«-jaiban nem mulasztotta el Lukácsi elvi álláspontjának ujabb objectiv és meggyőző érvekkel folytatott védelmezése mellett a személyi gyanusitásokkal szemben is nyilt homlokkal s a férfiúi önérzet hangján állást foglalni! Ő — »ki megőszült nemzete és egyháza történelmének tanulmányozásában« — ha egyháza érdekében felszólal és jogait védi úgymond — »azonnal megrohantatik, a legaljasabb czélok hajhászásával vádoltatik és a leggyülöletesebb gyanusitásokkal halmoztatik el!.. Egyébiránt — mondja ő — a gyanusitások napirenden vannak mai nap és szokott fegyverök azoknak, kik meggyőző érvek hiányában vannak. Mi sem kényelmesebb, mint az álnév sánczai mögül a hatalom ágyúinak védelme alatt lövelni ki a gyanusitások méregben itatott nyilait az ellenfélre, ki csupán ügyének igazságosságával vértezve áll ki a küzdtérre. Földhöz tapadt szolgai lelkű emberek, kik határozott elv és irány nélkül élnek s minden tetteikben csupán magán, önző czélok és személyes anyagi érdekek által vezéreltetnek, meg nem foghatják, mikép legyen képes valaki anyagi érdek nélkül magasabb szellemi jókért fellelkesülni valamely ügyért, eszméért magát feláldozni?! Innen a méltatlan gyanusitások! Oh, ti a magyar birodalom integritásának és alkotmányos jogainak védői és szabadságának bajnokai, kiket a haza bámulva tisztel és tisztelve bámul, mondjatok le pártvezéri szerepeitekről, szünjetek meg a nemzetnek és hazának védeni jogait és törvényeit, ha nem akartok gyanusittatni, persze a pulya lelküek által, hogy trónra vagy Isten tudja, mire vágytok!«...

Lukácsi és az örmény nyelvtanitás. A jelen füzetünkben látható gymnasiumi épület volt szinhelye Lukácsi örmény nyelvtanári működésének. Az igazgatása alatt állott szamosújvári örmény katholikus algymnasiumban, ugyanis még a hatvanas években fordult elő egy tanári állás-üresedés, mely azonban csak egy évig tartott. Lukácsi ezen egy évre elvállalta az örmény nyelv tanitását, hogy ez által is a hiányzó egy tanár helyettesitése megkönnyittessék. Egy éven át tehát igazgató és tanár is volt egy személyben. Az elvállalt örmény nyelvtanitást azonban a felsőbb növendékekkel nem a megszokott chablon szerint végezte, hanem egy sajátszerű módszert léptetett életbe. A helyett, hogy nyelvtant tanitott volna, sokkal gyakorlatibb útat választott arra, hogy az algymnasium örmény ajkú, de magyarúl beszélő növendékeit némileg ősi örmény anyanyelvükkel is megismertesse — s a mellett az örmény nemzet (ez ősrégi kulturnép) nagy eseményekben gazdag multjáról is fogalmat szerezhessenek, minden nagyobb megerőltetés nélkül. Az ő tanmódja ugyanis abban állott, hogy az örmény irást és olvasást már elsajátitott növendékeinek egy örményül irt rövid történetét adta elő azon főbb eseményeknek, melyek a nemzet eredetétől az utolsó nemzeti dynastia (a Rupenita királyok) uralkodásáig az ázsiai őshazában lezajlottak. E vázlatos történetet ő magyar nyelvre leforditotta, megmagyarázta, tanitványaival örmény nyelven leiratta, s mintegy nyelvtani forditmány gyanánt alapul vette bővebb történeti fejtegetéseihez, melyeket természetesen az iskola magyar tannyelvén adott elő. Az ekként megértett örmény históriát azután a növendékek betanulván, képesek voltak örményül elmondani; s mig ez úton egyrészt megismerkedtek az örmény nemzet történeti multjának főbb vonásaival, másrészt hozzá szoktak az örmény nyelv helyes kiejtéséhez is. Mindezekhez járult, hogy Lukácsi Örményországnak egy rövid földrajzi leirását, hasonló módszer szerint tanitotta egy szép nagy örmény szövegű térképpel illustrálva; hol az örmény városok és kisebb helységek — az örmény földnek hajdani tartományi és kerületi beosztásával együtt — tüzetesen elő voltak tüntetve. A tanulónak az egyes nevezetesebb helységeket a térképen ki kellett mutatni, s egyszersmind örmény nyelven pár szóval megjelölni azoknak történeti főbb eseményeit. A szóban levő becses térkép hollétéről, azonban sajnálatunkra, tudomással nem birunk.

Lukácsi levelezései. Hogy Lukácsinak széleskörű levélbeli összeköttetései voltak a tudomány és egyéb közügyek érdekében, azt mindnyájan tudjuk kik láttuk esténként a gyertyavilágot, mely mellett a plebánia-épület utczai lakosztályában iróasztala mellett görnyedt az éjféli órákig. Oly térfiakkal, mint Hászun, a konstantinápolyi patriarkha, később bibornok; Horváth István és Fejér György magyar történettudósok, Bozági bécsi érsek-főapát, Ötvös Ágoston és Kuun Géza gróf, a magyar tudományos akadémia tagjai, s mások, — állott Lukácsi szellemi érintkezésben; s mindenesetre nagyérdekűek, a közzétételre érdemesek lennének úgy azon levelek, melyeket ő a vele tudományos vagy egyébként közérdekű eszmecserében állott kitünőségekhez, — valamint azok, melyeket ily férfiak ő hozzá, a szerény, de érdemes és tudós szamosújvári esperes-plebánoshoz irtak; s a melyek mindenesetre becses töredéket szolgáltatnának egy rendszeres jellemrajz mozaikképéhez. Mi addig is, míg valamely ügybuzgó munkatársunk odaadó lelkes fáradozásának sikerülne e levelezéseket összegyüjtve megmenteni az elkallódástól, — azon egy-pár közérdekű és történeti becscsel biró levelet, mely a Lukácsi személyével kapcsolatban, általunk eddigelé megszerezhető volt, lapunkban rendre közzéteszszük; s a mennyiben még ezután ily levelek birtokába jutunk, azoknak is e folyóirat hasábjain készséggel adunk helyet, hogy igy működésének ezen részét is lehetőleg fentartsuk és megörökitsük a későbbi utókor számára; a mely azokból mindenesetre sok figyelemre és elismerésre méltó tanulságot merithet.

Lukácsi Bécsben. Lukácsi bécsi tartózkodásának az ő lelkében meggyökerezett emlékeire némi közvetlen világosságot vetnek saját szavai, melyekkel az erdélyi örmények latin nyelven irt történetének előszavában, könyvét a bécsi mechithárista főapát: Bozági Jakab caesareai felszentelt érseknek felajánlotta. Ezen ajánlatból élénken kitünik a hatás, melyet reá bécsi tartozkodása folytán a mechitháristák kolostor-fönökei gyakoroltak. Pár sort ugy hiszszük idevonatkozólag is helyén lesz bemutatnunk a következőkben: — »Quis nescit? Congregationem mechitharistarum constitutis per orientem inter Armenos missionum stationibus et scholis, erutis e ruderibus literaturae Armenae thesauris, translatis in cultiores Europae linguas editisque Authorum Armenorum operibus, propriis item eruditis lucubrationibus optime de republica Christiana et literaria esse meritum, orbemque literarium ad tantam linguae Armenae aevo antiquo culturam et literaturae Armenae fertilitatem in stuporem et admirationem rapuisse. Grata in hodiernum recolo mente paterna consilia, quibus, dum in celeberrima et antiquissima universitate Viennensi Theologiae operam navarem, me ad linguae et antiquitatum Armenarum studium hortabatur Tuus in dignitate qua ornatus es Praedecessor, immortalis memoriae Aristaces Azaria. Qui, quo certius celeriusque in dictis studiis proficerem Instructorem mihi e Patribus assignavit, qui id muneris suavissime et solertissime adimplevit. . . Pari benevolentia Tu quoque Illustrissime Archiepiscope, tenues meos conatus pro conservanda lingua, ritu et avitis institutionibus apud Armenos Transsilvaniae, eorumque illustranda historia susceptos foves, protegis, suffulcis, promoves. . . . Mirum proinde nemini videbitur, si ductus affectu reverentiae et gratitudinis erga Tuam congregationem, erga memoriam Tui Antecessoris ac erga Te ipsum librum cujus Argumentum Tibi cumprimis ratum gratumque esse novi Tibi dico, dedico, nuncupo.«

Lukácsi, mint magyar historikus. Eltekintve attól, hogy Lukácsi történeti művei — a »Historia Armenorum Transsilvaniae« kivételével — magyar nyelven, még pedig zamatos magyarsággal irva jelentek meg, s így Lukácsi műveivel a magyar irodalmat gazdagította, — a magyarok őshazájának. örmény történeti kútfők világitása mellett teljesitett nyomozásával még különös érdemet szerzett, s az akadémia által is elismert és méltányolt szolgálatokat tett a magyarok nemzeti őstörténetének. Érdekesnek mutatkozik e részben idézni az ő saját szavait, melyekkel egyik művének (a »Magyarok őselei stb.«) előszavában elmondja, minő kezdeményezés folytán lett belőle, az örmény historikusból, később illetékes tudósok által buzditva a magyar őstörténet kutatója? »Örményország térképe és történelme az ókorban — mondja többek között az idézett helyen, — képezvén ifjúkori tanulmányaim főtárgyát, tanulmányoznom kellett egyúttal az Armenia tőszomszédságában virágzott és elenyészett világbirodalmaknak és egyéb az örményekkel érintkezésbe jött ázsiai népeknek történeteit. A történelmi emlékeket, melyeket ezen birodalmakról és népekről az örmény kútfőkben találtam, külön rovatok alatt feljegyeztem, kiváló gondot forditva nyomozásaimban mindenkor a magyar fajú népekre vonatkozó történeti adatok összegyűjtésére; nem ugyan oly czélból, hogy azokat magam feldolgozzam, minthogy egy ily munkára sem hivatást, sem elegendő erőt magamban nem éreztem. Azonban Horvát István és Fejér György, a magyar régészettudománynak, századunk első felének derekán, legtekintélyesebb képviselői, kikkel — magyar forditással ellátott — adatgyűjteményemet közöltem, egyhangúlag oda nyilatkoztak, miképp a magyar őstörténelem érdekében ohajtandó volna, hogy nagy fáradsággal gyüjtött historiai adataimat magam állitsam össze és tegyem közzé saját tervem és nézeteim szerint!«

Lukácsi levele Markovicshoz. Az itt következő fölötte érdekes eredeti levelet Markovics János erzsébetvárosi ügyvéd engedte át közlés végett: »Nagyon tisztelendő Ur! Kedves Markovics Barátom! Mártonfi barátom kérdést intézvén hozzám Ábágár levelének a Megváltóhoz, és viszont a Megváltónak Ábágárhoz intézett leveléről... Én meg vagyok győződve ezen levelezés historiai hitelessége és valódisága felől; hiszem, hogy ilyes mi történhetett, ezt Sandini és más tudósok is általában elfogadják. A mi iránt azonban én nem vagyok tisztában az: Ábágárnak, Edessa fejedelmének viszonylata Örményországhoz. Lehetett ő az örmény királyi házból és Arsacida nemzetségből, de nagyon kételkedem, hogy ő Edessa fejedelemségén kivűl ura lett volna Nagy-Armeniának. Tacitus, Flavius József és utánok meg syrus kútfők nyomán a tudós Assemani (Bibliotheca Orientalis czímű művében)

Ábágárt mint Edessa urát tüntetik fel, minden vonatkozás nélkül Armeniára. — Flavius és Tacitus, Krisztus korában, emlékeznek bizonyos Monobazes és Izates nevű edessai fejedelemről, sőt utóbb Nero korában egy Ábágár nevű is jőn elő. De ez mind nem talál a mi Ábágárunkra; sem nejének Helenának Chorenei által előadott története nem egyez Helenának, Flavius József által jól ismert — mert egykorú — életrajzával. Általában Chorenei Mózes, az örmény Herodot, ép oly hiszékeny és fabulosus sok helyt, mint Herodot. Öt pedig feltétlenül követték és követik az örmény historikusok. Chorenei — úgy látszik — a jó kútfők mellett roszakat is használt, melyek által tévútra vezettetett... Én nagyon örülök annak, hogy kedvet kapott az örmény nemzeti régiségek kutatására; ez egy kimerithetlen bánya, mely minél több oldalról és többek által míveltetik, annál jobb; mert nyer világosságban, sokoldalúságban és a mi fődolog historiai igazságban, melynek keresése fő feladata a historikusnak. Dolgozzunk csak szorgalmatosan kedves Barátom; én itt is lekesitem fiatal paptársainkat, hogy tanulmányozzák nemzetünk politikai és egyházi történetét; mert csak ezek ismerete és ismertetése által ébreszthetjük fel nemzetünkben a nemzeti érzületet. Én nagyon sajnálom, hogy gyengélkedésem miatt nem vehettem részt a Mártonfi installátioi ünnepélyében, annyival is inkább, hogy alkalmam nyilt volna ez úttal az ott jelen volt gyergyó-szt-miklósi és szépvizi örmény szertartású lelkészekkel és kedves Barátommal is, valamint szintén az általom nagyon tisztelt derék, városi főbiróval és a többi elöljárósággal is értekezni nemzet-egyházi ügyeink iránt. Ezen szerencse azonban tőlem ez úttal megtagadtatott; hanem reménylem — ha élek, — hogy, ha elébb nem, de jövő nyáron meg fogom látogatni Erzsébetvárosát és a szomszéd báznai fürdőn pár hétig időzve, együtt leszünk. Lukácsi.

Hászum levele Lukácsihoz. Hászun bíboros patriarkha még 1862. decz. 4-én Lukácsihoz intézett levelében az Erdélyben létezett örmény kath. püspökség helyreállitása ügyében így ír: »Lectis cunctis ad nos relatis, pro tuo tuorumque omnium solatio, quatenus potui, causam jam majoribus Romae exposui ad optatum illum vestrum Episcopatum dioecesanum obtinendum, sperantes per hanc institutionem novae sedis armeni ritus fore, ut armeni schismatici, qui degunt in finitimis vestris regionibus ad unionem catholicae Romanae Ecclesiae convertantur.«

Lukácsi emlékére. *Valahányszor reád emlékszem, mindannyiszor megújul bennem éltem legnevezetesebb perczének emléke: Tőled nyertem a házasság szentségének áldását.**)
Gajzágóné Simay Irma.

---

*) Azon perczben kaptuk ezen emléksorokat, midőn lapunkat bezártuk.
Szerk.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Dr. Áidinián Árzén salaminai érsek.

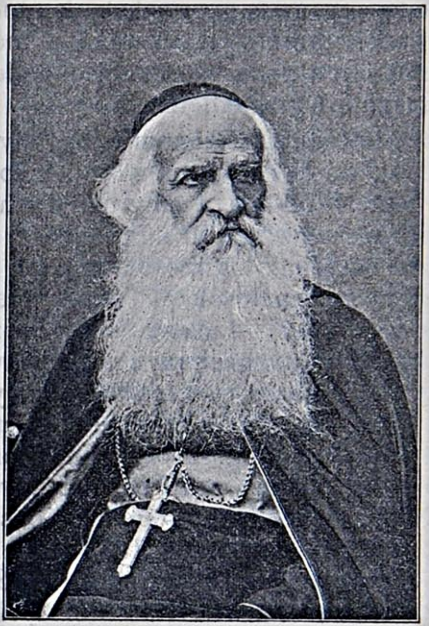

A bécsi tudós mechitharista rend egyik kiváló tagja-, a szerzet jelenlegi főapátjának dr. Áidinián Árzénnek igen sikerült arczképét mutatom be szives olvasóinknak.

Dr. Áidinián Árzént azok közé lehet sorolni, kik már gyermekkorukban kezdették az üldözés keserű kenyerét megizlelni. — Konstantinápolyban született szegény, de becsületes szülőktől 1825-ben. Midőn a jelen század második negyedének elején, a katholikus örmények ellen a nagy üldözés elkezdődött, az alig négy éves gyermeknek is menekülnie kellett szülőivel együtt Konstantinápolyból: Kis-Ázsiának Ancyra városába mentek.

Az üldözés lecsillapulása után visszatért szülővárosába; itt lépte át első izben az iskola küszöbét: a mechitharista atyák iskolájában tanult egy-pár elemi osztályt.

Az atyák, látván a kitünő fiúnak nagy tehetségét, éles eszét és példás magaviseletét, Bécsbe küldötték az akkor még csak tizenegy éves gyermeket. Kitünően végzett el majdnem minden tantárgyat. Miután a másfélévi próbaidőn keresztül esett és a szerzetesi fogadalmakat letette — 1840-ben pappá szenteltetett.

Felszenteltetése után azonnal a papnövendékek mellé rendeltetett: oktató és prefektus volt; később a novitiusok spiritualisa lett. 1850-ben a smyrnai fiókházba küldetett mint apostoli missionarius. Itt mint lelkész és tanár nagy nevet szerzett magának különösen az által, hogy az ottani osztrák-magyar gyarmatosoknak saját nyelvükön — kiváltképen nagyböjtben — sikeres szent beszédeket tartott. Később a smyrnai gymnasium igazgatójává neveztetett ki. Nehány év mulva a konstantinápolyi gymnasium igazgatását bizták kezére. A hatvanas és hetvenes években sok tudományos utazást tett. Többször megfordult Párisban, járt Olaszország minden nevezetesebb városában, Belgiumban és Németországban. 1880-ban Konstantinápolyban a házfőnöki állásra emeltetett. 1883-ban Bécsbe tétetett át, a hol — mint az érsek secretariusa és assistens — nagy népszerűségre tett szert; itt egy ideig a házfőnöki hivatalt is viselte. Szeretetreméltósága, magas műveltsége és szelidlelkűsége által annyira megnyerte rendtársainak szivét, hogy Bosági főapát halála után apátjelölt volt. Azonban az ügyek változtak és a nézetek különböztek egymástól; s így dr. Esztegár B. Vártán nyert több szavazatot. Azonban ezen utóbbinak szerencsétlen halála után biztos volt az ő megválasztása. És csakugyan 1886. aug. 18-án tartott választó gyülés a főapáti méltóságra emelte. 1887. márczius havában erősitette meg a szent Atya e választást és Áidiniánt salaminai érseki czímmel ruházta fel. Felszenteltetése azon év ápr. 11-én ment véghez nagy ünnepélyességekkel. Ázárián István konstantinápolyi patriarkha végezte a szertartást Bécsben.

Áidinián mély gondolkodású bölcsész, nagy nyelvész, kitünő iró és jártas a szépművészetben. Irásban és szóban tökéletesen birja a keleti nyelvek közül az ó- és új-örményt, az arabot és az evvel összefüggésben levő perzsát és törököt. Bámulatos jártassággal és alapos ismerettel bir az utóbbi nyelvben. Magok a török hodsák, kik a felsőbb iskolákban tanitották ezt a nyelvet, csodálkoztak azokon az alapos magyarázatokon, melyeket az idegen ajkú pap tett és melyekről nekiök fogalmuk nem volt. A nyugati nyelvek közül tökéletesen birja az új- és ó-görögöt, a latint, a francziát, az olaszt és németet.

Áidinián szenvedélyes rajzoló és festő. Gyönyörű rajzai közül emlitésreméltó azon finom kivitelű pasztelfestmény, mit Királyunknak ajánlott fel a konstantinápolyi kolónia, midőn Ő Felsége 1869-ben Konstántinápolyon keresztül ment a szuezi csatorna megnyitási ünnepélyére. Igen csinos és szép az a tusrajz is, a mit pár évvel később gróf Zichy Ferencznek, ki akkor Ausztria-Magyarország nagykövete volt a magas Portánál — ajánlott fel. — Van több olajfestménye is; ezek közé tartozik az a Szent-Háromságot ábrázoló oltár-kép is, mely a smyrnai templomot disziti.

Még megemlitjük azt is, hogy Áidinián hosszú éveken át sokat fáradozott azon, hogy az örmény misét hangjegyekre tegye és fáradságát siker koszoruzta; 1885-ben hangoltatta össze és hangszerelte azt ugy, hogy ma az örmény nagymise teljes zenekar által előadható.

A rend valósággal boldognak érezheti magát, hogy ily nagyrabecsült tudományos, szeretetreméltó személyiséget nyert előljárójául és vezetőjeül, kinek működéséhez sikert kiván az „Armenia“ is.

G. G. J.

Áni város.

— Árárátján költeménye. —

Áni város sír magában,
— Oh jaj! oh jaj!
Szivszaggató fájdalmában.

Mondod: tartson még a sírás!
— Oh jaj! oh jaj!
Nem volt elég könyhullatás?

Sok szenvedés jutott nekem, -
— Oh jaj! oh jaj!
Nincs egyetlenegy emberem!

Senki sincs, ki hozzám jöjjen;
— Oh jaj! oh jaj!
Vigasztaljon keservemben!

Örmény ifjú szánj meg engem,
— Oh jaj! oh jaj!
Gyászos az én kinézésem!

Látod hogy én mindig sirok, —
— Oh jaj! oh jaj!
Városodat nem sajnálod?

Aggály, sohaj osztályrészem;
— Oh jaj! oh jaj!
Sok sirástól nem lát szemem.

Uraim elpusztulának, —
— Oh jaj! oh jaj!
Körültem héjják tanyáznak.

Mindegyre csak azt huhogják:
— Oh jaj! oh jaj!
Ánit földig lerombolták.

Nagy város voltam egykoron!
— Oh jaj! oh jaj!
Most vagyok egy nyomorult rom.

Mint a koldus, mint az árva,
— Oh jaj! oh jaj!
Elhagyottan, pusztán állva!

Örményeknek székvárosa,
— Oh jaj! oh jaj!
Nem leszek én többé soha!

Jöttel, láttál, visszatértél,
— Oh jaj! oh jaj!
Tőlem sirva búcsút vettél.

Kérlek téged ne felejts el:
— Oh jaj! oh jaj!
Áráráthoz ha jársz közel.

Mond neki, hogy mindig sirok,
— Oh jaj! oh jaj!
Vigaszt vajjon mikor kapok?

Mikor jön meg az örömhir:
Áni, elég!... Áni, ne sirj!!

Simay Gergely.

A Lusignán-házbeli királyok Kis-Örményországban.*)

IV.

Az előbbeni közleményünkben leirt véres események után V. Leo családjának egyik tagját, Konstantint ültették az örmény nagyok hazájuknak trónjára.

Ez a fejedelem eszélyes politikájával fenn tudta tartani alattvalói közt az egyetértést. A pápai szék megigérte neki szükség esetére a támogatását s felhivta őt, tegyen meg mindent elfojtására a szakadár tanoknak, melyek ez idő tájt (1447) elárasztották a keresztény világ nagy részét.

Támaszkodva erre a biztatásra, nagy előkészületeket tett Konstantin az egyptomiak ellen, a kik állandóan fenyegették országát. Megelőzték őt a musulmanok; az egyptomi hadak szövetkezve a babyloni és syriai szultánok seregeivel, rátörtek Örményországra.

---

*) Revue Orientale et Algerienne. I. Les Lusignans de la Petite Armenie, par V. Langlois. — Vie et Aventures de Leon VI. par J. Saint-Martin (Mém. de l' Acad. des inscr. et belles lettres, XII. 2. c. serie.)

Nem várva be a Nyugatról igért segitséget, fegyverbe szállt ellenök az örmény thákávor. Egyikét a főuraknak, Lipárit-ot bizta meg seregének vezetésével, míg a cyprusi király, Lusignan Hugo, a pápa felszólitására hátban támadta meg a musulmanokat, s velök egyetértésben intézte hadműködését a jóhanniták nagymestere, Gozo Deodat is. Ennek daczára sikerült az ellenségnek hatalmába ejtenie Cilicia egyik tengerparti városát, Aias-t.

Konstantin ismét a pápához fordult, ki a velenczei doget és tanácsot hivta fel az örmény király támogatására. Velencze azonban, mely ezen expeditiotól mi hasznot sem várt kereskedelmi érdekeire nézve, késett a fegyveres segitség nyujtásával. Hasztalan keresték fel az örmény király követségei a franczia és angol udvarokat is. Eközben a római szék, felhagyván a vallási kérdéseknek minduntalan való feszegetésével, jelentékeny összeget bocsátott az örmény király rendelkezésére a hitetlenek elleni hadviselés czéljából. Konstantin makacs küzdelem után diadalt is aratott a musulman seregek fölött s elfoglalta Issov-ot, más néven Kis-Alexandriát.

Rövid pihenője állott be a fegyveres tusáknak. Ámde mihamar új emir állott az egyptomi hadak élére s újra fenyegető felhők tornyosultak a keleti keresztény államok fölé. Sürgős kéréssel fordult Konstantin király a pápához; de a római udvar, mely az örményországi vallási viszonyokról kedvezőtlen jelentéseket vett, megtagadta a segitséget. Kényszerhelyzet elé állitva, meghajolt Konstantin a pápa által megszabott feltételek előtt s elhatározta a szakadár felekezetek elnyomását, mire VI. Kelemen pápa küldött is neki hatezer arany forintot.

A most emlitett körülmények folytán két pártra szakadt az örmény papság; az egyik meghódolt a római szék kivánalmai előtt, a másik hű maradt az örmény egyház régi hagyományaihoz. Ez a megoszlás zsinatnak egybehivását tette szükségessé. A sis-i zsinaton (1361) tettlegességekbe ment át a két párt közti ellenségeskedés; a város utczáin vérengzések törtek ki, melyekből az örmény egyház hagyományai kerültek ki diadalmasan.

A következő évben lehunyta szemeit Konstantin király. Az örmény nagyok nem akarván többé idegen fejedelmet uroknak, betöltetlenül hagyták a trónt. Megújultak az idegen betörések s nagyobb volt, mint valaha, a pusztulás a szerencsétlen országban.

Egymás után léptek fel a különböző trónkövetelők is. Némelyek, a Lusignanok vagy a Rupeniek rokonai, e családi kötelékből származtatták le jogaikat, a többiek fegyveres erejökre és kincseikre hivatkoztak. Az előbbeniek pártja, a hatalmasabb latin párt, lusignani Péter cyprusi királynak ajánlotta fel a trónt, a ki akkoron Európában időzött. Rómában fogadta az örmény nagyok küldöttségét, hajóra szállt Velenczében s megérkezvén Cyprus szigetére, feladatul tűzte ki megvédelmezni új alattvalóit a musulmanok megrohanásai ellen. Nem maradt reá ideje; alig jelent meg Örményország földjén, áldozatul esett ő is az országot duló belvillongásoknak. 1369. ján. 16-án saját udvari emberei gyilkolták meg.

Az örmény történetirók nem is emlékeznek meg lusignani Péterről, az örményországi latin királyok sorában a negyedikről.

Cshámics után s az utolsó lusignani király sírfeliratának téves értelmezésével VI. Leot tüntetik fel Kis-Örményország ötödik lusignan-házbeli királyának. Tényleg azonban öt fejedelme volt Örményországnak ebből a családból s Péter is, bár csak néhány rövid hónapig, viselte ezt a czimet.

Örményország sanyarú helyzete annál nagyobb aggodalommal töltötte el a pápai széket, mert keresztes hadjáratot tervezett a szentföldre s tudta, hogy Palaestina sorsa is Örményországnak a kereszténység számára való megtartásától függ. Felhivta tehát az örmény nagyokat, válaszszanak maguknak mielőbb oly uralkodót, a ki ismét visszaadhatja a nemzetnek régi hatalmi súlyát. Javaslatba is hozta a megválasztását Leonak, a meggyilkolt Péter egyik rokonának. A sis-i patriarkhalis egyházban királylyá is koronázták 1365-ben VI. Leot, ki Mária magyar királyi herczegnővel kelt házassági frigyre. Az utolsó örmény király viszontagságos életének külön czikket fogunk szentelni. **Dr. Molnár Antal.**

Egy jeles ember.

Ki egy hosszú élet minden perczét a nemzet és haza javára szentelte, ki lankadatlan munkásságával nagy tudást, takarékosságával nagy vagyont szerzett, és tudásának kincsházát nemzete felemelésére, vagyona forrását népének üdvére nyitotta meg, — annak tettei biztosítják az utókor részéről a legszebb emlékszobrot — a hálás emlékezetet. Ily férfi volt Lukácsi, — ily szobrot emelt önmagának e jeles ember, kiben szív és ész egyaránt nagy volt.*)

Dr. Issekutz Győző
orsz. képviselő.

Az én atyám.

Jelige: „Az első, a ki utolsó lett“

Az „Armenia“ novemberi füzete, több jelesünk hálás szive megnyilatkozásának koszorújává lett, kik hódoltak a szerénységgel párosult nagyság emlékének, a vallás buzgó apostolának, a hazafiság tiszta eszményének, az árvák édes atyjának — Lukácsi Kristófnak.

És annak, ki első volt azok között, — kik az általa alapitott humánus intézménynek gyümölcsét élvezék, ki a körülmények alakulása folytán szorosabb, bensőbb viszonyban állott a nagynevű alapitóval; ki kegyében és szeretetében oly közel állott, mint előtte és utána talán senki, — annak lapja az emlékfüzetben üresen állott; hogy miért? azt ne tegyük most kérdés tárgyává. A gondolat, a visszaemlékezés, a hála és kegyelet késztetnek, hogy bár utólag — ha nemis oly elmésen, mint az arra hivatottak — lerójam az elismerés adóját az egyetlennek, kinek az életben hálával tartozom.

*

Jól emlékszem vissza 1862-ik év egyik téli szombatján történt, midőn csicsó-kereszturi szerény házunk előtt, egy fedeles szekér állott meg, s abból egy őszbe vegyült

úr szállott ki. Ez, jó anyám áldásától kisérve magával vitt el; az úton gondosan takargatott, hogy meg ne fázzam. Szamosújvárra értünk, és ott átadott Melus néninek. Atyailag megsimogatott azután igy szólott hozzám: „Fiam viseld magad jól, — ezután én leszek a te atyád.“

Visszaemlékezésem fonala itt megszakad addig, míg az elemi iskola harmadik osztályába nem jutottam. Ekkor — egy alkalommal — felhivtak a gymnasiumba, hol egy hangjegy füzetet ad Esztegár tanár (most ügyvéd) a kezembe és azt mondja, hogy most kottából énekeljek. Mily nagy volt boldogságom, hogy én, a kicsi, a nagyokkal egy sorban énekelek — kottából. És ez Lukácsi akaratából történt. Ettől a pillanattól fogva figyelmének mindig állandó tárgya voltam; egyházi ünnepségek és istenitiszteletek alkalmával mindig jelen kellett lennem; többször mondogatta: „Te vagy az én Péterem, veled tervem van, ha az Isten is megsegit.“

Jó szive és atyai szeretete illusztrálására számtalan kedves epizodot hozhatnék fel, de ezek nem képezhetik tárgyát jelen czikkemnek; azonban e kettőt nem hagyhatom emlités nélkül: Nyáron át, midőn nagy kertjébe ment, mindig utánam jött és magával vitt, „Úrnapján“ pedig az általa adott disz-ebédre az ő kis „kántorát“ is meghivta. Áldott jó atyám, mily boldog voltam én akkor!,

Az idő telt és én elvégeztem Szamosújvárt tanulmányaimat: meg kellett válnom a szerető, gondos atyától. Mintha most is magam előtt látnám — könnyes szemmel — megcsókolt és kért, hogy ne menjek el, maradjak nála. „Alkalmazást nyujtok neked — úgymond — az egyház szolgálatában; gondoskodni fogok rólad, tanittatlak tovább; mert papot kapok én, de egyházamnak kántort nem. Vagy ha választott pályádon nem lészsz megelégedve, jöjj hozzám vissza, itt szived szerint való pályán lehetsz, hiszen te szerettél Istennek szolgálni!“

Ezután majdnem öt év telt el; midőn egyetemre voltam menendő találkoztam ismét nemeslelkű jótevőmmel. Azonban a remény lett viszontlátás öröme a legnagyobb fájdalommal töltötte el szivemet, mert ekkor betegség gyötörte a jóságos öreget...

---

*) Az itt közlött nagybecsű emléksorok véletlenségből maradtak el a Lukácsi-füzetböl. Szerk.

Elvégeztetett! 1876. október 25-ikén reggel vettük a szomorú hirt, hogy az erdélyi örmények büszkesége, a legáldottabb szív megszünt dobogni, elköltözött urához, Istenéhez!

Befejezem elmélkedésemet. A halál hire villámgyorsan terjedt el kis kolóniánkban; csüggedt és szomorú arczok értekeztek egymással a teendőkről. Pillanat alatt együtt volt az összeg a koszorúra; aztán elhatároztuk, hogy négyen: Ábrahám Zachár, Fehér Antal, Kábdebó Ferencz és csekélységem megyünk Szamosújvárra, hogy mi is jelen lehessünk a végtisztességadásnál. Nagy igazuk van azoknak, kik azt mondják, hogy a kolozsvári tud. egyetem küldöttsége három tagból állott: hiszen a negyedik — hálás fia volt.

Marosvásárhely 1893. nov. 2. **Bárány János.**

A magyar-örmény nemes családok czimerlevelei.

Közzéteszi: dr. **Temesvári János.**

I.

Ha előszedegetjük emlékezetünkből azon egyes tényeket, mik rövid két század alatt édes hazánk testvérnemzetei közé legutóbb bevándorolt maroknyi hazafias örménység részéről a részrehajlatlan Klió révén a nemzeti történelem évlapjaiba bekerültek, önkénytelen is ámulva kell észrevennünk, hogy aranyból vannak azok, tiszta színaranyból.

Miként az Egyptomból kivándorló zsidók legfőbb vezetője, a folyvást előttük lebegő tündöklő lángoszlop volt, a lelkes hazai örménységnek is kezdettől fogva egy vezércsillaga, egy eszméje volt, mely keblét szüntelen hevitette, minden tettében vezette és melyért a nevéről nevezett hermelinként (mus Armenius) készebb volt inkább meghalni, mint annak sugárzó fényétől elfordulni. A hazai örménység e tündöklő vezércsillaga, tetteinek főrugója: páratlan hazaszeretete volt. Ezzel akarta az örménység meghálálni azon szives fogadtatást, melylyel I. Apafi Mihály alatt 1672-ben bevándorolva e szép haza testvérnemzetei részéről osztály- és rangkülönbség nélkül találkozott.

S valóban míg egyrészről, mint általában kereskedéssel foglalkozó nép főképen letelepedése helyén, a haza keleti részében, az u. n. Erdélyben első sorban a kereskedelemnek adott nem kismérvű lendületet, addig más részről, mint hivatalnok és tisztviselő lelkiismeretes pontossága által a közjó előmozditása körül fejtett ki páratlan tevékenységet; mint pap és tanár a gondjaira bizottak lelkivilágának ápolásán és megteremtésén fáradozott, az igazság és ismeret napjának vidám sugarait mindig világossággal és vonzó erővel terjesztette s ha végül a megpróbáltatás perczeiben a haza hivó szava hozzá is eljutott, mint katona bátorsága által tűnt ki s nem egy esetben addig adta önfeláldozó vitézségének fényes tanújelét, míg utolsó csepp vérével örökre lezárodott azon magasztos életpályája, melyhez a hősi elszántságnak, a valódi érdemnek annyi elévülhetlen babérja füződött.

Ha bár futólag pillantsunk is végig a hazai örménység beköltözködése óta lefolyt két század történelmének évlapjain, lehetetlen, hogy szemünkbe ne tünjék minő áldozatokat mutatott be már az örménység hazaszeretetének lángoltárán; lehetetlen, hogy ne akadjunk a közélet minden egyes terén, legyen az egyházi vagy világi, politikai vagy katonai, egy-egy kimagasló alakra, melyet büszkén ne nevezne és tartana a magyar-örménység szülöttjének, fiának.

A hazai örménység eddig szereplő gigászai között rövid szemlét tartva, önkénytelen is eszünkbe jut Gorove István és Lukács Béla, a magyar alkotmányos miniszterium két kimagasló alakja; Kiss Ernő és Lázár Vilmos, mindketten az aradi Golgotha vértanúi; Mály Mihály mérnökkari és Czetz János 1848/9. tábornok, a szabadságharcz tántorithatlan hőse; Gajzágó Salamon, a csak nem rég hosszas buzgó hivataloskodása után nyugalomba vonult főszámvevőszéki elnök; Karátsonyi Guidó gróf, a félmillió forintot meghaladó alapitványai miatt is feledhetetlen első magyarörmény főur; Csiky Gergely az oly korán elhunyt jeles színműiró; végül, kikről szintén megfeledkeznünk nem szabad, Ákontz-Kövér István velenczei és

Esztegár Vártán bécsi mechitharista érsekek, mindketten egyházuk nemcsak példás életű főpapjai, hanem egyszersmind mély tudományú apostolai.

A hazai örménység törhetlen hazaszeretete és kiválóbb fiainak bokros érdemei nem is maradtak ismeretlenek sem előbb az erdélyi fejedelmi, sem utóbb a ma is dicsőségesen uralkodó magas királyi ház előtt. Igy történt, hogy nemcsak az örménység főbb lakhelyeivel éreztették nevezettek kegyüket, Szamosújvárt és Erzsébetvárost, a hazai örménység e két góczpontját, a szabad királyi városok sorába emelve, hanem kimagaslóbb fiait is fejedelmi kegyük egész teljével elárasztották s családjai közül a mai napig ötvennél többet iktattak a hazai nemes családok sorába.

A magyar-örmény nemes családok legnagyobb része nem u. n. donationalis, azaz birtokos, hanem armalista, azaz czimeres. Legnagyobb részük, miként a többi testvérnemzet fiai is, a sallangot szerető s czímkórságban szenvedő XVIII. században szerezte nemesi rangját. E czélból, különösen a minden oldalról ellenségtől fenyegetett dicső emlékű Mária Terézia korában, midőn vármegyék és városok testületileg, egyes gazdagabbak pedig külön is bőséges segélylyel járultak a nyomasztó hét éves háború (1756—1763) terheinek viseléséhez, szivesen felajánlák a kincstár részére 1000—2000 forintjokat, csakhogy a polgári osztályból kiragadtassanak annyival is inkább, mert oly kor vala ez, melyben a czímtelen családok boldogtalanoknak érzik vala magukat¹) s különben is maga a szabályzat, például az 1786-iki, megszabta a czím után járó illetéket.²)

---

¹) Innen érthető aztán, hogy Kiss Gergely, Lukács és Jakab szamosújvári szegényebb sorsú örmény kereskedők, Kiss Ernő, az 1848/9-ki szabadságharcz hős vértanújának ősei, bevallva szegénységüket — az országos levéltár adatai szerint — szégyenkezve kérik Mária Teréziát, hogy nekik is, nem tekintve a mindhármuk részéről szerényen felajánlott 300 aranyat, a nemesi czimet megadni kegyeskedjék.

²) Mária Terézia, ezen az általa »nagyfejedelemségre« emelt Erdély különös jótevője, azonban a magyar-örmény családok részéről megnemesittetésük fejében felajánlott összeget nem mindig

Királyi adománylevélhez (litterae donationales), az 1750. május hó 13-án nemesi rangra emelt erzsébetvárosi Zachariás családot kivéve, a mult század végeig magyar-örmény családjaink nem jutottak. Ez időtől kezdve azonban a tehetős örmény családok fiai az u. n. temesi bánságban nagyobb birtokokat szerezvén, többen közülök az 1780-ki királyi leirat értelmében donationalis, azaz birtokos nemesek is lettek.³)

A magyar-örmény nemes családok czímerszerzői a hazai örménységnek 1672-ben I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem alatt történt beköltözködésétől kezdve napjainkig időrendben a következők voltak:

Pattantyus-Ábrahám Jakab 1680. decz. 13.
Lászlóffi Izsák 1712. nov. 20.
Dániel Tódor, Jeremiás és Pál 1725. júl. 3.
Placsintár Lukács és Bogdán 1737. aug. 23.
5 Lázár János 1746. okt. 3.
Karátsonyi Kristóf, Miklós és Lukács 1749. jún. 15.
Zachariás János, Lukács és Tamás 1750. máj. 13.
Novák Kristóf, Jakab, Márton és Emánuel 1753. júl. 30.
Török Tódor 1756. máj. 24.

---

forditotta hadi czélokra, hanem egyes esetekben azt egyházi vagy közczélokra a magyar-örmény városoknak nagylelkűen vissza is adományozta. Igy tett például a Csiky Emánuel és Péter, Kövér János és Kajetán, Lengyel Lukács és András részéről nemesi rangra emeltetésükért befizetett 6066 frt. 30 kr. összeggel is elrendelvén, hogy ez, az akkor épen épitkezés alatt álló szamosujvári főtéri örmény templom költségeinek fedezésére fordittassék. (Datum e Caes. Reg. Thesauratus Consilio. Cibinii 9. April. 1781. A szamosújvári városi levéltárban őrzött eredeti leirat szerint).

³) Az erdélyi örménységgel a főkormányszék útján 4196. szám alatt közölt leirat ide vonatkozó szavai a következők: »Sua Maiestas in favorem emptorum, qui in Banatu Temesiensi, Regno Hungariae reincorporato Bona et Jura possessionaria sibi comparare vellent... benigne stabilire dignata est: 1. Ut super bonis in eodem Banatu abalienandis Litterae Donationales pari prorsus ratione ac in Regno Hungariae Lege ac usu receptum est, expediantur. Emptor proinde eiusmodi Boni ipso facto in Nobilem Regni Ungariae indubitatum recipietur omnibusque praerogativis et privilegiis Nobilitaribus gaudebit. (Datum Cibinii die 4. Aug. 1780.«)

10 Issekutz Mihály 1758. decz. 12.
Lászlóffi Bogdán 1758. decz. 12.
Patrubán Márton és Márk 1758. decz. 12.
Kristóf, vagy Jakabfy Miklós 1760. máj. 8.
Kristóf vagy Jakabfy Simon 1760. máj. 8.
15 Simai Lukács 1760. máj. 26.
Issekutz Antal és Gergely 1760. jún. 24.
Szarokán Dávid, János, Márton és Lukács 1760. jún. 24.
Balta Márton 1760. júl. 28.
Balta Péter 1760. júl. 28.
20 Gorove Kristóf 1760. júl. 28.
Govrik János és Tódor 1760. júl. 28.
Csiky Tivadar 1760. okt. 7.
Kis Gergely, Lukács és Jakab 1760. okt. 7.
Lukács Lukács, Lázár és Izsák 1760. okt. 7.
25 Simai Tódor, Márton, Izsák és Salamon 1760. okt. 7.
Szentpéteri Kristóf 1760. okt. 7.
Verzár János, Péter és Oxendius 1760. okt. 7.
Verzár Márton 1760. okt. 7.
Vikol Bogdán 1760. okt. 7.
30 Jakabfy Kristóf 1760. okt. 9.
Gáspár Miklós 1761. okt. 25.
Gorovei Kristóf 1761. okt. 25.
Bocsánczi János 1762. júl. 26.
Bogdánfy Gábor 1762. júl. 26.
35 Csomák Miklós 1762. júl. 26.
Hankovits Jakab, Miklós, Sándor és Ferencz 1762. júl. 26.
Lukács Jakab 1762. júl. 26.
Mártonfy Kristóf 1762. júl. 26.
Rácz Jakab 1762. júl. 26.
40 Csiky Emánuel és Péter 1780. máj. 24.
Kövér János és Kajetán 1780. máj. 24.
Lengyel Lukács és András 1780. máj. 24.
Gyertyánffy Antal, Lukács, Kristóf és Jonás 1795. jún. 25.
Capdebó Jonás, Márton, Ferencz és Gergely 1802. júl. 23.
45 Kövér Tódor, Kajetán, János, Simon és Antal 1804. aug. 17.

Lázár Lázár, 1826. márcz. 17.
Czárán Antal, János, István és Kristóf 1830. okt. 1.
Hollósi Bogdán 1832. máj. 3.
Kábdebó Jakab, Miklós, Károly és Márton 1838. nov. 8.
50 Márkovits Antal és Emánuel 1839. okt. 3.
Jakabb Bogdán 1848. jan. 10.[1]
Issekutz Adeodát 1876. jan. 11.
Korbuly Bogdán 1879. márcz. 31.
Gajzágó László 1879. aug. 5.

A hazai örmények között elterjedt hagyomány az általam elősorolt nemes családokon kivül, még a romlotthidu (románul: „de podu spärt“) Zachariás családnak I. Apafy Mihály erdélyi fejedelem által történt megnemesittetéséről is tudni vél és emlitett család nemesi rangra emeltetésének körülményeit, rövidre foglalva, következőképen regéli: Kikocsizott egy ízben Erzsébetvárosból Apafi, a fejedelem, s hintójával már a Küküllő hidjához közelgett, midőn egy Zachariás nevű örmény kereskedő a fejedelem tovább haladását megakadályozandó, annak lovai elé állott s románul (a csak pár év előtt Moldovából beköltözött örmények ugyanis még nem beszélték az édes hazai nyelvet) azt kiáltván: Măria Sa! podu-i spart, azaz „Nagyságos uram! rossz a hid,“ és Apafi élte ezen megmentőjét utódaival együtt podu-spart, „romlott-hidu“ előnévvel nemesi rangra emelte. Az erdélyi részekben lakó örményeink ezen elbeszélése azonban minden komoly alapot nélkülöz.

---

[1] Jakabb Bogdánt, szamosujvári városi főjegyzőt ugyan a királyi kegy 1848. január 10-én az erdélyi országgyűléseken tartott kitünő szónoklataiért nemesi rangra emelte, de czimerlevelének expediálását a nemsokára bekövetkezett zavaros idők eseményei lehetetlenné tették s igy annak sem a boldogult iratai között eredetijére, sem az országos levéltárban — Jakab Elek levéltárnok ur társaságában e czélból folytatott kutatásaim daczára — másolatára nem bukkanhattam. Nevezettnek nemesi rangját azonban minden kétségen kivül helyezi Teleki József gróf, erdélyi kormányzónak Jakabb Bogdánhoz intézett s Szongott Kristóf »Szamosújvár« cz. monografiája 137. lapján is már közzétett következő levele:

110. Eln. 1848.

Nemzetes Főjegyző Ur!

A közelebb mult országgyülésnek üdvös eredménye ötletéből, méltoztatott Ő Felsége e folyó hó 10-én kelt legfelsőbb kéziratánál fogva Uraságodat erdélyi czimeres nemesnek legkegyelmesebben kinevezni.

Mit addig is, mig a maga útján eziránt bővebben értesittetnék, Uraságodnak örömtudás végett, ezen érdemlett kitüntetésébeni legszivesebb részvétem nyilvánitása mellett ezennel megirni kivántam.

Többire szokott becsüléssel maradván
Uraságodnak
Kolozsvártt, Boldogasszony hó
19-én 1848-ban

kötelezettje
Gróf Teleki József.

Minthogy még az eddig napvilágot látott nagyobb terjedelmű művekben is, u. m. Nagy Iván „Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal (Pest, 1857 s a köv.),“ I. Siebmacher, „Grosses und allgemeines Wappenbuch (Nürnberg 1885 s a köv.)“ magyar-örmény nemes családaink nemességének tárgyalása, czímereiknek leirása a legmostohább elbánásban részesült, a mennyiben mindkettő a legtöbb magyar-örmény nemes családról alig tesz emlitést, e családok jó nagy részét mellőzi, vagy czímereik leirását tévesen közli; minthogy továbbá Kővári László „Erdély nevezetesebb családai (Kolozsvár 1854.)“ cz. művében még tovább megy s a leginkább Erdélyben letelepült hazai örménységet figyelmére nem is méltatja, már a „Turul“, hazánk ezen egyetlen czímer- és nemzetségtani folyóiratának megindultakor azon gondolatra jöttem, hogy nem kimélve fáradságot a magyar-örmény nemes családok czímerleveleit összegyüjtsem s azokat, első sorban az illető családtagok használatára közzétegyem.

Nem ismeretlenek ugyan előttem a római költő azon szavai, miszerint a valódi nemességet kizárólag az erény alkotja („Nobilitas sola est atque unica virtus“); jól tudom, hogy a paraszt vére is piros („sanguis rusticorum aeque ruber“), hisz ép oly korban élünk, mely csak a személyhez köt minden kitüntetést, korlátozza vagy épen semmivé teszi az öröklött kiváltságokat és egy közös nevelési rendszer által közelebb hozza az egymástól eddig távolabb álló osztályokat s ma már mindenki elérheti azt, a mire csak épen tehetségei képesitik, de azért „a nemesség külső emblemáit, a miket az emberi természet kiirthatatlan hajlama alkotott, a miket a kegyelet ápolt, a történelem registrált s a művészet gyámolitott, sem a tudomány, sem a nevelés nincs hivatva megsemmisiteni.“

„A nemzetet — Radvánszky Béla báró szerint — csak látszólag alkotják az élő nemzedékek, valóságban azonban tagjai annak az elhaltak is, mert a letünt nemzedékeknek nagy a befolyásuk az élőkre. Sokakat lelkesitett már őseiknek dicső példája kitartó munkára, szorgalomra, nagy tettekre. Hol állanánk ma az ősök következetes munkája nélkül? Az ős idők egyszerűségében. Sok nemzedék alkotta mai kultur életünket. Ismerjük meg tehát izről-izre az alkotókat.“ Ismerjük meg az örmény nemes családok e haza területén szétszórt fiai és utódai is e szerény mű hasábjairól, több évi buvárkodásom eredményéből, családfájuk törzsét, czímerszerzőjük nevét, czímerlevelük teljes szövegét s végül czímerüknek pontos rajzát s midőn azt pihenésre szánt perczeikben netalán szemlélgetni fogják, ismételgessék magukban a latin költő azon sokat jelentő szavait:

> »Scipio cum Romae statuas spectaret avorum
> Haec ad virtutem sunt mihi calcar ait.«

Könyvem ezen szükkeretű czélja érthetővé teszi ennél fogva azon szövegismétléseket, 1) melyeknek különben egy komoly tudományos czímertani munkában alig lenne helyük és megmagyarázza egyszersmind azt is, hogy miért hiányzik abból az egyes családok bővebb ismertetése, családfájának levezetése s kiválóbb tagjainak érdemük szerint való méltatása.

Minthogy nemcsak a hazai örménység bölcsőhelyeinek levéltárából meritettem, hanem felhasználtam még ott, hol kiegészitésre volt szükség egyes családok magán iratgyűjteményeit is, sőt a fővárosban elhelyezett országos levéltárban is két ízben huzamosabb időn át gyűj-

---

1) Rövidítést csakis a czimeradományozó fejedelem czimeinek elősorolásánál engedtem meg magamnak.

töttem az adatokat, vigasztal azon tudat, hogy e műben a magyar-örmény nemes családok czímerleveleit — tudtommal — teljes számban első izben tehetem közzé.

Mielőtt az egyes magyar-örmény családok czímerlevelének bemutatását megkezdeném, szabadjon még e helyt őszinte hálámat kifejeznem azon barátságos és kegyteljes pártolásért, melyet kutatásaim alkalmával az országos levéltár derék igazgatója, Pauler Gyula s köztiszteletben álló allevéltárnoka, Jakab Elek urak részéről tapasztalni szerencsés valék. Nem kevesebb szivesség jutott csekély személyemnek osztályrészül Szongott Kristóf ur, t. kartársam, az „Armenia“ érdemes szerkesztője részéről, ki szives megkeresésemre nemcsak több czímerlevél másolatát bocsátotta rendelkezésemre, hanem lehetővé is tette a kész mű megjelenését; továbbá Novák Antal ur, derék collegám részéről, ki a czímerrajzok elkészitését volt szives magára vállalni és végül Bittó Károly aradvármegyei főlevéltárnok ur, igen tisztelt barátom részéről, ki a gondjaira bizott levéltár adataival gazdagitván nagyban megkönnyitette adatgyüjtésem különben fárasztó munkáját. Fogadják mindhárman leghálásabb köszönetemet.

* * *

Négy év multán.

Az intézet szigorú és barátságtalan falai között hirtelen csend lett; az előbbi larmás zaj és csengő nevetés minden átmenet nélkül megszakadt: új növendék érkezett az intézetbe, kit egy öreg nő kisért. A pajkos növendékek kiváncsi szemekkel méregették, birálgatták a jövevényeket, főkép pedig azt a barna arczú szomorú képű leánykát, kit most hozott az intézetbe a nagymamája, hogy valaha tanitónőt faragjanak belőle, mert bizony nagyon rá van szorúlva.

Az igazgatónő mosolyogva fogadja a vendégeket, a leányok a háttérben suttognak, vihognak. A már fehér hajú öregasszony a jóságos arczú igazgatónővel beszélget, közbe-közbe vigasztalja a kis unokát, kinek minden pillanatban könnyekkel telnek meg szemei, de azért erősen tartja magát s nem sir. Csak pár perczig tart még a beszélgetés, az öreg megöleli, megcsókolja a kis leányt. Az igazgatónő maga is elérzékenyedik, de azért mosolyogva vigasztalja Margitkát, öleli, csókolja: „Ugy nézzen engemet, mintha édes anyja volnék.“ A leányok odaszaladnak, csititgatják: „Ugy nézzen minket, mint testvéreit.“

Az öreg asszony lépteit a hosszú folyosó már alig viszhangozza, alakja elvesz az esti homályban, Margitka néz-néz utána hosszasan, keservesen. A kapú nyilik, a kapú bezárúl. Ő már künn van. Szegény Margitkának, mintha szivét szoritották volna össze.

Nemsokára megszólal a csengetyű a lefekvésre. A leányok számos apró bohósággal és csinekkel igyekeznek feledtetni Margitka bánatát, de ő nem igen vigasztalódik.

Elcsendesül nagy későre a hálóterem. Alusznak már mind a leányok, mind megannyi alvó angyal-arcz, csak Margitka nem alszik még. Mélységes süket csend van, . . egyszerre a távolból éles fütty halszik: az induló gyorsvonat mozdonya sípol. A hálóteremben csendes zokogás: „Most megy.“ Margitka újból siratja azt, kitől egy hosszú évre el kellett válnia.

Szepegve alszik el s álmodik, álmodik az egyszerű kis otthonról. Látja a kis mezővároskát, hol már mindenki lenyugodott, csak egy szerény házikóban pislog még a lámpavilág: ott van a jó öreg nagymama, imakönyve fölé hajolva szúnyokál édesen, csendesen, néha-néha fel-felriad s áhitattal imádkozza tovább a félbehagyott fohászt.

Bizonyosan Margitkáért, az egyetlen jó unokáért imádkozik! Szeretne odaszaladni, megölelni, megcsókolni azt a ránczos arczot, azokat a fénytelen szemeket, melyek oly jóságosan néznek reá. De visszatartja egy titkos kéz s ő nem mehet oda. Szive hevesen kezd dobogni, a távolból ezt susogja az öregnek: „Örömmel fogok tanulni, nehogy nagymama megbánja, hogy utolsó összekapargatott filléreit is reám költötte!“ Tisztán hallja a feleletet is: „Azért taníttatlak fiam, hogy ne szorúlj ez életben senkire; mert ki tudja én meddig élek?!“

„Sokáig, sokáig — susogja Margitka félig ébren — nem, nem vesz el tőlem a jó Isten! Megtart nekem, hiszen úgy sincsen senkim az ég alatt, csak te nagyanyácskám! Te érettem élsz s én te éretted fogok élni.“ Fájó érzés szoritja össze a szivét, szemeiből sűrün omlanak a könnyek, mire ő maga is felébred.

A hálóteremben siri csend van, a többiek alusznak nyugodtan. Margitka végig simitja forró homlokát, mintha el akarná űzni azokat a fájó gondolatokat, behunyja szemeit, ébren álmodik a multról s jövendőről.

Képzelete a téli csendes estéket hozza elébe. Ketten vannak. Nagyanyó kötöget egy karosszékben, ő pedig a mellett a hosszú, ócska zongora mellett ül, mit a nagymama nem adna a világ minden kincseért, pedig a hangja sem olyan csengő, mint régen, a billentyűk is sárgák már, de azért ezek a sárga billentyűk sok örömnek voltak részesei, sok bánatnak vigasztalói. A „Cserebogár, sárga cserebogár“-t játsza, ezt szereti legjobban az öreg; ez a nóta juttatja eszébe fiatal korát, a letünt régi jó időket. Majd beszélgetnek a holtakról, a Margitka szüleiről, egymást vigasztalják, egymást biztatják. Istenem milyen boldog is az, kinek van valakije, ki önzetlenül szereti!

Majd gondolatai a jövőbe kalandoznak. Tanitónőnek képzeli magát. Azt hiszi, most vezeti nagymamáját a templomba, ki itt jobbra-balra tekintget: ha vajjon látják-e az emberek az ő tanitónő unokáját, a ki olyan szépen tud zongorázni, hogy még a szive is megfájul az embernek mélabús nótáitól. S majd ő milyen elégedett lesz, ha boldognak látja s bár némileg viszonozhatja azt a sok jót, a miben nagyanyja részesité.

Álmodjál csak, álmodjál szegény gyermek! Adja Isten, hogy a sors durva keze el ne tépje szép álmaidat!

* * *

Repül az idő, mintha szárnyai lennének; eltelt az a hosszú négy év is, mely a leányok szivében s lelkében

oly nagy változást idéz elő. A kicsi leányból nagy leány fejlődik, megérik az ész a komoly munkára.

Vége a rettegett képesitőnek, vége a drukkos napoknak, vége a tanulásnak; szabad mindenki, mint a madár, mely ágról-ágra szállhat. Feledésbe megy ilyenkor az a keserves négy esztendő, mely megfosztott az édes otthontól; csak a jelennek él mindenki rózsaszínben látva a világot. Örömsugár a szemekben, mosoly az ajkakon, önérzetes nyugalom a szivekben.

Jönnek az elégedett apák, anyák, nagynénik, jőn mindenkinek valakije, hogy hazavigye már „tanitónő“ leányát.

Nagy csomagolás; a folyosó tele van rakva bőröndökkel, nyitott szekrényekkel, mosolygó apákkal, lótófutó leányokkal, kapzsi hordárokkal.

— Képzeld csak Katinka! Mi már este indulunk, mert holnapután valami mulatság lesz otthon, hová okvetetlenül el akarnak vinni.

— Jaj, mi még pár napot K....ban töltünk, hiszen jóformán nem is tudom milyen ez a város!

— Hallottad, hogy Elláék fürdőre mennek?

De egyszerre elhallgatott mind a kettő a közeledő léptek zajára.

— Szegény Margitka! Milyen bús most is! — törte meg a csendet Katinka — pedig hat héttel ezelőtt temették el a nagymamáját. Le is tehetné már azt a gyászruhát!

— Jól áll neki, azért nem teszi le azt — szól a másik.

Ő meg ezalatt csendes léptekkel halad le a kertbe: a magányt keresi, hogy enyhülést esdhessen Istentől. Szeretne sirni, zokogni, de már elfogytak könnyei.

Most érzi legjobban azt, hogy mennyire el van hagyatva; tudja jól, hogy utána nem jőn senki; nincsen kit várjon, nincsen ki várja. Itt hagyta az egyetlen nagyanyácska éppen akkor, mikor ő már oly közel volt életcéljához. Elköltözött oda, a honnan nincs visszatérés, elment övéihez — egy jobb, egy boldogabb hazába. Miért nem vitte hát őt is magával? miért hagyta őt e földön védtelenül, árván, egyedűl?! — S még csak sirni sem tud mióta eltemették azt, ki neki mindene volt!

Nem tudja elhinni a valót, nem tudja beleélni magát, hogy annyi sok szép reménye romba dölt s hogy most már egyedül kell minden bánatot viselnie; nincs kivel örömét megoszsza, nincsen ki tanácsot adjon, nincs ki buzditsa ha elcsügged, nincs a ki reá büszke legyen, hogy ime ő már „diplomás“ tanitónő: kenyérkereső leány. Mi lesz vele? Mihez kezdjen?

Ily szomorú gondolatokba merűlve ült egy félreeső padon. A kert csengett az élettől, a madarak versenyt csicseregnek egy csoport daloló, ujjongó leánynyal.

— Margitka! Margitka! — kiabál torkaszakadtából egy kis szöszke leány — Margitka!!!

— Ki szólit? kérdé felriadva a szólitott.

— Jer hamar, ő nagysága régen keres, valami mondani valója van.

— Bizonyosan valami távoli rokonomhoz akar elhelyezni, míg állomást kapok — e gondolattól összeborzadt — nem, nem megyek senki nyakára.

Ujra fülébe csengettek az öreg szavai: „Tanúlj fiam, hogy ne szorúlj az életben senkire!“

Lecsüggesztett fővel, tétovázó léptekkel haladt fel a lépcsőn az iroda felé. Ezalatt a többi leányokat is felhozta a kiváncsiság a kertből, ott állingáltak az iroda ablaka előtt.

— Látsz-e be, mit csinálnak?

— Vajjon mi fog szegénynyel történni?

— Nem hallod mit beszélnek?

Több ilyen s ehhez hasonló kérdések váltották fel egymást.

Ezalatt az a jóságos arczú igazgatónő meleg hangon vigasztalta a kis árvát s tudtára adta, hogy már állomásról is gondoskodott számára ott helyben, a szünidőt pedig töltse nála, legyen az ő leánya a nyáron is...... Margitka csak nézett szótlanúl maga elé, nem tudta köszönetét kifejezni, pedig minden szó balzsamként hatott sajgó szivére.

— „Édes anyád leszek!“ hiszen úgy igértem, mikor még idehozott a nagymama!

E szavak Margitkának egész a sziveig hatottak, oda borúlt az ölelő karokba s az örömtől megeredtek néma könnyei.

Harmath Ilona.

Fotográfia az örmény leányokról.

Jelige: Szép vagy lányka? ne tudd....

Vitkovits M.

„Kérlek szerezd meg Szamosújvár legszebb leányának arczképét és küld el lehetőleg posta fordultával nekem, ki az örmény leányok irant oly bensőleg rokonszenvezek.“

Őszintén megvallom, nehéz feladat! Hiszen annyi szép leánynyal gazdagította meg a Teremtő a mi kis városunkat, hogy én a szépek közül alig tudnék „legszebbet“ választani a nélkül, hogy a szépek haragját magamra ne vonjam. Nemde szép hölgyeim, Kegyetek mindnyájan rátartók szépségükre?! Ezen érzékeny oldalról pedig valakit érinteni merészség volna! És mégis a fennebb emlitett kérésnek eleget kell tennem; mert különben „jó barátom“ (igen! ilyenek is vannak még) megneheztelne reám.

A ki tehát Kegyetek közül örmény leányaink! magát „legszebb“-nek tartja, sziveskedjék arczképét megküldeni. Furcsa kérés. Kegyetek, örmény hölgyeim! ezt nem fogják megtenni. Jól van! Összeszedem én a szép leányokat mind és az egészből magam fotografálok egyet. Igen! egy képet rajzolok, mely egyesitse magában mindazt a jót, szépet és nemest, mit az örmény leányokban felfedezhetünk. Pártatlan leszek! Egy hű kép ecsetelése lesz feladatom. E képet ajánlom fel „jó barátomnak.“ És azután a kinek tetszik: jöjjön ide feleséget keresni. Az ifjúnak pedig, kit szive kerget, csak annyit sugok fülébe:

»Magyar legény Tiszán innét Dunán túl,
Szamosújvárról házasodjál ezentul.«

*

Ring a bölcső, és benne aluszsza első édes álmát a szülői örömök zsengéje: a megszületett örmény leány. A kis újszülött — nagyon természetesen — az anyai gyöngéd kezek ápolását nem nélkülözheti. Ritka az a szülő, ki csecsemőjét idegen kezekre bizza. Ott virraszt éjjel-nappal a szülő gondja a gyermek bölcsője mellett. A boldog anya szerető fáradozását a gagyogó gyermek mosolyával jutalmazza meg. — A gyönge szellő is lendit hullámokat a víztükre felett: úgy az anyai gyöngédség is az ártatlan szivet kezdi hullámzásba hozni, míg kifejlődnek a gyermekies érzelmek. Ez az a boldog idő, midőn:

»A játszi gyermekség bájos körében
Csókoljuk a jelenlét angyalát;
. . . .
Mély sirok halmain mosolyogva állunk,
S legkissebb tárgyban nyilt eget találunk.«

Midőn a leány e kort eléri, már szabadabb, de még mindig az anya figyelme kiséri őt. Majd bekerül az iskolába. A tudományok csarnokában szelleme éltető anyagát gyüjti össze; de ezalatt oda haza a házi teendők szorgalmas munkása: köt, varr, főz, süt, mos.

Igy nő fel az örmény leány addig, míg eléri azt a kort, midőn a társadalomban ő is számitásba jő, mert belépett a nagy leányok sorába; ekkor kezdi észrevenni a mindennapi élet kicsinységeit. Vágyakkal telt szive fényes, ragyogó jövőbe tekint. Ekkor kezd mutatkozni nála az egyéni jellem: rátartós lesz önmagára. De ez az „önzés“ legkevésbbé sem fajul el; a kevélységet még nevéről sem ismeri. Az „önérzet“ ezen megnyilatkozása jellemzi örmény leányainkat. Szívjóság és nemes erkölcsi érzület: e két erény az örmény leány legszebb ékköve. Lelkének ártatlanságával kis templommá avatja fel önmagát, hol boldogság és béke honol. Angyali szive boldog és elégedett, ha csekély vágyait teljesitve látja. Arczának nemes zománcza: lelkének hű tükre.

A legcsekélyebb nemtetszés is meglátszik rajta: azonnal elpirúl, mi a barna arczot oly nagyon érdekessé teszi. Az örmény leány szive: egy szeretetház. Míg szerelmével csak azt ajándékozza meg, kihez szive ellenállhatlan vonzalmat érez: addig szeretetébe befogad mindenkit, kit csak szeretni tartozik. Soha sem felejtkezik meg Teremtőjéről, de forrón szereti hazáját is. Megtanulja félni Istent, de a honnak hű leánya, s büszkén mondja:

»Az a tudat, hogy én magyar vagyok,
Lelkemen egy menyországgal ragyog.«

Az örmény leány lelkes barátnője a tudományoknak és művészeteknek. A megragadó könyv mellett kész egész éjjel virrasztani; de nappali munkáját is egy-egy érdekes czikk elolvasásával füszerezi. Kedveli a zenét, műveli a dalt és éneket. Gyönyörködik mások csengő hangjában. Házias, takarékos. Szereti a tánczot, s Terpsichorénak gyönyörrel áldozik. Végig élvezi a bált, s pompásan ropja reggelig is a csárdást. Ha ezekhez hozzáadom még azt, hogy leányaink a társaságokban kellemesen elmulattatják az embert, eredeti elmés ötleteikkel nem egyszer zavarba hozzák az elmerengő ifjút: akkor azt hiszem eléggé jellemeztem az örmény lányok lelkületét.

Az emberi lélek minden körülmények között fentartja jellemének egységét. Működésében eszközül használja a testet; ez külső kifejezője minden belső lelki állapotnak.

A fej- és arczmozdulatok, a szemek ragyogása, egy-egy elejtett pillantás, bánatos vagy örömteljes nézés, egy kézmozdulat elég következék arra, hogy megtudhassuk: kiben, mi lakik. Örmény leányaink fotografálásánál tehát különösen a külsővel, az arczczal és tagokkal kell foglalkoznunk; mert képünk tulajdonképen csak akkor lesz teljes. A külső alak egyes kifejezéseinek reánk való hatása után hozhatunk tévmentes és jogos itéletet örmény leányaink jelleme- és lelkületéről.

A fej és arcz képezik tulajdonképen tárgyát a physiognomikának. Örmény leányaink általában kerek képűek. Mig a magas fejtető üres, szivtelenséget és ábrándos érzelmességet jelent, addig a fejnek az az alakja, milyennel örmény leányaink birnak, ügyességet és életrevalóságot mutat.

A fej fürtjei rendesen fekete színben (van egy-egy göndörhajú leány is) játszadozva ömlenek le, mi a physiognomika szerint nagyobb fokú eszményiség- és eredetiségnek jele. A haj növése erős, gazdag, mi azonban korántsem a durva, nyers erőnek, hanem a gyengédség és a félénkségnek kifejezője. (E tekintetben — úgy látom — nincs igaza Aristotelesnek, ki épen az ellenkező nézetnek adott kifejezést).

A hajfürtök alól előtünik a magas homlok, bizonyos méltósággal és szellemességgel. Örmény leányaink homloka kissé domború és így Vischer szerint — ki négy főalakot különböztet meg (t. i. visszacsapott, lelógó, egyenes és tekedomborodású) — a negyedik osztályba volna sorozható, csakhogy e domborodás mégsem oly erős, milyent Vischer gondol. Ezért az örmény leányok homloka, mely mögött sem ravaszság, sem makacsság nem honol, a kedély nyugodtságát és nemességét tükrözi vissza.

A homloknak a szem kölcsönöz jelentőséget. Az örmény leányok nagyobbára fekete szeműek. A szem fénylő ragyogása feltünő leányainknál. A szem nem fekszik mélyen és így jellemzi azt az őszinteséget, melylyel hölgyeink birnak. Nagyon sok függ a szemek játékától. Nem feledkezhetünk meg a kékszeműekről sem, mert ilyenek is vannak, kik mint „szöke örmény“-ek nem ritkán elragadtató szépek. A kék szín a derültség jele. Ha komor felhők után előtünik a tiszta ég az ő halvány kékségében: e tünemény kedélyünkre nagy befolyással van. Gondolataink az ég kékjébe merülnek és epedő vágyaink megnyugodnak. A kékszemű hölgyek eloszlatják kedélyünk nyugtalanságát és lehangolt szivünkbe fészkelik a derűt. A „szöke örmény leányok“ ehhez is értenek.

Az arczok szabják meg az egész fejnek alakját. Rendesen rózsás pír ömlik el leányaink arczán, melyeken nem láthatók a fájdalom és kiállott szenvedések mély barázdái. Hogyan is lehetne íly korán szenvedésök? Hacsak az apró csalódások nem öntöttek kesert az öröm és boldogság poharába!...

Az orr, mely bizonyos méltósággal foglalja el helyét, rendes alakú; takarékosságról és értelmességről tanuskodik. A száj mérsékelt, kecses alakot ölt, szeretetreméltó. Egy ellebbenő mosoly boldogsággá varázsolja az életet; mert, ha:

»Picziny szádat csókolom,
Mennybe visznek — gondolom.«

Az ajkokat rendesen az a gyönge pír futja át, mi leányaink ajkát „eper ajk“-ká bűvöli.

A kezek közép nagyságúak, karcsú, hosszukás ujjakkal.

„E kéz gondolkodó szellemé — mondja Vischer, — mely a tudomány művelésére van hivatva, mely egyesiteni tudja a nagyszerűt a hasznossal.“ A kéz, mint a természet emberének dolgozó eszköze, arra is van hivatva, hogy nehéz munkát is végezzen. Az örmény leányok „kis kacsói“ szeretik, keresik a munkát. A kezet leggyakrabban átlátszó rózsaszinű körmök diszitik: ez a hét szépség egyike. Maga az egész termet, mit az Alkotó izléssel és csínnal teremtett, — általában középnagyság. Ime egy kép, mely az élet természetes „camera obscuráján“ van reprodukálva. Ilyen az örmény leány, ki nemcsak boldogúlni, de boldogitni is szeret.

E kettős czél valósul a szerelem üdvösségének pillanatában. Semmi kétség. Érje el e pillanatot minden örmény leány, azt a pillanatot, mely boldogítja e sivár földi létet; hiszen Schiller szavai szerint: „Holt tömegek vagyunk, ha gyülölünk; istenek (boldogok) ha szeretve ölelünk.“

Esztegár Gergely.

Levél a Szerkesztőhez.

Szokatlan dolog az »Armeniá«-nak helyből levelet irni. De én már csak igy kezdem a Szerkeztő ur engedelmével; mert a szamosújvári társadalmi életben az »Armenia« leghivatottabb orgánum arra, hogy a közművelődési eseményekről referáljon és azok érdemeit méltassa, a kik oly lelkes odaadással szolgálják a közérdeket.

Megfigyelő álláspontom arra utal, hogy tekintsünk vissza erre a szeszélyes esztendőre, melynek javarésze kolera-félelmekkel és ovintézkedési rendszabályozásokkal telt el. Jól esett ugyan, hogy az idő gyors egymásutánban váltakozott felettünk és igy szerencsésen átéltük az epidémikus időszakot; és habár félünk a fagyos tél borzalmaitól, mégis nincs okunk erről az esztendőről kedvezőtlenül nyilatkozni, mert minden irányban fejlődés és előhaladás konstatálható.

Városunk fejlődésében minden bizonynyal legszebb jelenség az a két diszes épület, melyek a fiúárvaintézet és leányiskola számára emeltettek. S ha meggondoljuk, hogy ugyanez évben tétetett le egy leányárvaház alapja és a főgymnasium megvalósitása a folyamatban levő budget-ben nyert biztositást, nemkülönben a honvéd huszártelepités ezen év vivmánya, — ugy ezt az esztendőt városunk történetében szerencsésnek mondhatjuk és hálás érzettel gondolunk azokra, a kik városunk kulturális fejlődését ily sikeresen tudták előmozditani.

A város atyáinak felvilágosodott gondolkozásáról és eszthetikai érzékéről tesz bizonyságot az is, hogy a régi disztelen és roskadozó városházát a főtérről eltávolittatták; most már csak az volna óhajtandó, hogy a szép főtérre csinos, megfelelő alkotmány létesittessék!

Ez év történetében kiváló helyet foglal el gróf Csáky Albin kultuszminiszter nagyrabecsült neve, a ki nagy hálára kötelezett minket azon erélyes intézkedésével, mely a költségvetésbe a felállitandó szamosújvári főgymnasiumra a szükséges összeget felvette és igy az ügyet szerencsésen megoldván megszüntette a további versengést. Bölcs intézkedés volt ez; mert a kormány sem gátolhat meg egy olyan hazafias várost fejlődésében, — milyen Szamosujvár, — mely képes annyit áldozni a kulturáért, mennyit más hasonló városok meg nem birnának.

Közművelődési egyleteink is prosperálnak; a »Kaszinó«-»Kör« — »dal és zene-egylet« — Önképző fuvó-zenekar« — »Tüzoltó-egylet« — »Méhészkör« és »Műkedvelők társulata« az év folyama alatt mindegyik adott életjelt magáról és hasznos működéssel érvényesitették tehetségüket. Legtöbb érdeklődést keltenek a műkedvelői előadások: ezek minden alkalommal jelentékeny pártolásban is részesülnek.

A folyó évben megtartott előadások közül október 22 én szinre hozatott a »Sárga csikó.«. Ennek a népszinműnek előadása oly szinvonalra emelkedett, hogy a vidéki szintársulatok megirigyelhették volna Műkedvelőink ezen előadással fényes bizonyitékát adták tehetségüknek; meglátszott minden egyes szereplőn, hogy nemes verseny buzditja a játékra.

Én nem tudom eléggé méltányolni a műkedvelői előadásokat; a szinészt elitélem a legkisebb hibáért; de a műkedvelő iránt hálás vagyok, ha csak élvezhetem játékát. Az utóbbi előadás alatt lelkesedve vettem részt a szép számú közönség zajos tapsaiban.

E nagyszabású darab, mit egybevágóan adtak elő, gyors változatokban folyt le; a csoportjelenetek szép festői képletekben alakultak; a kardalok oly precizitással voltak előadva, hogy bármely nagyobb szinpadra is beillettek volna; ezeknek, valamint a zenekiséret sikerét Zeffer Lukács javára irjuk, mert őt illeti a dicsérét.

Az egyes jelentékenyebb szereplők közül részletes elismeréssel kell adóznunk Voith Lajosnénak, a ki Erzsike szerepében gyönyörű hangjával és kedves játékával kitünően oldotta meg feladatát.

A többi kevésbbé jelentékeny szerepekben: Czövek Jenőné (Kecskésné), Török Aranka (Ágnes), Kovács Tinka (Böske), Merza Ilona (Panna), Voith Gizella (Sára) élénk és gondos játékkal segitették elő a darab sikerét.

A férfi szerepek, melyek mind jelentékenyek voltak, igen találóan voltak kiosztva:

Czövek Jenő (Csorba) sok drámai tehetséggel és mély érzéssel játszotta nehéz szerepét.

Kodra Gyula (Csorba Laczi) rokonszenves szép hangjával mindvégig megérdemlett tetszésben részesült.

Voith Lajos (Gazsi), dr. Gopcsa Jakab (Bagó) mint koldusok oly zseniális alakitással léptek a közönség elé, hogy már megjelenésük nagy derültséget okozott; befolytak a szép számú közönség hangulatára a nélkül, hogy játékuk tulzásba csapott volna.

A czigányok személyesitői voltak:

Máthé György, László János és Osztián Antal; minden megjelenésük sikerült játékkal folyt le s jóizű humorral nevettették meg a nézőt.

Egyenlő mértékkel adózunk az elismerésből Bodor Sándornak (Bakai András), Csehi Sándornak (Bogár) és Bándi Bélának (Iczig); jól játszottak Gönczi Mihály (Pusztabiró), Filep János (Peti), Salamon Árpád (csárdás-gazda), Zachariás Miklós (Szunyog), Farkas Endre (kántor): mindnyájan nagy ügyességgel és találó felfogással működtek; különösen a »Holyagos« csárdában oly sikerült jelenésük volt, hogy a betyárdalt meg kellett ismételni.

A közkatonákról sem szabad megfeledkezni: Merza Zoltán pandur és Váradi Emil mint Pista gyerek ugyancsak derekasan végezték dolgukat.

És ha fontolóra veszszük azt, hogy mennyi gondot és fáradságot igényel egy ilyen darab szinrehozása: akkor bőkezű elismeréssel tartozunk adózni a derék rendező fáradhatlan tevékenységének.

Szerencsés a szamosújvári műkedvelőtársulat, mert Vajna Károly személyében fellelhetők mindazon tulajdonságok, miket egy jó művezetőben keresni szoktunk. Az ő finom műveltsége, lelkesedése és türelme az a varázs erő, mely a szép egyetértésben élő értelmes műkedvelőket buzgó közreműködésre ösztönzi.

A műkedvelőtársulat eddigi sikerei teljes biztositékot nyujtanak a jövőre, melytől sok szépet remélünk. Legközelebbről szinre kerül Csiki Gergely »Divatképek« czimű szinműve; a próbák már szorgalmasan folynak.

Midőn igy beszámoltam a figyelemreméltó társadalmi mozgalmakról, — hiában keresem közöttünk azt a humánus tényezőt, mely áldást szokott osztogatni és mely hivatva van arra, hogy a szenvedőket megvigasztalja és a szükölködők nyomorát enyhitse. Nem találom azt a jótékony szellemet, mely női szivek egyesült érzelméből támad és a szenvedő emberiségért csoda dolgokat képes mivelni... Vajha a jövő évben erről is dicséretet zenghetnék!

—h—s.

* * *

Kisebb közlemények.

Lukácsi ünnepély. Ugy volt tervezve, hogy a Lukácsi-árvaház új épületét a nagynevű alapitó halálának évfordulati napján (okt. 24) fogják felszentelni. Mi el is készültünk erre a napra azon diszes füzettel, mit annyi derék iró oly tartalmassá tett; de a vállalkozó az épületet a mondott időre teljesen be nem fejezhette, azért a tervezett kegyeletes ünnepély csak nov. 22-én tartatott meg. 21-én estve a nagy harang adta értésére a városnak, hogy másnap tartjuk a Lukácsi-ünnepélyt. 22-én reggel a plebaniai nagytemplomban fényes requiem, a szentélyben pompás gyászalkotmány (tumba) volt felállitva; százával égett a gyertya. Sokan voltak a templomban. Sirszentelés után kimentünk a temetőbe; a tanuló ifjúság gyászlobogók alatt, a papság pedig öltözködve jött ki. Az árvaintézet második jóltevőjének: néhai Czetz Gergely tanárnak földi maradványait kisértük az árvaintézet kápolnájába. A formális temetés után az árvaház új épületében gyültünk össze; ott volt a város szine java. Ekkor Bárány Lukács plebános, az intézet igazgatója igen talpraesett beszédet tartott: visszapillantást vetett a múltra; szép beszédéből ime egy pár mondat: »Örmény atyánkfiai mindenütt, a hol letelepedtek, humanitarius intézményeket alapitottak. Szamosújvártt id. Karátsonyi Emanuel és neje Verzár Mária alapitották a Karátsonyi-szegényházat. Lukácsi egész vagyonát jótékony czélra hagyta. Áldásos munkáját az árvaintézet választmánya fejezte be. Ennek az intézetnek második jóltevője boldog emlékű Czetz Gergely, ki 43.000 frtot hagyott ennek a humanus intézetnek. 1877. szeptemberben nyilott meg az árvaház. Én voltam első felügyelője.« Azután felolvasta az intézet emlékkönyvéből azok neveit, kik adományaikkal az árvaház vagyonának gyarapitásához járultak. »Világositó-Szt-Gergely őrködjék e ház felett! Uram fogadd be hajlékodba az elhunyt álapitók lelkeit és áld meg azon élőket, kik anyagi áldozataikkal elősegitették a nagy Lukácsi üdvös intézményének megvalósitását.«... Végre megszentelte a palotaszerű új hajlékot. A szép ünnepélyen vidékiek is voltak jelen; ott láttuk Esztegár Kristófot is (Kolozsvár), ki végig akarta nézni emelkedett gondolkodású anyúl bátyja Czetz Gergelynek második temetését is! Mikor a nagy számú közönség az ünnepély szinteréről eltávozott, nem egy ajak adott hangos kifejezést ennek az igazságnak: »Nem enyészik el nyomtalanul annak a neve, ki megtakaritott filléreiből a közjó oltárán is áldoz.«....

Az érdem jutalma. A hivatalos lap nehány héttel ezelőtt a következő örvendetes tudósitást hozta: »Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán Csákány Ádeodát szamosújvári örm. kath. esperes és gymn. tanárnak a lelkipásztorkodás és népnevelés terén szerzett érdemei elismeréseül Ferencz József-rendem lovagkeresztjét adományozom. Kelt Insbruck 1893. szept. hó 30. Ferencz József.« — A kitüntetés a városház közgyűlési termében adatott át nov. hó 12-én. Placsintár Dávid polgármester volt az átadással megbizva. Reggel 11 órakor már tele volt a terem, a nők a polgármesteri szobában foglaltak helyet. A papok, tanárok, tanitók és tanitónők a főesperes házánál voltak összegyülve. Most a polgármester egy bizottságot nevezett ki, mely a kitüntetett lovaghoz ment, hogy őt a gyűlésterembe hivja. Feljöttek. A főesperes harsány »éljen«-ek közt a zöld asztal mellé állott. Ekkor Placsintár Dávid egy magvas beszéd kiséretében aggatta kitüntetett mellére a lovagkeresztet. A szép üdvözletből nehány részletet itt is közreadunk: »Mindenekelőtt szives köszönetet mondok az oly szép számmal megjelent érdeklődő közönségnek, mely becses megjelenésével az ünnepély diszét csak emeli. A lovagkereszt, melylyel Urunk Királyunk nagys. Csákány Ádeodát esperes urat kitüntetni kegyeskedett — átadásával csekélységem van megbizva. Kitüntetett érdemeiről felesleges hosszasan disserálni; mert az a férfiú áll előttünk, ki az egyházat és tanügyet kitartással, buzgósággal oly sok évig szolgálta. Mindnyájan szivünkből örvendünk a megérdemlett kitüntetésnek (ekkor tüzte fel a keresztet). Fogadja a nagys. lovag ur őszinte szivből eredő szerencse-kivánatomat.« Az élénk éljenzés elhangzása után Csákány körülbelől ezeket mondotta: »Nagyon sajnálom, hogy gyöngélkedő állapotom miatt jó Királyunk kitüntető kegyét nem hálálhatom meg oly lelkesedéssel, oly emelkedett szellemű, hosszú beszéddel, milyennel szeretném. . . Azért arra kérem a nagys. polgármester urat, hogy abban az iratában, mely ezen esetről fogja a felsőbbséget tudósítani, tegyen emlitést, hogy ezen nem remélt, nem várt kitüntetést törhetlen hűséggel fogadtam, ki mindennapi miséimben egyszer sem fogok jó Királyunkról megfeledkezni. Adjon Isten Ő Felségének hosszú életet, erőt, hogy sokáig kormányozhassa boldog népeit. Kisérje áldás legnemesebb és legjobb Uralkodónk minden lépését. . . . Mivel Urunk Királyunk, az egyes alattvalók érdemeit nem ismerheti, azért hálás köszönetet mondok mindazon faktoroknak, a kik előmozditották ezen kitüntetést; különösen őszinte köszönetet mondok a nagys. polgármester urnak, ki csendesen, de buzgón munkálkodott azon, hogy apostoli Királyunk engemet ezen kitüntetéssel megvigasztaljon.« — Itt alkalomszerűnek találjuk közreadni azokat az »Utóhangok«-at, miket Murádin János aradi ügyvéd, ki a kitüntetett lovagnak tanulótársa volt — küldött.

Utóhangok.

Csákány Ádeodát szamosújvári főesperes 1892. évi október hava 16. napján tartott aranymiséjéhez.

Első ének.

Érdemed gyöngykoszorúkkal teljes
Liliom völgyben kötözött szép csokrok.
Jellemed : fénynyel ragyogó tünemény —
Meszsze világló.

Nestorként állsz lelkiatyák sergében,
Csillagos égből, — hol az Isten gondja
Népeit tetézi, Szamosújvárnak
közszeretetben.

Áldva légyen hát szinarany misédben
Nyáját oltalmazni szerény személyed;
Barátság és üdv mosólyától légyen
Otthonod : Éden.

Életednek dus aranyát évekkel
Gazdagitsák tündöklő gyémánttá;
És adják kincsül szeretett hazánknak
Égi hatalmak!

Második ének.

Lángba borult Aurora
Szamosújvár égalján,
Nemzetiszin zászlók lengnek
Diszes örmény egyházán;
De csüngnek a házaknak is
Tetőiről; és zúgnak
A harangok — s a taraczkok
Egyre másra ropognak,
Jeléül: hogy aranymisét
Mond ma s dicséri Istenét
Csákány Ádeodát a fő-
Esperes, a nagy, dicső.

Hogy az Istentől adott vagy,
Jelzi neved latinul;
Elötte angyali sereg
Te éretted leborul.
Hintett pálmákkal hozannát
Zengedeznek hiveid,
S magasztalnak — lelkipásztor,
Viszhangozva tetteid.
Milyen égi nagy kegyelet,
Ez a menyei szeretet;
Terjedjen rád ez az ár
Még sokáig — áldozár!

„Te Deum“-ot énekeljen
Lélek és sziv Istennek,
Hogy tégedet kegyeiből
A közjónak védjen meg!
Dicsőitő zsoltárokat
Dávid hárfája zengjen
Ezüst lelked templomában,
S buzgalomra gerjeszszen.
Áldja meg Isten a magyart.
Törjön össze minden agyart,
Mely bántaná országát,
Szent István hagyományát.

Murádin János.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.